

COLLECTIO

SELECTA

SS. ECCLESIÆ PATRUM.

CXLVIII.

PATRES QUINTI ECCLESIÆ SÆCULI.

S. AUGUSTINUS.

XLI.

PROSTAT INSUPER VENALE

MONTIS PESSULANI,

APUD **VIRENQUE,** BIBLIOPOLAM,

PARISIIS,

APUD **BIBLIOPOLAM,** CUI NOMEN GALLICE :

SOCIÉTÉ POUR LA PUBLICATION DES BONS LIVRES

Rue des Saints-Pères, 16.

PARISIIS. — E TYPOGRAPHIA BOURGOGNE ET MARTINET

VIA VULGO DICTA JACOB, N° 30.

COLLECTIO

SELECTA

SS. ECCLESIÆ PATRUM,

COMPLECTENS

EXQUISITISSIMA OPERA

TUM DOGMATICA ET MORALIA, TUM APOLOGETICA ET ORATORIA;

ACCURANTIBUS

D. A. B. CAILLAU,

CANONICO HONORARIO CENOMANENSI ET CADURCENSI,

NONNULLISQUE CLERI GALLICANI PRESBYTERIS.

OPUS REGI DICATUM.

TOMUS CENTESIMUS QUADRAGESIMUS OCTAVUS.

PARISIIS,

APUD PARENT-DESBARRES, EDITOREM,

Pluribus extraneorum ordinum insignibus decoratum

VIA VULGO DICTA DE BUSSY, 12 ET 14.

M DCCC. XL.

SANCTI AURELII

AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

OPERUM

PARS VII.

EPISTOLÆ. CLASSIS III.

— CLASSIS IV.

RETRACTATIONUM LIBRI II.

ORDINES VARII EPISTOLARUM VETERIS CUM NOVA EDITIONE COMPARATI.

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

EPISTOLÆ.

CLASSIS III.

EPISTOLA CLXXXVIII[1].

Dominæ debitis in Christo officiis honorandæ et merito illustri filiæ JULIANÆ, ALYPIUS et AUGUSTINUS in Domino salutem.

Augustinus et Alypius Julianæ viduæ matri Demetriadis virginis, ne ipsa familiave ipsius imbibat virus propinatum in libro ad Demetriadem scripto, cujus libri auctorem rescire cupiunt.

I. GRATE admodum nobis jucundeque accidit, ut simul nos constitutos apud Hipponem tuæ reverentiæ litteræ reperirent, quibus hæc rescripta pariter redderemus, cognita vestra incolumitate gaudentes, vicissimque nostram, quam vobis charam esse confidimus, mutua dilectione nuntiantes, domina debitis in Christo officiis honoranda et merito illustris filia. Scire autem vos optime scimus, quantum vobis debeamus religionis affectum,

[1] Alias XLIII. quæ autem 188 erat, nunc in Appendice est VII Benedictinorum. — Scripta an. exeunte 417. aut ineunte 418.

quantaque nobis et apud Deum et inter homines sit cura de vobis. Licet enim vos per litteras primum, deinde etiam præsentia corporali pia et catholica, hoc est, vera membra Christi exiguitas nostra cognoverit : tamen etiam per ministerium nostrum, cum accepissetis verbum auditus Dei, sicut dicit Apostolus : « Accepistis non ut » verbum hominum, sed sicut est vere, verbum Dei[1]. » Cujus ministerii nostri, adjuvante gratia et misericordia Salvatoris, in domo vestra tantus fructus exortus est, ut humanis nuptiis jam paratis sancta Demetrias spiritalem sponsi illius præferret amplexum, cui specioso præ filiis hominum ad habendam spiritus uberiorem fœcunditatem, nec amittendam carnis integritatem, virgines nubunt. Nesciremus autem quemadmodum nostra illa tunc exhortatio a fideli et nobili virgine fuisset accepta, nisi nobis profectis, cum post paululum professa fuisset sanctimoniam virginalem, hoc ingens Dei donum, quod per servos quidem suos plantat et rigat, sed per se ipsum dat incrementum[2], nobis operariis provenisse, vestrarum litterarum lætissimo nuntio et veraci testimonio disceremus.

II. Quæ cum ita sint, nemo nos improbos dixerit, si in vobis admonendis ut contraria gratiæ Dei dogmata devitetis, necessitudine sumus propensiore solliciti. Nam licet nos Apostolus non solum opportune, verumetiam importune prædicando verbo instare præcipiat : non tamen in eorum hominum numero vos habemus, quibus sermo vel pagina nostra importuna videatur, quando id quod ad sanam doctrinam non pertinet, vos ut vigilanter evitetis alloquimur. Hinc ergo est quod admonitionem nostram tam grato animo suscepistis, ut in Epistola tua, ad quam nunc rescribimus, diceres : « Sane quod me

[1] 1 Thess. II, 13. — [2] 1 Cor. III, 7. — [3] 2 Tim. IV, 2.

hortatur reverentia vestra, ne aures indulgeam his hominibus, qui pravis tractatibus venerandam fidem sæpe corrumpunt, gratias uberes ago tam piæ admonitioni. »

III. Quod itaque adjungis et dicis : « Sed noverit sacerdotium vestrum, longe me ac domunculam meam ab hujusmodi personis esse discretam : omnisque familia nostra adeo catholicam sequitur fidem, ut in nullam hæresim aliquando deviaverit, nec unquam lapsa sit : non dico in eas sectas, quæ vix expiantur, sed nec in eas quæ parvos habere videntur errores : » hoc est, quod nos magis magisque compellit non tacere apud vos de iis, qui etiam illa quæ sana sunt, vitiare conantur. Domum enim vestram, non parvam Christi ecclesiam deputamus. Nec sane parvus est error illorum, qui putant ex nobis ipsis nos habere, si quid justitiæ, continentiæ, pietatis, castitatis in nobis est, eo quod ita nos condiderit Deus, ut ultra, præter quod nobis revelat scientiam, nihil nos adjuvet, ut ea quæ facienda discendo novimus, etiam diligendo faciamus, naturam scilicet atque doctrinam definientes tantummodo esse gratiam Dei et adjutorium, ut recte justeque vivamus. Ad habendam vero bonam voluntatem, ubi est hoc ipsum quod juste vivimus, et ipsa charitas quæ in omnibus Dei donis ita excellit, ut etiam Deus dicta sit[1], qua una adimpletur in nobis, si quid divinæ legis et admonitionis implemus, nolunt nos divinitus adjuvari, sed nos ipsos dicunt arbitrio proprio nobis ad ista sufficere. Non vobis videatur error iste mediocris, profiteri se velle Christianos, nec velle audire Apostolum Christi, qui cum dixississet : « Charitas Dei » diffusa est in cordibus nostris[2] ; » ne quisquam eam se habere nonnisi per proprium putaret arbitrium, continuo subjunxit : « Per Spiritum sanctum, qui datus est no-

[1] I Joan. IV, 8. — [2] Rom. V, 5.

» bis[1]. » Hanc esse magnam gratiam Salvatoris, qui ascendens in altum, captivavit captivitatem, et dedit dona hominibus[2], quis nondum confitetur, quantum et quam exitiabiliter erret, intelligis.

IV. Quomodo ergo a vobis, quibus tantam dilectionem debemus, admonendis ut talia caveatis, dissimulare possemus, cum legissemus librum, quem ad sanctam Demetriadem quisnam scripserit (1), vel utrum ad vos pervenerit, vestris potius rescriptis nosse volumus : in quo libro, si fas est, legat virgo Christi unde credat virginalem suam sanctitatem, omnesque spiritales divitias, nonnisi ex se ipsa sibi esse; atque ita priusquam sit plenissime beata, discat Deo esse, quod absit, ingrata. Verba enim ad illam scripta in eodem libro, sunt ista : « Habes ergo et hîc, inquit, per quæ merito præponaris aliis, imo hinc magis? nam corporalis nobilitas atque opulentia, tuorum intelliguntur esse non tua : spiritales vero divitias nullus tibi præter te conferre poterit. In his ergo jure landanda, in his merito cæteris præferenda es; quæ nisi ex te et in te esse non possunt. »

V. Cernis nempe quanta in his verbis sit cavenda pernicies. Nam utique quod dictum est : « Non possunt esse ista bona nisi in te, » optime et verissime dictum est, iste plane cibus est. Quod vero ait, « Nonnisi ex te, » hoc omnino virus est. Absit ut hæc libenter audiat virgo Christi, quæ pie intelligit propriam paupertatem cordis humani, et ideo illic nisi sponsi sui donis nescit ornari. Audiat ergo potius Apostolum dicentem : « Desponsavi » vos uni viro, virginem castam exhibere Christo. Ti» meo autem ne sicut serpens Evam seduxit in versutia » sua, sic et vestræ mentes corrumpantur a castitate quæ

[1] Ephes. IV, 8. — [2] Psal. LXVII, 19.

» est in Christo[1]. » Et propterea de his quoque spiritalibus divitiis, non istum qui dicit : « Nullus tibi eas præter te conferre potest, » et, « Nisi ex te et in te esse non possunt : » sed illum audiat qui dicit : « Habemus the» saurum istum in vasis fictilibus, ut eminentia virtutis » sit Dei et non ex nobis[2]. »

VI. De ipsa quoque sacra continentia virginali quod non sibi sit ex se ipsa, sed sit Dei donum, quamvis credenti volentique collatum, eumdem audiat veracem piumque doctorem, qui cum hinc ageret ait : « Vellem » omnes esse sicut me ipsum : sed unusquisque proprium » donum habet a Deo, alius sic, alius autem sic[3]. » Audiat etiam ipsum, non tantum suum, sed universæ Ecclesiæ unicum sponsum de tali castitate atque integritate dicentem : « Non omnes capiunt verbum hoc, sed qui» bus datum est[4], » ut intelligat ex eo quod habet tam magnum bonum atque præclarum, se potius Deo et Domino nostro gratias agere debere, quam cujusquam verba, quod velut ex se ipsa id habeat, ut non dicamus assentantis adulatoris, ne de occultis hominum temere judicare videamur, certe errantis laudatoris audire. « Omne quippe » datum optimum, et omne donum perfectum, sicut » dicit etiam apostolus Jacobus : De sursum est, descen» dens a Patre luminum[5]. » Hinc ergo et sancta virginitas, qua te filia volentem gaudentemque vicit, natu posterior, actu prior, genere ex te, honore ante te, ætate subsequens, sanctitate præcedens; in qua etiam tuum esse cœpit, quod in te esse non potuit. Illa quippe carnaliter non nupsit, ut non tantum sibi, sed etiam tibi ultra te spiritaliter augeretur : quoniam et tu ea compensatione minor illa es, quod ita nupsisti ut nasceretur. Hæc Dei

[1] 2 Cor. XI, 2. — [2] Id. IV, 7. — [3] I Cor. VII, 7. — [4] Matth. XIX, 11. — [5] Jacob. I, 17.

dona sunt, et vestra quidem sunt, sed non ex vobis. Habetis enim thesaurum istum in terrenis corporibus, et adhuc fragilibus tanquam in vasis fictilibus, ut eminentia virtutis sit Dei, et non ex vobis[1]. Nec miremini, quia dicimus et vestra esse, et ex vobis non esse. Nam et panem quotidianum dicimus nostrum, sed tamen addimus : « Da » nobis[2], » ne putetur esse ex nobis.

VII. Proinde, sicut scriptum est : « Sine intermissione » orate, in omnibus gratias agite[3] : » oratis enim ut perseveranter et proficienter habeatis; gratias agitis, quia non ex vobis habetis. Quis enim vos ab illa ex Adam massa mortis perditionisque discernit? Nonne ille qui venit quærere et salvare quod perierat[4]? An vero quando Apostolo dicente audierit homo : « Quis enim te discer» nit? » responsurus est : Bona voluntas mea, fides mea, justitia mea, et non continuo quod sequitur auditurus : « Quid enim habes quod non accepisti? Si autem et acce» pisti, quid gloriaris quasi non acceperis[5]? » Nolumus ergo ut virgo sacra, cum audit vel legit : « Spiritales divitias nullus tibi præter te conferre poterit : in iis jure laudanda, in iis merito cæteris præferenda es, quæ nisi ex te et in te esse non possunt : » nolumus prorsus ita glorietur quasi non acceperit. Dicat quidem : « In me » sunt, Deus, vota tua, quæ reddam laudis tibi[6]. » Sed quia in illa, non etiam ex illa, meminerit etiam dicere : « Domine, in voluntate tua præstitisti decori meo virtu» tem[7] : » quia etsi etiam ex illa propter arbitrium proprium, sine quo non operamur bonum; non tamen sicut iste dixit : « Nonnisi ex illa. » Proprium quippe arbitrium, ni Dei gratia juvetur, nec ipsa bona voluntas esse in homine potest. « Deus est enim, inquit Apostolus, qui

[1] 2 Cor. IV, 7. — [2] Luc. XI, 3. — [3] 1 Thess. V, 17. — [4] Luc. XIX, 10. — [5] 1 Cor. IV, 7. — [6] Psal. LV, 12. — [7] Id. XXIX, 8.

» operatur in vobis et velle et operari pro bona volun-
» tate[1], » non sicut isti sentiunt tantummodo scientiam revelando, ut noverimus quid facere debeamus, sed etiam inspirando charitatem, ut ea quæ discendo novimus, etiam diligendo faciamus.

VIII. Nam utique noverat ille quam magnum bonum esset continentia qui dicebat : « Et cum scirem quia nemo » potest esse continens, nisi Deus det[2]. » Non solum ergo sciebat quantum esset hoc bonum, et quam desiderabiliter esset concupiscendum, verumetiam quod nisi dante Deo esse non posset : docuerat enim eum sapientia. Nam hoc dicit : « Et hoc ipsum erat sapientiæ, scire cujus esset » hoc donum. » Nec tamen ei scientia suffecit ; sed ait : » Adii Dominum, et deprecatus sum illum[3]. » Non igitur tantummodo in hoc nos adjuvat Deus, ut sciamus quid agendum sit, verumetiam ut amando agamus, quod discendo jam scimus. Nemo itaque potest esse non solum sciens, verumetiam continens, nisi Deus det. Unde cum jam ille haberet scientiam, precabatur ut haberet et continentiam, ut esset etiam in illo, quod sciebat quia non esset ex illo : aut si propter liberum arbitrium, proprium aliquantum et ex illo, non tamen nisi ex illo ; quia nemo potest esse continens, nisi Deus det. Iste autem de spiritalibus divitiis, in quibus est utique etiam ipsa luminosa et speciosa continentia, non ait : In te et ex te esse possunt ; sed ait : « Nisi ex te et in te esse non possunt : » ut quemadmodum non ei sunt alibi nisi in illa, sic ei non aliunde nisi ex illa esse posse credantur, et ob hoc (quod miserator Dominus a corde ejus avertat) sic glorietur, quasi non acceperit.

IX. Et nos quidem de sanctæ virginis disciplina et humilitate christiana, in qua nutrita et educata est, hoc

[1] Philip. II, 13. — [2] Sap. VIII, 21. — [3] Ibid.

existimamus, quod illa verba cum legeret, si tamen legit, ingemuit, et pectus humiliter tutudit, ac fortassis et flevit, Dominumque cui dicata et a quo sanctificata est fidenter oravit, ut quomodo illa non sunt verba ipsius, sed alterius, ita non sit talis et fides ejus, qua se aliquid habere credat, de quo in se non in Domino glorietur. Nam gloria quidem ejus in ipsa est, non in verbis alienis, sicut Apostolus dicit : « Opus autem suum probet unusquis- » que, et tunc in semetipso gloriam habebit, et non in » altero[1]. » Sed absit ut gloria sua ipsa sit, et non ille cui dicitur : « Gloria mea, et exaltans caput meum[2]. » Ita quippe est in ea salubriter gloria ejus, cum Deus qui in illa est, ipse est gloria ejus, a quo habet omnia bona, quibus est bona ; et habebit omnia, quibus melior erit, in quantum in hac vita melior esse poterit ; et quibus perfecta erit, quando fuerit divina gratia, non humana laude perfecta. « In Domino enim laudabitur anima ejus, qui » satiavit in bonis desiderium ejus, » quia et hoc desiderium ipse inspiravit, ne virgo ejus sic in aliquo bono glorietur quasi non acceperit.

X. De hoc ergo ejus affectu utrum non fallamur, inde nos fac potius rescribendo certiores. Nam illud optime novimus, cum omnibus vestris cultores vos esse et fuisse individuæ Trinitatis. Sed non hinc solum error humanus obrepit, ut aliquid secus sentiatur de individua Trinitate. Sunt enim et alia in quibus perniciosissime erratur, sicut hoc est, unde diutius fortasse quam satis esset vestræ fideli castæque prudentiæ in hac epistola locuti sumus. Quanquam qui bonum quod ex Deo est, negat esse ex Deo, nescimus cui faciat injuriam nisi Deo, ac per hoc illi utique Trinitati : quod malum absit a vobis, sicut abesse credimus. Absit omnino ut tale aliquid in animo non di-

[1] Galat. VI, 4. — [2] Psal. III, 4. — [3] Id. XXXIII, 2.

cimus tuo, vel sacræ virginis filiæ tuæ, sed in cujusquam extremi meriti famuli vel famulæ vestræ liber iste fecerit, ex quo nonnulla verba quæ facilius intelligi possent ponenda credidimus.

XI. Si autem diligentius intendatis, etiam illa, quæ ibi videtur velut pro gratia sive adjutorio Dei dicere, sic invenietis ambigua ut possint referri vel ad naturam, vel ad doctrinam, vel ad remissionem peccatorum. Nam et quod coguntur confiteri, orare nos debere ne intremus in tentationem, possunt ad hoc referre, ut hactenus nos ad id respondeant adjuvari, quatenus orantibus atque pulsantibus nobis aperiatur intelligentia veritatis, ubi discamus quid facere debeamus, non ut vires accipiat voluntas notra, quibus id quod discimus faciamus. Et quod nobis in gratia vel adjutorio Dei dicunt Dominum Christum bene vivendi propositum exemplum; ad eamdem doctrinam revocant, quia scilicet in ejus exemplo discimus quemadmodum vivere debeamus : non autem volunt ad hoc nos juvari, ut quod discendo cognoscimus, etiam diligendo faciamus.

XII. Aut certe in eodem libro invenite aliquid, si potestis, ubi excepta natura excepto quod ad eamdem naturam pertinet arbitrio voluntatis, excepta remissione peccatorum et revelatione doctrinæ, tale Dei adjutorium confiteatur, quale confitetur ille qui dixit : « Cum scirem, » quia nemo potest esse continens, nisi Deus det, et hoc » ipsum erat sapientiæ, scire cujus esse hoc donum ; adii » Dominum deprecatus sum illum[1]. » Neque enim iste aut naturam precando volebat accipere, in qua conditus erat; aut de naturali voluntatis arbitrio satagebat, cum quo conditus erat , aut remissionem peccatorum desiderabat, qui potius continentiam, ne peccaret, optabat; vel

[1] Sap. VIII, 21.

quid faciendum esset, scire cupiebat, cum jam se scire fateretur cujus esset hoc donum. Sed utique tantas voluntatis vires, tantum dilectionis ardorem volebat accipere Spiritu sapientiæ, qui sufficeret ad implendam magnitudinem continentiæ. Si ergo tale aliquid illic invenire potueritis uberrimas gratias agemus, si rescribendo insinuare dignemini.

XIII. Satis enim dici non potest quantum cupiamus in eorum hominum scriptis, qui propter acrimoniam atque facundiam leguntur a plurimis, apertam confessionem illius gratiæ reperiri, quam vehementer commendat Apostolus, qui etiam ipsius mensuram fidei, (sine qua impossibile est Deo placere, ex qua justus vivit, quæ per dilectionem operatur [1], antequam et sine qua omnino nulla cujusquam bona opera existimanda sunt, quoniam omne quod non est ex fide, peccatum est), Deum dicit unicuique partitum. Nec sola revelatione scientiæ nos divinitus adjuvari, ut pie justeque vivamus, quæ sine charitate inflat: verumetiam inspiratione charitatis ipsius [2]. quæ plenitudo Legis est, et quæ cor nostrum, ut scientia non inflet, ædificat [3]. Sed adhuc nusquam tale aliquid in eorum litteris potuimus invenire.

XIV. Maxime autem hoc in isto libro esse vellemus, ex quo descripta illa verba posuimus, ubi virginem Christi ita laudans tanquam spiritales divitias nullus ei præter ipsam conferre possit, et tanquam nisi ex ipsa esse non possint, non vult eam in Domino gloriari, , sed sic gloriari, quasi non acceperit. In quo libro quamvis nec ipsius nec tuæ reverentiæ nomen expresserit, tamen a matre virginis ut ad eam scriberet a se postulatum esse commemorat.

[1] Rom. XII, 3; Hebr. XI, 6; Rom. I, 17; Habac. II, 4; Galat. V, 6, et Rom. XIV, 23. — [2] I Cor. VIII, 1. — [3] Rom. XIII, 10.

In quadam vero epistola sua idem Pelagius, ubi et nomen suum apertissime ponit, nec nomen sacræ virginis tacet, dicit ad eam se scripsisse, et ejusdem sui operis testimonio probare nititur se gratiam Dei quam vel tacere vel negare asseritur apertissime confiteri. Sed utrum ipse sit liber, in quo de spiritalibus divitiis illa verba posuit, vel utrum ad vestram pervenerit sanctitatem, rescriptis vestris petimus nos dignemini facere certiores.

EPISTOLA CLXXXIX[1].

Domino eximio, et merito insigni atque honorabili filio BONIFACIO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Bonifacio in militia merenti præscribit vitæ rationem, ostendens obiter licere Christiano pro publica pace arma tractare.

1. JAM rescripseram charitati tuæ, sed cum epistolæ dirigendæ occasio quæreretur, supervenit dilectissimus filius meus Faustus, pergens ad eximietatem tuam. Qui cum ipsas litteras, quas jam feceram, accepisset tuæ benevolentiæ perferendas, suggessit mihi multum te desiderare, ut aliquid tibi scriberem, quod te ædificet ad sempiternam salutem, cujus tibi spes est in Domino nostro Jesu Christo. Et quamvis mihi occupato, tantum institit, ut facere non differrem, quantum scis quod te sinceriter diligat. Festinanti ergo ut occurrerem, malui festinanter aliquid scribere, quam religiosum tuum desi-

[1] Alias xc. quæ autem 189 erat, nunc in Appendice est Edit. Bened. 8. — Scripta circ. an. 418.

derium retardare, Domine eximie, et merito insignis atque honorabilis fili.

II. Quod ergo breviter possum dicere, « Dilige Domi-» num Deum tuum in toto corde tuo, et in tota anima » tua, et in tota virtute tua; et dilige proximum tuum » tanquam te ipsum [1]. » Hoc est enim verbum quod breviavit Dominus super terram, dicens in Evangelio : « In » his duobus præceptis tota Lex pendet et Prophetæ [2]. » In hac ergo dilectione quotidie profice, et orando, et bene agendo, ut ipso adjuvante, qui tibi eam præcepit atque donavit, nutriatur, et crescat, donec hæc te perfecta perficiat. Ipsa est enim « Charitas, quæ (sicut Apostolus dicit) diffusa in cordibus nostris per Spiritum sanctum, » qui datus est nobis [3]. » Ipsa est de qua item dicit : « Ple-» nitudo Legis charitas [4]. » Ipsa est per quam fides operatur; unde iterum dicit : « Neque circumcisio quidquam » valet, neque præputium ; sed fides quæ per dilectionem » operatur [5].

III. In hac ergo omnes sancti Patres nostri et Patriarchæ et Prophetæ et Apostoli placuerunt Deo. In hac omnes veri Martyres usque ad sanguinem contra diabolum certaverunt; et quia in eis non refriguit nec defecit, ideo vicerunt. In hac omnes fideles boni quotidie proficiunt, pervenire cupientes non ad regnum mortalium, sed ad regnum cœlorum; non ad temporalem, sed ad sempiternam hæreditatem ; non ad aurum et argentum, sed ad divitias incorruptibiles Angelorum ; non ad aliqua bona hujus sæculi, in quibus cum timore vivitur, nec ea quisquam secum potest auferre dum moritur, sed ad videndum Deum : cujus suavitas et delectatio excedit omnem non solum terrestrium, verumetiam cœlestium corporum

[1] Matth. XXII, 37. — [2] Ibid. 40. — [3] Rom. v, 5. — [4] Id. XIII, 10. — [5] Galat. v, 6.

pulchritudinem, excedit omnem decorem animarum quantumlibet justarum atque sanctarum, excedit omnem speciem supernorum Angelorum atque Virtutum, excedit quidquid de illo non solum dicitur, verumetiam cogitatur. Neque hanc tam magnam promissionem, quia valde magna est, ideo desperemus; sed potius, quia valde magnus eam promisit, accepturos nos esse credamus. Sicut enim dicit beatus Joannes Apostolus : « Filii Dei sumus, » et nondum apparuit quid erimus : « scimus quia cum » apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum » sicuti est[1]. »

IV. Noli existimare neminem Deo placere posse, qui in armis bellicis militat. In his erat sanctus David, cui Dominus tam magnum perhibuit testimonium. In his etiam plurimi illius temporis justi. In his erat et ille Centurio qui Domino dixit : « Non sum dignus ut intres » sub tectum meum, sed tantum dic verbo et sanabitur » puer meus. Nam et ego homo sum sub potestate con- » stitutus, habens sub me milites, et dico huic : Vade, » et vadit; et alii : Veni, et venit; et servo meo : Fac » hoc, et facit[2] : » de quo et Dominus : « Amen dico » vobis, non inveni tantam fidem in Israël. » In his erat et ille Cornelius, ad quem missus Angelus dixit : » Cor- » neli, acceptæ sunt eleemosynæ tuæ, et exauditæ sunt » orationes tuæ[3] : » ubi eum admonuit, ut ad beatum Petrum apostolum mitteret, et ab illo audiret quæ facere deberet; ad quem Apostolum, ut ad eum veniret, etiam religiosum militem misit. In his erant et illi, qui baptizandi cum venissent ad Joannem sanctum Domini præcursorem et amicum sponsi, de quo Dominus ipse ait : « In natis mulierum non surrexit major Joanne Baptista[4]; »

[1] I Joan. III, 2. — [2] Matth. VIII, 8. — [3] Act. X, 4. — [4] Matth. XI, 11.

et quæsiissent ab eo quid facerent; respondit eis: « Neminem concusseritis, nulli calumniam feceritis, sufficiat vobis stipendium vestrum[1]. » Non eos utique sub armis militare prohibuit, quibus suum stipendium sufficere debere præcepit.

V. Majoris quidem loci sunt apud Deum, qui omnibus istis sæcularibus actionibus derelictis, etiam summa continentia castitatis ei serviunt; « Sed unusquisque, sicut » Apostolus dicit, proprium donum habet a Deo; alius » sic, alius autem sic[2]. » Alii ergo pro vobis orando pugnant contra invisibiles inimicos, vos pro eis pugnando laboratis contra visibiles barbaros. Utinam una fides esset in omnibus, quia et minus laboraretur, et facilius diabolus cum angelis suis vinceretur. Sed quia in hoc sæculo necesse est ut cives regni cœlorum inter errantes et impios tentationibus agitentur, ut exerceantur, et tanquam in fornace sicut aurum probentur, non debemus ante tempus velle cum solis Sanctis et Justis vivere, ut hoc suo tempore mereamur accipere.

VI. Hoc ergo primum cogita, quando armaris ad pugnam, quia virtus tua etiam ipsa corporalis donum Dei est. Sic enim cogitabis de dono Dei non facere contra Deum. Fides enim quando promittitur, etiam hosti servanda est contra quem bellum geritur, quanto magis amico pro quo pugnatur? Pacem habere debet voluntas, bellum necessitas, ut liberet Deus a necessitate, et conservet in pace. Non enim pax quæritur ut bellum excitetur, sed bellum geritur ut pax acquiratur. Esto ergo etiam bellando pacificus, ut eos quos expugnas, ad pacis utilitatem vincendo perducas. « Beati enim pacifici, ait Do» minus, quoniam ipsi filii Dei vocabuntur[3]. » Si autem

[1] Luc. III, 14. — [2] I Cor. VII, 7. — [3] Matth. V, 9.

pax humana tam dulcis est pro temporali salute mortalium, quanto est dulcior pax divina pro æterna salute Angelorum? Itaque hostem pugnantem necessitas perimat, non voluntas. Sicut rebellanti et resistenti violentia redditur, ita victo vel capto misericordia jam debetur, maxime in quo pacis perturbatio non timetur.

VII. Ornet mores tuos pudicitia conjugalis, ornet sobrietas et frugalitas : valde enim turpe est, ut quem non vincit homo, vincat libido; et obruatur vino, qui non vincitur ferro. Divitiæ sæculares si desunt, non per mala opera quærantur in mundo; si autem adsunt, per bona opera serventur in cœlo. Animum virilem et christianum, nec debent, si accedunt, extollere; nec debent frangere, si recedunt. Illud potius cogitemus quod Dominus ait : « Ubi est thesaurus tuus, ibi erit et cor tuum [1]; » et utique cum audimus ut cor sursum habeamus, non mendaciter respondere debemus, quod nosti quia respondemus.

VIII. Et in his quidem bene studiosum te esse cognovi, et fama tua multum delector, multumque tibi in Domino gratulor, ita ut hæc Epistola magis tibi sit speculum ubi qualis sis videas, quam ubi discas qualis esse debeas : verumtamen quidquid sive in ista sive in Scripturis sanctis inveneris, quod tibi ad bonam vitam adhuc minus est, insta ut acquiras et agendo et orando; et ex iis quæ habes gratias age Deo tanquam fonti bonitatis unde habes; atque in omnibus bonis actibus tuis illi da claritatem, tibi humilitatem. Sicut enim scriptum est : « Omne » datum optimum, et omne donum perfectum desursum » est, descendens a Patre luminum [2]. » Quantumcumque autem in Dei et proximi charitate atque in vera pietate profeceris, quandiu in hac vita conversaris sine peccato

[1] Matth. VI, 21. — [2] Jacob. I, 17.

te esse non credas. De ipsa quippe legitur in Litteris sanctis : « Numquid non tentatio est vita humana super » terram[1]? » Proinde quoniam semper, quandiu es in hoc corpore, necessarium est tibi in oratione dicere quod Dominus docuit : « Dimitte nobis debita nostra, sicut et » nos dimittimus debitoribus nostris[2]; memento cito ignoscere, si quis in te peccaverit, et a te veniam postulaverit, ut veraciter possis orare, et peccatis tuis veniam valeas impetrare. Hæc dilectioni quidem tuæ festinanter scripsi, quoniam me festinatio perlatoris urgebat. Sed Deo gratias ago, quoniam bono desiderio tuo qualitercumque non defui. Semper te misericordia Dei protegat, domine eximie, et merito insignis atque honorabilis fili.

EPISTOLA CXC[3].

Domino beatissimo, et sincera dilectione desiderabili fratri et coëpiscopo Optato, Augustinus in Domino salutem.

Optato demonstrat quid de animæ origine certum sit, quid merito vocetur in dubium, satagendumque esse hàc in quæstione ut salva sit imprimis fides, qua credimus neminem nasci ex Adam nisi vinculo damnationis obstrictum, neminemque inde liberari nisi renascendo per Christum.

I. Quamvis tuæ sanctitatis nullas ad me ipsum datas acceperim litteras; tamen quia illæ, quas ad Mauritaniam Cæsariensem misisti, me apud Cæsaream præsente vene-

[1] Job. xvii, 1. — [2] Matth. vi, 12. — [3] Alias clvii. quæ autem 190 erat, nunc in Appendice Benedict. est 9. — Scripta paulo post medium an. 418.

runt, quo nos injuncta nobis a venerabili papa Zosimo apostolicæ Sedis episcopo ecclesiastica necessitas traxerat: factum est ut ea, quæ scripsisti, etiam ipse perlegerem; tradente mihi eamdem Epistolam tuam famulo Dei sancto Renato, in Christo nobis fratre charissimo: quo petente, et mihi licet aliis occupato vehementer instante, ad ea sum respondere compulsus. Accessit huc etiam alterius sancti et cum debito honore nominandi fratris nostri, et quantum ab illo comperi, necessarii tui Muressis, cum in supra dicto oppido remoraremur, adventus; qui mihi retulit etiam sibi missas de hac re litteras venerationis tuæ, et me de hac ipsa quæstione consuluit, ut quid inde sentirem, vel meis vel suis rescriptis ad te faceret pervenire: « Utrum scilicet animæ ut corpora propagatione nascantur, sintque ex illa una quæ primo homini creata est: an Creator omnipotens, qui utique usque nunc operatur, sine ulla propagatione novas faciat singulis proprias. »

II. De qua re antequam aliquid admoneam sinceritatem tuam, scire te volo, in tam multis opusculis meis nunquam me fuisse ausum de hac quæstione definitam proferre sententiam, et impudenter referre in litteras ad alios informandos, quod apud me non fuerit explicatum. Quarum autem rerum atque causarum consideratione permovear, ut in neutram assertionem meus inclinetur assensus, sed adhuc inter utramque disceptem, nimis longum est hac Epistola expromere; nec tam necessarium, ut hoc omisso non possit de hac quæstione quod satis est disputari, etsi non ad auferendam cunctationem, certe ad cavendam temeritatem.

III. Illud enim ubi vel maxime fides christiana consistit, quod « Per hominem mors et per hominem resur» rectio mortuorum: sicut enim in Adam omnes morian-

» tur, ita et in Christo omnes vivificabuntur[1] : » et quod, « Per unum hominem peccatum in hunc mundum in» travit, et per peccatum mors : et ita in omnes homines » mors pertransiit in quo omnes peccaverunt[2] : » et quod, « Judicium quidem ex uno in condemnationem : » gratia autem ex multis delictis in justificationem vitæ[3] : » et quod, « Per unius delictum in omnes homines ad con» demnationem, et per unius justificationem in omnes » homines in justificationem vitæ[4] : » et si qua alia testimonia declarant neminem nasci ex Adam, nisi vinculo delicti et damnationis obstrictum, neminemque inde liberari nisi renascendo per Christum : tam inconcusse tenere debemus, ut sciamus eum qui hoc negaverit, nullo modo ad Christi fidem, et ad eam, quæ per Christum datur pusillis et magnis, Dei gratiam pertinere. Unde si origo animæ lateat, dum tamen redemptio clareat, periculum non est. Neque enim in Christum credimus ut nascamur, sed ut renascamur quomodocumque nati fuerimus.

IV. Hactenus autem dicimus sine periculo latere animæ originem, ut non tamen eam partem Dei esse credamus, sed creaturam. Nec de Deo natam, sed ab illo factam, atque in ejus genus adoptandam mirabili dignatione gratiæ, non parili dignitate naturæ. Nec eam corpus esse, sed spiritum; non Creatorem utique, sed creatum. Nec ideo venisse in hoc corpus corruptibile quo gravatur, quod ad illud eam vitæ in cœlestibus vel in quibuslibet aliis partibus mundi antea male gestæ merita compulerint. Nondum enim natos Apostolus, cum de Rebeccæ geminis loqueretur, nihil egisse dicit boni vel mali[5]; ut non ex operibus, quibus nullis alter distinguebatur ab altero,

[1] I Cor. XV, 21. — [2] Rom. V, 12. — [3] Ibid. 16. — [4] Ibid. 18. — [5] Id. IX, 11.

sed ex vocante diceretur, minori serviturum esse majorem.

V. His igitur firmissime constitutis, si tam reconditum atque abditum est in occultis operibus Dei, ut nec Scripturarum divinarum manifesto eloquio declaretur, utrum propterea nihil boni vel mali nondum nati egisse credendi sint, quia non ex aliis propagatas, sed mox ex nihilo creatas animas singuli accipiunt; an quia cum essent originaliter in parentibus, adhuc ipsi nulli erant qui suas et proprias vitas agerent : illa tamen sit fides salva, qua credimus nullum hominum, sive majoris, sive parvulæ quamlibet et recentis ætatis liberari a contagione mortis antiquæ et obligatione peccati, quod prima nativitate contraxit, nisi per unum mediatorem Dei et hominum, hominem Christum Jesum[1].

VI. Cujus hominis ejusdemque Dei saluberrima fide, etiam illi justi salvi facti sunt, qui priusquam veniret in carne, crediderunt in carne venturum. Eadem namque fides est et nostra et illorum, quoniam hoc illi crediderunt futurum, quod nos credimus factum. Unde dicit apostolus Paulus, « Habentes autem eumdem Spiritum » fidei, secundum quod scriptum est : Credidi, propter » quod locutus sum, et nos credimus, propter quod et » loquimur[2]. » Si ergo eumdem Spiritum fidei et illi habebant, qui venturum in carne Christum prænuntiarunt, quem etiam illi qui eum venisse nuntiarunt, sacramenta esse potuerunt pro temporum diversitate diversa, ad unitatem tamen ejusdem fidei concordissime recurrentia. Scriptum est in Actibus Apostolorum loquente apostolo Petro, « Nunc ergo quid tentatis Deum imponere jugum supra collum discipulorum, quod neque » patres nostri, neque nos portare potuimus? sed per

[1] 1 Tim. II, 5. — [2] 2 Cor. IV, 13, et Psal. CXV, 1.

» gratiam Domini Jesu credimus nos salvos fieri, quemadmodum et illi[1].» Si ergo et illi, id est, patres portare jugum Legis veteris non valentes, per gratiam Domini Jesu salvos se fieri crediderunt, manifestum est quod hæc gratia etiam antiquos justos vivere fecit ex fide, « Justus » enim ex fide vivit[2]. »

VII. Lex autem subintravit ut abundaret delictum[3]; ut superabundaret gratia, per quam sanaretur delicti abundantia. Si enim data esset Lex quæ vivificare posset, omnino ex Lege esset justitia[4]. Cui tamen bono Lex data sit, consequenter adjunxit dicens, « Sed conclusit Scrip» tura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Jesu » Christi daretur credentibus[5]. » Danda itaque fuerat Lex, quæ manifestius sibi ipsum ostenderet hominem, et superbus animus humanus a se ipso se posse esse justum putaret, et ignorans Dei justitiam[6], id est, quæ homini ex Deo est, et suam volens constituere, id est, quasi suis viribus partam, justitiæ Dei subjectus non fieret. Oportebat itaque ut addito mandato, cujus vox est, « Non concupisces[7]; » superbo peccatori etiam prævaricationis crimen accederet; atque ita gratiæ medicinam non sanata per Legem, sed convicta infirmitas quæreret.

VIII. Proinde cum omnes justi, hoc est, veraces Dei cultores, sive ante incarnationem, sive post incarnationem Christi, nec vixerint, nec vivant, nisi ex fide incarnationis Christi, in quo est gratiæ plenitudo, profecto quod scriptum est, « Non esse aliud nomen sud cœlo, in » quo oportet salvos fieri nos[8], » ex illo tempore valet ad salvandum genus humanum, ex quo in Adam vitiatum est genus humanum. « Sicut enim in Adam omnes mo-

[1] Act. xv, 10. — [2] Rom. I, 17. — [3] Id. v, 20. — [4] Galat. III, 2. — [5] Ibid. — [6] Rom. x, 3. — [7] Exod. xx, 15. — [8] Act. IV, 12.

» riuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur[1].» Quia sicut in regno mortis nemo sine Adam, ita in regno vitæ nemo sine Christo. Sicut per Adam omnes injusti, ita per Christum omnes justi homines. Sicut per Adam omnes mortales in pœna facti sunt filii sæculi, ita et per Christum omnes immortales in gratia fiunt filii Dei.

IX. Cur autem creentur etiam illi, quos Creator præscrivit ad damnationem non ad gratiam pertinere, beatus Apostolus tanto succinctiore brevitate, quanto majore auctoritate commemorat. « Deum, enim dicit, volentem » ostendere iram, et demonstrare potentiam suam attu» lisse in multa patientia vasa iræ, quæ perfecta sunt in » perditionem, et ut notas faceret divitias gloriæ suæ in » vasa misericordiæ[2], » quem superius dixerat tanquam figulum luti lex eadem massa facere, « Aliud vas in ho» nonorem, aliud in contumeliam. » Merito autem videretur injustum, quod fiunt vasa iræ ad perditionem, si non esset ipsa universa ex Adam massa damnata. Quod ergo fiunt inde nascendo vasa iræ, pertinet ad debitam pœnam. Quod autem fiunt renascendo vasa misericordiæ, pertinet ad indebitam gratiam.

X. Ostendit ergo Deus iram suam, non utique animi perturbationem, sicut est quæ ira hominis nuncupatur, sed justam fixamque vindictam, quia de stirpe inobedientiæ ducitur propago peccati atque supplicii. « Et » homo natus ex muliere, sicut in libro Job scriptum » est, brevis est vitæ et plenus iracundiæ[3]. » Ejus enim rei vas est, qua plenus est : unde iræ vasa dicuntur. Ostendit et potentiam suam, qua bene etiam utitur malis, multa illis naturalia et temporalia bona largiens, eorumque malitiam ad exercendos et comparatione admonendos bonos accommodans, ut in eis discant agere gratias

[1] I Cor. XV, 22. — [2] Rom. IX, 22. — [3] Job. XIV, 1, juxta LXX.

Deo, quod ab eis, non suis meritis, quæ in eadem massa paria fuerunt; sed illius miseratione discreti sunt. Quod maxime apparet in parvulis, de quibus, cum per Christi gratiam renascuntur, et istam vitam in illa tenera ætate finientes in æternam transeunt et beatam, dici non potest quod libero discernuntur arbitrio ab aliis infantibus, qui sine hac gratia in ipsius massæ damnatione moriuntur.

XI. Si autem hi soli crearentur ex Adam, qui essent per gratiam recreandi, et præter illos, qui in Dei filios adoptantur, nulli alii homines nascerentur, lateret beneficium, quod donaretur indignis; quia nullis ex eadem damnabili stirpe venientibus debitum supplicium redderetur. Cum vero attulit in multa patientia vasa iræ, quæ perfecta sunt in perditionem, non solum ostendit iram et demonstravit potentiam suam redhibendo vindictam, et bene utendo non bonis, sed etiam notas fecit divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ. Ita enim quid præstetur sibi discit gratis justificatus, dum non suo merito, sed gloria largissimæ Dei misericordiæ discernitur a damnato, cum quo eadem justitia fuerat et ipse damnandus.

XII. Tam multos autem creando nasci voluit, quos ad suam gratiam non pertinere præscivit, ut multitudine incomparabili plures sint illis, quos in sui regni gloriam filios promissionis prædestinare dignatus est: ut etiam ipsa rejectorum multitudine ostenderetur, quam nullius momenti sit apud Deum justum quantalibet numerositas justissime damnatorum. Atque ut hinc quoque intelligant qui ex ipsa damnatione redimuntur, hoc fuisse debitum massæ illi universæ, quod tam magnæ parti ejus redditum cernerent, non solum in eis, qui originali peccato multa addunt malæ voluntatis arbitrio, verumetiam in tam multis parvulis, qui tantummodo vinculo

peccati originalis obstricti, sine gratia Mediatoris ex hac luce rapiuntur. Tota quippe ista massa justæ damnationis reciperet debitum, nisi ex ea faceret non solum justus, sed etiam misericors figulus alia vasa in honorem secundum gratiam, non secundum debitum; dum et parvulis subvenit, quorum nulla merita dici possunt, et majores prævenit, ut habere aliqua merita possint.

XIII. Quæ cum ita sint, si assertio tua non eo tendit, ut novas animas dicas propter innocentiam novitatis suæ, ante quam ad peccandum libero utantur arbitrio, damnationi originali obnoxias esse non posse; sed eas fide catholica confiteris, etiamsi in illa tenera ætate de corpore exierint, in damnationem perditionis ituras, nisi Sacramento Mediatoris, qui venit quærere et salvum facere quod perierat, liberentur[1] : quære ubi, vel unde vel quando cœperint damnationis meritum habere, si novæ sunt, ita sane ut Deum non facias, nec aliquam naturam, quam non condidit Deus, vel peccati earum vel innocentum damnationis auctorem. Et si inveneris quod te quærere admonui, quod ipse adhuc fateor non inveni, defende quantum potes, atque assere animarum infantium ejusmodi esse novitatem, ut nulla propagatione ducantur; et nobiscum quod inveneris fraterna dilectione communica.

XIV. Si autem non inveneris quare vel quomodo fiant animæ infantium peccatrices, et nihil in se ipsis habentes malitiæ, a quo cogantur ex Adam trahere unde damnentur, cum eas credas non ex illa prima peccatrice propagatas, sed novas atque insontes includi carne peccati; nec sic jam temere in aliam sententiam tua deflectatur assensio, ut eas ex illa una credas propagando traduci : ne forte alius invenire possit quod ipse non possis,

[1] Luc. XIX, 10.

aut aliquando invenias quod nunc non potueris. Nam et illi qui animas ex una propagari asserunt, quam Deus primo homini dedit, atque ita eas ex parentibus trahi dicunt, si Tertulliani opinionem sequuntur, profecto eas non spiritus, sed corpora esse contendunt, et corpulentis seminibus exoriri : quo perversius quid dici potest? Neque hoc Tertullianum somniasse mirandum est, qui etiam ipsum creatorem Deum non esse nisi corpus opinatur[1].

XV. Qua dementia repulsa a corde atque ore Christiano quisquis animam sicuti est, non esse corpus, sed spiritum confitetur, et tamen in filios ex parentibus duci, in eo quidem nullis coarctatur angustiis, quod omnes animas, etiam parvulorum, quos Ecclesia non utique in falsam, sed in veram peccatorum remissionem baptizat, vera fides prædicat trahere originale peccatum propria primi hominis voluntate commissum, et in omnes posteros generatione transmissum, sola regeneratione purgandum : sed cum considerari et pertractari cœperit quid dicatur, mirum si ullus sensus comprehendit humanus, quonam modo tanquam lucerna de lucerna accendatur, et sine detrimento alterius alter inde ignis existat, sic anima de anima parentis fiat in prole, vel traducatur in prolem : utrum incorporeum semen animæ, sua quadam occulta et invisibili via seorsum ex patre currat in matrem cum fit conceptus in fœmina; an quod est incredibilius, in semine corporis lateat. Cum autem fluunt irrita sine ullis conceptibus semina, utrum semen animæ non simul exeat, an summa celeritate atque atomo temporis unde exierat recurrat, an pereat. Et si perit, quomodo ipsa cujus mortale semen est, immortalis est

[1] Tertull. lib. cont. Praxeam c. 7. Vide Aug. lib. 10. de Genesi ad litt. cap. 25.

anima. An immortalitatem tunc accipit, quando formatur ut vivat, sicut justitiam quando formatur ut sapiat. Et quo pacto eam Deus fingat in homine, etiamsi anima seminaliter trahatur ex anima, sicut fingit in homine corporis membra, quamvis corpus seminaliter trahatur ex corpore. Si enim non etiam spiritalis creatura fingeretur a Deo, non scriptum esset, « Qui fingit spiritum » hominis in ipso[1]. » Et in eo quod legitur, « Qui finxit » singillatim corda hominum[2]; » si per corda significatæ sunt animæ, fingi eas posse quis dubitet? sed quæritur utrum ex una anima hominis primi : sicut fingit singillatim facies hominum, ex uno tamen corpore hominis primi.

XVI. Cum hæc atque hujusmodi de hac re multa quæruntur, quæ nullo sensu carnis explorari possunt, et a nostra experientia longe remota sunt, atque in abditissimis naturæ finibus latent, non erubescendum est homini confiteri se nescire quod nescit, ne dum se scire mentitur, nunquam scire mereatur. Quis autem negat non unius tantum, sed omnis animæ creatorem Deum atque factorem, nisi qui ejus eloquiis apertissime refragatur? Sine ulla quippe ambiguitate per Prophetam dicit : « Omnem flatum ego feci[1]; » animas videlicet intelligi volens, quod verba consequentia manifestant. Non itaque unum, quem facto ex terra homini primo inspiravit, sed omnem flatum ipse fecit, ipse adhuc facit. Quæritur tamen utrum omnem flatum ex illo uno flatu, sicut omne corpus hominis ex uno illo corpore, faciat : an vero nova quidem corpora faciat ex uno, animas autem novas ex nihilo. Quis enim congrua suis originibus genera rerum etiam de seminibus facit, nisi qui ipsa semina sine seminibus fecit? Sed ubi res naturaliter obscura

[1] Zach. XII, 1. — [2] Psal. XXXII, 15. — [3] Isaï. LVII, 16.

nostrum modulum vincit, et aperta divina Scriptura non subvenit, temere hinc aliquid definire humana conjectura præsumit. Secundum vitas autem, quas proprias habere incipiunt, novos homines dicimus nasci, sive anima, sive corpore. At vero secundum originale peccatum veteres nascuntur; ideo baptismate renovantur.

XVII. Aliquid ergo certum de animæ origine nondum in Scripturis canonicis comperi. Nam ii qui novas sine ulla propagine asserunt animas fieri, inter testimonia, quibus id nituntur ostendere, ponunt etiam illa duo, quæ paulo ante commemoravi: « Qui fingit spiritum hominis » in ipso : » et, « Qui finxit singillatim corda hominum, » de quibus vides quemadmodum possit a resistentibus responderi. Utrum enim cum fingit ex alio fingat, an ex nihilo, incertum est. Illud tamen inter cætera testimonium videtur esse præcipuum, quod in libro Salomonis Ecclesiastæ legitur : « Et revertetur pulvis in terram, » sicut erat; et spiritus revertetur ad Deum, qui dedit » eum[1]. » Sed facillime respondetur, corpus in terram, de qua factum est primum hominis corpus, et spiritus ad Deum, a quo facta est prima hominis anima. Sicut enim nostrum corpus, inquiunt, quamvis ex primo illo corpore propagatum sit, eo tamen redit unde ipsum primum corpus affectum est : sic anima nostra, quamvis ex illa anima propagata, non ad nihilum, quia immortalis est, sed ad illum redit, a quo ipsa prima anima facta est. Ac per hoc illud quod scriptum est de spiritu cujusque hominis, quod redeat ad Deum, qui dedit eum, non solvit istam obscurissimam quæstionem; quia sive ex illo uno, sive ex nullo alio, Deus utique dedit eum.

XVIII. Itemque illi qui propaginem animarum inconsiderata temeritate defendunt, inter alia testimonia, quæ

[1] Eccle. xii, 7.

suæ causæ suffragari arbitrantur, nullum quasi manifestius et expressius pro se possunt putare proferendum, quam id quod in Genesi scriptum est : « Omnes autem » animæ, quæ introïerunt cum Jacob in Ægyptum, qui » exierunt de femoribus ejus[1]. » Hoc enim velut evidentissimo testimonio possunt credi animæ in filios ex parentibus propagari; quoniam satis aperte dictum videtur, animas etiam de femoribus Jacob, non sola exiisse corpora filiorum. Ut eo modo etiam illud intelligi velint a parte totum, quod dixit Adam, cum illi mulier ejus ostenderetur : « Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de » carne mea[2]. » Non enim dixit : Et anima de anima mea : sed ita fieri potest ut carne nominata utrumque intelligatur, sicut hîc animas nominavit, et tamen etiam corpora in filiis intelligi voluit.

XIX. Sed hoc testimonium certe quasi tam clarum atque manifestum enodandæ huic quæstioni non sufficeret, nec si ita legeretur genere fœminino, « Quæ » exierunt de femoribus ejus, ut animas intelligeremus quæ exierunt. Ideo autem non sufficeret, quoniam et animæ nomine corpus solum posse significari, modo quodam locutionis ostenditur, quo significatur per id quod continetur illud quod continet; sicut ait quidam : « Vina co» ronant[3], » cum coronarentur vasa vinaria. Vinum enim continetur, et vas continet. Sicut ergo appellamus ecclesiam basilicam, qua continetur populus qui vere appellatur ecclesia, ut nomine ecclesiæ, id est, populi qui continetur, significemus locum qui continet : ita quod animæ corporibus continentur, intelligi corpora filiorum per nominatas animas possunt. Sic enim melius accipitur etiam illud quod Lex inquinari dicit eum, qui intraverit

[1] Gen. XLVI, 26. — [2] Id. II, 23. — [3] Virg. Æneid. 7.

super animam mortuam[1], hoc est, super defuncti cadaver, ut nomine animæ mortuæ, mortuum corpus intelligatur, quod animam continebat: quia et absente populo, id est, ecclesia, locus tamen ille nihilominus ecclesia nuncupatur. Hæc responderentur, si, ut dixi, fœminino genere positum esset; « Quæ exierunt de femoribus Ja» cob, » id est, quæ animæ. Nunc vero cum masculinum genus sit positum; id est, « Qui exierunt de femoribus » Jacob[2]; » quis non ita intelligere malit, Omnes animæ eorum, qui exierunt de femoribus ejus, id est, animæ hominum : ut etiam sic possint intelligi secundum corpus tantummodo exiisse homines de femoribus patris, quorum erant illæ animæ per quarum numerum intelliguntur tot homines.

XX. Vellem autem legere libellum tuum cujus mentionem fecisti in litteris tuis, ne forte aliqua ibi testimonia non ambigua posuisti. A me autem cum quæsiisset amicus mihi charissimus[3] et divinarum studiosissimus Litterarum, quid de hac quæstione sentirem, eique remota verecundia, hinc æstus meos et ignorantiam fassus essem, scripsit inde longe trans mare ad doctissimum virum : cui rescripsit ille[4], ut potius me consuleret, nesciens quod jam fecerat, nec aliquid a me certum ac definitum audire potuerat. Significavit tamen in eadem brevi Epistola sua, se potius fieri quam propagari animas credere. Simul etiam admonens animarum propaginem, (quia ipse in Oriente est) Occidentalem Ecclesiam solere sentire. Hac ego majore occasione comperta, scripsi ad eum non brevem librum[5], consulens eum, et petens ut prius me doceat, et tunc ad me mittat quos doceam.

XXI. Qui liber meus ut non doctoris sed inquisitoris,

[1] Num. IX, 10, 11. — [2] Gen. XLVI, 23. — [3] Marcellinus — [4] Hieronymus sup. epist. 165. — [5] Epist. 166.

et potius discere cupientis, apud me legi potest : mitti vero uspiam non debet, vel cuiquam foras dari, nisi cum rescripta Domino adjuvante percepero ; id quod ille sentit, promptissime ac libentissime defensurus, si me docere potuerit, quomodo animæ non ex Adam veniant, et tamen ex illo justam sortem damnationis inveniant, nisi ad remissionem peccatorum renascendo perveniant. Absit enim ut credamus vel animas parvulorum in lavacro regenerationis falsam accipere peccatorum mundationem, vel Deum esse, aut aliquam naturam quam non condidit Deus, illius ex qua mundantur inquinationis auctorem. Donec ergo aut ille rescribat, aut ego, si Deus voluerit, aliquo modo discam, si nullam de illa peccatrice originem ducit, quæ causa sit animæ subeundi originale peccatum, quod necesse est esse in omnibus parvulis; et quo eam nec Deus cogit insontem, quia peccandi auctor non est, nec ulla mali natura, quia non est; nihil tale audeo prædicare.

XXII. Te autem, si libenter vel patienter admittis, charissime frater, admoneo, ne hæresim novam minus cautus incurras, quæ antiquissimæ fidei stabilita molitur fundamenta convellere adversus Dei gratiam disputando, quam Dominus Christus pusillis et magnis ineffabili bonitate largitur : cujus vel auctores, vel certe acerrimi notissimique suasores cum Pelagius et Cœlestius extitissent, conciliorum episcopalium vigilantia in adjutorio Salvatoris, qui suam tuetur Ecclesiam, etiam a duobus venerabilibus antistitibus apostolicæ Sedis, papa Innocentio et papa Zosimo, nisi correcti etiam egerint pœnitentiam, toto christiano orbe damnati sunt. De quibus exempla recentium litterarum, sive quæ specialiter ad Afros, sive quæ universaliter ad omnes episcopos de memorata sede manarunt, ne forte ad vestram sanctitatem nondum per-

venerint, vobis curavimus mitti ab eis fratribus, quibus et has litteras, ut tuæ venerationi dirigerent, dedimus. Hi autem non ideo sunt hæretici, quia dicunt animas originem de illa prima peccatrice non ducere, quod vel aliqua fortasse ratione vera dici potest, vel sine fidei labe nesciri : sed hinc conantur efficere (unde omnino apertissimi hæretici judicantur) animas parvulorum nihil mali ex Adam trahere, quod sit lavacro regenerationis expiandum. Nam Pelagii de hac re argumentatio, quæ inter alia ejus damnabilia etiam litteris apostolicæ Sedis adjuncta est, ita se habet : « Si anima, inquit, ex traduce non est, sed sola caro tantum habet traducem peccati; sola ergo pœnam meretur. Injustum est enim, ut hodie nata anima, non ex massa Adæ, tam antiquum peccatum portet alienum : quia nulla ratione conceditur, ut Deus qui propria peccata dimittit, unum imputet alienum. »

XXIII. Si ergo ita potes animarum asserere sine ulla propagine novitatem, ut ratione justa et a fide catholica non aliena, etiam sic peccato primi hominis ostendantur obnoxiæ, assere quod sentis ut potes. Si autem non eas aliter potes a propagatione facere alienas, nisi ut simul facias ab omni peccati vinculo liberas, cohibe te ab hujusmodi disputatione omnimodo. Non est enim falsa etiam in parvulorum baptismate remissio peccatorum, nec verbo tenus dicitur, sed veraciter agitur. Nam ut jam verbis utar, quæ in ipsa Epistola beatissimi antistitis Zosimi (2) leguntur, [Fidelis Dominus in verbis suis, ejusque baptismus re ac verbis, id est, opere, confessione et remissione vera peccatorum, in omni sexu, ætate, conditione generis humani eamdem plenitudinem tenet. Nullus enim nisi qui peccati servus est, liber efficitur, nec redemptus dici potest, nisi qui vere per pec-

catum fuerit ante captivus, sicut scriptum est : « Si vos » Filius liberaverit, vere liberi eritis[1]. » Per ipsum enim renascimur spiritaliter, per ipsum crucifigimur mundo. Ipsius morte mortis ab Adam omnibus nobis introductæ atque transmissæ universæ animæ illud propagine contractum chirographum rumpitur, in quo nullus omnino natorum, antequam per baptismum liberetur, non tenetur obnoxius.] In his verbis apostolicæ Sedis tam antiqua atque fundata certa et clara est catholica fides ut nefas sit de illa dubitare Christiano.

XXIV. Quoniam ergo morte Christi, non unius aut aliquarum, sed universæ animæ propagine contractum mortis chirographum rumpitur, si potes animas sic alienas a propagine defendere, ut tamen hoc chirographo, quod sola Christi morte rumpendum est, rectissima ratione demonstrentur obstrictæ, nec sua propagine, sed carnis hoc debito juste appareant obligatæ; non solum nemine prohibente defende, verumetiam id nobis quomodo tecum defendere possimus ostende. Si autem aliter non potes quod de animarum novitate sentis, asserere, nisi ut eas dicas peccato primi hominis non teneri ; aut per propaginem non suam, sed carnis, auctore Deo, vel nescio qua mali natura, innocentissimas fieri peccatrices : melius origo animæ latet, dum tamen eam non dubitemus Dei esse creaturam quam vel Deus peccati auctor dicatur, vel contra Deum aliena mali natura introducatur, vel baptisma parvulorum irritum ducatur.

XXV. Ut autem et a me tua dilectio de hac quæstione aliquid audiat definitum, non parvi æstimandum, imo præcipue necessarium atque retinendum, quomodolibet se origo habeat animarum, sive ex illa una, sive ex nulla alia propagentur; Mediatoris tamen animarum nullum ex

[1] Joan. VIII, 36.

Adam traxisse peccatum dubitare fas non est. Si enim nulla propagatur ex altera, ubi omnes tenentur propagata carne peccati : quanto minus credendum est ex propagine peccatricis animam venire potuisse, cujus caro venit ex virgine, non libidine concepta, sed fide, ut esset in similitudine carnis peccati, non in carne peccati. Si autem peccato primæ animæ peccatricis ideo cæteræ tenentur obnoxiæ, quia ex illa sunt propagatæ, profecto illa quam sibi Unigenitus coaptavit, aut peccatum inde non traxit, aut omnino inde non tracta est. Neque enim non potuit animam sibi trahere sine peccato, qui solvit nostra peccata : aut qui novam creavit ei carni, quam sine parente fecit ex terra, non potuit novam creare carni, quam sine viro sumpsit ex fœmina?

XXVI. Hæc sicut potui non quidem ad me datis, sed ad charissimos nostros sanctitatis tuæ litteris, non peritia quam desiderasti, sed sollicita dilectione respondi. Si grate accipis et admonitionem fraternam et utilem, non errando, sed prudenter considerando cum Ecclesiæ pace conservas, Deo gratias. Si autem me ista nondum nosse miraris, vel etiam nec miraris, et me aliquid certum de origine animarum salva ista fide quæ certissima atque clarissima est, mutua charitate docere non renuis, multo uberius, Deo gratias. Memor nostri, Domino semper vivas, domine beatissime et sincera dilectione desiderabilis frater.

EPISTOLA CXCI[1].

Domino venerabili et in Christi charitate suscipiendo sancto fratri et compresbytero Sixto, Augustinus in Domino salutem.

Sixto presbytero (postea pontifici Romano) qui contra Pelagianos, quibus favisse rumor fuerat, defensionem gratiæ Dei suscepisset, gratulatur, exhortans ut pergat impudentes cohibere, dissimulantibus mederi.

I. Ex quo Hipponem litteræ benignitatis tuæ per sanctum fratrem nostrum Firmum presbyterum directæ me absente venerunt, postea quam illas cum remeassem, quamvis jam inde profecto earum perlatore, legere potui, hæc prima eademque gratissima rescribendi occurrit occasio per dilectissimum filium nostrum Albinum acolythum. Quod autem quibus simul scripsisti, tunc non eramus simul, ideo factum est ut singulorum singulas, non unam amborum epistolam sumeres. A me quippe digressus est perlator hujus per venerabilem fratrem et coëpiscopum meum Alypium, qui tuæ sanctitati aliam rescriberet, transiturus: ad quem etiam ipsas, quas ego jam legeram, litteras tuas ipse portavit. Quæ nos quanta lætitia perfuderint, quid homo nitatur loqui, quod non potest eloqui? nec te ipsum satis esse non arbitror, sed nobis crede, quantum boni feceris talia nobis scripta mittendo. Sicut enim tu testis es animi tui, ita nos nostri, quemad-

[1] Alias CIV. quæ autem 191 erat, nunc in Appendice est Benedict. 10. — Scripta versus finem an. 418.

modum sit affectus illarum sinceritate luculentissima litterarum. Si enim brevissimam epistolam tuam, quam de hac ipsa re ad beatissimum senem Aurelium per Leonem (3) acolythum direxisti, exultanti alacritate descripsimus, et quibus poteramus magno studio legebamus, ubi nobis exposuisti, quid de illo perniciosissimo dogmate, vel quid contra de gratia Dei, quam pusillis magnisque largitur, cui est illud inimicissimum, sentias : quanta nos putas ista tua prolixiora scripta vel exultatione legisse, vel cura, ut legantur, quibus valuimus aliis obtulisse, atque adhuc quibus valemus offerre. Quid enim gratius legi vel audiri potest, quam gratiæ Dei tam pura defensio adversus inimicos ejus, ex ore ejus, qui eorumdem inimicorum magni momenti patronus ante jactabantur? Aut unde uberiores Deo debemus agere gratias, quam quod ejus sic defenditur gratia ab eis quibus datur, adversus eos quibus vel non datur, vel ingratum est quod datur; quia ut eis gratum sit occulto et justo judicio Dei non datur?

II. Quapropter, Domine venerabilis, et in Christi charitate suscipiende sancte frater, quamvis optime facias, cum de hac re scribis ad fratres, apud quos se illi de tua solent afferre amicitia; tamen hæc cura major tibi restat, ut non solum salubri severitate plectantur, qui errorem illum Christiano infestissimum nomini audent garrire liberius, sed etiam ii diligentissime caveantur vigilantia pastorali, propter infirmiores et simpliciores dominicas oves, qui eum pressius quidem ac timidius, sed tamen insusurrare non cessant : « Penetrantes domos[1], » sicut ait Apostolus, et cætera quæ sequuntur exercita impietate facientes. Nec illi negligendi sunt, qui usque ad profundum silentium supprimunt timore quod sentiunt, sed

[1] 2 Tim. III, 6.

tamen eamdem perversitatem sentire non desinunt. Nonnulli quippe eorum, antequam ista pestilentia manifestissimo etiam Sedis apostolicæ judicio damnaretur vobis innotescere potuerunt, quos nunc repente reticuisse perspicitis : nec utrum sanati sint sciri potest, nisi cum non solum, dogmata illa falsa tacuerint verumetiam illis vera contraria, eo quo illa solent studio defensaverint : qui tamen lenius profecto sunt tractandi. Quid enim eos terreri opus est, quos satis territos ipsa taciturnitas monstrat? Nec ideo tanquam sani prætereundi sunt diligentia medicinæ, quorum vulnus in abdito est. Etsi enim terrendi non sunt, tamen docendi sunt : et quantum existimo, facilius possunt, dum in eis timor severitatis doctorem adjuvat veritatis, ut opitulante Domino, gratia ejus intellecta atque dilecta etiam loquendo expugnent quod jam loqui non audent.

EPISTOLA XCII[1].

Domino venerabili nimiumque desiderabili, sancto fratri et condiacono CÆLESTINO AUGUSTINUS in Domino salutem.

Augustinus Cælestino diacono, (postea pontifici Romano) de mutua benevolentia.

I. QUAMVIS longe absens fuerim quando per Projectum clericum ad me directa Hipponem sanctitatis tuæ scripta venerunt; tamen posteaquam veni, eisque lectis rescriptorum debitorem me factum esse cognovi, reddendi

[1] Alias LXII, quæ autem 192 erat, nunc in Appendice est Benedict. III. — Scripta eodem tempore.

tempus opperiebar : ecce subito profecturi a nobis charissimi fratris nostri Albini acolythi gratissima occurrit occasio. De tua igitur quæ mihi exoptatissima est salute lætatus, sanctitati tuæ salutationem debitam reddo. Semper autem debeo charitatem, quæ sola, etiam reddita, semper detinet debitorem. Redditur enim cum impenditur, debetur autem etiamsi reddita fuerit ; quia nullum est tempus quando impendenda jam non sit. Nec cum redditur amittitur, sed potius reddendo multiplicatur : habendo enim redditur, non carendo. Et cum reddi non possit nisi habeatur : nec haberi potest nisi reddatur : imo etiam cum redditur ab homine, crescit in homine, et tanto major acquiritur quanto pluribus redditur. Quomodo autem negetur amicis, quæ debetur et inimicis? Sed inimicis cauta impenditur, amicis secura rependitur. Agit tamen quantum potest, ut ab his etiam, quibus pro malis bona retribuit, id recipiat quod impendit. Optamus quippe fieri amicum, quem veraciter diligimus inimicum, quia non eum diligimus nisi velimus bonum ; quod utique non erit, nisi amiserit inimicitiarum malum.

II. Non ergo sic impenditur charitas, ut pecunia. Excepto enim quod impendendo illa diminuitur, hæc augetur. etiam illo inter se differunt, quod pecuniam cui dederimus, tunc ei benevolentiores erimus, si recipere non quæramus : non autem potest esse verus charitatis impensor, nisi fuerit benignus exactor. Quoniam pecunia cum recipitur, accedit cui datur, sed recedit a quo datur : charitas vero non solum apud eum crescit, qui hanc ab eo quem diligit. exigit, etiamsi non recipit : sed etiam ille a quo eam recipit, tunc incipit habere cum reddit. Proinde Domine frater, mutuam tibi charitatem libens reddo, gaudensque recipio. Quam recipio adhuc repeto ; quam reddo adhuc debeo. Unum enim magistrum, apud quem

condiscipuli sumus, per ejus Apstolum dociles audire debemus præcipientem ac dicentem : « Nemini quidquam » debeatis, nisi ut invicem diligatis[1]. »

EPISTOLA XCIII[2].

Domino dilectissimo et in Christi membris sincerissima charitate prædicando filio Mercatori (4), Augustinus in Domino salutem.

Prodit nunc primum ex pervetusto codice monasterii S. Bertini in Belgio.

Augustinus Mercatori, excusans cur ad ipsius priores litteras nondum responderit, ostendensque Pelagianos in quæstione de baptismo parvulorum hoc ipso esse prope convictos, quod fatentur parvulos quodammodo credere per eos, a quibus baptizandi offeruntur. Deinde eosdem ex Enochi et Eliæ ante obitum translatione, sive ex fidelium vivorum ad Christi adventum raptu, frustra contendere mortem non esse pœnam peccati.

I. Litteræ dilectionis tuæ, quas prius abs te missas apud Carthaginem accepi, tanto me affecerunt gaudio, ut etiam in posterioribus te succensentem quod tibi non rescripserim, gratissime acceperim. Ipsa quippe indignatio tua non erat simultatis initium, sed indicium charitatis. Ut autem a Carthagine non rescriberem, non occasio defuit perlatorum; sed alia magis urgentia, donec inde proficisceremur, nos occupatissimos et intentissimos continebant. Cum vero inde digressi sumus, per-

[1] Rom. xiii, 8. — [2] Quæ porro 193 erat, nunc in Appendice est Benedict. 12. — Scripta eodem tempore.

reximus usque ad Mauritaniam Cæsariensem (5), quo nos ecclesiastica necessitas traxit, per quas totas terras cum intentionem nostram huc atque illuc, quæ ingerebantur sensibus diversa raptarent, nullius ut tibi rescriberem adfuit admonitoris instantia, nulla occurrit opportunitas perlatoris. Deinde remeans alias apud nostros jam querela exasperatas litteras tuæ sinceritatis inveni, et alium adversus novos hæreticos librum refertum sanctarum testimoniis Scripturarum: quibus lectis excursisque, etiam illis quæ primum miseras, quia et charissimi fratris nostri Albini ecclesiæ Romanæ Acolythi (6) opportunissima se offerebat occasio, rescribendum fuit.

II. Ego itaque te, fili dilectissime, scribentem mihi, vel ad me consideranda tua scripta mittentem, absit ut negligenter accipiam, vel superba vanitate contemnam: præsertim cum mihi de te gaudium tanto majus sit, quanto magis inopinatum improvisumque provenit. Fateor enim tantum te profecisse nesciebam. Et quid nobis esse debet optatius, quam ut abundent, qui errores infestantes catholicam fidem, et insidiantes infirmis ineruditisque fratribus usquequaque redarguant, et Ecclesiam Christi adversus profanas vocum novitates acriter fideliterque defendant; quandoquidem sicut scriptum est, « Multitudo sapientium sanitas est orbis terrarum [1]. » Inspexi ergo cor tuum in scriptis tuis, quantum potui, et inveni amplectendum, et hortandum ut perseverantissima diligentia in anteriora te extendas, adjuvante Domino vires tuas, qui tibi eas quas nutriret dedit.

III. Non autem parum veritati propinquarunt in quæstione de baptismo parvulorum, quos devios in viam revocare conamur, cum infantem quamlibet recenti partu matris effusum, tamen per eos, a quibus baptizandus

[1] Sap. VI, 26.

offertur, credere confitentur. Cum enim dicunt, sicut scribis[1], non infantes ita credere in remissionem peccatorum, tanquam et illis remittantur, quos nullum putant habere peccatum; sed (quia ipsi quoque idem lavacrum percipiunt, quo fit, in quibuscumque fit, remissio peccatorum) hanc fieri credere in aliis, quæ non fit in eis: cum ergo dicunt, « Non ita credunt, sed ita credunt; » profecto eos non ambigunt credere. Audiant itaque Dominum, « Qui credit in Filium, habet vitam æternam; » qui autem incredulus est Filio, non videbit vitam, sed » ira Dei manet super eum[2].» Quapropter infantes, quia per alios fiunt credentes, a quibus baptizandi offeruntur; per illos utique sunt increduli, si apud tales sunt, qui eos, dum nihil prodesse credunt, offerendos esse non credunt: ac per hoc si per credentes credunt, et habent vitam æternam; profecto per incredulos increduli sunt, et non videbunt vitam, sed ira Dei manet super eos. Non enim dictum est, venit super eos; « Sed manet super eos; » quia ex origine erat jam in eis, nec omnino nisi gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum aufertur ab eis. De hac ira legitur etiam in libro Job, « Homo natus » ex muliere, brevis vitæ et plenus iracundiæ[3]. » Unde igitur ira Dei super innocentiam parvuli, nisi originalis sorte ac sorde peccati? de qua in eodem libro itidem scriptum est, « Non esse ab hac mundum nec infantem, » cujus est unius diei vita super terram[4]. »

IV. Non ergo in istis nihil egit quod adversus eos instantissime disputatur, et eorum auribus catholicæ voces hinc atque inde circumsonant: quandoquidem volentes argumentari contra sacramenta Ecclesiæ, confessi sunt tamen parvulos credere. Non eis ergo promittant vitam,

[1] Vide infra in epist. 194. cap. 10, n. 45. — [2] Joan. III, 36. — [3] Job. XIV, 1, juxta LXX. — [4] Ibid. 5.

etiamsi non fuerint baptizati; de qua enim alia vita dicitur, « Qui incredulus est Filio, non videbit vitam? » Nec eos a regno cœlorum sic fateantur alienos, ut tamen a damnatione defendant. Nam quid nisi damnatio significatur per iram, quam Dominus super non credentem manere testatur? Multum prorsus accessum est, et sine scrupulosa conflictatione causa finita est. Si enim concedunt parvulos credere, procul dubio sicut eos tenet illa sententia, « Qui non renatus fuerit ex aqua et Spiritu, » non intrabit in regnum cœlorum[1]: » Sic etiam ista quæ ejusdem Domini est, « Qui crediderit et baptizatus fuerit » salvus erit: qui autem non crediderit condemnabi- » tur[2]: » Quia ergo cum parvuli baptizantur, fatentur isti eos credentes, damnari non dubitent non credentes: et audeant jam dicere, si possunt, a justo Deo damnari nihil mali ex origine trahentes, et peccati contagium non habentes.

V. Illud vero quod in litteris tuis commemorasti objicere nobis Enoch et Eliam quod mortui non fuerint, sed cum suis corporibus ex ista hominum conversatione translati, quid eos ad hoc unde agitur adjuvet, non intelligo. Ut enim omittam quod ipsi quoque morituri postea perhibentur, sicut plerique exponunt Apocalypsim Joannis de duobus illis Prophetis, de quibus, tacitis eorum nominibus, loquitur, quod isti duo sancti cum suis tunc corporibus apparebunt, in quibus nunc vivunt[3], ut etiam ipsi quemadmodum cæteri Martyres pro Christi veritate moriantur: ut ergo hoc omittam, ista quæstione dilata, quomodolibet sese habeat, quid istos adjuvat quæso te? Neque enim hinc ostendunt non propter peccatum homines secundum corpus mori. Nam si Deus, qui tam multis fidelibus suis donat ipsa peccata, voluit

[1] Joan. III, 5. — [2] Marc. XVI. — [3] Apoc. XI, 7.

quibusdam etiam istam pœnam donare peccati; qui nos sumus qui respondeamus Deo, cur alius sic, alius autem sic?

VI. Dicimus ergo quod apertissime Apostolus ait, « Corpus quidem mortuum est propter peccatum, spi- » ritus autem vita est propter justitiam : Si autem Spiri- » tus ejus, qui suscitavit Christum a mortuis, habitat » in vobis; qui suscitavit Christum a mortuis, vivificabit » et mortalia corpora vestra per inhabitantem Spiritum » ejus in vobis[1]. » Nec tamen ista sic dicimus, ut negemus Deum posse, in quibus voluerit, nunc facere sine morte, quod sine dubitatione credimus in tam multis facturum esse post mortem. Nec ideo tamen illud falsum erit, quod « Per unum hominem peccatum in hunc mun- » dum intravit, et per peccatum mors, et ita in omnes » homines pertransiit[2]. » Hoc enim dictum est, quia nisi per peccatum mors intrasset, nulla mors esset. Nam et cum dicimus, Omnes propter peccata mittuntur in gehennam, numquid ideo falsum dicimus, quia non omnes homines mittuntur in gehennam? Illud quippe ideo verum est, non quia omnis homo mittatur, sed quia nullus nisi peccatorum meritis mittitur. Talis est e contrario etiam illa sententia, « Per unius justificationem in omnes » homines ad justificationem vitæ[3]. » Non enim omnes homines pertinent ad justificationem Christi : sed hoc dictum est, quia nemo justificatur nisi per Christum.

VII. Magis ergo illa quæstio non immerito movet, cur pœna peccati peccato non remanente remanet; id est, si mors etiam corporis pœna peccati est, ista potius aliqua quæstio est, cur moriatur infans cum fuerit baptizatus, quam cur mortuus non sit Elias, cum fuerit justificatus. Illius enim finito peccato movet cur secuta sit

[1] Rom. VIII, 11. — [2] Id. V, 12. — [3] Ibid. 18.

pœna peccati; hujus etiam finito peccato movere non debet si non sequatur pœna peccati. Si ergo illam quæstionem de morte baptizatorum, cur facta abolitione peccati, sequatur tamen quædam pœna peccati, in libris « *De baptismo parvulorum* [1], » quos tibi scio esse notissimos, quantum potuimus, Domino adjuvante dissolvimus : quanto minus ista movere nos debet ubi dicitur, Quare justus Elias mortuus non est, si mors pœna peccati est? quasi diceretur, Quare peccator Elias mortuus non est, si mors pœna peccati est?

VIII. Nisi forte aliud ex alio movent et dicunt, Si Enoch et Elias usque adeo non habebant peccatum, ut nec mortem, quæ peccati est pœna, paterentur, quomodo nemo hîc vivit sine peccato? Quasi non eis probabilius respondeatur, Ideo quos finitis peccatis voluit Dominus vivere, non hîc permissi sunt vivere, quoniam hîc quisquam sine peccato non potest vivere. Sed hæc atque hujusmodi adversus istos dici potuerunt, si pro certo aliunde convincerent illos nunquam esse morituros. Cum vero id docere non possint, meliusque illos venturos esse credatur ad mortem, nihil est cur eos velint nobis objicere causæ suæ nulla exparte aliquid profuturos.

IX. *Reliqua extabant in lib. de octo Dulcitii quæstionibus q.* 3. — Illi autem de quibus dixit Apostolus, cum loqueretur de resurrectione mortuorum, « Et nos » viventes qui reliqui sumus, simul cum illis rapiemur in » nubibus obviam Christo in aëra : et ita semper cum » Domino erimus [2]; » afferunt quidem aliquid quæstionis, sed per se ipsos, non propter istos. Nam etsi non sunt etiam ipsi morituri, quid istos adjuvent omnino non video, cum talia de his dici possint, qualia de illis dicta

[1] Lib. II, cap. 30. — [2] I Thess. V, 17.

sunt duobus. Sed revera quantum ad verba beati Apostoli pertinet, videtur asserere quosdam in fine sæculi adveniente Domino, cum futura est resurrectio mortuorum, non esse morituros, sed vivos repertos in illam immortalitatem. quæ sanctis etiam cæteris datur, repente mutandos, et simul « Cum illis rapiendos, sicut dicit, » in nubibus : » nec aliquid aliud mihi visum est, quoties de his verbis volui cogitare.

X. Sed vellem hinc potius audire doctiores, ne illis etiam qui putant aliquos morte non præcedente vivificatos ad vitam perpetuam transituros dicere inveniatur Apostolus, « Stulte, tu quod seminas non vivificatur, » nisi prius moriatur[1]. » Nam et illud quod in plerisque codicibus legitur, « Omnes resurgemus[2], » unde fieri poterit, nisi omnes moriamur? Resurrectio quippe, nisi mors præcesserit, nulla est. Et quod nonnulli codices habent, « Omnes dormiemus, » multo facilius et apertius id cogit intelligi : et si quid aliud tale in sanctis litteris invenitur, ad id videtur impellere ut nullus hominum existimetur immortalitatem, nisi mors præcesserit, adepturus. Proinde ubi dixit Apostolus, « Et nos » viventes qui reliqui sumus in adventum Domini, non » præveniemus eos qui ante dormierunt. Ipse enim Do» minus in jussu, in voce Archangeli, et in tuba Dei » descendet de cœlo : et mortui in Christo resurgent » primi; deinde nos viventes, qui reliqui sumus, simul » cum illis rapiemur in nubibus obviam Christo in aëra : » et ita semper cum Domino erimus[3]. » Vellem, sicut dixi, de his audire doctiores, et si modo potuerint hæc ita exponi, ut in eis possit intelligi, omnes homines qui vivunt, vel post nos victuri sunt, esse morituros, corrigere quod hinc aliquando aliter sensi. Neque enim de-

[1] I Cor. XV, 36. — [2] Ibid. 51. — [3] I Thess. IV, 15.

bemus indociles esse doctores : et certe melius homo corrigitur parvus quam frangitur durus : cum iis quæ scripsimus, ita nostra vel aliorum exerceatur, et erudiatur infirmitas, ut tamen in eis nulla velut canonica constituatur auctoritas.

XI. Si enim in his verbis Apostoli nullus alius sensus potuerit reperiri, et hoc eum intelligi voluisse claruerit; quod videntur verba ipsa clamare; id est, quod futuri sint in fine sæculi et in adventu Domini, qui non expolientur corpore, sed superinduantur immortalitate, ut absorbeatur mortale a vita : huic sententiæ procul dubio conveniet quod in regula fidei confitemur, venturum Dominum, judicaturum vivos et mortuos; ut non hic intelligamus vivos justos, mortuos autem injustos, quamvis judicandi sint justi et injusti; sed vivos quos nondum exisse, mortuos autem quos jam exisse de corporibus adventus ejus inveniet. Quæ si ita esse constiterit, illa verba excutienda erunt, quomodo sic accipiemus, « Tu » quod seminas non vivificatur nisi prius moriatur[1], » et, « Omnes resurgemus, sive, omnes dormiemus[2], » ut non adversentur huic sententiæ, qua quidam creduntur etiam cum suis corporibus in æternum, non degustata morte, victuri.

XII. Sed utrumlibet horum veracior et perspicacior intellectus inveniatur, quid ad causam pertinet istorum, sive omnes debita morte plectantur, sive aliquibus ab hac conditione parcatur; cum tamen constet mortem non solum animæ, verumetiam corporis secuturam non fuisse, si peccatum non præcessisset, et gratiæ mirabiliore virtute justos a morte ad æternam beatitudinem reviviscere, quam in mortis experientiam non venire ? Hæc propter illos de quibus mihi scripsisti, satis dicta sint; quamvis

[1] I Cor. xv, 36. — [2] Ibid. 51.

eos jam non existimem dicere, etiamsi non peccasset Adam, fuisse vel corpore moriturum.

XIII. Cæterum quod attinet ad quæstionem resurrectionis, propter illos, qui creduntur non esse morituri, sed ex hac mortalitate ad immortalitatem sine media morte transituri, inquisitio diligentior adhibenda est; et si quid hinc absolutum ac definitum disputatione rationabili atque perfecta vel audisti, vel legisti, vel etiam ipse cogitare potuisti, sive adhuc audire, aut legere, aut cogitare potueris, peto mihi mittere non graveris. Ego enim (quod confitendum est charitati tuæ) plus amo discere quam docere. Nam hoc admonemur etiam dicente apostolo Jacobo, « Sit autem omnis homo velox » ad audiendum, tardus ad loquendum [1]. » Ut ergo discamus, invitare nos debet suavitas veritatis; ut autem doceamus, cogere necessitas charitatis: ubi potius optandum est ut transeat ista necessitas, qua hominem docet aliquid homo, ut simus omnes docibiles Dei; quamvis hoc simus cum ea, quæ ad veram pietatem pertinent, discimus, etiam quando illa docere videtur homo. « Quia neque qui plantat est aliquid, neque qui » rigat; sed qui incrementum dat Deus [2]. » Cum itaque si Deus incrementum non daret, nihil essent Apostoli plantatores et rigatores; quanto magis ego vel tu, vel quilibet hujus temporis homines, quando nobis videmur esse doctores?

[1] Jacob. I, 19. — [2] I Cor. III, 7.

EPISTOLA XCIV[1].

Domino in Domino dominorum dilectissimo, sancto fratri et compresbytero Sixto, Augustinus in Domino salutem.

Augustinus Sixto Romano presbytero (et postea Pontifici) instruens illum adversus Pelagianorum argumenta.

I In Epistola, quam per charissimum fratrem nostrum Albinum acolythum misi, prolixiorem me missurum esse promisi per sanctum fratrem et compresbyterum nostrum Firmum, qui nobis litteras attulit sinceritatis tuæ, plenas sinceritate fidei tuæ, quæ nobis tantum gaudium contulerunt, quantum magis possumus habere quam dicere. Quod enim fatendum est charitati tuæ, tristes eramus nimis, cum fama jactaret inimicis Christianæ gratiæ te favere. Sed ut hæc tristitia de nostris cordibus tergeretur, primo te primorem anathema eis in populo frequentissimo pronuntiasse eadem fama non tacuit. Deinde cum litteris[2] Apostolicæ Sedis de illorum damnatione ad Africam missis, tuæ quoque litteræ ad venerabilem senem Aurelium consecutæ sunt; quæ tametsi breves erant, tuum tamen vigorem adversus eorum errorem satis indicabant. Nunc vero cum apertius et latius quid de illo dogmate contraque sentires, in litteris tuis fides ipsa nobiscum Romanæ ecclesiæ loqueretur, cui potissimum beatus Apostolus Paulus, de gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum, multa et mul-

[1] Alias cv. quæ autem 194 erat, nunc in Appendice est XIII Benedictinorum. — Scripta paulo post superiores epistolas. — [2] Zosimi.

tipliciter est locutus, non solum illud omne tristitiæ nubilum fugit de cordibus nostris; sed etiam tantum ibi lætitiæ lumen infulsit, ut nihil egisse in nobis videretur ille mœror et timor, nisi successurorum ampliorem flagrantiam gaudiorum.

II. Itaque, frater charissime, quamvis non te videamus oculis carnis, animo tamen in fide Christi, in gratia Christi, in membris Christi tenemus, amplectimur, osculamur, et remeante a nobis ad te nostrorum invicem colloquiorum sanctissimo et fidelissimo perlatore, quem voluisti esse apud nos non solum advectorem scriptorum tuorum, verumetiam narratorem testemque factorum, rescripta persolvimus, et aliquanto diutius tecum sermocinamur, admonentes, ut docendis instes, quibus terrendis satis quantum comperimus institisti. Sunt enim quidam, qui justissime damnatas impietates adhuc liberius defendendas putant: et sunt qui occultius penetrant domos, et quod in aperto jam clamare metuunt, in secreto seminare non quiescunt. Sunt autem, qui omnino siluerunt magno timore compressi, sed adhuc corde retinent quod ore jam proferre non audent; qui tamen esse possunt fratribus ex priore ipsius dogmatis defensione notissimi. Proinde alii severius coërcendi, alii vigilantius vestigandi, alii tractandi quidem lenius, sed non segnius sunt docendi, ut si non timentur ne perdant, non tamen negligantur ne pereant.

III. Quod enim putant auferri sibi liberum arbitrium, si nec ipsam bonam voluntatem sine adjutorio Dei hominem habere consenserint: non intelligunt non se firmare humanum arbitrium, sed impellere ut per inania feratur, non in Domino tanquam in petra stabili collocetur. « Paratur enim voluntas a Domino[1]. »

[1] Prov. VIII, juxta LXX.

IV. Quod autem personarum acceptorem Deum se credere existimant, si credant quod sine ullis præcedentibus meritis, cujus vult miseretur, et quos dignatur vocat, et quem vult religiosum facit : parum attendunt quod debita reddatur pœna damnato, indebita gratia liberato, ut nec ille se indignum queratur, nec dignum se iste glorietur; atque ibi potius acceptionem nullam fieri personarum, ubi una eademque massa damnationis et offensionis involvit, ut liberatus de non liberato discat, quod etiam sibi supplicium conveniret, nisi gratia subveniret. Si autem gratia, utique nullis meritis reddita, sed gratuita bonitate donata.

V. « Sed injustum est, inquiunt, in una eademque mala causa hunc liberari, illum puniri. » Nempe ergo justum est utrumque puniri. Quis hoc negaverit? Agamus ergo gratias Salvatori, dum nobis non redditum cernimus, quod in damnatione similium etiam nobis debitum fuisse cognoscimus. Si enim omnis homo liberaretur, utique lateret quid peccato per justitiam debeatur : si nemo, quid gratia largiretur. Ut ergo in hac difficillima quæstione verbis potius utamur Apostoli; « Volens » Deus ostendere iram, et demonstrare potentiam suam, » attulit in multa patientia vasa iræ, quæ perfecta sunt » in perditionem : et ut notas faceret divitias gloriæ suæ » in vasa misericordiæ[1] : » cui non potest figmentum dicere, Quare sic me fecisti? cum habeat potestatem ex eadem massa facere aliud vas in honorem, aliud in contumeliam. Ubi quia universa ista massa merito damnata est, contumeliam debitam reddit justitia, honorem donat indebitum gratia, non meriti prærogativa, non fati necessitate, non temeritate fortunæ; sed altitudine divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei : quam non aperit, sed

[1] Rom. IX, 22.

clausam miratur Apostolus, clamans : « O altitudo divi-
» tiarum sapientiæ et scientiæ Dei! Quam inscrutabilia
» sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus! Quis enim
» cognovit sensum Domini? aut quis consiliarius ejus fuit?
» aut quis prior dedit illi, et retribuetur ei? Quoniam
» ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia : ipsi gloria
» in sæcula sæculorum. Amen[2]. »

VI. Nolunt autem, ut sit ipsi gloria in justificandis impiis gratuita gratia, qui ejus ignorantes justitiam, suam volunt constituere : vel jam conclamantium religiosorum et piorum vocibus pressi, ita se fatentur ad habendam seu faciendam justitiam divinitus adjuvari, ut sui præcedat aliquid meriti, quasi priores volentes dare ut retribuatur eis ab illo, de quo dictum est : « Quis prior » dedit illi, et retribuetur ei : » et suo putantes præire merito illum, de quo audiunt, aut potius audire nolunt, « Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt om- » nia. » Quarum autem divitiarum est altitudo sapientiæ et scientiæ ejus, ex his sunt divitiæ gloriæ ejus in vasa misericordiæ, quæ vocat in adoptionem; quas divitias notas vult facere etiam per vasa iræ, quæ perfecta sunt in perditionem. Et quæ sunt viæ investigabiles, nisi de quibus in Psalmo canitur : « Universæ viæ Domini mi- » sericordia et veritas[3]. » Igitur investigabiles sunt misericordia et veritas ejus : quoniam cujus vult miseretur, non justitia, sed misericordiæ gratia; et quem vult obdurat, non iniquitate, sed veritate vindictæ. Quæ tamen misericordia et veritas ita sibi occurrunt, quia scriptum est : « Misericordia et veritas obviaverunt sibi[4]; » ut nec misericordia impediat veritatem, qua plectitur dignus; nec veritas misericordiam, qua liberatur indignus. Quæ igitur sua merita jactaturus est liberatus, cum si digna

[1] Rom. xi, 33. — [2] Ibid. 35. — [3] Psal. xxiv, 10. — [4] Id. lxxxiv, 11.

suis meritis redderentur, non esset nisi damnatus? Nulla-ne igitur sunt merita justorum? Sunt plane, quia justi sunt. Sed ut justi fierent, merita non fuerunt. Justi enim facti sunt, cum justificati sunt : sed sicut dicit Apostolus : « Justificati gratis per gratiam ipsius[1]. »

VII. Cum igitur huic gratiæ inimici infestique sunt isti, Pelagius tamen in ecclesiastico judicio Palæstino[2] (non enim aliter inde impunitus exiisset,) anathematizavit eos, qui dicunt gratiam Dei secundum merita dari. Sed nihil aliud in eorum etiam posterioribus disputationibus invenitur, quam meritis dari eam gratiam, de cujus commendatione maxime ad Romanos apostolica Epistola loquitur, ut inde se prædicatio ejus velut a capite orbis toto orbe diffunderet : ea est enim qua justificatur impius, id est, fit justus qui prius erat impius. Et ideo percipiendæ hujus gratiæ merita nulla præcedunt, quoniam meritis impii, non gratia, sed pœna debetur. Nec ista esset gratia, si non daretur gratuita, sed debita redderetur.

VIII. Sed cum ab istis quæritur, quam gratiam Pelagius cogitaret sine ullis præcedentibus meritis dari, quando anathematizabat eos, qui dicunt gratiam Dei secundum merita nostra dari ; respondent sine ullis præcedentibus meritis gratiam ipsam humanam esse naturam, in qua conditi sumus. Neque enim antequam essemus, mereri aliquid poteramus ut essemus. Abjiciatur a Christianorum cordibus ista fallacia : nam omnino non istam gratiam commendat Apostolus, qua creati sumus ut homines essemus, sed qua justificati cum mali homines essemus. Ista est enim gratia per Jesum Christum Dominum nostrum. Etenim Christus non pro nullis ut homines conderentur, sed pro impiis mortuus est ut justifica-

[1] Rom. III, 24. — [2] Diospolitano.

rentur : jam quippe homo erat qui dicebat : « Miser ego » homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? » Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum[1]. »

IX. Possunt quidem dicere remissionem peccatorum esse gratiam, quæ nullis præcedentibus meritis datur. Quid enim habere boni meriti possunt peccatores? Sed nec ipsa remissio peccatorum sine aliquo merito est, si fides hanc impetrat. Neque enim nullum est meritum fidei, qua fide ille dicebat : « Deus propitius esto mihi » peccatori[2] : » et descendit justificatus merito fidelis humilitatis, quoniam qui se humiliat exaltabitur. Restat igitur ut ipsam fidem unde omnis justitia sumit initium, propter quod dicitur ad Ecclesiam in Cantico Canticorum : « Venies et pertransies ab initio fidei[3] : » restat, inquam, ut ipsam fidem non humano, quod isti extollunt, tribuamus arbitrio, nec ullis præcedentibus meritis, quoniam inde incipiunt bona quæcumque sunt merita ; sed gratuitum donum Dei esse fateamur, si gratiam veram, id est, sine meritis cogitamus. Quia sicut in eadem Epistola legitur : « Deus unicuique partitur mensu» ram fidei[4]. » Opera quippe bona fiunt ab homine : fides autem fit in homine, sine qua illa a nullo fiunt homine. Omne enim quod non est ex fide, peccatum est[5].

X. Quapropter ne se vel ipsius orationis meritum extollat, etiamsi ad vincendas temporalium rerum cupiditates, et diligenda bona æterna atque ipsum fontem omnium bonorum Deum, adjutorium datur oranti, fides orat quæ data est non oranti, quæ utique nisi data esset, orare non posset. Quomodo enim invocabunt, in quem non crediderunt? quomodo credent, quem non audierunt? quomodo audient, sine prædicante[5]? Igitur fides ex

1 Rom. VII, 24. — 2 Luc. XVIII, 13. — 3 Cant. IV, juxta LXX. — 4 Rom. XII, 3. — 5 Id. XIV, 23.

auditu, auditus autem per verbum Christi. Proinde minister Christi hujus fidei prædicator, secundum gratiam quæ data est illi plantator est et rigator. « Nec tamen qui » plantat est aliquid, neque qui rigat; sed qui incremen» tum dat Deus, qui unicuique partitur mensuram fi» dei[1]. » Unde et alibi dicitur : « Pax fratribus et » charitas cum fide, » quam ne sibi tribuerent continuo subjunxit, « A Deo Patre et Domino nostro Jesu » Christo[2] : » quia nec omnium est fides, qui audiunt verbum, sed quibus Deus partitur mensuram fidei : sicut nec omnia germinant quæ plantantur et rigantur, sed quibus Deus dat incrementum. Cur autem ille credat, ille non credat, cum ambo idem audiunt, et si miraculum in eorum conspectu fiat, ambo idem vident; altitudo est divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei, cujus inscrutabilia sunt judicia, et apud quem non est iniquitas, dum cujus vult miseretur, et quem vult obdurat : neque enim propterea sunt ista injusta, quia occulta.

XI. Deinde post remissionem peccatorum, nisi mundatam domum habitet Spiritus sanctus, nonne cum aliis septem redit spiritus immundus, et erunt novissima hominis illius pejora quam erant prima[3]? Ut autem habitet Spiritus sanctus, nonne ubi vult spirat[4], et charitas Dei, sine qua nemo bene vivit, diffunditur in cordibus nostris, non a nobis, sed per Spiritum sanctum qui datus est nobis[5]? Hanc enim fidem Apostolus definivit, dicens : « Neque circumcisio est aliquid, neque præputium; sed » fides, quæ per dilectionem operatur[6]. » Ista quippe fides est Christianorum, non dæmoniorum : nam et dæmones credunt et contremiscunt[7], sed numquid et diligunt? Nam si non crederent, non dicerent : « Tu es

[1] 1 Cor. III, 7. — [2] Ephes. VI, 23. — [3] Matth. XII, 45. — [4] Joan. III, 8. — [5] Rom. V, 5. — [6] Galat. V, 6. — [7] Jacob. II, 19.

» Sanctus Dei[1] : » vel, « Tu es Filius Dei[2], » Si autem diligerent, non dicerent : « Quid nobis et tibi[3]? »

XII. Fides igitur ad Christum nos trahit, quæ nisi desuper gratuito munere nobis daretur, non ipse diceret : « Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit me, » attraxerit eum[4]. » Unde et paulo post ait : « Verba, » quæ ego locutus sum vobis, spiritus et vita sunt. Sed » sunt quidam ex vobis, qui non credunt[5]. » Deinde Evangelista subjungit : « Sciebat enim ab initio Jesus qui » essent credentes, et quis esset traditurus eum[6]. » Et ne quisquam existimaret credentes sic ad ejus præscientiam pertinere, quomodo non credentes, id est, ut non eis fides ipsa desuper daretur, sed tantummodo voluntas eorum prænosceretur, mox adjecit atque ait : « Et dice- » bat : Propterea dixi vobis, quia nemo potest venire ad » me, nisi fuerit ei datum a Patre meo[7]. » Hinc erat quod eorum, qui audierant loquentem de carne sua et sanguine suo, quidam scandalizati abscesserunt, quidam credendo manserunt : quia nemo potest venire ad illum, nisi cui datum est a Patre, ac per hoc et ab ipso Filio, et a Spiritu sancto. Neque enim separata sunt dona vel opera inseparabilis Trinitatis; sed Filius sic honorans Patrem, non affert ullius distantiæ documentum, sed magnum præbet humilitatis exemplum.

XIII. Hic iterum isti liberi arbitrii defensores, imo deceptores quia inflatores, et inflatores quia præsumptores, non adversum nos, sed adversus Evangelium locuturi, quid aliud dicunt quam id quod Apostolus sibi, quasi a talibus diceretur, objecit? « Dicis itaque mihi : » Quid adhuc conqueritur : Nam voluntati ejus quis re- » sistit[8]? » Hanc contradictionem sibimetipsi tanquam ab

[1] Luc. IV, 41. — [2] Id. VIII, 28. — [3] Matth. VIII, 29. — [4] Joan. VI, 44. — [5] Ibid. 64. — [6] Ibid. 65. — [7] Ibid. 66. — [8] Rom. IX, 19.

altero opposuit, velut ex eorum voce qui nolunt accipere quod superius dixerat : « Ergo cujus vult miseretur, et » quem vult obdurat[1]. » Talibus itaque dicamus cum Apostolo, non enim melius illo invenire possumus quid dicamus : « O homo, tu quis es qui respondeas Deo[2] ? »

XIV. Quærimus namque meritum obdurationis, et invenimus. Merito namque peccati universa massa damnata est; nec obdurat Deus impertiendo malitiam, sed non impertiendo misericordiam. Quibus enim non impertitur, nec digni sunt, nec merentur : at potius ut non impertiatur, hoc digni sunt, hoc merentur. Quærimus autem meritum misericordiæ, nec invenimus, quia nullum est, ne gratia evacuetur, si non gratis donatur, sed meritis redditur.

XV. Si enim dixerimus fidem præcessisse, in qua esset meritum gratiæ, quid meriti habebat homo ante fidem, ut acciperet fidem ? Quid enim habet quod non accepit ? Si autem accepit, quid gloriatur quasi non acceperit[3] ? Sicut enim non haberet homo sapientiam, intellectum, consilium, fortitudinem, scientiam, pietatem, timorem Dei, nisi secundum propheticum eloquium accepisset Spiritum sapientiæ et intellectus, consilii et fortitudinis, scientiæ et pietatis ac timoris Dei[4] : sicut non haberet virtutem, charitatem, continentiam, nisi accepto Spiritu, de quo dicit Apostolus : « Non enim accepistis Spiritum[5] » timoris, sed virtutis et charitatis et continentiæ[6] : » ita non haberet fidem nisi accepisset Spiritum fidei, de quo idem ipse dicit : « Habentes autem eumdem Spiri- » tum fidei, secundum quod scriptum est : Credidi, » propter quod locutus sum, et nos credimus, propter » quod et loquimur[7]. » Non autem merito accepisse, sed

[1] Rom. IX, 18. — [2] Ibid. 20. — [3] I Cor. IV, 7. — [4] Isaï. XI, 2. — [5] Longe aliter qui locus profertur infra n. 17. — [6] Rom. VIII, 15. — [7] 2 Cor. IV, 13, et Psal. CXV, 10.

misericordia ejus, qui cujus vult miseretur[1], manifestissime ostendit, ubi de se ipso ait : « Misericordiam consecutus sum, ut fidelis essem[2]. »

XVI. Si dixerimus meritum præcedere orationis, ut donum gratiæ consequatur, impetrando quidem oratio quidquid impetrat, evidenter donum Dei esse ostendit, ne homo existimet a se ipso sibi esse quod si in potestate haberetur, non utique posceretur : verumtamen ne saltem orationis putarentur præcedere merita, quibus non gratuita daretur gratia, sed jam nec gratia esset, quia debita redderetur, etiam ipsa oratio inter gratiæ munera reperitur. « Quid enim oremus[3], » ait Doctor gentium, sicut » oportet nescimus, sed ipse Spiritus interpellat pro nobis » gemitibus inenarrabilibus[4]. » Quid est autem : « Interpellat, » nisi interpellare nos facit? Indigentis enim certisssimum indicium est interpellare gemitibus. Nullius autem rei esse indigentem fas est credere Spiritum sanctum. Sed ita dictum est « Interpellat, » quia interpellare nos facit, nobisque interpellandi et gemendi inspirat affectum : sicut illud in Evangelio : « Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis[5]. » Neque enim et hoc ita fit de nobis tanquam nihil facientibus nobis. Adjutorium igitur Spiritus sancti sic expressum est, ut ipse facere diceretur, quod ut faciamus facit.

XVII. Nam non esse intelligendum spiritum nostrum, de quo dictum est : « Interpellat gemitibus inenarrabibus[6], » sed Spiritum sanctum, quo nostra infirmitas adjuvatur, satis ipse demonstrat Apostolus : inde enim cœpit : « Spiritus, inquit, adjuvat infirmitatem nos-

[1] I Cor. VII, 25. — [2] I Tim. I, 13. — [3] Vide lib. de Gratia et lib. Arbitrio cap. 30-32. — [4] Rom. VIII, 26. — [5] Matth. X, 20. — [6] Rom. VIII, 26.

» tram[1]; » deinde ita subjunxit: « Quid enim oremus, sicut » oportet nescimus : » et cætera. De hoc quippe Spiritu » apertius alibi dicit : » Non enim accepistis spiritum ser» vitutis, iterum in timore ; sed accepistis Spiritum adop» tionis filiorum in quo clamamus, Abba, Pater[2]. » Ecce hic non dixit quod ipse Spiritus clamet, orando; sed : » In quo clamamus, Abba, Pater. » Alio tamen loco ait : « Quoniam fili Dei estis, misit Deus Spiritum Filii sui in » corda vestra clamantem, Abba, Pater[3]. » Non hic ait : « In quo clamamus : » sed ipsum Spiritum clamantem dicere maluit, quo efficitur ut clamemus : sicut sunt illa : « Ipse Spiritus interpellat gemitibus inenarrabilibus[4] : » et, Spiritus Patris vestri est, qui loquitur in vobis[5]. »

XVIII. Sicut ergo nemo recte sapit, recte intelligit, recte consilio ac fortitudine prævalet, nemo scienter pius est, vel pie sciens, nemo timore casto Deum timet, nisi acceperit Spiritum sapientiæ et intellectus, consilii et fortitudinis, scientiæ et pietatis et timoris Dei : nec habet quisquam virtutem veram, charitatem sinceram, continentiam religiosam, nisi per Spiritum virtutis et charitatis et continentiæ : ita sine Spiritu fidei non est recte quispiam crediturus, ne sine Spiritu orationis salubriter oraturus. Non quia tot sunt spiritus, sed omnia hæc operatur unus atque idem Spiritus dividens propria unicuique prout vult[6] : quia Spiritus ubi vult spirat[7] : sed quod fatendum est, aliter adjuvat nondum inhabitans, aliter inhabitans. Nam nondum inhabitans adjuvat ut sint fideles, inhabitans adjuvat jam fideles.

XIX. Quod est ergo meritum hominis ante gratiam, quo merito percipiat gratiam, cum omne bonum meritum nostrum, non in nobis faciat nisi gratia ; et cum Deus

[1] Rom. VIII, 26. — [2] Ibid. 15. — [3] Galat. IV, 6. — [4] Rom. VIII, 26. — [5] Matth. X, 20. — [6] I Cor. XII, 12. — [7] Joan. III, 8.

coronat merita nostra, nihil aliud coronet quam munera sua ? Sicut enim ab initio fidei misericordiam consecuti sumus, non quia fideles eramus, sed ut essemus : sic in fine, quo erit vita æterna, coronabit nos sicut scriptum est : « In miseratione et misericordia [1]. » Non itaque frustra Deo cantatur : « Et misericordia ejus præveniet me [2] : » et, Misericordia ejus subsequetur me [3]. » Unde et ipsa vita æterna quæ utique in fine sine fine habebitur, et ideo meritis præcedentibus redditur; tamen quia eadem merita quibus redditur, non a nobis parata sunt per nostram sufficientiam, sed in nobis facta per gratiam, etiam ipsa gratia nuncupatur, non ob aliud nisi quia gratis datur; nec ideo quia non meritis datur, sed quia data sunt et ipsa merita quibus datur. Ubi autem invenimus [4] etiam vitam æternam gratiam nuncupari, habemus apud eumdem gratiæ magnificum defensorem apostolum Paulum : « Stipendium, inquit, peccati mors est; gratia autem Dei » vita æterna in Christo Jesu Domino nostro [5]. »

XX. Vide obsecro te, in quanta brevitate quam vigilanter verba posuerit, quibus diligenter consideratis, quæstionis hujus aliquantulum dilucescat obscuritas. Cum enim dixisset : « Stipendium peccati mors; quis non eum congruentissime et consequenter addere judicaret, si diceret : Stipendium autem justitiæ vita æterna ? et verum est; quia sicut merito peccati tanquam stipendium redditur mors, ita merito justitiæ tanquam stipendium vita æterna. Aut si nollet dicere justitiæ, diceret fidei : « Quoniam justus ex fide vivit [6]. » Unde etiam et merces appellatur plurimis sanctarum Scripturarum locis : nusquam porro dicta est merces justitia vel fides [7];

[1] Psal. CII, 4. — [2] Id. LVIII, 11. — [3] Id. XXII, 6. — [4] Vide lib. de Gratia et lib. Arbit. cap. 20 et 21. — [5] Rom. VI, 23. — [6] Habac. II, 4. — [7] Rom. I, 17.

quia justitiæ vel fidei redditur merces. Quod est autem merces operanti, hoc militanti stipendium.

XXI. Sed beatus Apostolus adversus elationem, quæ usque adeo magnis tentat irrepere, ut et sibi propter ipsam dicat datum angelum Satanæ, a quo colaphizaretur, ne verticem præsumptionis erigeret : adversus hanc ergo elationis pestem vigilantissime militans : « Stipendium, » inquit, peccati mors. » Recte stipendium, quia debetur, quia digne retribuitur, quia merito redditur. Deinde ne justitia de humano se extolleret bono merito, sicut humanum meritum malum non dubitatur esse peccatum, non a contrario retulit, dicens, Stipendium justitiæ vita æterna ; sed, « Gratia, inquit, Dei vita æterna. » Et hæc ne præter mediatorem aliqua alia via quæreretur, adjecit : » In Christo Jesu Domino nostro : » tanquam diceret, Audito quod stipendium peccati sit mors, quid te disponis extollere, o humana non justitia, sed nomine justitiæ plane superbia? quid te disponis extollere, et contrariam morti vitam æternam tanquam debitum stipendium flagitare? Cui debetur vita æterna, vera justitia est. Si autem vera justitia est, ex te non est, desursum est descendens a Patre luminum [1]. Ut haberes eam, si tamen habes eam, profecto accepisti. « Quid enim habes quod non accepisti [2] ? » Quapropter, o homo, si accepturus es vitam æternam, justitiæ quidem stipendium est, sed tibi gratia est, cui gratia est et ipsa justitia. Tibi enim tanquam debita redderetur, si ex te tibi esset justitia cui debetur. Nunc vero de plenitudine ejus accepimus non solum gratiam, qua nunc juste in laboribus usque in finem vivimus, sed etiam gratiam pro hac gratia, ut in requie postea sine fine vivamus. Hoc nihil salubrius fides credidit, quia nihil verius intellectus invenit. Et debemus au-

[1] Jacob. I, 17. — [2] 2 Cor. IV, 7.

dire Prophetam dicentem : « Nisi credideritis, non in-
» telligetis[1]. »

XXII. « Sed excusabunt se, inquit, homines, qui nolunt recte et fideliter vivere, dicentes, Quid nos fecimus qui male vivimus, quandoquidem gratiam unde bene viveremus, non accepimus? » Non possunt veraciter dicere, nihil mali se fecisse, qui male vivunt. Si enim nihil mali faciunt, bene vivunt: si autem male vivunt, de suo male vivunt, vel quod originaliter traxerunt, vel quod insuper addiderunt. Sed si vasa sunt iræ, quæ perfecta sunt ad perditionem, quæ illis debita redditur, sibi hoc imputent, quia ex ea massa facta sunt, quam propter unius peccatum, in quo omnes peccaverunt, merito Deus justeque damnavit. Si autem vasa sunt misericordiæ, quibus ex eadem massa factis supplicium debitum reddere noluit, non se inflent, sed ipsum glorificent, qui eis misericordiam non debitam præstitit, et si quid aliter sapiunt, et hoc quoque illis ipse revelabit.

XXIII. Postremo quonam se isti excusabunt modo? Nempe illo quem breviter tanquam ex eorum voce sibi objecit Apostolus ut dicant : « Quid adhuc conqueritur? » Nam voluntati ejus quis resistit[2]? » Hoc est enim dicere, Quid de nobis fit querela, quod Deum offendamus male vivendo, cum illius voluntati nemo possit resistere, qui nos obduravit misericordiam non præstando? Si ergo illos non pudet hac excusatione, non nobis, sed Apostolo contradicere, cur nos pigeat eis quod dixit Apostolus, hoc idem atque identidem dicere : « O homo » tu quis es qui respondeas Deo? Numquid dicit figmen- » tum ei qui se finxit, Quare sic me fecisti? An non habet » potestatem figulus luti, ex eadem massa[3], » utique me-

[1] Isaï. VII, 9, juxta LXX. — [2] Rom. IX, 19. — [3] Ibid. 21.

rito recteque damnata, « Facere aliud vas in honorem » indebitum propter misericordiæ gratiam: « Aliud in » contumeliam » debitam propter iræ justitiam, ut notas faciat divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, sic ostendens quid eis largiatur, cum id supplicium recipient vasa iræ quod pariter omnibus debebatur. Satis sit interim Christiano ex fide adhuc viventi, et nondum cernenti quod perfectum est, sed ex parte scienti, nosse vel credere quod neminem Deus liberet nisi gratuita misericordia per Dominum nostrum Jesum Christum, et neminem damnet nisi æquissima veritate per eumdem Dominum nostrum Jesum Christum. Cur autem illum potius quam illum liberet aut non liberet, scrutetur qui potest judiciorum ejus tam magnum profundum, verumtamen caveat præcipitium, « Numquid enim est iniquitas apud » Deum? absit. Sed inscrutabilia sunt judicia ejus, et » investigabiles viæ ejus [1]. »

XXIV. Et in majoribus duntaxat ætatibus merito dici potest, Hi noluerunt intelligere, ut bene agerent: Hi quod gravius est intellexerunt, et non obedierunt: quia sicut scriptum est: « Verbis non emendabitur servus du- » rus; si enim et intellexerit, non obediet [2]. » Unde non obediet, nisi sua pessima voluntate? Cui gravior damnatio divina æquitate debetur. Cui enim plus datur, plus exigitur ab eo. Istos quippe Scriptura dicit inexcusabiles, quos non latet veritas, et in eis perseverat iniquitas. « » Revelatur enim ira Dei de cœlo, ait Apostolus, super » omnem impietatem et injustitiam hominum eorum, » qui veritatem in justitia detinent: quia quod notum » est Dei, manifestum est in illis. Deus enim illis mani- » festavit. Invisibilia enim ejus a creatura mundi per » ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur; sempi-

[1] Rom. IX, 14. — [2] Prov. XXIX, 19.

» terna quoque virtus ejus ac divinitas, ut sint inexcusa» biles[1]. »

XXV. Si ergo istos inexcusabiles dicit, qui invisibilia illius per ea, quæ facta sunt, intellecta conspicere potuerunt, nec obedierunt tamen veritati, sed iniqui et impii permanserunt; neque enim non cognoverunt, sed « Cognoscentes (inquit) Deum, non ut Deum glorificave» runt, aut gratias egerunt[2] : » quanto magis inexcusabiles sunt, qui ex lege ejus instructi confidunt se ipsos duces esse cæcorum, et alios docentes, se ipsos non docent : qui prædicant non furandum, et furantur; et cætera quæ de ipsis Apostolus loquitur. Eis quippe dicit : « Propterea inexcusabilis es, ô homo omnis qui judicas : » in quo enim alium judicas, temetipsum condemnas : » eadem enim agis quæ judicas[3]. »

XXVI. Dicit etiam ipse Dominus in Evangelio, « Si » non venissem, et locutus eis fuissem, peccatum non ha» berent : nunc autem excusationem non habent de pec» cato suo[4]. » Non utique peccatum nullum haberent, qui pleni erant aliis magnis multisque peccatis : sed hoc peccatum vult intelligi non eos habituros fuisse, si non venisset, quo, cum audissent eum, non crediderunt in eum. Hanc eos excusationem non habere asserit, qua possint dicere, Non audivimus, ideo non credidimus. Humana quippe superbia tanquam præsumens de viribus liberi arbitrii excusatam se putat, quando ignorantiæ, non voluntatis videtur esse quod peccat.

XXVII. Secundum hanc excusationem, inexcusabiles dicit Scriptura divina quoscumque scientes peccare convincit. Dei tamen justum judicium nec illis parcit, qui non audierunt. « Quicumque enim sine Lege peccaverunt,

[1] Rom. I, 18. — [2] Ibid. 21. — [3] Id. II, 1. — [4] Joan. XV, 22.

» sine Lege peribunt [1]. » Et quamvis se ipsi excusare videantur, non admittit hanc excusationem, qui scit se fecisse hominem rectum eique obedientiæ dedisse præceptum, nec nisi ejus, quo male usus est, libero voluntatis arbitrio, etiam quod transiret in posteros, manasse peccatum. Neque enim damnantur qui non peccaverunt, quandoquidem illud ex uno in omnes pertransiit, in quo ante propria in singulis quibusque peccata omnes communiter peccaverunt. Ac per hoc inexcusabilis est omnis peccator, vel reatu originis, vel additamento etiam propriæ voluntatis, sive qui novit, sive qui ignorat; sive qui judicat, sive qui non judicat. Quia et ipsa ignorantia in eis, qui intelligere noluerunt, sine dubitatione peccatum est; in eis autem qui non potuerunt, pœna peccati. Ergo in utrisque non est justa excusatio sed justa damnatio.

XXVIII. Ideo autem divina eloquia eos inexcusabiles dicunt, qui non ignorantes, sed scientes peccant, ut secundum judicium superbiæ suæ, quo multum confidunt de viribus propriæ voluntatis, se inexcusabiles videant; quia de ignorantia jam non habent excusationem suam, et nondum est justitia, cui præsumebant sufficere voluntatem. At vero ille cui Dominus et sciendi et obediendi largitus est gratiam, « Per Legem, inquit, cognitio pec-» cati [2] : » et, « Peccatum non cognovi, nisi per Legem. » Nam concupiscentiam nesciebam, nisi Lex diceret, » Non concupisces [3]. » Nec vult intelligi hominem præceptricis legis ignarum, sed liberatricis indignum gratiæ ubi dicit; « Condelector Legi Dei secundum interio-» rem hominem [4], » et cum hac non solum scientia, verum etiam et delectatione Legis, postea dicit, « Miser ego

[1] Rom. I, 12. — [2] Rom. III, 21. — [3] Rom. VII, 7, et Exod. XX, 17. — [4] Rom. VII, 22.

» homo ; quis me liberabit de corpore mortis hujus? » Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum[1]. » Nemo itaque liberat a vulneribus illius trucidatoris, nisi hujus gratia Salvatoris. Nemo liberat venumdatos sub peccato a vinculis captivantis, nisi gratia redimentis.

XXIX. Ac per hoc universi, qui se in nequitiis et iniquitatibus excusatos volunt, ideo justissime puniuntur, quoniam qui liberantur, nonnisi gratia liberantur. Nam si excusatio illic justa esset, non inde jam gratia, sed justitia liberaret. Cum vero non liberat, nisi gratia, nihil justum invenit in eo quem liberat, non voluntatem, non operationem, non saltem ipsam excusationem : nam si hæc justa est, quisquis ea utitur, merito non gratia liberatur. Novimus enim liberari per gratiam Christi quosdam etiam eorum, qui dicunt, « Quid adhuc conqueri» tur? Nam voluntati ejus quis resistit[2]? » Quæ si justa est excusatio, non jam gratuita gratia, sed propter hujus excusationis justitiam liberantur. Si autem gratia est qua liberantur, profecto hæc excusatio justa non est. Tunc enim vera gratia est, qua homo liberatur, si non secundum debitum justitiæ retribuitur. Nihil ergo fit in eis, qui dicunt, « Quid adhuc conqueritur? nam voluntati » ejus quis resistit? » nisi quod legitur in libro Salomonis, « Insipientia viri violat vias ejus : Deum autem cau» satur in corde suo[3]. »

XXX. Quamvis itaque Deus faciat vasa iræ in perditionem, ut ostendat iram, et demonstret potentiam suam, qua bene etiam utitur malis; et ut notas faciat divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ facit in honorem non damnabili massæ debitum, sed suæ gratiæ largitate donatum : tamen in eisdem iræ vasis, propter meritum massæ in contumeliam debitam factis, id est, in homi-

[1] Rom. VII, 24. — [2] Rom. IX, 19. — [3] Prov. XIX, 3.

bus propter naturæ quidem bona creatis, sed propter vitia supplicio destinatis, iniquitatem, quam rectissime veritas improbat, damnare novit ipse, non facere. Sicut enim voluntati ejus tribuitur humana natura, nullo dubitante laudanda; sic hominis voluntati culpa tribuitur, nullo recusante damnanda. Quæ voluntas hominis aut hæreditarium vitium transmisit in posteros, quos in se habuit cum peccaret; aut acquisivit etiam cætera vitia, cum in se ipso unusquisque perdite viveret. Sed neque ab illo quod originaliter trahitur, neque ab his quæ unusquisque in vita propria vel non intelligendo vel nolendo intelligere, mala congregat, vel etiam instructus ex Lege, additamento prævaricationis exaggerat, quisquam liberatur et justificatur, nisi gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum, non solum remissione peccatorum, sed prius ipsius inspiratione fidei et timoris Dei, impartito salubriter orationis affectu et effectu, donec sanet omnes languores nostros, et redimat de corruptione vitam nostram, et coronet nos in miseratione et misericordia [1].

XXXI. Verum isti, qui personarum acceptorem fieri existimant Deum, si in una eademque causa super alios veniat misericordia ejus, super alios vero maneat ira ejus, nempe totas vires argumentationis humanæ in parvulis perdunt. Nam ut interim taceam quod non est præter parvulos, quamlibet materno utero recentissimos, ea pœna, de qua loquens Apostolus ait, « Per unius delictum in omnes homines ad condemnationem [2]; » unde non liberat nisi unus ille, de quo idem ait, « Per unius justificationem in omnes homines ad justificationem vitæ [3] : » ut ergo hoc interim omittam, et hoc solum de parvulis dicam, quod ipsi quoque auctoritate evange-

[1] Psal. cii, 3. — [2] Rom. v, 18. — [3] Ibid.

lica territi, vel potius Christianorum populorum concordissima fidei conspiratione perfracti, sine ulla recusatione concedunt, quod nullus parvulus, nisi renatus ex aqua et Spiritu, intrat in regnum cœlorum : quam quæso allaturi sunt causam, quod alius sic gubernatur ut baptizatus hinc exeat, alius infidelium manibus traditus, vel etiam fidelium prius quam ab eis baptizandus offeratur, expirat? An hoc fato vel fortunæ daturi sunt? Non opinor eos in tantam dementiam prorupturos, quantulumcumque nomen christianum tenere cupientes.

XXXII. Cur ergo in regnum cœlorum, non accepto regenerationis lavacro, parvulus nullus intrabit? Numquidnam ipse sibi parentes infideles vel negligentes de quibus nasceretur, elegit? Quid dicam de inopinatis, et repentinis innumerabilibus mortibus, quibus sæpe etiam religiosorum Christianorum præveniuntur et baptismo præripiuntur infantes, cum e contrario sacrilegorum et inimicorum Christi aliquo modo in Christianorum manus venientes, ex hac vita non sine Sacramento regenerationis emigrent? Quid hîc dicturi sunt, qui ut gratia dari possit, nonnulla præcedere merita humana contendunt, ne sit personarum acceptor Deus? Quæ tandem hîc merita præcesserunt? Si eorumdem cogitaveris parvulorum, nulla sunt propria, utrisque est illa massa communis. Si parentum attenderis, bona sunt illa quorum filii repentinis mortibus sine Christi baptismate perierunt : mala vero illa quorum filii per Christianorum aliquam potestatem ad Sacramenta Ecclesiæ pervenerunt. Et tamen providentia Dei, cui nostri capilli numerati sunt [1], sine cujus voluntate non cadit passer in terram, quæ nec fato premitur, nec fortuitis casibus impeditur, nec ulla iniquitate corrumpitur, ut renascantur ad hæ-

[1] Matth. x, 30.

reditatem cœlestem, non consulit omnibus parvulis filiorum suorum, et nonnullis consulit etiam parvulis impiorum? Iste infans de fidelibus conjugatis ortus, lætitia parentum susceptus, matris vel nutricis somnolentia suffocatus fit extorris et expers fidei suorum: ille infans de sacrilego stupro nascitur, crudeli timore matris exponitur, alienorum misericordi pietate colligitur, eorum christiana sollicitudine baptizatur, fit æterni consors et particeps regni. Ista cogitent, ista considerent, hîc audeant dicere Deum vel acceptorem in sua gratia personarum, vel remuneratorem præcedentium meritorum.

XXXIII. Nam et si conabuntur majoris ætatis aliqua merita suspicari seu bona seu mala, quid de istis infantibus dicent, quorum nec iste sibi ullis propriis meritis malis potuit acquirere violentiam suffocantis, nec bonis ille diligentiam baptizantis? Nimiæ vanitatis et cæcitatis sunt, si etiam his consideratis nondum dignantur exclamare nobiscum, « O altitudo divitiarum sapientiæ et » scientiæ Dei! Quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et » investigabiles viæ ejus[1]. » Non itaque misericordiæ gratuitæ Dei pertinacissima adversentur insania. Sinant filium hominis in qualibet ætate quærere, et salvum facere quod perierat[2]. Nec de inscrutabilibus judiciis ejus audeant judicare, cur in una eademque causa super alium veniat misericordia ejus, super alium maneat ira ejus.

XXXIV. Qui enim sunt isti qui respondeant Deo, quandoquidem ille Rebeccæ habenti geminos ex uno concubitu Isaac patris nostri, cum illi nondum nati nihil egissent boni vel mali, ut secundum electionem propositum ejus maneret, electionem scilicet gratiæ, non debiti, electionem qua eligendos facit ipse, non invenit; non ex operibus, sed ex vocante dicit, minori serviturum esse

[1] Rom. xi, 33. — [2] Luc. xix, 10. — [3] Rom. ix, 12.

majorem. In quam sententiam beatus Apostolus etiam testimonium Prophetæ longe posterioris assumpsit; « Ja-» cob dilexi, Esaü autem odio habui[1] : » ut intelligeretur hoc apertum postea per Prophetam, quod antequam illi nascerentur, erat in Dei prædestinatione per gratiam. Quid enim diligebat in Jacob antequam natus fecisset aliquid boni, nisi gratuitum misericordiæ suæ donum? Et quid oderat in Esaü antequam natus fecisset aliquid mali, nisi originale peccatum? Nam neque in illo diligeret justitiam, quam nullam ille fecerat; neque in isto odisset naturam, quam bonam ipse fecerat.

XXXV. Mirum est autem cum his coarctantur angustiis, in quanta se abrupta præcipitent metuentes retia veritatis. « Ideo, inquiunt, nondum natorum alium oderat, alium diligebat, quia eorum futura opera prævidebat. » Quis istum acutissimum sensum defuisse Apostolo non miretur? Hoc quippe ille non vidit. quando sibi velut adversantis objecta quæstione, non id potius tam breve, tam apertum, tam (sicut isti putant) verum absolutumque respondit. Cum enim rem stupendam proposuisset, quomodo de nondum natis nec aliquid agentibus boni aut mali recte dici potuerit, quod unum Deus dilexerit, alium odio habuerit, ipsa sibi objecta quæstione motum exprimens auditoris, « Quid ergo dicemus, inquit? Numquid ini-» quitas apud Deum? absit[2]. » Hic ergo erat locus, ut diceret quod isti sentiunt; « Futura enim Deus opera prævidebat, quando minori majorem serviturum esse dicebat. » non autem hoc Apostolus dicit, sed potius ne quisquam de suorum operum audeat meritis gloriari, ad Dei gratiam et gloriam commendandam voluit valere quod dixit. Cum enim dixisset, « Absit ut sit iniquitas » apud Deum; » tanquam ei diceremus, Unde hoc os-

[1] Malach. I, 2, 3. — [2] Rom. IX, 14.

tendis, cum asseras non ex operibus, sed ex vocante dictum esse, « Major serviet minori. Moysi enim dicit, » inquit : Miserebor cui misertus ero, et misericordiam » præstabo cui misericors fuero. Igitur non volentis ne» que currentis, sed miserentis est Dei. » Ubi nunc merita, ubi opera vel præterita, vel futura tanquam liberi arbitrii viribus adimpleta vel adimplenda? Nonne apertam protulit Apostolus de gratuitæ gratiæ, hoc est, veræ gratiæ commendatione sententiam? Nonne stultam fecit Deus hæreticorum sapientiam?

XXXVI. Quid autem agebatur, ut hoc Apostolus diceret, ut eorum geminorum commemoraret exemplum? Quid persuadere moliebatur? quid inculcare cupiebat? Nempe hoc quod ipsorum oppugnat amentia, quod superbi non capiunt, quod sapere nolunt, « Qui ignoran» tes Dei justitiam, et suam volentes constituere, justitiæ » Dei non sunt subjecti[1]. » De ipsa quippe gratia satis agebat Apostolus, et ideo promissionis filios commendabat. Quod enim promittit Deus, non facit nisi Deus. Habet namque aliquid rationis et veritatis, ut homo promittat, et faciat : ut autem homo facere dicat quod promiserit Deus superbæ impietatis est reprobus sensus.

XXXVII. Commendans ergo filios promissionis, hoc primum significatum ostendit, per Isaac filium Abrahæ. Evidentius namque opus Dei apparet in eo, quem non genuit usitatus ordo naturæ de sterilibus visceribus et senectute confectis, ut in filiis Dei, qui futuri prænuntiabantur, hoc esset signum divini operis, non humani. « In Isaac, inquit, vocabitur tibi semen; hoc est, non » qui filii carnis, ii filii Dei, sed filii promissionis depu» tantur in semen. Promissionis enim verbum hoc est : » Ad hoc tempus veniam, et erit Saræ filius. Non solum

[1] Rom. x, 3.

» autem, inquit, sed et Rebecca ex uno concubitu ha-» bens Isaac patris nostri[1] : » quo pertinuit ut adderet, « Ex uno concubitu, » nisi ut non solum de suis, neque de parentum meritis aliorum, sed ne de ipsius quidem unius patris, mutata forte in melius voluntate gloriaretur Jacob dicens, ideo se a Creatore dilectum, quia pater ejus, quando eum seminavit, melioribus laudabilior moribus fuit : « Ex uno, inquit, concubitu : » unum tunc ad eos seminandos meritum patris, unum ad concipiendos meritum matris. Quia etsi mater eos donec pareret visceribus portavit inclusos, et forte voluntates affectionesque variavit, non uni sed ambobus utique variavit, quos pariter ventre portavit.

XXXVIII. Intentio igitur intuenda est Apostoli, quomodo propter gratiam commendandam nolit eum de quo dictum est, « Jacob dilexi, » nisi in Domino gloriari : ut cum ex eodem patre, eadem matre, uno concubitu, antequam aliquid egissent boni aut mali, alterum Deus diligit, odit alterum, intelligat Jacob ex illa massa originalis iniquitatis, ubi fratrem suum, cum quo habuit communem causam, videt per justitiam meruisse damnari, nonnisi per gratiam se potuisse discerni. Nondum enim nascentibus, nec agentibus bonum aut malum, ut secundum electionem propositum Dei maneret, non ex operibus sed ex vocante dictum est ei, « Major serviet » minori. »

XXXIX. Electionem autem gratiæ nullis fieri operum præcedentibus meritis, alio loco apertissime idem Apostolus ostendens, « Sic ergo, inquit, et in hoc tempore » reliquiæ secundum electionem gratiæ salvæ factæ sunt. » Si autem gratia, jam non ex operibus; alioquin gratia » jam non est gratia[2]. » Secundum hanc ergo gratiam,

[1] Rom. IX, 7. — [2] Id. XI, 5.

etiam propheticum testimonium consequenter assumens, « Sicut scriptum est, inquit, Jacob dilexi, Esaü autem » odio habui : » et continuo, « Quid ergo dicemus, in- » quit, Numquid iniquitas est apud Deum ? absit[1]. » Sed quare, « Absit ? » An propter opera quæ future præsciebat amborum? Imo et hoc absit. « Moysi enim dicit, » Miserebor cui misertus ero, et misericordiam præstabo » cui misericors fuero. Igitur non volentis neque curren- » tis, sed miserentis est Dei[2]. » Atque ut in vasis, quæ perfecta sunt in perditionem, quæ damnatæ debita est massæ, agnoscant vasa ex eadem massa in honorem facta quid eis misericordia divina largita sit; « Dicit enim, in- » quit, Scriptura ad Pharaonem, quia ad hoc te excitavi, » ut ostendam in te potentiam meam, et ut glorificetur » nomen meum in universa terra[3]. » Denique ad utrumque concludit : « Ergo cujus vult miseretur, et quem vult » obdurat : » hoc facit apud quem non est iniquitas. Miseretur itaque gratuito dono, obdurat autem justissimo merito.

XL. Sed dicat adhuc vel superbi infidelis elatio, vel puniti damnabilis excusatio : « Quid adhuc conqueritur ? » Nam voluntati ejus quis resistit?» Dicat et audiat quod convenit homini; « O homo tu quis es, qui respondeas » Deo[4] ? » et cætera de quibus jam quantum potui satis ac sæpe disserui. Audiat hæc, et non contemnat. Quod si contempserit, etiam ut contemneret, se inveniat obduratum. Si autem non contempserit, etiam ut non contemneret, se credat adjutum ; sed obduratum debito, adjutum gratia.

XLI. Neque enim si duorum de Isaac patriarcha geminorum, quod quidem jam ostendimus quanta cæcitate

[1] Rom. IX, 13 — [2] Exod. XXXIII, 19.— [3] Rom. IX, 17, et Exod. IX, 16. — [4] Rom. IX, 19.

dicatur, futura prævidit Deus opera, qui vixerunt atque senuerunt, et propterea Jacob dilexit, Esaü autem odio habuit, ideo moriturorum etiam parvulorum potest quisquam dicere, ut huic ad percipiendum baptismum non consulat, illi autem consulat, Deum futura opera eorum prævidere. Quomodo enim futura dicuntur, quæ nulla erunt?

XLII. « Sed Deus, inquiunt, in eis quos hinc aufert, prævidet, quemadmodum victurus esset quisque si viveret : et ideo quem nequiter novit fuisse victurum, sine baptismo facit emori, sic in eo puniens opera mala, non quæ fecit, sed quæ facturus fuit. » Si ergo divinitus etiam quæ commissa non sunt, mala opera puniuntur : primo attendant quam falso polliceantur in damnationem parvulos non ituros, qui sine baptismate moriuntur, qui propterea non baptizantur, quia male victuri erant, si viverent : propter ipsam quippe malam vitam procul dubio damnabuntur, si etiam mala quæ fuerant futura damnantur. Deinde si eis ad percipiendum baptismatis consulitur Sacramentum, quos novit Deus si viverent bene fuisse victuros, cur non omnes tenentur in vita, quam bonis operibus ornaturi sunt? Cur etiam eorum qui baptizantur quidam diu viventes pessime vivunt, et usque ad apostasiam aliquando perveniunt? Cur ipsum primum conjugium peccatorum, quos utique noverat Deus peccaturos non de paradiso ante projecit, ne ibi committerent quod tam sancto loco esset indignum, si juste peccata etiam nondum commissa puniuntur? Quid denique præstatur ei, qui rapitur, ne malitia mutet intellectum ejus[1], et ne fictio decipiat animam ejus, si juste etiam illa puniuntur, quæ licet non fecerit, fuerat tamen vivendo facturus? Postremo cur non ad percipien-

[1] Sap. IV, 1.

dum regenerationis lavacrum, ei magis consulitur morituro, qui male fuerat victurus si viveret, ut ei peccata quæ fuerat commissurus, remittantur in baptismo? Quis enim est tam vecors, qui ea neget per baptismum posse dimitti, quæ sine baptismo dicit posse puniri?

XLIII. Sed disputando adversus eos, qui usquequaque convicti etiam non commissorum peccatorum Deum persuadere moliuntur ultorem, verendum est ne nos in eos ista fingere existimemur; illi autem nullo modo tam hebetes esse credantur, ut hæc vel sentiant, vel cuiquam persuadere conentur: verumtamen nisi eos hæc dicere audiissem, refellenda esse non arbitrarer. Circumstipantur enim et divinarum auctoritate lectionum, et antiquitus tradito et retento firmo Ecclesiæ ritu in baptismate parvulorum, ubi apertissime demonstrantur infantes, et cum exorcizantur et cum ei se per eos, a quibus gestantur, renuntiare respondent, a diaboli dominatione liberari; et non invenientes qua exeant, pergunt in præcipitem stultitiam, dum nolunt mutare sententiam.

XLIV. Illud sane sibi videntur acutissime dicere, « Quomodo peccatum transit in filios fidelium, quod in parentibus non dubitamus dimissum esse per baptismum? » Quasi propterea possit non habere generatio carnalis, quod sola tollit regeneratio spiritalis. Aut vero in baptismo concupiscentiæ carnis infirmitas continuo sanetur, sicut continuo reatus ejus aboletur, sed gratia renascendi, non conditione nascendi[1]. Unde quisquis per hanc concupiscentiam, etiam de renato nascitur, sine dubitatione oberit nato, nisi et ipse similiter renascatur. Verum quidquid est in hac quæstione difficultatis, ita in agro Christi non impedit operarios ejus, quominus ab eis in remissionem peccatorum baptizentur infantes, sive

[1] Vide de Gen. ad Litteram, lib. x, cap. 13.

de fidelibus nati sint, sicut agricolas non impedit, quominus ab eis inserendi cura in oleas convertantur oleastri, sive de oleastris sive de oleis oriantur. Nam et hoc, si ut respondeat, rustico proponatur, quæ causa sit ut cum aliud sit olea, aliud oleaster, non tamen nisi oleaster de semine utroque nascatur, non omittit inserendi operationem, etiamsi non possit istam solvere quæstionem. Alioquin dum ex olivæ semine exorta virgulta non aliud quam oleas esse existimat, efficit desidia vanitatis, ut totus ille ager amara sterilitate sylvescat.

XLV. Nam illud quod excogitaverunt cum veritatis pondere premerentur, quia fidelis Dominus in verbis suis, et propterea ejus Ecclesia nullo modo fallaciter parvulos in remissionem peccatorum baptizat, sed ut fide agatur quod agitur, utique fit quod dicitur : quod ergo excogitaverunt cum hæc eos apertissima moles veritatis urgeret, quis non Christianus irrideat quamlibet versutissimum cernat? Dicunt enim : « Veraciter quidem respondere parvulos per ora gestantium, in remissionem se credere peccatorum ; non tamen quia sibi remittantur, sed quia credant quod in Ecclesia vel in baptismo remittantur, in quibus inveniuntur, non in quibus nulla sunt. Ac per hoc nolunt eos ita baptizari in remissionem peccatorum tanquam in eis fiat ipsa remissio, quos contendunt nullum habere peccatum : sed quoniam licet sine peccato, in eo tamen baptismate baptizantur, quo fit in quibusque peccatoribus remissio peccatorum. »

XLVI. Fieri quidem potest ut hæc versipellis astutia subtilius et acutius ex otio refellatur : verumtamen secundum istam suam calliditatem non inveniunt quid ad hoc respondeant, quod exorcizantur, et exsufflantur infantes ; hoc enim procul dubio fallaciter fit, si diabolus eis non dominatur. Si autem dominatur, et ideo non fal-

laciter exorcizantur et exsufflantur, per quid dominatur nisi per peccatum princeps utique peccatorum? Proinde si jam erubescunt nec audent dicere hæc in Ecclesia mendaciter geri, fateantur, quod perierat, etiam in parvulis quæri. Neque enim nisi propter peccatum perierat, quod nisi per gratiam non potest quæri, non potest inveniri. Sed Deo gratias, quod saltem cum argumentantur contra remissionem peccatorum, ne fieri credatur in parvulis, jam tamen quamvis per corda et ora majorum credere parvulos confitentur. Sicut ergo audiunt Dominum dicentem : « Qui non renatus fuerit ex aqua et Spiritu » sancto, non introibit in regnum cœlorum[1], » propter quod eos baptizandos esse concedunt; sic audiant eumdem Dominum dicentem : « Qui non crediderit, condem» nabitur[2] : » quia sicut eos renasci per ministerium baptizantium, ita etiam credere per corda et ora confitentium confitentur. Audeant ergo dicere quod a justo Deo innocens condemnabitur, si nullo vinculo peccati originalis innectitur.

XLVII. Si sermo iste prolixus est et onerosus occupationibus tuis, da veniam; quia ut hæc ad te scriberem, et occupatus litteris tuis indicibus erga nos benevolentiæ tuæ tecum ista colloquerer, etiam ego vim feci interrumpendis occupationibus meis. Si qua illos alia excogitare adversus fidem catholicam scieritis, et quæcumque adversus eos, ne dominici gregis infirma devastent, vos quoque fideli et plane pastorali dilectione disseritis, nota facite nobis. Hæreticorum quippe inquietudine, ut Scripturas vigilantius perscrutemur, unde, ne ovili Christi noceant, eis possit occurri, tanquam de somno ignaviæ nostræ excitatur industria : ita per multiplicem gratiam Salvatoris, etiam quod inimicus in perniciem machinatur, Deus

[1] Joan. III, 5. — [2] Marc. XVI, 16.

convertit in adjutorium, quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum[1]. Semper in Deo vivas memor nostri, frater charissime.

EPISTOLA CXCV[2].

Domino sancto ac beatissimo Papæ AUGUSTINO, HIERONYMUS.

Hieronymus Augustino, gratulans illi, quod hæreticorum omnium meruerit odium; quod quidem gaudet sibi cum illo esse commune.

« OMNI quidem tempore beatitudinem tuam eo quo decet honore veneratus sum; et habitantem in te dilexi Dominum Salvatorem : sed nunc, si fieri potest, cumulo aliquid addimus et plena complemus, ut absque tui nominis mentione ne unam quidem horam præterire patiamur; qui contra flantes ventos ardore fidei perstitisti, maluistique, quantum in te fuit, solus liberari de Sodomis, quam cum pereuntibus commorari. Scit quid dicam prudentia tua. Macte virtute, in orbe celebraris : Catholici te conditorem antiquæ rursum fidei venerantur, atque suspiciunt; et quod signum majoris gloriæ est, omnes hæretici detestantur : et me pari persequuntur odio : ut quos gladiis nequeunt, voto interficiant. Incolumem, et mei memorem te Christi Domini clementia tueatur, domine venerande, et beatissime papa. »

[1] Rom. VIII, 28. — [2] Alias XXV. quæ autem 195 erat, nunc in Appendice est 16. Benedict. — Scripta forte an. 418,

EPISTOLA CXCVI[1].

Domino beatissimo fratri et coëpiscopo Asellico Augustinus in Domino salutem.

Augustinus Asellico episcopo, docens quæ sit utilitas Mosaïcæ legis, quam Judæorum more observare non licet Christianis. Hos enim vere esse Israëlitas juxta sensum spiritalem : attamen istud nomen vulgo ipsis imponendum non esse. Pelagianos obiter notat in damnabilem Judaïsmum incidisse.

I. Litteras sanctitatis tuæ, quas ad venerabilem Senem[2] Donatianum de cavendi Judaïsmi disceptatione misisti, ad me ipse dignatus est mittere, atque ut eis responderem, petendo vehementius imperavit; quem veritus contemnere, ut possum Domino adjuvante respondeo, gratum existimans etiam charitati tuæ, quod ad te scribendo, illi jubenti, quem pro suis meritis ambo veneramur, obtemperare non renui.

II. Christianos, maxime ex gentibus venientes, judaïzare non oportere, Paulus apostolus docet, ubi ait : « Dixi Petro coram omnibus : Si tu, cum sis Judæus, » gentiliter et non judaïce vivis, quemadmodum gentes » cogis judaïzare? » Et secutus adjunxit : « Nos natura » Judæi, et non ex gentibus peccatores; scientes autem » quoniam non justificatur homo ex operibus Legis, nisi » per fidem Jesu Christi, et nos in Jesu Christo credidi-

[1] Alias cc. quæ autem 196 erat, nunc in Appendice est 15 Benedict. — Scripta exeunte an. 418. — [2] Primatem Bizacenæ provinciæ.

» mus ut justificemur per fidem Christi, et non ex operi-
» bus Legis : quoniam ex operibus Legis non justificabi-
» tur omnis caro[1]. »

III. Non solum autem illa opera Legis, quæ sunt in veteribus sacramentis, et nunc revelato Testamento Novo non observantur a Christianis, sicuti est circumcisio præputii, et sabbati carnalis vacatio, et a quibusdam escis abstinentia, et pecorum in sacrificiis immolatio, et neomenia, et azymum, et cætera hujusmodi; verumetiam illud quod in Lege dictum est : « Non concupisces[2], » (Quod utique ex Christianis nullus ambigit esse dicencendum) non justificat hominem nisi per fidem Jesu Christi et gratiam Dei per Jesum Christum Dominum nostrum. Idem ipse quippe dicit Apostolus : « Quid ergo » dicemus? Lex peccatum est? absit. Sed peccatum non » cognovi, nisi per Legem. Nam concupiscentiam nes» ciebam, nisi Lex diceret : Non concupisces. Occasione » autem accepta, peccatum per mandatum operatum est » in me omnem concupiscentiam. Sine lege enim pecca» tum mortuum est. Ego autem vivebam aliquando sine » Lege. Adveniente autem mandato peccatum revixit. » Ego autem mortuus sum, et inventum est mihi man» datum quod erat in vitam, hoc esse in mortem. Pecca» tum enim occasione accepta per mandatum fefellit me, » et per illud occidit. Itaque Lex quidem sancta, et man» datum sanctum et justum et bonum. Quod ergo bonum » est, mihi factum est mors? absit. Sed peccatum ut » appareat peccatum, per bonum mihi operatum est » mortem, ut fiat supra modum peccatum peccans per » mandatum. Scimus enim quia Lex spiritalis est; ego » autem carnalis sum, venumdatus sub peccato. Quod » enim operor, ignoro; non enim quod volo hoc ago, sed

[1] Galat. II, 14. — [2] Exod. XX, 17.

» quod odi illud facio. Si autem quod nolo hoc facio, » consentio Legi, quoniam bona est[1]. »

IV. Videmus itaque in his apostolicis verbis Legem non solum non esse peccatum, sed etiam esse sanctam, et mandatum sanctum et justum et bonum, quo dictum est: « Non concupisces. » Sed peccatum per bonum fallit, et per illud occidit eos, qui cum sint carnales, putant suis viribus Legem spiritalem se posse complere; et per hoc fiunt non solum peccatores, quod essent, etiamsi Legem non accepissent, sed etiam prævaricatores, quod non essent nisi Legem accepissent. Sic enim alio loco dicit: « Ubi lex non est, nec prævaricatio. Lex ergo subintra- » vit, sicut alibi ipse testatur, ut abundaret delictum. » Ubi autem abundavit delictum, superabundavit et gra- » tia[2]. »

V. Hæc est igitur utilitas Legis, quia ostendit hominem sibi ipsi, ut sciat infirmitatem suam, et videat quemadmodum per prohibitionem augeatur potius carnalis concupiscentia quam sanetur. Appetuntur enim ardentius quæ vetantur, dum id quod spiritaliter jubetur carnalis observare compellitur. Ut autem sit spiritalis, qui Legem impleat spiritalem, non fit ipsa Lege, sed gratia; hoc est, non imperio, sed beneficio; non jubente littera, sed juvante Spiritu. Incipit autem homo secundum gratiam in interiori homine renovari, ut mente agat quod amat, nec carni consentiat agenti quod odit, id est, non ut omnino non concupiscat, sed ut post concupiscentias suas non eat. Quod quidem tam magnum est, ut si omni modo fieret, et quamvis insint, dum sumus in corpore mortis hujus, desideria peccati, si nulli eorum tamen adhiberemus assensum, non esset unde diceremus Patri nostro qui est in cœlis: « Dimitte nobis debita

[1] Rom. VII, 7, et seqq. — [2] Rom. IV, 15, et V, 20.

» nostra[1]. » Nec tamen ideo tales jam essemus, quales erimus cum mortale hoc induerit immortalitatem. Tunc enim non solum nulli desiderio peccati obediemus, sed nulla erunt desideria talia, quibus non obedire jubeamur.

VI. Nunc erg ubi dicitur : « Jam non ego operor illud, » sed id quod in me habitat peccatum[2], » de concupiscentia carnis dicitur, quæ operatur in nobis motus suos, etiam quando eis non obedimus, dum non regnat peccatum in nostro mortali corpore ad obediendum desideriis ejus, nec exhibemus membra nostra arma iniquitatis peccato : in qua justitia nondum consummata perseveranter proficientes, ad ejus consummationem quandoque veniemus, ubi peccati concupiscentia non cohibenda atque frenanda, sed nulla sit. Hoc enim Lex posuit dicendo : « Non concupisces[3], » non quod hìc valeamus, sed ad quod proficiendo tendamus. Verum hoc fit non Lege quæ hoc imperat, sed fide quæ hoc impetrat; non littera qua jubetur, sed Spiritu quo donatur : non ergo meritis operantis hominis, sed largientis gratia Salvatoris. Utilitas itaque Legis est, ut hominem de sua infirmitate convincat, et gratiæ medicinam quæ in Christo est, implorare compellat. « Omnis enim qui invocaverit nomen » Domini, salvus erit[4]. Quomodo ergo invocabunt, in » quem non crediderunt? quomodo credent, quem non » audierun[5]? » Unde paulo post dicit : « Igitur fides ex » auditu, auditus autem per verbum Christi[6]. »

VII. Quæ cum ita sint, qui se Israëlitas esse carnaliter gaudent, et præter gratiam Christi, in Lege gloriantur, ii sunt de quibus item Apostolus ait, « Quod igno» rantes Dei justitiam, et suam volentes constituere,

[1] Matth. vi, 12. — [2] Rom. vii, 17. — [3] Ibid. 7. — [4] Joel. ii, 32. — [5] Act. ii, 21. — [6] Rom. x, 17.

» justitiæ Dei non sunt subjecti[1]. » Dei quippe dixit justitiam, quæ homini ex Deo est; suam vero, quam putant sibi sufficere ad facienda mandata sine adjutorio et dono ejus, qui Legem dedit. His autem similes sunt, qui cum profiteantur se esse Christianos, ipsi gratiæ Christi sic adversantur, ut se humanis viribus divina existiment implere mandata ; ac sic etiam ipsi ignorantes Dei justitiam, et suam volentes constituere, justitiæ Dei non sunt subjecti, et non quidem nomine, sed tamen errore judaïzant. Hoc genus hominum capita sibi invenerat Pelagium et Cœlestium, impietatis hujus assertores acerrimos. Qui recenti judicio Dei per diligentes et fideles servos ejus etiam catholica communione privati sunt, et propter cor impœnitens adhuc in sua damnatione persistunt.

VIII. Qusquis ab isto carnali et animali, atque ideo non immerito reprehensibili atque damnabili judaïsmo esse quærit alienus, non solum veteres illas observationes a se facere debet alienas, quæ jam revelato Testamento Novo, postea quam venerunt ea, quæ per illas significabantur esse futura, procul dubio esse necessariæ destiterunt, ut non judicetur in cibo et potu, et in parte diei festi et neomeniæ et sabbatorum, quod est umbra futurorum[2] : verumetiam illa, quæ in Lege ita præcepta sunt, ut valeant ad informandos mores fidelium, (id est, ut abnegantes impietatem, et sæculares cupiditates[3], temperanter et juste et pie vivamus in hoc sæculo, unde est etiam hoc quod ex Lege maxime commendandum elegit Apostolus, « Non concupisces[4], » et quæcumque de Deo et proximo diligendo sine ullis figuris sacramentorum præcipiuntur in lege, in quibus duobus præceptis

[1] Rom. x, 3. — [2] Coloss. II, 16. — [3] Tit. II, 12. — [4] Rom. VII, 7, et Exod. XX, 13.

etiam ipse Dominus Christus dicit totam Legem Prophetasque pendere[1],) sic accipit, sic amplectitur, sic observanda esse non dubitat, ut quidquid in eis proficit, non sibi tribuat, sed gratiæ Dei per Jesum Christum Dominum nostrum.

IX. Verumtamen cum quisque isto modo fuerit verus germanusque Christianus, utrum etiam Judæus aut Israëlita dicendus sit, merito quæritur. Quod quidem si non carne, sed spiritu hoc esse intelligitur, non debet ipsum nomen sibi in consuetudine sermonis imponere, sed spiritali intelligentia retinere, ne propter ambiguitatem vocabuli, quam non discernit quotidiana locutio, illud profiteri videatur, quod est inimicum nomini Christiano. Hanc autem quæstionem, id est, utrum qui Christianus est, etiam Judæus vel Israëlita possit intelligi, idem beatus nobis aperit et dissolvit Apostolus, ubi dicit, « Circumcisio quidem prodest, si Legem custodias. » Si autem prævaricator Legis sis, circumcisio tua præ» putium facta est. Si igitur præputium justitias Legis » custodiat, nonne præputium ejus in circumcisionem » reputabitur, et judicabit, quod ex natura est, præpu» tium Legem perficiens, te qui per litteram et circum» cisionem prævaricator legis es? Non enim qui in ma» nifesto Judæus est, neque quæ in manifesto in carne » est circumcisio, sed qui in abscondito Judæus est, et » circumcisio cordis, quæ spiritu est non littera, cujus » laus non ex hominibus, sed ex Deo est[2]. » Cum igitur audiamus Apostolum Christi commendantem nobis Judæum in abscondito, non carnis circumcisione, sed cordis, et spiritu non littera, quis et iste; nisi Christianus ?

X. Sic itaque sumus Judæi, non carnaliter sed spiri-

[1] Matth. XXII, 40. — [2] Rom. II, 25.

taliter, quemadmodum sumus semen Abrahæ, non secundum carnem, sicut illi qui de ipso nomine carnali superbia gloriantur, sed secundum spiritum fidei, quod non illi. Scimus enim nos fuisse promissos, quando ei dixit Deus, « Patrem multarum gentium posui te[1], » Et quam multa de hac re dicat Apostolus, novimus. « Dicimus enim, inquit, quoniam deputata est Abrahæ fides ad justitiam. Quomodo ergo deputata est, cum in » circumcisione esset, an cum esset in præputio? Non » in circumcisione, sed in præputio. Et signum accepit » circumcisionis; signaculum justitiæ fidei, quæ est in » præputio, ut sit pater omnium credentium per præputium, ut deputetur et illis ad justitiam, ut sit pater » circumcisionis, non iis solum qui ex circumcisione sunt, » sed et iis qui sequuntur vestigia fidei, quæ est in præputio patris nostri Abraham. » Et paulo post, « Ideo, » inquit, ex fide, ut secundum gratiam firma sit promissio » omni semini, non ei tantum quod ex Lege est; sed et » ei, quod ex fide est Abraham, qui est pater omnium » nostrum, sicut scriptum est, Quia patrem multarum » gentium posui te[2]. » Item ad ad Galatas, « Sicut Abraham, inquit, credidit Deo, et deputatum est illi ad » justitiam. Intelligite ergo, quoniam qui ex fide hi sunt » filii Abraham. Providens autem Scriptura, quia ex » fide justificat gentes Deus, prænuntiavit Abrahæ, Quia » benedicentur in te omnes gentes; ita ut qui ex fide sunt, » benedicantur cum fideli Abraham[3]. » Jam aliquanto post in eadem Epistola, « Fratres, inquit, secundum » hominem dico tamen hominis confirmatum testamentum nemo irritum facit aut superordinat: Abrahæ dictæ sunt promissiones et semini ejus. Non dicit; Et » seminibus, tanquam in multis; sed tanquam in uno,

[1] Gen. XVII, 4. — [2] Rom. IV, 9- 8. — [3] Galat. III, 6.

» Et semini tuo, quod est Christus. » Item paulo post, « Omnes enim vos, inquit, unum estis in Christo Jesu ; » si autem vos estis Christi, ergo Abrahæ semen estis, » secundum promissionem hæredes[1]. »

XI. Secundum istum ergo intellectum Apostolicum inveniuntur Judæi, qui Christiani non sunt, cum ex carne Abrahæ originem ducant, non esse filii Abrahæ. Cum enim dicit, « Intelligite ergo, quoniam qui ex fide, » hi sunt filii Abrahæ ; » profecto significat eos, qui ex fide non sunt, non esse filios Abrahæ. Ac per hoc, nisi Judæis eo modo sit pater Abraham quomodo est nobis, quid eis prodest, quod de carne ejus exorti sunt, et nomen sine virtute tenuerunt? Cum autem ad Christum transeunt, et incipiunt esse ex fide filii Abrahæ, tunc erunt Judæi, non in manifesto, sed in abscondito circumcisione cordis ; spiritu, non littera ; quorum laus non sit ex hominibus, sed ex Deo. Ab hac autem fide alienati, in ramis fractis deputabuntur ex illa olea, in cujus radicem idem dicit Apostolus inseri oleastrum, id est, gentes ; quod utique non fit per carnem, sed per fidem ; neque per Legem, sed per gratiam ; nec per litteram, sed per spiritum ; neque carnis circumcisione, sed cordis ; nec in manifesto, sed in abscondito ; nec laude ex hominibus, sed ex Deo : ut sit unusquisque Christianus, sicut non carnalis, sed spiritalis Abrahæ filius, ita non carnalis, sed spiritalis Judæus, nec carnalis, sed spiritalis Israëlita. Nam et de isto nomine sic sic Apostolus loquitur, « Non enim omnes qui ex Israël, » hi sunt Israël : neque qui sunt semen Abraham, om» nes filii ; sed in Isaac vocabitur tibi semen ; hoc est, » non ii qui filii carnis, hi filii Dei, sed filii promissionis » deputantur in semen[2]. » Nonne mirabilia magna sunt

[1] Galat. III, 15-28. — [2] Rom. X, 6.

ista; profundumque mysterium, ut multi ex Israël nati, non sint Israël, et multi non sint filii, cum sint semen Abrahæ? Quomodo enim non sunt, quomodo nos sumus, nisi quia non sunt filii promissionis ad Christi gratiam pertinentes, sed filii carnis nomen inane gestantes? Ac per hoc nec illi sunt Israël, sicut sumus nos; nec nos sumus Israël, sicut sunt illi. Nos enim sumus secundum spiritalem regenerationem, illi secundum carnalem generationem.

XII. Intuendum est quippe ad discernendum, alium esse Israël qui propter carnem nomen accepit, alium vero qui propter spiritum, rem, quæ illo nomine significatur, obtinuit. Numquid enim ex Agar ancilla Saræ nati sunt Israëlitæ? Nonne Ismaël ex illa natus est, et non Israëlitarum, sed Ismaëlitarum gentem suo semine propagavit? De Sara namque venit Israël per Isaac, qui ex promissione natus est Abrahæ. Tamen cum secundum propaginem carnis se ita res habeat, venitur ad intellectum spiritalem, et inveniuntur ad Saram non pertinere carnales Israëlitæ, qui ex illa carnis originem ducunt, et pertinere ad eam potius Christiani, qui non secundum Ismaël filii sunt carnis, sed secundum Isaac filii sunt promissionis, non ad ipsius Isaac carnale semen, sed ad spiritale mysterium pertinentes. Ita quippe ad Galatas Apostolus loquitur, « Dicite mihi, sub Lege esse volentes, » Legem non audistis? Scriptum est enim quod Abraham » duos filios habuit, unum de ancilla, et unum de libera. » Sed ille quidem qui de ancilla, secundum carnem natus » est : qui autem de libera, per repromissionem ; quæ » sunt in allegoria. Hæc enim sunt duo Testamenta. » Unum quidem a monte Sina, in servitutem generans, » quod est Agar. Sina enim mons est in Arabia, qui con» junctus est huic, quæ nunc est Jerusalem, et servit

» cum filiis suis. Quæ autem sursum est Jerusalem, libera » est, quæ est mater nostra. Scriptum est enim, Lætare » sterilis quæ non paris, erumpe et exclama quæ non » parturis; quia multi filii desertæ magis quam ejus quæ » habet virum. Nos autem fratres secundum Isaac, pro- » missionis filii sumus. Sed sicut tunc, qui secundum » carnem natus fuerat, persequebatur eum qui secun- » dum spiritum, ita et nunc. Sed quid dicit Scriptura? » Ejice ancillam et filium ejus, non enim hæres erit filius » ancillæ cum filio liberæ. Nos autem fratres non sumus » ancillæ filii, sed liberæ; qua libertate Christus nos » liberavit[1]. »

XIII. Ecce secundum istam spiritalem atque apostolicam intelligentiam nos potius pertinemus ad liberam Saram, qui ex illa nullam carnis propaginem trahimus. Judæi autem, qui ex illa carnis propaginem trahunt, ad Agar potius ancillam pertinere monstrantur, de qua carnis propagationem non trahunt. In nepotibus etiam Abrahæ et Saræ, id est. filiis Isaac et Rebeccæ, illis geminis Esaü et Jacob, qui postea vocatus est Israël, hoc ipsum magnum et profundum mysterium reperitur. De quo idem Apostolus loquens, cum per Isaac promissionis filios commemorasset ad Christi gratiam pertinentes, « Non solum autem, inquit, sed et Rebecca ex uno con- » cubitu habens Isaac patris nostri. Nondum enim natis, » nec qui egerint aliquid boni aut mali, ut secundum » electionem propositum Dei maneret, non ex operibus, » sed ex vocante dictum est ei, Quia major serviet mi- » nori; sicut scriptum est, Jacob dilexi, Esaü autem » odio habui[2]. » Hæc certe doctrina apostolica atque catholica satis evidenter indicat nobis, secundum originem carnis ad Saram Judæos, id est, Israëlitas; ad Agar

[1] Gal. IV, 21, ex Gen. XVI, 15, et XXI, 2.— [2] Rom. IX, 10, et Mal. I, 2, 3.

vero Ismaëlitas pertinere : secundum autem mysterium spiritus ad Saram Christianos, ad Agar Judæos. Item secundum originem carnis ad Esaü, qui dictus est etiam Edom, gentem Idumæorum; ad Jacob autem, qui dictus est etiam Israël, gentem Judæorum. Porro secundum mysterium spiritus, ad Esaü Judæos, ad Israël pertinere Christianos. Ita quippe impletur quod scriptum est, « Major serviet minori[1], » id est, prior natus populus Judæorum posteriori nato populo Christianorum. Ecce quemadmodum sumus Israël adoptione divina, non humana cognatione gloriantes; nec in manifesto, sed in occulto; nec littera, sed spiritu; nec carnis, sed cordis circumcisione Judæi.

XIV. Quæ cum ita se habeant, non tamen debemus consuetudinem sermonis humani inepta loquacitate confundere; et in rebus discernendis frequentata vocabula perturbata significatione miscere, ut eos, qui Christiani sunt, et appellatione usitatissima Christiani vocantur, inusitato vocabulo aliquis affectet appellare Judæos; vel cum sit ipse voceturque Christianus, Israëlitæ potius nomine delectetur; et quod in mysterio debet semper intelligere, parcius autem ore proferre, hoc in quotidiana loquendi consuetudine magis eligat frequentare inepta insolentia, et, si dici potest, imperita scientia. Numquid enim Apostoli, per quos ea didicimus, ista nesciebant, quomodo nos potius simus semen Abrahæ secundum Isaac promissionis hæredes, et Judæi spiritu, non littera, cordis circumcisione, non carnis, et non secundum carnem Israël, sed Israël Dei? Sciebant utique ista multo sapientius certiusque quam nos; et tamen in loquendi consuetudine Judæos et Israëlitas eos appellabant, qui

[1] Gen. xxv, 23.

secundum carnem de Abrahæ stirpe venientes, ab omnibus vocitabantur hoc nomine.

XV. « Judæi signa petunt, ait apostolus Paulus, et » Græci sapientiam quærunt : nos autem prædicamus » Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gen» tibus autem stultitiam : ipsis autem vocatis Judæis et » Græcis, Christum Dei virtutem et Dei sapientiam [1]. » Quos dixit Græcos, hos etiam gentium nomine significavit, eo quod hæc lingua maxime excellit in gentibus. Judæos tamen ipsos vocavit, quos omnes hoc nomine appellant. Nam si Christiani ipsi sunt Judæi, Christianis est ergo scandalum Christus crucifixus, de quo dictum est : « Judæis quidem scandalum. » Quis hoc nisi insanissimus sentiat? Item dicit : « Sine offensione estote Ju» dæis et Græcis et Ecclesiæ Dei [2]. » Quomodo ista distingueret, si et Ecclesiam Dei in quotidiana loquendi consuetudine Judæos appellare deberet? Item ait : « Quos » et vocavit nos, non solum ex Judæis, sed etiam ex » gentibus [3]. » Quomodo vocavit ex Judæis, si potius ex non Judæis vocavit, ut essent Judæi? Item de Israëlitis : « Quid ergo dicemus, inquit? Quia gentes quæ non sec» tabantur justitiam, apprehenderunt justitiam, justitiam » autem quæ ex fide est : Israël autem persequens legem » justitiæ, in legem justitiæ non pervenit. Quare? Quia » non ex fide, sed quasi ex operibus. Offenderunt enim in » lapidem offensionis [4]. Item Ad Israël autem quid di» cit? Tota die extendi manus meas ad populum non » credentem et contradicentem [5]. » Et secutus adjungit : « Dico ergo, Numquid repulit Deus plebem suam? absit. » Nam et ego Israëlita sum, ex semine Abrahæ de tribu » Benjamin. Non repulit Deus plebem suam, quam præs-

[1] 1 Cor. xi, 22. — [2] Id x, 32. — [3] Rom. ix. 24. — [4] Ibid. 30. — [5] Id. x, 21.

» civit [1]. » Quomodo hic appellavit Apostolus Israël non credentem et contradicentem, si Christiani sunt Israël vel quomodo se appellavit Israëlitam? Numquid ex eo quod Christianus factus erat? non utique ; sed ex eo quod secundum carnem fuerat ex semine Abraham, de tribu Benjamin ; quod non sumus nos secundum carnem, quamvis secundum fidem simus semen Abrahæ ; ac per hoc et Israël. Sed aliud est quod agnoscit altioris intelligentia sacramenti, aliud quod exposcit quotidiana consuetudine vocabuli.

XVI. Denique Aptus iste nescio quis, de quo scripsisti, quod doceat judaïzare Christianos, eo modo se sicut insinuavit sanctitas tua, Judæum et Israëlitam vocat, ut ab escis prohibeat, a quibus pro temporis illius congruentia Lex per sanctum famulum Dei Moysen data prohibebat, et cæteras illius temporis observationes, jam nunc apud Christianos abolitas remotasque, persuadeat, quas umbras futurorum appellat Apostolus, ut et prophetia in illis intelligatur, et eorum observatio jam evacuata monstretur [2] : unde apparet quare se iste Aptus velit Israëlitam Judæumque vocitari, non spiritaliter, sed omnino carnaliter. Nos autem nec illius observationibus, quæ Novo Testamento revelato evacuatæ sunt, tenemur obstricti, et præcepta Legis, huic etiam tempori necessaria, qualia sunt : « Non adulterabis, Non homici» dium facies, Non concupisces [3], » et si quod est aliud mandatum, quod in hoc sermone recapitulatur : « Diliges » proximum tuum tanquam te ipsum [4] ; » non viribus humanis, quasi nostram constituentes justitiam, sed gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum, in ea justitia, quæ nobis ab illo est, observanda esse didicimus et docemus. Nec tamen ideo nos negamus semen Abrahæ,

[1] Rom. XI, I. — [2] Coloss. II, 17. — [3] Exod. XX, 13. — [4] Luc. X, 27.

quibus dicit Apostolus: « Vos ergo Abrahæ semen es- » tis[1] : » aut Judæos in abscondito, de qualibus idem dicit : « Non enim qui in manifesto Judæus est, neque quæ » in manifesto in carne est circumcisio : sed qui in abscon- » dito Judæus est, et circumcisio cordis, quæ est spiritu, » non littera, cujus laus non ex hominibus, sed ex Deo » est[2] : » aut Israëlitas spiritales, ad eum scilicet pertinentes cui minori prædictum est serviturum esse majorem. Sed hæc vocabula nobis non indecenter imponimus, eaque mysteriorum intelligentia continemus, non verborum insolentia ventilamus.

EPISTOLA CXCVII[3].

Domino beatissimo Hesychio (7), Augustinus.

Augustinus Hesychio Salonitano episcopo, de die supremo mundi non inquirendo, deque Hebdomadibus Danielis.

I. Ad sanctitatem tuam filio tuo compresbytero nostro remeante Cornuto, per quem litteras tuæ venerationis accepi, quibus exiguitatem meam visitare dignatus es, tandem rescripta persolvo, et debitum resalutationis obsequium multum me commendans acceptissimis Domino precibus tuis, Domine beatissime frater. De propheticis autem dictis sive prædictis, de quibus voluisti, ut aliquid scriberem, melius mihi visum est sancti Hieronymi hominis doctissimi expositiones eorumdem verborum (ne

[1] Galat. III, 29. — [2] Rom. II, 28. — [3] Alias LXXVIII. quæ autem 197 erat, nunc in Appendice Benedict. est 16. — Scripta videtur sub finem an. 418 aut init. 419.

illas forte non habeas) de opusculis ejus excerptas dirigere beatitudini tuæ. Si autem jam eas habebas, nec inquisitioni tuæ satis faciebant, qui de his sentias, peto mihi rescribere non graveris; et quemadmodum ipse eadem prophetica oracula intelligas. Ego enim maxime illud de Hebdomadibus Danielis secundum tempus, quod jam transactum est, intelligendum puto : nam de Salvatoris adventu, qui expectatur in fine tempora dinumerare non audeo : nec aliquem prophetam de hac re numerum annorum existimo præfiniisse; sed illud potius prævalere, quod ipse Dominus, ait : « Nemo potest cognoscere tem- » pora, quæ Pater posuit in sua potestate [1]. »

II. Quod enim in alio loco ait : « De die autem illa et » hora nemo scit [2], » sunt qui sic accipiunt, ut putent se posse computare tempora : diem vero tantummodo ipsum et horam neminem scire : ubi omitto dicere quemadmodum soleant Scripturæ diem vel horam etiam pro tempore ponere. Sed certe illud de ignorantia temporum apertissime dictum est. Nam cum hinc Dominus interrogatus esset a Discipulis suis; « Nemo, inquit, potest cog- » noscere tempora, quæ Pater posuit in sua potestate. » Non enim dixit, diem vel horam, sed « Tempora, » quæ in brevi spatio non solent dici, sicut dies vel hora maxime si græcum intueamur eloquiuum, ex qua lingua in nostram eumdem librum, ubi hoc scriptum est scimus esse translatum : quamvis latine satis exprimi non potuerit. Ibi enim græce legitur χρόνοις ἢ καιροὺς. Nostri autem utrumque hoc verbum tempora appellant, sive χρόνοις vel καιροὺς, cum habeant hæc duo inter se non negligendam differentiam : καιροὺς quippe appellant Græci tempora quædam, non tamen quæ in spatiorum voluminibus transeunt, sed quæ in rebus ad aliquid opportunis,

[1] Act. I, 7. — [2] Matth. XXIV, 36.

sentiuntur : sicut messis, vindemia, calor, frigus, pax, bellum, et si qua similia : χρόνους autem ipsa spatia temporum vocant.

III. Et hoc certe ipsi Apostoli non ita quæsierunt, quasi unum novissimum diem vel horam, id est exiguam diei partem scire voluissent; sed utrum jam esset opportunum tempus, quo regnum repræsentaretur Israël. Tunc audierunt : « Nemo potest cognoscere tempora, quæ Pa» ter posuit in sua potestate, id est, χρόνους ἢ καιρούς : » quod si latine diceretur : « Tempora aut opportunitates, » nec sic quod dictum est, esset expressum ; quia sive opportuna sive importuna sint tempora, καιροὶ dicuntur. Tempora ergo computare, hoc est, χρόνους, ut sciamus quando sit finis hujus sæculi vel adventus Domini, nihil mihi aliud videtur, quam scire velle quod ipse ait scire neminem posse.

IV. Opportunitas vero illius temporis profecto non erit antequam prædicetur Evangelium in universo orbe in testimonium omnibus gentibus. Apertissima enim de hac re legitur sententia Salvatoris dicentis : « Et prædi» cabitur hoc Evangelium regni in universo orbe in tes» timonium omnibus gentibus, et tunc veniet finis[1]. » Tunc veniet, » quid est, nisi ante non veniet? Quanto post ergo veniat, incertum nobis est, ante tamen non esse venturum dubitare utique non debemus. Si ergo susciperent hunc laborem servi Dei, ut peragrato orbe terrarum, quantum possent, colligerent, quid remanet gentium, ubi nondum est Evangelium prædicatum, hinc advertere utcumque possemus quantum hoc tempus longe sit a fine sæculi. Quod si propter quædam loca inaccessibilia et inhospita fieri posse non creditur, ut a servis Dei peragretur orbis, et quot quantæque sint ad-

[1] Matth. XXIV, 14.

huc gentes sine Christi Evangelio, fideliter renuntietur; multo minus existimo in Scripturis posse comprehendi, quanta usque ad finem futura sint tempora, quandoquidem in eis legimus : « Nemo potest cognoscere tempora, » quæ Pater posuit in sua potestate. » Unde si jam nobis certissime nuntiatum fuisset in omnibus gentibus Evangelium prædicari, nec sic possemus dicere quantum temporis remaneret usque ad finem; sed magis magisque jam propinquare merito diceremus. Nisi quis forte respondeat, tanta celeritate prædicato Evangelio Romanas gentes et plerasque barbaras occupatas, atque ita nonnullas non paulatim, sed subito ad fidem Christi fuisse conversas, ut non sit incredibile paucis annis, etsi non vitæ nostræ qui jam senuimus, certe juvenum qui venturi sunt ad senectam, universas omnino residuas gentes Evangelio posse compleri. Sed si ita erit, facilius cum factum fuerit probari experiendo, quam legendo antequam fiat inveniri potest.

V. Hoc me compulit dicere cujusdam opinio, quem presbyter quoque Hieronymus temeritatis notat, quod ausus fuerit Danielis Hebdomadas de adventu Christi futuro, non de præterito exponere[1]. Si quid autem pro meritis potioribus sanctæ humilitati cordis tui Dominus melius revelavit sive revelaverit, peto nobiscum communicare digneris, et hæc nostra rescripta sic accipere, tanquam hominis, qui mallem quidem eorum, quæ a me inquisisti, habere scientiam quam ignorantiam : sed quia id nondum potui, magis eligo cautam ignorantiam confiteri, quam falsam scientiam profiteri.

[1] In Dan IX.

EPISTOLA CXCVIII[1].

Domino beatissimo et charitate sincerissima venerando fratri et coëpiscopo Augustino Hesychius in Domino salutem.

Hesychius Augustino, significans consideratis divinis testimoniis de sæculi fine videri sibi, diem quidem et horam frustra inquiri; attamen cognosci posse ex signis num jam instet tempus adventus Christi, quem ut cito venturum pie expectari docet.

I. « Desideranti et expectanti mihi sanctus compresbyter noster Cornutus litteras pertulit quas misisti, quæ me lætificarunt, quia memoriam nostri bonam habere dignatus es, qui et mihi paucis, sermone proprio sanctæ mentis tuæ, de his quæ petieram in transitu significasti. Aliquanta autem de opusculis sancti compresbyteri Hieronymi adjunxisti, ut meam quæstionem lectione ejus operis de sanctis Scripturis explere possem. Et quia dignatus es id petere a nobis, ut quid senserimus de ipsis quæstionibus, per litteras tuæ sincerissimæ charitati insinuaremus; ad ea de quibus scripta legi, prout intellectus exiguus meæ mediocritatis sentire potuit, aut intelligere, infra scripsi. »

II. « Cum Dei omnipotentis conditoris totius creaturæ arbitrio et potestate cuncta gerantur, vel quæ facta sunt, vel quæ etiam futura sunt, sanctorum Prophetarum vocibus cognoscuntur, qui priusquam fierent ea quæ futura

[1] Alias LXXIX. quæ autem 198 erat, nunc 148. — Scripta paulo post superiorem

erant, voluntate divina hominibus sunt locuti. Unde satis admiratione plenum est, si ea Deus quæ prædici voluit, ad hominum sensus penitus non posse pervenire constituit, secundum hoc capitulum, quod Dominus beatis Apostolis locutus est, dicens : « Nemo potest cog- » noscere tempora, quæ Pater posuit in sua potestate[1]. » Primum quia in antiquissimis libris Ecclesiarum non ita scriptum est : « Nemo potest, » sed scriptum est : « Non » est vestrum nosse tempora vel momenta, quæ Pater » posuit in sua potestate. » Quæ ratio sermonis sequenti verbo recte completur, cum dicit : « Sed eritis mihi testes » in Jerusalem, et in Judæa et in Samaria, et usque ad » ultimum terræ. » Non ergo Apostolos testes consummationis mundi, sed nominis et resurrectionis suæ voluit intelligi. »

III. « Nam de temporibus cognoscendis ipse Dominus monet : « Quisnam est fidelis servus et prudens, quem » constituit Dominus super familiam suam, ut det illis » cibum in tempore? Beatus ille servus, quem veniens » Dominus ejus invenerit sic facientem[2]. » Familia Christi verbo prædicationis pascitur, et fidelis famulus invenitur, qui in tempore expectantibus Dominum, necessariam escam credentibus præstat. Malus enim servus sic reprehenditur : « Quod si dixerit malus servus : Moram » facit Dominus meus venire ; veniet Dominus ejus in » die qua nescit, et hora qua ignorat[3], » et reliqua. Item arguit quare tempus non agnoscatur, dicendo : « Hypo- » critæ, faciem cœli nostis probare, tempus hoc quare » non agnoscitis[4]? » Item Apostolus : « In novissimis » diebus instabunt tempora periculosa[5], » et reliqua. Item Apostolus : « De temporibus autem et momentis

[1] Act. I, 7 — [2] Luc. XII, 42. — [3] Ibid. 45. — [4] Ibid. 56. — [5] 2 Tim. III, 1, et 1 Thess. v, 1.

» non necesse habemus vobis scribere : vos enim ipsi diligenter scitis, quia dies Domini, sicut fur in nocte, ita » veniet. Cum enim dixerint : Pax et securitas, tunc » subitaneus illis apparebit interitus, quomodo dolores » parturientis, et non effugient. » Item Apostolus : « Non » retinetis memoria, quia cum essem apud vos, hæc di» cebam vobis : Et nunc quid detineat, scitis, ut reve» letur in suo tempore. Nam mysterium iniquitatis jam » operatur ; » tantum qui tenet, modo teneat, donec de » medio fiat : et tunc revelabitur ille iniquus, quem Do» minus Jesus interficiet spiritu oris sui[1]. » Item Dominus in Evangelio increpat Judæos : « Et tu, si cognovis» ses tempus visitationis tuæ, forsitan permansisses : » nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis[2]. » Et Dominus sic prædicat ad Judæos : « Pœnitentiam agite, » completa sunt tempora, credite Evangelio[3]. » Et ad Judæos quidem recte completa dicebat, quia eorum tempora post ejus prædicationem et triginta et quinque, vel quadraginta annos finita sunt. Et in Daniele : « Quoadus» que interfecta est bestia, et periit, et corpus ejus da» tum est ut comburatur, et reliquarum bestiarum reg» num translatum est, et magnitudo vitæ data est eis » usque ad tempus et tempus[4], » quod græce dicitur, ἕως χρόνου καὶ καιροῦ. Et insequitur : « Et ecce cum nubi» bus cœli quasi filius hominis veniens. » Mysterium bestiæ e reliquarum bestiarum translatione intelligentibus Scripturam manifestum est. »

IV. « Adventus Domini diligendus est et expectandus. Est enim magna beatitudo diligentibus ejus adventum, sicut testimonium perhibet beatus apostolus Paulus : « De » cætero, inquit, reposita est mihi corona justitiæ, quam

[1] 2 Thess. II, 5. — [2] Luc. XIX, 42. — [3] Marc. I, 15. — [4] Dan. VII, 11.

» reddet mihi Dominus justus judex in illa die : non autem mihi solum, sed et iis qui diligunt adventum Domini[1]. » Et Dominus in Evangelio : « Tunc Justi fulgebunt sicut sol in regno Patris sui[2]. » Item Propheta : « Ecce enim tenebræ et caligo operient terram super gentes ; in te vero apparebit Dominus, et majestas ejus in te videbitur[3]. » Item Propheta : « Qui vero expectant » Dominum, exultabunt cum virtute; producent pennas » sicut aquilæ, current et non laborabunt, ambulabunt » et non esurient[4]. » Et plurima talia, quæ ad beatitudinem eorum pertinere, qui diligunt adventum Domini, inveniuntur. »

V. « Quod autem nemo possit mensuras temporum colligere, manifestum est. Evangelium quidem dicit : « De die illa et hora nemo scit[5] : » ego autem pro possibilitate intellectus mei dico, neque diem, neque mensem, neque annum adventus ipsius sciri posse : sed signa quæ sunt adventus videndo et credendo, et expectare me convenit, et credentibus escam hanc retribuere, ut expectantes diligant adventum ejus, qui dixit : « Hæc omnia » cum videritis, scitote quoniam prope est in januis[6]. » Signa ergo evangelica et prophetica, quæ in nobis completa sunt, adventum Domini manifestant. Nam frustra aut qui quærunt, aut qui calumniantur, dies et annos in computo comprehendere quærunt, cum scriptum sit : « Quia nisi abbreviati fuissent dies illi, non fieret salva » omnis caro : sed propter electos breviabuntur dies » illi[7]. » Certum est tempus carere computo, quod breviandum est a Domino, qui tempora constituit. Appropinquasse autem adventum ejus, cujus signa adventus aliqua videmus ex iis, quæ facta sunt, esse completa, et

[1] 2 Tim. IV, 8. — [2] Matth. XIII, 3. — [3] Isaï. LX, 2. — [4] Id. XL, 31. — [5] Matth. XXIV, 36. — [6] Ibid. 33. — [7] Ibid. 22.

iterum dicit : « His autem fieri incipientibus, respirabi-» tis, et levabitis capita vestra, quoniam appropinqua-» bit redemptio vestra[1]. » Quæ autem signa dixit videnda, manifestum est in Evangelio sancti Lucæ, « Et » Jerusalem calcabitur a gentibus, donec impleantur » tempora gentium[2], » hoc factum est, et fieri nulli dubium est. Et insequitur : « Et erunt signa in sole et luna et » in stellis, et in terra pressura gentium[3] : » ea quæ patimur confiteri et pœna compellit, si forte non curet voluntas. Nam in uno tempore et signa in cœlo (8) et pressuram gentium in terris ab hominibus videri et sustineri manifestum est. Et insequitur : « Arescentibus hominibus » præ timore, et expectatione quæ supervenient universo » orbi. » et omnia signa, quæ superius Evangelium legentibus manifestat, ex maxima parte completa sunt. »

VI. « Quod autem dictum est : « Et prædicabitur hoc « Evangelium in universo mundo, et tunc veniet finis[4] : » Primum quod ipsius Domini repromissio talis fuit, ut ipsi Apostoli ejus nominis et resurrectionis testes fierent in Jerusalem, et in Judæa, et in Samaria, et usque ad extremum terræ[5], et Apostolus hac auctoritate docet; » « Sed dico : Numquid non audierunt? In omnem terram » exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eo-» rum[6]. » Item, « Propter spem quæ reposita est vobis, » quam ante audistis in verbo veritatis Evangelii, quod » advenit in vos, sicut et in omni mundo est fructificans » et crescens[7]. » Sed ab Apostolis nuntiata fides in gentibus, habuit multos persecutores, ut retenta tardius invalesceret, ut illud impleretur : « Ante hæc omnia pri-» mum in vos manus immittent suas, et persequentur, et » tradent vos in synagogas et in custodias, ducentes ad

[1] Luc. XXI, 28. — [2] Ibid. 24. — [3] Ibid. 25. — [4] Matth. XXIV, 14, et Marc. XIII, 10. — [5] Rom. X, 18. — [6] Psal. XVIII, 5. — [7] Coloss. I, 5.

» reges et ad præsides, propter nomen meum[1] : » ut illud impleretur quod scriptum erat : « Et velociter reædi» ficaberis a quibus destructa es. » Nam ex quo clementissimi Imperatores christiani Dei voluntate esse cœperunt; quanquam paulatim fides causa persecutionis crescebat in sæculo, factis regibus christianis ubique in parvo tempore Christi Evangelium penetravit.

VII. « Expositio sane beati Danielis de hebdomadibus quam vir sanctus compresbyter noster Hieronymus exposuit, qualiter doctores ecclesiarum credidissent, lectorem suspendit. Nam si ipse doctissimus vir compresbyter noster ait, periculosum esse de magistrorum ecclesiarum judicare sententiis, et alterum præferre alteri : quanto magis hoc lector facere non potest, quod magister facere dubitavit? Nos autem credimus quod Dominus ait, « Quia » cœlum et terra transient, iota autem unum vel unus » apex non transiet a Lege, donec omnia fiant[2]. » Quomodo ergo mysterium hebdomadarum sit impletum usque ad nativitatem et passionem Christi, admiror; cum illud in dimidio hebdomadæ Propheta locutus est, dicendo, « In dimidio hebdomadæ tolletur sacrificium » meum, et supplicatio, desolationum interitus, et ad sa» crificium abominatio, » Hæc ergo abominatio si jam completa fuerat, quomodo Dominus monet et dicit, « Cum videritis abominationem desolationis, quod dic» tum est per Danielem prophetam stantem in loco sancto, » qui legit intelligat[3]. » Ego autem ne petitionis beatitudinis tuæ contemptor essem, hæc quemadmodum sensi, scripsi ad tuam charitatem. Plenius autem dignare nos verbo gratiæ tuæ rescribendo instruere et lætificare. »

[1] Luc. XXI, 12. — [2] Matth. V, 18. — [3] Matth. XXIV, 15, et Dan. IX, 27.

EPISTOLA CXCIX[1].

DE FINE SÆCULI (9).

Domino beatissimo et venerabiliter suscipiendo fratri et coëpiscopo Hesychio, Augustinus in Domino salutem.

Augustinus Hesychio commonstrans quomodo sint intelligenda Scripturæ loca, quæ varie loquuntur de fine sæculi, quodque præstat non inquirere tempus adventus Christi, sed hoc agere ut unusquisque ad excipiendum illum sit paratus.

I. Accepi litteras venerationis tuæ, quibus valde salubriter exhortaris, ut Salvatoris nostri diligatur et desideretur adventus. Facis hoc ut servus bonus ejusdem patrisfamilias, avidus lucrorum Domini tui, et volens habere plurimos socios dilectionis, qua ipse præcipue et perseveranter accenderis. Intuentes igitur quod commemorasti de Apostolo, quia Dominum dixit redditurum coronam justitiæ, non tantum sibi, sed et omnibus qui diligunt manifestationem ejus, ita recte vivimus[2], et in hoc sæculo tanquam peregrini agimus, cum se in hac dilectione cor nostrum proficienter extendit, sive citius, sive tardius veniat quam putatur, cujus manifestatio fideli charitate diligitur, et pio desideratur affectu. Servus quippe ille qui dicit, « Moram facit Dominus meus[3] : » et percuttit conservos suos, manducat et bibit cum

[1] Alias LXXX. quæ autem 199 erat, nunc 262. — Scripta post superiorem anno 419. — [2] 2 Tim. IV, 8. — [3] Luc. XII, 45.

ebriosis, non utique diligit manifestationem ejus. Ex moribus enim apparet animus ejus; quos mores, licet breviter, ideo magister bonus curavit exprimere, id est, superbiam atque luxuriam, ne quod dicebat, « Moram » facit Dominus meus, » desiderio Domini sui dicere crederetur, quo ardebat ille qui dicebat, « Sitivit anima » mea ad Deum vivum: quando veniam, et apparebo » ante faciem Dei[1]? » Dicendo enim, « Quando veniam? » moras se perpeti moleste ferebat: quia etiam quod tempore acceleratur, desiderio tardum videtur. Quomodo autem tardus est ejus adventus, vel quomodo longe futurus est, cum ipsi Apostoli tempore, quo adhuc erant in carne, dixerint, « Novissima hora est? » quamvis a Domino audierint, « Non est vestrum scire tempora[2]. » Hoc ergo nesciebant quod nescimus et nos, (quantum ad me attinet dico, et eos qui hoc mecum nesciunt,) et tamen quibus dictum est, « Non est vestrum scire tem» pora, quæ Pater posuit in sua potestate[3], » diligebant ejus manifestationem, et dabant conservis in tempore cibaria, nec percutiebant eos dominando eis, nec luxuriabantur cum amatoribus mundi, dicentes, « Moram facit » Dominus meus. »

II. Alia est ergo ignorantia temporum, alia labes morum amorque vitiorum. Nam et apostolus Paulus quando dicebat, « Non cito moveamini mente neque terreamini, » sive per verbum, sive per epistolam, tanquam per nos » missam, quasi instet dies Domini[4]; » nolebat utique ut crederent eis, qui jam propinquare Domini arbitrabantur adventum: nec tamen volebat ut tanquam servus ille dicerent, « Moram facit Dominus meus venire[5], » et traderent se superbiæ luxuriæque perdendos: sed sic

[1] Psal. XLI, 3. — [2] I Joan. II, 18. — [3] Act. I, 7. — [4] 2 Thess. II, 2. — [5] Luc. XII, 45.

eos nolebat de propinquante die novissimo falsis auscultare rumoribus, ut tamen vellet eos paratos adventum Domini sui lumbis accinctis, et lucernis ardentibus operiri : quibus dicit, « Vos autem fratres non estis in te» nebris, ut vos dies ille tanquam fur comprehendat. » Omnes enim ut vos filii lucis estis et filii diei; non su» mus noctis neque tenebrarum[1]. » Ille autem qui sic dicit, « Moram facit Dominus meus venire[2] ; » ut percutiat conservos suos, et epuletur cum ebriosis, non est filius lucis, sed tenebrarum : et ideo eum tanquam fur dies ille comprehendet : quod unusquisque debet etiam de die hujus vitæ suæ novissimo formidare. In quo enim quemque invenerit suus novissimus dies, in hoc eum comprehendet mundi novissimus dies : quoniam qualis in die isto quisque moritur, talis in die illo judicabitur.

III. Ad hoc pertinet quod in Evangelio secundum Marcum ita scriptum est, « Vigilate ergo, quia nescitis » quando Dominus domus veniat, sero, an media nocte, » an galli cantu, an mane, ne cum venerit repente, in» veniat vos dormientes. Quod autem vobis dico, om» nibus dico, Vigilate[3]. » Quibus enim omnibus dicit, nisi electis et dilectis suis ad corpus ejus pertinentibus, quod est Ecclesia? Non solum ergo illis dixit, quibus tunc audientibus loquebatur; sed etiam illis, qui fuerunt post illos ante nos, et ad nos ipsos, et qui erunt post nos usque ad ejus novissimum adventum. Numquid autem omnes inventurus est dies ille in hac vita, aut quisqum dicturus est, quod ad defunctos etiam pertineat quod ait, « Vigilate, ne cum repente venerit, inveniat vos » dormientes? » Cur itaque omnibus dicit, quod ad eos solos pertineat qui tunc erunt, nisi quia eo modo ad omnes pertinet, quomodo dixi? Tunc enim unicuique

[1] I Thess. v, 4, 5. — [2] Luc. xii, 45. — [3] Marc. xiii, 35.

veniet dies ille, cum venerit ei dies ut talis hinc exeat, qualis judicandus est illo die. Ac per hoc vigilare debet omnis Christianus, ne imparatum inveniat eum Domini adventus. Imparatum autem inveniet ille dies, quem imparatum invenerit suæ vitæ hujus ultimus dies. Certe enim hoc saltem manifestum erat Apostolis, non eorum temporibus, cum hîc in carne viverent, Dominum esse venturum : et tamen quis dubitet eos præcipue vigilasse et servasse quod omnibus dixit, ne imparatos repente veniens inveniret ?

IV. Nondum sane intelligo quonam modo accipi debeat quod scripsit sanctitas tua, propterea dixisse Dominum Apostolis, « Non est vestrum nosse tempora vel » momenta, quæ Pater posuit in sua potestate, » quoniam secutus adjunxit, « Sed eritis mihi testes in Jeru- » salem, et in Judæa, et in Samaria, et usque ad ultimum » terræ[1]. » Quem Scripturæ sensum sic exponis, ut dicat. « Non ergo Apostolos testes consummationis mundi, sed nominis et resurrectionis suæ voluit intelligi. » Non quidem ille ait, Non est vestrum prædicare tempora; sed, « Non est vestrum nosse. » Verum si ita vis intelligi quod ait, « Non est vestrum scire, » ac si diceret, Non est vestrum scientes facere, id est, non est vestrum hoc docere : quis nostrum docere audeat, vel se scire præsumat, quod Deus ille magister nec eos discipulos nocuit, a quibus præsentibus interrogatus est præsens, nec illi tam sancti magnique doctores Ecclesiam docere potuerunt ?

V. An respondebitur, hæc non docuisse Apostolos, sed Prophetas? Hoc enim aisti, et verum est, quod ea, « Quæ futura sunt, sanctorum Prophetarum vocibus » cognoscuntur, qui prius quam fierent, inquis, ea quæ

[1] Act. I, 7.

» futura erant, voluntate divina hominibus sunt locuti.» Sed si veneratio tua « Satis admiratione plenum esse di» cit, si ea Deus, quæ prædici voluit, ad hominum sen» sus penitus non posse pervenire constituit : » quanto majore admiratione plenum est, si ea, quæ Prophetæ hominibus sunt locuti, hæc Apostoli vel scire sunt prohibiti vel docere? Quomodo autem Prophetæ ista, de quibus agitur, tempora docentes, non intelligerentur ab Apostolis, si intelliguntur a nobis? Aut si eos Apostoli intellexerunt istam mensuram temporis prophetantes, quomodo non docerent quod intellexerunt, quando per eorum præconium et ipsi Prophetæ innotescebant, qui eos suis libris ista docuerunt? Et ideo per quas litteras ea ipsi didicerant, per easdem poterant alii quoque in his gentibus discere, in quibus Apostoli auctoritatem propheticam commendabant. Cur ergo eis dictum est, « Non est vestrum scire, » vel si ita intelligendum est, Non est vestrum docere « Tempora, quæ Pater posuit in » sua potestate : » quandoquidem sic ea docebant, cum hi, in quorum litteris discerentur, per illos innotescebant? Unde credibilius est, non Deum noluisse sciri, quod voluit prædicari; sed noluisse prædicari, quod videbat non utiliter sciri.

VI. « Cur ergo, inquis, de temporibus cognoscendis » ipse Dominus monet, ubi dicit : Quisnam est fidelis » servus et prudens, quem constituit dominus super fa» miliam suam, ut det illis cibum in tempore[3]? » etc. Imo vero monet, non ut bonus servus cognoscat temporum fidem; sed ut omni tempore in opere bono vigilet, quia nescit temporum finem. Non monet ut tempora, quæ Pater posuit in sua potestate, assequamur super Apostolos; sed monet, ut quoniam nescimus quando veniat

[1] Matth. xxiv, 45.

Dominus, in cordis præparatione imitemur Apostolos. Unde jam supra satis locutus sum. Arguit autem Judæos, quare tempus non cognoscant, dicens, « Hypocritæ faciem cœli potestis probare[1],» et cætera : quoniam illud tempus non agnoscebant, quod jam volebat agnosci, id est, primi adventus sui, quo in eum crederent, qui alterum ejus adventum vellent expectare vigilantes, quandocumque futurus esset. Qui enim adventum Domini non cognoverit primum, præparare se non poterit ad secundum, credendo in eum fideliterque vigilando, ne illum tanquam fur in tenebris comprehendat, sive tardius venerit, sive citius quam speratur.

VII. Dicit etiam, sicut admones, apostolus Paulus, « In novissimis temporibus instabunt tempora periculosa[2], » et reliqua. Sed numquid ideo docet tempora, quæ Pater posuit in sua potestate? Aut ideo quisquam novit quam longa vel brevia sint eadem ipsa, quæ fatendum est esse novissima? Cogitare quippe debemus quam olim dictum sit, « Filioli, novissima hora est[3]. »

VIII. « Rursus eumdem Apostolum dixisse commemoras, « De temporibus autem et momentis non necesse » habemus scribere vobis : vos enim ipsi diligenter scitis, » quia dies Domini, sicut fur in nocte, ita veniet et » cum dixerint, Pax et securitas, tunc subitaneus illis » apparebit interitus, quomodo dolores parturientis, et » non effugient[4]. » Et hîc non dixit post quantum temporis hoc futurum sit, sed quomodo futurum sit; id est non quanta erit ætatis brevitas vel prolixitas, sed quantumlibet intervallum sit spatiumque temporis, non tamen eis hoc veniet malum novissimum, nisi cum dixerint, « Pax et securitas ». Quibus verbis videtur Apostolus hujus novissimi diei vel spem vel timorem ab hoc nostro

[1] Luc. XII, 56. — [2] 2 Tim. III, 1. — [3] 1 Joan. II, 19. — [4] 1 Thess. V, 1.

tempore removisse. Non enim videmus ipsos amatores hujus sæculi, quibus subitaneus apparebit interitus, jam dicere, « Pax et securitas. »

IX. Quid ergo scire sufficiat, satis ipse demonstrat Apostolus dicendo, « De temporibus et momentis non » opus habemus vobis scribere ; » vel sicut alii codices habent, « Non opus habetis vobis scribi. » Nec secutus adjunxit, Vos enim ipsi diligenter scitis quantum temporis restet; sed ait, « Vos enim ipsi diligenter scitis, » quia hora Domini, sicut fur in nocte, ita veniet. » Hoc ergo scire opus est, ut curent filii lucis esse, et parato corde vigilare, qui nolunt ab illa hora sicut a nocturno fure comprehendi. Nam si ad cavendum hoc malum, id est, ne hora Domini tanquam fur inveniat imparatum, opus esset nosse temporum spatia, non diceret Apostolus non opus esse ut hoc scriberet, sed hoc potius eis esse scribendum tanquam doctor providentissimus judicaret. Nunc autem nec illis hoc opus esse monstravit, quibus sufficiebat ut scirent imparatis atque dormientibus horam Domini sicut furem esse venturam, atque hoc sciendo essent ipsi vigilanter parati post quantalibet tempora veniret; et suum servavit modum, ut licet Apostolus, non tamen præsumeret alios docere, quod Apostolis Dominum dixisse cognoverat, « Non est vestrum » scire. »

X. Ponis etiam quod idem ipse dixit Apostolus, « Non » retinetis memoria, quia cum essem apud vos, hæc di» cebam vobis. Et nunc quid detineat scitis, ut reveletur » in suo tempore. Nam mysterium jam operatur iniqui» tatis : tantum qui tenet, modo teneat, donec de medio » fiat : et tunc revelabitur ille iniquus, quem Dominus » Jesus interficiet spiritu oris sui[1]. » Quæ verba aposto-

[1] 2 Thess. II, 5.

lica utinam non tantummodo ponere, verumetiam exponere dignareris [1] : ita sane obscura sunt et mystice dicta, ut tamen appareat eum nihil de statutis dixisse temporibus, nullumque eorum intervallum spatiumque aperuisse. Ait enim, « Ut reveletur in suo tempore : » nec dixit post quantum temporis hoc futurum sit. Deinde subjunxit, « Jam enim mysterium operatur iniquitatis. » Hoc iniquitatis mysterium quomodolibet intelligatur quid sit, ab alio sic, ab alio autem sic, quandiu tamen operetur occultum est. Neque id expressit Apostolus tanquam homo ex eorum numero, quibus dictum est, « Non est vestrum scire tempora. » Quamvis enim nondum inter eos erat, quando eis hoc dictum est; ad eorum tamen collegium atque societatem etiam ipsum non ambigimus pertinere.

XI. Item quod sequitur, « Tantum qui modo tenet » teneat, donec de medio fiat : et tunc revelabitur ille » iniquus, quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris » sui, » docet nos Antichristum manifestum futurum. Siquidem ipsum videtur aliquanto evidentiori significatione tetigisse interficiendum spiritu oris Domini Jesu Christi ; sed post quantum temporis istud erit, nec saltem obscure locutus est. Quisnam sit enim qui modo tenet, vel quid teneat, vel quid sibi velit quod ait, « De medio fiat, » potest quisque se coarctare ut intelligat, vel aliquatenus suspicetur, quoniam quoquo modo scriptum legit. Quandiu autem teneat, et post quanta temporum spatia de medio fiat, hîc omnino tacetur.

XII. Item « Dominus, inquit, in Evangelio increpat » Judæos, dicens, Et tu si cognovisses tempus visitatio» nis tuæ, forsitan permansisses ; nunc autem abscondita

[1] Vide lib. 20 de Civitate Dei, cap. 19.

» sunt de oculis tuis[1]. » Sed hoc ad tempus primi adventus Domini pertinet, non secundi, de quo nunc quæstio est. De secundo quippe adventu suo dixit, « Non est » vestrum scire tempora, » non de primo. De illo enim ab eo quæsierunt Discipuli quem sperabant, non de isto quem jam videbant. Si enim primum ejus adventum Judæi cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent[2]; et ideo non everti, sed permanere potuissent. Jamvero quod ait ad eos, « Pœnitentiam agite, completa » sunt tempora, credite Evangelio[3], » etiam ipse firmasti de iis temporibus dictum esse Judæorum, quæ continuo post paucos annos fuerant transitura, et nunc novimus jam esse transacta, eversa scilicet civitate, in qua regnum eorum fuerat constitutum.

XIII. Proinde quod ex Daniele de interfecta bestia posuit venerabilitas tua, et de reliquarum bestiarum regno, et inter hæc de filio hominis veniente cum nubibus cœli, manifestum esse dixisti intelligentibus Scripturam. Sed si dignatus fueris exponere, quomodo ista pertineant ad cognoscendum temporis spatium, post quod erit Salvatoris adventus, ita ut inveniantur sine ulla ambiguitate manifesta; fatebor etiam ipse cum magna actione gratiarum, illud quod ait Dominus. « Non est » vestrum scire tempora, » tantummodo Apostolis esse dictum, non posteris eorum, qui ea fuerant cognituri.

XIV. Diligendus ergo est, et expectandus Domini, sicut sancte hortaris, adventus, magnamque dicis esse beatitudinem diligentibus ejus adventum, et adhibes Apostoli testimonium, cujus verba sic ponis : « De cætero reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet » mihi Dominus justus judex in illa die. Non solum au-

[1] Luc. XIX, 42. — [2] I Cor. II, 8. — [3] Marc. I, 15.

» tem mihi, sed et his qui diligunt adventum Domini[1]. » Tunc enim sicut ex Evangelio commemoras, « Justi fulgebunt sicut sol in regno Patris sui[2]. » Et quod Propheta dicit, « Ecce enim caligo et tenebræ operient terram super gentes : in te vero apparebit Dominus, et majestas ejus in te videbitur[3]. » Item quod scriptum est, « Qui vero expectant Dominum, exultabunt cum virtute, producent pennas sicut aquilæ, current et non laborabunt, ambulabunt et non esurient[4]. »

XV. Hoc plane piissime et verissime dicis, commendans eorum beatitudinem, qui diligunt adventum Domini. Sed et illi quibus dicebat Apostolus, « Non cito moveamini mente, quasi instet dies Domini[5], » diligebant utique adventum Domini : nec eos hoc dicens Doctor gentium ab illa dilectione frangebat, qua ut inflammarentur volebat; et ideo nolebat ut crederent eis, a quibus audiebant instare diem Domini, ne forte cum transisset tempus, quo eum crediderant esse venturum, et venisse non cernerent, etiam cætera fallaciter sibi promitti arbitrantes, et de ipsa mercede fidei desperarent. Non ergo ille diligit adventum Domini, qui eum asserit propinquare, aut ille qui asserit non propinquare; sed ille potius, qui eum sive prope sive longe sit, sinceritate fidei, firmitate spei, ardore charitatis expectat. Nam si tanto magis diligitur Dominus, quanto magis creditur et prædicatur citius esse venturus, magis eum diligebant qui ejus adventum jam instare dicebant, quam hi quos Apostolus eis credere prohibebat, vel ipse Apostolus qui hoc utique non credebat.

XVI. Si autem onerosa non est infirmitas mea sanctitati tuæ, peto apertius non graveris exponere, quomodo

[1] 2 Tim. IV, 8. — [2] Matth. XIII, 43. — [3] Isaï. LX, 2. — [4] Id. XL, 31. — [5] 2 Thess. II, 2.

dixeris « Neminem posse temporum mensuras colligere ; » ne forte et hoc mihi videatur, quod etiam charitati tuæ, et frustra quilibet nostrum instrui expectet ab altero. Cum hoc enim dixisses, deinde subdidisti et aisti, « Evangelium quidem dicit : De die et hora nemo scit : » ego autem, inquis, pro possibilitate intellectus mei » dico, neque mensem neque annum adventus ipsius » sciri posse[1]. » Ita enim hoc videtur sonare, tanquam non possit sciri, quo anno venturus sit, sed possit sciri qua hebdomade annorum, vel qua decade, tanquam dici possit atque definiri intra illos vel illos septem annos, aut intra illos vel illos decem annos. Quod si ne hoc quidem comprehendi potest, quæro utrum sic saltem possit definiri tempus adventus ejus, ut eum venturum esse dicamus, intra istos, verbi gratia, quinquaginta vel centum annos, vel quotlibet seu majoris numeri seu minoris annorum, sed in quo eorum, nos ignorare. Hoc si jam comprehendisti, multum est quod comprehendere potuisti. Idipsum est autem quod rogo, ut nobis benignus impertias, adhibens idonea documenta, quibus id potueris indagare. Si autem neque hoc te comprehendisse præsumis, hoc sentis quod ego.

XVII. Novissima enim esse ista tempora, multis rerum signis apparentibus, quæ Dominum prædixisse legimus, omnes qui ea credimus, cernimus. Sed et mille annorum tempus, si eorum finis esset sæculi finis, posset universum dici novissimum tempus, vel etiam novissimus dies, quia scriptum est, « Mille anni ante oculos tuos, tan» quam dies unus[2], » ut quidquid per eosdem mille annos gereretur, novissimo tempore vel novissimo die diceretur geri. Iterum enim dico, quod in hac causa sæpe dicendum est, Consideremus antequam multos annos

[1] Matth. XXIV, 36. — [2] Psal. LXXXIX, 4.

dixerit beatus Joannes Evangelista, « Novissima hora » est[1]. » Nam si tunc essemus, hoc audito, quando crederemus tot annos postea transituros, ac non potius ipso adhuc Joanne in corpore constituto Dominum speraremus esse venturum ? Neque enim dixit, Novissimum tempus est, aut novissimus annus, aut mensis, aut dies, sed « Novissima hora est. » Et ecce ista hora quam longa est : nec tamen est ille mentitus, sed utique intelligendus est horam pro tempore posuisse. Quod nonnulli sic accipiunt, ut sex annorum millia constituant velut unum diem, eumque in partes velut horas duodecim partiantur, ut sic quingentos annos postremos hora videatur habere postrema : in quibus annis jam Joannes, inquiunt, loquebatur, quando novissimam horam esse dicebat.

XVIII. Sed aliud est nosse aliquid, aliud suspicari. Cur enim non potius, si sex annorum millia deputandus est unus dies, non duodecima . sed vicesima quarta pars ejus una hora est, id est non quingenti, sed ducenti quinquaginta anni ? Totus enim dies, totus circumitus solis verius nuncupatur, non ab Oriente usque in Occidentem, sed ab Oriente usque in Orientem, unde toto die peracto, id est, viginti et quatuor oris, rursus exoritur : ac per hoc hora ista novissima, ex quo tempore id locutus est Joannes, ante ferme septuaginta annos, ut minimum, jam reperitur esse transacta, et nundum venit terminus sæculi. Huc accedit, quia inspecta diligenter ecclesiastica historia, reperitur Joannes apostolus longe ante fuisse defunctus, quam quinque millia quingenti anni a generis humani exordio complerentur. Nondum erat itaque hora novissima, si sex millium annorum pars duodecima, id est, quingenti anni, velut unius horæ spatium deputatur. Porro si secundum Scripturas unum diem mille annos

[1] 1 Joan. II, 19.

esse ponamus, multo magis olim transiit tam longæ diei hora novissima, non dico si vicesima quarta pars ejus, qui sunt anni paulo amplius quadraginta, sed si duodecima deputetur, quæ illos annos duplos habet. Unde convenientius ille Apostolus creditur horam posuisse pro tempore; quæ hora quam longa sit, ignoramus, quia non est nostrum scire tempora, quæ Pater posuit in sua potestate : quamvis eam novissimam esse noverimus, multo magis utique nos, quam qui fuerunt ante nos, ex quo esse vel dici cœpit hora novissima.

XIX. Quod autem ideo videtur venerationi tuæ comprehendi non posse temporum mensuras, ut definiatur quo anno futurus est finis, quia secundum promissionem Domini breviabuntur dies illi, prorsus non intelligo. Si enim sic breviabuntur ut fiant ex pluribus pauciores; quæro secundum quam veritatem futuri erant plures, nisi breviarentur? Hebdomades enim sancti Danielis non ad primum Domini adventum, sicut pluribus visum est, sed ad secundum potius existimas pertinere. Ita-ne ergo breviabuntur, ut vel una in eis hebdomada minus futura sit, et falsa erit prophetia, quæ tanta diligentia numerum hebdomadarum definire curavit, ut quidam diceret etiam dimidio hebdomadis implendum? Miror si per prophetiam Christi, destruitur prophetia Danielis. Deinde quale est ut putemus ignorasse Danielem, vel potius Angelum, a quo ista dicebat, breviaturum Dominum dies illos, et errasse ut hoc diceret; vel scisse quidem, sed ei quem docebat fuisse mentitum? Quod si absurdum est, cur non potius credimus secundum id quod breviaturus est Dominus dies illos, tot hebdomadas prophetasse Danielem? si tamen ad secundum Domini adventum, (quod nescio quemadmodum possit ostendi) ille numerus refertur annorum.

XX. Postremo multo certius securiusque dicitur Domini adventum intra septuaginta, aut, ut plurimum, intra centum annos futurum, si hebdomades istæ ipsum prænuntiant. Anni enim quadringenti nonaginta sunt in hebdomadibus septuaginta. A nativitate autem Domini hodie computantur anni ferme quadringenti viginti, a resurrectione autem vel ascensione ejus anni plus minus cccxc. Ac per hoc, si ex quo natus est computetur, septuaginta sunt reliqui; si ex quo passus est, circiter centum remanent : intra quos Danielis omnes hebdomades, si de novissimo ejus adventu prophetatæ sunt, implebuntur. Qui ergo dicit intra tot annos erit, tunc falsum dicit si ultra erit. Sed quia breviabuntur, pauciores poterunt esse, non plures. Recte itaque dicitur, Intra hos erit, quoniam quantumlibet brevientur, verum erit. Ipsa namque breviatio si eo modo intelligenda est ut pauciores fiant, ultra eos diem Domini venire non patitur, sed magis magisque intra eos quanto fuerint pauciores. Non igitur ista breviatio turbat computatorem, qui eo modo definierit, ut dicat intra tot annos diem Domini esse venturum; sed adjuvat potius, quoniam quanto magis ad paucitatem redigentur dies, tanto magis erit intra, et ultra esse non poterit : atque ideo verum erit quod ita definitur, ut dicatur intra tot annos erit, quamvis nesciatur quo anno futurum sit.

XXI. Proinde tota quæstio est : utrum Danielis hebdomades primo adventu Domini impletæ sint, an finem sæculi prophetaverint, an ad utrumque pertineant. Neque enim qui etiam hoc saperent defuerunt, dicentes, tempore primi adventus Christi esse completas, et inde usque ad finem sæculi totidem rursus esse complendas. Equidem video quia si primus eas non complevit adventus, necesse est ut secundus eas compleat; quoniam pro-

phetia illa non potest esse falsa : quæ si tempore primi adventus impleta est, non cogit intelligi quod etiam de fine sæculi implebitur. Ac per hoc incertum est, etiamsi verum est ; neque negandum quidem, sed neque præsumendum est id futurum. Relinquitur itaque, ut qui vult cogere istam prophetiam credi sæculi fine complendam, contendat quantum potest, et ostendat si potest, primo adventu Domini non fuisse completam, contra tot expositores divinorum eloquiorum, qui hanc non solum computatione temporum, verumetiam rebus ipsis completam fuisse demonstrant, maxime quod ibi scriptum est, « Et ungetur Sanctus Sanctorum : » vel propter quod in eadem prophetia Hebræi codices expressius habent, « Occidetur Christus, et non erit ejus[1], » id est, non erit ejus civitatis ; quoniam sic alienatus est a Judæis, qui cùm propterea Salvatorem redemptoremque suum non esse crediderunt, quia occidere potuerunt. Neque enim in fine sæculi ungendus aut occidendus est Christus, ut ista prophetia Danielis tunc expectetur implenda, quæ nondum credatur impleta.

XXII. Quod autem de signis evangelicis et propheticis, quæ fieri cernimus, propinquum Domini adventum sperare debeamus, quis negat ? Quotidie quippe magis magisque fit proximus. Sed quanto intervallo propinquet, « Hoc, dictum est, non est vestrum scire. » Vide quando dixit Apostolus, « Nunc enim propior est nostra salus » quam cùm credidimus. Nox præcessit, dies autem ap- » propinquavit[2]. » Et ecce quot anni transierunt ; nec tamen quid dixit falsum est. Quanto magis nunc dicendum est propinquare Domini adventum, quando tantus est ad finem factus accessus ? Apostolus certe, « Spiritus, » inquit, manifeste dicit, quia in novissimis temporibus

[1] Dan. IX, 24-26. — [2] Rom. XIII, 11.

» recedent quidam a fide [1]. » Nondum utique erant eadem tempora, hæreticorum scilicet et talium, quales eodem sermone describit; sed jam venerunt : ac per hoc in novissimis temporibus videmur etiam per ipsos de fine sæculi commoneri. Itemque alibi dicens, « Hoc autem » scitote, quoniam in novissimis diebus instabunt tem- » pora sæva [2], » vel sicut alii codices habent, « Pericu- » losa. » Deinde qualia futura sint exprimens, « Erunt » enim homines, inquit, se ipsos amantes, amatores pe- » cuniæ, elati, superbi, blasphemi, parentibus non » obedientes, ingrati, scelesti, irreligiosi, sine affectione, » detractores, incontinentes, immites, sine benignitate, » proditores, procaces, cæcati, voluptatum amatores » magis quam Dei, habentes speciem pietatis, virtutem » autem ejus abnegantes. » Mirum si tales homines aliquando defuerunt. Denique quia et tunc erant, adjungit ac dicit, « Et hos devita. Ex his enim sunt qui pene- » trant domos [3]. » Non ait, Penetrabunt, tanquam et hìc futurum prænuntians, sicut supra dixerat, « Insta- » bunt tempora periculosa : sed ait, « Penetrant domos, » et captivas ducunt mulierculas. » Non ait ducent vel ducturi sunt, sed jam, « Ducunt. »

XXIII. Nec putandus est hoc loco, pro temporis futuri verbis, præsentis temporis verba posuisse; quandoquidem illos ab eo, cui scribit, evitari admonebat. Nec tamen frustra dixit, « In novissimis diebus instabunt » tempora periculosa, » et hinc ea periculosa futura demonstrans tales homines futuros esse prædixit, nisi quia tanto plures erunt, magisque abundabunt, quanto magis propinquatur ad finem. Videmus ergo tales nunc abundare. Sed quid si abundantiores erunt post nos, et omnino abundantissimi quando jam jamque ipse finis

[1] 1 Tim. IV, 1. — [2] 2 Tim. III, 1. — [3] Ibid. 6.

instabit, qui quandiu haberit ignoratur? Novissimi quippe dies dicti sunt, et in ipsis primis Apostolorum diebus, cum Domini in cœlum recens esset ascensus, quando die Pentecostes misit promissum Spiritum sanctum, et quidam stupebant admirantes eos qui linguis, quas non didicerant loquebantur, quidam vero irridentes, musto plenos esse dicebant. Quo die Petrus loquens ad illos, qui de hac re varie movebantur, « Non enim » sicut, inquit, suspicamini, ebrii sunt isti, cum sit hora » diei tertia. Sed attendite quoniam hoc est, quod dic- » tum est per Prophetam : Erit in novissimis diebus, » dicit Dominus, Effundam de Spiritu meo super omnem » carnem [1], » etc.

XXIV. Jam tunc ergo erant dies novissimi, quanto magis nunc, etiamsi tantum dierum remansit usque in finem, quantum ad hunc diem a Domini ascensione transactum est, vel aliquid sive minus restet sive amplius? quod profecto nescimus, quia non est nostrum scire tempora vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate : cum tamen sciamus, in novissimis temporibus, in novissimis diebus, in novissima hora nos agere, sicut Apostoli; sed multo magis qui fuerunt post illos ante nos, et multo magis nos, et magis quam nos qui erunt post nos, donec ad illos veniatur qui erunt, si dici potest, novissimorum novissimi, atque ad ipsum omnino novissimum, quem vult intelligi Dominus, ubi dicit, « Et » ressuscitabo eum in novissimo die [2] : » qui quam longe absit, comprehendi non potest.

XXV. Signa quæ in Evangelio futura prædicta sunt, sicut commemorat sanctitas tua, secundum Lucam, eadem sunt secundum Matthæum et secundum Marcum [3],

[1] Act. II, 15, et Joël. II, 28. — [2] Joan. VI, 40. — [3] Luc. XXI, 20; Matth. XXIV, 15, et Marc. XIII, 14.

Hi enim tres narrant quæ dixerit Dominus, cum interrogatus esset a Discipulis suis, quando futura essent quæ de templi eversione prædixerat, et quod signum esset adventus ejus, et consummationis sæculi. Non enim discrepant rebus, si alius aliquid dicit quod alius tacet, aut alio modo dicit : magis autem collata invicem juvant, ut legentis intellectus regatur. Sed de omnibus disputare nunc longum est. Interrogantibus enim Dominus ea respondit, quæ jam ex illo tempore fuerant secutura, sive de excidio Jerusalem, unde orta est ipsius interrogationis occasio; sive de adventu suo per Ecclesiam, in qua usque ad finem venire non cessat. In suis enim veniens agnoscitur, dum ejus quotidie membra nascuntur : de quo adventu ait, « Amodo videbitis filium hominis ve» nientem in nubibus[1]; » de quibus nubibus dictum est per Prophetam, « Mandabo nubibus meis ne pluant su» per eam[2] : » sive de ipso fine, in quo apparebit vivos judicaturus et mortuos.

XXVI. Cum itaque signa dicat, quæ ad ista tria pertinent, id est, ad excidium illius civitatis; ad adventum ejus in corpore suo, quod est Ecclesia; ad adventum ejus in capite Ecclesiæ, quod est ipse : quod eorum signorum ad quod horum trium referendum sit, diligenti consideratione cernendum est, ne forte quod pertinet ad eversionem Jerusalem ad finem sæculi referendum putemus; autem contrario quod ad finem sæculi pertinet, affirmemus ad civitatis illius excidium pertinere; aut quod pertinet ad ejus adventum in corpore suo, quod est Ecclesia, dicamus pertinere ad ejus adventum novissimum in corpore suo, quod est caput Ecclesiæ; aut rursus quod pertinet ad adventum ejus novissimum per se ipsum, ad eum pertinere asseveremus adventum qui est per Ecclesiam. In

[1] Matth. XXIV, 30. — [2] Isaï. v, 6.

quibus omnibus sunt quædam manifesta, quædam vero sic obscura, ut vel laboriosum sit ea dijudicare, vel temerarium, quandiu non intelliguntur, de his aliquid definire.

XXVII. Quis enim non videat ad illam civitatem pertinere, quod dictum est : « Cum autem videritis circumdari ab exercitu Jerusalem, tunc scitote quia appropinquavit desolatio ejus [1] ? » Item quis non videat ad adventum Domini novissimum pertinere quod dictum est : « Cum videritis hæc fieri, scitote quoniam prope est » regnum Dei ? » Illud autem quod dictum est : « Væ » prægnantibus et nutrientibus in illis diebus. Orate autem ut non fiat fuga vestra hyeme vel sabbato. Erit enim » tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi, » neque fiet, » sic est positum secundum Matthæum, et secundum Marcum, ut incertum sit utrum de excidio illius civitatis, an de sæculi fine intelligi debeat. Sic enim hoc ipsum legitur apud Marcum : « Væ autem prægnantibus » et nutrientibus in illis diebus. Orate ut hyeme non » fiant. Erunt enim dies illi tribulationis tales, quales » non fuerunt ab initio creaturæ, quam condidit Deus » usque nunc, neque fient. Et nisi breviasset Dominus » dies illos, non fuisset salva omnis caro : sed propter » electos, quos elegit, breviavit dies [2]. » Non dissimiliter et Matthæus [3]. Hoc autem Lucas ita posuit, ut appareat ad illius civitatis excidium pertinere : nam sic apud eum legitur : « Væ autem prægnantibus et nutrientibus in illis » diebus. Erit enim pressura magna super terram, et ira » populo huic, et cadent in ore gladii, et captivi ducentur in omnes gentes, et Jerusalem calcabitur a gentibus, » donec impleantur tempora nationum [4]. »

[1] Luc. XXI, 20. — [2] Marc. XIII, 17. — [3] Matth. XXIV, 19. — [4] Luc. XXI, 23.

XXVIII. Unde autem ad hoc ventum est, Matthæus ita scribit : « Cum ergo videritis abominationem desolationis, quæ dicta est a Daniele propheta, stantem in loco » sancto, qui legit intelligat : tunc qui in Judæa sunt fugiant in montes, et qui in tecto, non descendat tollere » aliquid de domo sua, et qui in agro, non revertatur tollere tunicam suam, Væ autem prægnantibus et nutrientibus in illis diebus [1], » etc. Marcus vero ita : « Cum » autem videritis abominationem desolationis stantem » ubi non debet, qui legit intelligat : tunc qui in Judæa » sunt, fugiant in montes, et qui super tectum, ne descendat in domum : nec introeat ut tollat quid de domo » sua, et qui in agro erit, non revertatur retro tollere vestimentum suum. Væ autem prægnantibus et nutrientibus in illis diebus [2], » et reliqua. Lucas vero ut ostenderet tunc factam fuisse abominationem desolationis, quæ a Daniele prædicta est [3], quando expugnata est Jerusalem, hæc eodem loco Domini verba commemorat : « Cum autem videritis circumdari ab exercitu Jerusalem, » tunc scitote qnia appropinquavit desolatio ejus [4]. » Apparet itaque tunc ibi positam desolationis abominationem, de qua duo illi Evangelistæ locuti sunt. Denique etiam iste similiter sequitur : « Tunc qui in Judæa sunt, » fugiant in montes. » Et pro eo quod dixerunt illi : « Et » qui super tectum, ne descendat in domum, nec introeat » ut tollat quid de domo : » iste dixit, « Et qui in medio » ejus sunt, discedant [5] : ut ostenderetur illis verbis apud alios Evangelistas positis, festinationem fugæ fuisse præceptam. Et pro eo quod illi posuerunt : « Et qui in agro erit, » non revertatur retro tollere vestimentum suum : » apertius iste ait : « Et qui in regionibus, non intrent in eam;

[1] Matth. xxiv, 15, et seqq. — [2] Marc. xiii, 14. — [3] Dan. ix, 27. — [4] Luc. xxi, 20. — [5] Matth. xxiv, 16; Marc. xiii, 15, et Luc. xxi, 21.

» quia dies ultionis hi sunt, ut impleantur omnia quæ » scripta sunt. » Deinde similiter etiam iste sequitur, ut prorsus manifestum sit de hac re ipsa omnium trium esse hunc Evangelii locum : « Væ autem prægnantibus et » nutrientibus in illis diebus, » et cætera ad hoc pertinentia, quæ jam commemoravi superius.

XXIX. Lucas ergo patefecit quod esse posset incertum, non ad sæculi finem, sed ad expugnationem Jerusalem pertinere id quod dictum est de abominatione desolationis, et quod dictum est de dierum breviatione propter electos ; quia et si ea ipse non dixit, dixit tamen apertius cætera de hoc ipso, quo et ista pertinere monstravit. Non enim debemus ambigere, quando eversa est Jerusalem, fuisse in illo populo electos Dei, qui ex circumcisione crediderant, sive fuerant credituri, electi ante constitutionem mundi, propter quos breviarentur dies illi, ut tolerabilia mala fierent. Nam quidam convenientius intellexisse mihi videntur, mala ipsa significata nomine dierum, sicut dicti sunt dies mali in aliis divinæ scripturæ locis. Neque enim dies ipsi mali sunt, sed ea quæ fiunt in eis [1]. Ipsa ergo dicta sunt breviari, ut Deo donante tolerantiam minus sentirentur, ac sic quæ magna essent brevia fierent.

XXX. Sed sive isto modo intelligenda sit dierum illa breviatio, sive quod ad paucitatem redigerentur, sive quod cursu solis celeriore breviarentur ; non enim desunt qui et hoc existiment, ita scilicet dictos breviores dies futuros, sicut fuit longior dies orante Jesu Nave [2] : tamen Lucas Evangelista et hanc dierum breviationem, et abominationem desolationis, quæ duo ipse non dixit, sed Matthæus Marcusque dixerunt, ad eversionem Jerusalem docuit pertinere, alia cum eis dicens apertius de hac ea-

[1] Ephes. v, 16. — [2] Josuë. x, 13.

dem re, quæ illi posuerunt obscurius. Nam Josephus qui Judaïcam scripsit historiam, talia mala dicit illi populo tunc accidisse, ut vix credibilia videantur. Unde non immerito dictum est, talem tribulationem nec fuisse a creaturæ initio, nec futuram. Sed et si tempore Antichristi talis aut major forsitan erit, intelligendum est de illo populo dictum, quod ei talis amplius futura non erit. Si enim Antichristum illi primitus et præcipue recepturi sunt, facturus est tunc idem populus tribulationem potius quam passurus.

XXXI. Non est ergo cur putemus hebdomadas prophetæ Danielis, vel propter dierum breviationem fuisse turbatas, vel illo jam tempore non fuisse completas, sed in fine sæculi esse complendas. Non enim cante passionem Domini impletæ sunt. Quod qui putant, rectissime tua sententia refelluntur, qua dixisti : « Hæc ergo abomi- » natio si jam completa fuerat, quomodo Dominus monet » et dicit, Cum videritis abominationem desolationis, » quod dictum est per Danielem prophetam, stantem in » loco sancto, qui legit intelligat[1]? His verbis beatitudinis tuæ illi merito corrigendi sunt, qui dicunt eam, cum hæc Dominus loqueretur, vel ante passionem resurrectionemque ejus fuisse completam. Qui autem dicunt, sicut apertissime etiam Lucas Evangelista testatur, tunc fuisse factam, quando eversa est Jerusalem, quid eis respondeatur videre debent, qui in fine sæculi vel circa finem existimant hæc futura ; quanquam ipsa desolationis abominatio propter obscuritatem dicti non uno modo ab omnibus potuerit intelligi.

XXXII. Et quod dictum est : « Qui est in tecto, non » descendat tollere aliquid de domo sua ; et qui in agro, » non revertatur tollere tunicam suam[2], » potes con-

[1] Matth. XXIV, 15. — [2] Ibid., et Marc. XIII, 15.

gruentius intelligi spiritaliter, quod in tribulationibus omnibus est cavendum , ne quisque devictus ad carnalem vitam de spiritali sublimitate descendat, aut qui profecerat in anteriora se extendens, deficiendo in posteriora respiciat. Quod si in omni tribulatione, quanto magis in illa cavendum præcipi debuit, quæ talis futura prædicta est illi civitati, qualis non fuit ab initio, neque fiet? Et si in ista, quanto magis in illa, quæ novissima futura est orbi terræ, id est Ecclesiæ toto orbe diffusæ? Nam et ipse Lucas, non quidem quando a Discipulis suis de adventu suo Dominus interrogatus est, ubi hoc Matthæus commemoravit et Marcus, sed alio loco ubi Pharisæi quæsierunt ab illo, quando veniet regnum Dei, tale aliquid eum dixisse narravit : « In illa, inquit, hora, qui fuerit » in tecto et vasa ejus in domo, ne descendat tollere illa; » et qui in agro, similiter non redeat retro[1]. »

XXXIII. Sed nunc propter computationem temporum de Danielis hebdomadibus agitur, quæ si circa tempora primi adventus Domini completæ non sunt, atque in fine complendæ sunt, Apostolos hoc ignorasse, vel scisse quidem, sed docere prohibitos fuisse quis credat? Quanquam si hoc ita est, utiliter nesciunt gentes quod Dominus docere prohibuit eos, quos gentium voluit esse doctores. Si autem jam completæ sunt quia jam est unctus Sanctus Sanctorum, jam occisus est Christus, ut non esset civitatis ejus, jam de templo illo sublatum est sacrificium, sublata est unctio, merito Apostolis de fine quærentibus responsum est : « Non est vestrum scire tempora, » quæ Pater in sua potestate posuit[2], » quoniam tempora, per quæ Danielis prophetiam scire poterant, non ad finem sæculi, de quo quæsierant, pertinebant.

XXXIV. Signa vero de cœlo et terra, numquid majora

[1] Luc. xvii, 20 et 31. — [2] Act. i, 7.

nos vidimus, quam qui fuernnt ante nos? Nonne si gentium legatur historia, tanta mira reperiuntur extitisse de cœlo terraque, ut aliqua etiam non credantur? Sed ut multa omittam, quæ persequi longum est, duos soles quando nos vidimus? quos visos litteris mandaverunt qui tunc fuerunt, antequam Dominus venisset in carne. Quando nos vidimus solem sic obscuratum, quemadmodum obscuratus est, cum lumen mundi penderet in ligno? nisi forte defectus solis et lunæ, quos consueverunt computatores siderum annotare atque prædicare, inter cœlestia prodigia numerabimus, quia lunam sæpius in sua plenitudine, solem vero rarius, sed tamen vidimus in fine lunæ secundum eorum computum defecisse. Non erat talis solis ille defectus, quando crucifixus est Christus, et ideo vere mirabilis erat et prodigiosus. Pascha quippe fuerat Judæorum. quod nonnisi in lunæ plenitudine celebratur. Secundum astrologorum autem numeros certum est solem, quando luna plena est, non posse deficere, sed quando finis est lunæ, non quidem semper, sed aliter nunquam, cum secundum illos numeros deficit. Quid ergo tale unquam quisquam meminit apparuisse de cœlo, ex quo Dominus illa prædixit quale apparuit quando passus est? Quare si apparebunt etiam talia, si non spiritaliter potius intelligenda sunt, tunc apparebunt, quando finis sic appropinquabit ut debeant apparere.

XXXV. Bellis autem per diversa intervalla temporum et locorum quando non terra contrita est? Nam ut nimis antiqua prætercam, sub imperatore Gallieno, cum Romanas provincias barbaries usquequaque pervaderet, quam multos fratres nostros, qui tunc erant in carne, putamus propinquum finem credere potuisse, quoniam longe post ascensionem Domini factum est : ac per hoc

etiam ista qualia futura sint, cum fuerit omnino finis proximus, ignoramus; si tamen hæc non ita prædicta sunt, ut in Ecclesia potius intelligi debeant. Duæ quippe gentes sunt, et duo regna, unum scilicet Christi, alterum diaboli, de quibus dici potuit, « Exurget gens super » gentem, et regnum super regnum[1] : » quod non desinit fieri, ex quo dictum est, « Agite pœnitentiam; ap» propinquavit enim regnum cœlorum[2]. » Quod vide quando dictum est, et ex illo quot anni transierunt, et tamen verissime dictum est. Novissimis enim diebus Dominus per virginem venit : nec diceretur ista hora novissima, nisi regno appropinquante cœlorum, per quam totam horam fiunt quæ Dominus propinquante suo regno futura prædixit. Sed hæc hora quanto spatio protendatur, si Apostolis dictum est, « Non est vestrum scire[3], » quanto magis quilibet homo, qualis ego sum, modum suum debet agnoscere, ne plus sapiat quam oportet sapere?

XXXVI. « Sed confiteri nos, inquis, pœna nostra » compellit, adesse jam finem dum impletur quod præ» nuntiatum est : arescentibus hominibus præ timore et » expectatione quæ supervenient universo orbi. Nullam (inquis) patriam, nullum locum nostris temporibus non » affligi aut tribulari certum est : sicut dictum est, præ » timore et expectatione quæ supervenient universo orbi[4]. » Si ergo ista mala, quæ nunc patitur genus humanum, certa sunt indicia jam Dominum esse venturum, quid est quod ait Apostolus, « Cum dixerint, Pax et securi» tas[5]? » Cum enim dixisset Evangelium, « Arescentibus » hominibus præ timore et expectatione; » continuo subjunxit, « Nam virtutes cœlorum movebuntur : et tunc

[1] Matth. XXIV, 7. — [2] Id. III, 2. — [3] Act. I, 7. — [4] Luc. XXI, 26. — [5] I Thess. V, 3.

» videbunt filium hominis venientem in nube cum po» testate magna et majestate[1]. »

XXXVII. Videamus itaque ne forte melius intelligatur, non ea modo impleri, quæ prædicta sunt illis verbis, sed tunc potius esse ventura, quando sic erit tribulatio universo orbi, ut ad Ecclesiam pertineat quæ universo orbe tribulabitur, non ad eos qui tribulabunt eam. Ipsi enim dicturi sunt, « Pax et securitas; » ut repentinus illis superveniat interitus, et eos adventus Domini sicut fur in nocte comprehendat; quando e contrario gaudebunt, et exultabunt qui diligunt manifestationem Domini. Nunc autem ista mala, quæ tanquam summa et extrema creduntur, utrique genti et utrique regno, et Christi scilicet et diaboli, videmus esse communia. Pariter quippe his et boni affliguntur et mali, nec est qui dicat, « Pax et securitas, » ubicumque contingunt, vel metuitur ne contingant. Inter quæ tamen mala adhuc usquequaque frequentantur luxuriosa convivia, fervet ebriositas, avaritia grassatur, perstrepunt lascivi cantus, organa, tibiæ, lyræ, citharæ, tesseræ, multa et varia genera sonorum atque ludorum. Hocci-ne est arescere præ timore, an potius madescere præ libidine? Sed hæc filii tenebrarum abundantius habebunt, et exercebunt, cum dixerint, « Pax et securitas. »

XXXVIII. Quid ipsi filii lucis et filii diei, qui non sunt in tenebris, ut eos tanquam fur dies ille comprehendat; nonne adhuc utuntur hoc mundo tanquam non utentes? Quia etsi ante multos annos Apostolorum temporibus dictum est, pia tamen sollicitudine cogitant quod dictum est, « Tempus breve est[2]. » Nonne a maxima parte eorum novellatur, ædificatur, emitur, possidetur, geruntur adhuc honores, ducuntur uxores?

[1] I Thess. v, 3. — [2] I Cor. vii, 29.

Dei iis loquor, qui expectantes Dominum suum, quando veniat a nuptiis[1], non se tamen abstinent a carnalibus nuptiis, sed obedientissima charitate audiunt Apostolum præcipientem quemadmodum vivere debeant uxores cum viris, viri cum uxoribus, filii cum parentibus, parentes cum filiis, servi cum dominis, domini cum servis. Nonne hi omnes in his omnibus utuntur hoc mundo? Arant, navigant, comparant, generant, militant, administrant. Puto quod non erunt sic, quando erunt, quæ in Evangelio prædicta sunt, « Signa in sole et luna et stellis, et » in terris pressura gentium, præ confusione sonitus » maris et fluctuum, arescentibus hominibus præ timore » et expectatione quæ supervenient universo orbi : nam » virtutes cœlorum movebuntur[2]. »

XXXIX. Hæc quippe in Ecclesia melius existimo intelligi, ne Dominus Jesus appropinquante secundo adventu suo ea pro magno prædixisse videatur, quæ huic mundo et ante primum ejus adventum consueverant evenire, et irrideamur ab eis, qui hæc, quæ velut novissima et omnium maxima horrescimus, plura in historia gentium, et multo majora legerunt. Ecclesia est enim sol et luna et stellæ, cui dictum est, « Speciosa sicut luna, » electa sicut sol[3]. » Ab hac adoratur Joseph noster in hoc mundo, velut in Ægypto, ex humillimo sublimatus. Nam illum Joseph mater certe adorare non potuit, quæ ante defuncta est quam Jacob venisset ad filium, ut illius somnii[4] prophetici veritas adimplenda Christo Domino servaretur. Quando enim sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum, et stellæ cadent de cœlo, et virtutes cœlorum movebuntur, sicut ab aliis duobus Evangelistis hic locus commemoratus est[5], Ecclesia non apparebit,

[1] Luc. xii, 36. — [2] Ibid. 25. — [3] Cant. vi, 9. — [4] Gen. xxxvii, 9. — [5] Matth. xxiv, 29, et Marc. xiii, 24.

impiis tunc persecutoribus ultra modum sævientibus, et remoto timore tanquam arridente mundi felicitate dicentibus, « Pax et securitas. » Tunc stellæ cadent de cœlo, et virtutes cœlorum movebuntur : quoniam multi, qui gratia fulgere videbantur, persequentibus cedent et cadent, et quidam fideles fortissimi turbabuntur. Ideo autem secundum Matthæum et Marcum post tribulationem diorum illorum dicitur hoc futurum, non quia transacta tota illa persecutione accident ista; sed quia præcedet tribulatio, ut sequatur quorumdam defectio : et quia per omnes dies illos ita fiet, propterea post tribulationem dierum illorum, sed tamen in eisdem diebus fiet.

XL. Quod ergo dictum est secundum Lucam, « Et » in terris pressura gentium [1], » gentes voluit intelligi, non pertinentes ad semen Abrahæ, in quo benedicentur omnes gentes, sed gentes quæ ad sinistram stabunt, quando congregabuntur ante Judicem vivorum et mortuorum omnes gentes. Utraque pars enim erit in omnibus gentibus, una quæ premat, et altera quæ prematur : una quæ dicat, « Pax et securitas; » altera, in qua sol obscuretur, et non det luna lumen suum, et de qua cadant stellæ, et in qua virtutes cœlorum moveantur.

XLI. « Et tunc videbunt Filium hominis venientem in » nube cum potestate magna et majestate [2] : » quod video duobus modis accipi posse, sive in Ecclesia tanquam in nube venientem, sicut etiam nunc venire non cessat, secundum id quod ait, « Amodo videbitis Filium hominis » sedentem a dexteris virtutis, et venientem in nubibus » cœli [3] : » sed ideo tunc cum potestate magna et majestate, quia major potestas et majestas illius apparebit sanctis, quibus magnam virtutem dabit, ne tanta per-

[1] Luc. xxi, 25. — [2] Ibid. 27. — [3] Matth. xxvi, 64.

secutione vincantur. Sive in corpore suo, in quo sedet ad dexteram Patris, in quo etiam mortuus est, et resurrexit, et ascendit in cœlum, secundum quod scriptum est in Actibus Apostolorum, « His dictis nubes suscepit » eum, et sublatus est ab eis[1]. » Et quia illic etiam dictum est ab Angelis, « Sic veniet quemadmodum vidistis » eum euntem in cœlum[2], » merito credendus est, non solum in eodem corpore, verumetiam in nube venturus: quoniam sic veniet sicut abiit, et nubes eum suscepit abeuntem.

XLII. Sed horum duorum quid hìc potius eligendum sit, judicare difficile est. Promptior quidem sensus est, ut quisque cum audierit vel legerit, « Et tunc videbunt » Filium hominis venientem in nube cum potestate magna » et majestate, » ipsum prorsus accipiat ejus adventum, non per Ecclesiam, sed per se ipsum, quando venturus est ad vivos et mortuos judicandos. Sed quoniam Scripturæ scrutandæ sunt, nec earum superficie debemus esse contenti, quæ ad exercitationem nostram ita modificatæ sunt, ut altius se penetrari velint, diligenter sunt inspicienda sequentia. Cum enim dixisset: « Et tunc videbunt » Filium hominis venientem in nube cum potestate magna » et majestate; » adjunxit atque ait. « His autem fieri » incipientibus, respicite et levate capita vestra, quoniam » appropinquat redemptio vestra. Et dixit illis similitu» dinem: Videte ficulneam et omnes arbores, cum pro» ducunt jam ex se fructum, scitis quoniam prope est » æstas: ita et vos cum videritis hæc fieri, scitote quo» niam prope et regnum Dei[3]. » Dum ergo dicit: « Cum » videritis hæc fieri; » quæ intelligere poterimus, nisi ea quæ supra commemorata sunt? In his est autem etiam quod ait: « Et tunc videbunt Filium hominis venientem

[1] Act. I, 9. — [2] Ibid. II. — [3] Luc. XXI, 28.

» in nube cum potestate magna et majestate. » Proinde etiam hoc cum visum fuerit, non jam erit regnum Dei, sed prope erit.

XLIII. Hunc ordinem videmus et duos alios Evangelistas tenere. Apud Marcum enim cum dictum esset, « Et virtutes, quæ sunt in cœlis, movebuntur; Et tunc, » inquit, videbunt Filium hominis venientem in nubibus » cum virtute multa et gloria[1]. » Deinde subjungit quod Lucas non dixit : « Et tunc mittet Angelos suos et con- » gregabit electos suos a quatuor ventis, a summo terræ » usque ad summum cœli[2] : » Tunc quod ille de ficu et de aliis arboribus, iste de sola ficu ponens, « A ficu au- » tem, discite, inquit, parabolam. Cum jam ramus ejus » tener fuerit, et nata fuerint folia, cognoscitis quia in » proximo sit æstas : sic et vos cum videritis hæc fieri, » scitote quod in proximo sit in ostiis. » Quid est, « Cum » videritis hæc fierit : » nisi ea quæ supra dixit? In quibus est etiam illud quod ait : « Et tunc videbunt Filium » hominis venientem in nubibus cum virtute multa et » gloria : et tunc mittet Angelos suos, et congregabit » electos suos. » Non itaque tunc erit finis, sed tunc erit in proximo.

XLIV. An dicendum est, non omnia, quæ supra commemorata sunt, esse intelligenda, ubi ait, « Cum » videritis hæc fieri, » sed aliqua eorum, hoc videlicet excepto quod dictum est, « Et tunc videbunt Filium ho- » minis venientem, etc. ? » Ipse quippe finis erit, non tunc proximus erit. Sed Matthæus aperuit, nullis exceptis esse accipiendum quod positum est, « Cum videritis » hæc fieri. » Nam et apud ipsum cum dictum esset, « Et » virtutes cœlorum movebuntur; Et tunc apparebit, » inquit, signum filii hominis in cœlo, et tunc plangent

[1] Marc. XIII, 25, 26. — [2] Ibid. 27.

» omnes tribus terræ. Et videbunt filium hominis venien-» tem in nubibus cœli in virtute multa et majestate : et » mittet Angelos suos cum tuba et voce magna, et con-» gregabunt electos ejus a quatuor ventis, a summis cœ-» lorum usque ad terminos eorum. Ab arbore autem fici » discite parabolam. Cum jam ramus ejus tener fuerit, » et folia nata, scitis quia prope est æstas : ita et vos » cum videritis hæc omnia, scitote quia prope est in » januis [1]. »

XLV. Tunc ergo scimus prope esse, cum viderimus non aliqua eorum, sed hæc omnia, in quibus et hoc est, quod videbitur Filius hominis veniens, et mittet Angelos suos, et de quatuor mundi partibus, id est, de toto orbe terrarum congregabit electos suos : quod tota hora novissima facit, veniens in suis membris tanquam in nubibus, vel in tota ipsa Ecclesia quod est corpus ejus, tanquam in nube magna fructificante atque crescente in universo mundo, ex quo cœpit prædicare et dicere : « Agite pœnitentiam, appropinquavit enim regnum cœ-» lorum [2] : » ita ut fortasse omnia, quæ ab his tribus Evangelistis dicta sunt de ejus adventu diligentius inter se collata atque discussa, inveniantur ad hoc pertinere, quod quotidie venit in corpore suo, quod est Ecclesia : de quo adventu suo dixit : « Amodo videbitis Filium ho-» minis sedentem a dextris virtutis, et venientem in nu-» bibus cœli [3] : » Exceptis his locis, ubi ab eo ille adventus ultimus in seipso, quando est vivos judicaturus et mortuos, ita promittitur ut propinquare dicatur, et quod in ultimo sermonis secundum Matthæum ipse omnino adventus evidenter exprimitur, cujus superius quibusdam signis propinquitas intelligenda monstratur. Ad hoc quippe apud Matthæum sermo ipse concluditur :

[1] Matth. XXIV, 29, et seqq. — [2] Id. III, 2. — [3] Id. XXVI, 64.

« Cum autem venerit Filius hominis, inquit, in majestate » sua, et omnes Angeli cum eo, tunc sedebit super se» dem majestatis suæ, tunc congregabuntur ante eum » omnes gentes[1] : » et cætera usque ad illud, ubi ait : « Et ibunt hi in supplicium æternum, justi autem in vi» tam æternam. » Hoc enim nullus ambigit de Christi adventu novissimo et de fine sæculi prædictum fuisse. Nam et illas quinque et quinque virgines, non defuerunt qui non contemptibili disputatione docere voluerint, ad hunc ejus adventum, qui nunc fit per Ecclesiam, pertinere. Sed hæc non sunt temere pollicenda, ne aliquid occurrat quod valide contradicat, præsertim quia in talibus divinorum eloquiorum obscuritatibus, quibus nostras intelligentias Deo placuit exercere, non solum alius alio movetur acutius eorum, qui Scripturas sanctas non improbabiliter tractant; sed etiam quilibet unus illorum, aliquando minus, aliquando melius intelligit.

XLVI. Nescio tamen utrum intueri aliquid certius in hac quæstione possemus, si ulla ratione seu facultate possemus, quam illud quod in Epistola priore jam posui, quando Evangelio mundus universus impleatur. Quod enim putat venerabilitas tua, jam hoc per ipsos Apostolos factum, non ita esse certis documentis probavi. Sunt enim apud nos, hoc est, in Africa, barbaræ innumerabiles gentes, in quibus nondum esse prædicatum Evangelium, ex iis qui ducuntur inde captivi, et Romanorum servitiis jam miscentur, quotidie nobis addiscere in promptu est. Pauci tamen anni sunt, ex quo quidam eorum rarissimi atque paucissimi, qui pacati Romanis finibus adhærent, ita ut non habeant reges suos, sed super eos præfecti a Romano constituantur imperio, et illi et ipsi eorum præfecti Christiani esse cœperunt. Interio-

1 Matth. xxv, 31.

res autem, qui sub nulla sunt potestate Romana, prorsus nec religione christiana in suorum aliquibus detinentur, neque ullo modo recte dici potest, istos ad promissionem Dei non pertinere.

XLVII. Non enim Romanos, sed omnes gentes Dominus semini Abrahæ, media quoque juratione promisit : ex qua promissione jam factum est, ut nonnullæ gentes, quæ non tenentur ditione Romana, reciperent Evangelium, et adjungerentur Ecclesiæ, quæ fructificat et crescit in universo mundo. Adhuc enim habet quo crescat, donec fiat quod de Christo in Salomonis figura prophetatum est : « Dominabitur a mari usque ad mare, et a » flumine usque ad terminos orbis terræ[1]. A flumine » scilicet ubi baptizatus est, quia inde cœpit Evangelium prædicare : « A mari autem usque ad mare » totus est orbis cum omnibus gentibus, quoniam mari Oceano cingitur universus. Quomodo autem implebitur aliter illa prophetia : « Omnes gentes quotquot fecisti venient, et » adorabunt coram te, Domine[2]? » Non enim de locis suis migrando venient, sed in locis suis credendo. De credentibus quippe Dominus dixit : « Nemo potest venire » ad me, nisi datum fuerit ei a Patre meo[3]. » Propheta autem dicit : « Et adorabunt eum unusquisque de loco » suo, omnes insulæ gentium[4]. » Omnes insulæ dixit, tanquam diceret, etiam omnes insulæ ; hinc ostendens quam nulla relinquatur terrarum, ubi non sit Ecclesia, quando nulla relinquitur insularum, quarum nonnullæ etiam in Oceano sunt constitutæ, et quasdam earum Evangelium jam suscepisse didicimus. Atque ita et in insulis singulis quibusque impletur quod dictum est : « Dominabitur a » mari usque ad mare, » quo unaquæque insula cingitur ; sicut in universo orbe terrarum, quæ tanquam omnium

[1] Psal. LXXI, 8. — [2] Id. LXXXV, 9. — [3] Joan. VI, 44. — [4] Sophon. II, 11.

quodammodo maxima est insula, quia et ipsam cingit Oceanus, ad cujus littora in occidentalibus partibus Ecclesiam pervenisse jam novimus, et quocumque littorum nondum pervenit, perventura est utique fructificando atque crescendo.

XLVIII. Si ergo quia prophetia veritatis mentiri non potest, necesse est ut omnes gentes, quotquot fecit Deus, adorent eum; quomodo adorabunt eum, nisi invocent eum? « Quomodo autem invocabunt, in quem non cre» diderunt, aut quomodo credent quem non audierunt? » Quomodo autem audient sine prædicante, aut quo» modo prædicabunt, nisi mittantur[1]? » Mittit enim Angelos suos suos, et congregat electos suos a quatuor ventis, id est, ab universo orbe terrarum[2]. In quibus ergo gentibus nondum est Ecclesia, oportet ut sit, non ut omnes qui ibi fuerint credant : omnes enim gentes promissæ sunt, non omnes homines omnium gentium. Non enim omnium est fides. Credit itaque omnis gens in omnibus, qui electi sunt ante constitutionem mundi, in cæteris non credit, et credentes odit. Quomodo enim et illud implebitur : « Eritis odio omnibus gentibus prop» ter nomen meum[3]; » nisi in omnibus gentibus sint, et qui oderint, et quos oderint?

XLIX. Quo pacto igitur ab Apostolis est prædicatio ista completa, quando adhuc usque sunt gentes, (quod certissimum est nobis) in quibus modo cœpit et in quibus nondum cœpit impleri? Non itaque sic dictum est Apostolis : « Eritis mihi testes in Jerusalem, et in tota Judæa » et Samaria, et usque in extremum terræ[4], » tanquam ipsi soli, quibus tunc loquebatur, tantum munus fuerint impleturi : sed sicut eis solis videtur dixisse quod dixit :

[1] Rom. x, 14. — [2] Matth. xxiv, 31. — [3] Id. xxiv, 9. — [4] Act. i, 8.

« Ecce vobiscum sum usque in consummationem sæ- » culi[1]; » quod tamen eum universæ Ecclesiæ promisisse, quæ aliis morientibus aliis nascentibus hîc usque in sæculi consummationem futura est, quis non intelligat? sicut eis et illud ait, quod ad eos omnino non pertinet, et tamen sic dictum est, tanquam ad solos etiam pertineret : « Cum videritis hæc omnia, scitote quia » prope est in januis[2]. » Ad quos enim hoc pertinet, nisi ad eos, qui in carne tunc erunt, cum omnia complebuntur? Quanto magis illud quod ex magna parte per eos agendum fuit, quamvis et posteris eorum eadem actio servaretur?

L. Quod autem dixit Apostolus : « Numquid non au- » dierunt? In omnem terram exiit sonus eorum, et in » fines orbis terræ verba eorum[3] : » quamvis locutus sit præteriti temporis verbis, tamen quod futurum fuerat dixit, non quod jam factum atque completum : sicut ipse Propheta, quo usus est teste, non ait, « In omnem » terram » exiturus, sed, « Exiit, inquit, sonus eorum, » quod utique nondum factum erat : quale est etiam illud, « Foderunt manus meas et pedes[4]; » quod tam longe postea factum novimus. Sed ne istas tantum propheticas locutiones, non et apostolicas fuisse credamus, nonne idem ipse Apostolus ait : « Quæ est Ecclesia Dei vivi, co- » lumna et firmamentum veritatis : et sine dubio magnum » est pietatis Sacramentum, quod manifestatum est in » carne, justificatum est in spiritu, apparuit Angelis, » prædicatum est in gentibus, creditum est in mundo, » assumptum est in gloria[5]? » Nempe manifestum est hoc, quod in extremo posuit, etiam nunc nondum esse completum; quanto magis tunc quando ista dicebat?

[1] Matth. XXVIII, 20. — [2] Id. XXIV, 33.— [3] Rom. X, 18, et Psal. XVIII, 5. — [4] Psal. XXI, 17. — [5] I Tim. III, 15.

Ecclesia quippe tunc assumetur in gloria, quando dicetur : « Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum[1]: » et tamen tanquam factum fuisset dictum est, quod certo sciebatur futurum.

LI. Multo minus mirandum est quod etiam verbis præsentis temporis usus est in eo, quod illum identidem dixisse memorasti : « Propter spem, quæ reposita est » nobis, quam ante audistis in verbo veritatis Evangelii, » quod advenit in vos, sicut et in omni mundo est fruc- » tificans et crescens[2], » quamvis Evangelium nondum mundum tenebat universum : sed fructificare illud in universo mundo dixit et crescere, ut ita significaret, quousque fuisset fructificando et crescendo venturum. Si ergo latet quando Ecclesia fructificante atque crescente universus omnino a mari usque ad mare orbis implebitur, procul dubio latet quando finis erit; ante quippe non erit.

LII. Ut autem tibi tanquam sancto homini Dei et sincerissimo fratri aperiam de hac quæstione quid sentiam, error quidem in utroque vitandus est, quantum ab homine vitari potest, sive citius sive tardius, quam futurum est, Dominus venturus esse credatur : sed mihi quisquam non videtur errare, cum aliquid nescire se scit, sed cum se putat scire quod nescit. Removeamus itaque de medio servum illum malum, qui dicens in corde suo : « Moram facit Dominus meus venire[3], » dominatur conservis suis, et ebriosis convivando miscetur : iste quippe procul dubio Domini sui odit adventum. Quo servo malo remoto, constituamus ante oculos tres servos bonos familiam dominicam diligenter sobrieque tractantes, adventum Domini sui sitienter desiderantes, vigilanter

[1] Matth. xxv, 34. — [2] Coloss. I, 5. — [3] Matth. xxiv, 48, et Luc. xii, 45.

expectantes, fideliter amantes. Si unus eorum citius, alter tardius Dominum putat esse venturum, tertius vero suam de hac re ignorantiam confitetur; quanquam omnes consonent Evangelio, quia omnes diligunt manifestationem Domini, et eam desideranter et vigilanter expectant, videamus tamen quis amplius consonet.

LIII. Unus dicit : Vigilemus et oremus, quia citius venturus est Dominus. Alter dicit : Vigilemus et oremus, quia brevis et incerta est ista vita, quamvis tardius venturus sit Dominus. Tertius dicit : Vigilemus et oremus, quia et brevis et incerta est ista vita, et nescimus tempus quando venturus est Dominus. Evangelium dicit : « Vi» dete, vigilate, et orate ; nescitis enim quando tempus » sit[1]. » Obsecro te quid aliud dicere audimus hunc tertium, quam quod dicere audimus Evangelium? Omnes quidem. præ desiderio regni Dei, hoc volunt esse verum quod dicit primus; sed hoc secundus negat; tertius vero non negat aliquid horum, sed ignorare se fatetur quis verum dicat illorum. Proinde si hoc factum fuerit quod prædixerat primus, gaudebunt cum illo secundus et tertius. Omnes enim manifestationem Domini diligunt. Exultabunt itaque citius venisse quod diligunt. Si autem factum non fuerit, et apparere cœperit, hoc potius esse verum quod dicebat secundus, metuendum est ne inter ipsas moras perturbentur, qui crediderant quod dixerat primus, et incipiant Domini adventum non tardum putare, sed nullum : qui vides quantus sit interitus animarum. Quod si tantæ fidei fuerint; ut se ad secundi prædicta convertant, et Dominum etiam tardantem fideliter et patienter expectent, abundabunt tamen opprobria et insultationes atque irrisiones inimicorum multos infirmos a christiana fide avertentium, dicendo tam fallaciter eis

[1] Marc. XIII, 33.

regnum esse promissum, quam fallaciter dicebatur cito esse venturum. Qui autem credunt quod secundus dicit, tardius Dominum esse venturum, si falsum fuerit inventum citius Domino veniente, nullo modo qui ei crediderant turbabuntur in fide, sed inopinato gaudio perfruentur.

LIV. Quapropter qui dicit Dominum citius esse venturum, optabilius loquitur, sed periculosius fallitur. Utinam ergo sit verum; quia erit molestum, si non erit verum. Qui autem dicit Dominum tardius esse venturum, et tamen credit, sperat, amat ejus adventum, profecto de tarditate ejus etiamsi fallitur, feliciter fallitur. Habebit enim majorem patientiam, si hoc ita erit; majorem lætitiam, si non erit. Ac per hoc ab eis, qui diligunt manifestationem Domini, ille auditur suavius, isti creditur tutius, Qui autem quid horum sit verum ignorare se confitetur, illud optat, hoc tolerat, in nullo eorum errat, quia nihil eorum aut affirmat aut negat. Obsecro te, ut me talem non spernas; quia et ego te diligo id affirmantem quod verum esse desidero, et tanto magis nolo fallaris, quanto magis amo quod polliceris? et quanto magis video periculosum si falleris. Da veniam si onerosus fui sanctis sensibus tuis. Quanto enim rarius provenit, tanto me tecum saltem per litteras loqui diutius delectavit.

EPISTOLA CC[1].

Domino illustri et merito præstantissimo atque in Christi dilectione charissimo filio VALERIO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Augustinus Valerio comiti, transmittens nuncupatum ipsi librum primum de Nuptiis et Concupiscentia.

I. CUM diu moleste haberem quod aliquoties scripserim, et nulla tuæ sublimitatis rescripta meruerim, repente Epistolas tres tuæ benignitatis accepi, Unam non ad me solum datam per coëpiscopum meum Vindemialem, et non longe post compresbyterum Firmum duas, qui vir sanctus nobisque ut ab illo scire potuisti, familarissima charitate conjunctus, multa nobiscum de tua excellentia colloquendo, et veraciter insinuando, qualem te in Christi visceribus noverit, non solum eas quas memoratus episcopus, vel quas ipse attulit, sed etiam illas quas non accepisse querebamur, litteras vicit. Et ideo de te narratio ejus suavior nobis erat, quia ea dicebat quæ ipse non posses, ne quidem me inquirente, rescribere, ne tuarum laudum, quo sancta Scriptura prohibet, fieres prædicator[2]. Quanquam et ego verear hæc ad te scribere, ne suspicionem adulantis incurram, Domine illustris et merito præstantissime, atque in Christi dilectione charissime fili.

II. Laudes itaque tuas in Christo, sive magis in te

[1] Ex 7. Tomo priorum edit. præfixa lib. I. de Nuptiis; quæ porro 200 erat, nunc 196. — Scripta videtur exeunte an. 418 aut ineunte 419. — [2] Prov. XXVII, 2.

laudes Christi, vide quid mihi delectationis et lætitiæ fuit audire ab illo, qui nec fallere me posset, propter fidem suam, et eas ignorare non posset, propter amicitiam tuam. Sed alia et ab aliis, etsi non tam multa vel certa, verumtamen audivimus, fides tua quam sit sana et catholica, quam pia expectatio futurorum, quæ Dei fratrumque dilectio, quam non superbe sapia in excelsis honoribus, nec speres in incerto divitiarum, sed in Deo vivo, et dives sis in operibus bonis; quam sit domus tua requies solatiumque sanctorum, et terror impiorum; quanta tibi cura sit, ne quis insidietur membris Christi coopertus velamine nominis Christi, sive in veteribus ejus, sive in recentioribus inimicis; quamque sis eorumdem inimicorum providus saluti, infestus errori. Hæc atque hujusmodi, ut dixi, et ab aliis solemus audire; sed nunc ea per supradictum fratrem plura et testatiora cognovimus.

III. Porro autem de pudicitia conjugali, ut eam quoque in te laudare, et amare possimus, numquid audiremus, nisi ab aliquo interiore familiari tuo, qui vitam tuam, non insuperficie, sed penitus nosset? De hoc itaque tuo bono, Dei dono, me quoque delectat familiarius, et aliquanto diutius loqui tecum. Scio me non esse oneri tibi, si aliquid prolixum mitto, quod legendo diutius sis nobiscum. Nam et hoc comperi, quod inter tuas multas magnasque curas facile ac libenter legas, nostrisque opusculis, etiam quæ ad alios conscripsimus, si qua in manus tuas venire potuerunt, admodum delecteris, quanto magis quod ad te scribitur, ubi tanquam præsenti loquar, et advertere dignaberis attentius, et accipere gratius? Ab hac ergo Epistola perge ad librum, quem simul misi, qui tuæ reverentiæ et cur conscriptus sit et cur ad te potissimum missus, et ipse suo principio commodius intimabit.

EPISTOLA CCI[1].

Imperatores Honorius et Theodosius Augusti, Aurelio episcopo salutem.

Imperatores nova in Pelagianos eorumque fautores sanctione edita, mandant Aurelio, necnon Augustino per ejusdem tenoris litteras seorsum ipsi inscriptas, ut adversus damnatam hæresim subscriptionem exigant a cæteris episcopis.

I. « Dudum quidem fuerat constitutum, ut Pelagius atque Cœlestius infandi dogmatis repertores ab urbe Roma, velut quædam catholicæ veritatis contagia, pellerentur : ne ignorantium mentes scæva persuasione perverterent. In quo secuta est clementia nostra judicium sanctitatis tuæ, quo constat eos ab universis justa sententiæ examinatione damnatos. Sed quia obstinati criminis pertinax malum, ut constitutio geminaretur, exegit; recenti quoque sanctione decrevimus, uti quis eos in quacumque provinciarum parte latitare non nesciens, aut propellere aut prodere distuliseet, præscriptæ pœnæ, velut particeps, subjaceret. »

II. « Præcipue tamen ad quorumdam episcoporum pertinaciam corrigendam, qui pravas eorum disputationes vel tacito consensu astruunt, vel publica oppugnatione non destruunt, Pater charissime atque amantissime, sanctitatis tuæ auctoritatem imminere conveniet : quatenus in abolitionem præposteræ hæresis omnium devotio

[1] Quæ porro 201 erat, nunc 90. — Scripta an. 419 mense Junio.

Christiana consentiat. Religio itaque tua competentibus scriptis universos faciat admoneri, scituros definitione sanctimonii tui hanc definitionem sibi esse præscriptam, ut quicumque damnationi memoratorum, quo pateat mens pura, subscribere impia obstinatione neglexerint, episcopatus amissione mulctati, interdicta, in perpetuum expulsi civitatibus, communione priventur. Nam cum ipsi juxta synodum Nicænam confessione sincera conditorem rerum omnium Deum, imperiique nostri veneremur auctorem; non patietur tua sanctitas sectæ detestabilis homines in injuriam religionis nova et inusitata meditantes, secretis tractatibus occultare sacrilegium semel publica auctoritate damnatum. Una enim eademque culpa est eorum, qui aut dissimulando conniventiam, aut non damnando favorem noxium præstiterint. Pater charissime atque amantissime : *et alia manu* : Divinitas te per multos annos servet incolumem. Data v. Iduum Juniarum, Ravennæ, Monaxio et Plinta Consulibus » *Eodem tenore etiam ad sanctum Angustinam episcopum data* (10).

EPISTOLA CCII [1].

Dominis vere sanctis atque omni affectione ac jure venerandis, Alypio et Augustino episcopis, Hieronymus in Christo salutem.

Hieronymus Alypio et Augustino gratulatur, quorum opera Cœlestiana hæresis extincta sit : et excusat cur nondum refellerit libros Anniani Pelagiani.

I. Sanctus Innocentius presbyter, qui hujus sermonis est portitor, anno præterito, quasi nequaquam in Africam reversurus, mea ad dignationem vestram scripta non sumpsit. Tamen Deo gratias agimus, quod ita evenit, ut nostrum silentium, vestris epistolis vinceretis. Mihi enim omnis occasio gratissima est, per quam scribo vestræ reverentiæ; testem invocans Deum, quod si posset fieri assumptis alis columbæ, vestris amplexibus implicarer, semper quidem pro merito virtutum vestrarum, sed nunc maxime, quia cooperatoribus et auctoribus vobis hæresis Cœlestiana jugulata est : quæ ita infecit corda multorum, ut cum superatos damnatosque esse se sentiant, tamen venena mentium non omittant; et, quod solum possunt, nos oderint, per quos putant se libertatem docendæ hæreseos perdidisse. »

II. « Quod autem quæritis utrum rescirpserim contra libros Anniani (11), pseudodiaconi Celedensis, qui copiosissime pascitur, ut alienæ blasphemiæ verba frivola sub-

[1] Alias xxiv, quæ autem 202 erat, nunc 91. — Scripta exeunte an. 419.

ministret : sciatis me ipsos libros in schedulis missos a sancto fratre Eusebio presbytero suscepisse, non ante multum temporis; et exinde vel ingruentibus morbis, vel dormitione sanctæ et venerabilis filiæ vestræ Eustochii, ita doluisse, ut propemodum contemnendos putarem. In eodem enim luto hæsitat, et exceptis verbis tinnulis, atque emendicatis, nihil aliud loquitur. Tamen multum egimus ; ut dum epistolæ meæ respondere conatur, apertius se proderet, et blasphemias suas omnibus patefaceret. Quidquid enim in illa miserabili synodo Diospolitana dixisse se denegat, in hoc opere profitetur, nec grande est ineptissimis næniis respondere. Si autem Dominus vitam tribuerit, et notariorum habuerimus copiam, paucis lucubratiunculis respondebimus : non ut convincamus hæresim emortuam ; sed ut imperitiam atque blasphemiam ejus, nostris sermonibus confutemus : meliusque hoc faceret sanctitas vestra ; ne compellamur contra hæreticum nostra laudare. Sancti filii communes, Albina, Pinianus et Melania, plurimum vos salutant. Has litterulas de sancta Bethleem sancto presbytero Innocentio dedi perferendas. Neptis vestra Paula miserabiliter precatur, ut memores ejus sitis, et multum vos salutat. Incolumes vos, et memores mei, Domini nostri Jesu Christi tueatur clementia, Domini, vere sancti atque omni affectione venerabiles patres. »

EPISTOLA CCIII [1].

Domino insigni et præstantissimo et desiderantissimo filio Largo (12), Augustinus in Domino salutem.

Augustinus Largo, ut bona sæculi hujus vana expertus contemnat, utque ex perpessione malorum melior evadat.

Accepi litteras eximietatis tuæ, quibus me ad te petisti ut scriberem. Quod quidem non desiderares, nisi et hoc, quod me posse scribere existimasti, gratum haberes atque jucundum. Id autem est, ut vana sæculi hujus, si inexperta concupisti, experta contemnas. Fallax est enim in eis suavitas, et infructuosus labor, et perpetuus timor, et periculosa sublimitas. Initium sine providentia, et finis cum pœnitentia. Ita se habent omnia, quæ in ista mortalitatis ærumna cupidius quam prudentius appetuntur. Alia est autem spes piorum, alius laboris fructus, alia periculorum merces. Nam in hoc mundo non timere, non dolere, non laborare, non periclitari impossibile est. Sed plurimum interest qua causa, qua expectatione, quo termino ista quisque patiatur. Ego quidem cum amatores sæculi hujus intueor, nescio quando possit esse ad eorum animos sanandos opportuna sapientia : quando enim res velut prosperas habent, fastu respuunt salubres monitus, et quasi anilem reputant cantilenam : quando autem in adversis agunt, magis cogitant evadere unde ad præsens anguntur, quam capere unde curentur, et unde

[1] Alias LXXXII. quæ autem 203 erat, nunc 23. — Scripta forte circa an. 420.

perveniant ubi angi omnino non possint. Aliquando tamen quidam cordis aures admovent, atque adhibent veritati, rarius inter prospera, crebrius inter adversa : sed tamen pauci sunt, ita enim prædicti sunt : inter quos te esse cupio, quia veraciter diligo, domine insignis et præstantissime ac desiderantissime fili. Hæc admonitio tibi sit mea resalutatio, quia etsi te deinceps talia perpeti, qualia pertulisti, nolo; plus tamen doleo hæc ipsa te sine aliqua in melius vitæ mutatione fuisse perpessum.

EPISTOLA CCIV[1].

Domino eximio, et honorabili filio DULCITIO, AUGUSTINUS salutem in Domino.

Augustinus Dulcitio Tribuno et Notario Imperaliumque jussionum adversus Donatistas datarum executori ex lib. 2. Retract. c. 59. significans a se jam abunde satisfactum fuisse querelis Donatistarum ; et ostendens eorum vesaniam qui sibi necem ultro consciscebant.

1. NON debui contemnere petitionem tuam, qua desiderasti a me institui, quemadmodum te oporteat hæreticis respondere, quorum salus in Domini misericordia instantia quoque tuæ strenuitatis inquiritur. Quamvis enim ingentes eorum multitudines, (unde plurimum gratulamur) quid sibi benefici conferatur intelligant : quidam tamen eorum Deo et hominibus miserabili instinctu furoris ingrati, ubi suis cædibus nos vastare non possunt,

[1] Alias LXI, quæ autem 204 erat, nunc 173. — Scripta circa hoc tempus.

suo nos exitio terrere se credunt, aut lætitiam suam quærentes de mortibus nostris, aut tristitiam nostram de mortibus suis. Sed non debet tot tantorumque populorum salutem furiosus error hominum impedire paucorum. Quid eis velimus non solum Deus et prudentes homines, verumetiam ipsi, cum sint nobis inimicissimi, sentiunt. Cum enim sua pernicie nos terrendos putant, non dubitant nos timere ne pereant.

II. Sed quid faciamus, videntes quod multi adjuvante Domino per occasionem vestram viam pacis inveniant? Numquid prohibere vos possumus vel debemus ab hac unitatis instantia, dum metuimus ne quidam durissimi, et in se ipsos crudelissimi, non nostra, sed propria voluntate se perdant? Optaremus quidem ut omnes, qui contra Christum portant signum Christi, et contra Evangelium de ipso Evangelio, quod non intelligunt, glorian-tur, a sua perversitate discederent, et nobiscum in ejus unitate gauderent. Sed quoniam Deus occulta satis dispositione, sed tamen justa, nonnullos eorum pœnis prædestinavit extremis, procul dubio melius incomparabili numerositate plurimis ab illa pestifera divisione et dispersione redintegratis atque collectis, quidam suis ignibus pereunt, quam pariter universi sempiternis ignibus gehennarum merito sacrilegæ dissensionis ardebunt. Sic enim pereuntes istos dolet Ecclesia, quemadmodum rebellem filium sanctus David, de cujus salute servanda sollicita dilectione mandaverat[1]. Nam eum merito nefandæ impietatis extinctum, etiam cum testimonio lacrymosæ vocis ingemuit. Verumtamen superbo et maligno discedente in locum suum, populus Dei, qui fuerat illius tyrannide divisus, agnovit regem suum; et de amisso filio mœrorem patris, perfectio consolata est unitatis.

[1] 2 Reg. XVIII, 5.

III. Non itaque reprehendimus, domine eximie et honorabilis fili, quod tales homines apud Thamugadem prius edicto admonendos existimasti : sed quod ibi dixisti : « Noveritis vos debitæ neci dandos, » putaverunt, sicut eorum rescripta indicant, hoc te fuisse comminatum, quod tu illos apprehensos fueras occisurus, non intelligentes de illa nece, quam ipsi sibi volunt ingerere, te locutum. Non enim tu in eos jus gladii ullis legibus accepisti, aut imperialibus constitutis, quorum tibi injuncta est executio, hoc præceptum est ut necentur. Secundo sane edicto dilectionis tuæ planius quid volueris aperuisti. Quod autem etiam ipsum episcopum[1] illorum putasti litteris alloquendum,, humanissime ostendisti, quanta mansuetudine temperati sint in catholica Ecclesia, etiam qui potestate christiani Imperatoris, sive terrendo, sive plectendo corrigendis præficiuntur erroribus; nisi quod honorificentioribus eum verbis tractasti quam decebat hæreticum.

IV. Sed quod ejus responsioni me respondere voluisti, credo te arbitratum etiam hoc Thamugadensibus debere præstari, ut fallax doctrina ipsius, a quo seducebantur, aliquanto diligentius refellatur : verum nos et occupatissimi sumus, et jam in aliis plurimis opusculis nostris hujusmodi vaniloquia refutavimus. Jam enim nescio quoties disputando et scribendo monstravimus[2], non eos posse habere Martyrum mortem, quia Christianorum non habent vitam, cum Martyrem non faciat pœna, sed causa. Docuimus etiam liberum arbitrium sic homini datum, ut tamen et divinis legibus et humanis rectissime gravium supplicia constituta sint peccatorum : et pertinere ad religiosos reges terræ, non solum adulteria vel homicidia vel hujusmodi alia flagitia seu facinora, verum etiam sa-

[1] Gaudentium Thamugadensem. — [2] In epist. 185.

crilegia severitate congrua cohibere : multumque illos falli qui putant a nobis tales istos suscipi, quales sunt, quia non eos rebaptizamus. Quomodo enim tales suscipiuntur quales sunt, cum sint hæretici, et ad nos transeundo fiant Catholici? Neque enim propterea corda depravata non licet corrigi, quia Sacramenta semel data non licet iterari.

V. De mortibus autem furiosissimis, quas quidam eorum ipsi sibi inferunt, de quibus solent detestabiles et abominabiles esse multis etiam suis, quorum mentes dementia non tanta possedit, eis secundum Scripturas rationesque Christianorum sæpe respondimus, quoniam scriptum est : « Qui sibi nequam, cui bonus[1]? » Aut certe in eisdem positum tentationibus mori volentem occidat et proximum, qui sibi expedire et licere putat occidere se ipsum, quoniam Scriptura dicit : « Diliges » proximum tuum tanquam te ipsum[2]. » Nullis autem jubentibus legibus vel legitimis potestatibus, non licere alterum occidere, etiam volentem et petentem, et vivere jam non valentem, satis indicat Scriptura Regnorum, ubi rex David regis Saülis interfectorem jussit occidi[3], cum ille dixisset ab eo jam saucio atque semivivo petitum se fuisse ut hoc faceret, et animam corporis nexibus obluctantem solvique cupientem uno ictu vulneris ab illis cruciatibus liberaret. Proinde quia omnis, qui sine ulla legitimæ potestatis auctoritate hominem occidit, homicida est, quisquis se ipsum occidit non sit homicida, si non homo est. Hæc omnia multimodis in aliis plurimis nostris sermonibus, et litteris diximus.

VI. Verumtamen, quod fatendum est, de isto Razio seniore, quem summa exemplorum inopia coarctati se in

[1] Eccli. xiv, 5. — [2] Levit. xix, 18, et Marc. xii, 31. — [3] 2 Reg. i, 15.

Macchabæorum libris, quasi ad auctoritatem sceleris[1], quo se ipsos perdunt, perscrutatis omnibus ecclesiasticis auctoritatibus, vix aliquando se invenisse gloriantur, adhuc eis nunquam respondisse me recolo. Sed, quod tuæ charitati et prudentibus quibusque sufficiat ad istos redarguendos, si ad vitam Christianorum de Judæa gente atque illis litteris parati sunt omnium factorum exempla transferre, tunc et hoc transferant. Si autem illic sunt plurima eorum quoque hominum, qui litterarum illarum veritate laudati sunt, vel huic jam tempori non convenientia, vel etiam illo tempore non recte facta, tale etiam hoc est; quod in se ipsum Razius iste commisit : qui cum esset apud suos nobilis, et multum in Judaïsmo profecisset, (quæ sibi in comparatione justitiæ christianæ damna et stercora fuisse dicit Apostolus[2],) et propter hoc idem Razius Judæorum pater appellaretur; quid mirum est, si tanquam homini elatio superba subrepsit, ut mallet manu propria perimi, quam post illam in suorum aspectibus celsitudinem sustinere indignam in hostium manibus servitutem?

VII. Solent in litteris gentilium ista laudari. In his autem Machabæorum libris quamvis homo ipse fuerit laudatus, factum tamen ejus narratum est, non laudatum, et judicandum potius quam imitandum quasi ante oculos constitutum, non sane nostro judicio judicandum, quod nos quoque ut homines habere possemus, sed judicio doctrinæ sobriæ, quæ in ipsis quoque libris veteribus clara est. Longe quippe fuit iste Razius a verbis illis, ubi legitur, « Omne quod tibi applicitum fuerit » accipe, et in dolore sustine, et in humilitate tua pa» tientiam habe[3]. » Non ergo fuit iste vir eligendæ mortis sapiens, sed ferendæ humilitatis impatiens.

[1] 2 Mach. XIV, 37. — [2] Philip. III, 8. — [3] Eccli. II, 4.

VIII. Scriptum est, quod voluerit « Nobiliter et viri- » liter mori, sed numquid ideo sapienter ? « Nobiliter » scilicet, ne libertatem sui generis captivus amitteret : « Viriliter » autem, quod tantas vires animi haberet, quibus idoneus esset ut se ipse perimeret ; quod gladio cum implere non posset, de muro se præcipitem dedit, et sic adhuc vivus abruptam cucurrit ad petram, atque ibi jam exsanguis intestina sua produxit, quæ utraque manu dissipata spargebat in populum, ac deinde postea defessus occubuit. Magna hæc sunt, nec tamen bona. Non enim bonum est omne quod magnum est; quoniam sunt magna etiam mala. Deus dixit, « Innocentem et justum » ne occidas[1]. » Si ergo iste innocens et justus non fuit, cur proponitur imitandus ? Si autem innocens et justus fuit, quare interfector innocentis et justi, id est ipsius Razii, insuper putatur esse laudandus ?

IX. Hæc interim, ne nimium prolixa fiat, huic epistolæ implendæ satis sint. Debeo autem Thamugadensibus ejusmodi ministerium charitatis, quoniam mihi et voto tuo et ab honorabili et charissimo filio meo Eleusino, qui Tribunatum apud eos egit, bene insinuati sunt, ut ambabus epistolis Gaudentii Donatistarum episcopi, et maxime posteriori, quam secundum Scripturas sanctas se fecisse arbitratur, ita respondeam, ne aliquid prætermissum putetur.

[1] Exod. XXIII, 7.

EPISTOLA CCV [1].

Dilectissimo fratri CONSENTIO, AUGUSTINUS.

Augustinus Consentio, respondens ad illius percontationes de corpore Christi quale nunc sit, necnon de nostris corporibus qualia futura sint in resurrectione.

I. QUANTUM ad oculos attinet corporales, quosdam videmus, nec novimus, quorum a nobis studia vitaque nesciuntur; quosdam novimus, nec videmus, quorum nobis charitas et affectus innotuit, in quibus et te annumeramus; et ideo te magis videre desideramus, ut in iis sis, quos et videmus, et novimus. Nam illi qui ignoti nostris oculis ingeruntur, non solum desiderabiles non sunt, sed vix tolerabiles sunt, nisi aliquibus signis pulchritudo in his hominis interioris appareat. Quorum autem, sicut tuus, nobis prius animus intelligendo, quam videndo corpus apparuit, jam quidem novimus eos; sed ideo etiam videre desideramus, ut per illud quod conspicitur oculis, multo jucundius et familiarius eo, quem jam novimus, amico interiore perfruamur. Verum et hoc de te nobis Deus fortasse donabit, quietioribus et tranquillioribus, sicut optamus, rebus humanis, ut id honestæ charitatis sit potius quam molestæ necessitatis. Nunc ad ea respondeam, sicut Domino adjuvante potuero, quæ præter epistolam in alia chartula a me quærenda misisti.

[1] Alias CXLVI. quæ autem 205 erat, nunc 189. — Scripta forte eodem tempore.

II. Quæris « Utrum nunc corpus Domini ossa et sanguinem habeat, aut reliqua carnis lineamenta. » Quid si adderes, utrum etiam vestimenta, nonne augeretur quæstio ? qua causa, nisi quia ea, quæ in usu vitæ hujus nostræ corruptibilia novimus, sine corruptione cogitare vix possumus, cum divinorum miraculorum quædam documenta, jam data sint, ex quibus liceat conjectare majora ? Nam si vestis Israëlitarum per tot annos in eremo sine tritura esse potuit, si morticina pellis calceamentorum tandiu sine labe duravit, potest ubique Deus quorumlibet corporum, per quantum voluerit tempus, incorruptam protendere qualitatem. Ego proinde Domini corpus ita in cœlo esse credo, ut erat in terra, quando ascendit in cœlum. Dixerat autem Discipulis, ut in Evangelio legimus, de sua resurrectione dubitantibus, et illud quod videbant, non corpus, sed spiritum esse putantibus, « Videte manus meas, et pedes, palpate, et videte, quia spiritus ossa et carnem non » non habet, sicut me videtis habere[1]. » Sicut eorum, cum esset in terra, contrectatus est manibus, sic eorum est, cum iret in cœlum, deductus aspectibus. Ibi vox angelica sonuit, « Sic veniet, quemadmodum eum vidistis euntem in cœlum[2]. » Fides adsit, et nulla quæstio remanebit.

III. Nisi forte de sanguine requirendum est, quia cum dixisset, « Palpate et videte quia spiritus carnem » et ossa non habet, » non addidit. sanguinem. Non ergo et nos addamus inquirere, quod ille non addidit dicere : et de compendio, si placet, finita sit quæstio. Fortassis enim, accepta occasione sanguinis, urgebit nos molestior perscrutator, et dicet, Si sanguis, cur non et pituita, cur non et fel flavum et fel nigrum, quibus

[1] Luc. XXIV, 39. — [2] Act. I, 11.

quatuor humoribus naturam carnis temperari etiam medicinæ disciplina testatur. Sed quodlibet quisque addat, corruptionem addere caveat, ne suæ fidei sanitatem castitatemque corrumpat.

IV. Ex consuetudine rerum expertarum, inexperta opera divina, infirmitas metitur humana, et acutule se garrire arbitratur, cum dicit, Si caro est, et sanguis est : si sanguis et cæteri humores : si cæteri humores, ergo et corruptio. Eo modo diceret, Si flamma est, et ardet : si ardet, et urit : si urit, ergo virorum trium in fornacem ignis ab impio rege missorum corpora incendit. Si autem hoc in tribus viris miraculum factum esse non dubitat, quisquis de divinis operibus recte sapit ; cur non credatur, qui fecit illa corpora non posse igne corrumpi, fecisse illud corpus nec posse corrumpi igne nec fame nec morbo nec senio, nec ulla vi alia, qua solet humana corpora labefactare corruptio ? Quod si quisquam dicit, non carni trium illorum virorum additam contra ignem incorruptionem, sed ipsi igni detractam corrumpendi facultatem, quid veremur ne carnem facere nequiverit non posse corrumpi, qui fecit ignem non posse corrumpere ? Nam si illud non de carnis sed de ignis mutatione intelligitur, multo est mirabilius : simul enim et hominum corpora non urebat ne posset nocere, et ligna fornacis urebat ut posset ardere. Sed qui etiam ista non credunt, nimium de divina potestate diffidunt, nec cum eis vel ad eos nunc sermo nobis est. Qui autem ista credunt, ex his etiam illa utcumque conjiciant, quæ fideliter quærunt. Valet igitur divina potentia de ista visibili atque tractabili natura corporum, quibusdam manentibus, auferre quas voluerit qualitates : ac per hoc valet etiam membra mortalia formæ lineamentis manentibus, corruptione vero mortalitatis emortua, stabili vi-

gore firmare ; ut absit labes , adsit effigies ; adsit motio , absit fatigatio , adsit vescendi potestas , absit esuriendi necessitas.

V. Quod ergo legitur apud Apostolum , « Caro et » sanguis regnum Dei non possidebunt[1], » solvitur quidem quæstio etiam isto modo , quem tu commemorasti , ut carnis et sanguinis nomine, opera carnis et sanguinis intelligantur : verum , quia non de operibus, sed de modo resurrectionis loquebatur Apostolus, et eam quæstionem disputando versabat, melius eo loco intelligitur caro et sanguis pro curruptione carnis et sanguinis posita. Si enim nomen carnis significat operationem , cur non significet etiam corruptionem , sicut dictum est, « Omnis » caro fœnum. » Nam et hîc ipsa corruptibilitas significata est. Sequitur enim , « Et omnis honor carnis ut flos » fœni : fœnum aruit , flos decidit[2]. » Numquidnam hoc etiam illi carni competit , de qua dictum est , « Palpate » et videte , quia spiritus ossa et carnem non habet , » sicut me videtis habere[3] ? » Nam quomodo arescat aut decidat , cum scriptum sit , quod « Christus surgens a » mortuis , jam non moritur, et mors ei ultra non domi- » nabitur[4] ? »

VI. Proinde ipsam apostolicam sententiam desuper inspice , totamque considera. Cum resurrectionem mortuorum persuadere vellet eis, qui dicebant, quod resurrectio mortuorum non est, Christi resurrectione præmissa in exemplum , inter cætera quæ ibi disseruit, intulit sibi quæstionem atque ait , « Sed dicet aliquis , quomodo » resurgent mortui ? quo autem corpore venient, » id est quali corpore ? Deinde adhibens documenta seminum , « Stulte, inquit , tu quod seminas non vivificatur nisi » prius moriatur ; et quod seminas non corpus quod fu-

[1] 1 Cor. xv, 50. — [2] Isaï. xl, 6. — [3] Luc. xxiv, 39. — [4] Rom. vi, 9.

» turum est seminas, sed nudum granum ut puta tritici, » aut alicujus cæterorum ; Deus autem illi dat corpus » quomodo voluerit, et unicuique seminum proprium » corpus[1]. » Secundum hoc ergo dixerat, « Non corpus » quod futurum est seminas. » Neque enim non triticum erit ex tritico : sed quia nemo seminat herbam, vel stipulam, et multiplicia in palea tegumenta granorum, cum quibus tamen semina exurgunt, ideo ait, « Sed nudum » granum : » hinc volens ostendere, quia si Deus potest addere quod non erat in nudo semine, multo magis potest reparare quod erat in hominis corpore.

VII. Jamvero quod adjungit, ad differentiam pertinet resurgentium, propter diversas glorias fidelium atque sanctorum. « Non omnis, inquit, caro eadem caro : alia » quidem hominum, alia autem caro pecorum, alia vo- » lucrum, alia piscium ; et corpora cœlestia, et corpora » terrestria : sed alia est cœlestium gloria, et alia terres- » restrium ; et alia gloria solis, alia gloria lunæ et alia » gloria stellarum. Stella enim a stella differt in gloria : » sic et resurrectio mortuorum[2]. » In his omnibus iste sensus est, Si genera carnis cum sint cuncta mortalia, differunt tamen inter se pro diversitatibus animantium ; et si corpora cum sint omnia visibilia, differunt tamen pro diversitatibus locorum, unde alia est cœlestium gloria, alia terrestrium ; et si in locis sublimibus cum sint cuncta cœlestia, differunt etiam ipsa claritatibus luminum ; non mirum est quod in resurrectione mortuorum distabit gloria meritorum.

VIII. Hinc jam venit ad illud, quod communiter habet omnis caro, quæ ad vitam resurgit æternam, et dicit, « Seminatur in corruptione, surget in incorruptione : » seminatur in contumelia, surget in gloria : seminatur

[1] I Cor. xv, 35. — [2] Ibid. 39-41.

» in infirmitate, surget in virtute : seminatur corpus ani- » male, surget corpus spiritale. » In his verbis Apostoli, numquid fas est putare melius corpora nostra resurrectura quam Christi? cum de illo sit propositum exemplum, quod fideliter intendere, et per ejus gratiam sperare debeamus. Ac per hoc nullo modo potuit corpus Christi cum corruptione resurgere, si nostrum in incorruptione resurrecturum promittitur ; nec potuit illud sine gloria, si nostrum resurget in gloria. Quæ autem ibi gloria, ubi adhuc corruptio? Nimis itaque absurdum est, ut credamus illud corpus et in infirmitate esse seminatum, id est, mortificatum, et in infirmitate resurrexisse; cum corpus nostrum seminetur in infirmitate, resurgat in virtute, et dicat idem Apostolus de Christo, « Etsi crucifixus est ex » infirmitate, sed vivit ex virtute Dei[1]. » Quis vero tam absurde sapiat, ut credat illud corpus animale seminatum, animale resuscitatum, si nostrum seminatur animale, surget spiritale?

IX. Constat itaque, neque ullo modo dubitandum est, corpus Christi, quod licet corruptionem putredinis in sepulcro non viderit, unde scriptum est, « Nec dabis » sanctum tuum videre corruptionem[2], » clavis tamen et lancea perrumpi potuit, nunc omnino in incorruptione consistere; et quod in contumelia passionis mortisque seminatum est, nunc esse in gloria vitæ æternæ ; et quod ex infirmitate potuit crucifigi, nunc in virtute regnare ; et quod erat corpus animale, quoniam ex Adam sumptum est, nunc est spiritale, quoniam spiritui jam inseparabiliter copulatum est. Cum enim vellet Apostolus de corpore animali adhibere testimonium Scripturarum, illud posuit quod in Genesi legitur : « Si est, inquit, » corpus animale, est et spiritale : sicut scriptum est,

[1] 2 Cor. XIII, 4. — [2] Psal. XV, 10.

» Factus est primus Adam in animam viventem, vel in » animam vivam[1]. » Recolis certe quemadmodum scriptum sit, « Et insufflavit Deus in faciem ejus flatum vitæ; et » et factus est homo in animam vivam. » Dictum est autem etiam de animalibus, « Producat terra animam vi» vam[2]. » Intelligitur ergo corpus animale dici simile » cæteris animalibus propter mortis dissolutionem et corruptionem, quæ quotidie cibo reficitur, et postea separata animantis compage dissolvitur. Spiritale autem corpus, quod jam cum spiritu immortale est.

X. Quamvis nonnulli arbitrentur tunc fieri corpus spiritale, cum jam et ipsum corpus mutatur in spiritum, et quod homo erat ex corpore et spiritu, utrumque ac totum spiritus erit, quasi dixerit Apostolus: Seminatur corpus, surget spiritus. Dixit autem, « Seminatur corpus » animale, surget corpus spiritale[3]. » Proinde sicut animale corpus non est anima, sed corpus: ita et spiritale corpus non spiritum debemus putare, sed corpus. Quis porro audeat opinari, vel Christi corpus non spiritale resurrexisse; vel si spiritale surrexit, jam non corpus fuisse, sed spiritum? cum hanc opinionem Discipulorum refellat, ubi cum eum videntes existimarent se spiritum videre, ait: « Palpate et videte, quia spiritus ossa et » carnem non habet, sicut me videtis habere[4]. » Jam igitur illa caro spiritale erat corpus, nec tamen spiritus erat, sed corpus, nulla ulterius morte ab anima resolvendum atque separandum: sicut corpus animale, quale animatum est Dei flatu, cum factus est homo in animam vivam, etiam ipsum ex animali spiritale sine mortis interventu fuerat futurum, nisi transgressio præcepti prius

[1] I Cor. xv, 44, et Gen. II, 7. — [2] Gen. I, 11. — [3] I Cor. xv, 44. — [4] Luc. XXIV, 39.

commissio peccato infligeret pœnam, quam Deus servatæ justitiæ daret coronam.

XI. Unde Dominus Christus per nos ad nos venit, cum [1] peccatores justus invenit, per stratum quodammodo humilitatis nostræ, sed non cum morbo iniquitatis nostræ. Nam per animale nobis, hoc est per mortale corpus apparuit; qui utique si voluisset, cum corpore immortali primitus advenisset. Sed quia nos humilitate Filii Dei sanari oportebat, usque ad nostram infirmitatem descendit, et fidei nostræ meritum ac præmium, virtute suæ resurrectionis ostendit. Ideo sequitur Apostolus et dicit : « Novissimus Adam in spiritum vivifican» tem [2] : » sive intelligatur primus Adam, qui de pulvere ante formatus est; novissimus autem Adam, qui de virgine procreatus est : sive in unoquoque homine utrumque compleatur, ut primus Adam sit homo in corpore mortali, novissimus Adam idem ipse in corpore immortali : tamen inter animam viventem et spiritum vivificantem hoc interesse voluit, ut illic sit corpus animale, hîc spiritale. Anima quippe in corpore animali vivit quidem, sed non vivificat usque ad auferendam corruptionem. In corpore vero spiritali, quoniam perfecte adhærens Domino, unus spiritus est [3], sic vivificat ut spiritale corpus efficiat, assumens omnem corruptionem, nullam metuens separationem.

XII. Proinde sequitur, « Sed non prius quod spiritale » est, sed quod animale; postea quod spiritale. Primus » homo de terra terrenus, secundus homo de cœlo cœ» lestis. Qualis terrenus, tales et terreni, et quals cœlestis, » tales et cœlestes. Sicut portavimus imaginem terreni, » portemus et imaginem ejus qui de cœlo est [4]. » Quid

[1] *Forte* quos. — [2] I Cor. xv, 45. — [3] Id. vi, 17. — [4] Id. xv, 46-49.

est, « Qualis terrenus, tales et terreni : » nisi mortales ex mortali? Et quid est, « Qualis cœlestis, tales et cœlestes, » nisi immortales per immortalem? Illud per Adam, hoc per Christum. Dominus enim ad hoc terrenus factus est, cum esset cœlestis, ut eos qui terreni erant, faceret cœlestes; hoc est, ideo ex immortali mortalis factus est, assumendo servi formam, non Domini mutando naturam, ut eos qui mortales erant, faceret immortales, impertiendo dominicam gratiam, non servilem injuriam retinendo.

XIII. Cum igitur de resurrectione corporis Apostolus disputans, doceret nostra corpora futura ex corruptibilibus incorruptibilia, ex contemptibilibus gloriosa, ex infirmis fortia, ex animalibus spiritalia, hoc est ex mortalibus immortalia, subjecit unde agitur, atque ait, « Hoc autem dico, fratres, quia caro et sanguis regnum » Dei possidere non possunt[1]. » Et ne quisquam putaret secundum substantiam carnis hoc Apostolum definiisse, aperuit quid diceret subjungendo, « Neque corruptio » incorruptionem possidebit. » Tanquam diceret, quod dixi, « Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt, » ideo dixi, quia corruptio incorruptionem non possidebit. Hoc ergo loco nomine carnis et sanguinis corruptionem mortalitatis intelligi voluit.

XIV. Denique tanquam ei diceretur, Quomodo caro erit, et caro non erit? Caro quippe erit, quoniam Dominus post resurrectionem ait, « Palpate et videte, » quia spiritus ossa et carnem non habet, sicut me videtis » habere[2] : » caro autem non erit, quoniam « Caro et » sanguis regnum Dei non possidebunt. » Exponit quid dixerit, adjicientes, « Ecce mysterium vobis dico, omnes » quidem resurgemus[3]; » vel sicut græci codices habent,

[1] 1 Cor. xv, 50. — [2] Luc. xxiv, 39. — [3] 1 Cor. xv, 51.

« Omnes quidem dormiemus, non tamen omnes immu- » tabimur. » Hanc immutationem utrum in deterius, an in melius intelligi voluerit, inferiora demonstrant. « In atomo, » inquit, hoc est in puncto temporis, quod dividi non potest; « In ictu ocul, » hoc est in summa celeritate; « In novissima tuba, » hoc est in novissimo signo quod dabitur, ut ista compleantur. « Canet enim » tuba, inquit, et mortui resurgent incorrupti, et nos » commutabimur. » Ergo istam commutationem in melius sine dubitatione oportet intelligi, quia omnes et justi et injusti resurrecturi sunt : sed, sicut Dominus in Evangelio loquitur, « Qui bene fecerunt, in resurrec- » tionem vitæ, qui vero male egerunt, in resurrectionem » judicii[1] : judicium appellans pœnam sempiternam, sicut alio loco, « Qui non credit, inquit, jam judicatus » est[2]. » Proinde illi, qui ad judicium resurrecturi sunt, non commutabuntur in illam incorruptelam, quæ nec doloris corruptionem pati potest. Illa namque fidelium est atque sanctorum : isti vero perpetua corruptione cruciabuntur; quia ignis eorum non extinguetur, et vermis eorum non morietur[3].

XV. Quid sibi ergo vult ista distinctio, « Et mortui » resurgent incorrupti, et nos commutabimur; » nisi quia omnes incorrupti resurgent, sed ex his etiam justi immutabuntur in illam incorruptelam, cui omnino nulla possit nocere corruptio? Ac per hoc, qui in eam non commutabuntur, incorrupti quidem resurgent integritate membrorum, sed tamen corrumpendi dolore pœnarum, cum audierint, « Ite maledicti in ignem æternum, qui » paratus est diabolo et angelis ejus[4]. » A quo auditu malo justus non timebit[5]. De illa vero commutatione

[1] Joan. v, 29. — [2] Id. III, 18. — [3] Isaï. LXVI, 24. — [4] Matth. XXV, 41. — [5] Psal. CXI, 7.

justorum cum dixisset, « Nos commutabimur ; » tanquam quæreremus quomodo istud fiat, vel qualis illa commutatio futura sit, adjungit et dicit, « Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptelam, et mortale hoc » induere immortalitatem[1]. » Non, ut opinor, dubitandum est secundum hoc dictum, « Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt, » quia non ibi erit corruptio et mortalitas carnis et sanguinis. Secundum has enim qualitates hoc loco carnem et sanguinem nuncupavit.

XVI. Quocirca, ut aliquid exempli gratia ponam, quod interim occurrit, sicut scriptum est ; « Ne forte » tentaverit vos qui tentat, et inanis sit labor noster[2], » atque hîc intelligitur diabolus, tanquam Deus omnino non tentet, de quo alio loco Scriptura dicit, « Ipse autem neminem tentat[3], » nec contraria est ista sententia ei qua dicitur, « Tentat vos Dominus Deus vester[4] : » sed solvitur quæstio, cum vocabulum tentationis diversas intelligentias habeat, eo quod alia sit tentatio deceptionis, alia tentatio probationis : secundum illam non intelligitur qui tentat, nisi diabolus, secundum hanc vero tentat Deus. Ita cum dicitur, Caro possidebit regnum Dei, et, Caro non possidebit regnum Dei; etiam hujus nominis intelligentia discernatur, et nulla erit quæstio : quoniam caro secundum substantiam, secundum quam dictum est, « Spiritus ossa et carnem non habet, sicut me videtis habere[5], » possidebit regnum Dei : caro autem cum secundum corruptionem intelligitur, non possidebit. Hoc enim expositum est cum diceretur, « Caro et sanguis » regnum Dei non possidebunt ; » in eo quod continuo additum est, « Neque corruptio incorruptionem possidebit[6] ; sicut satis, quantum arbitror, disseruimus.

[1] I Cor. xv, 53. — [2] I Thess. III, 5. — [3] Jacob. I, 13. — [4] Deut. XIII, 3. — [5] Luc. XXIV, 39. — [6] I Cor. XV, 50.

XVII. Quod autem quæris, utrum singillatim a creatore Deo corporum lineamenta formentur; non te movebit, si quantum potest humana mens, potentiam divinæ operationis intelligas. Quomodo enim negare poterimus Deum etiam nunc operari cuncta quæ creantur, cum Dominus dicat : « Pater meus usque nunc operatur[1]? » Unde illa cessatio septimi diei ab ipsis naturis condendis intelligenda est facta, non ab earum administratione quæ conditæ referuntur. Cum ergo natura rerum a Creatore administratur, et per ordines præfinitis locis et temporibus suis cuncta nascuntur, Deus usque nunc operatur. Nam si Deus nunc ista non format, quomodo legitur : « Prius quam te formarem in utero, novi te[2]. » Quomodo etiam accipi potest : Quod si fœnum agri, » quod hodie est, et cras in clibanum mittitur, Deus sic » vestit[3] : » nisi forte credendum est, fœnum a Deo vestiri, et a Deo corpora non formari? Cum enim dixit : « Vestit, » non de præterita ordinatione, sed de præsenti operatione satis indicat. Unde est etiam illud Apostoli de seminibus, quod supra commemoravi : « Non, inquit, » corpus quod futurum est, seminas, sed nudum granum, » ut puta tritici, aut alicujus cæterorum ; Deus autem » illi dat corpus, quomodo voluerit[4]. » Non dixit, Dedit, aut disposuit, sed dat : ut Creatorem intelligas efficaciam sapientiæ suæ rebus quæ quotidie suis temporibus oriuntur, condendis adhibere. De qua sapientia dictum est : « Pertendit a fine usque in finem fortiter : » et non dixit, disposuit : « Sed disponit omnia suaviter[5]. » Multum est autem vel tenuiter sapere quomodo commutabilia et temporalia, non commutabilibus et temporalibus Creatoris motibus, sed æterna et stabili virtute condantur.

[1] Joan. v, 17. — [2] Jerem. I, 5. — [3] Matth. VI, 30. — [4] I Cor. XV, 37, 38. — [5] Sap. VIII, 1.

XVIII. De illo sane quod percontandum putasti, utrum baptizati omnes, si absque pœnitentia diversis criminibus irretiti, de corpore exierint, veniam quolibet tempore consecuturi sint, librum [1] non parvæ quantitatis jam scripsi, quem si describere curaveris, fortase nihil ulterius hinc requires.

XIX. Vis etiam per me scire, utrum Dei flatus ille in Adam, idem ipse sit anima. Breviter respondeo, Aut ipse est, aut ipso anima facta est. Sed et si ipse est, factus est. De anima quippe loquitur per Isaïam prophetam Deus, ubi dicit : « Omnem statum ego feci [1] : » quod sequentia satis indicant. Sequitur enim : Propter peccatum modicum quid contristavi illum, » id est, ipsum flatum ; et cætera quæ nisi de anima humana intelligi nequeunt. In hac enim quæstione maxime cavendum est, ne anima non a Deo facta natura, sed ipsius Dei substantia tanquam unigenitus Filius, quod est Verbum ejus, aut aliqua ejus particula esse credatur, tanquam illa natura atque substantia, qua Deus est quidquid est, commutabilis esse possit : quod esse animam nemo non sentit, qui se animam habere sentit. Cum ista dictarem, perlator jam ventum expectans, me vehementer ut navigaret, urgebat, Itaque si quid hic incondite atque inculte dictum legeris, vel si totum ita esse perspexeris, doctrinæ da operam, linguæ veniam : « *Et alia manu :* » Deo vivas dilectissime fili.

[1] Lib. de Fide et Operibus. — [2] Isaï. LVII, 16.

EPISTOLA CCVI[1].

Domino merito illustri et præstantissimo atque in Christo charissimo filio Valerio, Augustinus in Domino salutem.

Valerio Comiti Felicem episcopum commendat.

I. Quotiescumque a me petunt homines, ut eos tuæ benignitati fideique commendem, si non facio, non mihi recte videor de tua vel erga opis indigos misericordia, vel erga nos benevolentia judicare. Itaque facio, et maxime ministros Christi, qui Ecclesiæ curam gerunt, cujus te cohæredem et filium esse gaudemus, tuæ præstantiæ commendare non dubito, Domine merito illustris atque præstantissime, atque in Christo charissime fili. Sanctus itaque frater et coëpiscopus noster Felix cum hoc me rogasset, utique negare non debui. Commendo ergo tibi episcopum Christi egentem auxilio viri sublimis. Fac ergo quod potes; quoniam tibi plurimum posse præstitit Dominus, cujus te lucrorum avidissimum novimus.

[1] Alias CCLXX. quæ autem 206 erat, nunc 267. — Scripta circa an. 420.

EPISTOLA CCVII[1].

Beatissimo fratri et coepiscopo CLAUDIO AUGUSTINUS in Domino salutem.

Augustinus Claudio episcopo, transmittens ipsi libros contra Julianum elaboratos.

QUONIAM mihi fraterno excitatus affectu Juliani quatuor libros, quos adversus unum meum[2] scripsit, priusquam peterem ipse misisti, nihil convenientius putavi esse faciendum, quam ut ea quæ respondeo, potissimum tu legens judices, utrum recte congruenterque responderim. Nam de his quatuor libris nonnulla decerpta scripserat nescio quis ad illustrem et religiosum virum Comitem Valerium, adversus eumdem librum meum, quem me ad illum scripsisse cognoverat : quæ cum in manus meas eodem sublimi viro curante venissent, illi primo non distuli secundum volumen adjungere, in quo illa omnia, sicut potui, refutavi. Sed nunc cum eosdem libros diligentius inspicerem, comperi illum, qui nonulla inde selegerat, non omnia ita posuisse, ut in his libris leguntur. Unde videri poterit Juliano, vel cuilibet illorum, me potius fuisse mentitum; quia non utique sicut hi quatuor libri, ita illla quæ de his excepta, et memorato Comiti missa sunt, innotescere potuerunt. Quisquis ergo et illum secundum librum meum ad Comitem identidem Valerium

[1] Ex præcedentibus tomis, præfixa libris contra Julianum. Quo porro 207 erat, nunc 70. — Scripta an. 421 aut paulo post. — [2] Librum primum de Nuptiis et Concupiscentia.

sicut primum conscriptum legit, noverit me in quibusdam non respondisse Juliano; sed ei potius, qui de libris ejus illa selegit, et non ita posuit ut invenit, sed aliquantum putavit esse mutanda, fortasse ut eo modo quasi sua faceret, quæ aliena esse constaret. Nunc autem veriora credens exemplaria, quæ tua sanctitas misit, ipsi auctori video respondendum, qui unum meum quatuor libris suis refellisse jactat, et usquequaque spargere fidei venena non cessat. Aggressus sum igitur hoc opus in adjutorio Salvatoris pusillorum atque magnorum, et scio te ut id implerem orasse pro me, et pro iis quibus hujuscemodi labores nostros profuros credimus et optamus. Attende ergo jam responsionem meam, cujus principium hanc epistolam subsequetur. Vale in Domino memor nostri beatissime frater.

EPISTOLA CCVIII[1].

Dominæ merito suscipiendæ et in Christi membris honorandæ filiæ FELICIÆ AUGUSTINUS in Domino salutem.

Augustinus Feliciæ virgini, quæ malam quorumdam Ecclesiæ pastorum vitam, iniquiori animo ferebat, (an Antoni Fussalensis de quo in subsequente epistola?) monens ne scandalis offensa ab Ecclesia catholica recedat.

I. NON dubito animum tuum et pro tua fide et pro aliorum infirmitate vel iniquitate turbatum: cum sanc-

[1] Alias CCXIX. quæ autem 208 erat, nunc 218. — Scripta forte circa an. 423.

tus Apostolus plenus visceribus charitatis confiteatur, et dicat « Quis infirmatur et non ego infirmor ? quis scan» dalizatur, et non ego uror[1] ? » Unde etiam ego ipse compunctus, et pro tua, quæ in Christo est, salute sollicitus, has vel consolatorias, vel exhortatorias litteras ad tuam sanctitatem dandas putavi : quoniam in Domini nostri Jesu Christi corpore, quod est Ecclesia ejus et unitas membrorum ejus, germanissima nobis facta es quæ tanquam honorabile membrum in ejus compage diligeris, et nobiscum illius sancto Spiritu vivis.

II. Unde te admoneo ne gravius perturberis his scandalis, quæ ideo ventura prædicta sunt, ut quando venirent, reminisceremur esse prædicta, et non eis valde commoveremur. Nam hæc ipse Dominus in Evangelio ita prædixit ; « Væ mundo ab scandalis : oportet venire scandala : » væ autem homini illi per quem scandalum venit[2] : » Qui sunt ipsi homines, nisi de quibus dicit Apostolus : « Sua quærentes, non quæ Jesu Christi[3]. » Alii sunt ergo qui propterea tenent pastorales cathedras, ut Christi gregibus consulant ; alii vero qui propterea in eis sedent, ut suis honoribus temporalibus et commodis sæcularibus gaudeant. Ista duo genera pastorum, aliis morientibus, aliis nascentibus, in ipsa Catholica necesse est usque ad finem sæculi et usque ad Domini judicium perseverent. Si enim temporibus Apostolorum fuerunt tales, inter quos falsos fratres Apostolus gemeret, et diceret : « Periculis in falsis fratribus[4] ; » nec eos per superbiam separaret, sed per tolerantiam sustineret ; quanto magis temporibus nostris necesse est ut sint, cum de tempore hujus sæculi, quod propinquat ad finem, apertissime Dominus dicat : « Quoniam abundabit iniquitas,

[1] 1 Cor. xi, 29. — [2] Matth. xviii, 7. — [3] Philip. ii, 21. — [4] 2 Cor. xi, 26.

» refrigescet charitas multorum [1]. » Sed quod sequitur, nos debet consolari et exhortari ; « Qui perseveraverit, » inquit, usque in finem, hic salvus erit [2]. »

III. Sicut autem sunt pastores boni et mali, sic etiam in ipsis gregibus et boni et mali. Boni, ovium nomine significantur ; mali vero, hœdi appellantur : sed commixti pariter pascunt, donec veniat princeps pastorum, qui dictus est « Unus pastor [3], » et quemadmodum ipse promisit, separet sicut pastor oves ab hœdis [4]. Nobis enim imperavit congregationem, sibi autem servavit separationem : quia ille debet separare, qui nescit errare. Nam qui separare aute tempus, quod sibi Dominus servavit , superbi [5] servi facile ausi sunt, ipsi potius ab unitate catholica separati sunt. Nam schismate immundi mundum gregem unde habere potuerunt?

IV. Ut ergo in unitate maneamus, nec offensi scandalis palearum aream dominicam desideramus [6], sed potius usque in finem ventilationis frumenta perseveremus, et communitam stipulam firmo charitatis pondere toleremus ; ipse pastor noster in Evangelio de pastoribus bonis nos admonet, ut propter bona opera eorum, nec in eis ipsis nostram spem ponamus ; sed eum, qui tales illos fecit, patrem, qui in cœlis est, glorificemus et de pastoribus malis. quos nomine Scribarum et Phrisæorum significare voluit, docentes bona et facientes mala.

V. Nam de bonis pastoribus ita loquitur : « Vos estis » lumen mundi. Non potest civitas abscondi super mon» tem constituta ; neque accendunt lucernam, et ponunt » eam sub modio , sed super candelabrum, ut luceat » omnibus, qui in domo sunt. Sic luceat lumen vestrum » coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et

[1] Matth. XXIV, 12 — [2] Ibid. 13. — [3] Joan. X, 16.— [4] Matth. XXV, 32. — [5] Donatistæ. — [6] Matth. III, 12.

» glorificent Patrem vestrum, qui in cœlis est[1]. » De malis autem pastoribus oves admonet, dicens : « Super » cathedram Moysi sedent : quæ dicunt, facite ; quæ » autem faciunt, facere nolite : dicunt enim, et non fa- » ciunt[2]. » His auditis, oves Christi etiam per malos doctores vocem ipsius audiunt, et unitatem illius non relinquunt : quia bonum, quod eos audiunt dicere, non est ipsorum, sed illius. Et ideo securæ oves pascuntur; quia et sub malis pastoribus pascuis dominicis nutriuntur. Non autem faciunt malorum facta pastorum, quia talia opera non sunt illius, sed ipsorum. Quos autem bonos vident, non solum audiunt bona, quæ dicunt; sed etiam imitantur bona, quæ faciunt. De talibus erat Apostolus, qui dicebat : « Imitatores mei estote, sicut et ego Christi[3]. » Iste lumen erat illuminatum a lumine sempiterno ipso Domino Jesu Christo, et in candelabro positum erat, quia in ejus cruce gloriabatur; unde ait : « Mihi autem » absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi[4]. » Et quia non sua quærebat, sed quæ Jesu Christi, quamvis ad imitationem suam, quos per Evangelium genuerat, hortatur[5] : tamen corripit graviter eos, qui per Apostolorum nomina schismata fecerunt; et objurgat illos qui dicebant : « Ego sum Pauli. Numquid Paulus pro vobis, » inquit, crucifixus est? aut in nomine Pauli baptizati » estis[6]? »

VI. Hinc intelligimus et bonos pastores, non sua quærentes, sed quæ Jesu Christi; et bonas oves, quamvis imitentur facta pastorum bonorum, tamen in eis non ponere spem suam, quorum ministerio sunt congregatæ; sed in Domino potius, cujus sanguine sunt redemptæ : ut quando forte incurrerint in pastores malos, doctrinam

[1] Matth. v, 14. — [2] Id. xxiii, 2. — [3] 1 Cor. xi, 1. — [4] Galat. vi, 14. — [5] Philip. ii, 21, et 1 Cor. iv, 15. — [6] 1 Cor. i, 12.

illius prædicantes, et sua mala opera facientes, quæ dicunt, faciant; quæ autem faciunt, non faciant; nec propter filios iniquitatis, pascua deserant unitatis. In catholica enim Ecclesia, quæ non in sola Africa, sicut pars Donati, sed per omnes gentes, sicut promissa est, dilatatur atque diffunditur, « In universo mundo, » sicut dicit Apostolus, « Fructificans et crescens[1], » et boni sunt et mali. Ab ea vero separati, quandiu contra illam sentiunt, boni esse non possunt; quia etsi aliquos eorum bonos videtur ostendere quasi laudabilis conversatio, malos eos facit ipsa divisio, dicente Domino : « Qui me- » cum non est, adversum me est; et qui mecum non col- » ligit, spargit[2]. »

VII. Unde et exhortor, domina merito suscipienda, et in Christi membris honoranda filia, ut quod tibi Dominus præstitit, fideliter teneas, eumque corde toto diligas, et ejus Ecclesiam, qui te non permisit virginitatis tuæ fructum cum perditis perdere vel perire. Si enim de isto sæculo exires separata ab unitate corporis Christi, nihil tibi prodesset servata integritas corporis tui. Sed Deus, qui dives est in misericordia, fecit juxta te quod in Evangelio scriptum est, cum se excusarent invitati ad cœnam patrisfamilias, inter cætera dixit servis suis : « Exite in » vias et sæpes, et quoscumque inveneritis cogite in- » trare[3]. » Tu ergo quamvis dilectionem sincerissimam debeas etiam bonis servis ejus, per quorum ministerium intrare coacta es; in illo tamen debes spem ponere, qui convivium præparavit, cui et tu ad vitam æternam beatamque sollicita es. Ei quippe commendans cor tuum, et propositum tuum, et sanctam virginitatem tuam, et fidem, et spem, et charitatem tuam, non moveberis scandalis, quæ abundabunt usque in finem; sed stabili

[1] Coloss. I, 6. — [2] Matth. XII, 30. — [3] Id. XXII, 9.

robore pietatis salva eris, atque in Domino gloriosa, in ejus unitate perseverando usque in finem. Quomodo autem hanc acceperis pro te sollicitudinem meam, quam quibus potui litteris tibi insinuare curavi, fac ut noverim rescriptis tuis. Dei misericordia et gratia te semper protegat.

EPISTOLA CCIX[1].

Domino beatissimo et debita charitate venerando sancto papæ CÆLESTINO AUGUSTINUS in Domino salutem.

Augustinus Cælestino Romano Pontifici, de ipsius electione pacifice facta (quæ ad finem anni 422 referri potest,) gratulatur, tum exponit causam Antonii episcopi Fussalensis, qui administratione ecclesiæ suæ ob scelera privatus appellaverat ad apostolicam Sedem: atque obtestatur ut latam in ipsum sententiam vigere sinat.

I. PRIMUM gratulationem reddo meritis tuis, quod te in illa Sede Dominus Deus noster sine ulla, sicut audivimus, plebis suæ discissione constituit. Deinde insinuo sanctitati tuæ, quæ sint circa nos, ut non solum orando pro nobis, verumetiam consulendo et opitulando subvenias. In magna quippe tribulatione positus, hæc ad tuam beatitudinem scripta direxi. Quoniam volens prodesse quibusdam in nostra vicinitate membris Christi, magnam illis cladem improvidus et incautus ingessi.

[1] Alias CCLXI. quæ autem 209 erat, nunc 208. — Scripta forte ineunte anno 423.

II. Fussala (13) dicentur Hipponensi territorio confine castellum : antea ibi nunquam episcopus fuit, sed simul cum contigua sibi regione ad parœciam Hipponensis Ecclesiæ pertinebat. Paucos habebat illa terra Catholicos, cæteras plebes illic in magna multitudine hominum constitutas Donatistarum error miserabiliter obtinebat, ita ut in eodem castello nullus esset omnino Catholicus. Actum est in Dei misericordia, ut omnia ipsa loca unitati Ecclesiæ cohærerent; per quantos labores et pericula nostra, longum est explicare, ita ut ibi presbyteri, qui eis congregandis a nobis primitus constituti sunt, expoliarentur, cæderentur, debilitarentur, excæcarentur, occiderentur : quorum tamen passiones inutiles ac steriles non fuerunt, unitatis illic securitate perfecta. Sed quod ab Hippone memoratum castellum millibus quadraginta sejungitur, cum in eis regendis, et eorum reliquiis licet exiguis colligendis, quæ in utroque sexu aberrabant non minaces ulterius, sed fugaces, me viderem latius quam oportebat extendi, nec adhibendæ sufficere diligentiæ, quam certissima ratione adhiberi debere cernebam, episcopum ibi ordinandum, constituendumque curavi.

III. Quod ut fieret, aptum loco illi congruumque requirebam, qui et Punica lingua esset instructus, et habebam de quo cogitabam paratum presbyterum, propter quem ordinandum, sanctum Senem (14) qui tunc primatum Numidiæ gerebat, de longinquo ut veniret rogans litteris impetravi. Quo jam præsente, omniumque in re tanta suspensis animis, ad horam nos ille, qui mihi paratus videbatur, omni modo resistendo destituit. Ego autem qui utique, sicut exitus docuit, differre potius debui, quam periculosum præcipitare negotium, dum nolo gravissimum et sanctissimum Senem ad nos usque fatigatum sine effectu, propter quem venerat tam

longe, ad propria remeare, obtuli non petentibus quemdam adolescentem Antonium (15), qui mecum tunc erat, in monasterio quidem a nobis a parvula ætate nutritum, sed præter lectionis officium nullis clericatus gradibus et laboribus notum. At illi miseri, quod futurum fuerat ignorantes, offerenti eum mihi obedientissime crediderunt. Quid plura? factum est : esse illis episcopus cœpit.

IV. Quid faciam? Nolo apud tuam venerationem gravare, quem nutriendum collegi; nolo deserere, quos colligendos timoribus et doloribus parturivi; et quomodo utrumque agam reperire non possum. Res quippe ad tantum scandalum venit, ut in eum hîc apud nos causas dicerent, qui de illius episcopatu suscipiendo, tanquam bene sibi consulentibus, obtemperaverant nobis. In quibus causis cum stuprorum crimina capitalia, quæ non ab ipsis, quibus episcopus erat, sed ab aliis quibusdam objecta fuerant, probari mine potuissent, atque ab iis quæ invidiosissime jactabantur, videretur esse purgatus, tam miserandus factus est, et nobis et aliis, ut quidquid a Castellanis et illius regionis hominibus de intolerabili dominatione, de rapinis et diversis oppressionibus et contritionibus abjiciebatur, nequaquam nobis tale videretur, ut propter hoc vel propter simul cuncta congesta episcopatu eum putaremus esse privandum, sed restituenda quæ probarentur ablata.

V. Denique sententias nostras sic temperavimus, ut salvo episcopatu, non tamen omnino impunita relinquerentur, quæ non deberent vel eidem ipsi deinceps iterumque facienda, vel cæteris imitanda proponi. Honorem itaque integrum servavimus juveni corrigendo; sed corripiendo minuimus potestatem, ne scilicet eis præesset ulterius, cum quibus sic egerat, ut dolore justo eum

sibi præesse ferre omnino non possent, et cum suo illiusque periculo in aliquod scelus forsitan erupturam impatientiam sui doloris ostenderent. Quorum talis animus etiam tunc, quando cum eis de illo episcopi egerunt, evidenter apparuit; cum jam vir spectabilis Celer[1], de cujus adversum se præpotenti administratione conquestus est, nullam gerat, vel in Africa, vel uspiam potestatem.

VI. Sed quid multis morer? Collabora obsecro nobiscum, pietate venerabilis domine beatissime et debita charitate veneraude sancte papa, et jube tibi quæ directa sunt omnia recitari. Vide episcopatum qualiter gesserit : quemadmodum judicio nostro usque adeo consenserit, communione privatus; nisi prius Fussalensibus omnia redderentur, jam postea ut re acta æstimatis rebus solidos seposuerit, ut ei communio redderetur : quam versuta suasione sanctum Senem primatem nostrum gravissimum virum, ut ei cuncta crederet, quem velut omnimodo inculpatum venerando papæ Bonifacio commendaret, induxerit : et cætera quæ a me quid opus est recoli, cum memoratus venerabilis Senex ad tuam sanctimoniam universa retulerit.

VII. In illis autem multiplicibus Gestis, quibus de illo nostrum judicium continetur, magis deberem vereri, ne tibi minus severe, quam oporteret, judicasse videamur, nisi scirem vos tam propensos ad misericordiam, ut non solum nobis, quia illi pepercimus, verumetiam ipsi existimetis esse parcendum. Sed ille quod a nobis aut benigne aut remisse factum est, in præscriptionem vertere atque usurpare conatur. Clamat : « Aut in mea cathedra sedere debui, aut episcopus esse non debui; » quasi nunc sedeat nisi in sua. Propter hoc enim loca illa eidem dimissa atque permissa sunt, in quibus et prius episcopus

[1] Extant supra ad Celerem epistolæ 56 et 57.

erat, ne in alienrm cathedram contra statuta [1] patrum translatus illicite diceretur. Aut vero quisquam ite se debet, sive severitatis, sive lenitatis exactor, ut qui non visi fuerint episcopatus honore privandi, nullo modo in eis aliquid vindicetur; aut in quibus aliquid visum fuerit vindicandum, episcopatus honore priventur.

VIII. Existunt exempla, ipsa Sede apostolica judicante, vel aliorum judicata firmante, quosdam pro culpis quibusdam, nec episcopali spoliatos honore, nec relictos omnimodis impunitos. Quæ ut a nostrs temporibus remotissima non requiram, recentia memorabo (16). Clamet Priscus provinciæ Cæsariensis epicopus. Aut ad primatum locus sicut cæteris et mihi patere debuit, aut episcopatus mihi remanere non debuit. Clamet alius ejusdem provinciæ Victor episcopus, cui relicto in eadem pœna, in qua et priscus fuit, nusquam nisi in diœcesi ejus ab aliquo communicatur episcopo : clamet, inquam, Aut ubique communicare debui aut etiam in meis locis communicare non debui, Clamet tertius ejusdem provinciæ Laurentius episcopus et prorsus hujus vocibus clamet, Aut in cathedra, cui ordinatus sum, sedere debui, aut episcopus esse non debui. Sed quis ista vituperet? nisi qui parum attendit, nec inulta omnia relinquenda nec uno modo omnia vindicanda.

IX. Quia ergo pastorali vigilique cautela beatissimus papa Bonifacius in Epistola sua posuit de Antonio loquens episcopo, et ait : « Si ordinem rerum nobis fideliter indicavit : » Accipe nunc ordinem rerum, quem ille in suo libello reticuit; ac deinde quæ post ejus sanctæ memoriæ viri in Africa lectas litteras gesta sunt, et subveni hominibus opem tuam in Christi misericordia multo avidius quam ille poscentibus, a cujus inquietudine desi-

[1] Conc. Nicæn. c. 16. Sardic. c. 1. Antioch. c. 21.

derant liberari. Judicia quippe illis, et publicas potestates, et militares impetus tanquam executuros apostolicæ Sedis sententiam (17), sive ipse, sive rumores creberrimi comminantur, ut miseri homines Christiani catholici graviora formident a catholico episcopo, quam, cum essent hæretici, a catholicorum Imperatorum legibus formidabant. Non sinas ista fieri obsecro te per Christi sanguinem, per apostoli Petri memoriam, qui Christianorum præpositos populorum monuit, ne violenter dominentur in fratres [1]. Ego Fussalenses catholicos filios in Christo meos, et Antonium episcopum filium in Christo meum, benignitati charitatis sanctitatis tuæ, quia utrosque diligo, utrosque commendo. Neque Fussallensibus succenseo, quia justam de me querimoniam ingerunt auribus tuis, quod eis hominem nondum mihi probatum, nondum saltem ætate firmatum, a quo sic affligerentur, inflixi. Neque huic noceri volo, cui quanto magis sinceram habeo charitatem, tanto magis pravæ ejus cupiditati obsisto. Utrique misericordiam mereantur tuam ; illi, ne mala patiantur, iste ne faciat : illi, ne oderint Catholicam, si a catholicis episcopis, maximeque ab ipsa Sede apostolica, contra catholicum non eis subvenitur episcopum ; iste autem, ne se tanto scelere obstringat, ut quos molitur invitos facere suos, a Christo faciat alienos.

X. Me sane, quod confitendum est beatitudini tuæ, in isto utrorumque periculo, tantus timor et mœror excruciat, ut ab officio cogitem gerendi episcopatus abscedere, et me lamentis errori meo convenientibus dedere, si per eum, cujus episcopatui per imprudentiam suffragatus sum, vastari Ecclesiam Dei, et, quod ipse Deus avertat, etiam cum vastantis perditione perire conspexero. Recolens enim quod ait Apostolus : « Si nosmetipsos judica-

[1] 1 Petr. v. 3.

» mus, a Domino non judicaremur[1], » judicabo me ipsum, ut parcat mihi, qui judicaturus est vivos et mortuos. Si autem et membra Christi, quæ in illa regione sunt, ab exitiabili timore ac tristitia recreaveris, et meam senectutem hac misericordi justitia fueris consolatus, retribuet tibi, et in præsenti et in futura vita, bona pro bonis, qui per te nobis in ista tribulatione succurrit, et qui te in illa Sede constituit.

EPISTOLA CCX[2].

Dilectissimæ et sanctissimæ matri FELICITATI, et fratri RUSTICO, et sororibus quæ vobiscum sunt, AUGUSTINUS et qui mecum sunt, in Domino salutem.

Augustinus Felicitati et Rustico de malis tolerandis et de fraterna correptione; forte occasione tumultus in sanctimonialium conventu exorti, de quo in epistola proxime post hanc subsequente.

BONUS est Dominus, et misericordia ejus ubique diffusa, quæ nos de vestra charitate in suis visceribus consolatur. Quantum enim diligat credentes et sperantes in se, et illum atque invicem diligentes, et quid eis in posterum servet, hinc maxime ostendit, cum infidelibus et desperatis et perversis, quibus in mala voluntate usque in finem perseverantibus ignem cum diabolo æternum minatur, in hoc tamen sæculo bona tanta largitur : « Qui facit » oriri solem suum super bonos et malos, et pluit super

[1] 1 Cor. XI, 31. — [2] Alias LXXXVII. quæ autem 210 erat, nunc 57. — Scripta forte circiter hoc tempus.

» justos et injustos[1] : » breviter enim aliquid dictum est, ut plura cogitentur. Quam multa enim habeant impii in hac vita munera et dona gratuita ab illo, quem contemnunt, enumerare quis potest? Inter quæ illud magnum, quod exemplis interpositarum tribulationum, quas hujus sæculi dulcedini tanquam bonus medicus miscet, admonet eos, si attendere velint, fugere ab ira ventura; et cum in via sunt, id est in hac vita, concordare cum sermone Dei, quem sibi adversarium fecerunt male vivendo. Quid ergo non misericorditer præstatur hominibus a Domino Deo, a quo etiam tribulatio beneficium est? Nam res prospera donum est consolantis, res autem adversa donum est admonentis Dei. Et si hæc præstat, ut dixi, etiam malis, quid præparat sustinentibus se? quorum in numero vos per illius gratiam congregatos esse gaudete sustinentes invicem in dilectione, studentes servare unitatem spiritus in vinculo pacis [2]. Non enim deerit quod in vobis invicem sufferatis nisi cum vos ita purgaverit Dominus absorpta morte in victoriam, ut sit Deus omnia in omnibus [3].

II. Dissensiones autem nunquam debent amari; sed aliquando tamen aut a charitate nascuntur, aut charitatem probant. Quis enim facile invenitur qui velit reprehendi? et ubi est ille sapiens de quo dictum est : « Corripe sa» pientem, et amabit te [4]? » Numquid tamen ideo non debemus reprehendere et corripere fratrem, ne securus tendat in mortem? Solet enim fieri, et frequenter accidit, ut ad horam contristetur cum reprehenditur, et resistat, et contendat; et tamen postea consideret secum in silentio, ubi nemo est nisi Deus et ipse, nec timet displicere hominibus, quia corripitur; sed timet displicere Deo,

[1] Matth. v, 45. — [2] Ephes. iv, 3. — [3] I Cor. xv, 54. — [4] Prov. ix, 8.

quia non corrigitur, et deinceps non faciat illud, in quo juste reprehensus est, et quantum odit peccatum suum, tantum diligat fratrem, quem sensit hostem peccati sui Si autem de illo numero est, de quo dictum est : « Cor» ripe stultum, et adjiciet ut oderit te [1] : » non de charitate illius dissensio nascitur, sed tamen charitatem reprehensoris sui exercet et probat ; quia non ei reprehenditur odium, sed dilectio quæ cogit reprehendere, imperturbata perdurat, etiam cum ille qui reprehensus est, odit. Si autem ille qui corripit, reddere vult malum pro malo ei, qui corripienti indignatur, non fuit dignus qui corriperet, sed dignus plane qui etiam ipse corripi deberet. Hæc agite ut inter vos aut non existant indignationes, aut exortæ statim celerrima pace perimantur. Majorem date operam concordandis vobis quam redarguendis. Quia sicut acetum corrumpit vas, si diutius ibi fuerit; sic ira corrumpit cor, si in alium diem duraverit Hæc ergo agite, et Deus pacis erit vobiscum, orantes simul et pro nobis, ut ea, quæ bene monemus alacriter impleamus.

[1] Prov. IX, 8.

EPISTOLA CCXI[1].

Augustinus Monachas quæ dum student mutare Præpositam, indecenter fuerant tumultuatæ, revocat ad concordiam, et præscribit illis vitæ regulam.

I. Sicut parata est severitas peccata quæ invenerit vindicare : ita non vult charitas quod vindicet invenire. Hæc causa fecit ut ad vos non venirem, cum meam præsentiam quæreretis, non ad pacis vestræ gaudium, sed ad dissensionis vestræ argumentum. Quomodo enim contemnerem, et impunitum relinquerem, si et me præsente tantus vester tumultus existeret, quantus me absente, etsi oculos meos latuit, tamen aures meas vestris vocibus verberavit? Nam fortassis etiam major esset vestra seditio in præsentia mea, cum necesse esset vobis non concedi, quæ in perniciosissimum exemplum, contra sanam disciplinam, quod vobis non expedit petebatis : ac sic quales non volo invenirem vos, et ipse invenirer a vobis qualem non volebatis.

II. Cum ergo scribat Apostolus ad Corinthios, dicens : « Testem Deum facio super animam meam, quia parcens » vobis nondum veni Corinthum ; non quia dominamur » fidei vestræ, sed cooperatores sumus gaudii vestri[2] : » hoc ego etiam dico vobis ; quia parcens vobis non ad vos veni. Peperci etiam mihi, ne tristitiam super tristitiam haberem ; et elegi non ut exhiberem faciem meam vobis,

[1] Alias cix. quæ autem 211 erat, nunc 247. — Scripta circa hoc tempus. — [2] 2 Cor. 1, 23.

sed effunderem cor meum Deo pro vobis, et causam magni periculi vestri, non apud vos verbis, sed apud Deum lacrymis agerem, ne convertat in luctum gaudium meum, quo soleo gaudere de vobis, et inter tanta scandala, quibus ubique abundat hic mundus, aliquando consolari, cogitans copiosam congregationem, et castam dilectionem, et sanctam conversationem vestram, et largiorem gratiam Dei, quæ data est vobis, ut non solum carnales nuptias contemneretis; verumetiam eligeretis in domo societatem unanimes habitandi, ut sit vobis anima una et cor unum in Deum.

III. Hæc in vobis bona, hæc Dei dona considerans, inter multas tempestates, quibus ex aliis malis quatitur cor meum, solet utcumque requiescere. « Currebatis » bene, quis vos fascinavit? Suasio illa non est ex Deo, » qui vocavit vos. Modicum fermenti[1] : » nolo dicere quod sequitur; hoc enim magis cupio et oro et hortor, ut ipsum fermentum convertatur in melius, ne tota massa, sicut pene jam fecerat, convertatur in pejus. Si ergo repullulastis sanum sapere, orate ne intretis in tentationem, ne iterum in contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, detractiones, seditiones, susurrationes. Non enim sic plantavimus et rigavimus hortum dominicum in vobis, ut spinas metamus istas ex vobis. Si autem adhuc vestra tumultuatur infirmitas, orate ut eruamini de tentatione. Quæ autem conturbant vos, si adhuc conturbant vos, nisi correxerint se, portabunt judicium, quæcumque illæ fuerint.

IV. Cogitate quid mali sit, ut cum de Donatistis[2] in unitate gaudeamus, interna schismata in monasterio lugeamus. Perseverate in bono proposito, et non desiderabitis mutare Præpositam, qua in monasterio illo per tam

[1] Galat. v, 7, et 1 Cor. v, 6. — [2] *Alias* de Deo natis.

multos annos perseverante et numero et ætate crevistis; quæ vos mater non utero, sed animo suscepit. Omnes enim quæ illuc venistis, ibi eam aut sanctæ Præpositæ sorori meæ servientem, placentem, aut etiam ipsam Præpositam, quæ vos suscepit, invenistis : sub illa estis eruditæ, sub illa velatæ, sub illa multiplicatæ; et sic tumultuamini, ut ea vobis mutetur, cum lugere deberetis, si eam vobis mutare vellemus. Ipsa est enim quam nostis, ipsa est ad quam venistis, ipsa est quam per tot annos habendo crevistis. Novum non accepistis, nisi Præpositum : aut si propter illum quæritis novitatem, et in ejus invidiam contra matrem vestram sic rebellastis, cur non potius id petistis, ut ipse vobis mutetur? Si autem hoc exhorretis; quia novi quomodo eum in Christo venerabiliter diligatis, cur non potius illam? In vobis namque regendis sic Præpositi rudimenta turbantur, ut magis velit vos ipse deserere, quam istam ex vobis famam et invidiam sustinere, ut dicatur non vos aliam quæsituras fuisse Præpositam, nisi ipsum cœpissetis habere Præpositum. Tranquillet ergo Deus, et componat animos vestros; non in vobis prævaleat opus diaboli, sed pax Christi vincat in cordibus vestris : nec dolore animi, quia non fit quod vultis, vel quia pudet voluisse quod velle non debuistis, erubescendo curratis in mortem, sed potius pœnitendo resumatis virtutem, nec habeatis pœnitentiam Judæ traditoris, sed potius lacrymas Petri pastoris.

V. Hæc sunt, quæ ut observetis præcipimus in monasterio constitutæ. Primum propter quod estis in unum congregatæ, ut unanimes habitetis in domo, et sit vobis cor unum et anima una in Deo. Et non dicatis aliquid proprium, sed sint vobis omnia communia; et distribuatur unicuique vestrum a Præposita vestra victus et te-

gumentum, non æqualiter omnibus, quia non æqualiter valetis omnes, sed unicuique sicut opus fuerit. Sic enim legitis in Actibus Apostolorum : « Quia erant eis omnia » communia, et distribuebatur singulis prout cuique opus » erat[1]. » Quæ aliquid habebant in sæculo, quando ingressæ sunt monasterium, libenter velint illud esse commune. Quæ autem non habebant, non ea quærant in monasterio, quæ nec foris habere potuerunt : sed tamen earum infirmitati quod opus est tribuatur, etiamsi pauperies earum, quando foris erant, nec ipsa necessaria poterat invenire : ac nunc non ideo putent se esse felices, quia invenerunt victum et tegumentum, quale foris invenire non potuerunt.

VI. Nec erigant cervicem, quia sociantur eis, ad quas foris accedere non audebant; sed sursum cor habeant, et terrena bona non quærant, ne incipiant monasteria esse divitibus utilia, non pauperibus, si divites illic humiliantur, et pauperes illic inflantur. Sed rursus etiam illæ, quæ aliquid esse videbantur in sæculo, non habeant fastidio sorores suas, quæ ad illam sanctam societatem ex paupertate venerunt. Magis autem studeant non de parentum divitum dignitate, sed de pauperum sororum societate gloriari. Nec extollantur, si communi vitæ de suis facultatibus aliquid contulerunt : ne de suis divitiis magis superbiant quia eas monasterio partiuntur, quam si eis in sæculo fruerentur. Alia quippe quæcumque iniquitas in malis operibus exercetur ut fiant : superbia vero etiam bonis operibus insidiatur ut pereant. Et quid prodest dispergere dando pauperibus et pauperem fieri, si anima misera superbior efficiatur contemnendo, quam fuerat possidendo ? Omnes ergo unanimiter et concorditer vivite ; et honorate in vobis invicem Deum, cujus templa factæ estis.

[1] Act. IV, 32-35.

VII. Orationibus instate horis et temporibus constitutis. In oratorio nemo aliquid agat, nisi ad quod est factum, unde et nomen accepit : ut si aliquæ etiam præter horas constitutas, si eis vacat, orare voluerint, non eis sint impedimento, quæ ibi aliquid agere voluerint. Psalmis et hymnis cum oratis Deum, hoc versetur in corde, quod profertur in voce. Et nolite cantare, nisi quod legitis esse cantandum : quod autem non ita scriptum est ut cantetur, non cantetur.

VIII. Carnem vestram domate jejuniis et abstinentia escæ et potus, quantum valetudo permittit. Quando autem aliqua non potest jejunare, non tamen extra horam prandii aliquid alimentorum sumat, nisi cum ægrotat. Cum acceditis ad mensam, donec inde surgatis, quod vobis secundum consuetudinem legitur, sine tumultu et contentionibus audite. Nec solæ vobis fauces sumant cibum, sed et aures percipiant Dei verbum.

IX. Quæ infirmæ sunt ex pristina consuetudine, si aliter tractantur in victu, non debet aliis molestum esse, nec injustum videri, quas fecit alia consuetudo fortiores. Nec illas feliciores putent, quia sumunt quod non sumunt ipsæ : sed sibi potius gratulentur, quia valent quod non valent illæ. Et si eis, quæ venerunt ex moribus delicatioribus ad monasterium, aliquid alimentorum, vestimentorum, stramentorum, operimentorum datur, quod aliis fortioribus, et ideo felicioribus non datur, cogitare debent quibus non datur, quantum de sua sæculari vita illæ ad istam descenderint, quamvis usque ad aliarum, quæ sunt corpore fortiores, frugalitatem pervenire nequiverint. Nec illæ debent conturbari, quod eas vident amplius, non quia honorantur, sed quia tolerantur accipere; ne contingat detestanda perversitas, ut in monasterio, ubi, quantum possunt, fiunt divites laboriosæ,

fiant pauperes delicatæ. Sanæ quemadmodum ægrotantes necesse habent minus accipere, ne graventur; ita post ægritudinem sic tractandæ sunt ut citius recreentur, etiamsi de humillima sæculi paupertate venerunt, tanquam hoc illis contulerit recentior ægritudo, quod divitibus anterior consuetudo. Sed cum vires pristinas reparaverint, redeant ad feliciorem consuetudinem suam, quæ famulas Dei tanto amplius decet, quanto minus indigent : nec ibi eas teneat voluntas jam vegetas, quo necessitas levaret infirmas. Illæ se existiment ditiores, quæ fuerint in sustinenda parcitate fortiores. Melius est enim minus egere, quam plus habere.

X. Non sit notabilis habitus vester, nec affectis vestibus placere, sed moribus. Nec sint vobis tam tenera capitum tegmina ut retiola subter appareant. Capillos ex nulla parte nudos habeatis, nec foris vel spargat negligentia, vel componat industria. Quando proceditis, simul ambulate : cum veneritis quo itis, simul state. In incessu, in statu, in habitu, in omnibus motibus vestris nihil fiat quod illiciat cujusquam libidinem, sed quod vestram deceat sanctitatem. Oculi vestri etsi jaciuntur in aliquem, figantur in neminem. Neque enim quando proceditis, viros videre prohibemini, sed appetere, aut ab ipsis appeti velle. Nec solo tactu, sed affectu quoque et aspectu appetitur, et appetit fœmina. Nec dicatis vos habere animos pudicos, si habeatis oculos impudicos : quia impudicus oculus impudici cordis est nuntius. Et cum se invicem sibi etiam tacente lingua conspectu mutuo corda nuntiant impudica, et secundum concupiscentiam carnis alterutro delectantur ardore, etiam intactis ab immunda violatione corporibus fugit castitas ipsa de moribus. Nec putare debet quæ in masculum figit oculum, et illius in se ipsam diligit fixum, non ab aliis videri,

cum hoc facit; videtur omnino, et a quibus videri non arbitratur. Sed ecce lateat, et a nemine hominum videatur, quid faciet de illo superno inspectore, quem latere nihil potest? An ideo putandus est non videre, quia tanto videt patientius, quanto sapientius? illi ergo timeat sancta fœmina displicere, ne velit viro male placere: illum cogitet omnia videre, ne velit virum male videre. Illius namque et in hac causa commendatus est timor, ubi scriptum est: « Abominatio est Domino defigens oculum [1]. » Quando ergo simul estis in Ecclesia, et ubicumque ubi et viri sunt, invicem vestram pudicitiam custodite. Deus enim qui habitat in vobis, etiam isto modo custodiet vos ex vobis.

XI. Et si hanc, de qua loquor, oculi petulantiam in aliqua vestram adverteritis, statim admonete, ne cœpta progrediantur, sed ex proximo corrigantur. Si autem et post admonitionem iterum vel alio quocumque die idipsum eam facere videritis, jam velut vulneratam sanandam prodat quæcumque invenire potuit hoc, prius tamen et alteri vel tertiæ demonstratam, ut duarum vel trium possit ore convinci [2], et competenti severitate coërceri. Nec vos judicetis esse malevolas, quando hoc indicatis. Magis quippe innocentes non estis, si sorores vestras, quas indicando corrigere potestis, tacendo perire permittitis. Si enim soror tua vulnus haberet in corpore, quod vellet occultari, dum timeret secari, nonne crudeliter abs te sileretur, et misericorditer indicaretur? Quanto ergo potius eam debes manifestare, ne perniciosius putrescat in corde? Sed antequam aliis demonstretur, per quas convincenda est si negaverit, Præpositæ debet ostendi, si admonita neglexerit corrigi, ne forte possit secretius correpta non innotescere cæteris. Si autem negaverit,

[1] Prov. XXVII, juxta LXX. — [2] Matth. XVIII, 16.

tunc neganti adhibendæ sunt aliæ, ut jam coram omnibus possit, non ab una teste argui, sed a duabus tribusve convinci. Convicta vero secundum Præpositæ vel presbyteri arbitrium, debet emendatoriam sustinere vindictam : quam si ferre recusaverit, et si ipsa non abscesserit, de vestra societate projiciatur. Non enim et hoc fit crudeliter, sed misericorditer, ne contagione pestifera plurimas perdat. Et hoc quod dixi de oculo non figendo, etiam in cæteris inveniendis, prohibendis, indicandis, convincendis, vindicandisque peccatis diligenter observetur, cum dilectione hominum et odio vitiorum. Quæcumque autem in tantum progressa fuerit malum, ut occulte ab aliquo litteras vel quælibet munuscula accipiat, si hoc ultro confitetur, parcatur illi, et oretur pro ea. Si autem deprehenditur atque convincitur, secundum arbitrium Præpositæ vel presbyteri, vel etiam episcopi, gravius emendetur.

XII. Vestes vestras in uno loco habete sub una custode, vel duabus, vel quot sufficere potuerint ad eas excutiendas, ne a tinea lædantur. Et sicut pascimini ex uno cellario, sic induamini ex uno vestiario. Et si fieri potest, non ad vos pertineat quid vobis induendum pro temporis congruentia proferatur, utrum hoc recipiat unaquæque vestrum quod deposuerat, an aliud quod altera habuerat, dum tamen unicuique quod opus est non negetur. Si autem hinc inter vos contentiones et murmura oriuntur, et conqueritur aliqua deterius aliquid se accepisse quam prius habuerat, et indignam se judicat esse quæ ita vestiatur, sicut alia soror ejus vestiebatur; hinc vos probate quantum vobis desit in illo interiore sancto habitu cordis, quæ pro habitu corporis litigatis. Tamen si vestra toleratur infirmitas, ut hoc recipiatis quod posueratis, in uno tamen loco sub communibus custodibus habete

quod ponitis : ita sane ut nulla sibi aliquid operetur, sive unde induatur, sive ubi jaceat, sive unde cingatur, vel operiatur, vel caput contegat ; sed omnia opera vestra in commune fiant majore studio et frequentiori alacritate, quam si vobis propria faceretis. Charitas enim, de qua scriptum est : « Quod non quærit quæ sua sunt [1], » sic intelligitur, quia communia propriis, non propria communibus anteponit. Et ideo quanto amplius rem communem quam propriam curaveritis, tanto amplius vos profecisse noveritis ; ut in omnibus quibus utitur transitura necessitas, superemineat quæ permanet charitas. Consequens ergo est, ut etiam illud quod suis vel filiabus vel aliqua necessitudine ad se pertinentibus in monasterio constitutis aliquis vel aliqua contulerit, sive vestem, sive quodlibet aliud inter necessaria deputandum, non occulte accipiatur ; sed sit in potestate Præpositæ, ut in commune redactum, cui necessarium fuerit, præbeatur. [Quod si aliqua rem sibi collatam celaverit, furti judicio condemnetur.]

XIII. Indumenta vestra secundum arbitrium Præpositæ laventur, sive a vobis, sive a fullonibus, ne interiores animæ sordes contrahat mundæ vestis nimius appetitus. Lavacrum etiam corporum, ususque balnearum non sit assiduus , sed eo quo solet intervallo temporis tribuatur, hoc est, semel in mense. Cujus autem infirmitatis necessitas cogit lavandum corpus, non longius differatur : fiat sine murmure de consilio medici, ita ut etiam si nolit, jubente Præposita faciat quod faciendum est pro salute. Si autem velit, et forte non expedit, suæ cupiditati non obediatur : alquando enim etiamsi noceat, prodesse creditur quod delectat. Denique si latens est dolor in corpore famulæ Dei, dicenti quid sibi doleat, sine dubitatione cre-

[1] Cor. XIII, 5.

datur : sed tamen utrum sanando illi dolori, quod delectat, expediat; si non est certum, medicus consulatur. Nec eant ad balneas, sive quocumque ire necesse fuerit, minus quam tres. Nec illa quæ habet aliquo eundi necessitatem, cum quibus ipsa voluerit, sed cum quibus Præposita jusserit, ire debebit. Ægrotantium cura sive post ægritudinem reficiendarum, sive aliqua imbecillitate etiam sine febribus laborantium, alicui debet injungi, ut ipsa de cellario petat quod cuique opus esse perspexerit; sive autem quæ cellario, sive quæ vestibus, sive quæ codicibus præponuntur, sine murmure serviant sororibus suis. Codices certa hora singulis diebus petantur, extra horam quæ petiverint non accipiant. Vestimenta vero et calceamenta quando fuerint indigenti necessaria, dare non differant sub quarum custodia sunt quæ poscuntur.

XIV. Lites aut nullas habeatis, aut quam celerrime finiatis, ne ira crescat in odium, et trabem faciat de festuca, et animam faciat homicidam. Neque enim ad solos viro pertinet quod scriptum est : « Qui odit fratrem suum, » homicida est [1] : » Sed sexu masculino, quem primum Deus fecit, etiam fœmineus præceptum sexus accepit. Quæcumque convicio, vel maledicto, vel etiam criminis objectu, alteram læserit, meminerit satisfactione, quantocius curare quod fecit, et illa quæ læsa est, sine disceptatione dimittere. Si autem invicem se læserunt, invicem sibi debita relaxare debebunt, propter orationes vestras; quas utique quanto crebiores habetis, tanto sanctiores habere debetis. Melior est autem, quæ quamvis ira sæpe tentatur, tamen impetrare festinat, ut sibi dimittat cui se fecisse agnoscit injuriam, quam quæ tardius irascitur, et ad veniam petendam difficilius inclinatur. Quæ non vult

[1] Joan. III, 15.

dimittere sorori, non speret accipere orationis effectum: quæ autem nunquam vult petere veniam, aut non ex animo petit, sine causa est in monasterio, etiam si non inde projiciatur. Proinde vobis a verbis durioribus parcite; quæ si emissa fuerint ex ore vestro, non pigeat ex ipso ore proferre medicamenta, ex quo facta sunt vulnera. Quando autem necessitas disciplinæ minoribus coërcendis dicere vos verba dura compellit, si etiam in ipsis modum vos excessisse sentitis, non a vobis exigitur ut ab eis veniam postuletis, ne apud eas, quas oportet esse subjectas, dum nimia servatur humilitas, regendi frangatur auctoritas: sed tamen petenda est venia ab omnium Domino, qui novit etiam eas, quas plus justo forte corripitis, quanta benevolentia diligatis. Non autem carnalis, sed spiritalis inter vos debet esse dilectio: nam quæ faciunt pudoris immemores, etiam fœminis fœminæ, jocando turpiter et ludendo non solum e viduis et intactis ancillis Christi in sancto proposito constitutis, sed omnino nec a mulieribus nuptis, nec a virginibus sunt facienda nupturis.

XV. Præpositæ tanquam matri obediatur, honore servato, ne in illa offendatur Deus: multo magis presbytero, qui omnium vestrum curam gerit. Ut ergo cuncta ista serventur, et si quid servatum non fuerit, non negligenter prætereatur; sed emendandum corrigendumque curetur, ad Præpositam præcipue pertinet, ita ut ad presbyterum, qui vobis intendit, referat quod modum vel vires ejus excedit. Ipsa vero non se existimet potestate dominante, sed charitate serviente felicem. Honore coram hominibus prælata sit vobis, timore coram Deo substrata sit pedibus vestris. Circa omnes se ipsam bonorum operum præbeat exemplum. Corripiat inquietas, consoletur pusillanimes, suscipiat infirmas, patiens sit ad omnes, disciplinam libens habeat, metuens imponat.

Et quamvis utrumque sit necessarium, tamen plus a vobis amari appetat quam timeri, semper cogitans Deo se pro vobis reddituram esse rationem. Unde magis obediendo non solum vestri, verumetiam ipsius miseremini; quia inter vos quanto in loco superiore, tanto in periculo majore versatur.

XVI. Donet Dominus ut observetis hæc omnia cum dilectione tanquam spiritalis pulchritudinis amatrices, et bono Christi odore de bona conversatione fragrantes, non sicut ancillæ sub Lege, sed sicut liberæ sub gratia constitutæ. Ut autem in hoc libello tanquam in speculo vos possitis inspicere, ne per oblivionem aliquid negligatis, semel in septimana vobis legatur: et ubi vos inveneritis ea quæ scripta sunt facientes, agite gratias Domino bonorum omnium largitori: ubi autem sibi quæcumque vestrum videt deesse aliquid, doleat de præterito, caveat de futuro, orans ut et debitum dimittatur, et in tentationem non inducatur.

EPISTOLA CCXII[1].

Domino beatissimo et merito venerabili fratri et coëpiscopo QUINTILIANO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Augustinus Quintiliano, commendat matrem viduam cum filia virgine, quæ deferebant reliquias Stephani martyris.

HONORABILES Dei famulas, et pretiosa Christi membra, Gallam viduam sancti propositi, et ejus filiam

[1] Alias CIII. quæ autem 212 erat, nunc 251. — Scripta circa an. 425.

Simpliciolam virginem sacram, matri ætate subditam, sanctitate prælatam, quas verbo Domini aluimus ut potuimus, venerationi tuæ in Christi dilectione commendo, et tanquam mea manu per hanc Epistolam trado consolandas, et in omnibus adjuvandas, quæ utilitas earum vel necessitas postulat : quod et sine mea commendatione procul dubio faceret sanctitas tua. Si enim nos propter supernam Jerusalem, cujus nos omnes cives sumus, et in qua concupierunt habere excellentioris sanctitatis locum, non solum civicum, verumetiam fraternum eis debemus affectum : quanto magis vos, apud quos earum etiam carnalis est patria, in qua sæcularem nobilitatem pro Christi amore contemnunt dominæ illæ? Officium quoque salutationis per illas meum ea charitate peto digneris sumere, qua direxi, et meminisse nostri in orationibus tuis. Portant sane secum reliquias beatissimi et gloriosissimi martyris Stephani, quas non ignorat sanctitas vestra, sicut et nos fecimus, quam convenienter honorare debeatis.

ACTA ECCLESIASTICA

seu

EPISTOLA CCXIII [1].

Ecclesiastica Gesta a B. Augustino confecta in designando Eraclio, qui ipsi in episcopatu succederet, atque interim senem aliqua parte curarum sublevaret.

I. « Gloriosissimo Theodosio duodecies et Valenti-

[1] Alias cx. quæ autem 213 erat, nunc 1. — Confecta die 26 Sept. an. 426.

niano Augusto iterum consulibus, sexto Kalend. Octobris, cum Augustinus episcopus una cum Religiano et Martiniano coëpiscopis suis consedisset in ecclesia Pacis Hipponensium Regiorum, præsentibus Saturnino, Leporio, Barnaba, Fortunatiano, Rustico, Lazaro, et Eraclio presbyteris, astante clero et frequenti populo, Augustinus episcopus dixit : » Quod hesterno die promisi charitati vestræ, propter quod vos volui frequentius convenire, et video frequentius convenisse, mora omni postposita hoc agendum est. Si enim aliud velim loqui, in illud suspensi, minus auditis. Omnes in hac vita mortales sumus, et dies hujus vitæ ultimus, omni homini est semper incertus : verumtamen in infantia, speratur pueritia; et in pueritia, speratur adolescentia; et in adolescentia, speratur juventus; et in juventute, speratur gravitas; et in gravitate, speratur senectus : utrum contingat incertum est; est tamen quod speretur. Senectus autem aliam ætatem, quam speret non habet : incertum est etiam ipsa senectus quamdiu sit homini; illud tamen certum est nullam remanere ætatem, quæ possit succedere senectuti. Quia voluit Deus, ad istam civitatem cum vigore ætatis adveni; sed tamen juvenis fui, et senui. Scio post obitus episcoporum, per ambitiosos aut contentiosos solere Ecclesias perturbari; et quod sæpe expertus sum et dolui, debeo quantum ad me attinet, ne contingat, huic prospicere civitati. Sicuti novit charitas vestra, in Milevitana ecclesia modo fui : petierunt enim me fratres, et maxime servi Dei qui ibi sunt, ut venirem; quia post obitum beatæ memoriæ fratris et coëpiscopi mei Severi, nonnulla ibi perturbatio timebatur. Veni, et quomodo voluit Dominus, adjuvit nos pro sua misericordia, ut cum pace episcopum acciperent, quem vivus designaverat episcopus eorum. Hoc enim eis cum inno-

tuisset voluntatem præcedentis et decedentis episcopi sui libenter amplexi sunt. Minus tamen aliquid factum erat, unde nonnulli contristabantur, quia frater Severus credidit posse sufficere ut successorem suum apud clericos designaret, ad populum inde non est locutus; et erat inde aliquorum nonnulla tristitia. Quid plura? Deo placuit; tristitia fugata est, gaudium successit. Ordinatus est episcopus, quem præcedens episcopus designaverat. Ergo ne aliquis de me quæratur, voluntatem meam; quam credo Dei esse, in omnium vestrum notitiam perfero: Presbyterum Eraclium mihi successorem volo. *A populo acclamatum est*, Deo gratias, Christo laudes: *dictum est vicies terties:* Exaudi, Christe, Augustino vita, *dictum est sexies decies*. Te patrem, te episcopum; *dictum est octies*.

II. *Cumque reticeretur, Augustinus episcopus dixit*, Non opus est me de laudibus ejus aliquid dicere, faveo sapientiæ, et parco verecundiæ: sufficit quia nostis eum: et hoc me velle dico, quod vos velle scio: et si ante nescirem, hodie probarem. Hoc ergo volo: hoc a Domino Deo nostro, nunc etiam in ætate frigida, votis ferventibus posco: hoc ut mecum oretis exhortor: admoneo, rogo, ut omnium in pace Christi collatis et conflatis mentibus confirmet Deus quod operatus est in nobis[1]. Qui misit mihi eum, servet eum, servet incolumem, servet sine crimine; ut qui facit gaudium viventis, locum suppleat morientis. A notariis Ecclesiæ, sicut cernitis, excipiuntur quæ dicimus, excipiuntur quæ dicitis, et meus sermo, et vestræ acclamationes in terram non cadunt. Apertius ut dicam, ecclesiastica nunc Gesta conficimus: sic enim hoc esse, quantum ad homines attinet, confir-

[1] Psal. LXVII, 25.

matum volo. *A populo acclamatum est trigesies sexies:* Deo gratias, Christo laudes, Exaudi, Christe, Augustino vita : *dictum est tredecies.* Te patrem, te episcopum ; *dictum est octies.* Dignus et justus est, *dictum et vicies.* Bene meritus, bene dignus ; *dictum est quinquies.* Dignus et justus est ; *dictum est sexies.*

III. *Cumque reticeretur, Augustinus episcopus dixit,* Ergo ut dicebam voluntatem meam et voluntatem vestram Gestis ecclesiasticis, quantum ad homines attinet, confirmatam volo : quantum vero ad latentem Omnipotentis voluntatem, omnes, ut dixi, oremus ut confirmet Deus quod operatus est in nobis. *A populo acclamatum est,* Judicio tuo gratias agimus ; *dictum est sedecies.* Fiat, fiat ; *dictum est duodecies.* Te patrem ; Eraclium episcopum ; *dictum est sexies.*

IV. *Cumque reticeretur, Augustinus episcopus dixit,* Scio quod scitis et vos, sed nolo de illo fieri quod de me factum est. Quid autem factum sit, multi scitis : illi soli nesciunt, qui tunc aut nondum nati erant, aut nondum habebant ætatem sciendi. Adhuc in corpore posito beatæ memoriæ patre et episcopo meo sene Valerio, episcopus ordinatus sum, et sedi cum illo : quod concilio Nicæno prohibitum fuisse nesciebam ; nec ipse sciebat. Quod ergo reprehensum est in me, nolo reprehendi in filio meo. *A populo acclamatum est,* Deo gratias, Christo laudes ; *dictum est tredecies.*

V. *Cumque reticeretur, Augustinus episcopus dixit,* Erit presbyter ut est, quando Deus voluerit, futurus episcopus. Sed plane modo facturus sum adjuvante misericordia Christi, quod adhuc usque non feci. Nostis ante aliquot annos quid facere voluerim, et non permisistis. Placuit mihi et vobis propter curam Scripturarum,

quam mihi fratres et patres mei coëpiscopi duobus conciliis Numidiæ et Carthaginis imponere dignati sunt, ut per quinque dies nemo mihi molestus esset. Gesta confecta sunt, placuit, acclamastis. Recitatur placitum vestrum, et acclamationes vestræ. Parvo tempore servatum est circa me, et postea violenter irruptum est, et non permittor ad quod volo vacare. Ante meridiem et post meridiem occupationibus hominum implicor. Obsecro vos et obstringo per Christum, ut huic juveni, hoc est Eraclio presbytero, quem hodie in nomine Christi designo episcopum successorem mihi, patiamini me refundere onera occupationum mearum. *A populo acclamatum est*, Judicio tuo gratias agimus; *dictum est vicies sexies.*

VI. *Cumque reticeretur*, *Augustinus episcopus dixit*, Ego charitati et benevolentiæ vestræ apud Dominum Deum nostrum gratias ago, imo de illa Deo gratias ago. Ergo fratres, quidquid est quod ad me perferebatur, ad illum perferatur: ubi necessarium habuerit consilium, meum non negabo auxilium: absit ut subtraham. Tamen quidquid illud est quod ad me perferebatur, ad illum perferatur. Ipse me aut consulat, si forte non invenerit quid facere debeat, aut poscat adjutorem quem novit patrem: ut et vobis nihil desit, et ego tandem aliquando, si quantulumcumque spatium mihi hujus vitæ donaverit Deus, ipsam meam quantulamcumque vitam non dem segnitiei, nec donem inertiæ, sed in sanctis Scripturis, quantum ipse permittit et largitur, exerceam: hoc et ipsi proderit, et per ipsum etiam vobis. Nemo ergo invideat otio meo, quia meum otium magnum habet negotium. Video me de hac re, propter quam vos invitavi, omnia vobiscum egisse quæ debui.

Hoc ad ultimum rogo, ut Gestis istis dignemini subscribere qui potestis. Hîc mihi responsione vestra opus est: teneam responsionem vestram : de hac assensione aliquid acclamate. *A populo acclamatum est*, Fiat, fiat; *dictum vicies quinquies*. Dignum est, justum est; *dictum vicies octies*. Fiat, fiat; *dictum quater decies* : Olim dignus, olim meritus : *dictum vicies quinquies*. Judicio tuo gratias agimus; *dictum tredecies*. Exaudi, Christe, Eraclium conserva : *dictum octies decies*.

VII. *Cumque reticeretur*, *Augustinus episcopus dixit*, Bene habet, ut ea quæ Dei sunt, circa sacrificium ejus agere valeamus; in qua hora supplicationis nostræ maxime commendo charitati vestræ, ut omnes vestras causas et negotia intermittatis, et pro ista ecclesia, et pro me, et pro presbytero Eraclio Domino precem fundatis.

EPISTOLA CCXIV[1].

Domino dilectissimo, et in Christi membris honorando fratri VALENTINO, et fratribus qui tecum sunt, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Augustinus Valentino Abbati et Monachis Adrumetinis, oborta inter eos dissensione de libero arbitrio et justitia Dei, ex prava interpretatione epistolæ prolixioris ad Sixtum, docet fidem catholicam in illa epistola propugnatam, hanc esse, quæ neque liberum arbitrium neget; neque tantum ei tribuat, ut sine gratia Dei valeat quidquam ad bonum.

I. VENERUNT ad nos duo juvenes, Cresconius et Felix, de vestra congregatione se esse dicentes, qui nobis retulerunt monasterium vestrum nonnulla dissensione turbatum, eo quod quidam in vobis sic gratiam prædicent, ut negent hominis esse liberum arbitrium : et quod est gravius dicant quod in die judicii non sit redditurus Deus unicuique secundum opera ejus[2]. Etiam hoc tamen indicaverunt, quod plures vestrum non ita sentiant, sed liberum arbitrium adjuvari fateantur per Dei gratiam, ut recta sapiamus atque faciamus, ut cum venerit Dominus reddere unicuique secundum opera ejus, inveniat opera nostra bona, quæ præparavit Deus ut in illis ambulemus[3]. Hoc qui sentiunt, bene sentiunt.

[1] Alias XLVI. quæ autem 214 erat, nunc 2. — Scripta videtur an. 426 aut 427 ante Pascha. — [2] Matth. XVI, 27, et Rom. II, 7. — [3] Ephes. II, 10.

II. « Obsecro, itaque vos fratres, sicut Corinthios, » obsecravit Apostolus, per nomen Domini nostri Jesu » Christi, ut idipsum dicatis omnes, et non sint in vobis » schismata[1]. » Primo enim Dominus Jesus, sicut scriptum est in Evangelio Joannis apostoli, « Non venit ut » judicaret mundum, sed ut salvaretur mundus per ip» sum[2]. » Postea vero, sicut scribit apostolus Paulus, « Ju» dicabit Deus mundum[3], » quando *venturus est*, sicut tota Ecclesia in Symbolo confitetur, *judicare vivos et mortuos*. Si igitur non est Dei gratia, quomodo salvat mundum? et si non est liberum arbitrium, quomodo judicat mundum? Proinde librum vel epistolam meam, quam secum ad nos supradicti attulerunt, secundum hanc fidem intelligite. ut neque negetis Dei gratiam, neque liberum arbitrium sic defendatis, ut a Dei gratia separetis, tanquam sine illa vel cogitare aliquid vel agere secundum Deum ulla ratione possimus, quod omnino non possumus. Propter hoc enim Dominus cum de fructu justitiæ loqueretur, ait Discipulis suis, « Sine me nihil » potestis facere[4]. »

III. Unde supradictam Epistolam ad Sixtum Romanæ ecclesiæ presbyterum[5], contra novos hæreticos Pelagianos noveritis esse conscriptam, qui dicunt gratiam Dei secundum merita nostra dari, ut qui gloriatur, non in Domino, sed in se ipso glorietur, hoc est in homine, non in Domino. Quod prohibet Apostolus, dicens, « Nemo glorietur in homine[6]: » et alio loco, « Qui glo» riatur, inquit, in Domino glorietur[7]. » Illi vero hæretici se ipsos a se ipsis justos fieri putantes, quasi hoc eis non dederit Deus, sed ipsi sibi, non utique in Domino, sed in semetipsis gloriantur. Talibus enim dicit

[1] I Cor. I, 10. — [2] Joan. III, 17. — [3] Rom. III, 6. — [4] Joan. XV, 5. — [5] Epist. 194. — [6] I Cor. III, 21. — [7] Id. I, 31.

Apostolus, « Quis enim te discernit[1] ? » Quod ideo dicit, quia de massa illius perditionis, quæ facta est ex Adam, non discernit hominem, ut eum faciat vas in honorem, non in contumeliam, nisi Deus. Sed quoniam homo carnalis, et inaniter inflatus cum audisset, « Quis enim te » discernit; » posset respondere vel voce vel cogitatione, et dicere, Discernit me fides mea, discernit me oratio mea, discernit me justitia mea; mox Apostolus occurrit cogitationibus ejus, et dixit, « Quid enim habes quod » non accepisti ? Si autem accepisti, quid gloriaris, quasi » non acceperis[2] ? Sic autem gloriantur quasi non acceperint, qui se a se ipsis justificari putant; ac per hoc in semetipsis, non in Domino gloriantur.

IV. Propter quod ergo in hac Epistola, quæ ad vos pervenit, probavi per testimonia sanctarum Scripturarum, quæ ibi potestis inspicere, et bona opera nostra, et pias orationes, et rectam fidem nullo modo in nobis esse potuisse, nisi hæc acciperemus ab illo, de quo dicit apostolus Jacobus, « Omne datum optimum, et omne » donum perfectum desursum est, descendens a patre » luminum[3], » ne quisquam dicat meritis operum suorum, vel meritis orationum suarum, vel meritis fidei suæ, sibi traditam Dei gratiam, et putetur verum esse quod illi hæretici dicunt, gratiam Dei secundum merita nostra dari; quod omnino falsissimum est: non quia nullum est meritum, vel bonum piorum, vel malum impiorum; alioquin quomodo judicabit Deus mundum ? sed misericordia et gratia Dei convertit hominem, de qua Psalmus dicit, « Deus meus, misericordia ejus præveniet » me[4] : » ut justificetur impius, hoc est ex impio fiat justus, et incipiat habere meritum bonum, quod Dominus coronabit, quando judicabitur mundus.

[1] I Cor. IV, 7. — [2] Ibid. — [3] Jacob. I, 17. — [4] Psal. LVIII, 11.

V. Multa erant, quæ vobis mittere cupiebam, quibus lectis, totam ipsam causam, quæ conciliis episcopalibus acta est adversus eosdem Pelagianos hæreticos, diligentius et plenius nosse possetis : sed festinaverunt fratres, qui ex numero vestro ad nos venerunt, per quos vobis non rescripsimus ista, sed scripsimus. Nullas enim ad nos vestræ charitatis litteras attulerunt : tamen suscepimus eos, quoniam simplicitas eorum satis indicabat, nihil illos nobis potuisse confingere. Ideo autem festinaverunt, ut apud vos agerint Pascha, quo possit, adjuvante Domino, tam sanctus dies vestram pacem quam dissensionem potius invenire.

VI. Melius autem facitis (quod multum rogo) si ipsum, a quo dicunt se fuisse turbatos, ad me mittere non gravemini. Aut enim non intelligit librum meum, aut forte ipse non intelligitur, quando difficillimam quæstionem, et paucis intelligibilem, solvere atque enodare conatur. Ipsa est enim quæstio de gratia Dei, quæ fecit ut homines non intelligentes, putarent apostolum Paulum dicere, « Faciamus mala, ut veniant bona[1].» Unde apostolus Petrus in secunda Epistola sua, « Quapropter, » inquit, charissimi, hæc expectantes satagite inviolati et » immaculati apud eum reperiri in pace, et Domini nostri patientiam salutem existimate. Sicut et dilectissimus » frater noster Paulus, secundum eam, quæ data est ei » sapientiam, scripsit vobis, ut et in omnibus epistolis, » loquens in eis de his, in quibus sunt quædam difficilia » intellectu, quæ indocti et instabiles homines pervertunt, sicut et cæteras Scripturas, ad proprium suum » interitum[2]. »

VII. Cavete ergo quod tantus Apostolus tam terribiliter dicit; et ubi sentitis vos non intelligere, interim

[1] Rom. III, 8. — [2] 2 Petr. III, 14, et seqq.

credite divinis eloquiis, quia et liberum est hominis arbitrium, et gratia Dei, sine cujus adjutorio liberum arbitrium nec converti potest ad Deum, nec proficere in Deo. Et quod pie creditis, ut etiam sapienter intelligatis orate. Et ad hoc ipsum enim, id est, ut sapienter intelligamus, est utique liberum arbitrium. Nisi enim libero arbitrio intelligeremus atque saperemus, non nobis præciperetur dicente Scriptura, « Intelligite ergo qui insi» pientes estis in populo, et stulti aliquando sapite[1]. » Eo ipso quippe quo præceptum et imperatum est ut intelligamus atque sapiamus, obedientia nostra requiritur, quæ nulla potest esse sine libero arbitrio. Sed si posset hoc ipsum sine adjutorio Dei gratiæ fieri per liberum arbitrium, ut intelligeremus atque saperemus, non diceretur Deo, « Da mihi intellectum, et discam mandata » tua[2], » neque in Evangelio scriptum esset, « Tunc » aperuit illis sensum ut intelligerent Scripturas[3] : » nec Jacobus apostolus diceret, « Si quis autem vestrum in» diget sapientia, postulet a Deo, qui dat omnibus af» fluenter, et non improperat, et dabitur ei[4]. » Potens est autem Dominus, qui et vobis donet et nobis, ut de vestra pace et pia consensione nuntiis celerrimis gaudeamus. Saluto vos, non solum meo nomine, sed etiam fratrum qui mecum sunt, et rogo ut pro nobis concorditer atque instanter oretis. Sit vobiscum Dominus.

[1] Psal. xciii, 8.— [2] Id. cxviii, 125. — [3] Luc. xiv, 45. — [4] Joan. i, 5.

EPISTOLA CCXV[1].

Domino dilectissimo, et in Christi membris honorando fratri VALENTINO, et fratribus qui tecum sunt, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Augustinus Valentino ejusque Monachis, de eodem argumento, simul transmittens ipsis librum de gratia et libero arbitrio.

I. CRESCONIUM, Felicem, et alium Felicem Dei servos, qui ex vestra congregatione ad nos venerunt, nobiscum egisse Pascha, noverit charitas vestra. Quos ideo tenuimus aliquanto diutius, ut instructiores ad vos redirent, adversus novos hæreticos Pelagianos, in quorum errorem cadit. qui putat secundum aliqua merita humana dari gratiam Dei, quæ sola hominem liberat per Dominum nostrum Jesum Christum. Sed rursum qui putat, quando ad judicium Dominus venerit, non judicari hominem secundum opera sua, qui jam per ætatem uti potuit libero voluntatis arbitrio, nihilominus in errore est. Soli enim parvuli, qui nondum habent opera propria vel bona vel mala, secundum solum originale peccatum damnabuntur, quibus per lavacrum regenerationis non subvenit gratia Salvatoris. Cæteri autem omnes, qui jam utentes libero arbitrio, sua propria peccata originali peccato insuper addiderunt, si de potestate tenebrarum per gratiam Dei non eruuntur, nec

[1] Alias XLVII. quæ autem 215 erat, nunc 268. — Scripta eodem anno post Pascha.

transferuntur ad regnum Christi, non solum secundum originis, verumetiam secundum propriæ voluntatis merita, judicium reportabunt. Boni vero etiam ipsi quidem secundum suæ bonæ voluntatis merita præmium consequentur, sed etiam ipsam bonam voluntatem per Dei gratiam consecuti sunt. Ac sic impletur quod scriptum est, « Ira et indignatio, tribulatio et angustia in omnem » animam hominis operantis malum, Judæi primum et » Græci : gloria autem et honor et pax omni operanti » bonum, Judæo primum et Græco[1]. »

II. De qua difficillima quæstione, hoc est, de voluntate et gratia, non opus habui etiam in hac Epistola diutius disputare; quoniam et aliam jam eis dederam, tanquam citius redituris. Et scripsi ad vos etiam librum[2], quem si, adjuvante Domino, diligenter legeritis, ut vivaciter intellexeritis, nullas existimo inter vos de hac re dissensiones ulterius jam futuras. Portant autem secum et alia, quæ vobis dirigenda esse credidimus, quibus cognoscatis quemadmodum catholica Ecclesia, in Dei misericordia, Pelagianæ hæresis venena repulerit. Quod enim scriptum est ad papam Innocentium Romanæ urbis episcopum, de concilio provinciæ Carthaginensis, et de concilio Numidiæ, et aliquanto diligentius a quinque episcopis, et quæ ipse ad tria ista rescripsit : item quod papæ Zozimo de Africano concilio scriptum est, ejusque rescriptum[3] ad universos totius orbis episcopos missum : et quod posteriori concilio plenario totius Africæ (18) contra ipsum errorem breviter constituimus; et supra memoratum librum meum, quem modo ad vos scripsi : hæc omnia et in præsenti legimus cum ipsis, et per eos misimus vobis.

[1] Rom. II, 9. — [2] Librum de Gratia et Libero arbitrio. — [3] Vide supra epist. 190. cap. 6. n. 12.

III. Legimus eis etiam librum beatissimi martyris Cypriani *de Oratione dominica*, et ostendimus quemadmodum docuerit omnia, quæ ad mores nostros pertinent, quibus recte vivimus, a Patre nostro, qui in cœlis est, esse poscenda, ne de libero præsumentes arbitrio, a divina gratia decidamus. Ubi etiam demonstravimus quomodo admonuerit idem gloriosissimus Martyr, etiam pro inimicis nostris, qui nondum in Christum crediderunt, nos ut credant orare debere : quod utique inaniter fieret, nisi Ecclesia crederet etiam malas atque infideles hominum voluntates, per Dei gratiam in bonum posse converti. Sed hunc librum sancti Cypriani, quia dixerunt etiam illic apud vos esse, non misimus. Meam quoque Epistolam ad Sixtum Romanæ ecclesiæ presbyterum datam [1], quam secum ad nos attulerunt, legimus cum eis, et ostendimus adversus eos esse conscriptam qui dicunt, gratiam Dei secundum merita nostra dari, hoc est, adversus eosdem Pelagianos.

IV. Quantum ergo potuimus, egimus cum istis et vestris et nostris fratribus, ut in fide sana catholica perseverent : quæ neque liberum arbitrium negat, sive in vitam malam sive in bonam ; neque tantum ei tribuit, ut sine gratia Dei valeat aliquid, sive ut ex malo convertatur in bonum, sive ut in bono perseveranter proficiat, sive ut ad bonum sempiternum perveniat, ubi jam non timeat ne deficiat. Vos quoque charissimi, etiam in hac Epistola exhortor, quod nos omnes exhortatur Apostolus, « Non plus sapere, quam oportet sapere ; sed sapere ad » temperantiam, sicut unicuique Deus partitus est men» suram fidei [2]. »

V. Attendite quid per Salomonem moneat Spiritus sanctus : « Rectos cursus, inquit, fac pedibus tuis, et

[1] Epist. 194. — [2] Rom. xii, 3.

» vias tuas dirige, ne declines in dexteram, neque in si-
» nistram; averte autem pedem tuum a via mala. Vias
» enim quæ a dextris sunt, novit Dominus : perversæ
» vero sunt, quæ a sinistris sunt. Ipse autem rectos faciet
» cursus tuos, itinera autem tua in pace producet[1]. » In his verbis sanctæ Scripturæ considerate, fratres, quia si non esset liberum arbitrium, non diceretur : « Rectos » cursus fac pedibus tuis, et vias tuas dirige, ne declines » in dexteram, neque in sinistram. » Et tamen sine Dei gratia, si posset hoc fieri, non postea diceretur : « Ipse » autem rectos faciet cursus tuos, et itinera tua in pace » producet. »

VI. Nolite ergo declinare in dexteram neque in sinistram : quamvis laudentur viæ quæ a dextris sunt, et vituperentur quæ sunt a sinistris. Hoc est enim propter quod addidit : « Averte autem pedem tuum a via mala, » hoc est, a sinistra : quod manifestat in consequentibus, dicens : « Vias enim quæ a dextris sunt, novit Dominus : » perversæ vero sunt, quæ a sinistris sunt. » Eas utique vias ambulare debemus, quas novit Dominus : de quibus in Psalmo legitur : « Novit Dominus viam justorum, et » via impiorum peribit[2]. » Hanc enim non novit Dominus, quia sinistra est. Sicut dicturus est etiam illis ad sinistram constitutis : « Non novi vos[3]. » Quid est autem quod ille non novit, qui utique novit omnia sive bona hominum, sive mala? Sed quid est, « Non vos novi, » nisi tales vos ego non feci? Quemadmodum illud quod dictum est de ipso Domino Jesu Christo, quia « Non no- » verat peccatum[4], » quid est, « Non noverat, » nisi quia non fecerat? Ac per hoc quod dictum est : « Vias, » quæ a dextris sunt, novit Dominus, » quomodo intel-

[1] Prov. IV, 26-28. — [2] Psal. I, 6. — [3] Matth. XXV, 12, et Luc. XIII, 27. — [4] 2 Cor. V, 11.

ligendum est, nisi quia ipse fecit vias dextras, id est. vias justorum, quæ sunt utique opera bona, « Quæ » præparavit Deus. sicut dicit Apostolus, ut in illis » ambulemus[1]? » Vias autem sinistras perversas, id est, vias impiorum, non utique novit. quia non eas ipse fecit homini, sed homo sibi. Propter quod dicit : « Odivi au- » tem ego perversas vias malorum; ipsæ sunt a sinistris. »

VII. Sed respondetur nobis : Cur ergo dixit : « Ne » declines in dexteram neque in sinistram : » cum potius dicere debuisse videatur : Tene dexteram, et ne declines in sinistram, si bonæ sunt viæ, quæ a dextris sunt? Cur, putamus, nisi quia ita viæ sunt bonæ, quæ a dextris sunt, ut in dexteram tamen declinare non sit bonum? Declinare quippe ille est intelligendus in dexteram, qui bona ipsa opera, quæ ad vias dexteras pertinent, sibi vult assignare, non Deo. Et ideo cum dixisset : « Vias » enim quæ a dextris sunt novit Dominus, perversæ au- » tem sunt quæ a sinistris sunt : » tanquam diceretur ei : Quomodo ergo non vis ut declinemus ad dexteram; secutus adjunxit : « Ipse autem rectos faciet cursus tuos, » itinera autem tua in pace producet. » Sic ergo intellige, quod tibi præceptum est : « Rectos cursus fac pedibus » tuis, et vias tuas dirige[2], » ut noveris, cum hos facis, a Domino Deo tibi præstari, ut hoc facias; et non declinabis ad dexteram, quamvis ambules in viis dextris, non confidens in virtute tua : et ipse erit virtus tua, qui rectos faciet cursus tuos, et itinera tua in pace producet.

VIII. Quapropter, dilectissimi, quicumque dicit : Voluntas mea mihi sufficit ad facienda opera bona, declinat in dexteram. Sed rursus illi, qui putant bonam vitam esse deserendam, quando audiunt sic Dei gratiam prædicari, ut credatur, et intelligatur voluntates homi-

[1] Ephes. II, 10. — [2] Prov. IV, 26.

num ipsa ex malis bonas facere, ipsa etiam quas fecerit custodire, et propterea dicunt : « Faciamus mala, ut veniant bona[1], » in sinistram declinant. Ideo vobis dixit : « Non declinetis in dexteram neque in sinistram, » hoc est, non sic defendatis liberum arbitrium, ut ei bona opera sine Dei gratia tribuatis, nec sic defendatis gratiam, ut quasi de illa securi, mala opera diligatis ; quod ipsa gratia Dei avertat a vobis. Talium quippe verba sibi proponens Apostolus, ait : « Quid ergo dicemus? Permanebimus in peccato ut gratia abundet[2]? » Atque his verbis hominum errantium, et Dei gratiam non intelligentium, respondit ut debuit, dicens : « Absit. Si enim mortui sumus peccato, quomodo vivemus in eo? » Nihil potuit dici brevius et melius. Quid enim nobis gratia Dei utilius confert in hoc præsenti sæculo maligno, nisi ut moriamur peccato? Ac per hoc ipsi gratiæ invenietur ingratus, qui propter illam vult vivere in peccato, per quam morimur peccato. Deus autem qui dives est in misericordia, det vobis et sanum sapere, et usque in finem proficienter in bono proposito permanere. Hoc pro vobis, hoc pro nobis, hoc pro omnibus qui vos diligunt, et pro eis qui vos oderunt, instanter in pace fraterna et vigilanter orate. Deo vivatis. Si quid de vobis mereor, veniat ad me frater Florus.

[1] Rom. III, 8. — [2] Id. VI, 1.

EPISTOLA CCXVI[1].

Domino vere sancto, ac nobis venerabiliter super omnia præferendo, et pia exultatione colendo beatissimo papæ Augustino, Valentinus servus tuæ sanctitatis, et omnis congregatio quæ tuis orationibus mecum sperat in Domino salutem.

Valentinus Augustino, renuntians quæ extiterit causa dissidii, quive auctores tumultus in suo cœnobio; tum declarans fidem suam de libero arbitrio et de justitia Dei remunerantis; ac denique Florum, quem ipsi mittit, ab erroris suspicione liberans.

I. « Venerabilia scripta, et librum tuæ sanctitatis ita tremebundo corde suscepimus, ut sicut beatus Elias, cum in speluncæ limine staret, faciem suam gloria Domini transeunte velavit; ita nos objurgatos oculos teximus, quia per rusticitatem fratrum nostrorum nostro judicio erubuimus, quorum inordinata profectione tuam[2] meruimus beatitudinem salutare; quia tempus loquendi, et tempus tacendi, nedum per dubitantes, et de veritate fluctuantes scriberemus, de dictis sapientiæ tuæ, quæ est sicut Angeli Dei, dubitare cum dubitantibus videremur. Non enim erat nobis necessarium interrogare de beatitndine, et de sapientia tua, quæ est nobis nota per Dei gratiam. Nam ad librum dulcissimum sanctitatis tuæ ita sumus alacriter jucundati, ut sicut Apostoli Dominum post resurrectionem prandentem secum non au-

[1] Alias CCLVI. quæ autem 216 erat, nunc 85. — Scripta paulo post superiores. — [2] *Forte deest*, non.

debant interrogare quis esset; « Sciebant enim quia Jesus » est[1] : » ita et nos nec voluimus, nec ausi sumus interrogare de libro, utrum tuæ sanctitatis esset, cum ipsa fidelium gratia quæ in eo liberaliter commendatur, nobis tuum, domine sancte papa, eloquiis vivacissimis contestetur. »

II. « Incipiamus autem, domine beatissime papa, ipsius ordinem perturbationis exponere. Charissimus frater noster Florus servus paternitatis tuæ, cum ad Uzalensem patriam fuisset suadente charitate profectus, eulogias monasterii inter suæ civitatis moras, de opusculis nobis tuæ attulit sanctitatis, , uno fratre Felice, qui ad tuam sanctitatem tarde post comites suos venisse dignoscitur, eumdem librum devote dictante; ventum est ad monasterium cum eodem libello, fratre Floro ad Carthaginem de Uzalensi civitate profecto. Mihi non monstrato libro imperitis fratribus recitare cœperunt : qui quorumdam non intelligentium corda commovit, quia cum diceret Dominus : « Qui non manducaverit carnem Filii » hominis, neque biberit sanguinem ejus, non habebit » vitam in semetipso[2], » discesserunt, qui impie intellexerunt, non culpa Domini dicentis, sed duritia impiissimi cordis. »

III. « Cœperunt memorati fratres, qui omnia subverterunt, innocentum animas commovere, mea parvitate penitus ignorante, in tantum conventus illorum murmurantis nescii, ut nisi frater Florus de Carthagine repedans eorum perturbationes agnoscens mihi sollicite nuntiasset, furtiva et tanquam servilis erat inter eos de non intelligenda veritate contentio. Proposui ad auferendas impias quæstiones, ut ad dominum sanctum patrem Evodium mitteremus, ut ipse nobis de hoc sacrosancto libro

[1] Joan. XXI, 12. — [2] Id. VI, 54.

propter ignaros aliquid certius rescripsisset (19). Nec hoc patientius accipere voluerunt, sed arripuerunt profectionem nobis taliter non optatam : fratre Floro furore illorum propemodum conturbato, in quem sæviebant, quia ipse illis, ut putabant, vulnera libri hujus attulisset : in quo non poterant medicinam infirmi cognoscere. Unde et sanctum presbyterum Sabinum ad majorem auctoritatem rogavimus, et ipsius sanctitas librum cum liquidis interpretationibus legit ; nec sic anima sauciata curata est. Quibus propter ipsam pietatem sumptus dedimus, ne vulnera ipsorum cumularemus, quæ posset sanare libri hujus gratia, in qua refulget tua sancta præsentia. Quibus profectis, quies et pax per omnes fratres exultavit in Domino. Quinque enim, vel amplius fratrum animositate ista est innata contentio. »

IV. « Sed quia interdum, domine Papa, provenit gaudium ex tristitia, non adeo mœstificamur, quia per ignaros et curiosos suavissimis monitionibus tuæ sanctitatis illuminari meruimus. Nam et dubitatio beati Thomæ apostoli foramina clavorum quærentis confirmatio fuit Ecclesiæ universalis[1]. Accepimus igitur, domine papa, medicamentum pie curantium tuarum cum gratia litterarum, et contudimus pectora nostra, ut saltem sic sanetur conscientia nostra, quam per liberum arbitrium nostrum, quod donat misericordia, curat et vivificat gratia : sed in hoc tempore, quando adhud misericordiam cum dilatione cantamus. Nam cum cœperimus judicium cantare Domino, reportaturi sumus mercedem pro opere nostro, quia misericors et justus Dominus, miserator et rectus[2]. Quia sicut docet nos sanctitas tua, repræsentari nos oportet ante tribunal Christi, ut recipiat unusquisque nostrum propria corporis, prout gessit,

[1] Joan. xx, 25. — [2] Psal. cxi, 4.

sive bonum, sive malum[1] : quia veniet Dominus, et merces ejus cum ipso[2] : quia stabit homo, et opus ejus ante ipsum, quia veniet Dominus sicut clibanus ardens, ut incendat impios tanquam stipulam, et timentibus nomen Domini orietur sol justitiæ, quando impii punientur judicio justitiæ[3]. Hoc justus, cujus tu amicus es domine papa, exclamat, contremiscit, et suppliciter dicit[4]; « Domine ne intres in judicium cum servo tuo[5]. » Si gratia esset remunerantis, non timeret justus secretarium judicium majestatis. Servi tui Flori hæc fides est, pater, non sicut fratres isti sunt locuti : in præsentiarum audierunt ab illo dictum, non juxta merita nostra dari donum pietatis, sed per gratiam Redemptoris. Nam de illo die, quis dubitet longe esse gratiam, cum cœperit irasci justitia ? hoc clamamus, pater; hoc te docente canimus, non securi. sed trepidi, « Domine ne in furore » tuo arguas me, neque in ira tua corripias me[6]. » Hoc dicimus, « Emenda nos, Domine, et de Lege tua erudi » nos, ut mitiges nos a diebus malis[7]. » Hoc credimus docente te, venerabilis pater, quia Deus interrogat justum et impium, quia a dextris et a sinistris positis bonis et malis, imputat remuneranda opera pietatis, enumerat puniendam tenacitatem impietatis. Ubi erit gratia, quando pro sui qualitate dispungentur opera, sive bona, sive mala ? »

V. « Sed cur non directum non timet proferri mendacium; Liberum arbitrium Dei gratia curatum non negamus, sed per Christi quotidianam gratiam proficere credimus, et adjuvari confidimus. Quid homines dicunt, In mea est potestate, ut faciam bonum ? si tamen homines facerent bonum. O inanis gloriatio miserorum ! quotidie

[1] 2 Cor. v, 10. — [2] Isaï. xl, 10. — [3] Joël. ii, 3-5. — [4] Malach. iv, 2. — [5] Psal. cxlii, 2. — [6] Id. vi, 2. — [7] Id. xciii, 12.

peccata arguunt, et ipsi sibi assumunt nudum leberum jactantes arbitrium; non discutientes conscientiam suam, quæ non potest curari nisi per gratiam, ut dicerent, « Miserere mei, sana animam meam, quia peccavi tibi[1]. » Quid facerent qui de libero sibi gloriantur arbitrio, (quod non negatur cum Dei duntaxat adjutorio) si jam absorpta esset mors in victoriam, si jam mortale nostrum indueret immortalitatem, et corruptibile nostrum indueret incorruptionem[2]? Ecce fœtent vulnera, et superbe petitur medicina. Non dicunt sicut justus, « Nisi Domi-» nus adjuvisset me, paulo minus habitasset in inferno » anima mea[3]. » Non dicunt sicut sanctus, « Nisi Do-» minus custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodit » eam[4]. »

VI. « Sed ora, piissime pater, ut jam non curam geramus, nisi pro peccato nostro lacrymis expiando, et Dei gratia commendanda. Ora, Domine pater, ut non urgeat super nos puteus os suum, ut salvemur a descendentibus in lacum[5], ut non pereat cum impiis anima nostra per superbiam nostram, sed sanetur per Domini gratiam. Sicut ergo præcepisti, domine papa, frater noster Florus, servus sanctitatis tuæ, omni alacritate perrexit, cui non impedit, sed proficit fatigatio ut accedat ei dilucidata cordis instructio; quem tuæ sanctimoniæ suppliciter commendamus, pariterque deposcimus, ut et ignaros tuis orationibus Domino commendes mansuetissime componendos. Ora, domine et dulcissime pater, ut fugiat diabolus de congregatione nostra, et amota omni alienarum quæstionum procella, navis propositi nostri epibatis (20) quietis onusta intra stationem tutis-

[1] Psal. XL, 5. — [2] I Cor. XV, 53. — [3] Id. XCIII, 17. — [4] Id. CXXVI, 1. — [5] Id. LXVIII, 16, et XXIX, 4.

simi portus secure consistat, dum navigat per hoc mare magnum et immensum, et in illo portu, intra quem jam non erit metuendum vitæ navigium, mercium indiscrepans accipiat pretium placitarum. Hoc tuæ sanctitatis impetraturos nos confidimus adjutorio, per gratiam quæ est in Christo Jesu Domino nostro. Omnes filios apostolatus tui dominos nostros clericos, ac sanctos in congregatione propositi servientes deprecamur ut digneris nostro officio salutare, ut cum tua beatitudine omnes pro nobis orare dignentur. Indiscrepans Trinitas Domini Dei nostri apostolatum tuum; quem elegit per gratiam, conservet nobis in Ecclesia sua, et nostri memorem coronet in Ecclesia magna, quod optamus Domine. Si quid autem famulus tuæ sanctitatis frater suggesserit Florus, pro regula monasterii, digneris pater, petimus, libenter accipere, et per omnia nos infirmos instruere. »

EPISTOLA CCXVII[1].

Augustinus episcopus servus Christi, et per ipsum servus servorum ipsius, Vitali fratri in ipso salutem.

Augustinus Vitali Carthaginensi, delato quod doceret initium fidei non esse donum Dei reclamat fortiter, ipsumque ex precibus Ecclesiæ confutat, ac duodecim regulas proponit ad fidem Ecclesiæ pertinentes circa quæstionem de gratia Dei.

I. Cum de te mihi essent nuntiata non bona, et rogavi Dominum, et donec mihi bona nuntientur, adhuc rogo ut litteras meas nec aspernanter sumas, et salubriter legas. Si hanc exaudit pro te orationem meam, etiam de te gratiarum actionem donat ut offeram. Quod si impetro, procul dubio non contradices huic ipsi principio Epistolæ meæ. Hoc enim pro te oro, ut sis recte fidei. Si hoc ergo pro charis nostris non tibi displicet ut oremus, si hanc orationem recognoscis esse Christianam, si et tu pro charis tuis talia vel orare te recolis, vel orare te debere cognoscis; quomodo dicis quod te audio dicere, « Ut recte credamus in Deum, et Evangelio consentiamus, non esse donum Dei, sed hoc nobis esse a nobis, id est, ex propria voluntate, quam nobis in nostro corde non operatus est ipse? » Et ad hoc, cum audieris, Quid est ergo quod ait Apostolus, « Deus in

[1] Alias CVII, quæ autem 217 erat, nunc 59. — Scripta circa idem tempus.

vobis operatur et velle et perficere[1]? » Respondes « Per Legem suam, per Scripturas suas, Deum operari ut velimus, quas vel legimus vel audimus : sed eis consentire vel non consentire ita nostrum est, ut si velimus fiat; si autem nolimus, nihil in nobis operationem Dei valere faciamus. Operatur quippe ille, dicis, quantum in ipso est ut velimus, cum nobis nota fiunt ejus eloquia : sed si eis acquiescere nolumus, nos ut operatio ejus nihil in nobis prosit efficimus[2]. » Quæ si dicis, profecto nostris orationibus contradicis.

II. Dic ergo apertissime nos pro iis, quibus Evangelium prædicamus, non debere orare ut credant, sed eis tantummodo prædicare. Exsere contra orationes Ecclesiæ disputationes tuas, et quando audis sacerdotem Dei ad altare exhortantem populum Dei, orare pro incredulis ut eos Deus convertat ad fidem, et pro catechumenis ut eis desiderium regenerationis inspiret, et pro fidelibus ut in eo quod esse cœperunt, ejus munere perseverent, subsanna pias voces, et dic te non facere quod hortatur, id est, Deum pro infidelibus, ut eos fideles faciat, non rogare, eo quod non sint ista divinæ miserationis beneficia, sed humanæ officia voluntatis. Et homo in Carthaginensi eruditus ecclesia, etiam beatissimi Cypriani librum *De dominica Oratione* condemna, quam doctor ille cum exponeret, ea petenda esse ostendit a Deo patre, quæ tu dicis esse homini ab homine, hoc est, a se ipso.

III. Quod si de precibus ecclesiæ et de martyre Cypriano parum putas esse quod dixi, aude majora, reprehende Apostolum, qui dixit, « Oramus ad Deum, ne » quid faciatis mali [2]. » Neque enim dicturus es nihil mali eum facere, qui non credit in Christum, aut qui fidem

[1] Philip. II, 13. — [2] 2 Cor. XIII, 7.

deserit Christi ; ac per hoc qui dicit, « Ne quid faciatis » mali, nec ista vult fieri : satisque illi non est præcipere, sed confitetur se Deum rogare ne fiant, sciens hominis voluntatem ab ipso corrigi ac dirigi, ut ista non faciat. « A Domino enim gressus hominis diriguntur, et » viam ejus volet[1] : » non dixit, et viam ejus discet, aut tenebit, aut ambulabit, aut aliquid hujusmodi, quod posses dicere a Domino quidem dari, sed homini jam volenti; ut scilicet beneficium Dei, quo gressus hominis dirigit, ut viam ejus discat, teneat. gradiatur, sua homo voluntate præcedat, et hoc Dei donum præcedente sua voluntate mereatur. Sed ideo dixit, « A Domino gressus » hominis diriguntur, et viam ejus volet, » ut intelligeremus ipsam voluntatem bonam, qua incipimus velle credere, (quoniam Dei via quid est nisi fides recta?) illius esse donum qui gressus nostros propterea dirigit primitus ut velimus. Non enim ait Scriptura, « A Do» mino gressus hominis diriguntur[2], » quia viam ejus voluit : « Sed diriguntur, inquit, et volet. » Non igitur quia voluit diriguntur, sed quia diriguntur volet.

IV. Hic tu rursus fortasse dicturus es, hoc fieri a Domino, dum doctrina ejus legitur vel auditur, si homo veritati, quam legit vel audit, sua consentiat voluntate. « Si enim lateret eum, inquis, doctrina Dei, non dirigerentur gressus ejus, quibus directis vellet viam Dei. » Ac per hoc sic tantum putas a Domino gressus hominis dirigi ad eligendam viam Dei, quia sine doctrina Dei non ei potest innotescere veritas, cui propria voluntate consentiat. « Cui si consentit, inquis, (quod in ejus libero arbitrio constitutum est,) recte utique dicuntur ab illo dirigi gressus ejus ut viam ejus velit, cujus doctrinam, suasione præcedente, subsequente consensione sectatur ;

[1] Psal. XXXVI, 23. — [2] Ibid.

quod libertate naturali si vult facit, si non vult non facit, pro eo quod fecerit præmium, vel supplicium recepturus. » Hæc est illa Pelagianorum mala, male diffamata, meritoque reprobata, et ab ipso etiam Pelagio timente damnari in Orientalium episcoporum judicio damnata sententia[1], qua dicunt « Gratiam Dei non ad singulos actus dari, sed in libero arbitrio esse, vel in Lege atque doctrina : » et usque adeo, frater, erimus graves corde, ut de gratia Dei, imo adversus gratiam Dei, eam Pelagianam sententiam teneamus, quam pectore quidem ficto, sed tamen catholicos judices timens Pelagius ipse damnavit.

V. « Et quomodo, inquies, respondebitur? » Quomodo censes facilius et apertius, quam ut illud quod de orando Deo superius egimus, sic amplectamur, ut hoc menti nostræ nulla subtrahat oblivionis irreptio, nulla calliditas argumentionis extorqueat? Si enim quod scriptum est : « A Domino gressus hominis diriguntur, et »viam ejus volet. » Et, « Præparatur voluntas a Domino. » Et, « Deus est enim qui operatur in vobis et velle[2]. » Et multa hujusmodi, quibus commendatur vera Dei gratia, hoc est, quæ non secundum merita nostra datur, sed dat merita ipsa cum datur; quia prævenit hominis voluntatem bonam, nec eam cujusquam invenit in corde, sed facit. Si ergo ita præpararet atque ita operaretur Deus hominis voluntatem, ut tantummodo Legem suam atque doctrinam libero ejus adhiberet arbitrio, nec vocatione illa alta atque secreta sic ejus ageret sensum, ut eidem Legi atque doctrinæ accommodaret assensum; procul dubio eam legere vel intelligere legendo, vel etiam exponere ac prædicare sufficeret, nec opus esset orare, ut

[1] Vide lib. de Gestis Pelag., cap. 14. — [2] Psal. xxxvi, 23; Prov. viii, 35, juxta lxx, et Philip. ii, 13.

Deus ad fidem suam infidelium corda converteret, et conversis proficientem perseverantiam ejusdem gratiæ suæ largitate donaret. Si ergo hæc a Domino poscenda esse non renuis, quid restat frater Vitalis, nisi ut ab illo eo donari fatearis, a quo poscenda esse consentis? Si autem negas ab illo nos poscere ista debere, eidem doctrinæ ipsius contradicis; quia et hoc in ea didicimus, ut ab ista poscamus.

VI. Orationem dominicam nosti, nec dubito te Deo dicere: « Pater noster, qui es in cœlis[1], etc. » Lege expositorem ejus beatissimum Cyprianum, et quemadmodum exposuerit quod ibi dicitur: « Fiat voluntas tua, » sicut in cœlo et in terra, » diligenter attende, et obedienter intellige: profecto docebit te orare pro infidelibus inimicis Ecclesiæ, secundum præceptum Domini dicentis: « Orate pro inimicis vestris[2]: » et hoc orare, ut fiat voluntas Dei, sicut in eis qui jam fideles sunt, et portant imaginem cœlestis hominis, et propterea cœli nomine digni sunt; ita et in eis, qui per infidelitatem nonnisi imaginem terreni hominis portant, et ob hoc terra merito nuncupantur. Nempe isti, pro quibus inimicis Dominus nos jussit orare[3], et gloriosissimus Martyr sic exposuit, quod in Oratione dicimus: « Fiat voluntas tua, sicut in » cœlo et in terra[4], » ut ipsis etiam poscamus fidem, quam fideles habent: nempe ergo isti christianæ pietatis inimici, Legem Dei atque doctrinam, qua Christi prædicatur fides, vel omnino audire nolunt, vel ad hoc audiunt sive etiam legunt ut irrideant et detestentur, et quanta possunt contradictione blasphement. Inaniter igitur et perfunctorie potius quam veraciter pro eis, ut doctrinæ, cui adversantur, credendo consentiant, Deo fundimus preces, si ad ejus non pertinet gratiam convertere ad

[1] Matth. VI, 9. — [2] Id. V, 44. — [3] I Cor. XV, 49. — [4] Matth. VI, 10.

fidem suam ipsi fidei contrarias hominum voluntates. Inaniter etiam et perfunctorie potius quam veraciter magnas cum exultatione agimus Deo gratias, quando aliqui eorum credunt, si hoc in eis ipse non facit.

VII. Non fallamus homines, nam Deum fallere non valemus. Prorsus non oramus Deum, sed orare nos fingimus, si nos ipsos, non illum, credimus facere quod oramus. Prorsus non gratias Deo agimus, sed nos agere fingimus, si unde illi gratias agimus, ipsum facere non putamus. Labia dolosa si in hominum quibuscumque sermonibus sunt, saltem in orationibus non sint. Absit ut quod facere Deum rogamus oribus et vocibus nostris, eum facere negemus cordibus nostris : et quod est gravius, ad alios etiam decipiendos, hoc non taceamus disputationibus nostris; et dum volumus apud homines defendere liberum arbitrium, apud Deum perdamus orationis auxilium, et gratiarum actionem non habeamus veram, dum veram non agnoscimus gratiam.

VIII. Si vere volumus defendere liberum arbitrium, non oppugnemus unde fit liberum. Nam qui oppugnat gratiam, qua nostrum ad declinandum a malo et faciendum bonum, liberatur arbitrium, ipse arbitrium suum adhuc vult esse captivum. Responde, obsecro, quomodo dicit Apostolus : « Gratias agentes Patri idoneos facienti » nos in parte sortis Sanctorum in lumine; qui eruit nos » de potestate tenebrarum, et transtulit in regnum Filii » charitatis suæ[1] : » si non ipse arbitrium nostrum, sed ipsum arbitrium se liberat? Mendaciter ergo agimus gratias Patri, tanquam ipse faciat quod ipse non facit. Et erravit qui dixit, quod « Ipse nos faciat idoneos in parte » sortis Sanctorum in lumine, quia ipse nos eruit de potestate tenebrarum, et transtulit in regnum Filii cha-

[1] Coloss. I, 12, 13.

» ritatis suæ. » Responde quomodo ad declinandum a malo, et faciendum bonum liberum habebamus arbitrium, quando erat sub potestate tenebrarum ? unde nos si, quemadmodum dicit Apostolus, « Deus eruit, » ipse utique illud liberum fecit. Quod tam magnum nostrum bonum, si per suæ doctrinæ prædicationem tantummodo facit : quid de iis dicemus, quos de ipsa tenebrarum potestate nondum eruit, prædicanda tantum illis est doctrina divina, an etiam orandum pro eis, ut de tenebrarum potestate divinitus eruantur? Si tantummodo prædicandum esse dicis, jussioni Domini et orationibus Ecclesiæ contradicis. Si autem fateris pro eis orandum, id utique orandum fateris, ut eidem doctrinæ arbitrio liberato a tenebrarum potestate consentiant. Ita fit ut neque fideles fiant, nisi libero arbitrio, et tamen illius gratia fideles fiant, qui eorum a potestate tenebrarum liberavit arbitrium. Sic et Dei gratia non negatur, sed sine ullis humanis præcedentibus meritis vera monstratur; et liberum ita defenditur, ut humilitate solidetur, non elatione præcipitetur arbitrium, et qui gloriatur, non in homine, vel quolibet alio, vel se ipso, sed in Domino glorietur.

IX. Potestas enim tenebrarum quid est nisi potestas diaboli et Angelorum ejus, qui cum fuissent Angeli lucis[1], in veritate per liberum arbitrium non stantes, sed inde cadentes, facti sunt tenebræ ? Non te ista doceo, sed quæ nosti ut recorderis admoneo. Huic igitur potestati tenebrarum, per illius ruinam, cui primo homini ab ea potestate prævaricatio persuasa est, et in quo omnes cecidimus, subjectum est genus humanum : propter quod de hac potestate tenebrarum eruuntur et parvuli, cum regenerantur in Christo. Neque hoc apparet in eorum arbitrio liberato, nisi cum ad annos pervenerint ratione

[1] Joan. VIII, 44.

utentis ætatis, habentes consentientem doctrinæ salutari, in qua nutriti sunt, voluntatem, et in ea finientes istam vitam, si electi sunt in Christo ante constitutionem mundi ut essent sancti et immaculati in conspectu ejus in charitate, prædestinati in adoptionem filiorum[1].

X. Hæc autem potestas tenebrarum, id est, diabolus, qui dicitur etiam princeps potestatis aëris, operatur in filiis diffidentiæ, princeps iste rector tenebrarum[2], id est, ipsorum diffidentiæ filiorum, regens eos ad arbitrium suum, quod neque ipse habet liberum ad benefaciendum, sed ad maximam malevolentiam pœna sui sceleris obduratum : unde nemo sanæ fidei credit, aut dicit, hos apostatas Angelos ad pristinam pietatem correcta aliquando voluntate converti. Quid ergo operatur hæc potestas in filiis diffidentiæ, nisi opera sua mala, et in primis maximeque ipsam diffidentiam et infidelitatem, qua sunt inimici fidei, per quam scit eos posse mundari, posse sanari, posse perfectissime liberos, quod eis vehementer invidet, in æternitate regnare. Itaque aliquos eorum, per quos amplius decipere affectat, sinit habere nonnulla velut opera bona, in quibus laudantur, per quasque gentes, præcipueque in gente Romana, qui præclare gloriosissimæque vixerunt. Sed quoniam sicut veracissima Scriptura dicit : « Omne quod non est ex fide, » peccatum est[3]; » et, « Sine fide impossibile est utique placere Deo[4], » non hominibus : nihil sic agit hic princeps, quam ut non credatur in Deum, nec ad Mediatorem, a quo solvuntur opera ejus, credendo veniatur.

XI. Sed ipse Mediator intrat in domum fortis[5], id est, in hoc sæculum mortalium sub potestate diaboli, quan-

[1] Ephes. I, 4. — [2] Id. II, 2. — [3] Rom. XIV, 23. — [4] Hebr. XI, 6. — [5] Matth. XII, 29.

tum ad ipsum pertinet, constitutum; de ipso quippe scriptum est, quod « Potestatem habeat mortis[1]. » Intrat in domum fortis, id est, in suo dominatu habentis genus humanum; et prius alligat eum, id est, ejus coërcet et cohibet potestatem, potestatis suæ fortioribus vinculis; et sic eripit vasa ejus quæcumque prædestinavit eripere, arbitrium eorum ab ejus potestate liberans, ut illo non impediente credant in istum libera voluntate. Proinde hoc opus est gratiæ, non naturæ. Opus est, inquam, gratiæ, quam nobis attulit secundus Adam; non naturæ, quam totam perdidit in semetipso primus Adam. Opus est gratiæ tollentis peccatum, vivificantis mortuum peccatorem; non opus Legis ostendentis peccatum, nec a peccato vivificantis. Nam ille magnus gratiæ prædicator : « Peccatum, inquit, non cognovi, nisi per Legem. » Et, « Si data esset, inquit, Lex quæ posset vivificare, omnino ex Lege esset justitia[2]. » Opus est hoc gratiæ, quam qui accipiunt, doctrinæ salutari Scripturarum sanctarum, etsi fuerint inimici, fiunt amici; non opus ejusdem doctrinæ, quam qui audiunt et legunt sine gratia Dei, pejores ejus efficiuntur inimici.

XII. Non est igitur gratia Dei in natura liberi arbitrii et in Lege atque doctrina, sicut Pelagiana perversitas desipit; sed ad singulos actus datur illius voluntate, de quo scriptum est, « Pluviam voluntariam segregabis » Deus hæreditati tuæ[3]. » Quia et liberum arbitrium ad diligendum Deum primi peccati granditate perdidimus, et Lex Dei atque doctrina, quamvis sancta et justa et bona, tamen occidit, si non vivificet Spiritus[4], per quem sit, non ut audiendo, sed ut obediendo, neque ut lectione, sed ut dilectione teneatur. Quapropter ut

[1] Hebr. II, 14. — [2] Rom. VII, 7, et Galat. III, 21. — [3] Psal. LXVII, 10. — [4] Rom. VII, 12.

in Deum credamus, et pie vivamus, non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei : non quia velle non debemus et currere; sed quia ipse in nobis et velle operatur et currere[1]. Unde et ipse Dominus Jesus credentes a non credentibus, id est, ab iræ vasis vasa misericordiæ discernens, « Nemo, inquit, venit ad me, nisi » fuerit ei datum a Patre meo[2]. » Et utique, ut hoc diceret, in ejus doctrina fuerant scandalizati discipuli ejus, qui eum postea non sunt secuti. Non ergo gratiam dicamus esse doctrinam, sed agnoscamus gratiam, quæ facit prodesse doctrinam : quæ gratia si desit, videmus etiam obesse doctrinam.

XIII. Propterea Deus ut omnia futura opera sua in prædestinatione præsciverit, sic illa disposuit, ut quosdam non credentes ad fidem suam, orationes credentium pro eis exaudiendo, convertat; unde refutentur, et, si ille est eis propitius, corrigantur qui putant gratiam Dei esse naturam liberi arbitrii cum qua nascimur; aut gratiam Dei esse doctrinam, quamvis utilem, quæ per linguas et litteras prædicatur. Non enim hoc oramus pro infidelibus, ut fiat eorum natura, id est, ut homines sint; aut ut doctrina eis prædicetur, quam malo suo audiunt, si non credunt; et plerumque pro eis oramus, qui cum legant vel audiant, nolunt credere : sed oramus ut voluntas corrigatur, doctrinæ consentiatur, natura sanetur.

XIV. Jamvero ut perseverent in eo quod esse cœperunt, etiam pro se ipsis orant fideles. Utile est quippe omnibus vel pene omnibus propter humilitatem saluberrimam, ut quales futuri sint, scire non possint. Ad hoc dicitur, « Qui videtur stare, videat ne cadat[3]. » Propter hujus timoris utilitatem, ne regenerati et pie vivere incipientes, tanquam securi alta sapiamus, quidam non

[1] Philip. II, 13. — [2] Joan. VI, 65. — [3] I Cor. X, 12.

perseveraturi perseveraturis Dei permissione vel provisione ac dispositione miscentur; quibus cadentibus territi cum timore et tremore gradiamur viam justam, donec ex hac vita[1], quæ tentatio est super terram, transeamus ad aliam, ubi jam non sit elatio comprimenda, nec contra ejus suggestiones tentationesque luctandum.

XV. Sed de hac re, id est, cur quidam non permansuri in fide et sanctitate christiana, tamen accipiant ad tempus hanc gratiam, et dimittantur hîc vivere donec cadant, cum possint rapi de hac vita, ne malitia mutet intellectum eorum, quod de sancto immatura ætate defuncto scriptum est in libro Sapientiæ[2]; quærat quisque ut potuerit, et si invenerit præter hanc, quæ a me reddita est, aliam probabilem rationem, a rectæ fidei regula non recedens, teneat eam, et ego cum illo, si me non latuerit: verumtamen in quod pervenimus, in eo ambulemus donec nobis Deus revelet, si quid aliter sapimus, sicut apostolicis litteris admonemur. Pervenimus autem in ea, quæ ad fidem veram et catholicam pertinere firmissime scimus[3], in quibus ita nobis ambulandum est, adjuvante illo atque miserante, cui dicimus, « Deduc me, » Domine, in via tua, et ambulabo in veritate tua[4], » ut ab eis nullo modo deviemus.

XVI. Quoniam ergo propitio Christo Christiani catholici sumus, 1° Scimus nondum natos nihil egisse in vita propria boni seu mali, nec secundum merita prioris alicujus vitæ, quam nullam propriam singuli habere potuerunt, in hujus vitæ venire miserias: sed tamen secundum Adam carnaliter natos contagium mortis antiquæ prima nativitate contrahere, nec liberari a supplicio mortis æternæ, quod trahit ex uno in omnes tran-

[1] Job. VII, 1. — [2] Sap. IV, 11. — [3] Philip. III, 16. — [4] Psal. LXXXV, 11.

siens justa damnatio nisi per gratiam renascantur in Christo.

2° Scimus gratiam Dei nec parvulis nec majoribus secundum merita nostra dari.

3° Scimus majoribus ad singulos actus dari.

4° Scimus non omnibus hominibus dari, et quibus datur, non solum secundum merita operum non dari, sed nec secundum merita voluntatis eorum quibus datur; quod maxime apparet in parvulis.

5° Scimus eis quibus datur, misericordia Dei gratuita dari.

6° Scimus eis quibus non datur, justo judicio Dei non dari.

7° Scimus quod omnes astabimus ante tribunal Christi, ut ferat unusquisque secundum ea quæ per corpus gessit, non secundum ea quæ si diutius viveret gesturus fuit, sive bonum sive malum.

8° Scimus etiam parvulos secundum ea quæ per corpus gesserunt, recepturos vel bonum vel malum. Gesserunt autem non per se ipsos, sed per eos quibus pro illis respondentibus et renuntiare diabolo dicuntur, et credere in Deum; unde et in numero fidelium computantur, pertinentes ad sententiam Domini dicentis, « Qui » crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit[1]. » Propter quod et illis, qui hoc Sacramentum non accipiunt, contingit quod sequitur, « Qui autem non crediderit, con» demnabitur. » Unde et ipsi, sicut dixi, si in illa parva ætate moriuntur, utique secundum ea quæ per corpus gesserunt, id est, tempore quo in corpore fuerunt, quando per corda et ora gestantium crediderunt vel non crediderunt, quando baptizati vel non baptizati sunt, quando carnem Christi manducaverunt vel non

[1] Marc. xvi, 16.

manducaverunt, quando et sanguinem biberunt vel non biberunt, secundum hæc ergo, quæ per corpus gesserunt, non secundum ea quæ si diu hìc viverent gesturi fuerant, judicantur.

9° Scimus felices eos mortuos, qui in Domino moriuntur, nec ad eos pertinere quidquid acturi fuerant, si tempore diuturniore vixissent.

10° Scimus eos, qui corde proprio credunt in Dominum, sua id facere voluntate ac libero arbitrio.

11° Scimus pro eis, qui nolunt credere, nos qui jam credimus recta fide agere, cum Deum oramus ut velint.

12° Scimus pro eis, qui ex illis crediderunt, tanquam de beneficiis, recte atque veraciter et debere nos Deo agere gratias, et solere.

XVII. Recognoscis me, ut puto, in iis, quæ nos scire dixi, non omnia quæ ad fidem catholicam pertinent commemorare voluisse, sed ea tantum, quæ ad istam, quæ inter nos agitur, de Dei gratia quæstionem, utrum præcedat hæc gratia, an subsequatur hominis voluntatem, hoc est, ut planius id eloquar, utrum ideo nobis detur, quia volumus, an per ipsam Deus etiam hoc efficiat ut velimus. Si ergo istas duodecim sententias, quas nos dixi scire, ad fidem rectam et catholicam pertinere, etiam tu frater nobiscum tenes, ago Deo gratias; quas profecto non veraciter agerem, nisi gratia Dei fieret ut teneres. Quæ tibi tenenti, nullum omnino remanet nobiscum de hac quæstione certamen.

XVIII. Ut enim eadem duodecim brevi expositione percurram, Quomodo voluntatis humanæ meritum sequitur gratia; cum detur et parvulis, qui hoc nondum possunt velle seu nolle? Quomodo gratiam vel in majoribus dicuntur præcedere merita voluntatis; si gratia, ut vera sit gratia, non secundum merita nostra datur;

Quam sententiam catholicam Pelagius ipse sic timuit, ut eos, qui dicunt gratiam Dei secundum merita nostra dari, sine dubitatione damnaret, ne a catholicis judicibus damnaretur. Quomodo dicitur gratia Dei in natura esse liberi arbitrii vel in Lege atque doctrina; cum et istam sententiam Pelagius ipse damnaverit, procul dubio confitens gratiam Dei ad singulos actus dari, eis utique qui jam libero arbitrio utuntur?

XIX. Quomodo dicitur omnes homines eam fuisse accepturos, si non illi, quibus non donatur, eam sua voluntate respuerent, quoniam « Deus vult omnes homi-» nes salvos fieri[1]; » cum multis non detur parvulis, et sine illa plerique moriantur, qui non habent contrariam voluntatem, et aliquando cupientibus festinantibusque parentibus, ministris quoque volentibus ac paratis, Deo nolente non detur, cum repente antequam detur expirat, pro quo, ut acciperet, currebatur? Unde manifestum est eos qui huic resistunt tam perspicuæ veritati, non intelligere omnino qua locutione sit dictum; quod « Omnes » homines vult Deus salvos fieri; » cum tam multi salvi non fiant, non quia ipsi, sed quia Deus non vult, quod sine ulla caligine manifestatur in parvulis. Sed sicut illud quod dictum est, « Omnes in Christo vivificabun-» tur[2]. » cum tam multi æterna morte puniantur, ideo dictum est, quia omnes quicumque vitam æternam percipiunt, non percipiunt nisi in Christo: ita quod dictum est, « Omnes homines vult Deus salvos fieri, » cum tam multos nolit salvos fieri, ideo dictum est, quia omnes qui salvi fiunt, nisi ipso volente non fiunt; et si quo alio modo illa verba apostolica intelligi possunt, ut tamen huic apertissimæ veritati, in qua videmus, tam

[1] I Tim. II, 4. — [2] I Cor. XV, 22.

multos volentibus hominibus, sed Deo nolente, salvos non fieri, contraria esse non possint.

XX. Quomodo ut detur gratia divina, voluntas meretur humana; si eis, quibus datur, gratuita misericordia datur, ut vera sit gratia? Quomodo in hac re merita pensantur voluntatis humanæ; quandoquidem illis, quibus gratia ista non datur, nullo plerumque merito, nulla voluntate distantibus, sed unam cum eis, quibus datur, habentibus causam, justo tamen judicio Dei non datur; (Non enim est iniquitas apud Deum[1],) ut intelligant quibus datur, quam gratis eis detur, quando juste utique non daretur, quoniam similem habentibus causam juste non datur?

XXI. Quomodo non gratiæ Dei est, non solum credendi voluntas ab initio, verumetiam perseverandi usque in finem; cum finis ipse vitæ hujus non in hominis, sed in Dei sit potestate, et possit utique Deus etiam hoc beneficium non perseveraturo conferre, ut rapiatur ex corpore, ne malitia mutet intellectum illius[2]? Non enim recipiet homo seu bonum seu malum, nisi secundum ea, quæ per corpus gessit, non secundum ea, quæ, si diutius viveret, gesturus fuit.

XXII. Quomodo dicitur propterea quibusdam non dari, quibusdam morituris parvulis Dei gratia dari, quia eorum futuras prævidet voluntates; quas habituri essent si viverent, cum secundum ea, quæ per corpus gessit, non secundum ea, quæ gesturus esset, si diutius fuisset in corpore, unusquisque recipiat sive bonum sive malum sicut Apostolus definit? Quomodo secundum voluntates suas futuras homines judicantur, quas habituri fuisse dicuntur, si diutius tenerentur in carne cum dicat

[1] Rom. IX, 14. — [2] 2 Cor. V, 10.

Scriptura : « Felices mortui, qui in Domino moriuntur[1] ? » quorum sine dubio certa, et secura felicitas non est, si et ea, quæ non egerunt, sed acturi fuerant, si esset eis hæc vita prolixior, judicabit Deus : nullumque accipit beneficium, qui rapitur ne malitia mutet intellectum ejus ; quia et pro illa malitia, cui forsitan imminenti subtractus est, pœnas luit : nec gaudendum est de iis, quos in fide recta et vita bona novimus esse defunctos, ne secundum aliqua scelera judicentur, quæ fuerant, si viverent, fortasse facturi : nec dolendi vel detestandi sunt ii, qui vitam, istam in infidelitate ac perditis moribus finierunt quia forte si viverent, acturi fuerant pœnitentiam pieque victuri, et secundum ista sunt judicandi : totusque ille *de Mortalitate* liber gloriosissimi martyris Cypriani reprobandus et abjiciendus est, in quo tota ejus intentio est, ut sciamus bonis fidelibus gratulandum esse morientibus, quando hujus vitæ tentationibus auferuntur, deinceps in beatissima securitate mansuri. Sed quoniam hoc falsum non est, et sine dubitatione : « Felices sunt mortui, qui » in Domino moriuntur ; » ridendus est et execrandus error, quo putatur quod homines secundum suas futuras, quæ morientium non sunt futuræ, judicandi sunt voluntates.

XXIII. Quomodo dicuntur negare liberum voluntatis arbitrium, qui confitentur omnem hominem, quisquis suo corde credit in Deum, nonnisi sua libera credere, voluntate; cum potius illi oppugnent arbitrium liberum, qui oppugnant Dei gratiam, qua vere ad bona eligenda et agenda fit liberum ? Quomodo dicitur, quod per Legem Dei atque doctrinam Scripturarum fiat, quod eadem Scriptura dixit : « Præparatur voluntas a Domino[2] ; » ac non potius per occultam inspirationem gratiæ Dei :

[1] Apoc. XIV, 13. — [2] Prov. VIII, 35, juxta LXX.

quandoquidem pro eis, qui eidem doctrinæ contradicentes nolunt ei credere, ipsum Deum fide recta rogamus ut velint?

XXIV. Quomodo Deus expectat voluntates hominum, ut præveniant eum quibus det gratiam; cum gratias ei non immerito agamus de iis, quibus non ei credentibus, et ejus doctrinam voluntate impia persequentibus, misericordiam prærogavit, eosque ad se ipsum omnipotentissima facilitate convertit, ac volentes ex nolentibus fecit? Ut quid ei inde gratias agimus, si hoc ipse non fecit? Ut quid tanto magis eum magnificamus, quanto magis nolebant credere, quos credidisse gaudemus, si gratia divina voluntas in melius non mutatur humana? Apostolus Paulus: « Eram, inquit, ignotus facie Ecclesiis Judææ, quæ » sunt in Christo; tantum autem audiebant, quia qui » aliquando nos persequebatur, nunc evangelizat fidem, » quam aliquando vastabat; et in me magnificabant » Deum [1]. » Ut quid magnificabant Deum, si non Deus ad se ipsum cor illius viri suæ gratiæ bonitate converterat, quando ut ipse confitetur, misericordiam consecutus est, ut fidelis esset, ea fide, quam aliquando vastabat [2]? Ipsum etiam verbum quod posuit, quem nisi Deum hoc tam magnum bonum fecisse declarat? Quid est enim: » In me magnificabant Deum, » nisi, in me Deum magnificum prædicabant? Quomodo autem eum magnificum prædicabant, si magnum illud factum de Pauli conversione ipse non fecerat? et quo pacto ipse fecerat, si volentem credere ex nolente ipse non fecerat?

XXV. Nempe manifestum est ex illis duodecim sententiis, quas pertinere ad catholicam fidem negare non sineris, non solum omnibus, verumetiam singulis id confici, ut confiteamur gratia Dei præveniri hominum voluntates, et per

[1] Galat. I, 22. — [2] I Cor. VII, 23.

hanc eas potius præparari, quam propter earum meritum dari. Aut si aliquid earum duodecim esse verum negas, quarum propterea commendo etiam numerum, ut facilius memoriæ mandentur, distinctiusque teneantur, non te pigeat rescribere ut sciam, et ea quam mihi Dominus dederit, facultate respondeam. Ego enim hæreticum quidem Pelagianum te esse non credo : sed ita te esse volo, ut nihil illius ad te transeat, vel in te relinquatur erroris.

XXVI. Sed inter hæc duodecim reperies fortasse aliquid, quod negandum vel dubitandum putes, et unde nos operosius disputare compellas. Numquid et orare prohibebis Ecclesiam pro infidelibus, ut sint fideles ; pro iis qui nolunt credere, ut velint credere, pro iis qui ab ejus Lege doctrinaque dissentiunt ut Legi ejus doctrinæque consentiant, ut det illis Deus quod per Prophetam promisit [1], cor cognoscendi eum, et aures audiendi, quas utique acceperant, de quibus Salvator ipse dicebat « Qui » habet aures audiendi, audiat [2] ? » Numquid ubi audieris sacerdotem Dei ad ejus altare populum hortantem ad Deum orandum, vel ipsum clara voce orantem, ut incredulas gentes ad fidem suam venire compellat, non respondebis, Amen ? An etiam hujus fidei sanitati contraria disputabis ? Numquid beatissimum Cyprianum in hoc errasse clamabis vel susurrabis, ubi pro inimicis fidei Christianæ, ut etiam ipsi ad eam convertantur, orare nos docet ?

XXVII. Numquid postremo apostolum Paulum pro Judæis infidelibus habentem talia vota culpabis ? de quibus ait : « Bona voluntas quidem cordis mei, et deprecatio ad Deum sit pro illis in salutem [3]. » Qui etiam Thessalonicensibus dicit : « De cætero, fratres, orate pro nobis, ut verbum Domini currat et glorificetur sicut etiam

[1] Baruch. II, 31. — [2] Matth. XIII, 9. — [3] 2 Thess. III, 1, 2.

» apud vos, et ut eruamur ab iniquis et malis hominibus. » Non enim omnium est fides. » Quomodo curreret et glorificaretur verbum Dei, nisi ad finem conversis eis, quibus prædicaretur; quandoquidem jam credentibus dicit: « Quemadmodum et apud vos? » Scit certe hoc ab illo fieri, quem vult rogari ut hoc faciat, ut etiam eruatur ab iniquis et malis hominibus; qui profecto et illis orantibus non erant credituri. Propter quod addidit : « Non enim » omnium est fides: » tanquam diceret, Non enim apud omnes etiam vobis orantibus glorificabitur verbum Dei. Quia ipsi utique fuerant credituri, qui ordinati erant in vitam æternam, prædestinati in adoptionem filiorum per Jesum Christum in ipsum et electi in ipso ante mundi constitutionem [1]: sed ideo Deus per orationes credentium nondum credentes credere facit, ut ostendat quia ipse facit. Nemo est enim tam imperitus, tam carnalis, tam tardus ingenio, qui non videat Deum facere, quod rogari se præcepit ut faciat.

XXVIII. Hæc et alia testimonia divina, quæ commemorare longum est, ostendunt Deum gratia sua auferre infidelibus cor lapideum, et prævenire in hominibus bonarum merita voluntatum, ita ut voluntas per antecedentem gratiam præparetur, non ut gratia merito voluntatis antecedente donetur. Hoc et gratiarum actio indicat quod oratio; oratio pro infidelibus, gratiarum actio pro fidelibus. Qui enim est orandus ut faciat, illi est actio gratiarum reddenda cum fecerit. Unde idem dicit Apostolus ad Ephesios: « Propter hoc et ego, audita fide vestra in » Domino Jesu, et dilectione in omnes sanctos, non cesso » gratias agere pro vobis [2]. »

XXIX. Loquimur autem nunc de ipsis initiis, cum homines qui erant aversi et adversi, convertuntur ad Deum,

[1] Ephes. I, 4, 5. — [2] Ibid. 15.

et velle incipiunt quod nolebant, et habere fidem, quam non habebant; quod ut fiat in eis, oratur pro eis, quamvis non oretur ab eis. Ipsi enim quomodo invocabunt, in quem non crediderunt [1]? Cum vero factum fuerit quod oratur, ei qui fecit aguntur gratiæ, et pro eis et ab eis. De orationibus autem jam fidelium, quas et pro se, et pro aliis fidelibus faciunt, ut proficiant in eo, quod esse cœperunt, et de gratiarum actionibus quia proficiunt, confligendum esse tecum non puto : contra Pelagianos est iste conflictus, tibi nobisque communis. Illi quippe omnia ad fidelem piamque vitam hominum pertinentia ita tribuunt libero voluntatis arbitrio, ut habenda ex nobis, non a Domino putent esse poscenda: tu autem si ea, quæ de te audio, vera sunt, initium fidei, ubi est etiam initium bonæ, hoc est, piæ voluntatis, non vis donum esse Dei, sed ex nobis nos habere contendis ut credere incipiamus; cætera autem religiosæ vitæ bona Deum per gratiam suam jam ex fide petentibus, quærentibus, pulsantibus donare consentis. Nec attendis ideo pro infidelibus Deum rogari ut credant, quoniam Deus donat et fidem ; ideo pro eis et qui crediderint Deo gratias agi, quoniam donavit et fidem.

XXX. Quamobrem ut hunc ad te sermonem aliquando concludam, si negas orandum esse, ut qui nolunt credere velint credere; si negas agendas esse Deo gratias, quoniam credere voluerunt qui nolebant credere, aliter tecum agendum est, ut non sic erres, aut si errare persistis, ne mittas alios in errorem. Si autem quod de te magis credo, sentis atque consentis orare nos Deum debere ac solere pro nolentibus credere, ut velint credere, et pro eis qui adversantur et contradicunt Legi ejus atque doctrinæ, ut ei credant eamque sectentur; si sentis

[1] Rom. x, 14.

atque consentis debere nos etiam agere gratias ac solere pro talibus, cum ad fidem ejus doctrinamque conversi volentes ex nolentibus fiunt, oportet sine dubitatione fatearis voluntates hominum Dei gratia præveniri, et ut bonum velint homines, quod nolebant, Deum facere, qui rogatur ut faciat, et cui nos novimus agere gratias dignum et justum esse cum fecerit. Dominus tibi det intellectnm in omnibns, domine frater.

EPISTOLA CCXVIII [1].

Domino dilectissimo et desiderantissimo filio PALATINO AUGUSTINUS.

Palatinum adhortatur ut in Christiana sapientia proficiat ac perseveret, id summopere cavens ne spem bene vivendi collocet in propriis viribus.

I. CONVERSATIO tua fortior atque fructuosior ad Dominum Deum nostrum magnum nobis attulit gaudium. Elegisti enim a juventute doctrinam, ut invenias usque ad canos sapientiam [2]. Cani sunt ergo sensus hominis, et senectutis ætas vita immaculata [3]. Quam donet tibi Dominus petenti, quærenti atque pulsanti, qui novit bona data dare filiis suis [4]. Quamvis enim abundent tibi exhortatores et exhortationes ad viam salutis et gloriæ sempiternæ, maxime ipsa gratia Christi, quæ tibi tam salubriter in corde tuo locuta est: tamen etiam nos pro dilectionis officio, quam tibi debemus, afferimus aliquid

[1] Alias CCVIII. quæ autem 218 erat, nunc 13. — Scripta forte circa idem tempus. — [2] Eccli. VI, 18. — [3] Sap. IV, 9. — [4] Matth. VII, 11.

exhortationis in hac resalutatione nostra, qua te non pigrum vel dormientem excitemus, sed provocemus incitemusque currentem.

II. Sapere te oportet, fili, ut perseveres, quia sapuisti ut eligeres. Sit hoc ipsum sapientiæ tuæ, scire cujus donum hoc est. « Revela ad Dominum viam tuam, et » spera in eum, et ipse faciet; et deducet velut lumen » justitiam tuam, et judicium tuum velut meridiem[1].» Ipse faciet rectos cursus tuos, et itinera tua in pace producet[2]. Sicut sprevisti quod sperabas in sæculo, ne in abundantia divitiarum gloriareris, quas more filiorum sæculi hujus concupiscere cœperas : ita nunc ad tollendum jugum Domini et sarcinam ejus, in virtute tua non confidas; et illud lene erit, et hæc levis[3]. Pariter quippe improbantur in Psalmo et qui confidunt in virtute sua[4], et qui in abundantia divitiarum suarum gloriantur. Ergo divitiarum gloriam non jam habebas, sed quam habere cupiebas, prudentissime contempsisti. Cave ne tibi subrepat in tua virtute confidere; homo es enim, et maledictus omnis qui spem suam ponit in homine[5]. Sed plane in Deo tuo toto corde confide, et ipse erit virtus tua, in qua pius gratusque confidas, cui dicas humiliter et fideliter, « Diligam te, Domine, virtus mea[6]. » Quia et ipsa charitas Dei, quæ perfecta foras mittit timorem[7], non per vires nostras, id est, humanas, diffunditur in cordibus nostris, sed sicut dicit Apostolus, « Per Spiritum » sanctum, qui datus est nobis[8]. »

III. Vigila ergo et ora, ne intres in tentationem[9]. Ipsa quippe oratio admonet te, quod indigeas adjutorio Domini tui, ne spem bene vivendi in te ponas. Oras

[1] Psal. xxxvi, 5. — [2] Prov. iv, 27. — [3] Matth. xi, 30. — [4] Psal. xlviii, 7. — [5] Jerem. xvii, 5. — [6] Psal. xvii, 2. — [7] 1 Joan. iv, 8. — [8] Rom. v, 5. — [9] Marc. xiv, 38.

enim non jam ut accipias divitias et honores præsentis sæculi, aut aliquid vanitatis humanæ, sed ne intres in tentationem. Quod utique si homo sibi præstare posset volendo, non posceretur orando. Quapropter ut non intremus in tentationem, si voluntas sufficeret, non oraremus; quæ tamen si deesset, nec orare possemus. Adsit ergo ut velimus, oremus autem ut valeamus quod voluerimus, cum ipso donante recte sapuerimus. Quod bonum quoniam jam cœpisti, est unde gratias agas. « Quid » enim habes quod non accepisti? Si autem accepisti, » cave ne glorieris quasi non acceperis [1], » hoc est, quasi ex te ipso habere potueris. Sciens autem unde acceperis ab illo pete ut perficiatur, a quo datum est ut inciperetur. Cum timore itaque et tremore tuam salutem operare [2]. Deus est enim qui operatur in te et velle et perficere, pro bona voluntate: quoniam præparatur voluntas a Domino [3], atque ab ipso gressus hominis diriguntur, et viam ejus volet [4]. Hæc cogitatio sancta servabit te, ut sapientia tua pietas sit; id est, ut ex Deo sis bonus, et Christi gratiæ non ingratus.

IV. Desiderant te parentes tui, fideliter congratulantes meliori spei tuæ, quam in Domino habere cœpisti. Nos autem te sive absentem corpore, sive præsentem, in uno spiritu habere cupimus, per quem diffunditur charitas in cordibus nostris [5], ut quolibet loco fuerit caro nostra, nullo modo separata possit esse anima nostra. Gratissime accepimus cilicia, quæ misisti, ubi nos de frequentanda et servanda humilitate orationum prior ipse monuisti.

[1] I Cor. IV, 7. — [2] Philip. II, 12. — [3] Prov. VIII, 25, juxta LXX. — [4] Psal. XXXVI, 23. — [5] Rom. V, 5.

EPISTOLA CCXIX [1].

Dilectissimis et honoralibus fratribus et consacerdotibus Proculo et Cylinnio, Aurelius, Augustinus (21), Florentius, et Secundinus in Domino salutem.

Augustinus aliique Africani patres Gallicanis episcopis Proculo et Cylinnio, qui Leporium monachum in fide incarnationis Verbi errantem ejecerant, ut amplectantur jam Dei gratia pœnitentem et correctum.

I. Filium nostrum Leporium apud vestram sanctitatem pro sui erroris præsumptione merito idoneeque correptum, cum ad nos, posteaquam inde exturbatus est, venisset, salubriter perturbatum, corrigendum sanandumque suscepimus. Nam sicut vos obedistis Apostolo ut corriperetis inquietos[2] : ita et nos ut consolaremur pusillanimes ac susciperemus infirmos. Cum enim præoccupatus esset sicut homo in aliquo delicto, eodemque non parvo, ut de unigenito Filio Dei, quod erat in principio Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum [3], cum autem venit plenitudo temporis Verbum caro factum est, et habitavit in nobis, non recta quædam saperet, nec vera sentiret ; negans Deum hominem factum, ne videlicet substantiæ divinæ, qua æqualis est Patri, indigna mutatio vel corruptio sequeretur ; nec videns quartam se subintroducere in Trinitate personam, quod a sanitate symboli, catholicæque veritatis, prorsus

[1] Quæ 219 erat, nunc 252. — Scripta videtur an. 426 aut 427. — [2] 1 Thess. v, 24. — [3] Joan. 1, 3.

alienum est : eum sicuti potuimus adjuvante Domino instruximus in spiritu lenitatis : præsertim quia cum hoc admoneret vas electionis; adjecit, « Intendens te ipsum, » ne et tu tenteris[1], » ne ita se quidam ad provectum spiritalem pervenisse gauderent, ut se jam non posse tentari tanquam homines putarent : addiditque salubrem pacificamque sententiam, « Ut alter alterius onera por» temus, quoniam sic adimplebimus legem Christi. Qui » enim putat se esse aliquid cum sit nihil, se ipsum se» ducit[2], » dilectissimi et honorabiles fratres.

II. Quam tamen ejus emendationem nequaquam forte implere possemus, nisi vos ante, quæ in eo mendosa fuerant, damnaretis. Idem igitur et Dominus et medicus noster utens vasis ac ministris suis, qui dixit, « Ego per» cutiam, et ego sanabo[3], » per vos percussit tumentem, per nos sanavit dolentem. Item suæ domus administrator atque provisor, per vos destruxit male constructa, per nos bene composita restauravit. Idem diligens agricola possessionis suæ sterilia per vos eradicavit, et noxia; utilia per nos et fœcunda plantavit. Non itaque nobis, sed ejus misericordiæ demus gloriam, in cujus manu sumus et nos sermones nostri. Et sicut in supradicto filio nostro ministerium vestrum humilitas nostra laudavit; sic etiam sanctitas vestra nostro ministerio gratuletur. Paterno igitur et fraterno corde suscipite a nobis misericordi severitate correctum. Etsi enim aliud per nos, aliud per vos; utrumque tamen fraternæ saluti necessarium una charitas fecit. « Unus ergo Deus fecit, quoniam Deus cha» ritas est[4]. »

III. Proinde sicut per suam[5] pœnitentiam susceptus est a nobis, sic per suam epistolam[6] suscipiatur a vobis.

[1] Galat. vi, 1. — [2] Ibid. 2, 3. — [3] Deut. xxxii, 39. — [4] I Joan. iv, 8 et 16. — [5] Aliter præsentiam. — [6] Libellum emendationis Leporii.

Cui quidem Epistolæ nostra etiam manu subscribendum putavimus, ipsius esse testantes. Hanc ejus correctionem dilectionem vestram minime dubitamus et gratanter accipere, et eis notam facere, quibus ejus error scandalum fuit. Quia et illi, qui cum eo venerunt ad nos, cum illo correcti atque sanati sunt, sicut eorum subscriptionibus, quæ coram nobis factæ sunt, tenetur expressum. Superest ut de fraterna salute lætati, rescriptis beatitudinis vestræ nos vicissim lætificare dignemini. Optamus vos dilectissimi et honorabiles fratres, in Domino bene valere memores nostri.

EPISTOLA CCXX[1].

Domino filio in præsentem et in æternam salutem Dei misericordia protegendo et regendo Bonifacio Augustinus.

Augustinus Bonifacio Comiti, qui concepto prius voto monachismi, post ex ipsius consilio suscepit Comitis potestatem; at præter ipsius consilium duxit uxorem et in multis graviter deliquit. Hunc hortatur ad vetus propositum, si per uxorem liceat; si non liceat, potestate mundana utatur in bonum, non in malum.

I. Fideliorem hominem, et qui faciliores haberet accessus ad aures tuas ferens litteras meas nunquam potui reperire, quam nunc obtulit Dominus servum et ministrum Christi, diaconum Paulum, ambobus nobis charissimum, ut aliquid tibi loquerer, non pro potentia tua,

[1] Alias lxx. quæ autem 220 erat, nunc 171. — Scripta videtur exeunte an. 427.

et honore quem geris in isto sæculo maligno; nec pro incolumitate carnis tuæ corruptibilis atque mortalis; quia et ipsa transitoria est; et quandiu sit; semper incertum est; sed pro illa salute, quam nobis promisit Christus: qui propterea hîc exhonoratus atque crucifixus est, ut doceret nos bona hujus sæculi magis contemnere quam diligere; et hoc amare et sperare ab illo; quod in sua resurrectione monstravit. « Resurrexit enim a mortuis; » nec jam moritur, et mors ei ultra non dominabitur [1]. »

II. Scio non deesse homines, qui te secundum vitam mundi hujus diligunt, et secundum ipsam tibi dant consilia, aliquando utilia, aliquando inutilia; quia homines sunt, et sicut possunt ad præsens sapiunt, nescientes quid contingat sequenti die. Secundum autem Deum ne pereat anima tua, non facile tibi quisquam consulit; non quia desunt qui hoc faciant; sed quia difficile est invenire quando tecum ista possunt loqui. Nam et ego semper desideravi, et nunquam inveni locum vel tempus, ut agerem tecum, quod me agere oportebat cum homine, quem multum diligo in Christo. Scis autem qualem me apud Hipponem videris, quando ad me venire dignatus es, quia vix loquebar imbecillitate corporis fatigatus. Nunc ergo, fili, audi me, saltem per litteras tibi sermocinantem, quas in periculis tuis nunquam tibi mittere potui, periculum cogitans perlatoris, et cavens ne ad eos, ad quos nollem, mea Epistola perveniret. Unde peto ut ignoscas, si me putas plus timuisse quam debui: tamen dixi quod timui.

III. Audi ergo me, imo Dominum Deum nostrum per ministerium infirmitatis meæ. Recole qualis fueris adhuc in corpore constituta religiosæ memoriæ priore conjuge tua, et recenti ejus obitu, quomodo tibi vanitas

[1] Rom. VI, 9.

sæculi hujus horruerit, et quomodo concupieris servitutem Dei. Nos novimus, nos testes sumus quid nobiscum apud Tubunas de animo et voluntate tua fueris collocutus. Soli tecum eramus, ego et frater Alypius. Non enim existimo tantum valuisse terrenas curas, quibus impletus es; ut hoc de memoria tua penitus delere potuerint. Nempe omnes actus publicos, quibus occupatus eras, relinquere cupiebas, et te in otium sanctum conferre, atque in ea vita vivere, in qua servi Dei monachi vivunt. Ut autem non faceres, quid te revocavit, nisi quia considerasti ostendentibus nobis, quantum prodesset Christi ecclesiis quod agebas, si ea sola intentione ageres, ut defensæ ab infestationibus barbarorum quietam et tranquillam vitam agerent, sicut dicit Apostolus, « In omni » pietate et castitate[1]. » Tu autem ex hoc mundo nihil quæreres, nisi ea quæ necessaria essent huic vitæ sustentandæ tuæ ac tuorum, accinctus balteo castissimæ continentiæ, et inter arma corporalia spiritalibus armis tutius fortiusque munitus?

IV. Cum ergo te esse in hoc proposito gauderemus, navigasti, uxoremque duxisti: sed navigasse obedientiæ fuit, quam secundum Apostolum debebas sublimioribus potestatibus[2]: uxorem autem non duxisses, nisi susceptam deserens continentiam concupiscentia victus esses. Quod ego cum comperissem, fateor miratus obstupui: dolorem autem meum ex aliqua parte consolabatur, quod audivi te illam ducere noluisse, nisi prius catholica fuisset facta: et tamen hæresis eorum, qui verum Filium Dei negant, tantum prævaluit in domo tua, ut ab ipsis filia tua baptizaretur. Jamvero si ad nos non falsa perlata sunt, quæ utinam falsa sint, quod ab ipsis hæreticis etiam ancillæ Deo dicatæ rebaptizatæ sint, quantis

[1] I Tim. II, 2. — [2] Rom. XIII, I.

tantum malum plangendum est fontibus lacrymarum? Ipsam quoque uxorem non tibi suffecisse, sed concubinarum nescio quarum commixtione pollutum loquuntur homines, et forsitan mentiuntur.

V. Ista quæ omnibus patent, tot et tanta mala, quæ a te, posteaquam conjugatus es, consecuta sunt, quid ego dicam? Christianus es, cor habes, Deum times: tu ipse considera quæ nolo dicere, et invenies de quantis malis debeas agere pœnitentiam, propter quam tibi credo Dominum parcere, et a periculis omnibus liberare, ut agas eam sicut agenda est: sed si illud audias quod scriptum est, « Ne tardes converti ad Domi» num, neque differas de die in diem [1]. » Justam quidem dicis habere te causam, cujus judex ego non sum; quoniam partes ambas audire non possum: sed qualiscumque sit tua causa, de qua modo quærere vel disputare non opus est, numquid coram Deo potes negare, quod in istam necessitatem non pervenisses, nisi bona sæculi hujus dilexisses, quæ tanquam servus Dei, quem te ante noveramus, contemnere omnino, et pro nihilo habere debuisti: et oblata quidem sumere, ut eis votereris ad pietatem; non autem negata vel delegata sic quærere, ut propter illa in istam necessitatem perducereris: ubi cum amantur bona, perpetrantur mala, pauca quidem a te, sed multa propter te; et cum timentur quæ ad exiguum tempus nocent, si tamen nocent, committuntur ea quæ vere in æternum noceant?

VI. De quibus ut unum aliquid dicam, quis non videat, quod multi homines tibi cohæreant ad tuendam tuam potentiam vel salutem, qui etiamsi tibi omnes fideles sint, nec ab aliquo eorum ullæ timeantur insidiæ; nempe tamen ad ea bona, quæ ipsi quoque non secundum Deum, sed secundum sæculum diligunt, per te

[1] Eccli. v, 8.

cupiunt pervenire; ac per hoc qui refrenare et compescere debuisti cupiditates tuas, explere cogeris alienas. Quod ut fiat, necesse est multa, quæ Deo displicent, fiant: nec sic tamen explentur tales cupiditates. Nam facilius resecantur in eis, qui Deum diligunt, quam in eis, qui mundum diligunt, aliquando satiantur. Propter quod dicit divina Scriptura, « Nolite diligere mundum, nec » ea quæ in mundo sunt. Si quis dilexerit mundum, di- » lectio patris non est in eo : quia omne quod in mundo » est, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculo- » rum, et ambitio sæculi, quæ non est a Patre, sed ex » mundo est. Et mundus transit et concupiscentia ejus. » Qui autem facit voluntatem Dei, manet in æternum, » sicut et Deus manet in æternum [1]. » Quando ergo poteris tot hominum armatorum, quorum fovenda est cupiditas, timetur atrocitas; quando, inquam, poteris eorum concupiscentiam, qui diligunt mundum, non dico satiare, quod fieri nullo modo potest, sed aliqua ex parte pascere, ne universa plus pereant, nisi tu facias quæ Deus prohibet, et facientibus comminatur? Propter quod vides tam multa contrita, ut jam vile aliquid, quod rapiatur, vix inveniatur.

VII. Quid autem dicam de vastatione Africæ, quam faciunt Afri barbari resistente nullo, dum tu talibus tuis necessitatibus occuparis, nec aliquid ordinas unde ista calamitas avertatur? Quis autem crederet, quis timeret, Bonifacio domesticorum et Africæ Comite in Africa constituto cum tam magno exercitu et potestate, qui Tribunus cum paucis fœderatis omnes ipsas gentes expugnando et terrendo pacaverat, nunc tantum fuisse barbaros ausuros, tantum progressuros, tanta vastaturos, tanta rapturos, tanta loca, quæ plena populis fuerant,

[1] 1 Joan. II, 15.

deserta facturos? Qui non dicebant quandocumque tu Comitivam sumeres potestatem, Afros barbaros, non solum domitos, sed etiam tributarios futuros Romanæ reipublicæ? Et nunc quam in contrarium versa sit spes hominum vides; nec diutius hinc tecum loquendum est, quia plus ea tu potes cogitare quam nos dicere.

VIII. Sed forte ad ea respondes, illis hoc esse potius imputandum, qui te læserunt, qui tuis officiosis virtutibus non paria, sed contraria reddiderunt. Quas causas ego audire et judicare non possum: tuam causam potius aspice et inspice, quam non cum hominibus quibuslibet, sed cum Deo habere te cognoscis; quia in Christo fideliter vivis, ipsum debes timere ne offendas. Nam causas ego superiores potius attendo, quia ut Africa tanta mala patiatur, suis debent homines imputare peccatis. Verumtamen nolim te ad eorum numerum pertinere, per quos malos et iniquos Deus flagellat pœnis temporalibus quos voluerit. Ipsis namque iniquis, si correcti non fuerint, servat æterna supplicia, qui eorum malitia juste utitur, ut aliis mala ingerat temporalia. Tu Deum attende, tu Christum considera, qui tanta bona præstitit, et tanta mala pertulit. Quicumque ad ejus regnum cupiunt pertinere, et cum illo ac sub illo semper beate vivere, diligunt etiam inimicos suos, bene faciunt illis qui eos oderunt[1], et orant pro eis a quibus persecutionem patiuntur: et si quando adhibent pro disciplina molestam severitatem, non tamen amittunt sincerissimam charitatem. Si ergo tibi bona sunt præstita, quamvis terrena, transitoria, ab imperio Romano, quia et ipsum terrenum est, non cœleste, nec potest præstare nisi quod habet in potestate: si ergo bona in te collata sunt, noli reddere mala pro bonis. Si autem mala tibi irrogata sunt, noli reddere

[1] Matth. v, 44.

mala pro malis. Quid istorum duorum sit, nec discutere volo, nec valeo judicare : ego Christiano loquor : Noli reddere vel mala pro bonis, vel mala pro malis.

IX. Dicis mihi fortasse, In tanta necessitate quid vis ut faciam ? Si consilium a me secundum hoc sæculum quæris, quomodo ista salus tua transitoria tuta sit, et potentia atque opulentia vel ista servetur quam nunc habes, vel etiam major addatur, quid tibi respondeam nescio. Incerta quippe ista, certum consilium habere non possunt. Si autem secundum Deum me consulis, ne anima tua pereat et times verba veritatis, dicentis, « Quid prodest homini, si totum mundum lucretur, animæ » autem suæ detrimentum patiatur [1], » habeo plane quod dicam ; est apud me consilium, quod a me audias. Quid autem opus est ut aliud dicam, quam illud quod supra dixi ? « Noli diligere mundum, nec ea quæ in mundo » sunt. Si quis enim dilexerit mundum, non est charitas » Patris in illo : quoniam omnia quæ in mundo sunt, » concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, » et ambitio sæculi, quæ non est a Patre, sed ex mundo » est. Et mundus transit, et concupiscentia ejus. Qui » autem fecerit voluntatem Dei, manet in æternum, » sicut et Deus manet in æternum [2]. » Ecce consilium, arripe, et age. Hic appareat si vir fortis es ; vince cupiditates, quibus iste diligitur mundus, age pœnitentiam de præteritis malis, quando ab eis cupiditatibus victus per desideria non bona trahebaris. Hoc consilium si acceperis, si tenueris atque servaveris, et ad bona illa certa pervenies, et cum salute animæ tuæ inter ista incerta versaberis.

X. Sed forte iterum quæris a me, quomodo ista facias tantis mundi hujus necessitatibus implicatus. Ora for-

[1] Luc. IX, 25. — [2] I Joan. II, 15.

titer, et dic Deo quod habes in Psalmo, « De necessati- » tatibus meis erue me[1]. » Tunc enim finiuntur istæ necessitates, quando vincuntur illæ cupiditates. Qui exaudivit te, et nos pro te, ut liberareris de tot tantisque periculis visibilium corporaliumque bellorum, ubi sola ista vita quandoque finienda periclitatur, anima vero non perit, si non malignis cupiditatibus captiva teneatur; ipse te exaudiet ut interiores et invisibiles hostes, id est, ipsas cupiditates invisibiliter et spiritaliter vincas, et sic utaris hoc mundo tanquam non utens; ut ex bonis ejus bona facias, non malus fias : quia et ipsa bona sunt, nec dantur hominibus nisi ab illo, qui habet omnium cœlestium et terrestrium potestatem. Sed ne putentur mala, dantur et bonis : ne putentur magna vel summa bona, dantur et malis. Itemque auferuntur ista et bonis ut probentur, et malis ut crucientur.

XI. Quis enim nesciat, quis ita sit stultus, ut non videat quod salus hujus mortalis corporis, et membrorum corruptibilium virtus, et victoria de hominibus inimicis, et honor atque potentia temporalis, et cætera ista bona terrena, et bonis dentur et malis, et bonis auferantur et malis? Salus vero animæ cum immortalitate corporis, virtusque justitiæ, et victoria de cupiditatibus inimicis, et gloria et honor et pax in æternum, non dantur nisi bonis. Ista ergo dilige, ista concupisce, ista omnibus modis quære. Propter hæc acquirenda et obtinenda fac eleemosynas, funde orationes, exerce jejunia, quantum sine læsione corporis tui potes. Bona vero illa terrena noli diligere quantalibet tibi abundent. Sic eis utere, ut bona multa ex illis, nullum autem malum facias propter illa. Omnia quippe talia perhibunt; sed bona opera non pereunt, etiam quæ de bonis pereuntibus fiunt.

[1] Psal. XXIV, 17.

XII. Si enim conjugem non haberes, dicerem tibi quod et Tubunis diximus, ut in sanctitate continentiæ viveres : adderem, quod tunc fieri prohibuimus, ut jam te quantum rerum humanarum salva pace potuisses, ab istis rebus bellicis abstraheres, et ei vitæ vacares in societate sanctorum, cui tunc vacare cupiebas, ubi in silentio pugnant milites Christi, non ut occidant homines, sed ut expugnent principes et potestates et spiritalia nequitiæ, id est, diabolum et angelos ejus. Hos enim hostes sancti vincunt, quos videre non possunt; et tamen quos nos vident, vincunt, ista vincendo quæ sentiunt. Sed ut te ad istam vitam non exhorter, conjunx impedimento est, sine cujus consensione continenter tibi non licet vivere : quia etsi tu eam post illa tua verba Tubunensia ducere non debebas, illa tibi tamen nihil eorum sciens innocenter et simpliciter nupsit. Atque utinam posses ei persuadere continentiam, et sine impedimento redderes Deo quod te debere cognoscis. Sed si cum illa agere non potes; serva saltem pudicitiam conjugalem et roga Deum, qui te de necessitatibus eruet ut quod non potes modo, possis aliquando. Verumtamen ut Deum diligas, non diligas mundum, ut in ipsis bellis, si adhuc in eis te versari opus est, fidem teneas, pacem quæras; ut ex mundi bonis facias bona opera, et propter mundi bona non facias opera mala aut non impedit conjux, aut impedire non debet. Hæc ad te fili, fili dilectissime, ut scriberem, charitas jussit, qua te secundum Deum, non secundum hoc sæculum diligo, quia et cogitans quod scriptum est : « Corripe sapien» tem, et amabit te ; corripe stultum, et adjiciet odisse te[1] ; » non te utique stultum, sed sapientem debui cogitare.

[1] Prov. IX, 8.

EPISTOLA CCXXI[1].

Domino merito venerabili, et vere beatissimo patri AUGUSTINO episcopo QUODVULTDEUS diaconus.

Quodvultdeus Augustino, flagitans ut hæreseōn omnium, quæ adversus Christianam fidem pullularunt, catalogum scribat, earumque errores et ritus paucis complectatur.

I. « Diu trepidus fui, et ausus hos meos aliquoties distuli : sed me principaliter, ut dici assolet, animavit beatitudinis tuæ benevolentia omnibus comprobata : quam dum considero magis timui, ne non petendo superbus, non quærendo desidiosus, non pulsando piger a Domino judicarer. Sufficere autem mihi crederem hujusmodi tantummodo voluntatem, si fructum adipisci non possem : cum autem pro certo noverim, ostium divini sermonis, quod venerationi tuæ cœlestis gratia patefecit, paratam esse mentem tuam sanctam, quam possidet Christus, non solum cunctis volentibus pandere, verumetiam nolentibus ut introire non pigeat, persuadere; occupationi reverentiæ tuæ multiloquio superfluo moram non faciam, sed desiderium obsecrationis meæ breviter indicabo. »

II. « Nonnullos in clero hujusce etiam amplissimæ civitatis esse imperitos, ex me ipso conjicio, et quantum universo illi ordini profuturum sit quod expeto, consi-

[1] Ex 8 Tomo edit. vet., ante lib. de Hæresibus. quæ autem 221 erat, nunc 119. — Scripta circa an. 427.

derationi sanctitatis tuæ discutiendum offero. Privilegio namque cunctorum, qui hoc de spiritalibus tuis laboribus promerentur, etiam me indignum consecuturum esse præsumo, Domine merito venerabilis et vere beatissime pater. Precor igitur beatitudinem tuam; ut ex quo Christiana religio hæreditatis promissæ nomen accepit, quæ hæreses fuerint, sint; quos errores intulerint, inferant; quid adversus catholicam Ecclesiam senserint, sentiant, de fide, de Trinitate, de baptismo, de pœnitentia, de homine Christo, de Deo Christo, de resurrectione, de Novo et Vetere Testamento; et omnia omnino quibus a veritate dissentiunt; quæ etiam baptismum habeant, quæve non habeant; et post quas baptizet, nec tamen rebaptizet Ecclesia; qualiter suscipiat venientes, et quid singulis lege, auctoritate, atque ratione respondeat, digneris exponere. »

III. Nec me tantæ beatitudo tua credat ineptiæ, ut non inspiciam quantis et quam ingentibus voluminibus opus sit, ut possint ista dissolvi. Verum hoc ego fieri non expeto; id enim multipliciter factum esse non dubito: sed breviter, perstricte atque summatim, et opiniones rogo cujuslibet hæresis exponi, et quid contra teneat Ecclesia catholica quantum instructioni satis est, subdi: ut velut quodam ex omnibus concepto commonitorio, si quis aliquam objectionem aut convictionem uberius, plenius ac planius nosse voluerit, ad opulenta et magnifica volumina transmittatur, quibus a diversis, et præcipue a veneratione tua in hoc ipsum constat elaboratum. Sufficiet autem admonitio talis, ut putor doctis et imperitis, otiosis et occupatis, et ad cujuslibet gradus ministerium Ecclesiæ undecumque promotis; dum et ille qui multa legit, eadem breviter recordatur, et compendio ignarus instruitur, ut noverit quid teneat quid evitet;

quid aversetur ne faciat, quid ut faciat assequatur. Fortassis autem, si tamen qnod arbitror verum est, etiam adversus calumniantium malignas mentes et dolosa labia opus hoc parvum inter cætera mirifica testimonio coronæ tuæ non deerit : ut quibus patet campus calumniandi profusior, validis et ex omni parte conclusis fidei limitibus coarctati, omnibusque veritatis telorum generibus circumacti, etiam uno multiformi jaculo repente prostrati, morticinos spiritus non audeant anhelare. »

IV. « Video quam onerosus existam, meliora cogitanti, et disponenti majora sancto seni, et querelas corporis sustinenti. Sed per Christum Dominum rogo, qui te participem sapientiæ suæ sine invidia esse concessit, ut hanc gratiam dones indoctis Ecclesiæ, qui te agnoscis sapientibus atque insipientibus debitorem merito ac jure dicturus. Videte quoniam non mihi soli laboravi, sed omnibus exquirentibus veritatem. Potui adhuc offerre supplices et multiplices preces, et mecum imperitorum classes asciscere : sed malui jam audire dictantem, quam adhuc occupare legentem [1]. »

[1] Rom. I, 14, et Eccli. XXIV, 47, et XXXIII, 18.

EPISTOLA CCXXII[1].

Dilectissimo filio et condiacono Quodvultdeo, Augustinus episcopus.

Augustinus Quodvultdeo, excusans propositi operis difficultatem, remque ab aliis tentatam esse admonens.

I. Acceptis litteris charitatis tuæ, ubi a me ardentissimo studio postulasti, ut de omnibus hæresibus, quæ post Domini Salvatoris adventum adversus ejus doctrinam pullulaverunt, aliquid breviter scriberem, quam sit hoc difficile, continuo reperta occasione rescripsi per filium meum Hipponensium primarium Philocalum : mox autem etiam ista oblata est, qua nunc rescribo, et breviter difficultatem operis ejus ostendo.

II. Philastrius quidam Brixiensis episcopus, quem cum sancto Ambrosio Mediolani etiam ipse vidi, scripsit hinc librum ; nec illas hæreses prætermittens, quæ in populo Judæo fuerunt ante adventum Domini, easque viginti octo commemoravit : et post Domini adventum cxxviii. Scripsit hinc etiam græce episcopus Cyprius Epihanius, in doctrina catholicæ fidei laudabiliter diffamatus : sed ipse utriusque temporis hæreses colligens, lxxx. complexus est. Cum ergo ambo id vellent facere quod a me petis, quantum tamen inter se differant de numero interim sectarum, vides : quod utique non evenisset nisi aliud uni

[1] Ex 8 Tomo edit. prior., ante lib. de Hæresibus. quæ autem 222 erat, nunc 120. — Scripta paulo post superiorem.

eorum videretur esse hæresis, et aliud alteri. Neque enim putandum est aliquas ignorasse Epiphanium, quas noverat Philastrius, cum Epiphanium longe Philastrio doctiorem invenerimus, ita ut Philastrium potius dicere deberemus latuisse plurimas, si tamen plures esset ille complexus, et iste pauciores. Sed procul dubio in ea quæstione ubi disceptatur quid sit hæresis, non idem videbatur ambobus : et revera hoc omnino definire difficile est : et ideo cavendum, cum omnes in numerum redigere conamur, ne prætermittamus aliquas, quamvis hæreses sint; aut annumeremus aliquas, cum hæreses non sint. Vide ergo ne forte librum sancti Epiphanii tibi mittere debeam : ipsum enim arbitror Philastrio doctius hinc locutum ; qui possit apud Carthaginem in latinam linguam verti facilius atque commodius, ut tu potius præstes nobis, quod quæris a nobis.

III. Perlatorem multum commendo. Subdiaconus est, de nostra diœcesi, de fundo autem viri spectabilis, nobisque charissimi Orontii. Pro illo autem, et pro ejus patre, a quo adoptatus est, etiam ad ipsum scripsi : quas litteras, cum legerit Christiana benignitas tua, peto ut eas apud memoratum virum tua intercessione adjuvare digneris. Misi autem cum illo etiam hominem Ecclesiæ, ne ad tuam sanctitatem difficilis ei esset accessus : non enim parum de illa sollicitus sum, a qua me sollicitudine Dominus, ut spero, per tuæ charitatis instantiam liberabit. Peto etiam mihi rescribere non graveris, quemadmodum sit in fide catholica ille Theodosius, per quem Manichæi nonnulli sunt proditi ; et ipsi quos ab eo proditos putamus esse correctos, si quid etiam de profectione sanctorum episcoporum forte audivisti, fac ut noverim. Deo vivas.

EPISTOLA CCXXIII[1].

Domino merito venerabili, ac beatissimo sacro patri AUGUSTINO episcopo, QUODVULTDEUS diaconus.

Augustino Quodvultdeus, rursum efflagitans ut scribat opusculum de hæresibus.

I. « UNUM quidem reverentiæ tuæ commonitorium, quod per Ecclesiasticum dignatus es destinare, suscepi. Nam quod prius directum esse beatitudo tua significavit, per virum honorabilem Philocalum, nec dum ad me pervenit. Verum quamvis conscius propriorum semper fuerim peccatorum, nunc tamen evidenter agnovi adipiscendo illi quod exoravi muneri, meam toti Ecclesiæ impedimento esse personam. Sed omnino confido, quoniam qui per Unici sui gratiam, humani generis dignatus est delere facinora, nec mea in perniciem cunctorum prævalere permittet, potiusque ubi abundavit peccatum, gratiam faciet redundare[2], Domine merito venerabilis ac beatissime pater. Difficultatem operis, quod instruendis imperitissimis nobis per tuam beneficentiam præstari suppliciter exoravi, nec ipse ignorans ante prædixi : sed de divini fontis ubertate, quam tibi Dominus tribuit, veraci corde præsumpsi. »

II. « Nam etsi Philastrius et Epiphanius venerandi episcopi tale aliquid scripsisse memorantur, quod procul dubio me inter cætera, imo sicut omnia latet : non tamen

[1] Ex 8 Tomo edit. vet., ante lib. de Hæresibus. quæ autem 223 erat, nunc 61. — Scripta forte an. 428. — [2] Rom. v, 20.

arbitror eos hanc curam diligentiamque adhibuisse, ut singulis quibusque opinionibus contrarias etiam opiniones adjungerent, ritusque subjicerent : tum denique opus illud utriusque qualecumque sit, non habet fortassis eam, quam desidero, brevitatem. Frustra etiam homini, qui Latina non didicit, Græca facundia delegatur: quid non ego tantummodo consilium, sed et auxilium postulavi. Quid autem venerationem tuam de interpretum non solum difficultate, sed etiam obscuritate admoneam, cum ipse hoc magis, ac plene dijudices? accedit ad causam, quod nonnullæ etiam post illorum obitum hæreses emersisse doceantur, quarum nullam illi fecerint mentionem. »

III. « Quamobrem ad peculiare patrocinium pietatis tuæ confugio, et voce mea, sed universali desiderio, paratum ad misericordiam sacrosanctum pietatis pectus appello, sequestratis saporibus peregrinis, considerato textu prioris Epistolæ, panem Afrum, quem nostra provincia solet habere præcipuum, cœlesti etiam manna conditum, sero pulsanti, et famem patienti non deneges. Profecto enim nec ego pulsare cessabo, donec ipse concedas : ut quod non impetrat privilegium, ubi nullum est meritum, saltem indefessa importunitas mereatur. »

EPISTOLA CCXXIV[1].

Domino sinceriter dilectissimo fratri et condiacono QUODVULTDEO, AUGUSTINUS episcopus.

Augustinus Quodvultdeo, spondens se de hæresibus scripturum, dum per alias occupationes licebit. Nunc enim ab Alypio se urgeri dicit, ut posterioribus Juliani libris respondeat.

I. CUM mihi hæc scribendi offerretur occasio per Fussalensem presbyterum, quem commendo charitati tuæ, recensui epistolam tuam, in qua petis, ut de hæresibus, quæ oriri potuerunt ex quo Domini in carne nuntiari cœpit adventus, aliquid scriberem. Hoc autem feci, ut viderem utrum jam deberem opus ipsum aggredi, et inde tibi aliquid mittere: ubi considerares tanto esse difficilius, quanto vis effici brevius. Sed ne hoc quidem potui, talibus curis supervenientibus impeditus, a quibus omnino dissimulare non possem: nam me et ab eo, quod habebam in manibus, averterunt.

II. Hoc autem est, ubi respondeo libris Juliani, quos octo edidit post illos quatuor, quibus ante respondi. Hos enim cum Romæ accepisset frater Alypius, nondum omnes descripserat, cum oblatam occasionem noluit præterire, per quam mihi quinque transmisit; promittens alios tres cito se esse missurum, et multum instans ne respondere differrem. Cujus instantia coactus sum remissius agere quod agebam; ut operi utrique non dees-

[1] Ex 8 Tomo vet. edit., ante lib. de Hæresibus. quæ autem 224 erat, nunc 125. — Scripta post superiorem.

sem, uni diebus, alteri noctibus, quando mihi ab aliis occupationibus hinc atque hinc venire non desistentibus parceretur. Agebam vero rem plurimum necessariam : nam retractabam opuscula mea, et si quid in eis me offenderet, vel alios offendere posset, partim reprehendendo, partim defendendo quod legi deberet, et posset, operabar. Et duo volumina jam absolveram, retractatis omnibus libris meis, quorum numerum nesciebam : eosque CCXXXII esse cognovi. Restabant Epistolæ, deinde tractatus populares, quos Græci homilias vocant. Et plurimas jam epistolarum legeram, sed adhuc nihil inde dictaveram, cum me etiam isti Juliani libri occupare cœperant, quorum nunc quarto respondere cœpi. Quando ergo id explicavero, quintoque respondero, si tres non supervenerint, dispono (si Deus voluerit) et quod possis incipere, simul agens utrumque, et hoc scilicet, et illud de retractatione opusculorum meorum, nocturnis et diurnis temporibus in singula distributis.

III. Hoc ideo insinuavi sanctitati tuæ, ut quantum tibi desiderium est sumendi quod poscis, tanto flagrantius a Domino mihi poscas adjutorium, quo serviam laudabili studio tuo, atque utilitati eorum, quibus id existimas profuturum, Domine sinceriter dilectissime frater. Commendo iterum perlatorem, et negotium propter quod eo perrexit, si cognoveris apud quem agendum sit, peto ne pigeat adjuvare. Non enim possumus necessitates hominum ejusmodi deserere, qui nostri non coloni, sed quod majus est, fratres sunt, et in charitate Christi ad curam pertinent nostram. Deo vivas.

EPISTOLA CCXXV [1].

Domino beatissimo Papæ, ineffabiliter mirabili, incomparabiliter honorando, præstantissimo patrono AUGUSTINO PROSPER.

Prosper Augustino, de reliquis Pelagianæ hæreseos in Gallia sub catholico nomine clam succrescentibus certiorem ipsum faciens, ac referens quorumdam querelas de iis quæ Augustinus adversus Pelagianos scripsisset de hominum discretione, de vocatione secundum propositum ac prædestinatione electorum, de præveniente gratia, deque præfixo electorum numero; petens ut quæ in istis quæstionibus obscuriora sunt, quam lucidissimis expositionibus aperiat.

I. IGNOTUS quidem tibi facie, sed jam aliquatenus, si reminiscaris, animo ac sermone compertus; nam per sanctum fratrem meum Leontium diaconum misi epistolas et recepi; nunc quoque beatitudini tuæ scribere audeo, non solum salutationis, ut tunc studio, sed etiam fidei, qua Ecclesia vivit, affectu. Excubante enim pro universis membris corporis Christi vigilantissima industria tua, et adversus hæreticarum doctrinarum insidias veritatis virtute pugnante, nullo modo mihi verendum putavi, ne onerosus tibi, aut importunus essem in eo, quod ad multorum salutem, ac perinde ad pietatem tuam pertinet: cum potius reum futurum esse me cre-

[1] Ex 7 Tomo præfixa lib. de prædestinatione sanctorum quæ porro 225 erat, nunc 126. — Scripta an. 428 aut 429.

derem, si ea quæ valde perniciosa esse intelligo, ad specialem patronum fidei non referrem. »

II. « Multi ergo servorum Christi qui in Massiliensi urbe consistunt, in sanctitatis tuæ scriptis, quæ adversus Pelagianos hæreticos condidisti, contrarium putant patrum opinioni et ecclesiastico sensui, quidquid in eis de vocatione electorum secundum Dei propositum disputasti. Et cum aliquandiu tarditatem suam culpare maluerint, quam non intellecta reprehendere, quidamque eorum lucidiorem super hoc atque apertiorem beatitudinis tuæ expositionem voluerint postulare; evenit ex dispositione misericordiæ Dei, ut cum quosdam[1] intra Africam similia movissent, librum *de Correptione et Gratia*, plenum divinæ auctoritatis emitteres. Quo in notitiam nostram insperata opportunitate delato, putavimus omnes querelas resistentium sopiendas: quia universis quæstionibus, de quibus consulenda erat sanctitas tua, tam plene illic absoluteque responsum est, quasi hoc specialiter studueris, ut quæ apud nos erant turbata, componeres. Recensito autem hoc beatitudinis tuæ libro, sicut, qui sanctam atque apostolicam doctrinæ tuæ auctoritatem antea sequebantur, intelligentiores multo instructioresque sunt facti; ita qui persuasionis suæ impediebantur obscuro, aversiores quam fuerant, recesserunt. Quorum tam abrupta dissensio primum propter ipsos metuenda est, ne tam claris tamque egregiis in omnium virtutum studio viris spiritus Pelagianæ impietatis illudat: deinde ne simpliciores quique, apud quos horum magna est de probitatis contemplatione reverentia, hoc tutissimum sibi æstiment, quod audiant eos, quorum auctoritatem sine judicio sequuntur, asserere. »

III. « Hæc enim ipsorum definitio ac professio est:

[1] Adrumetinos monachos.

Omnem quidem hominem Adam peccante, peccasse : et neminem per opera sua, sed per Dei gratiam regeneratione salvari : universis tamen hominibus propitiationem, quæ est in sacramento sanguinis Christi, sine exceptione esse propositam, ut quicumque ad fidem et ad baptismum accedere voluerint, salvi esse possint. Qui autem credituri sunt, quive in ea fide, quæ deinceps per gratiam sit juvanda, mansuri sunt, præscisse ante mundi constitutionem Deum, et eos prædestinasse in regnum suum, quos grati vocatos, dignos futuros electione, et de hac vita bono fine excessuros esse prævideerit. Ideoque omnem hominem ad credendum et ad operandum divinis institutionibus admoneri, ut de apprehendenda vita æterna nemo desperet, cum voluntariæ devotioni remuneratio sit parata. Hoc autem propositum vocationis Dei, quo vel ante mundi initium, vel in ipsa conditione generis humani, eligendorum et rejiciendorum dicitur facta discretio, ut secundum quod placuit Creatori, alii vasa honoris, alii vasa contumeliæ sint creati, et lapsis curam resurgendi adimere, et sanctis occasionem teporis afferre : eo quod in utraque parte superfluus labor sit, si neque rejectus ulla industria possit intrare, neque electus ulla negligentia possit excidere. Quoquo enim modo se egerint, non posse aliud erga eos quam Deus definivit, accidere; et sub incerta spe cursum non posse esse constantem; cum si aliud habeat prædestinantis electio, cassa sit adnitentis intentio. Removeri itaque omnem industriam, tollique virtutes, si Dei constitutio humanas præveniat voluntates : et sub hoc prædestinationis nomine, fatalem quamdam induci necessitatem; aut diversarum naturarum dici Dominum conditorem, si nemo aliud possit esse quam factus est. Atque ut brevius ac plenius quod opinantur exponam,

quidquid in libro hoc ex contradicentium sensu sanctitas tua sibi opposuit, quidquid etiam in libris contra Julianum ab ipso sub hac quæstione objectum, potentissime debellasti; hoc totum ab istis sanctis intentiosissime conclamatur. Et cum contra eos scripta beatitudinis tuæ validissimis et innumeris testimoniis divinarum Scripturarum instructa proferimus, ac secundum formam disputationum tuarum, aliquid etiam ipsi quo concludantur astruimus; obstinationem suam vetustate defendunt: et ea, quæ de Epistola apostoli Pauli Romanis scribentis, ad manifestationem divinæ gratiæ prævenientis electorum merita proferuntur, a nullo unquam Ecclesiasticorum ita esse intellecta, ut nunc sentiuntur, affirmant. Cumque ut ipsi ea exponant, secundum quorum velint sensa, deposcimus, nihil se profitentur invenisse quod placeat, et de his taceri exigunt, quorum altitudinem nullus attigerit. Eo postremo pervicacia tota descendit, ut fidem nostram ædificationi audientium contrariam esse definiant, ac sic, etiamsi vera sit, non promendam: quia et perniciose non recipienda tradantur; et nullo periculo, quæ intelligi nequeant, conticeantur. »

IV. « Quidam vero horum in tantum a Pelagianis semitis non declinant, ut cum ad confitendam eam Christi gratiam, quæ omnia præveniat merita humana, cogantur, ne si meritis redditur, frustra gratia nominetur, ad conditionem hanc velint uniuscujusque hominis pertinere, in qua eum nihil prius merentem, quia nec existentem, liberi arbitrii et rationalem gratia Creatoris instituat, ut per discretionem boni et mali, et ad cognitionem Dei et ad obedientiam mandatorum ejus possit suam dirigere voluntatem, atque ad hanc gratiam, qua in Christo renascimur, pervenire, per naturalem scilicet facultatem, petendo, quærendo, pulsando : ut ideo accipiat, ideo

inveniat, ideo introeat, quia bono naturæ bene usus, ad istam salvantem gratiam, initialis gratiæ ope meruerit pervenire. Propositum autem vocantis gratiæ in hoc omnino definiunt, quod Deus constituerit nullum in regnum suum, nisi per sacramentum regenerationis assumere, et ad hoc salutis donum omnes homines universaliter, sive per naturalem, sive per scriptam Legem, sive per evangelicam prædicationem vocari. Ut et qui voluerint, fiant filii Dei, et inexcusabiles sint, qui fideles esse noluerint: quia justitia Dei in eo sit, ut qui non crediderint pereant; bonitas in eo appareat, si neminem repellat a vita, sed indifferenter universos velit salvos fieri, et in agnitionem veritatis venire. Jam hic proferunt testimonia, quibus divinarum Scripturarum cohortatio ad obediendum incitat hominum voluntates, qui ex libero arbitrio, aut faciant quæ jubentur, aut negligant : et consequens putant, ut quia prævaricator ideo dicitur non obedisse, quia noluit, fidelis quoque non dubitetur ob hoc devotus fuisse, quia voluit; et quantum quisque ad malum, tantum habeat facultatis ad bonum; parique momento animum se vel ad vitia, vel ad virtutes movere, quem bona appetentem gratia Dei foveat, mala sectantem damnatio justa suscipiat.»

V. « Cumque inter hæc innumerabilium illis multitudo objicitur parvulorum, qui utique excepto originali peccato, sub quo omnes homines similiter in primi hominis damnatione nascuntur, nullas adhuc habentes voluntates, nullas proprias actiones, non sine Dei judicio secernuntur; ut ante discretionem boni ac mali de usu vitæ istius auferendi, alii per regenerationem inter cœlestis regni assumantur hæredes, alii sine baptismo inter mortis perpetuæ transeant debitores : tales aiunt perdi, talesque salvari, quales futuros illos in annis majoribus, si ad ac-

tivam servarentur ætatem, scientia divina prævideril. Nec considerant se gratiam Dei, quam comitem, non præviam humanorum volunt esse meritorum, etiam illis voluntatibus subdere, quas ab ea, secundum suam phantasiam, non negant esse præventas. Sed in tantum quibuscumque commentitiis meritis electionem Dei subjiciunt, ut quia præterita non extant, futura, quæ non sint futura, confingant, novoque apud illos absurditatis genere, et non agenda præscita sint, et præscita non acta sint. Hanc sane de humanis meritis præscientiam Dei, secundum quam gratia vocantis operetur, multo sibi rationabilius videntur astruere, cum ad earum nationum contemplationem venitur, quæ vel in præteritis sæculis dimissæ sunt ingredi vias suas, vel nunc quoque adhuc in veteris ignorantiæ impietate depereunt, nec ulla eis aut Legis aut Evangelii illuminatio eruscavit; cum tamen, in quantum prædicatoribus ostium apertum est, et via facta est, gentium populus, qui sedebat in tenebris et in umbra mortis, lucem viderit magnam [1]; et qui quondam non populus, nunc autem populus Dei sit; et quorum aliquando non misertus est, nunc autem misereatur : prævisos inquiunt a Domino credituros, et ad unamquamque gentem ita dispensata tempora ac ministeria magistrorum, ut exortura erat bonarum credulitas voluntatum. Nec vacillare illud quod « Deus omnes ho» mines velit salvos fieri, et in agnitionem veritatis ve» nire [2] : » quandoquidem inexcusabiles sint, qui et ad unius veri Dei cultum potuerint instrui intelligentia naturali; et Evangelium ideo non audierint; quia nec fuerint recepturi. »

[1] Isaï. IX, 2; Matth. IV, 16; Osee. II, 24, et Rom. IX, 25. — [2] I Tim. II, 4.

VI. « Pro universo autem humano genere mortuum esse Dominum nostrum Jesum Christum, et neminem prorsus a redemptione sanguinis ejus exceptum, etiamsi omnem hanc vitam alienissima ab eo mente pertranseat; quia ad omnes homines pertineat divinæ misericordiæ sacramentum : quo ideo plurimi non renoventur, quia quod nec renovari velle habeant, prænoscantur. Itaque quantum ad Deum pertinet, omnibus paratam vitam æternam : quantum autem ad arbitrii libertatem, ab his eam apprehendi, qui Deo sponte crediderint, et auxilium gratiæ merito credulitatis acceperint. In istam vero talis gratiæ prædicationem hi, quorum contradictione offendimur, cum prius meliora sentirent, ideo se vel maxime contulerunt, quia si profiterentur ab ea omnia bona merita præveniri, et ab ipsa ut possint esse donâri, necessitate concederent Deum secundum propositum et consilium voluntatis suæ, occulto judicio, et opere manifesto, aliud vas condere in honorem, aliud in contumeliam; quia nemo nisi per gratiam justificetur, et nemo nisi in prævaricatione nascatur. Sed refugiunt istud fateri, divinoque ascribere operi sanctorum merita formidant; nec acquiescunt prædestinatum electorum numerum nec augeri posse, nec minui, ne locum apud infideles ac negligentes cohortantium incitamenta non habeant, ac superflua sit industriæ ac laboris indictio, cujus studium cessante electione frustrandum sit. Ita demum enim posse unumquemque ad correctionem, aut ad profectum vocari, si se sciat sua diligentia bonum esse posse, et libertatem suam ob hoc Dei auxilio juvandam, si quod Deus mandat, elegerit. Ac sic cum in his, qui tempus acceperunt liberæ voluntatis, duo sint quæ humanam operentur salutem, Dei scilicet gratia et hominis obe-

dientia; priorem volunt obedientiam esse quam gratiam, ut initium salutis ex eo qui salvatur, non ex eo credendum sit stare qui salvat, et voluntas hominis divinæ gratiæ sibi pariat opem, non gratia sibi humanam subjiciat voluntatem. »

VII. « Quod cum perversissimum esse revelante Dei misericordia, et instruente nos tua beatitudine noverimus; possumus quidem ad non credendum esse constantes, sed ad auctoritatem talia sentientium non sumus pares: quia multum nos et vitæ meritis antecellunt, et aliqui eorum adepto nuper summo sacerdotii honore supereminent: nec facile quisquam præter paucos perfectæ gratiæ intrepidos amatores, tanto superiorum disputationibus ausus est contraire. Ex quo non solum his qui eos audiunt, verumetiam ipsis qui audiuntur, cum dignitatibus crevit periculum, dum et multos reverentia eorum, aut inutili cohibet silentio, aut incurioso ducit assensu, et saluberrimum ipsis videtur, quod pene nullius contradictione reprehenditur. Unde quia in istis Pelagianæ pravitatis reliquiis non mediocris virulentiæ fibra nutritur, si principium salutis male in homine collocatur; si divinæ voluntati impie voluntas humana præfertur, ut ideo quis adjuvetur quia voluit, non ideo quia adjuvatur velit; si originaliter malus receptionem boni non a summo bono, sed a semetipso inchoare male creditur; si aliunde Deo placetur, nisi ex eo quod ipse donaverit: tribue nobis in hac causa, Papa beatissime, pater optime, quantum juvante Domino potes, diligentiam pietatis tuæ, ut quæ in istis quæstionibus obscuriora, et ad percipiendum difficiliora sunt, quam lucidissimis expositionibus digneris aperire. »

VIII. « Ac primum, quia plerique non putant Christianam fidem hac dissensione violari, quantum periculi

sit in eorum persuasione patefacias. Deinde quomodo per istam præoperantem et cooperantem gratiam liberum non impediatur arbitrium. Tum utrum præscientia Dei ita secundum propositum maneat, ut ea ipsa quæ sunt proposita, sint accipienda præscita : an per genera causarum, et species personarum ista varientur ; ut quia diversæ sunt vocationes, in his qui nihil operaturi salvantur, quasi solum Dei propositum videatur existere ; in his autem qui aliquid boni acturi sunt, per præscientiam possit stare propositum : an vero uniformiter, licet dividi præscientia a proposito temporali distinctione non possit, præscientia tamen quodam ordine sit subnixa proposito; et sicut nihil sit quorumcumque negotiorum, quod non scientia divina prævenerit, ita nihil sit boni, quod in nostram participationem non Deo auctore defluxerit. Postremo quemadmodum per hanc prædicationem propositi Dei, quo fideles fiunt qui præordinati sunt ad vitam æternam, nemo eorum qui cohortandi sunt impediatur, nec occasionem negligentiæ habeant, si se prædestinatos esse desperent. Illud etiam qualiter diluatur, quæsumus, patienter insipientiam nostram ferendo, demonstres, quod retractatis priorum de hac re opinionibus, pene omnium par invenitur et una sententia, qua propositum et prædestinationem Dei secundum præscientiam receperunt ; ut ob hoc Deus alios vasa honoris, alios contumeliæ fecerit, quia finem uniuscujusque præviderit, et sub ipso gratiæ adjutorio in qua futurus esset voluntate et actione præscierit. »

IX. « Quibus omnibus enodatis, et multis insuper, quæ altiore intuitu ad causam hanc pertinentia magis potes videre discussis; credimus et speramus non solum tenuitatem nostram disputationum tuarum præsidio roborandam, sed etiam ipsos, quos meritis atque honoribus

claros caligo istius opinionis obscurat, defæcatissimum lumen gratiæ recepturos. Nam unum eorum præcipuæ auctoritatis et spiritalium studiorum virum, sanctum Hilarium (22) Arelatensem Episcopum, sciat beatitudo tua admiratorem sectatoremque in aliis omnibus tuæ esse doctrinæ ; et de hoc quod in querelam trahit, jampridem apud sanctitatem tuam sensum suum per litteras velle conferre. Sed quia utrum hoc facturus, aut quo fine sit facturus, incertum est, et omnium nostrum fatigatio, providente hoc præsenti sæculo Dei gratia, in tuæ charitatis et scientiæ vigore respirat; adde eruditionem humilibus, adde increpationem superbis. Necessarium et utile est etiam quæ scripta sunt scribere, ne leve existimetur quod non frequenter arguitur. Sanum enim putant esse quod non dolet, nec vulnus superducta cute sentiunt : sed intelligant perventurum ad sectionem, quod habuerit perseverantem tumorem. Gratia Dei et pax Domini nostri Jesu Christi coronet te in omni tempore, et ambulantem de virtute in virtutem glorificet in æternum, Domine Papa beatissime, ineffabiliter mirabilis, incomparabiliter honorande, præstantissime patrone. »

EPISTOLA CCXXVI[1].

Domino beatissimo ac toto affectu desiderando, et multum in Christo suscipiendo patri AUGUSTINO HILARIUS (23).

Hilarius Augustino, de eodem argumento.

I. « SI cessantibus contradicentium quæstionibus gratæ sunt plerumque studiosorum inquisitiones, ut etiam illa, quæ absque periculo ignorarentur, ediscant: arbitror gratiorem fore sedulitatem nostræ relationis quæ dum judicat secundum quorumdam prosecutiones quædam adversantia veritati, non tam sibi quam illis qui turbantur et turbant, per consilium sanctitatis tuæ satagit provideri, Domine beatissime ac toto affectu desiderande, et multum in Christo suscipiende pater. »

II. « Hæc sunt itaque quæ Massiliæ, vel aliis etiam locis in Gallia ventilantur. Novum et inutile esse prædicationi, quod quidam secundum propositum eligendi dicantur, ut id nec arripere valeant nec tenere, nisi credendi voluntate donata. Excludi putant omnem prædicandi vigorem, si nihil, quod per eum excitetur, in hominibus remansisse dicatur. Consentiunt omnem hominem in Adam periisse, nec inde quemquam posse proprio arbitrio liberari. Sed id conveniens asserunt veritati vel congruum prædicationi, ut cum prostratis et nunquam suis viribus surrecturis annuntiatur obtinendæ salutis occasio; eo merito quo voluerint et crediderint, a suo morbo

[1] Ex 7 Tomo edit. vet. præfixa lib. de Prædestinatione SS. quæ porro 216 erat, nunc 256. — Scripta eodem tempore.

se posse sanari, et ipsius fidei augmentum, et totius sanitatis suæ consequantur effectum. Cæterum ad nullum opus vel incipiendum, nedum perficiendum, quemquam sibi sufficere posse consentiunt : neque enim alicui operi curationis eorum annumerandum putant exterrita et supplici voluntate, unumquemque ægrotum velle sanari. Quod enim dicitur, « Crede et salvus eris ; » unum horum exigi asserunt, aliud offerri; ut propter id quod exigitur, si redditum fuerit, id quod offertur deinceps tribuatur. Unde consequens putant, exhibendam ab eo fidem, cujus naturæ id voluntate Conditoris concessum est; et nullam ita depravatam vel exstinctam putant, ut non debeat vel possit se velle sanari; propter quod vel sanetur quis a sua vel si noluerit cum sua ægritudine puniatur. Nec negari gratiam, si præcedere dicatur talis voluntas, quæ tantum medicum quærat, non autem quidquam ipsa jam valeat. Nam illa testimonia ut est illud, « Sicut » unicuique partitus est mensuram fidei[1]; » et similia, ad id volunt valere, ut adjuvetur qui cœperit velle, non ut etiam donetur ut velit, rejectis ab hoc dono aliis pariter reis, et qui possent similiter liberari, si ea, quæ pariter indignis præstatur credendi voluntas, etiam ipsis similiter præstaretur. Si autem, aiunt, dicatur vel talem omnibus remansisse, qua vel contemnere quis valeat, vel obedire ; de compendio putant rationem reddi electorum vel rejectorum, in eo quod unicuique meritum propriæ voluntatis adjungitur.

III. « Cum autem dicitur eis, quare aliis vel alicubi prædicetur, vel non prædicetur, vel nunc prædicetur quod aliquando pene omnibus, sicut nunc aliquibus gentibus non prædicatum sit : dicunt id præscientiæ esse divinæ, ut eo tempore, et ibi, et illis veritas anuntiare-

[1] Rom. xii, 3.

tur vel annuntietur quando et ubi prænoscebatur esse credenda. Et hoc non solum aliorum catholicorum testimoniis, sed etiam sanctitatis tuæ disputatione antiquiore se probare testantur. Ubi tamen eamdem gratiam non minore veritatis perspicuitate docueris : ut est illud quod dixit sanctitas tua in quæstione contra Porphyrium[1], de tempore Christianæ religionis, » [tunc voluisse hominibus apparere Christum, et apud eos prædicari doctrinam suam, quando sciebat et ubi sciebat esse, qui in eum fuerant credituri]. *Vel illud de libro epistolam ad Romanos*, [Dicis itaque mihi, quid adhuc conqueritur? « Nam voluntati ejus quis resistit[2] ? » Cui sane inquisitioni, *inquis*, sic respondet, ut intelligamus spiritalibus viris, etiam non secundum terrenum hominem viventibus, patere posse prima merita fidei et impietatis, quomodo Deus præscientia eligat credituros, et damnet incredulos : nec illos ex operibus eligens, nec istos ex operibus damnans : sed et illorum fidei præstans, ut bene operentur, et istorum impietatem deserendo obdurans ; ut male operentur.] *Et iterum in eodem libro superius* : [Æquales omnes sunt ante meritum, nec potest in rebus omni modo æqualibus electio nominari. Sed quoniam Spiritus sanctus non datur nisi credentibus ; non quidem Deus eligit opera quæ ipse largitur, cum dat Spiritum sanctum, ut per charitatem bona operemur : sed tamen eligit fidem, quia nisi quis credat, et in accipiendi voluntate permaneat, non accipit donum Dei, id est, Spiritum sanctum, per quem infusa charitate bonum possit operari. Non ergo eligit opera cujusquam in præscientia, quæ ipse donaturus est : sed fidem eligit in præscientia ; ut quem crediturum esse præscivit, ipsum elegerit, cui Spiritum

[1] Epist. 102 quæst. 2, n. 14. — [2] Rom. IX, 10, in expositione quarumdam propositionum epist. ad Rom. propos. 62.

sanctum daret, ut bona operando etiam æternam vitam consequeretur. Dicit enim Apostolus : « Idem Deus qui » operatur omnia in omnibus[1]. » Nusquam autem dictum est Deus credit omnia in omnibus. Quod enim credimus, nostrum est : quod autem operamur, illius] : « Et cætera in eodem opere ; quæ se acceptare et probare testatur, tanquam convenientia evangelicæ veritati. »

IV. « Cæterum præscientiam et prædestinationem, vel propositum, ad id valere contendunt, ut eos præscierit, vel prædestinaverit, vel proposuerit eligere, qui fuerant credituri. Nec de hac fide posse dici : « Quid habes quod » non accepisti[2] ? » cum in eadem natura remanserit, licet vitiata, quæ prius sana ac perfecta donata sit. Quod autem dicit sanctitas tua neminem perseverare, nisi perseverandi virtute percepta ; hactenus accipiunt, ut quibus datur, inerti licet, præcedenti tamen proprio abitrio tribuatur : quod ad hoc tantum liberum asserunt, ut velit vel nolit admittere medicinam. Cæterum et ipsi abominari se et damnare testantur, si quis quidquam virium in aliquo remansisse, quo ad sanitatem progredi possit, existimet. Nolunt autem ita hanc perseverantiam prædicari, ut non vel suppliciter emereri, vel amitti contumaciter possit. Nec ad incertum voluntatis Dei deduci se volunt, ubi eis quantum putant ad obtinendum vel admittendum, evidens est qualecumque initium voluntatis. Illud etiam testimonium quod posuisti, « Raptus est ne mali- » tia mutaret intellectum ejus[3] ; » tanquam non canonicum definiunt omittendum. Unde illam præscientiam sic accipiunt, ut propter fidem futuram intelligendi sint præsciti : nec cui talem dari perseverantiam, a qua non permittatur prævaricari ; sed a qua possit sua voluntate deficere et infirmari. »

1 I Cor. XII, 6. — 2 Id. IV, 7. — 3 Sap. IV, 11.

V. Asserunt inutilem exhortandi consuetudinem, si nihil in homine remansisse dicatur, quod correptio valeat excitare : quod quidem inesse naturæ sic se dicere confitentur, ut hoc ipso quod ignoranti veritas prædicatur, ad beneficium præsentis gratiæ referendum sit. Nam si sic prædestinati sunt, inquiunt, ad utramque partem, ut de aliis ad alios nullus possit accedere, quo pertinet tanta extrinsecus correptionis instantia? Si ab homine, et si non fides integra, saltem vel dolor compunctæ infirmitatis exoritur, aut periculum demonstratæ mortis hortetur. Nam si non potest timere quis, unde terretur, nisi ea voluntate quæ sumitur, non ex eo culpandus quod nunc non vult : sed in eo et cum eo, qui sic aliquando noluit, ut eam damnationem cum suis posteris mereretur incurrere, ut nunquam recta, semper autem prava vellet appetere. Si autem est qualiscumque dolor, qui ad exhortationem corripientis oriatur : hanc ipsam dicunt causam, propter quam vel rejiciatur alius, vel assumatur : atque ita non opus esse partes constitui, quibus nec adjiciendum sit aliquid, nec detrahendum.

VI. « Deinde moleste ferunt, ita dividi gratiam, quæ vel tunc primo homini data est, vel nunc omnibus datur, » [ut ille acceperit perseverantiam, non qua fieret ut perseveraret, sed sine qua per liberum arbitrium perseverare non posset : nunc vero sanctis in regnum per gratiam prædestinatis non tale adjutorium perseverantiæ detur, sed tale ut eis perseverantia ipsa donetur; non solum ut sine isto dono perseverantes esse non possint, verumetiam ut per hoc donum nonnisi perseverantes sint[1].] « His verbis sanctitatis tuæ ita moventur, ut dicant quamdam desperationem hominibus exhiberi. Si enim, aiunt, ita Adam adjutus est, ut et stare posset in justitia et a jus-

[1] Lib. de Correp. et Gratia, cap. 11 et 12.

titia declinare; et nunc ita sancti juvantur, ut declinare non possint, siquidem eam acceperunt volendi perseverantiam, ut aliud velle non possint; vel sic quidam deseruntur, ut aut nec accedant, aut si accesserint et recedant ad illam voluntatem pertinuisse dicunt exhortationis vel comminationis utilitatem quæ et persistendi et desistendi obtinebat liberam potestatem; non ad hanc, cui nolle justitiam inevitabili necessitate conjunctum est, præter illos, qui sic concreati sunt his, qui cum universa massa damnati sunt, ut exciperentur per gratiam liberandi. Uude in hoc solo volunt a primo homine omnium distare naturam, ut illum integris viribus voluntatis juvaret gratia volentem, sine qua perseverare non poterat: hos autem amissis et perditis viribus credentes tantum, non solum erigat prostratos; verumetiam suffulciat ambulantes. Cæterum quidquidlibet donatum sit prædestinatis id posse et amitti et retineri propria voluntate contendunt. Quod tunc falsum esset, si verum putarent eam quosdam perseverantiam percepisse, ut nisi perseverantes esse non possint.

VII. « Inde est quod et illud pariter non accipiunt, ut eligendorum rejiciendorumque esse definitum numerum nolint: atque illius sententiæ expositionem non eam quæ a te est deprompta suscipiant, id est, ut nonnisi omnes homines salvos fieri velit, et non eos tantum qui ad sanctorum numerum pertinebunt, sed omnes omnino, ut nullus habeatur exceptus. Nec hoc timendum, quod quidam eo invito perire dicantur: sed quomodo, aiunt, non vult a quoquam peccari vel deseri justitiam, et tamen jugiter illa deseritur contra ejus voluntatem, committunturque peccata: ita eum salvari velle omnes homines, nec tamen omnes homines salvari. Testimonia

etiam Scripturæ quæ de Saüle vel de David posuisti[1], non pertinere putant ad quæstionem, quæ de exhortatione versatur. Alia autem ad id referunt, ut ex his eam gratiam accipiant commendari, qua unusquisque post voluntatem juvatur; vel ad ipsam vocationem, quæ præstatur indignis. Hoc enim et illis locis tuorum opusculorum et aliorum, quæ persequi longum est, se demonstrare testantur. »

VIII. « Parvulorum autem causam ad exemplum majorum non patiuntur afferri. Quam et tuam sanctitatem dicunt eatenus attigisse, ut incertum esse volueris, ac potius de eorum pœnis malueris dubitari. Quod in libro tertio *de Libero arbitrio* ita positum meministi, ut hanc eis occasionem potuerit exhibere. Hoc etiam de aliorum libris, quorum est in Ecclesia auctoritas, faciunt quod perspicit sanctitas tua non parum posse juvare contradictores, nisi majora, aut certe vel paria proferantur a nobis. Non enim ignorat prudentissima pietas tua, quanto plures sint in Ecclesia, qui auctoritate nominum in sententia teneantur, aut a sententia transferantur. Ad summam, fatigatis omnibus nobis, ad id prosecutio eorum, vel potius querela convertitur, consentientibus etiam his, qui hanc definitionem improbare non audent, ut dicant: Quid opus fuit hujuscemodi disputationis incerto tot minus intelligentium corda turbari? Neque enim minus utiliter sine hac definitione, aiunt, tot annis a tot tractatoribus, tot præcedentibus libris et tuis et aliorum, cum contra alios, tum maxime contra Pelagianos, catholicam fidem fuisse defensam.

IX. Hæc, mi pater, et alia interminabiliter plura, ut summa mea vota confitear, per me deferre maluissem: vel quia hoc non merui, saltem prolixiore tempore om-

[1] I Reg. x, et I Paral. xii.

nia, quibus moventur, collecta dirigere: ut quidquid de hac re contradicitur, quatenus refelli, vel si id non potest, tolerari deberet, audirem. Sed quia neutrum ex voto provenit, malui quomodo potui hæc comprehensa dirigere, quam penitus de tanta quorumdam contradictione reticere. Sunt ex parte tales personæ, ut his consuetudine ecclesiastica laïcos summam reverentiam necesse sit exhibere. Quod quidem ita curavimus Deo juvante servare, ut cum opus fuit non taceremus, quæ ad quæstionis hujus assertionem exiguitas nostrarum virium suggerebat. Sed nunc summatim quantum festinatio perlatoris admisit, hæc velut commonendo suggessi. Tuæ sanctæ prudentiæ est dispicere quid facto opus sit, ut talium et tantorum superetur vel temperetur intentio. Cui ego jam parum prodesse existimo te reddere rationem, nisi et addatur auctoritas, quam transgredi infatigabiliter contentiosa corda non possint. Sed plane illud tacere non debeo, quod se dicant tuam sanctitatem, hoc excepto, in factis et dictis omnibus admirari. Tuum erit decernere, quomodo sit in hoc eorum contradicto toleranda. Nec mireris quod aliter vel aliqua in hac epistola addidi, quantum puto, quæ in superiore non dixeram: talis est enim nunc eorum definitio, præter illa quæ per festinationem aut oblivionem fortasse præterii.

X. Libros, cum editi fuerint, quos de universo opere tuo moliris, quæso habere mereamur: maxime ut per eorum auctoritatem, si qua tibi in tuis displicent, a dignitate tui nominis jam non trepidi sequestremus. Librum etiam *de Gratia et Libero arbitrio* non habemus: superest ut eum, quia utilem quæstioni confidimus, mereamur accipere. Nolo autem sanctitas tua sic me arbitretur hæc scribere, quasi de iis quæ nunc edidisti, ego dubitem. Sufficiat mihi pœna mea, quod a præsen-

tiæ tuæ deliciis exulatus, ubi salubribus tuis uberibus nutriebar, non solum absentia tua crucior, verumetiam pervicacia quorumdam, qui non tantum manifesta respuunt, sed etiam non intellecta reprehendunt. Cæterum hac suspicione in tantum careo, ut potius infirmitatem meam, qua tales parum patienter fero, notabilem putem. Qualiter autem ad hæc consulendum judices, ut dixi tuæ sapientiæ derelinquo. Nam ad me hoc pertinere credidi, pro ea quam Christo vel tibi debeo charitate, ut quæ in quæstionem veniunt, non tacerem. Quidquid pro ea gratia, quam in te pusilli cum magnis miramur, volueris aut valueris, gratissime accipiemus tanquam a nobis charissima et reverentissima auctoritate decretum. Sane quia urgente perlatore, timui ne vel non omnia, vel hæc ipsa minus digne, conscius mearum virium, possem dirigere; egi cum viro [1], tum moribus tum eloquio et studio claro, ut quanta posset collecta suis litteris intimaret : quas conjunctas his destinare curavi. Est enim talis qui etiam præter hanc necessitatem, dignus tuæ sanctitatis notitia judicetur. Sanctus Leontius diaconus cultor tuus, cum meis parentibus multum te salutat. Memorem mei paternitatem tuam Dominus Christus Ecclesiæ suæ annis pluribus donare dignetur Domine pater. *Et infra :* Sciat sanctitas tua, fratrem meum, cujus maxime causa hinc discessimus, cum matrona sua ex consensu perfectam Deo continentiam devovisse. Unde rogamus sanctitatem tuam, ut orare digneris, quo hoc ipsum in eis Dominus confirmare, et custodire dignetur. »

[1] Prosperum intelligere videtur, cujus præcedit epistola.

EPISTOLA CCXXVII [1].

AUGUSTINUS ALYPIO seni.

Augustinus Alypio seni, de Gabiniano recens baptizato; et de Dioscoro miraculis converso ad Christianismum.

FRATER Paulus hîc est incolumis, apportat negotiorum suorum secundas curas; præstabit Dominus ut etiam ipse ultimæ sint. Multum vos salutat, et narrat gaudia de Gabiniano, quod ab illa sua causa misericordia Dei liberatus, non solum Christianus, sed etiam fidelis sit valde bonus, per Pascha proxime baptizatus, in corde atque in ore habens gratiam, quam percepit. Quantum eum desiderem, quando explicabo? sed nosti ut eum diligam. Archiater etiam Dioscorus Christianus fidelis est, simul gratiam consecutus: audi etiam quemadmodum: (neque enim cervicula illa vel lingua, nisi aliquo prodigio domaretur.) Filia ejus in qua unica acquiescebat, ægrotabat, et usque ad totam desperationem salutis temporalis, eodem ipso patre renuntiante, pervenit. Dicitur ergo, et constat, cum mihi hoc et ante fratris Pauli reditum, Comes peregrinus, vir laudabilis et bene Christianus, qui cum eis eodem tempore baptizatus est, indicarit. Dicitur ergo ille senex tandem conversus ad implorandam Christi misericordiam, voto se obligasse,

[1] Alias LXVII. quæ autem 227 erat, nunc 124. — Scripta forte an. 428 aut 429, post Pascha.

Christianum fore, si illam salvam videret : factum est. At ille quod voverat dissimulabat exolvere : sed adhuc manus excelsa. Nam repentina cæcitate suffunditur : statimque venit in mentem unde illud esset : exclamavit confitens, atque iterum vovit, se recepto lumine impleturum esse quod voverat. Recepit, implevit; et adhuc manus excelsa. Symbolum non tenuerat, aut fortasse tenere recusaverat, et se non potuisse excusaverat : Deus viderat. Jam tum post festa omnia receptionis suæ in paralysim solvitur multis ac pene omnibus membris, et etiam lingua. Tunc somnio admonitus confitetur per scripturam, ob hoc sibi dictum esse accidisse, quod symbolum non reddiderit. Post illam confessionem redduntur officia omnium membrorum, nisi linguæ solius : se tamen didicisse symbolum, ideoque memoria jam tenere nihilominus in eadem tentatione litteris fassus est : sicque omnis est ab eo deleta nugacitas, quæ, ut scis, multum decolorabat naturalem quamdam ejus benignitatem, eumque insultantem Christianis faciebat valde sacrilegum. Quid dicam, nisi, Domino hymnum canamus, et superexaltemus eum in sæcula. Amen ?

EPISTOLA CCXXVIII[1].

Sancto fratri et coëpiscopo HONORATO (24) AUGUSTINUS in Domino salutem.

Augustinus Honorato, docens quandonam episcopo sive clericis fugere liceat imminente obsidionis aut excidii periculo.

I. CHARITATI tuæ misso exemplo epistolæ, quam fratri Quodvultdeo nostro coëpiscopo scripsi, putabam me hoc onere caruisse, quod mihi imposuisti, quærendo consilium quid in his periculis, quæ tempora nostra invenerunt, facere debeatis. Quamvis enim epistolam illam breviter scripserim, nihil me tamen prætermisisse arbitror, quod et respondenti dicere, et quærenti audire sufficeret : quandoquidem dixi, nec eos esse prohibendos, qui ad loca, si possunt, munita migrare desiderant; et ministerii nostri vincula, quibus nos Christi charitas alligavit, ne deseramus ecclesias, quibus servire debemus, non esse rumpenda. Ista quippe verba sunt, quæ in illa epistola posui[2], Restat ergo, inquam, ut nos quorum ministerium quantulæcumque plebi Dei ubi sumus manenti, ita necessarium est, ut sine hoc eam non oporteat remanere, dicamus Domino, « Esto nobis » in Deum protectorem et in locum munitum[3]. »

II. Sed hoc consilium tibi propterea non sufficit, ut

[1] Alias CLXXX. quæ autem 228 erat, nunc 114. — Scripta circa an. 428 aut 429. — [2] Epistola ad Quodvultdeum episcopum, quæ non extat. — [3] Psal. XXX, 3.

scribis, ne contra Domini præceptum vel exemplum facere nitamur, ubi fugiendum esse de civitate in civitatem monet. Recolimus enim verba dicentis, « Cum autem » persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam [1]. » Quis autem credat ita hoc Dominum fieri voluisse, ut necessario ministerio, sine quo vivere nequeunt, deserantur greges, quos suo sanguine comparavit? Numquid hoc fecit ipse, quando portantibus parentibus in Ægyptum parvulus fugit [2], qui nundum ecclesias congregaverat, quas ab eo desertas fuisse dicamus? Numquid quando Apostolus Paulus, ne illum comprehenderet inimicus per fenestram in sporta submissus est [3], et effugit manus ejus, deserta est quæ ibi erat ecclesia necessario ministerio, et non ab aliis fratribus ibidem constitutis quod oportebat impletum est? Eis quippe volentibus hoc Apostolus fecerat, ut se ipsum servaret Ecclesiæ, quem proprie persecutor ille quærebat. Faciant ergo servi Christi, ministri verbi et sacramenti ejus, quod præcepit sive permisit. Fugiant omnino de civitate in civitatem, quando eorum quisquam specialiter a persecutoribus quæritur, ut ab aliis, qui non ita requiruntur, non deseratur Ecclesia, sed præbeant cibaria conservis suis, quos aliter vivere non posse noverunt. Cum autem omnium, id est, episcorum, clericorum et laïcorum est commune periculum, hi qui aliis indigent, non deserantur ab his quibus indigent. Aut igitur ad loca munita omnes transeant; aut qui habent remanendi necessitatem, non relinquantur ab eis, per quos illorum est ecclesiastica supplenda necessitas, ut aut pariter vivant, aut pariter sufferant, quod eos paterfamilias volet perpeti.

III. Quod si contigerit, ut sive alii minus, alii majus, sive omnes æqualiter patiantur qui eorum sint, qui

[1] Matth. x, 23. — [2] Id. ii, 14. — [3] 2 Cor. xi, 33.

pro aliis patiuntur apparet, illi scilicet qui cum se possent talibus malis eripere fugiendo, ne aliorum necessitatem desererent, manere maluerunt. Hinc maxime probatur illa charitas quam Joannes apostolus commendat, dicens, « Sicut Christus animam suam pro nobis posuit, » sic et nos debemus animas pro fratribus ponere[1]. » Nam qui fugiunt, vel suis devincti necessitatibus fugere non possunt, si comprehensi patiuntur, pro se ipsis, non pro fratribus, utique patiuntur. Qui vero propterea patiuntur, quia fratres, qui eis ad Christianam salutem indigebant, deserere noluerunt, sine dubio suas animas pro fratribus ponunt.

IV. Unde illud quod episcopum quemdam dixisse audivimus, [Si Dominus nobis imperavit fugam in eis persecutionibus, ubi potest fructus esse martyrii; quanto magis debemus fugere steriles passiones, quando est barbaricus et hostilis incursus?] verum est quidem et acceptabile, sed his quos ecclesiastici officii non tenent vincula. Nam qui clades hostiles ideo non fugit, cum possit effugere, ne deserat ministerium Christi, sine quo non possunt homines vel fieri vel vivere Christiani, majorem charitatis invenit fructum, quam qui non propter fratres, sed propter se ipsum fugiens atque comprehensus non negat Christum, suscipitque martyrium.

V. Quid est ergo quod in epistola tua priore posuisti? Dicis enim, [Si in ecclesis persistendum est, quid simus nobis vel populo profuturi non video, nisi ut ante oculos nostros viri cadant, fœminæ constuprentur, incendantur ecclesiæ, nos ipsi in tormentis deficiamus, cum de nobis quæritur quod non habemus.] Potens est quidem Deus audire preces familiæ suæ, et hæc, quæ

[1] 1 Joan. III, 16.

formidantur, avertere, nec ideo tamen propter ista, quæ incerta sunt, debet nostri officii esse certa desertio, sine quo est plebi certa pernicies, non in rebus vitæ hujus, sed alterius incomparabiliter diligentius sollicitiusque curandæ. Nam si certa essent ista mala, quæ timentur, ne in locis, in quibus sumus, forte contingant, prius inde fugerent omnes, propter quos ibi manendum est, et nos a manendi necessitate liberos redderent. Non enim quisquam est, qui dicat ministros manere oportere, ubi jam non fuerint quibus necesse sit ministrare. Ita quidam sancti episcopi de Hispania profugerunt, prius plebibus partim fuga lapsis, partim peremptis, partim obsidione consumptis, partim captivitate dispersis : sed multo plures illic manentibus, propter quos manerent, sub eorumdem periculorum densitate manserunt. Et si aliqui deseruerunt plebes suas, hoc est quod dicimus fieri non debere. Neque enim tales docti auctoritate divina; sed humano vel errore decepti, vel timore sunt victi.

VI. Cur enim sibi putant indifferenter obtemperandum esse præcepto, ubi legunt de civitate in civitatem esse fugiendum [1]; et mercenarium non exhorrent, qui videt lupum venientem et fugit, quoniam non est ei cura de ovibus [2]? Cur non istas duas dominicas verasque sententias, unam scilicet ubi fuga sinitur aut jubetur, alteram ubi arguitur atque culpatur, sic intelligere student, ut inter se reperiantur non esse contrariæ, sicut non sunt? Et hoc quomodo reperitur, nisi attendatur quod jam superius disputavi, tunc de locis, in quibus sumus, premente persecutione fugiendum esse Christi ministris, quando ibi aut plebs Christi non fuerit, cui ministretur; aut etiam fuerit, et potest impleri per alios necessarium ministerium, quibus eadem non est causa fugiendi; sicut

[1] Matth. x, 23. — [2] Joan. x, 12.

in sporta submissus, quod supra memoravi, fugit Apostolus, cum a persecutore proprie ipse quæreretur, aliis utique necessitatem similem non habentibus, a quibus illic ministerium absit ut desereretur Ecclesiæ; sicut fugit sanctus Athanasius Alexandrinus episcopus, cum eum specialiter apprehendere Constantius cuperet imperator, nequaquam a cæteris ministris deserta plebe catholica, quæ in Alexandria commanebat. Cum autem plebs manet, et ministri fugiunt, ministeriumque subtrahitur, quid erit nisi mercenariorum illa fuga damnabilis, quibus non est cura de ovibus? Veniet enim lupus, non homo, sed diabolus; qui plerumque fideles apostatas esse persuasit, quibus quotidianum ministerium dominici corporis defuit; et peribit infirmus in tua non scientia, sed ignorantia frater, propter quem Christus mortuus est [1].

VII. Quod autem ad eos attinet, qui in hac re non falluntur errore, sed formidine superantur, quare non potius contra suum timorem Domino miserante atque adjuvante fortiter dimicant, ne mala sine comparatione graviora, quæ multo amplius sunt tremenda, contingant? Fit hoc ubi Dei charitas flagrat, non mundi cupiditas fumat. Charitas enim dicit, « Quis infirmatur, » et non ego infirmor? Quis scandalizatur, et non ego » uror [2] ? » Sed charitas ex Deo est. Oremus ergo ut ab illo detur, a quo jubetur. Et per hanc magis timeamus ne oves Christi spiritalis nequitiæ gladio in corde, quam ne ferro in corpore trucidentur, ubi quandocumque quocumque mortis genere morituri sunt. Magis timeamus ne sensu interiori corrupto, pereat castitas fidei, quam ne fœminæ violenter constuprentur in carne. Quia vio-

[1] 1 Cor. VIII, 11. — [2] 2 Cor. XI, 29.

lentia non violatur pudicitia, si mente servatur: quoniam nec in carne violatur, quando voluntas patientis sua turpiter carne non utitur, sed sine consensione tolerat quod alius operatur. Magis timeamus ne lapides vivi extinguantur deserentibus nobis, quam ne lapides et ligna terrenorum ædificiorum incendantur præsentibus nobis. Magis timeamus ne membra corporis Christi destituta spiritali victu necentur, quam ne membra corporis nostri oppressa hostili impetu torqueantur. Non quia ista non sunt vitanda cum possunt; sed quia potius ferenda sunt, quando vitari sine impietate non possunt: nisi forte quisquam contenderit non esse ministrum impium, qui tunc subtrahit ministerium pietati necessarium, quando magis est necessarium.

VIII. An non cogitamus, cum ad istorum periculorum pervenitur extrema, nec est potestas ulla fugiendi, quantus in Ecclesia fieri soleat ab utroque sexu, atque ab omni ætate concursus, aliis baptismum flagitantibus, aliis reconciliationem, aliis etiam pœnitentiæ ipsius actionem, omnibus consolationem et sacramentorum confectionem et erogationem? Ubi si ministri desint, quantum exitium sequitur eos qui de isto sæculo vel non regenerati exeunt, vel ligati? Quantus est etiam luctus fidelium suorum, qui eos secum in vitæ æternæ requie non habebunt? Quantus denique gemitus omnium et quorumdam quanta blasphemia de absentia ministeriorum et ministrorum? Vide quid faciat malorum temporalium timor, et quanta in eo sit acquisitio æternorum. Si autem ministri adsint, pro viribus, quas eis Dominus subministrat, omnibus subvenitur; alii baptizantur, alii reconciliantur, nulli Dominici corporis communione fraudantur. omnes consolantur, ædificantur, exhortantur, ut Deum rogent, qui potens est omnia,

quæ timentur, avertere; parati ad utrumque, ut si non potest ab eis calix iste transire, fiat voluntas ejus, qui mali aliquid non potest velle.

IX. Certe jam vides quod te scripseras non videre, quantum boni consequantur populi Christiani, si in præsentibus malis non eis desit præsentia ministrorum Christi, quorum vides etiam quantum obsit absentia, dum sua quærunt non quæ Jesus Christi; nec habent illam de qua dictum est, « Non quærit quæ sua sunt[1]; » nec imitantur eum qui dixit, « Non quærens quod mihi » utile, sed quod multis, ut salvi fiant[2]. » Qui etiam persecutoris principis illius insidias non fugisset, nisi se aliis quibus necessarius erat, servare voluisset. Propter quod ait, « Compellor autem ex duobus concupiscen- » tiam habens, dissolvi et esse cum Christo, multo ma- » gis optimum; manere autem in carne necessarium prop- » ter vos[3]. »

X. Hîc forte quis dicat, ideo debere Dei ministros fugere talibus imminentibus malis, ut se pro utilitate Ecclesiæ temporibus tranquillioribus servent. Recte hoc fit a quibusdam, quando non desunt alii, per quos suppleatur ecclesiasticum ministerium, ne ab omnibus deseratur; quod fecisse Athanasium supra diximus. Nam quantum necessarium fuerit Ecclesiæ, quantumque profuerit, quod vir ille mansit in carne, catholica fides novit, quæ adversus Arianos hæreticos ore illius et amore defensa est. Sed quando est commune periculum, magisque timendum est, ne quisquam id facere credatur, non consulendi voluntate, sed timore moriendi, magisque fugiendi obsit exemplo, quam vivendi prosit officio, nulla ratione faciendum est. Denique sanctus David, ne se committeret periculis præliorum, et fortassis « Extin-

[1] Philip. II, 21, et I Cor. XIII, 5. — [2] I Cor. X, 33. — [3] Philip. I, 23.

» gueretur, sicut ibi dictum est, lucerna Israël [1], » a suis hoc petentibus sumpsit, non ipse præsumpsit; alioquin multos imitatores fecisset ignaviæ, qui eum crederent hoc fecisse non consideratione utilitatis aliorum, sed suæ perturbatione formidinis.

II. Occurrit autem alia quæstio, quam contemnere non debemus. Si enim hæc utilitas negligenda non est, ut aliqui ministri propterea fugiant imminente aliqua vastitate, ut serventur qui ministrent eis, quos post illam cladem residuos potuerint invenire; quid fiet ubi omnes videntur interituri, nisi aliqui fugiant? Quid si enim hactenus sæviat illa pernicies, ut solos ministros Ecclesiæ persequatur? Quid dicemus, an relinquenda est a ministris fugientibus Ecclesia, ne a morientibus miserabilius relinquatur? Sed si laïci non quæruntur ad mortem, possunt occultare quoquo modo episcopos et clericos suos, sicut ille adjuverit, in cujus potestate sunt omnia, qui potest et non fugientem per mirabilem conservare potentiam. Sed ideo quærimus quid nos facere debeamus, ne in omnibus expectando divina miracula tentare Dominum judicemur. Non quidem talis est ista tempestas, quando laïcorum et clericorum est commune periculum, sicut in navi una commune periculum est mercatorum atque nautarum. Verum absit ut tanti pendenda sit hæc navis nostra, ut debeant eam nautæ, et maxime gubernator, periclitantem deserere, etiam si in scapham transiliendo vel etiam natando possint effugere. Quibus enim metuimus ne nostra desertione pereant, non temporalem mortem; quæ quandoque ventura est, sed æternam, quæ potest, si non caveatur, venire, et potest, si caveatur, etiam non venire, metuimus. In communi autem periculo vitæ hujus cur existimamus; ubicumque fuerit hos-

[1] I Reg. XXI, 17.

tilis incursus, omnes clericos et non etiam omnes laïcos esse morituros, ut simul finiant hanc vitam, cui sunt clerici necessarii? aut cur non speremus sicut laïcos aliquos, sic etiam clericos remansuros, a quibus eis necessarium ministerium valeat exhiberi?

XII. Quanquam o si inter Dei ministros inde sit disceptatio, qui eorum maneant, ne fuga omnium, et qui eorum fugiant, ne morte omnium deseratur Ecclesia! Tale quippe certamen erit inter eos, ubi utrique ferveant charitate, et utrique placeant charitati. Quæ disceptatio si aliter non potuerit terminari, quantum mihi videtur, qui maneant et qui fugiant, forte legendi sunt. Qui enim dixerint se potius fugere debere, aut timidi videbuntur, quia imminens malum sustinere noluerunt; aut arrogantes, quia se magis qui servandi essent, necessarios Ecclesiæ judicarunt. Deinde fortassis ii, qui meliores sunt, eligent pro fratribus animas ponere; et hi servabuntur fugiendo, quorum est minus utilis vita, quia minor consulendi et gubernandi peritia. Qui tamen si pie sapiunt, contradicent eis, quos vident et vivere potius oportere, et magis mori malle, quam fugere. Ideo sicut scriptum est : « Contra» dictiones sedat sortitio, et inter potentes definit[1]. » Melius enim Deus in hujuscemodi ambagibus, quam homines judicat, sive dignetur ad passionis fructum vocare meliores, et parcere infirmis, sive istos facere ad mala perferenda fortiores, et huic vitæ subtrahere, quorum non potest Dei Ecclesiæ tantum quantum illorum vita prodesse. Res quidem fiet minus usitata, si fiat ista sortitio; sed si facta fuerit, quis eam reprehendere audebit? Quis non eam nisi imperitus, aut invidus, congrua prædicatione laudabit? Quod si non placet facere, cujus facti non occurrit exemplum, nullius fuga faciat ut Ecclesiæ ministerium, maxime in tantis periculis necessarium ac de-

[1] Prov. XVIII, 18.

bitum, desit. Nemo excipiat personam suam, ut si aliqua gratia videtur excellere, ideo se dicat vita, et ob hoc fuga, esse digniorem. Quisquis enim hoc putat nimium sibi placet. Quisquis autem etiam hoc dicit, omnibus displicet.

XIII. Sunt sane qui arbitrantur episcopos et clericos non fugientes in talibus periculis, sed manentes, facere ut plebes decipiantur, cum ideo non fugiunt, quia manere suos præpositos cernunt. Sed facile est hanc responsionem vel invidiam declinare, alloquendo easdem plebes, atque dicendo, Non vos decipiat, quod de loco isto non fugimus. Non enim propter nos, sed propter vos potius hic manemus, ne vobis non ministremus quidquid saluti vestræ, quæ in Christo est, novimus necessarium. Si ergo fugere volueritis, et nos ab istis, quibus tenemur, vinculis solvistis. Quod tunc puto esse dicendum, quando vere videtur utile esse ad loca tutiora migrare. Quo audito si vel omnes vel aliqui dixerint, In illius potestate sumus; cujus iram nullus quocumque vadit, evadit; cujus misericordiam, ubicumque sit, potest invenire, qui nusquam vult ire, sive certis necessitatibus impeditus, sive laborare nolens ad incerta suffugia, et non hoc ad finienda, sed ad mutanda pericula: procul dubio isti deserendi non sunt ministerio Christiano. Si autem audito abire maluerint, nec illis manendum est, qui propter illos manebant; quia ibi jam non sunt propter quos manere adhuc debeant.

XIV. Quicumque igitur isto modo fugit, ut Ecclesiæ necessarium ministerium illo fugiente non desit, facit quod Dominus præcepit, sive permisit. Qui autem sic fugit, ut gregi Christi ea, quibus spiritaliter vivit, alimenta subtrahantur; mercenarius ille est qui videt lupum venientem, et fugit, quoniam non est ei cura de ovibus. Hæc tibi, quia me consuluisti, frater dilectissime, qua

existimavi veritate et certa charitate rescripsi; sed ne meliorem, si inveneris, sequaris sententiam, non præscripsi. Melius tamen quod in his periculis faciamus, invenire non possumus, quam orationes ad Dominum Deum nostrum, ut misereatur nostri. Quod ipsum, ut scilicet Dei Ecclesias non desererent, Dei dono nonnulli prudentes et sancti viri et velle et facere meruerunt, et inter dentes obtrectantium a sui propositi intentione minime defecerunt.

EPISTOLA CCXXIX[1].

Domino merito illustri, et magnificentissimo atque in Christo charissimo filio[2] DARIO AUGUSTINUS in Domino salutem.

Augustinus Dario comiti, qui pacis conferendæ causa missus sit, gratulatur, et provocat ad rescribendum.

1. A Sanctis fratribus et coepiscopis meis Urbano et Novato, qualis sis vir et quantus, accepi: quorum alteri apud Carthaginem in Hilarensi oppido, et modo in Siccensi; alteri autem apud Sitifim te nosse provenit, per hos ergo factum est, ut nec ego te habere incognitum possem. Neque enim quia me infirmitas corporis, et congenitum frigus, id est, genus ætatis non sinit coram tecum colloqui, ideo non te vidi. Nam et iste mihi præsens quando ad me venire dignatus est, ille autem litteris, non faciem tuæ carnis, sed cordis ostendit, ut tanto suavius, quanto interius te viderem. Hanc faciem tuam, et in

[1] Alias CCXLII. quæ autem 229 erat, nunc 113. — Scripta sub finem vitæ Augustini, forte an. 429. — [2] Nescimus an hic sit idem ille Darius, qui præfecti prætorio munus gerebat an. 436.

sancto Evangelio, et nos et tu ipse propitio Deo, tanquam in speculo lætissimus inspicis, ubi scriptum est a veritate dicente : « Beati pacifici quoniam filii Dei vocabuntur [1]. »

II. Magni quidem sunt, et habent gloriam suam, non solum fortissimi, sed etiam, quod verioris genus est laudis, fidelissimi bellatores, quorum laboribus atque periculis, Dei protegentis atque opitulantis auxilio, hostis indomitus vincitur, et quies reipublicæ pacatisque provinciis comparatur. Sed majoris est gloriæ, ipsa bella verbo occidere, quam homines ferro ; et acquirere vel obtinere pacem, pace non bello. Nam et hi qui pugnant, si boni sunt, procul dubio pacem, sed tamen per sanguinem quærunt. Tu autem ne cujusquam sanguis quæreretur, es missus. Est itaque aliis illa necessitas, tibi ista felicitas. Proinde Domine merito illustris et magnificentissime, atque in Christo charissime fili, gaude isto tuo tam magno et vere bono, et fruere in Deo unde sumpsisti, ut talis esses, et talia gerenda susciperes. Confirmet Deus, quod per te operatus est nobis. Accipe hanc salutationem nostram, et tuam dignare rependere. Sicut mihi scripsit frater Novatus, egit, ut me excellentia et eruditio tua, etiam in meis opusculis nosset. Si ergo legisti quæ dedit, ego quoque innotui interioribus tuis sensibus. Non multum displicent, quantum existimo, si propensiore charitate, quam severitate legisti. Non est multum ; sed multum gratum, si pro litteris nostris, et his et illis, unam nobis epistolam reddas. Saluto et pignus [2] pacis, quod Domino Deo nostro adjuvante feliciter accepisti, ea dilectione, qua debeo.

[1] Matth. v, 9. — [2] Verimodum.

EPISTOLA CCXXX[1].

DARIUS AUGUSTINO Domino suo salutem.

Darius Augustino pro litteris ab eo acceptis gratiam referens, et petens mitti sibi libros Confessionum, seque ipsius apud Deum precibus commendatum cupiens.

1. « UTINAM, domine sancte pater, ut meum nomen ad aures tuas coëpiscoporum, ut ais, tuorum, Urbani et Novati, benigna erga me gratia faciente, perlatum est; ita memetipsum Deus omnium Deus tuus, manibus tuis atque oculis obtulisset : non quo majorem, aut forsitan talem, qualem tantorum virorum apud te benevolus sermo, et litterarum mentio fecerat, tui me probasset melior lima judicii; sed ut cœlestis sapientiæ tuæ verissimos atque immortales fructus, ore tuo potius, veluti cujusdam puræ aquæ dulcedinem, ab ipso fontis præsenti ac perpetuo liquore sumpsissem. O me, non modo ter aut quater, ut apud nescio quem est, sed millies, et omni numero plus beatum! si mihi datum esset præsenti intueri tuos vere sidereos vultus, vocemque divinam, ac divina canentem, et non solum mentis fructus, sed etiam cum aurium jucunditate sumere et haurire licuisset. Putarem profecto me quasdam immortalitatis leges, non modo de cœlo, sed in ipso constitutum cœlo suscipere, et quasdam Dei voces non longe de templo, sed prope ipsum Dei astantem tribunal audire. »

[1] Alias CCXLIII. quæ autem 230 erat, nunc 115. — Scripta post superiores.

II. « Hoc ut mihi contingeret, propter ardentissimum tui desiderium, forsitan merebar; propter conscientiam, fateor, non merebar. Sed absens quoque cepi fructus cupiditatis bonæ non minimos, et est mihi de secundis bonis bonorum summa perfectio. Commendatus sum ei cui vellem, ore sanctorum et duorum locis ac regionibus inter se distantium sacerdotum; unius, quod jam dixi, de me benevolus sermo, et præsens ut ita dicam, testimonium; alterius ejusdem sensus parilisque sententiæ volantia ad te scripta concurrunt. Coronam mihi apud te quamdam, tanti ac tales viri, non viridantium florum germine, sed gloriosæ vocis testimonio, tanquam quibusdam perpetuitatis gemmulis texuerunt. Propter quod Deum summum oro pro te, et tuam intercessionem, sancte pater, expostulo, ut quoniam minime mihi testimonii tanti sum conscius, esse mihi talem, vel quandoque proveniat. Jam illa nonne omnia absentiæ meæ detrimenta vicerunt, quod ipse nos alloqui, quod scribere, quod salutare dignaris, et absente me, absentem esse non pateris. Dolebam me modo post Deum....... non visum: attamen non carnis faciem, sic enim ais, sed quod plus est, cordis attendis, eoque visus sum tibi esse jucundior, quo penitius inspexisti. Faxit Deus, ut judicio, mi pater, tuo respondeam, nec sim apud meam conscientiam reus, cum talem me, qualem tibi ipse formasti, interius ego non videam. »

III. « Bella me in eadem divina ac cœlesti Epistola tua, ex more tibi, quod laudare velles, eloquentia ministrante, bella me, inquam, verbo ais occidere. Hìc vero, mi sancte pater, animus mihi tanquam e quibusdam cogitationum tenebris, quasi veras sui laudes recognovisset, emersit. Ut enim totum breviter ac simpliciter beatitudini tuæ confitear, si non extinximus bella, certe

distulimus, et Deo opitulante, omnium principe, quæ jam usque ad quemdam calamitatum apicem increverant mala, sopita sunt. Spero tamen ab eo, a quo quidquid bonum est, totum sperare debemus, quin etiam Epistolæ tuæ auguror benedictionem tam largam, tam certam, ut hæc ipsa bellorum, quam dixi, dilatio, pacis habeat teneatque perennem ac perpetuam firmitatem. Dixisti enim et perpetua Dei lege fixisti, ut gaudeam isto, ut tu ais, meo tam magno ac vere bono, et fruar in Deo, unde sumpsisse me dicis, ut et talis essem, et talia gerenda susciperem. Connectis deinde: « Confirmet, inquis, » Deus, quod per te operatus est nobis[1]. » O vota non modo pro me, sed pro salute omnium nuncupata! Nec enim mea ista gloria separari a salute omnium potest, et ut ego orationibus tuis felix esse possim, una mecum omnes felices esse necesse est. Diu, pater, pro Romano imperio, pro Romana republica, pro his etiam, quos dignos esse tibi occurrerit, talia vota sumas ac nuncupes, quandoque te usque in cœlum tollis, tradas posteris, mandesque sequentibus. »

« IV. Satis progressus sum fortasse quam debui, sed parum locutus certe quam volui. Confiteor enim, scribens ad te, vultus mihi tuos tanquam præsentis imaginor, et cum olim me sermo rudis et inops lingua deficiat, tamen quasi coram tecum colloquar, fabulerque, non satior. Proinde hinc etiam nostra in te desideria metire. Cum jam diu finem mereretur epistolaris paginæ forsitan ingrata verbositas, subtrahimus verecundiam, dum cupiditati consulimus, et sermonem relinquere, esse a te recedere suspicamur. Nolo ergo non desinere, sed non possum : si enim credis, mi pater, adeo nostris sensibus ac præcordiis inhæsisti, ex quo non contenti tua fama

[1] Psal. LXVII, 29.

tam gloriosa, tam maxima, scriptis te tuis intueri maluimus, cum una mihi, atque hæc brevis Epistola tua, ardoris tantas flammas, incendiaque commoverit, Unde deprecamur te, ac tota mente deposcimus, ut quoniam gentiles ritus te etiam legendo, ut nunquam alias, abunde affatimque contempsimus: (Quanquam enim a parentibus, ab avis, et postrema usque gentis prole Christi jura percepimus, tamen aliquoties sensibus nostris superfluæ superstitionis superba vanitas inerrabat.) Peto ut etiam Confessionum libros a te perscriptos, nobis mittere ac donare digneris. Si enim alii quoque prono animo ac benigna mente tua nobis scripta largiti sunt, quanto magis de tuis ipse excusare non debes? »

V. « Fertur satrapæ, seu regis potius cujusdam Epistola[2], Deum Dominum Christum deprecantis, cum intra Judææ regiones adhuc versaretur, et necdum in cœlum suum remeaverat, quoniam is ad eum ire ac pergere per ægritudinem præpediretur, et sanari aliter se posse non crederet, ad se, si dignaretur mundi salus ac medicina decurreret; et ne tantæ majestati, quam ignarus rex provida, sed non perfecta mente, conceperat, injuria fieri videretur, laudasse insuper suam dicitur civitatem, ut pulchritudine urbis et regis hospitio Deus illectus, preces supplicis non dedignaretur. Affuit Deus regi, sanatus est, et amplificato petitionis munere, per Epistolam non modo salutem ut supplici, sed etiam securitatem ut regi transmisit. Jussit insuper ejus urbem ab hostibus in perpetuum esse ac semper immunem. Quid his addi beneficiis potest? Ego humilis, et regum servus, a te meo domino peto, ut apud istum Christum ac principem Deum quotidie pro meis peccatis intercedere ne cuncteris, ac pro me indefessus ores, ac petas quidquid ipse volueris. »

[1] Abagaris regis epistola ad Christum, de qua Euseb. lib. 1, c. 13.

VI. « Si tibi tædium affert longa Epistola mea, hoc tuæ magnanimitatis patientia moderare, et tibi imputa, quoniam ipse jussisti. Oramus tamen, atque identidem deprecamur, ut iterum scribas : sic enim fiet, ut libenter suscepisse te scripta mea suspicari possimus. Deus donet nobis beatitudinem tuam per multos annos pro nobis orantem, domine vere sancte pater. Filius noster Verimodus salutat beatitudinem tuam, qui admodum gratulatus est, quod in Epistola ad nos tua ejus mentionem fecisse dignatus es. Nescio quæ medicamenta ab Archiatro, qui nobiscum est, accepta dedimus Lazapo sacro presbytero, ad tuam beatitudinem deferenda, quæ, ut vir memoratus affirmat, ad allevationem doloris et morbi curationem non parum proficient. »

EPISTOLA CCXXXI[1].

Augustinus servus Christi membrorumque Christi, Dario filio membro Christi in ipso salutem.

Augustinus Dario, declarans se ipsius litteris summopere delectatum, et quare : ubi multa obiter de humanæ laudis amore dicit. Mittitque ipsi Confessionum libros et alia quædam sua opuscula.

I. Quod acceperim libenter litteras tuas, mea rescripta indicio esse voluisti. Ecce rescribo, et tamen rescriptis hoc indicare non possum, vel istis, vel quibuslibet aliis, sive breviter, sive prolixissime scribam. Neque enim aut paucis aut multis verbis indicari potest, quod

[1] Alias CCLXIV. quæ autem 231 erat, nunc 116. — Scripta post duas superiores.

indicari verbis non potest : Et ego quidem parum eloquor, etsi multum loquar : sed nulli eloquenti omnino concesserim, ut qualicumque et quantacumque Epistola sua affectum explicet, quem fecit in mente tua[1], quod non possum ego, etsi eum possit ita in animo meo videre sicut ego. Restat ergo sic tibi indicare quod scire voluisti. ut in verbis meis, et quod non indicant, sentias. Quid igitur dicam, nisi delectatum me esse litteris tuis, delectatum valde. Repetitio verbi hujus, non est repetitio, sed quasi perpetua dictio : quia fieri non posset, ut semper diceretur, ideo factum est, ut saltem repeteretur, sic enim fortasse dici potest.

II. Hîc si quærat aliquis, quid me tandem in tuis tam valde litteris delectaverit; utrum eloquium? Respondebo, Non : et ille forsitan respondebit, Ergo laudes tuæ; sed de his quoque respondebo, Non : nec ideo, quia non sint ista in illa Epistola; nam et eloquium ibi tantum est, ut et optimo te natum ingenio, et talibus disciplinis satis eruditum præclarissime luceat, et prorsus plena est meis laudibus. Ergo-ne, ait quispiam, non te ista delectant? Imo vero. « Neque enim mihi, ut ait quidam, cornea » fibra est[2], » ut hæc non sentiam, vel sine delectatione sentiam. Delectant et ista : sed sine delectatione sentiam. Delectant et ista : sed ad illud, quo me valde dixi esse delectatum, quid sunt ista? Nam eloquium tuum me delectat, quoniam graviter suave est, vel suaviter grave. Meis autem laudibus, cum profecto nec omnibus delecter, nec ab omnibus, sed eis qualibus me dignum esse arbitratus es, et ab eis qualis es, id est, qui propter Christum diligunt servos ejus, etiam laudibus meis me delectatum in litteris tuis negare non possum.

III. Viderint graves et periti viri, quid de illo The-

[1] *Forte* leg. me *loco* mente tua. — [2] Pers. Satyr. I.

mistocle sentiant, si tamen hominis nomen verum recolo, qui cum in epulis, quod clari et eruditi Græciæ facere solebant, canere fidibus recusasset, et ob hoc indoctior haberetur, totumque illud jucunditatis genus aspernatus esset; dictum illi est : « Quid ergo audire te delectat? » ad quod ille respondisse fertur : « Laudes meas. » Viderint ergo quo fine, et qua intentione illud dixisse crediderint, vel ipse qua dixerit. Erat enim secundum hoc sæculum vir magnificus. Nam etiam cum ei dictum fuisset : « Quid igitur nosti? Rempublicam, inquit, ex parva magnam facere. » Ego autem quod ait Ennius : « Omnes mortales sese laudari exoptant, » partim puto approbandum, partim cavendum. Ut enim appetenda est veritas, quæ procul dubio est, etiamsi non laudetur, sola laudabilis : sic etiam ea, quæ facile subrepit, vanitas in hominum laude fugienda est. Hæc est autem, vel cum ipsa bona, quæ laudatione digna sunt, non putantur habenda, nisi laudetur ab hominibus homo; vel ea quoque vult in se multum quisque laudari, quæ aut exigua laude, aut etiam vituperatione digniora sunt. Unde Horatius Ennio vigilantior ait :

Laudis amore tumes? sunt certa piacula, quæ te,
Ter pure lecto poterunt recreare libello [1].

IV. Ita tumorem de amore laudis humanæ, vel a se penitus morsum medicinalibus verbis quasi excantandum putavit. Docuit itaque nos per Apostolum suum magister bonus, neque propterea nos recte facere, ut laudemur ab hominibus, id est, finem recti nostri non in hominum laudibus ponere; et tamen propter ipsos homines quærere laudes hominum. Etenim cum laudantur boni, non laudatis, sed laudantibus prodest. Nam illis, quantum ad

[1] Horat. lib. I Epist. I.

ipsos attinet, quod boni sunt, sufficit. Sed eis, quibus expedit imitari bonos, gratulandum est, cum ab eis laudantur boni; quoniam sic indicant eos sibi placere, quos veraciter laudant. Dicit ergo Apostolus quodam loco : « Si hominibus placerem, Christi servus non essem [1]. » Et idem dicit alio loco : « Placete omnibus per omnia, » sicut et ego omnibus per omnia placeo [2] ; » sed adjungens causam, « Non quærens quod mihi utile est, sed » quod multis, ut salvi fiant. » Ecce quid quærebat in laude hominum, ubi etiam dicebat : « De cætero, fratres, » quæcumque sunt vera, quæcumque pudica, quæcum» que casta, quæcumque sancta, quæcumque charissima, » quæcumque bonæ famæ, si qua virtus, si qua laus, » hæc cogitate quæ didicistis, et accepistis, et audistis » et vidistis in me; hæc agite, et Deus pacis erit vobis» cum [3]. » Cætera igitur, quæ supra commemoravi, virtutis nomine amplexus est, dicens : « Si qua virtus. » Illud autem quod subjecit, « Quæcumque bonæ famæ, » alio uno verbo congruo prosecutus est dicendo, « Si qua laus. » Quod itaque ait : « Si hominibus placerem, Christi servus » non essem, » sic utique accipiendum tanquam dixerit : Si bona quæ facio, fine laudis humanæ facerem, laudis amore tumescerem Volebat ergo Apostolus placere omnibus, et eis placere gaudebat, non quorum laudibus tumescebat in se ipso, sed quos laudatus ædificabat in Christo. Cur ergo me non delectet, laudari abs te, cum et vir bonus sis ne me fallas, et ea laudes quæ ames, et quæ amare utile ac salubre est, etiamsi non sint in me? neque hoc tibi tantum, sed etiam mihi prodest. Si enim non sunt in me, salubriter erubesco, atque ut sint inardesco. Ac per quod agnosco mea in laude tua, gaudeo me

[1] Galat. I, 10. — [2] I Cor. X, 32 et 33. — [3] Philip. IV, 8. —

habere, et abs te illa ac me ipsum diligi propter illa. Quæ autem non agnosco, non solum ut ipse habeam, desidero consequi, verumetiam ne semper in mea laude fallantur, qui me sinceriter diligunt.

V. Ecce quam multa dixi, et quid sit illud quod me longe amplius eloquio tuo, longe amplius laudibus meis in tuis litteris delectavit, non adhuc dixi. Quid autem putas esse o bone homo, nisi quod te talem virum, et non visum feci amicum; si tamen non visum dicere debeo, cujus non corpus, sed animam in ipsis tuis litteris vidi, ubi de te, non sicut antea fratribus meis, sed mihi credidi? Quis enim esses jam quidem acceperam, sed qualis erga me esses, nondum tenebam. Ex hac amicitia tua etiam laudes meas, quæ me quo fine delectent satis dixi, multo uberius Ecclesiæ Christi non dubito profuturas, quandoquidem etiam labores meos in defensione Evangelii adversus reliquias impiorum dæmonicolarum sic habes, sic legis, sic amas, sic prædicas, ut in eis tanto fiam notior, quanto est ipse nobilior. Eos enim latenter illustris illustras, clarusque declaras, et ubi prodesse posse perspicies, ignorari omnino non sines. Si unde id sciam quæris : talis mihi apparuisti in litteris tuis. Hinc jam vide quantum me illæ litteræ delectare potuerint. Si bene de me existimas; cogitas quantum me Christi lucra delectent. Jam vero quod te ipsum, qui, ut scribis, « A parentibus, ab avis, et postrema usque gentis prole Christi jura percipere potuisti, » tamen adversus gentiles ritus, ut nunquam alias, eisdem laboribus meis adjutum esse significas, parum-ne cogito quantum boni aliis, et quam multis, quam claris, et quam facile, quamque salubriter per illos cæteris quibus talia conveniunt, possint scripta nostra te commendante atque disseminante conferre? Aut hoc cogitans possum-ne

parvorum vel mediocrium gaudiorum jucunditate perfundi?

VI. Quia igitur non potui verbis explicare quantam delectationem de tuis litteris ceperim, unde me delectaverint, dixi, jam quod nequivi satis dicere, id est, quantum delectaverint, tibi conjiciendum relinquo. Sume itaque, mi fili, sume, vir bone et non in superficie, sed in Christiana charitate Christiane; sume, inquam, libros, quos desiderasti, Confessionum mearum: ibi me inspice, ne me laudes ultra quam sum; ibi non aliis de me crede, sed mihi; ibi me attende, et vide quid fuerim in me ipso, per me ipsum; et si quid in me tibi placuerit, lauda ibi mecum, quem laudari volui de me; neque enim me. Quoniam ipse fecit nos, et non ipsi nos; nos autem perdideramus nos, sed qui fecit, refecit. Cum autem ibi me inveneris; ora pro me ne deficiam, sed perficiar; ora fili, ora. Sentio quid dicam, scio quid petam; non tibi videatur indignum, et quasi ultra merita tua. Fraudabis me magno adjutorio, si non feceris. Non solum tu, sed etiam omnes qui ex ore tuo dilexerint, orate pro me: hoc eis me petivisse indica, et si multum nobis tribuitis, jussisse nos existimate quod petimus, et tamen date petentibus, vel obtemperate jubentibus. Orate pro nobis. Lege Litteras divinas, et invenies ipsos arietes nostros Apostolos petiisse hoc a filiis suis, sive præcepisse auditoribus suis. Ego certe quoniam hoc a me petiisti pro te, quantum faciam, videt qui exaudiat, qui videbat quia et ante faciebam. Sed redde etiam in hac re dilectionis vicem. Præpositi vestri sumus, grex Dei estis. Considerate et videte pericula nostra majora esse quam vestra, et orate pro nobis. Hoc enim et nobis condecet et vobis, ut bonam rationem de vobis reddamus pastorum principi, et omnium nostrum capiti, pariterque

evadamus hujus mundi periculosiores blanditias quam molestias, nisi cum pax ejus ad hoc proficit, quod Apostolus orare nos monuit, « Ut quietam vitam et tranquillam agamus in omni pietate et charitate[1]. » Si enim desit pietas et charitas, quid est ab illis, et a cæteris mundi malis tranquillitas et quies, nisi luxuriæ perditionisque materies, sive invitamentum sive adjumentum. Ut ergo habeamus quietam et tranquillam vitam, in omni pietate et charitate, quod nos pro vobis, orate pro nobis; ubicumque estis, ubicumque sumus: nusquam enim non est, cujus sumus.

VII. Misi et alios libros, quos non petisti, ne hoc tantummodo facerem quod petisti, *De fide rerum quæ non videntur*, *De patientia*, *De continentia*, *De providentia*, et unum grandem *De fide et spe et charitate.* Hos omnes si dum es intra Africam legeris, judicium tuum mitte de illis, aut mitte nobis, aut quo nobis a Domino fratre Aurelio mittatur, ibi dimitte: quanquam et ubicumque fueris speramus inde litteras tuas, et hinc tu dum possumus nostra. Suscepi gratissime quæ misisti, ubi et salutem meam quamvis corporalem, quoniam vis me utique sine impedimento malæ valetudinis Deo vacare, et bibliothecam nostram, ut sint unde libri vel parentur vel reparentur, adjuvare dignatus es. Rependat tibi Dominus et hîc et in futuro sæculo bona, quæ talibus qualem te esse voluit præparavit. Pignus pacis apud te depositum, nostrumque utrique dulcissimum, sicut ante a me salutari, ita nunc resalutari peto.

[1] I Tim. II, 2.

CLASSIS IV.

Epistolæ a S. Augustino episcopo scriptæ, quarum tempus minus compertum est.

EPISTOLA CCXXXII[1].

Dominis prædicabilibus et dilectissimis fratribus Madaurensibus, quorum per fratrem Florentinum epistolam accepi, Augustinus.

Madaurenses idololatras ad veram religionem hortatur, terrorem incutiens denuntiatione judicii extremi, quod venturum esse persuadet; quippe cum cætera de Christiana religione in Scripturis prædicta jam evenerint : et demum perstringit mysterium Trinitatis et Incarnationis.

I. Si forte illi, qui inter vos catholici Christiani sunt, talia mihi scripta miserunt, hoc tantum miror, quod non suo potius quam ordinis nomine. Si autem revera omnes aut prope omnes ordinis viri ad me dignati estis litteras dare, miror quod *patri*, et, *in Domino salutem* scripsistis, quorum mihi superstitiosus cultus idolorum, contra quæ idola facilius templa vestra quam corda clauduntur, vel potius quæ idola non magis in templis quam in vestris cordibus includuntur, cum magno est dolore

[1] Alias XLII. quæ autem 232 erat, nunc 253.

notissimus; nisi forte jam de salute ipsa, quæ in Domino est, per quem me salutare voluistis, tandem prudenti consideratione cogitatis. Nam si non ita est, quæso vos, quid læsi, quid offendi benevolentiam vestram, ut me titulo Epistolæ vestræ irridendum potius quam honorandum esse putaretis, domini prædicabiles et dilectissimi fratres?

II. Quod enim scripsistis, *Patri Augustino in Domino æternam salutem*, cum legerem, tanta spe subito erectus sum, ut crederem vos ad ipsum Dominum, et ad ipsam æternam salutem aut jam esse conversos, aut per nostrum ministerium desiderare converti. Sed ubi legi cætera, refriguit animus meus. Quæsivi tamen ab Epistolæ perlatore, utrum jam vel essetis Christiani, vel esse cuperetis. Cujus responsione postea quam comperi, nequaquam vos esse mutatos, gravius dolui, quod Christi nomen, cui jam totum orbem subjectum esse conspicitis, non solum a vobis repellendum, sed etiam in nobis irridendum esse credidistis. Non enim potui cogitare alterum Dominum, secundum quem posset episcopus *pater* a vobis vocari, præter Dominum Christum. Et si esset hinc aliqua de interpretatione vestræ sententiæ dubitatio, subscriptione Epistolæ tolleretur, ubi aperte posuistis, « Optamus te, Domine, in Deo et Christo ejus, per multos annos semper in clero tuo gaudere. » Quibus omnibus perlectis atque discussis, quid mihi aliud occurrere potuit, aut cuilibet homini potest, nisi aut veridico aut fallaci scribentium animo hæc esse conscripta? Sed si veridico animo ita scribitis, quis vobis ad hanc veritatem interclusit viam? Quis aspera dumeta substravit? Quis rupium prærupta inimicus opposuit? Postremo quis basilicæ januam ingredi cupientibus clausit, ut in eodem Domino, per quem nos

salutatis, eamdem salutem nobiscum habere nolitis? Si autem fallaciter atque irridenter hæc scribitis, ita-ne tandem mihi negotia vestra curanda imponitis, ut nomen ejus, per quem aliquid possum, audeatis non veneratione debita attollere, sed insultatione adulatoria ventilare?

III. Sciatis me, charissimi, cum ineffabili pro vobis tremore cordis hæc dicere. Novi enim quanto graviorem et perniciosiorem causam sitis habituri apud Deum, si frustra vobis hæc dixero. Omnia quæ præteritis temporibus erga humanum genus majores nostri gesta esse meminerunt, nobisque tradiderunt; omnia etiam quæ nos videmus, et posteris tradimus, quæ tamen pertinent ad veram religionem quærendam et tenendam, divina Scriptura non tacuit; sed ita omnino cuncta transeunt, ut transitura esse prædicta sunt. Videtis certe populum Judæorum avulsum a sedibus suis, per omnes fere terras disseminatum atque diffusum. Et origo ejusdem populi et incrementa et regni amissio et per cuncta dispersio, sicut prædicta, ita facta sunt. Videtis certe ex ipso populo verbum Dei Legemque prodeuntem per Christum, qui ex illis mirabiliter natus est, omnium gentium fidem occupasse atque tenuisse. Ita hæc omnia prænuntiata legimus, ut videmus. Videtis certe multos præcisos a radice Christianæ societatis, quæ per Sedes Apostolorum et successiones episcoporum certa per orbem propagatione diffunditur, de sola figura originis, sub Christiano nomine, quasi arescentia sarmenta gloriari, quas hæreses et schismata nominamus: prævisa, prædicta, scripta sunt omnia. Videtis certe simulacrorum templa partim sine reparatione collapsa, partim diruta, partim clausa, partim in usus alios commutata: ipsaque simulacra vel confringi, vel incendi, vel includi, vel destrui: atque

ipsas hujus sæculi potestates, quæ aliquando pro simulacris populum Christianum persequebantur, victas et domitas, non a repugnantibus, sed a morientibus Christianis, et contra eadem simulacra pro quibus Christianos occidebant, impetus suos legesque vertisse, et imperii nobilissimi eminentissimum culmen ad sepulcrum piscatoris Petri submisso diademate, supplicare.

IV. Hæc omnia Scripturæ divinæ, quæ in manus omnium jam venerunt, ante longissima tempora futura esse testatæ sunt. Hæc omnia tanto robustiore fide lætamur fieri, quanto majore auctoritate prædicata esse in sanctis Litteris invenimus. Numquidnam, obsecro vos, numquidnam solum judicium Dei, quod inter fideles atque infideles futurum esse in eisdem Litteris legimus, cum illa omnia sicut prædicta sunt venerint, numquidnam solum judicium Dei venturum non esse putabimus? Imo vero veniet, sicut illa omnia venerunt. Nec quisquam erit homo nostrorum temporum, qui se in illo judicio de sua possit infidelitate defendere; cum Christum cantet et justus ad æquitatem, et perjurus ad fraudem, et rex ad imperium, et miles ad pugnam, et maritus propter regimen, et uxor propter obsequium, et pater propter præceptum, et filius propter obedientiam, et dominus propter dominationem, et servus propter famulatum, et humilis ad pietatem, et superbus ad æmulationem, et dives ut porrigat, et pauper ut sumat, et ebriosus ad phialam, et mendicus ad januam, et bonus ut præstet, et malus ut fallat; et Christianus venerator, et paganus adulator, omnes Christum cantant, et qua voluntate atque ore cantent, eidem ipsi quem cantant rationem sine dubio reddituri sunt.

V. Est quiddam invisibile, ex quo Creatore principio sunt omnia, quæ videmus, summum, æternum, incom-

mutabile et nulli effabile nisi tantum sibi. Est quiddam, quo se ipsa summitas majestatis narrat et prædicat, non impar gignenti atque narranti Verbum, quo ille qui Verbum gignit, ostenditur. Est quædam sanctitas omnium, quæ sancta fiunt, sanctificatrix, ipsius incommutabilis Verbi per quod narratur illud principium, et ipsius principii quod pari se Verbo narrat, inseparabilis et indivisa communio. Quis autem hoc totum, quod non dicendo dicere conatus sum, et dicendo non dicere, quis hoc possit serenissima et sincerissima mente contueri, eoque contuitu beatitudinem ducere, atque in id quod intuetur deficiens quodam modo se oblivisci, et pergere in illud cujus visio nobis invisibilis est, quod est immortalitate indui, et obtinere æternam salutem, per quam me salutare dignamini? Quis hoc possit, nisi qui omnes superbiæ suæ toros inanes peccata sua confitens, complanaverit, seque substraverit mitem atque humilem ad excipiendum Deum doctorem?

VI. Quoniam ergo a vanitate superbiæ prius ad humilitatem deponendi sumus, ut inde surgentes solidam celsitudinem teneamus, non potuit hoc nobis tanto magnificentius, quanto blandius inspirari, ut nostra ferocitas non vi, sed persuasione sedaretur, nisi Verbum illud, per quod se Angelis indicat Deus Pater, quod virtus et sapientia ejus est, quod corde humano visibilium rerum cupiditate cæcato videri non poterat, personam suam in homine agere atque ostendere dignaretur, ut magis homo timeret extolli fastu hominis, quam humiliari exemplo Dei. Itaque non Christus regno terreno decoratus, nec Christus terrenis opibus dives, nec Christus ulla terrena felicitate præfulgens; sed Christus crucifixus, per totum terrarum orbem prædicatur: quod riserunt prius populi superborum, et adhuc rident reliquiæ: crediderunt au-

tem prius pauci, nunc populi; quia tunc ad fidem paucorum, et contra irrisionem populorum, cum Christus crucifixus prædicaretur, claudi ambulabant, muti loquebantur, surdi audiebant, cæci videbant, mortui resurgebant. Sic tandem animadvertit terrena superbia, nihil in ipsis terrenis esse potentius humilitate divina, ut etiam saluberrima humilitas humana, contra insultantem sibi superbiam divinæ imitationis patrocinio tueretur.

VII. Expergiscimini aliquando, fratres mei, et parentes[1] mei Madaurenses, hanc occasionem scribendi vobis Deus mihi obtulit. Quantum potui quidem in negotio fratris Florentini, per quem litteras misistis, sicut Deus voluit, affui et adjuvi: sed tale negotium erat, quod etiam sine opera mea facile peragi posset. Prope omnes enim domus ipsius homines, qui apud Hipponem sunt, noverunt Florentinum, et multum ejus orbitatem dolent. Sed Epistola mihi a vobis missa est, ut non impudens esset Epistola mea, cum occasione a vobis accepta, idolorum cultoribus de Christo aliquid loqueretur. Sed obsecro vos, si eum non inaniter in ea Epistola nominastis, ut non inaniter vobis ista scripserim. Si autem me irridere voluistis, timete illum, quem prius judicatum irrisit superbus orbis terrarum, et nunc judicem subjectus expectat. Erit enim testis affectus in vos cordis mei, per hanc, quantum potui, paginam expressus: erit testis vobis in judicio ejus, qui credentes sibi confirmaturus est, et incredulos confusurus. Deus unus et verus vos ab omni hujus sæculi vanitate liberatos convertat ad se, Domini prædicabiles et dilectissimi fratres.

[1] Quia litteraturam et oratoriam artem apud ipsos didicit ex lib. 2. Confess. c. 3. ideo fortean vocat *parentes*.

EPISTOLA CCXXXIII [1].

LONGINIANO AUGUSTINUS.

Augustinus Longiniano pagano philosopho, provocans illum ad scribendum, quonam modo Deum colendum credat, quidve de Christo sentiat.

I. SOLERE aiunt quemdam veterum dicere, quibus satis persuasum esset, ut nihil mallent se esse quam viros bonos, his reliquam facilem esse doctrinam. Hanc sententiam (nam si rite recolo, Socratica est) longe antiquior prophetica jam præcesserat, præcipiens homini breviter et simul, non tantum ut se nihil malit esse quam bonum, verum etiam unde fiat bonus : « Diliges, inquit, Dominum Deum tuum » ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota » mente tua[1]. » Et, « Diliges proximum tuum tanquam » te ipsum[2]. » Hoc cui persuasum esset, non ei reliquam facilem, sed eam totam esse doctrinam duntaxat utilem ac salubrem. Multæ enim doctrinæ sunt, si tamen doctrinæ dicendæ sunt, vel superfluæ, vel noxiæ. Veterum libris Christus attestans : « In his, inquit, duobus præ- » ceptis tota Lex pendet et Prophetæ[3]. » Proinde quia mihi videor inspexisse tanquam in speculo sermocinationis mecum tuæ nihil te esse malle quam virum bonum ; Deum, quo nihil est melius, et unde humanus animus haurit ut bonus sit, quonam modo colendum credas, audeo percontari : nam quod eum colendum credas, jam teneo.

[1] Alias xx, quæ autem 233 erat, nunc 254. — [2] Deut. vi, 5, et Levit. xix, 18. — [3] Matth. xxii, 24. — [4] Ibid. 40.

Quæro etiam, quid de Christo sentias. Quod enim eum non parvipendas adverti : sed utrum ea et sola via, quæ ab illo demonstrata est ad vitam beatam perveniri posse existimes, et aliqua ex causa non eam negligas ire, sed differas : an et aliam vel alias ad tam opimam et præ omnibus appetendam possessionem vias esse arbitreris, et aliquam earum jam te ingredi credas, nosse cupio, ut opinor, non impudenter. Diligo enim te propter id quod supra dixi, meque abs te diligi non temere existimo : nec ulla de re alia inter eos, qui se benevole noverunt, sermo fructuosior, vel impenditur, vel reposcitur, vel accipitur, vel recipitur, quam unde boni beatique simus.

EPISTOLA CCXXXIV [1].

Domino venerando et vere ac merito percolendo sancto patri AUGUSTINO, LONGINIANUS.

Longinianus Augustino, ad id respondens juxta Trimegistum et Platonicos, per minores deos perveniri ad summum Deum, sed non sine sacris purificatoriis.

1. « BEATUS sum, et relucentis puro virtutis tuæ lumine admodum illustratus, qui dignum me divini tui affaminis honore cumulandum esse duxisti. Sed grave mihi onus et difficillimam respondendi provinciam, domine venerande, satis imponis, præcipue tuis percunctationibus, et sub hoc tempore in talibus explicandis, per meæ opinionis sententiam, id est, a pagano homine. Quæstionibus siquidem abundet, quod ex parte vel jam-

[1] Alias XXI, quæ autem 234 erat, nunc 235.

dudum inter nos convenerit, vel nunc identidem litteris magis magisque conveniat præceptis non dicam tantum Socraticis, nec tuis Romanorum vir vere optime propheticis, aut paucis Jerosolymiticis, sed etiam Orpheïcis atque Ageticis, et Trimegisticis, longe ante illis antiquioribus, et pene rudibus adhuc sæculis, diis auctoribus enatis, et toti orbi terræ certis limitibus partitæ trifariam divinitus ostensis, prius quam nomen aut Europa caperet, aut Asia acciperet, aut Lybia possideret virum bonum, ut tu medius fidius et eris et fuísti. Siquidem adhuc post hominum memoriam, nisi Xenophontis figmentis compositæ fabulæ schema concedas, adhuc audierim, legerim, viderim neminem, aut certe post unum, nullum, quod, Deo teste, bono periculo certoque dixerim, nisi te, Deum et conniti semper agnoscere, et posse puritate animi corporisque projecta gravedine sectari facillime, et spe perfectæ conscientiæ non dubia credulitate tenere. »

II. « Verum qua via effici possit, magis est ut tu non nescías, et mihi non insinuato extrinsecus aliquo dissertes, quam ut a me, Domine percolende, scias. Quia tunc fateor hujus boni in sedem profecturus sufficiens, ut mea expetunt sacerdotia, minime necdum, et si tamen potuero, viaticum colligo. Verum quid traditum sancte atque antiquitus teneam atque custodiam, ut potuero paucis edicam. Via est in Deum melior, qua vir bonus, piis, puris, justis, castis, veris dictis factisque, sine ulla temporum mutatorum captata jactatione probatus, et Deorum comitatu vallatus, Dei utique potestatibus emeritus, id est, ejus unius et universi et incomprehensibilis et ineffabilis infatigabilisque Creatoris impletus virtutibus, quos, ut verum est, Angelos dicitis, vel quid alterum post Deum vel cum Deo, aut a Deo, aut in Deum intentione animi

mentisque ire festinat. Via est, inquam, qua purgati antiquorum sacrorum piis præceptis expiationibusque purissimis et abstemiis observationibus decocti, anima et corpore constantes deproperant. »

III. « De Christo autem tuæ jam credulitatis carnali et spiritu Deo, per quem in illum summum, beatum, verum, et patrem omnium ire securus es, Domine pater percolende, non audeo nec valeo quid sentiam exprimere: quia quod nescio, difficillimum credo definire. Ut autem me cultorem tuarum virtutum dignatus es jam olim scienti insinuare quod diligas, satis ad bonæ vitæ testimonium habeo, quod cum ne tibi displiceam, qui Deo te animamque tuam quotidie insinuas, custodio: intelligis procul dubio quod et ego te delectabiliter diligam, cum tui judicii de me habiti normam lineamque accipiens teneam. Sed ante omnia quæso te, ut exiguissimæ opinioni meæ veniam concedas, et sermoni meo ad te, quia coëgisti, remisso forte incongruo facile indulgeas, et me quid de his existimes, vel tu quid sentias, sanctis scriptis tuis, ut ille ait, jam non melle[1], sed nectare dulcioribus, si mereor, informare digneris. Dei pietate perfruaris, Domine pater, ac perpetua sanctitate Deo placeas, quod necesse est. »

[1] Ovid. 5. Trist. Eleg. 5.

EPISTOLA CCXXXV[1].

LONGINIANO AUGUSTINUS.

Augustinus Longiniano, explanari quærens, cur putari pus sacrificiis purificatoriis ei, qui jam divinis virtutibus sit circumvallatus.

I. CEPI fructum scripti mei, rescriptum scilicet benevolentiæ tuæ. Unde jam video exortum et exorsum inter nos magnæ hac de re magna disputationis quasi sementem : hoc est quod volebam prius, deinde quod adhuc volo, Deus adjuvabit. Id autem est, ut hoc cœptum debito ac salubri fine claudatur. Proinde quod de Christo nihil temere tibi negandum vel affirmandum putasti, hoc in pagani animo temperamentum non invitus acceperim. Quod vero etiam scriptis meis doceri te cupis de hac re, nequaquam abnuam, neque desistam huic tam bonæ mihique charissimæ servire voluntati tuæ. Sed prius opus est eliquare quodam modo, perspicuamque sumere sententiam tuam de antiquis sacris. Cum enim dixisses, [eam viam in Deum esse meliorem, qua vir bonus, piis, justis, puris. castis, veris dictis factisque sine ulla temporum mutatorum captata jactatione probatus, et Deorum comitatu vallatus, Dei utique potestatibus emeritus, id est, ejus unius et universi et incomprehensibilis et infatigabilis, ineffabilisque Creatoris adimpletus virtutibus, quos, ut verum est, Angelos dicitis, vel quid alterum post Deum, vel a Deo, vel cum Deo, aut in Deum in-

[1] Alias XXII, quæ autem 235 erat, nunc 64.

tentione animi mentisque ire festinat.] Quæ verba ex Epistola tua recognoscis, cum addidisti, et aisti: [Via est, inquam, qua purgati antiquorum sacrorum piis præceptis, expiationibusque purissimis, et abstemiis observationibus decocti, anima et corpore constantes deproperant.]

11. In his verbis sentio, ni fallor, videri tibi non sufficere ad viam qua itur ad Deum, uti vir bonus, piis, justis, puris, castis, veris dictis factisque promereatur deos, quorum comitatu vallatus in illum summum Deum omnium Creatorem ire festinet, nisi etiam sacrorum antiquorum piis præceptis expiationibusque purgetur. Quamobrem velim scire, quid arbitreris esse per sacra purgandum, in eo qui pie, juste, pure, veraciterque vivendo promeretur deos, et per eos unum illum deorum Deum. Si enim adhuc sacris purgandus est, utique mundus non est: et si mundus non est, pie, juste, pure casteque non vivit. Si enim jam ita vivit, jam mundus est. Porro jam mundum atque purum, quid opus est sacris expiando purgari? Itaque hic nodus est disputationis nostræ, quo soluto consequentia videbimus: Vivat-ne homo bene, ut sacris purgetur: an sacris purgetur, ut bene vivat: an ipse quantuscumque bene vivendi in homine modus nondum sit idoneus ad beatam vitam, quæ ex Deo capitur, nisi accedant adjumenta sacrorum: an bene vivendi quædam velut portio sit etiam sacra percipere, scilicet ut non aliud sit bene vivere, aliud sacrate vivere, sed bene vivendi terminis etiam sacrata vita claudatur. Horum quatuor quæ proposui, quod potissimum probes, quæso te litteris aperire non pigeat. Plurimum quippe interest ad id quod suscepimus inter nos colloquendo peragere, ne cum multa non necessaria, tanquam ea sentias, quæ forte non sentis, refellere molior

tempus necessarium in superfluis insumatur. Onerare te itaque Epistola nolui, ut te cito rescribente cætera contexamus.

EPISTOLA CCXXXVI[1].

Domino beatissimo et venerabiliter charissimo fratri et coëpiscopo DEUTERIO AUGUSTINUS in Domino salutem.

Augustinus Deuterio episcopo significat se Victorinum hypodiaconum, qui clam docuerat hæresim Manichæorum, deprehensum e clericorum ordine submovisse, admonens ne illic recipiatur ad pœnitentiam, nisi prodat quotquot novit eodem infectos errore. Docet autem qui apud Manichæos fuerint Auditores, qui Electi.

I. NIHIL melius me facere posse arbitratus sum, quam ut tuæ sanctitati potissimum scriberem, ne per negligentiam in vestra provincia Domini nostri Jesu Christi ovile vastet inimicus, qui non desinit insidiari, ut perdat animas tam magno pretio comparatas. Mallianensem quemdam subdiaconum Victorinum, apud nos constitit esse Manichæum, et in tam sacrilego errore sub nomine clerici latitabat : nam est etiam ætate jam senex. Ita est autem manifestatus, ut etiam ipse a me interrogatus, antequam a testibus coargueretur, negare non posset. Tot enim et tales esse jam sciebat, quibus se incautus effuderat, ut nihil aliud si negare tentaret, quam non dico impudentissimus sed insanisimus appareret. Auditorem sane Manichæorum, non Electum se esse confessus est.

[1] Alias LXXIV. quæ autem 236 erat, nunc 65.

II. Auditores autem qui appellantur apud eos, et carnibus vescuntur, et agros colunt, et si voluerint uxores habent, quorum nihil faciunt qui vocantur Electi. Sed ipsi auditores, ante Electos genua figunt, ut eis manus supplicibus imponantur non a solis presbyteris vel episcopis aut diaconibus eorum, sed a quibuslibet Electis. Solem etiam et lunam cum eis adorant et orant. Die quoque Dominico cum illis jejunant, et omnes, plasphemias cum illis credunt, quibus Manichæorum hæresis detestanda est, negantes scilicet Christum natum esse de virgine, nec ejus carnem veram confitentes fuisse, sed falsam : ac per hoc et falsam ejus passionem, et nullam resurrectionem fuisse contendunt. Patriarchas Prophetasque blasphemant. Legem per famulum Dei Moysen datam, non a vero Deo dicunt, sed a principe tenebrarum. Animas non solum hominum sed etiam pecorum, de Dei esse substantia, et omnino partes Dei esse arbitrantur. Deum denique bonum et verum dicunt cum tenebrarum gente pugnasse, et partem suam tenebrarum principibus miscuisse, eamque toto mundo inquinatam et ligatam per cibos Electorum suorum, ac per solem et lunam purgari asseverant : et quod purgari de ipsa parte Dei non potuerit, in fine sæculi æterno ac pœnali vinculo colligari, ut non solum violabilis et corruptibilis et contaminabilis credatur Deus, cujus pars potuit ad mala tanta perduci, sed non possit saltem totus a tanta coïnquinatione et immunditia et miseria, vel in fine sæculi purgari.

III. Has cum illis intolerabiles blasphemias, subdiaconus iste quasi catholicus, non solum credebat sed quibus viribus poterat, edocebat. Nam docens patefactus est cum se quasi discentibus credidit. Rogavit me quidem posteaquam se Manichæorum Auditorem esse

confessus est, ut eum in viam veritatis doctrinæ catholicæ revocarem : sed fateor, ejus fictionem sub clerici specie vehementer exhorrui, eumque coërcitum pellendum civitate curavi. Nec mihi hoc satis fuit, nisi et tuæ sanctitati cum meis litteris intimarem, ut a clericorum gradu congrue ecclesiastica severitate dejectus, cavendus omnibus innotescat. Petenti autem pœnitentiæ locum, tunc credatur, si et alios quos illic novit esse, manifestaverit vobis, non solum in Malliana, sed in ipsa tota omnino provincia.

EPISTOLA CCXXXVII[1].

Domino beatissimo, et merito venerabili fratri et coëpiscopo CERETIO AUGUSTINUS in Domino salutem.

Augustinus Ceretio, de Priscillianistarum fraude in Scripturis, cum sacris, tum apocryphis exponendis; deque hymno quem a Christo dictum esse fingentes præferebant canonicis litteris.

I. LECTIS his, quæ misit sanctitas tua, videtur mihi Argirius in Priscillianistas, aut nesciens irruisse, ita ut omnino utrum ipsi essent Priscillianistæ ignoraret, aut jam ejusdem hæresis retibus implicatus. Nam Scripturas Priscillianistarum esse non dubito. Vix autem mihi vacare utcumque potuit, aliis atque aliis sine intermissione necessitatibus superantibus, ut unus mihi saltem totus ex duobus ipsis codicibus legeretur. Nescio quo enim modo alius aberravit, et diligentissime inter nostros requisitus

[1] Alias CCLIII, prima. quæ autem 237 erat, nunc 56.

nullo modo potuit inveniri, domine beatissime et merito venerabilis pater.

II. Hymnus sane, quem dicunt esse Domini nostri Jesu Christi, qui maxime permovit venerationem tuam, in Scripturis solet apocryphis inveniri. Quæ non proprie Priscillianistarum sunt, sed alii quoque hæretici eis nonnullarum sectarum impietate vanitatis utuntur, inter se quidem diversa sentientes, unde suas quisque varias hæreses sunt secuti, sed scripturas istas habent in sua diversitate communes, easque illi præcipue frequentare assolent, qui Legem veterem et Prophetas canonicos non accipiunt. Negant enim hæc ad Deum bonum, et ad Christum ejus Filium pertinere; sicut Manichæi, sicut Marcionistæ, et cæteri quibus hæc blasphemia damnabilis placuit. Qui etiam in Scripturis canonicis Testamenti Novi, hoc est in veris evangelicis et apostolicis litteris, non accipiunt omnia, sed quod volunt, et libros eligunt quos accipiant, aliis improbatis. Sed et in singulis quibusque libris loca distinguunt, quæ putant suis erroribus convenire : cætera in eis pro falsis habent. Nam quidam Manichæi canonicum librum, cujus titulus est : *Actus Apostolorum*, repudiant. Timent enim evidentissimam veritatem ubi apparet sanctus Spiritus missus, qui est a Domino Jesu Christo in evangelica veritate promissus[1]. Sub ejus quippe Spiritus nomine, a quo penitus alieni sunt, indocta hominum corda decipiunt, mira cæcitate asserentes eamdem Domini promissionem in suo hæresiarcha Manichæo esse completam. Quod et illi hæretici faciunt, qui vocantur Cataphryges, dicentes, per nescio quos insanos, Montanum scilicet et Priscillam, quos et proprios suos prophetas habent, venisse Spiritum sanctum, quem Dominus missurum se esse promisit.

[1] Act. II, 2.

III. Priscillianistæ vero accipiunt omnia et canonica, et apocrypha simul. Sed quæcumque quæ contra eos sunt, in suæ perversitatis sensus aliquando callida et astuta, aliquando ridicula et hebeti expositione pervertunt. Nec saltem ita ut ea ipsa, quæ exponunt ab suæ sectæ hominibus alienis, vera esse credant : alioquin aut catholici essent, aut non multum a veritate alieni, qui et in ipsis scripturis apocryphis sensus catholicos invenirent, aut invenire velle viderentur : sed cum ipsi alia cum suis sentiant, atque inter suos doceant, sive discant, quæ non audent prodere, quoniam revera nefaria sunt et detestanda ; tamen fidem catholicam eis, quos timent, prædicant, non quam teneant, sed sub qua lateant. Possunt enim aliqui hæretici reperiri fortasse immundiores, sed nullus istis fallacia comparatur. Alii quippe ut sunt hominum vitia, de hujus vitæ consuetudine vel infirmitate mentiuntur. Isti autem in ipsa nefaria doctrina hæresis suæ præceptum habere prohibentur, ut occultandorum dogmatum suorum causa, etiam cum falsa juratione mentiantur. Hi qui eos experti sunt, et ipsorum fuerant [1], atque ab eis Dei misericordia liberati sunt, etiam verba ipsa præcepti hujus ista commemorant,

Jura, perjura, secretum prodere noli.

IV. Proinde ut sine ulla difficultate videatur, quam non hoc sentiunt de scripturis apocryphis, quod se exponere simulant, ratio consideranda est, quam reddere videntur, ut eisdem scripturis tanquam divina tribuatur auctoritas, ut quod scelestius est, etiam canonicis præferant. Habes verba eorum in illo codice ita posita : « [Hymnus Domini, quem dixit secrete sanctis Apostolis » discipulis suis quia scriptum est in Evangelio. Hymno

[1] Vide lib. 2. Retract. cap. 60.

» dicto ascendit in montem[1]; et qui in canone non est » positus, propter eos qui secundum se sentiunt, et non » secundum spiritum et veritatem Dei, eo quod scriptum » est, Sacramentum regis bonum est abscondere, opera » autem Dei revelare, honorificum est[2].] » Ista est magna eorum ratio, cur iste hymnus non sit in canone, quia velut sacramentum regis abscondendum fuit his, qui secundum carnem sentiunt, et non secundum spiritum et veritatem Dei. Ergo Scripturæ canonicæ non pertinent ad sacramentum regis, quod istis abscondendum videtur; et eis conscriptæ sunt, qui secundum carnem sentiunt, et non secundum spiritum et veritatem Dei. Quod quid est aliud, quam dicere Scripturas sanctas canonicas nec secundum spiritum Dei sapere, nec pertinere ad veritatem Dei. Quis hoc audiat, quis valeat sustinere tantæ impietatis horrorem? Aut si Scripturæ canonicæ spiritualiter a spiritualibus, carnaliter a carnalibus sentiuntur, cur non est et iste hymnus in canone, si et ipsum spirituales spiritualiter, carnales carnaliter sentiunt?

V. Deinde quid causæ est, ut eumdem hymnum isti secundum Scripturas canonicas conentur exponere. Si enim propterea non est in Scripturis canonicis, quia illæ Scripturæ carnalibus, hymnus autem iste spiritualibus scriptus est, quomodo de Scripturis ad carnales homines pertinentibus exponitur hymnus, qui non pertinet ad carnales? Si enim, verbi gratia, propterea[3] in isto hymno cantatur, et dicitur : « Solvere volo, et solvi volo, » quia sicut isti hæc verba exponunt, solvit nos Dominus Christus a conversatione sæculi, ut non iterum ligemur in eo : hæc in Scripturis canonicis utique didicimus, quod solvat nos Dominus a conversatione sæculi, et quia in eo non debemus, iterum colligari. Nam quid est aliud : « Diru-

[1] Matth. XXVI, 30. — [2] Tob. XII, 7. — [3] *Alias* prope.

pisti vincula mea [1]; » Quid est aliud : « Dominus solvit compeditos [2] ? » Jam solutos autem Apostolus admonet dicens : « State ergo, et ne iterum servitutis jugo detinea-» mini [3] : » et apostolus Petrus dicit : « Si enim refugien-» tes coinquinationes mundi in cognitione Domini nostri et » Salvatoris Jesu Christi, his rursus impliciti superantur, » facta sunt eis posteriora, deteriora prioribus [4]; » sic ostendens cum soluti fuerimus, alligari nos mundo iterum non debere. Cum itaque ista in canone, sive ex his testimoniis, quæ commemoravi, sive ex aliis plurimis manifesta sint et legi et prædicari non cessent, quid est quod isti hunc hymnum, ubi, ut secundum ipsos loquar, verba obscurissime sunt posita, propterea dicunt in canone non esse, ne valerentur carnalibus? cum potius ea videamus in canone revelata ; in hoc autem hymno omnino velata ; sicut ipsi asserunt, nam sicut magis creden dum est, prorsus non sunt ipsa, sed nescio quæ alia, quæ tali expositione multo amplius velant, et revelare fomidant.

VI. Nam utique si hoc illis verbis, significatur quod nos solvit Dominus a conversatione sæculi, et ut non iterum ligemur in eo, non diceretur : « Solvere volo, et solvi volo ; » sed solvere volo, et eos quos solvero, ligari nolo. Aut si membra sua, id est fideles suos in transfigurat, quemadmodum ait : « Esurivi, et dedistis mihi mandu-» care [5]; diceret potius, Solvi volo, et ligari nolo. Aut si propterea ipse solvit, et ipse solvitur, quia solvit caput, membra solvuntur, quæ persequebatur, qui clamavit de cœlo : « Saule Saule, quid me persequeris [6]; » hoc quidem verborum istorum expositor iste non dixit; sed etiamsi dixisset, id ei responderemus, quod paulo ante respondimus : Quoniam hæc in Scripturis canonicis legimus, ibi

[1] Psal. cxv, 17 — [2] Id. cxlv, 8. — [3] Galat. v, 1.— [4] 2 Petr. ii, 20.— [5] Matth. xxv. 35. — [6] Act. ix, 4.

intelligimus, inde firmamus, inde quotidie prædicamus. Quid est igitur quod iste hymnus dicitur carnalibus fuisse subtractus, ut non poneretur in canone, cum quod in illo opertum est, in canone apertum sit. An usque adeo desipiunt, immo insaniunt, ut audeant dicere sacramentum regis in hoc hymno absconditum esse spiritualibus, in canone autem manifestum esse carnalibus?

VII. Hoc de superioribus ejusdem hymni verbis dici potest, ubi ait : « Salvare volo, et salvari volo. » Si enim, sicut ipsi exponunt, hoc ista verba significant, quod salvamur a Domino per baptismum, et salvamus, id est, custodimus in nobis Spiritum datum nobis per baptismum, nonne istum sensum Scriptura canonica clamat, ubi legimus : « Salvos nos fecit per lavacrum regenerationis [1]? » et ubi nobis dicitur : « Spiritum nolite extinguere [2]? » Quomodo ergo iste hymnus in canone ideo non est, ne carnalibus innotescat, cum id quod in illo obscurum est, in canone luceat? nisi quia sub hac qualicumque expositione, quam quibuslibet aliis obtendunt, illud quod hic ipsi sapiunt occultare conantur; qui tamen usque adeo cæci sunt, ut etiam quædam verba de ipso canone adhibeant ad exponendum hymnum, quem propterea dicunt in canone non esse, ne sacramentum regis carnalibus proderetur. Quid ergo faciunt in canone clarius posita, per quæ in isto hymno operiantur obscura?

VIII. Nam si hoc, ut dicunt, intelligendum est in isto hymno, ubi ait : « Generari volo, » quod in canonica epistola Pauli apostoli scriptum est : « Quos iterum parturio donec Christus formetur in vobis [3] : » si hoc intelligendum est in isto hymno, ubi ait : « Cantare volo, » quod in Psalmo canonico scriptum est : « Cantate Domino canticum novum [4] : » si hoc intelligendum est in isto hymno, ubi

1 Tit. III, 5. — 2 I Thess. V, 19. — 3 Galat. IV, 19 — 4 Psal. XCV, 1.

ait : « Saltate cuncti, » quod scriptum est in cantico evangelico : « Cantavimus vobis, et non saltastis [1] : » si hoc intelligendum est in isto hymno : « Plangere volo, tundite vos omnes [2], » quod scriptum est in cantico evangelico : « Planximus vobis, et non luxistis [3] : » si Ornare » volo et ornari volo, » hoc significat in isto hymno quod scriptum est in canone : « Habitare Christum per fidem » in cordibus vestris [4] : et, Vos estis templum Dei, et » spiritus Dei habitat in vobis [5] : » si quod ait in isto hymno ; « Lucerna sum tibi, ille qui me vides, » hoc significat, quod scriptum est in Psalmo canonico : « In lu» mine tuo videbimus lumen [6] : si quod ait in hymno : « Janua sum tibi quicumque me pulsas, » hoc significat quod in Psalmo canonico legitur : « Aperite mihi portas » justitiæ, ingressus in eis, confitebor Domino [7] ; » et in alio Psalmo : « Tollite portas principes vestri, et ele» vamini portæ æternales, et introibit rex gloriæ [8] : » si quod ait in isto hymno : « Qui vides quod ago, tace opera mea. » hoc significat quod scriptum est in libro Tobiæ : » Sacramentum regis bonum est abscondere [9] ; » cur iste hymnus non esse in canone propterea dicitur, ut sacramentum regis abscondatur carnalibus; cum ea quæ in isto hymno exponuntur, etiam in canone legantur, et sic ibi reperiantur manifesta, ut per hæc illa exponantur obscura : nisi quia istas expositiones habent in quibus lateant ; in verbis vero illius hymni, quem exponere se simulant, hoc sapiunt, quod alienis exponere timeant ?

IX. Longum est cuncta disputando monstrare. Verum ex his quæ diximus, cætera considerare facillimum est,

[1] Matth. XI, 17. — [2] Luc. VII, 32. — [3] Matth. XI, 17. — [4] Ephes. III, 17. — [5] 2 Cor. VI, 16. — [6] Psal. XXXV, 10. — [7] Id. CXVII, 19. — [8] Id. XXIII, 7. — [9] Tob. XII, 7.

et videre ea, quæ in expositione hujus hymni bona et honesta dicunt, etiam in canone reperiri. Unde illa eorum non ratio, sed tergiversatio est, ideo illum esse a canone separatum, quia carnalibus hominibus abscondendum regis fuerat sacramentum. Unde non immerito creduntur istis expositionibus non aperire velle quod legunt, sed potius operire quod sentiunt. Nec mirum, quandoquidem ipsum Dominum Jesum loquentem, non per ora Prophetarum, vel Apostolorum, vel Angelorum, sed per os proprium, illusorem potius quam veritatis doctorem fuisse crediderunt. Huic utique hymno divinam tribuentes auctoritatem, ubi eum dixisse nescio quis ejusdem hymni conditor finxit; « Verbo illusi cuncta, » et non non sum illusus in totum : » respondeant si possunt egregii spiritales, quo eamus, cui aures aperiamus, cui loquenti utcumque credamus, in cujus promissione spem ponamus, si verbo cuncta Christus illusit, si verbo cuncta omnipotens magister illusit, si verbo cuncta ille qui est unigenitus Verbum Dei Patris illusit? Quid ulterius loquar de perditis vaniloquis, et mentis seductoribus, primum suæ, deinde cæterorum, quos sibi ad interitum prædestinatos æternum consociare potuerunt. Rescripsi venerationi tuæ, et multo serius quam volueram, et plura quam disposueram. Optime facitis vigilanter lupos cavere; sed etiam pro sanandis ovibus, si quas forte violaverint, sive jam vulneraverint, pastorali diligentia, ipso adjuvante pastorum Domino, laborate.

EPISTOLA CCXXXVIII[1].

Augustinus Pascentio (domus regiæ Comiti Ariano, qui ipsum ad colloquium apud Carthaginem provocarat, ex Possidio c. 17.) et in professione fidei cluserat, ac post jactarat Augustinum ab ipso superatum, scripto reddit rationem fidei suæ de tribus personis et uno Deo, deque verbo ὁμοούσιον.

I. Volueram quidem petente te atque instante, ut meminisse dignaris, imo pro merito ætatis ac dignitatis tuæ jubente te, de fide Christiana, etiam præsens cum præsente, in quantum mihi facultatem Dominus largiretur, conferre sermonem. Sed quia tibi post prandium displicuit quod inter nos mane placuerat, ut a notariis verba nostra exciperentur; ne ulterius dicas, quod te audio non tacere, non me fuisse ausum tibi dicere fidem meam, his litteris accipe, quod et tu legas, et cui volueris legendum tradas, et quod volueris vicissim scribendo ipse respondeas. Iniquum est enim ut quisque de alio judicare velit, et judicari de se nolit.

II. Et de præterito quidem placito nostro, quod condicto meridiano implere noluisti, facile existimari potest, quis nostrum fidei suæ fiduciam non habuerit; utrum qui volebat ut diceretur, et timebat ne teneretur; an qui usque adeo nolebat eam disceptantium judicio subtrahi, ut mandata litteris vellet etiam legentium memoriæ commendari, ne quisquam vel oblivione opinatus vel dissensione irritatus, diceret ab aliquo nostrum, aut non esse dictum quod dictum erat, aut dictum esse quod dictum

[1] Alias CLXIV, quæ autem 238 erat, nunc 69.

erat. In his enim solent latebras suæ malæ defensionis inquirere, qui contentionis sunt cupidiores, quam veritatis. Hoc autem nec a te nec a me; nec de te nec de me dici posset, si in fide condicti permaneres, ut verba nostra exciperentur et scriberentur, præsertim quia tu ipse in iis verbis, quibus fidem tuam pronuntiasti, quoties ea repetisti, toties variasti, quod nulla credo fraude, sed oblivione factum esse.

III. Nam primo dixisti, « Credere te in Deum Patrem omnipotentem, invisibilem, ingenitum, incapabilem: et in Jesum Christum filium ejus, Deum, natum ante sæcula, per quem facta sunt omnia; et in Spiritum sanctum. » Quibus ego auditis, cum respondissem, nondum a te quidquam dictum, quod meæ fidei repugnaret, et ideo si ea scripsisses, me his etiam posse subscribere; ad hoc nescio quomodo res perducta est, ut accepta charta, ea ipsa, quæ dixeras, velles etiam litteris tua manu exprimere. Quod cum mihi ad legendum dedisses, animadverti minus te scripsisse « Patrem, » cum scripsisses, « Deum omnipotentem, invisibilem, ingenitum, innatum. » Quod ubi commemoravi, non post multam allegationem, addidisti « Patrem, » et « Incapabilem » quidem, quod verbis dixeras, scripto prætermiseras: sed nulla hinc a me facta commemoratio est.

IV. Deinde cum dixissem me paratum esse subscribere adhuc illa verba etiam mea esse posse, prius quæsivi, ne quod in mentem venerat laberetur, utrum alicubi Scripturarum divinarum legeretur: « Pater ingenitus[1]. » Hoc autem feci, quia in exordio sermonis nostri cum Arius et Eunomius commemorati essent, non a me, sed a fratre meo Alypio, requirente quemnam eorum secutus

[1] Ἀγέννητος.

esset Auxentius, qui abs te fuerat non parva prædicatione laudatus, exclamando anathematizasti et Arium et Eunomium; tum continuo flagitasti, ut et nos anathematizaremus ὁμοούσιον, quasi quisquam homo esset, qui hoc vocaretur, sicut Arius et Eunomius. Deinde vehementer exigebas, ut hoc verbum tibi in Scripturis ostenderemus, et statim nobis communicares. Respondebatur a nobis, quia nos latine loqueremur, et illud græcum esset, prius quærendum esse quid sit ὁμοούσιον, et tunc exigendum ut in libris sanctis ostenderetur. Tu contra verbum ipsum crebro repetens, et invidiose ventilans, atque in conciliis majorum nostrorum conscriptum commemorans, vehementer urgebas, ut ipsum omnino verbum quod est ὁμοούσιον, in sanctis libris ostenderemus; nobis etiam atque etiam revocantibus, quia lingua nostra græca non esset, prius interpretandum et exponendum essse quid sit ὁμοούσιον, tum demum in divinis litteris requirendum: quia etsi fortasse nomen ipsum non inveniretur, res tamen ipsa inveniretur. Quid est enim contentiosius, quam ubi de re constat, certare de nomine?

V. Hæc ergo quia inter nos jam collocuti fueramus, posteaquam ad id ventum est ut fidem tuam, sicut commemoravi, scriberes, quanquam nihil in eis verbis viderem nostræ fidei esse contrarium, et propterea me dicerem paratum esse subscribere; quæsivi, ut dixi, utrum Scriptura Dei contineret hoc verbum, quod « Pater esset » ingenitus, » Et cum scriptum esse respondisses, instantius quærebam, ut ostenderes. Tunc unus ex iis qui aderant, quantum intelligi datur, fidei tuæ socius, ait mihi, « Quid ergo? Tu Patrem genitum dicis? » Respondi; Non dico. Et ille, « Si ergo genitus non est, inquit, utique ingenitus est. » Cui ego, Vides, inquam, posse fieri ut etiam de verbo, quod in Scriptura Dei non est,

reddatur tamen ratio unde recte dici ostendatur. Sic ergo et ὁμοούσιον quod in auctoritate divinorum librorum cogebamur ostendere, etiamsi vocabulum ipsum ibi non inveniamus, fieri posse ut illud inveniamus, cui hoc vocabulum recte adhibitum judicetur.

VI. Quibus dictis quid hinc tibi videretur attendi ut audirem; et aisti, « Recte factum esse ut ingenitus Pater in Scripturis sanctis non diceretur, ne illi vel tali verbo fieret injuria: » Ergo, inquam, modo facta est injuria Deo, et hoc manu tua? Quo audito fateri jam cœpisti, nec te hoc dicere debuisse. Sed cum admonerem ut si tibi tale videretur hoc verbum, ut ad Dei pertineret injuriam, deleres illud inde ubi scripseras; considerasti, credo, posse id recte dici, et posse defendi; et rursus aisti, « Prorsus ego hoc dico. » Tum ego illud, quod jam dixeram repetivi, ita fieri posse, ut etiam ὁμοούσιον neque scriptum in sanctis paginis inveniatur, et tamen dictum in assertione fidei defendatur, sicut « Patrem » in illis libris nusquam « Ingenitum » legimus, et tamen dicendum esse defenditur. Tunc a me chartam, quam dederas abstulisti et conscidisti. Et constituimus postmeridianum tempus, ut adessent notarii ad excipienda verba nostra, atque inter nos ista quantum possemus diligentius tractaremus.

VII. Venimus, ut nosti, ad horam condictam, notarios adduximus, ut et tui adessent, consedimus. Dixisti rursus fidem tuam, atque in verbis tuis non audivi « Ingenitum Patrem. » Credo quod cogitaveris quid inde mane dictum fuerit, et præcavere volueris. Deinde poposcisti ut ego etiam dicerem fidem meam. Ubi cum postulassem commemorans antemeridianum placitum nostrum, ut ea, quæ dixeras, dictare potius dignareris; tunc exclamasti calumniam parare nos tibi, et ideo verba

tua conscripta velle retinere. Ibi quid responderim recordari non libet, atque utinam nec tu memineris. Servavi tamen debitam honorificentiam honori tuo, nec maledictum deputavi, quod non a veritate, sed a potestate audire meruissem. Tamen quia vel ipsa verba repetivi, ut pressa voce dicerem, Ita-ne calumniam paramus nos tibi ? ut ignoscas peto.

VIII. Sed tu his auditis, rursus fidem tuam sono clariore repetiisti, atque in verbis tuis non audivi « Deum Filium, » quod nunquam, quoties eam dixisti, tacueras. Hìc ego tam modeste, ut nusquam pulsarem, ut de excipiendis verbis nostris, quod inter nos placuerat impleretur. etiam ipsam utilitatem de præsenti experimento suggessi, dicens te ipsum non potuisse in memoria verba tua tibi usitatissima retinerere, quando nunquam ea repetere valuisse videbamus, cum non aliquid maxime necessarium parares; quanto minus posse illos, qui nos audirent, ita nostrorum meminisse verborum, ut si quid forte vel tu de meis, vel ego de tuis verbis, vellem retractare atque discutere, valerent seu dictum seu non dictum liquido recordari; in qua nobis difficultate facile notariorum recitatio subveniret. Tunc indignanter dixisti, « Melius fuisse ut meam famam semper audires, eo quod longe inferiorem me expertus esses, quam tibi illa jactasset. » Tunc ego commemoravi, cum te ante prandium salutaremus, et eam famam nobis prædicasses, hoc me dixisse. quod de me illa mentita sit. Hìc sane aisti, « Verum me dixisse. » Proinde cum duo tibi de me diversa locuti sint, aliud fama mea, et aliud ego, magis utique gaudere debeo, me potius quam illam repertum esse veracem. Sed quia scriptum est, « Solus » Deus verax, omnis autem homo mendax[1]; » vereor ne

[1] Rom. III, 4.

hoc quoque de me temere dixerim. Neque enim in nobis ipsis, vel per nos ipsos veraces sumus cum sumus; sed cum ille in servis suis loquitur, qui solus est verax.

IX Hæc si ut narravi gesta esse recolis, vides quam non debeas jactare apud homines, quod non ausus sim tibi asserere fidem meam; quandoquidem in fide nostri placiti stare noluisti; et vir tantus qui pro fide, quam reipublicæ debes, non times maledicta provincialium, pro fide, quam Christo debes, times calumnias episcoporum. Deinde cum disputationi nostræ etiam honoratos viros interesse cupiveris, miror quomodo in ipsa devitatione calumniæ verba tua times a notariis conscribi, et ex ore tuo a clarissimis testibus non times audiri. Nonne consideras difficile esse ut homines suspicentur, te a nobis ullam formidasse calumniam, ut verba tua excipi nolles; sed cum cogitasses retentum te fuisse in verbo ante prandium manu tua conscripto, simul etiam cogitasse non tam facile ne notariorum tabulas delere potuisse, quam facile illam chartulam conscidisti? Si autem dicis non illa ita gesta esse ut a me narrata sunt, aut tu oblivione falleris, non enim audeo dicere, Mentiris; aut ego vel similiter fallor, vel mentior. Vides ergo quam recte dicam ea, quæ de his maxime rebus geruntur, excipi atque conscribi oportere, et quam tibi quoque hoc ipsum recte placuerat, nisi postmeridianus timor antemeridianum placitum frangeret.

X. Audi ergo jam fidem meam: potens est misericordia Domini Dei nostri, quæ præstet me quod credidi sic loqui, ut nec ejus offendam veritatem, nec humanitatem tuam. In omnipotentem Deum Patrem me credere profiteor, eumque æternum ea æternitate, hoc est, immortalitate, dico, quam solus Deus habet; hoc et de Filio ejus unigenito credo in forma Dei; hoc et de Spiritu sancto,

qui Spiritus est Dei Patris et Filii ejus unigeniti. Sed quia ipse Dei Patris unigenitus Filius, Dominus et Deus noster Jesus Christus, posteaquam venit plenitudo temporis, opportunus ad diem salutis nostræ formam servi accepit[1], multa de illo in Scripturis secundum formam Dei dicuntur, multa secundum formam servi. Quorum, exempli gratia, duo quædam commemoro, ut singula ad singula referantur. Secundum formam Dei de se ipse dixit, « Ego et Pater unum sumus[2]. » Secundum formam servi, « Quoniam Pater major me est[3]. »

XI. Quod autem de Deo scriptum est, « Qui solus » habet immortalitatem[4]; » et, « Invisibili soli Deo ho- » nor et gloria[5]; » et cætera hujusmodi, non de Patre tantum accipimus, sed etiam de Filio, quod ad formam Dei attinet, et de Spiritu sancto. Pater enim et Filius et Spiritus sanctus unus Deus est, et solus verus Deus, et solus immortalis secundum incommutabilem omnino substantiam. Si enim de carne diversi sexus dictum est, « Qui adhæret meretrici, unum corpus est[6]; » et de spiritu hominis, qui non est quod Dominus, consequenter scriptum est, « Qui autem adhæret Domino, unus » spiritus est[7]; » quanto magis Deus Pater in Filio, et Deus Filius in Patre, et Deus Spiritus Patris et Filii unus Deus est, ubi nulla est diversa natura; cum pro diversis modo quodam sibi cohærentibus dicatur vel spiritus unus vel corpus unum?

XII. Et cum pro anima et corpore sibi cohærentibus dicatur, unus homo? cur non multo magis de Patre et Filio sibi cohærentibus dicatur unus Deus, cum sibimet inseparabiliter cohæreant quomodo non corpus et anima? Et cum corpus et anima sit unus homo, quamvis corpus

[1] Galat. IV, 4. — [2] Joan. X, 30. — [3] Id. XIV, 28. — [4] I Tim. VI, 16. — [5] Id. I, 17. — [6] I Cor. VI, 16. — [7] Ibid. 17.

et anima non sint unum; cur non multo magis sit Pater et Filius unus Deus, cum Pater et Filius unum sint, secundum illam Veritatis vocem, « Ego et Pater unum su» mus[1]? » Item cum homo interior et homo exterior non sint unum, neque enim ejusdem naturæ est exterior cujus interior, quia exterior cum nuncupato corpore dicitur homo, interior autem in sola rationali anima intelligitur; utrumque tamen simul non homines duo, sed unus dicitur: quanto magis Pater et Filius unus Deus est, cum Pater et Filius unum sint; quia ejusdem naturæ vel substantiæ sunt, vel si quo alio vocabulo congruentius dicitur id quod Deus est, unde dictum est, « Ego » et Pater unum sumus. » Itaque unus spiritus Domini et unus spiritus hominis, et non sunt unum, et tamen ille cum cohæret Domino, non sunt duo, sed unus spiritus: et unus homo interior et unus homo exterior, et non sunt unum, et tamen ejus connexione vinculi naturalis simul utrumque non duo, sed unus est homo. Multo magis igitur cum Filius Dei dicat, « Ego et Pater » unum sumus, » unus est Deus Pater, et unus est Deus Filius, et tamen simul utrumque non duo, sed unus Deus.

XIII. Quod enim fecit in multis sanctis in adoptionem filiorum vocatis cohæredibus Christi una fides et una spes et una charitas, ut esset eis una anima et cor unum in Deum; hoc præcipue cogit intelligi una eademque Patris et Filii natura, si ita dicendum est, deitatis, ut Pater et Filius qui unum sunt, et inseparabiliter unum sunt, et sempiterne unum sunt, non sint duo dii, sed unus Deus. Illi enim homines per consortium et communionem unius ejusdemque naturæ, qua omnes homines erant, unum erant: etsi aliquando secundum diversita-

[1] Joan. x, 30.

tes voluntatum et sententiarum, opinionum morumque dissimilitudines non erant unum; erunt autem plene perfecteque unum, cum perventum fuerit ad eum finem, ut sit Deus omnia in omnibus. Deus autem Pater et Filius ejus, Verbum ejus Deus apud Deum, semper atque ineffabiliter unum sunt: unde magis non duo dii, sed unus Deus.

XIV. Homines autem minus intelligentes, quid propter quid dicatur, patentes volunt habere sententias, et Scripturis non diligenter scrutatis, cum arripiunt defensionem cujusque opinionis, et ab ea vel nunquam vel difficile deflectuntur, dum docti atque sapientes magis putari quam esse concupiscunt, ea quæ propter formam servi dicta sunt, volunt transferre ad formam Dei: et rursus quæ dicta sunt ut ad se invicem personæ referantur, volunt nomina esse naturæ atque substantiæ. Fides autem nostra est. Patrem et Filium et Spiritum sanctum unum Deum credere et confiteri; nec tamen eum, qui Filius est, Patrem dicere; nec eum, qui Pater est Filium; nec eum, qui Spiritus Patris et Filii est, aut Patrem aut Filium nuncupare. His enim appellationibus hoc significatur, quo ad se invicem referuntur, non ipsa substantia, qua unum sunt. Nam et Pater cum dicitur, nonnisi alicujus Filii dicitur, et Filius nonnisi alicujus Patris intelligitur, et Spiritus secundum id quod ad aliquid refertur, Spirantis alicujus est, et Spirans utique Spiritum spirans est.

XV. Non autem ista corporaliter sentiuntur, nec usitato more intelliguntur in Deo. « Qui potens est facere, » sicut dicit Apostolus, supra quam petimus et intelli» gimus[1]. » Si autem facere, quanto magis esse? Nam hoc nomen quod « Spiritus » dicitur, non secundum id

[1] Ephes. III, 20.

quod refertur ad aliquid, sed secundum id quod aliqua natura significatur, omnis incorporea natura spiritus in Scripturis appellatur, unde non tantum Patri et Filio et Spiritui sancto, sed omni rationali creaturæ et animæ hoc vocabulum congruit. Unde Dominus dicit, « Spiritus est Deus, et ideo qui adorant Deum, in spiritu et » veritate oportet adorare[1]. » Scriptum est etiam, « Qui » facit Angelos suos spiritus[2]. » Dictum est et de hominibus quibusdam, « Quoniam caro sunt, ei spiritus ambu- » lans, et non revertens[3]. » Et Apostolus ait, « Nemo » scit quid agatur in homine, nisi spiritus hominis, qui » in ipso est[4]. » Item scriptum est, « Quis scit spiritus » filiorum hominis si ascendat ipse sursum, et spiritus » pecoris, descendat ipse deorsum in terram[5]? » Dicitur etiam spiritus in Scripturis secundum quamdam distinctionem in ipsa una unius hominis anima: unde Apostolus dicit, « Et integer spiritus vester et anima et corpus » in diem Domini nostri Jesu Christi servetur[6]. » Item alio loco, « Si oravero lingua, spiritus meus orat, mens » autem mea infructuosa est. Quid ergo est? Orabo spi- » ritu, orabo et mente[7]. » Proprio autem modo quodam dicitur Spiritus sanctus, secundum quod refertur ad Patrem et Filium, quod eorum Spiritus sanctus sit. Nam secundum substantiam, quoniam semel dictum est, « Spiritus est Deus[8], » et Pater spiritus est, et Filius, et ipse Spiritus sanctus, nec tamen tres spiritus, sed unus Spiritus; sicut non tres dii, sed unus Deus.

XVI. Quid miraris? Tantum valet pax, non qualiscumque ut solet intelligi, nec talis qualis laudatur in hac vita per concordiam charitatemque fidelium; sed illa pax

[1] Joan. IV, 24. — [2] Psal. CIII, 4. — [3] Id. LXXVII, 39. — [4] I Cor. II, 11. — [5] Eccli. III, 21. — [6] I Thess. V, 23. — [7] I Cor. XIV, 14. — [8] Joan. IV, 24.

Dei, quæ sicut dicit Apostolus, « Supergreditur omnem » intellectum[1] : » quem, nisi nostrum, id est, omnis rationalis creaturæ? Quapropter considerantes infirmitatem nostram, et audientes Apostolum confitentem et dicentem; « Fratres, ego me non arbitrior apprehendisse[2]; » et, « Qui se putat aliquid scire, nondum sit quemad» modum oporteat eum scire[3]; » cum divinis Scripturis, quantum possumus, colloquamur sine contentione pacati, non inani ac puerili animositate studentes alterutrum vincere, ut pax Christi potius vincat in cordibus nostris[4], quantum eas nobis et in hac vita percipere posse donavit; ut cogitantes quid eadem pax inter fratres egerit, quorum ex tam multis animis et multis cordibus fecit animam unam et cor unum in Deum, debita pietate credamus multo maxime in illa pace Dei, quæ superat omnem intellectum, et Patrem et Filium et Spiritum sanctum non esse tres deos, sed unum Deum; tanto excellentius quam istorum erat anima et cor unum, quanto illa pax, quæ superat omnem intellectum, excellentior est ista pace, quam tenebat omnium illorum cor unum et una anima in Deum.

XVII. Filium autem hominis eumdem dicimus quem Filium Dei, non tamen propter formam Dei, in qua est æqualis Deo Patri; sed propter acceptam formam servi, qua minor est Patre. Et quia eumdem Filium hominis dicimus, propter hoc et Filium Dei crucifixum fatemur, non ex virtute divinitatis, sed ex infirmitate humanitatis; non ex suæ naturæ permansione, sed ex nostræ susceptione.

XVIII. Jam nunc paululum intuere quæ Scripturarum eloquia nos cogant unum Dominum Deum confiteri,

[1] Philip. IV, 7. — [2] Id. III, 13. — [3] I Cor. VIII, 2. — [4] Coloss. III, 15.

sive tantum de Patre, sive tantum de Filio, sive tantum de Spiritu sancto, sive simul de Patre et Filio et Spiritu sancto interrogemur. Certe scriptum est : « Audi » Israël, Dominus Deus tuus Dominus est [1]. » De quo dictum putas? Si tantum de Patre, non est Dominus Deus noster Jesus Christus. Et ubi est vox illa tangentis et clamantis : « Dominus meus et Deus meus [2]; » quam Christus ipse non reprehendit, sed approbavit, dicens : « Quia vidisti me, credidisti? » Porro si et Filius Dominus Deus est, et Pater Dominus Deus est, et ambo jam duo domini et duo dii, quomodo erit verum : « Do» minus Deus tuus, Dominus unus est? » An forte Pater est unus Dominus, Filius autem non unus Dominus sed tantum Dominus, sicut sunt dii multi et domini multi, non sicut ille unus de quo scriptum est : « Dominus unus est? » Quid ergo respondebimus Apostolo dicenti : « Nam et » si sunt qui dicuntur dii, sive in cœlo, sive in terra, » sicut sunt dii multi et domini multi; nobis tamen unus » Deus Pater, ex quo omnia, et nos in ipso; et unus Do» minus noster Jesus Christus, per quem omnia, et nos per » ipsum [3]? » Porro si quod de uno Deo Patre dicitur, cogit inde Filium separare, dicant qui audent, non posse jam intelligi Dominum Patrem, quia « Unus, inquit, Domi» nus noster Jesus Christus. » Nam si unus, utique solus : si solus, quomodo et Pater; nisi quia et ipse et Pater, unus Deus et solus Deus, non separato Spiritu sancto? Unus ergo Deus Pater, et cum illo Filius unus Deus, quamvis non cum illo unus Pater. Itemque unus Dominus Jesus Christus, et cum illo unus Dominus Pater, quamvis non cum illo unus Jesus Christus tanquam et Pater sit Jesus Christus. Hoc enim nomen ex dispensatione misericordiæ susceptæque humanitatis assumptum est.

[1] Deut. VI, 4. — [2] Joan. XX, 28. — [3] I Cor. VIII, 5.

XIX. An forte quod ait Apostolus : « Unus Dominus » noster Jesus Christus, per quem omnia[1] ; » non vultis adjungi quod dictum est « Unus, » ad id quod est « Dominus, » sed ad id quod ait : « Per quem omnia, » ut non unus Dominus, sed unus per quem omnia intelligatur, ut non sit Pater per quem omnia, sed Pater solus ex quo omnia, et Filius solus per quem omnia ? Si ita est, jam tandem fatemini unum Dominum et Deum nostrum esse Patrem et Filium. « Quis enim cognovit sensum Domini ? » Aut quis consiliarius ejus fuit ? Aut quis prior dedit illi, » et retribuetur ei ? Quoniam ex ipso et per ipsum et in » ipso sunt omnia, ipsi gloria[2]. » Neque enim dixit, Ex Patre omnia, et per filium omnia : « Sed ex ipso et per » ipsum et in ipso ; » quo ? nisi Domino, de quo ait : « Quis enim cognovit sensum Domini ? » Ex Domino, ergo et per Dominum et in Domino omnia, non alio illo et alio isto, sed uno Domino ; quia non dixit, ipsis gloria : sed, « Ipsi gloria. »

XX. Quod si quisquam dicit, id quod ait Apostolus : « Unus Dominus Jesus Christus per quem omnia, » non intelligi unus Dominus, nec unus per quem omnia, sed unus Jesus Christus, qui unus Jesus Christus etiam Dominus dicitur, non tamen ut unus Dominus sit, sed ut unus Jesus Christus ; quid dicturus est cum audierit eumdem Apostolum clamantem : « Unus Dominus, una fides, » unum baptisma, unus Deus et Pater omnium[3] ? » Cum enim Deum Patrem hic commemoret, ubi ait : « Unus » Deus et Pater omnium ; » procul dubio id quod ibi dixit : » Unus Dominus » quem nisi Jesum Christum voluit intelligi ? Si ergo eis placet, desinat esse Dominus Pater, quia unus est Dominus Jesus Christus. Quod si absurdum et impium est opinari, discamus intelligere unitatem Pa-

[1] I Cor. VIII, 6. — [2] Rom. XI, 34. — [3] Ephes. IV, 5.

tris et Filii et Spiritus sancti, uno quod de uno solo Deo dictum fuerit, non continuo prohibeamur de Filio vel de Spiritu sancto intelligere : quia Pater quidem non est Filius, et Filius non est Pater, et Spiritus utriusque non est Pater aut Filius ; sed tamen et Pater et Filius et Spiritus sanctus unus solus et verus est Dominus Deus.

XXI. Neque enim Spiritus sanctus si aut Deus aut verus Deus non esset, templum ejus essent corpora nostra. « Nescitis, inquit, quia corpora vestra templum in vobis » est Spiritus sancti quem habetis a Deo[1] ? » Et ne quisquam ipsum Spiritum negaret Deum, continuo secutus ait : « Et non estis vestri. Empti enim estis pretio magno. » Glorificate ergo et portate Deum in corpore vestro[2], » eum scilicet cujus templum corpora nostra esse prædixerat. Jam hoc mirabile est, si verum est quod vos audio dicere, ita esse Spiritum sanctum minorem Filio, sicut Patre minor est Filius. Cum enim corpora nostra membra sint Christi, sicut dicit Apostolus ; itemque corpora nostra templum sint Spiritus sancti, sicut idem ipse dicit Apostolus, nimium miror, quomodo sint membra majoris, templum minoris. An forte jam placet dicere Spiritum sanctum Domino Jesu Christo esse majorem ? Videtur enim suffragari huic opinioni etiam illa sententia : « Quo» niam qui dixerit verbum adversum Filium hominis, » remittetur ei : qui autem dixerit adversus Spiritum sanc» tum, non remittetur ei neque in hoc sæculo, neque in » futuro[3]. » Periculosius enim peccatur in majorem quam in minorem. Nec separari fas est Filium hominis a Filio Dei, quia ipse Filius Dei factus est Filius hominis, non mutando quod erat, sed assumendo quod non erat. Sed absit etiam talis impietas, ut Spiritus sanctus major Filio esse credatur. Non ergo facile in perversum moveant.

[1] I Cor. VI, 19. — [2] Ibid. 19 et 20. — [3] Matth. XII, 32.

quæ ita dicuntur, quasi ostendant alterum altero esse majorem.

XXII. Nam quædam etiam sic dicuntur, ut hominibus parum intelligentibus et ipse Filius major Patre videatur. Quis enim cum fuerit interrogatus, quid sit majus, verum an veritas, non potiùs respondeat veritatem esse majorem? Ab illa enim vera sunt quæcumque vera sunt. Non autem ita est in Deo. Nam Filium majorem Patre utrique non dicimus et tamen Filius dicitur esse veritas : « Ego sum, inquit, via, et veritas et vita [1]. » De Patre autem tantummodo vos vultis intelligi quod ait : » Ut cognoscant te unum verum Deum, et quem misisti » Jesum Christum [2] ; » ubi nos subaudimus, etiam Jesum Christum verum Deum, ut hæc sit sententia : Te et quem misisti Jesum Christum cognoscant unum verum Deum; ne illa consequatur absurditas, ut si propterea non est verus Deus Jesus Christus, quia dictum est Patri : « Te » unum verum Deum ; » propterea non sit Dominus Pater, quia dictum est de Christo : « Unus Dominus. » Verumtamen secundum pravum intellectum, vel potius errorem, major est Deus veritas quam Deus verus ; quia verus a veritate est. Major ergo Patre Filius, quia iste est veritas, ille verus. Hanc perversitatem pellit ex animo, qui didicerit Patrem verum Deum esse gignendo veritatem, non participando. Non est autem alia substantia veri gignentis, et alia genitæ veritatis.

XXIII. Sed cum ad hæc contemplanda infirmus sit oculus cordis humani, accedit ut de contentione etiam turbulentus sit. Et quando ista conspiciet? Dicit Scriptura, Filium Dei Dominum et Salvatorem nostrum Jesum Christum, Verbum Dei esse, et veritatem, et sapientiam ; et homines eum ante incarnationem, quam de Maria vir-

[1] Joan. XIV, 6. — [2] Id. XVII, 3.

gine accepit, sine ulla omnino susceptione corporeæ creaturæ per ipsam naturam et substantiam suam, qua Verbum Dei est, et sapientia Dei, visibilem et corruptibilem dicunt, dum sibi volunt constare quod sentiunt, de Patre tantummodo esse dictum : « Invisibili, incorruptibili soli » Deo. » Rogo te, verbum hominis non est visibile, nedum Verbum Dei. Jamvero sapientia illa, de qua dictum est : « Attingit ubique propter suam munditiam ; » et, « Nihil » inquinatum in eam incurrit ; » et, « In se ipsa manens in» novat omnia [1], » et si qua similia quæ numerari non possunt, si corruptibilis est, nescio quid dicam, nisi ut doleam præsumptionem humanam, et mirer patientiam divinam.

XXIV. Cum vero de illa dictum sit : « Candor est enim » lucis æternæ ; » nec vestri, ut arbitror, jam dicunt lucem Patris (quæ quid est, nisi ejus substantia ?) fuisse aliquando sine candore a se genito, sicut ista in divinis et spiritalibus et incorporeis et incommutabilibus credi, et utcumque intelligi possunt : audio enim jam eos emendasse. An forte falsum est hoc eos aliquando dixisse, quod fuerit aliquando Pater sine Filio, tanquam fuerit lux æterna sine candore quem genuit? Quid ergo dicimus? Si natus est Filius Dei de Patre, jam Pater destitit gignere ; et si destitit, cœpit : si autem cœpit gignere, fuit aliquando sine Filio : sed nunquam fuit sine Filio, quia Filius ejus sapientia ejus est, quæ candor est lucis æternæ. Ergo semper gignit Pater et semper nascitur Filius. Hic rursus timendum est, ne putetur imperfecta generatio, si non dicimus natum esse sed nasci. Compatere mecum obsecro, in his angustiis humanæ cogitationis et linguæ, et pariter confugiamus ad Spiritum Dei per Prophetam dicentem : « Generationem ejus quis enarrabit [2] ? »

[1] Sap. VII. 24-27. — [2] Isaï. LIII, 8.

XXV. Hoc unum peto interim ut diligenter exquiras, utrum alicubi divina Scriptura de diversis substantiis dixerit, quod unum sint. Si enim non invenitur dictum, nisi de iis rebus quas constat esse unius ejusdemque substantiæ quid opus est ut rebellemus adversus veram et catholicam fidem? Si autem inveneris alicubi hoc scriptum, etiam de diversis substantiis tunc aliud cogar inquirere, unde ostendam recte ὁμοούσιον dictum Patrem et Filium. Nam si illi qui Scripturas nostras aut nesciunt, aut non laboriose scrutantur, et tamen filium ejusdem substantiæ et æqualem Patri credunt, dicant eis qui hoc nolunt credere, cum tamen Deum Patrem Filium habere unigenitum credant, Noluit Deus habere æqualem Filium, an non potuit? si noluit, invidus est; si non potuit, infirmus est : utrumvis autem horum de Deo sentire sacrilegum est : nescio utrum possint invenire quid dicant, si nolint res absurdissimas et stultissimas dicere.

XXVI. Ecce quantum potui exposui tibi fidem meam. Et plura quidem dici possunt, et diligentius disputari : sed vereor ne ista ipsa quæ dixi oneri sint occupationibus tuis : tamen ea non solum dictata conscribi volui, sed etiam manu mea subscribenda curavi ; quod quidem et antea volueram, si quod inter nos placuerat servaretur. Sed modo certe puto jam non a te debere dici, timuisse me tibi dicere fidem meam, quando non solum dixi, sed scriptam subscripsi, ne me quisquam dicat aut dixisse quod non dixi, aut non dixisse quod dixi. Hoc fac et tu, si judices quæris, non qui in ore tuo revereantur personam tuam, sed qui in litteris tuis exerant libertatem suam. Si enim calumniam times, [quod nullo modo auderem dicere, nisi hoc ipse dixisses,] licet tibi non subscribere. Nam et ego propterea nolui nomen tuum scribi in his meis litteris, ne hoc forte noluisses.

XXVII. Facile est ut quisque Augustinum vincat; videris utrum veritate an clamore : non est meum dicere, nisi quia facile est ut quisque Augustinum vincat : quanto magis ut vicisse videatur; aut et si non videatur vicisse, tamen dicatur? facile est hoc : nolo magnum putes, nolo, nolo pro magno appetas. Nam cum adverterint homines in hac re tam ingentem famem cordis tui, multi gaudebunt se invenisse occasionem, ut ad pauca Euge Euge, tam potentem virum faciant amicum. Nolo dicere quia si non faveant, vel si contrariam sententiam proferant, etiam formidare poterunt inimicum, inepte quidem et stulte, sed tamen plerique homines ita sunt.

XXVIII. Noli ergo attendere quomodo vincatur Augustinus, qualiscumque unus homo; sed attende potius utrum vinci possit ὁμοούσιον, non ipsum verbum græcum, quod facile est non intelligentibus irridere, sed illud quod scriptum est, « Ego et Pater unum sumus[1] : » et, « Pater » sancte, serva eos in nomine tuo, quos dedisti mihi, ut » sint unum, sicut et nos[2]. » Item paulo post, « Non pro » his autem rogo tantum, inquit, sed et pro eis, qui » credituri sunt per verbum eorum in me, ut omnes unum » sint, sicut tu Pater in me, et ego in te, ut et ipsi in » nobis unum sint; ut mundus credat quia tu me misisti. » Et ego claritatem quam dedisti mihi dedi illis; ut sint » unum, sicut et nos unum sumus; ego in eis, et tu in » me, ut sint consummati in unum[3]. » Vide quoties dixit, « Sint unum, sicut et nos unum sumus; » nusquam tamen dixit, Ipsi et nos simus unum, sed, « Sicut » ego et tu sumus unum, sic et ipsi in nobis sint unum. » Quia sicut illi erant unius ejusdemque substantiæ, quos etiam unius participes vitæ æternæ facere volebat; ita de Patre et Filio propterea dictum est, « Unum sumus, »

[1] Joan. x, 30. — [2] Id. xvii, 11. — [3] Ibid. 20.

quia unius sunt ejusdem substantiæ, et non participes vitæ æternæ, sed ipsa principaliter vita æterna. Et poterat dicere secundum formam servi, Ego et ipsi unum sumus, aut unum simus, nec tamen hoc dixit, quia unam substantiam Patris et suam, et unam illorum, volebat ostendere. Si autem dixisset, Ut tu et ipsi unum sitis, sicut ego et tu unum sumus; aut, Ut tu et ego et ipsi unum simus, sicut ego et tu unum sumus; nemo nostrum recusaret posse dici, « Unum sunt, » etiam diversas substantias. Nunc autem vides quam non ita sit, quia non ita dixit, et sæpe dicendo vehementer commendavit quod dixit.

XXIX. Invenis ergo in Scripturis aliquid unum de diversis naturis, sicut supra ottendimus, sed additur vel subauditur, quid unum : sicut ex anima et corpore dicimus unum animal, et una persona, et unus homo vel est vel sunt. Sine aliqua vero adjunctione dici « Unum sunt,» si inveneris in Scripturis, nisi de iis, quæ unius substantiæ snnt, justissime flagitabis ut aliud proferamus, unde ὁμοούσιον demonstremus. Sunt enim et alia multa, sed interim de hoc uno cogita deposito studio contentionis, ut habeas propitium Deum. Non enim bonum hominis est hominem vincere, sed bonum est homini ut eum veritas vincat volentem; quia malum est homini ut eum veritas vincat invitum. Nam ipsa vincat necesse est, sive negantem sive confitentem. Da veniam, si quid liberius dixi, non ad contumeliam tuam, sed ad defensionem meam. Præsumpsi enim de gravitate et prudentia tua, quia potes considerare, quantam mihi respondendi necessitatem imposueris, aut si et hoc non recte feci, et hinc da veniam. *Huic scripturæ a me dictatæ et relectæ ego Augustinus subscripsi.*

EPISTOLA CCXXXIX[1].

Augustinus Pascentio, de eadem re urgens ut explanet fidem suam.

I. Si dicis te mihi dixisse fidem tuam, et me tibi noluisse dicere fidem meam, quod te audio non tacere, recordare, obsecro, quam utrumque sit falsum. Nam nec tu mihi voluisti dicere fidem tuam, et ego tibi fidem meam non dicere nolui, sed ita dicere volui ut nemo posset dicere, aut dixisse me aliquid quod non dixerim, aut non dixisse quod dixerim. Diceres autem mihi fidem tuam, si hoc diceres unde dissentis a nobis. Si diceres, « Credo in Deum Patrem, qui Filium fecit primam creaturam ante omnes cæteras creaturas; et in ipsus Filium, nec æqualem Patri, nec similem, nec verum Deum; et in Spiritum sanctum per Filium post Filium : » hæc enim vos audio dicere. Aut si forte falsum est quod ista dicatis, hoc potius abs te volo scire. Si autem verum est quod ista dicitis, volo scire quemadmodum ea de Scripturis sanctis defendatis. Nunc autem dixisti : « Credere te in Deum Pateem omnipotentem, invisibilem, immortalem, non ab aliquo genitum, et ex quo sunt omnia. Et in Filium ejus Jesum Christum, Deum natum ante sæcula, per quem facta sunt omnia. Et in Spiritum sanctum. » Hæc fides non est tua, sed utriusque nostrum; quemadmodum si adjungeres quod eumdem Filium Dei Jesum Christum etiam Maria virgo peperit, quod pariter credimus, et si qua alia communiter confitemur. Si

[1] Alias CLXXV. quæ autem 239 erat, nunc 83

voluisses ergo tuam dicere, non istam diceres, quæ communis est nobis, sed illam potius in qua dissentimus a vobis.

II. Hæc et præsens dicerem, si quemadmodum placuerat, verba nostra exciperentur. Sed quia hoc noluisti, dicens te a nobis timere calumniam, et a placito cui mane consenseras, post prandium recessisti, ut quid dicerem, quod quemadmodum velles me dixisse narrares, et ego non haberem unde ostenderem quid vel quemadmodum dixerim. Noli ergo ulterius jactare quod tu fidem tuam dixeris, et ego meam non dixerim; quia sunt homines, qui considerent me potius habuisse fiduciam fidei meæ, qui eam scribi voluerim; te autem non habuisse, dum quasi calumniam pertimescis. Paratus ergo eras negare, si tibi objiceretur quod contra fidem meam aliquid dixeris. Vide ergo quid de te ipse sentiri feceris. Quod si objectum non eras negaturus, cur dictum scribi noluisti, præsertim cum magnopere voluisses etiam honoratos viros nostro interesse sermoni? Cum ergo volens calumniam devitare notariorum stylum timebas, et clarissimorum virorum testimonium non timebas?

III. Si autem sic vis ut etiam ego dicam fidem meam, quomodo te dicis dixisse tuam, ego etiam brevius possum dicere. Credere me in Patrem et Filium et Spiritum sanctum. Si autem proprium aliquid unde dissentis a me vis audire. Credo in Patrem et Filium et Spiritum sanctum, nec Filium dicens Patrem, nec Patrem Filium, nec utriusque Spiritum sanctum vel Patrem vel Filium, et tamen Patrem Deum, et Filium Deum, et Spiritum sanctum Deum, solum æternum et immortalem propria sua substantia, sicut Deus solus et æternus et immortalis est, ea divinitate quæ est ante sæcula. Hoc si tibi displicet, et placet a me audire quemadmodum de Scrip-

turis sanctis asseratur, lege etiam illud quod prolixius conscriptum misi benignitati tuæ. Si autem illud tibi non vacat legere, nec mihi vacat frustra verba jactare. Possum tamen quantum Dominus dederit facultatis vel dictanti tibi vel scribenti, ego quoque vel dictando vel scribendo ad quod volueris respondere. *Hic Scripturæ a me dictatæ et relectæ ego Augustinus subscripsi.*

EPISTOLA CCXL[1].

Pascentius Augustinum contumeliose compellat, urgens ut proferat quis e tribus personis sit unus Deus, ad conflictum sub arbitris provocans.

« OPTAVERAM te, frater dilectissime, pristini erroris tui consilium deponere, nunc miror te id ipso adhuc permanere, sicut Epistola quam ad me misisti clamat. Nam ita est dignatio tua, sicut sitiens nimio calore accensus, si invenerit aquam cœnosam, et se inde ingurgitaverit, postea etiam si limpidam et frigidam reperiens biberit, non satis proficere potest, quandoquidem cœno semel ejus cor et anima obruitur. Denique, quod pace tua dicam, ita est consilium præstantiæ tuæ, sicut arbor curva et nodosa, quæ nihil in se rectum habet, et aciem pervertit oculorum. Rescribit mihi sanctitas tua Patrem Deum, Filium Deum, Spiritum sanctum Deum, sed unum Deum. Quis e tribus unus Deus, an forte est una persona triformis, quæ hoc nomine nuncupetur? Tu si voluisses et confideres de professione tua, resideres me-

[1] Alias CLXXVI. quæ autem 240 erat, nunc 63.

cum eum coëpiscopis tuis puro ac pacifico animo et spiritu, et conferres de iis, quæ sunt Dei, et quæ ad gloriam et gratiam spiritalem pertinent. Unde quid opus est scribere et rescribere quod nos non ædificat? »

EPISTOLA CCXLI[1].

Augustinus Deum unum profitetur; triformem negat, conflictum non detrectat, si excipiantur quæ dicuntur.

I. LITTERÆ tuæ nec ad reddunda convicia me provocare, nec a reddendis litteris revocare potuerunt. Ea quippe quæ scripsisti moverent me, si a veritate Dei, non a potestate hominis dicerentur. « Dixisti consilium meum arborem curvam et nodosam, quæ nihil in se rectum habet, et aciem pervertit oculorum. » Quid in me diceres, si a placito, quod inter nos male statueramus, ergo recessissem, et in re facillima, quæ recte placuerat, curvam refragationem et nodos difficultatis posuissem? Neque enim aqua cœnosa ingurgitatum me judicares, sed perfidiæ, quod multo pejus est, ebrietate submersum, si non talis post prandium rediissem, qualis ante prandium recessissem. Sed ecce numquid non rescripsisti quod voluisti, et nullam calumniam formidasti. Sic ergo potes et cætera, ut sit quod vel nos ipsi, vel alii possint considerare et judicare. Quod enim dicis triformem Dei personam me credere, si legere dignatus fuisses quod aliud aliquanto prolixius misi, et ad ea quæ ibi scripta sunt respondere voluisses, hoc fortasse non dice-

[1] Alias CLXXVII. quæ autem 241 erat, nunc 62.

res. Sed tamen ecce, et hoc ipsum quod triformem Dei personam dicam, et dictasti, et conscriptum misisti, et nullam calumniam timuisti. Ecce ostendisti verum esse quod dico, non ideo te, sicut placuerat cum simul essemus, verba tua dictare noluisse, quia calumniam timebas, sed quia de veritate non confidebas. Modo quia jam tibi placuit dictare, an triformem Dei personam credam; respondeo non me ita credere : una quippe forma est, quia una, ut ita dicam, deitas, et ideo unus Deus Pater et Filius et Spiritus sanctus.

II. Tu autem, peto, digneris breviter respondere, quomodo accipias quod ait Apostolus, « Qui adhæret » meretrici, unum corpus est ; qui autem adhæret Do- » mino, unus spiritus est[1]. » Diversi enim sexus corpora sibi adhærentia, unum corpus dixit. Et cum spiritus humanus nullo modo possit dicere, Ego et Dominus unum sumus ; tamen cum adhæret Domino, unus spiritus est : quanto magis ille qui verissime dixit, « Ego et » Pater unum sumus[2], » quia inseparabiliter Patri cohæret, ipsi et Pater unus Deus est ? Si tamen vel hoc verbum admittitur in illa divinitate, ut dicamus « Co- » hæret, » quod nunquam omnino vel fuit vel esse poterit ulla distantia separatum. Ad hoc responde, utrum tibi placeat biformem spiritum dici, quando qui adhæret Domino, unus spiritus est. Quod si tibi non placet, nec ego triformem Deum dixi Patrem et Filium et Spiritum sanctum, sed unum Deum. Si autem in præsentia vis ut colloquamur, gratiam quidem habeo dignationi et benevolentiæ tuæ. Sed sicut jam mihi aliud quod voluisti rescribere dignatus es ; ita dignare rescribere dictaturos nos esse quæ dicturi sumus, et non deero voluntati tuæ, quantum me adjuverit Dominus. Nam si « Scribis et

[1] I Cor. VI, 16 et 17. — [2] Joan. X, 30.

» scribo » non nos ædificat ; quomodo non ædificat « Di- » cis et dico, » ubi post verborum strepitum non inveniamus quod legendo recenseamus ? « Augustinus hæc dic- » tavi , et relectis subscripsi. » Abstineamus nos a conviciis, ne tempus inaniter impendamus, et ad id quod agitur inter nos potius advertamus.

EPISTOLA CCXLII [1].

Domino eximio meritoque honorabili et desiderabili ELPIDIO, AUGUSTINUS.

Augustinus Elpidio Ariano, probans Filium Dei esse Deo æqualem, genitumque ex ipso, non factum : spondens etiam se Ariani cujusdam libello plenius responsurum, si otium et facultas detur.

I. QUIS nostrum erret in fide vel in cognitione Trinitatis, alia quæstio est. Gratum sane habeo, quod me quamvis incognitum facie, tamen quia errare credidisti, revocare ab errore conatus es. Hujus tibi benevolentiæ mercedem retribuat Deus, et nosse te faciat quod nosse te putas : res enim ardua est, ut existimo. Et quæso te ne in ullam contumeliæ partem acceperis, quod tibi tantæ cogitationis munus optavi. Vereor enim ne opinatæ scientiæ præjudicium, si non præcepta vera, quæ nequaquam ad te mihi arrogaverim, at certe bona vota nostra, quæ mihi etiam indocto habere de te licet, (non enim perite, sed amice exhibenda sunt,) repellat ab auribus tuis,

[1] Alias CL. quæ autem 242 erat, nunc 84.

potuisque mihi succenseas, quod non tibi jam sicut sapienti gratulatus, quam gratias agas, quod tibi sapientiam deprecatus sim. Verumtamen si ego portans episcopalis nominis sarcinam, libentissime amplector benevolentiam tuam, quod me Bonoso et Jasoni, ut scribis, doctissimis viris, etiam trans mare mittere dignatus es, ad reportandos ex eorum disputationibus uberes fructus; quod denique ad detergendas totius erroris caligines libellum cujusdam episcopi vestri, ingenio et viribus elaboratum, ad me perferendum sollicita benignitate curasti : quanto est æquius te bono animo accipere, quod ea, quæ nullo humano ingenio et viribus dari possunt, a Domino Deo tibi ut concedantur optavi ? Apostolus enim inquit, « Non spiritum hujus mundi accepimus, » sed Spiritum qui ex Deo est, ut sciamus quæ a Deo » donata sunt nobis; quæ et loquimur non in doctis humanæ sapientiæ verbis, sed docti Spiritu, spiritalibus » spiritalia comparantes. Animalis autem homo non » percipit quæ sunt Spiritus Dei : stultitia est enim » illi[1]. »

II. Magis ergo tecum, si fieri posset, mallem quærere, quousque appellandus sit animalis homo, ut si eum jam transcendimus, recte fortasse illa, quæ supra humanam mentem atque intelligentiam incommutabiliter manent, aliqua ex parte nos attigisse gaudeamus. Cavendum est enim, ne propterea videatur stultum, cum Filium Patri audimus æqualem, quia hominem animalem adhuc agimus, de quo dictum est, quod « Stultitia sunt illi quæ » sunt Spiritus Dei[2]. » Quanquam sane majestas illa supra cuncta sublimis a spiritalibus cogitari possit, a nullo autem possit effari : videre tamen, quantum arbitror, facile est, non esse factum per quem facta sunt omnia,

[1] I Cor. II, 12. — [2] Ibid.

et sine quo factum est nihil. Si enim per se ipsum factus est, erat antequam fieret, ut fieri per se posset: quod certe tanto absurdius dicitur, quanto vanius cogitatur. Si autem non per se factus est, non est factus omnino, quoniam quidquid factum est, per ipsum factum est. « Omnia enim per ipsum facta sunt, et sine ipso factum » est nihil[1]. »

III. Miror parum attendi quæ tam expresse Evangelista voluit intimare, ut neminem dissimulare permitteret. Non enim satis fuit dicere, « Omnia per ipsum facta » sunt, » nisi adderet, « Et sine ipso factum est nihil. » At ego quamvis tardus, et nondum detersa caligine, saucium mentis oculum gerens ad intuendam Patris et Filii incomparabilem ineffabilemque præstantiam, tamen hoc tota facilitate complector, quod nobis in Evangelio propterea præseminatum est, non ut hic comprehenderemus illam divinitatem, sed ut hinc admoneremur, non oportere nos de temeraria comprehensione jactare. Si enim omnia per ipsum facta sunt, quidquid non per ipsum factum est, non est factum. Ipse autem per se factus non est: non est igitur factus. Et omnia per ipsum facta esse ab Evangelista credere cogimur: ab eodem ergo cogimur eum factum esse non credere. Item, si sine ipso factum est nihil, ipse ergo nihil est, quia sine se factus est. Quod si opinari sacrilegum est; restat ut fateamur, non sine se factum esse, aut factum non esse. Non autem sine se factum esse, non possumus dicere. Si enim ipse se fecit, jam erat antequam fieret: si autem ad se faciendum alteri, a quo factus est, adjutorium præbuit; nihilominus ut se adjuvante ipse fieret, jam erat antequam fieret. Relinquitur itaque ut sine se factus sit. Quidquid autem sine illo factum est, nihil est. Aut nihil est igitur, aut

[1] Joan. I, 3.

factus non est : sed non est nihil, factus igitur non est. At si factus non est, et tamen Filius est, sine dubio natus est.

IV. Quomodo, inquis, potuit de solo Patre nasci Fi-» lius æqualis ei de quo natus est? » jam hoc enarrare non possum, et cedo Prophetæ dicenti, « Generationem » ejus quis enarrabit[1]? » Quod si tu de humana generatione, qua per virginem natus est, accipiendum putas; ipse te discute, et interroga animam tuam, utrum si in generatione humana defecit, audeat enarrare divinam. « Noli ergo, inquis, dicere æqualem. » Cur non dicam quod dixit Apostolus? « Non rapinam, inquit, arbitra-» tus est esse æqualis Deo[2]. » Etsi enim æqualitatem illam non explicavit humanæ menti nondum purgatæ, posuit tamen in Verbo, quod in re possit inveniri purgata. Demus itaque operam mundando cordi nostro, ut inde exurgat acies, qua ista videre valeamus : « Beati enim, » inquit, mundicordes; quoniam ipsi Deum videbunt[3]. » Ita excedentes animalis hominis caliginosas imagines, ad serenitatem illam sinceritatemque veniemus, qua videre possimus quod dici non posse videmus.

V. Nam libello quem dignatus es mittere, si mihi sit otium, facultasque tribuatur ad singula respondere, arbitror te cogniturum, tanto minus quemque vestiri lumine veritatis, quanto magis sibi videtur nudam depromere veritatem. Quis enim ferat, ut alia omittam, et hoc solum interim commemorem quod maxime ingemui, cum apostolus Paulus dicat, « Videmus nunc per speculum in » ænigmate, tunc autem facie ad faciem, » istum jam dicere « Omni integumento retecto nudam se depromere » veritatem[4], » qui si diceret, nudam videmus veri-» tem, nihil esset cæcius ista arrogantia visionis? Non

[1] Isaï. LIII, 8. — [2] Philip. II, 6. — [3] Matth. V, 7. — [4] I Cor. XIII, 12.

autem dixit, videmus, sed « Depromimus; » ut non solum jam veritas inventioni mentis patere, sed etiam potestati linguæ subjacere videatur. Multa sunt, quæ de Trinitatis ineffabilitate dicantur, non ut ipsa dicatur, alioquin non est ineffabilis; sed ut illis dictis illa dici non posse intelligatur. Verum jam, ut arbitror, modum excessit epistola mea, cum per tuam me admonueris breviter scribere : sed quia institutione veterum te excusare dignatus es, non tibi absurdus videbor, si modum quarumdam epistolarum Ciceronis, quia ejus quoque in litteris tuis mentionem fecisti, non te pigeat recordari.

EPISTOLA CCXLIII [1].

Domino dilectissimo et desiderantissimo fratri LÆTO (25), AUGUSTINUS in Domino salutem.

Augustinus Læto, qui perfectum mundi contemptum aggressus, videbatur sollicitari per Satanam ad repetenda quæ reliquerat. Hunc animat, ut contemptis cognatorum affectibus fortiter pergat.

I. LEGI Epistolam quam misisti fratribus, consolari te cupiens, quod multis tentationibus tua tyrocinia quatiantur : in qua etiam insinuasti desiderare te litteras meas. Condolui, frater, et cessare ab scribendo non potui, ne non solum tuo, sed etiam meo desiderio negarem, quod me videbam officio debere charitatis. Si te igitur tyronem Christi profiteris, castra ne deseras, in

[1] Alias XXXVIII, quæ autem 243 erat, nunc 246.

quibus tibi etiam ædificanda turris est illa, de qua in Evangelio Dominus loquitur. In ea quippe stantem, et sub armis verbi Dei militantem, nulla ex parte penetrare ullæ tentationes valent. Inde et jacta in adversarium tela gravi pondere veniunt, et prospecta firmo munimine devitantur. Considera etiam Dominum nostrum Jesum Christum cum sit rex noster, tamen ea societate, qua etiam frater esse dignatus est, reges appellasse milites suos, et unumquemque ad bellandum cum rege, qui habet viginti millia, instructione decem millium idoneum esse debere præmonuit.

II. Sed paulo antequam de turre et de rege exhortatorias similitudines proponeret, attende quid dixerit: « Si quis venit ad me, et non odit patrem suum, et ma- » trem, et uxorem, et filios, et fratres, et sorores, adhuc et » animam suam, non potest meus esse discipulus. Et si » non tulerit crucem suam, et venerit post me, non po- » test meus esse discipulus. » Deinde subjungit; « Quis » ex vobis volens turrim ædificare, non primo sedet et » computat si sumptus habet ad consummationem, ne » quando cum posuerit fundamentum, non possit ædi- » ficare : et omnes qui transeunt et vident, incipiant di- » cere, Hic homo cœpit ædificare, et non potuit per- » ficere? Aut quis rex vadens committere bellum cum » alio rege, non primum sedet et cogitat, si potens est » cum decem millibus ei occurrere, qui cum viginti mil- » libus venit ad illum? Cæterum dum adhuc longe est, » mittit legationem, rogans pacem [1]. » Quo autem pertinerent istæ similitudines, ipsa conclusione satis aperuit. Ait enim, « Sic ergo omnis ex vobis, qui non renuntiat » omnibus, quæ sunt ejus, non potest meus esse disci- » pulus. »

[1] Luc. XIV, 20, et seqq.

III. Itaque et sumptus ad turrem ædificandam, et bellantium valentia decem millium adversus regem, qui viginti habet, nihil est aliud quam ut renuntiet unusquisque omnibus, quæ sunt ejus. Prælocutio autem superior cum extrema conclusione concordat. In eo enim quod unusquisque renuntiat omnibus, quæ sunt ejus, etiam illud continetur, ut oderit patrem suum, et matrem, et uxorem, et filios, et fratres, et sorores, adhuc et animam suam. Omnia enim hæc propria ejus sunt, quæ plerumque implicant et impediunt ad obtinenda, non ista propria temporaliter transitura, sed in æternum mansura communia. Quo enim tibi nunc quædam mulier mater est, hoc ipso utique non est et mihi. Quapropter hoc temporale ac transitorium est : sicut transisse jam vides quod te concepit, quod gestavit utero, quod peperit, quod lacte nutrivit. Quod autem soror in Christo est, et tibi est et mihi, et omnibus quibus una cœlestis hæreditas, et pater Deus, et frater Christus, in eadem charitatis societate promittitur. Hæc æterna sunt; hæc nulla temporis labe deteruntur; hæc tanto firmius tenenda sperantur, quanto minus privato, sed communi potius jure obtinenda prædicantur.

IV. Potes hoc facillime in ipsa tua matre cognoscere. Nam unde te nunc irretitum involvit, et ab instituto cursu retardatum reflectit et curvat, nisi ex quo tua propria mater est? Nam ex quo soror est omnium, quibus est pater Deus et mater Ecclesia, tam te non impedit, quam neque me, neque omnes fratres nostros, qui eam non privata, sicut tu in domo vestra, sed publica in domo Dei charitate diligimus. Quod ergo tu illi etiam carnali necessitudine annecteris, ad sortem valere debet familiarius colloquendi, et apertiore janua consulendi, ut hoc ipsum, quo te privatim diligit, interficiatur in

ea, ne quod ex utero suo te genuit, pluris pendat, quam quod ex utero Ecclesiæ genita est tecum. Quod autem de matre dixi, hoc de tali cætera propinquitate intelligendum est. Hoc etiam quisque de anima sua cogitet, ut etiam in ipsa privatum affectum oderit, qui procul dubio temporalis est : diligat autem in ea communionem societatemque illam, de qua dictum est, « Erat illis in » Deum anima una et cor unum[1]. » Sic enim anima tua non est propria, sed omnium fratrum, quorum etiam animæ tuæ sunt, vel potius quorum animæ cum tua non animæ, sed anima una est, Christi unica, quæ de manu canis ut eruatur, cantatur in Psalmis[2]. Inde ad ontemptum mortis facillime pervenitur.

V. Nec succenseant parentes hoc præcipere Dominum, ut eos oderimus, quando nobis hoc de anima nostra præcipitur. Nam sicut nunc de anima jubetur, ut eam propter Christum cum parentibus oderimus : ita quod alio loco de anima idem Dominus dicit, in parentes quoque potest congruentissime convenire : « Qui » amat, inquit, animam suam, perdet eam[3]. » Dicam etiam fidenter, Qui amat parentes suos, perdet eos. De anima quippe hoc ibi dixit « Oderit, » quod hîc « Perdet. » Sicut autem hæc præceptum, quo perdere jubemur animam nostram, non ad id valet ut se quisque interimat, quod inexpiabile nefas est; et tamen valet ut interimat in se carnalem animæ affectum, quo cum impedimento futuræ vitæ præsens vita delectat; hoc est enim quod dictum est, « Oderit animam suam, » et, « Perdet eam : » quod tamen diligendo fit; quandoquidem apertissime fructum ejusdem animæ acquirendæ, in eodem præcepto commemorat dicens, « Qui perdiderit eam in isto » sæculo, in vitam æternam inveniet eam : » ita de pa-

[1] Act. IV, 32. — [2] Psal XXI, 21. — [3] Joan. XII, 25.

rentibus rectissime dicitur, ut qui eos amat, perdat eos, non more parricidarum interficiens, sed spiritali gladio verbi Dei carnalem affectum eorum, quo et se ipsos, et eos, quos genuerunt, implicamentis hujus sæculi obligare conantur, pie fidenterque percutiens et occidens, illud in eis vivere faciat, quo fratres sunt, quo cum filiis suis temporalibus, parentes æternos Deum Ecclesiamque cognoscunt.

VI. Ecce rapit te studium veritatis, et cognoscendæ atque percipiendæ voluntatis Dei in Scripturis sanctis : rapit evangelicæ prædicationis officium. Dat signum Dominus ut vigilemus in castris, ut ædificemus turrim, de qua hostem sempiternæ vitæ et prospicere et propellere valeamus. Rapit militem Christi tuba cœlestis ad prælium, et retinet mater. Non plane talis, qualis Machabæorum fuit, nec saltem similis Lacedæmoniis matribus, de quibus memoriæ proditum est, quod filios suos, ut pro terrena patria sanguinem funderent, multo amplius atque ardentius in certamina bellica, quam signorum sonitus excitabant. Nam mater quæ te ad discendam vitam removeri a curis sæcularibus non permittit, satis ostendit quemadmodum te, si opus esset, ad obeundam mortem penitus sæculum repudiare permitteret.

VII. Sed quid dicit, aut quid allegat? Forte decem illos menses, quibus viscera ejus onerasti, et dolores parturitionis, ac labores educationis. Hoc, hoc interfice verbo salutari, hoc perde matris, ut in vitam æternam invenias eam. Hoc memento ut oderis in ea, si diligis eam, si tyro Christi es, si turris fundamenta posuisti, ne dicant transeuntes, « Hic homo cœpit ædificare, et » non potuit perficere [1]. » Carnalis enim affectus est iste,

[1] Luc. xiv, 30.

et adhuc veterem hominem sonat. Hunc carnalem affectum, et in nobis et in nostris, militia Christiana ut perimamus hortatur : nec tamen ita ut ingratus sit quisque parentibus, et eadem ipsa beneficia, quibus in vitam hanc editus, susceptus atque nutritus est, enumerata derideat. Servet potius ubique pietatem. Habent hæc locum ubi majora non vocant.

VIII. Mater Ecclesia, mater est etiam matris tuæ. Hæc vos de Christo concepit, hæc Martyrum sanguine parturivit, hæc in sempiternam lucem peperit, hæc fidei lacte nutrivit et nutrit, cibosque majores præparans, quod adhuc parvuli et sine dentibus vagire vultis, horrescit. Hæc mater toto orbe diffusa, tam variis et multiplicibus errorum infestationibus agitatur, ut abortivi jam filii ejus adversus eam infrenis armis belligerare non dubitent. Ignavia etiam atque torpore quorumdam quos gremio continet, membra sua frigescere plurimis locis et fovendis parvulis minus idonea fieri dolet. Unde nisi per alios filios, unde nisi per alia membra, quorum e numero es, justum ac debitum poscit auxilium? Hujusne tu necessitates deserens, ad carnalia verba converteris? Nonne hæc gravioribus querelis insonat auribus? Nonne hæc chariora viscera, et cœlestia ubera ostentat? Adde viri ejus susceptionem carnis, ne carnalibus inhæreres, et a Verbo æterno universa, quæ tibi mater improperat, ne his implicareris assumpta : adde contumelias, flagella, mortem, mortem autem crucis.

IX. Talibus concepte seminibus, talique in vitam novam connubio procreate, languescis et contabescis in veterem hominem? Ita-ne matrem terrenam non habebat Imperator tuus? Quæ tamen cum ei nuntiaretur agenti cœlestia, respondit, « Quæ mihi mater, aut qui fratres[1]? »

[1] Matth. XII, 48.

Et extendens manum in discipulos suos, dixit, non pertinere ad cognationem suam, nisi qui facerent voluntatem Patris ejus. In quo numero profecto etiam ipsam Mariam benignus inclusit : faciebat enim et illa voluntatem Patris. Ita optimus Magister atque divinus, et maternum nomen, quod ei quasi privatum propriumque nuntiaverant, quia terrenum erat, in comparatione cœlestis propinquitatis abjecit : et eamdem cœlestem propinquitatem, in discipulis suis commemorans, quo sibi rursum consortio generis, cum cæteris sanctis virgo illa cohæreret, ostendit. Et ne isto saluberrimo magisterio, quo contemni carnalem affectum in parentibus docuit, adminiculum error acciperet, quo matrem habuisse a quibusdam negatur, alio loco discipulos monuit, ne se patrem in terris dicant habere, ut quomodo illos manifestum est habuisse patres, sic se habuisse matrem manifestaret, cujus tamen terrena cognatione contempta, contemnendarum talium necessitudinum discipulis præberet exemplum.

X. Hæc ergo interrumpuntur vocibus matris tuæ, et inter hæc locum invenit commemoratio prægnantis atque lactantis, ut de Adam et Eva, alius Adam nascereris et nutrireris? Respice potius, respice Adam secundum de cœlo, et porta cum cœlestis imaginem, sicut terreni portasti. Imo et hic habeant locum materna ipsa beneficia, quæ tibi ad enervationem cordis enumerantur : habeant prorsus locum ; noli esse ingratus, repende gratiam matri tuæ, repende spiritalia pro carnalibus, pro temporalibus sempiterna. Sed non vult sequi? non impediat. Non vult converti in melius? cave ne te in deterius pervertat, et evertat. Quid interest utrum in uxore, an in matre, dum tamen Eva in qualibet muliere caveatur? Nam ista umbra pietatis de foliis illius arboris venit,

quibus se primum parentes nostri in illa damnabili nuditate texerunt. Et quidquid in illis verbis atque suggestione quasi officium tibi charitatis obtendit, ut a germanissima atque sincerissima Evangelii charitate te detorqueat, ad astutiam serpentis pertinet, et ad duplicitatem regis illius, qui habet viginti millia, quam nos docemur decem millium, hoc est cordis, in qua Deum quærimus, simplicitate superare.

XI. His potius intende, charissime, et tolle crucem tuam et sequere Dominum. Nam cum te præsens animadverterem domesticis curis a divino studio retardari, ferri te potius et duci a cruce tua, non eam te ferre ac ducere sentiebam. Crucem enim nostram, quam Dominus portari a nobis jubet, ut eum expeditissimi sequamur, quid aliud quam mortalitatem carnis hujus significat? Ipsa enim nos cruciat donec absorbeatur mors in victoriam. Crux ergo hæc ipsa crucifigenda est, et transfigenda est clavis timoris Dei, ne solutis et liberis membris reluctantem portare non possis. Sequi enim Dominum nisi eam portans, omnino non vales. Nam quomodo eum sequeris, si non es ejus? « Qui autem Jesu Christi sunt, » ait Apostolus, carnem suam crucifixerunt cum passio- » nibus et desideriis [1]. »

XII. Si quid sane pecuniæ res tua familiaris habet, cujus te implicari negotio nec oportet nec decet, revera tribuendum est matri et domesticis tuis. Horum quippe indigentia, si pauperibus ut sis perfectus, instituisti distribuere talia tua, primum apud te locum obtinere debet. « Si quis enim suis et maxime domesticis, ait Apostolus, » non providet, fidem negavit, et est infideli deterior [2]. » Quibus ordinandis rebus, si ut collum exueres induendum sapientiæ vinculis: profectus a nobis es, quid tibi

[1] Galat. v, 24. — [2] I Tim. v, 8.

nocent, aut quo pacto te pervellunt matris lacrymæ fluentes carne, aut servi fuga, aut mors ancillarum, aut fratrum morbosa valetudo? Si est in te charitas ordinata, scias præponere majora minoribus, et misericordia moveri, ut pauperes evangelizentur, ne messis Domini copiosa, operariorum inopia, in prædam volucribus jaceat, et paratum habere cor ad sequendum Domini voluntatem, in eo quod vel flagellando vel parcendo agere statuerit cum servis suis : hæc meditare, in his esto, ut provectus tuus manifestus sit in omnibus. Obsecro te ut caveas ne majorem tristitiam des bonis fratribus torpore tuo, quam lætitiam alacritate jam dederas. Commendare te autem litteris quibus voluisti, tam superfluum putavi, quam si quisquam te mihi eodem modo commendare voluisset.

EPISTOLA CCXLIV [1].

Domino vere ac merito charissimo et prædicando fratri CHRISIMO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Augustinus Chrisimo, consolans ne deficiat in adversis.

I. RUMOR ad me detulit, Deus faciat ut non sit, sic te animo perturbatum, ut multum mirer prudentiam tuam et Christianum animum parum cogitare rerum terrenarum conditionem nullo modo æquari posse cœlestibus, ubi cor nostrum et spes nostra collocanda est. Vir cordate, numquid aut totum bonum tuum in his rebus erat, quas nunc videris amittere : aut tam magnum bonum illic deputabas, ut eo subtracto sic tenebrescat

[1] Alias LXXXIII. quæ autem 244 erat, nunc 79.

mens nimia tristitia, quasi lumen ejus, non Deus, sed terra sit? Audivi enim, jam dixi, (Deus faciat ut falsum audierim,) quod tibi manus etiam velles inferre, quod melius non credo aut ascendisse in cor tuum, aut exisse de ore tuo. Sed tamen quia ita perturbatus es, ut hoc de te dici potuerit, graviter de te contristatus, hoc litterarum alloquio putavi consolandam charitatem tuam; quanquam non dubitem Dominum Deum nostrum in corde tuo loqui meliora. Novi enim quam pio studio semper audieris verbum ejus.

II. Erige itaque animum frater in Christo charissime; Deus noster nec perit a suis, nec perdet suos: vult autem monere nos quam sint hæc fragilia et incerta, quæ nimis diligunt homines, ut solvamus ab eis vinculum cupiditatis, per quod implicatos nos trahunt, et totum amorem nostrum consuefaciamus in eum currere, in quo nulla damna timeamus. Ipse te hortatur per ministerium nostrum, viriliter cogites te fidelem esse Christianum, et ejus redemptum esse sanguine, qui non solum æterna sapientia, sed etiam humana præsentia docuit nos temperanter prospera sæculi hujus contemnere, et fortiter adversa tolerare, ejus felicitatis mercedem pollicens, quam nemo possit a nobis auferre. Scripsi sane etiam ad virum laudabilem Comitem, quam epistolam in tuo erit arbitrio, utrum dari velis. Nam per quem detur, non dubito deesse non posse, adjuvante Domino, vel episcopum vel presbyterum vel quemlibet.

EPISTOLA CCXLV[1].

Domino dilectissimo et venerabili fratri et consacerdoti Possidio, et qui tecum sunt fratribus, Augustinus et qui mecum sunt fratres, in Domino salutem.

Augustinus Possidio de cultu, fucis et in auribus, et de non ordinando quodam in parte Donati baptizato.

1. Magis quid agas cum eis qui obtemperare nolunt, cogitandum est, quam quemadmodum eis ostendas non licere quod faciunt. Sed nunc epistola sanctitatis tuæ, et occupatissimum me reperit, et celerrimus bajuli reditus neque non rescribere tibi, neque ad ea quæ consuluisti, ita ut oportet, respondere permisit. Nolo tamen de ornamentis auri vel vestis præproperam habeas in prohibendo sententiam, nisi in eos, qui neque conjugati, neque conjugari cupientes, cogitare debent quomodo placeant Deo[2]. Illi autem cogitant quæ sunt mundi, quomodo placeant vel viri uxoribus, vel mulieres maritis[3]. Nisi quod capillos nudare fœminas, quas etiam caput velare Apostolus jubet, nec maritatas decet. Fucari autem pigmentis, quo vel rubicundior vel candidior appareat, adulterina fallacia est, qua non dubito etiam ipsos maritos se nolle decipi, quibus solis permittendæ sunt fœminæ ornari, secundum veniam, non secundum imperium. Nam verus ornatus maxime Christianorum et Christianarum, non tantum nullus fucus mendax, ve-

[1] Alias LXXIII. quæ autem 245 erat, nunc 8. — [2] 1 Cor. VII, 33. — [3] 2 Cor. XI, 13.

rum ne auri quidem vestisque pompa, sed mores boni sunt.

II. Execranda autem superstitio ligaturarum, in quibus etiam inaures virorum in summis ex una parte auriculis suspensæ deputantur, non ad placendum hominibus, sed ad serviendum dæmonibus adhibetur. Quis autem possit speciales nefariarum superstitionum prohibitiones in Scripturis invenire, cum generaliter Apostolus dicat, « Nolo vos socios fieri dæmoniorum [1]? » et iterum, « Quæ enim consonantia Christi ad Belial [2]? » Nisi forte quia Belial nominavit, et generalem societatem dæmoniorum prohibuit, licet Christianis sacrificare Neptuno, quia nihil proprie de Neptuno vetitum legimus. Moneantur interim miseri, ut si obtemperare nolunt præceptis salubrioribus, saltem sacrilegia sua non defendant, ne majori se scelere implicent. Quid autem cum eis agendum sit, si solvere inaures timent, et corpus Christi cum signo diaboli accipere non timent? De ordinando autem qui in parte Donati baptizatus est [3], auctor tibi esse non possum. Aliud est enim facere si cogaris, aliud consulere ut facias.

[1] I Cor. x, 20. — [2] Id. vi, 15. — [3] Vide lib. 2. contra Crescon., cap. 13.

EPISTOLA CCXLVI[1].

AUGUSTINUS LAMPADIO.

Augustinus Lampadio, ostendens fatum in peccatis perperam excusari, quippe cujus vel ipsi mathematici nullam rationem habeant in subditis castigandis.

I. DE quæstione fati ac fortunæ, qua tuum animum non leviter moveri, et cum præsens essem adverti, et nunc tuis litteris gratius certiusque cognovi, rescriptum tibi non parvi voluminis debeo : quod Dominus præstabit ut ita explicem, quemadmodum novit tibi congruere ad salutem fidei tuæ. Non enim parvum malum est, perversis opinionibus non solum ad committendum blandimento voluptatis adduci, sed etiam ad defendendum peccatum a medicamento confessionis averti.

II. Illud sane quantocyus ac breviter noveris, omnes leges atque omnia instituta disciplinæ, laudes, vituperationes, exhortationes, terrores, præmia, supplicia, cæteraque omnia, quibus humanum genus administratur et regitur, penitus labefactari atque subverti, nihilque in eis omnino justitiæ remanere, nisi voluntas sit causa peccandi. Quanto ergo licentius et æquius mathematicorum improbamus errores, quam divinas leges, vel etiam domorum nostrarum curam damnare atque abjicere cogimur, quod nec ipsi mathematici faciunt? Nam cum aliquis eorum hominibus nummatis fatua fata vendiderit, mox ut oculum a tabellis eburneis ad domus

[1] Alias CCXLIII, quæ autem 246 erat, nunc 160.

suæ moderamen ac sollicitudinem revocaverit, non solum vocibus, sed etiam plagis emendat uxorem; non dico si petulantius jocantem, sed si immoderatius per fenestram aspicientem animadverterit. Quæ tamen si ei dicat, Quid me cædis? Venerem cæde si potes, a qua cogor hoc facere. Tum vero ille non curat quam vana verba componat fallendis extraneis, sed quam justa verbera imponat corrigendis suis.

III. Quando ergo quisque cum reprehendi cœperit, causam convertit in fatum, et ideo se culpari non vult, quia fato se dicit coactum fecisse id quod arguitur, redeat ad se ipsum, servet hoc in suis, non castiget servum furem, non de contumelioso filio conqueratur, vicino improbo non minetur. Quid enim horum faciens, juste facit, si omnes a quibus injurias patitur, non culpa sua, sed fato impelluntur ut faciant? Si autem jure proprio et patris-familias diligentia, quoscumque homines pro tempore in potestate habet, hortatur ad bonum, deterret a malo, imperat suæ voluntati ut obtemperent, honorat eos qui sibi ad nutum obediunt, vindicat in eos qui se contemnunt, rependit gratiam beneficis, odit ingratos; ego-ne expectabo ut contra fata disputem, cum tanta eum non verbis, sed factis eloqui deprehendam, ut prope manibus suis omnes mathematicorum capillos super capita eorum frangere videatur? His itaque paucis, si aviditas tua contenta non est, et librum aliquem de hac re, quem diutius legat, desiderat, patienter tibi sunt expectandæ vacationes nostræ, et rogandus Deus, qui et otium et facultatem satiando de hac re animo tuo tribuere dignetur. Ero tamen alacrior si et sæpe commemorare me litteris tuam non piguerit charitatem, et quid de hac epistola sentias rescribendo docueris.

EPISTOLA CCXLVII[1].

Domino dilectissimo Romulo filio Augustinus in Domino salutem.

Augustinus Romulum potentem hominem, quem in Christo genuerat, obsecrat, ne nimium acerbus et injustus exactor sit tributorum administratoribus suis solutorum : minitans ei, si tyrannice exigere pergat, extremum judicium.

I. Veritas et dulcis est et amara. Quando dulcis est, parcit; et quando amara, curat. Si non recusas bibere quod in hac epistola offero, probabis quod dixi. Utinam sicut mihi non obest, sic nec tibi obesset quiquid contumeliarum mihi irrogas ; et utinam vel tantum tibi obesset iniquitas quam miseris et pauperibus facis, quantum obest ipsis quibus eam facis. Illi enim ad tempus laborant, tu autem vide quid tibi thesaurizes in die iræ et revelationis justi judicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera sua. Cujus misericordiam deprecor, ut hic te corrigat[2], quomodo ipse novit, potius quam reservet in illum diem, quando nullus jam erit correctionis locus; ut qui tibi dedit timorem suum, propter quem de te non despero, aperiat tibi sensum, ut videas quæ facis, et exhorreas, et emendes. Parva enim et quasi nulla tibi videntur, quæ tam magna mala sunt, ut quando te domita cupiditas ea considerare permiserit, riges lacrymis terram, ut Deus misereatur tui. Aut si ego iniquus sum qui,

[1] Alias ccxv. quæ autem 247 erat, nunc 161. — [2] Rom. II, 6.

hoc tecum ago, ne miseri et egeni homines bis reddant quod debent, cum coloni actori suo dederint, subdito præposito et jubenti servientes, nec ille se accepisse negare potuerit. Si ergo ego iniquus sum, quia mihi videtur injustum ut bis exigantur, qui vix semel reddere sufficiunt; fac quod vis. Si autem tu vides, quia injustum est; fac quod decet, fac quod Deus jubet, et ego rogo.

II. Non pro illis magis, (novit ille quem timeo) sed pro te ipso te ipsum rogo, ut quomodo scriptum est: « Miserearis animæ tuæ placens Deo[1]. » Et modo quidem non rogandus, sed objurgandus es. Nam et hoc scriptum « est: Ego quem amo redarguo et castigo[2]. » Ego tamen si pro me rogandus esse, forte non te rogarem. Quia vero pro te rogandus es, rogo te iratum ut parcas tibi, ut placeris tibi, ut tibi placetur ille quem rogas. Misi ad te die sabbati, cum adhuc pranderes, ut non proficiscereris, nisi me vidisses: renuntiasti ita te esse facturum. Surrexisti die Dominico, et ut audivi, venisti in Ecclesiam, et orasti et profectus es, et me videre noluisti. Deus tibi ignoscat. Quid enim aliud tibi dicam, nisi quod ipse novit quia cupio. Sed scio quia nisi te correxeris, ille justus est. Cum autem tibi parcis, et mihi parcis. Neque enim tam miser sum et alienus a visceribus Christi, ut non gravissimo vulnere feriatur cor meum, quando sic agunt, quos in ejus Evangelio genui.

III. Iterum dicturus es, Non eis jussi ut darent Ponticano. Respondetur tibi, Sed jussisti ut servirent Ponticano: nec possent distinguere quousque servirent, et quousque non servirent, maxime cum ea peteret quæ se debere sciebant. Tuas autem litteras habere debuerunt, quas proferrent actori, si te nolente exigebat, et relege-

[1] Eccli. XXX, 24. — [2] Apoc. III, 19.

rent ei non se debere dare, nisi cum tuas litteras accepissent. Nam si verbo aliquando jussisti, ne actori aliquid darent, multum est ut meminerint, multum est ut tu ipse memineris, an vere jusseris, an ipsis jusseris, an aliis, an omnibus : maxime quia etiam nunc alteri actori audisti datam et salvam esse ipsam pecuniam, et non tibi displicuit quia dederunt. Sed cum ego dixissem, Quid si et iste intervertisset, ab ipsis iterum exigendum erat? rursus tibi cœpit displicere, quia dederunt : et cum mihi sæpe dixisses, nunquam te injunxisse vices tuas vel Valerio vel Aginesi, subito cum de vino ageretur quia debuerunt ostendere si acescere cœperat, et diceretur tibi quod absens erat ; credo excidit tibi, quid mihi toties dixeras, et dixisti, quia habuerunt Aginesi ostendere. ex ipsius agere arbitrio. Ibi ego cum dixissem, Certe vices tuas istis non soles injungere : respondisti : « Sed litteras meas » habebat Aginesis : » quasi semper illi quibus aliquid injungis, litteras tuas recitent rusticanis hominibus, ut credant quia tu jussisti. Sed quia eos vident tibi sic jungi non utique credunt temere illos aliquid audere præsumere, nisi a te data potestate. Ideoque inter ista incerta non apparet quid jubeas, nec possunt firmum aliquid retinere, nisi litteras tuas habuerint quas omnibus proferant, et nonnisi tuis litteris prolatis obtemperent, quando eis aliquid dandum est.

IV. Sed quid opus est tandiu tecum disputare et onerare verbis occupationes tuas, ut forte cum irasceris verbis meis, velis sævire in homines miseros. Illis imputabitur ad meritum bonum, quia pro salute tua, propter quam tibi tanta loquor, te patiuntur iratum : tibi autem nolo aliquid gravius dicere, ne putes me non timendo, sed male optando tale aliquid loqui. Time Deum si non vis decipi : ipsum testem invoco semper animam meam,

plus me tibi timere cum hæc dico. quam illis pro quibus apud te intercedere videor. Si credis, Deo gratias. Si autem non credis, consolatur me quod Dominus ait : « Dicite, Pax huic domui : et si est ibi filius pacis, re» quiescet super eum pax vestra : si quo minus, ad vos » revertetur [1]. » Dei misericordia te tueatur, domine dilectissime fili.

EPISTOLA CCXLVIII [2].

Domino sancto desiderabili, et in Christi honore suavissimo fratri SEBASTIANO AUGUSTINUS in Domino salutem.

Augustinus Sebastiano, de pia tristitia quam boni ferunt ex impietate malorum. Huic epistolæ subscripsit Alypius.

I. QUAMVIS ab animo nostro nullo modo te separatum esse permittat dulce vinculum charitatis, et indesinenter tuos sanctos mores atque colloquia recolamus : tamen bene fecisti, et gratias agimus, quod nobis etiam corporalis salutis tuæ nuntios apices mittendo, nos plurimum exhilarasti. Sensi autem in epistola tua, quod tædium te detinuerit a peccatoribus relinquentibus legem Dei. Illo enim spiritu vivis, quo dictum est : « Vidi insensatos, et » tabescebam [3]. » Pia est ista tristitia, et si dici potest Beata miseria, vitiis alienis tribulari, non implicari ; mœrere, non hærere, dolore contrahi, non amore attrahi. Hæc est persecutio, quam patiuntur omnes qui volunt in Christo pie vivere [4], secundum apostolicam mordacem

[1] Matth. x, 12. — [2] Alias CXLV. quæ autem 248 erat, nunc 263. — [3] Psal. CXVIII, 53, et 158. — [4] 2 Tim. III, 12.

veracemque sententiam. Quid enim hic magis persequitur vitam bonorum, quam vita iniquorum, non cum cogit imitari quod displicet, sed cum cogit dolere quod videt? Quoniam coram pio vivens impie, etsi non obligat consentientem, cruciat sentientem. Nam sæpe et diu impiorum corporibus a sæcularibus potestatibus, et quorumlibet vexationibus parcitur, piorum autem cordibus a malis hominum moribus nunquam usque ad hujus sæculi finem. Sic ergo potius impletur quod commemoravi dixisse Apostolum : « Quia omnes qui volunt in Christo » pie vivere persecutionem patientur; » et tanto amarius quanto interius, donec diluvium transeat ubi arca continet corvum et columbam.

II. Sed inhære frater illi a quo audisti : « Qui perse» veraverit usque in finem, hic salvus erit[1]. » Conjungere Domino, ut crescat in novissimis vita tua. Scio enim non deesse recreationem cordis de fratribus bonis. Huc adjunge promissiones Dei fideles, magnas, certas, sempiternas, ipsiusque tolerantiæ imperturbabilem ineffabilemque mercedem. Et vide quam verum Domino cantes : « Secundum » multitudinem dolorum meorum in corde meo, consola» tiones tuæ jucundaverunt animam meam [2]. » Mitte fratri Firmo litteras nostras. Sanctitatem tuam et familiam Dei, quæ tuo ministerio gubernatur, fratres et sorores quæ apud nos sunt nobiscum in Domino resalutant. *Et alia manu* : Incolumes pro nobis orteis dilectissimi et sancti fratres.

Ego Alypus impensissime saluto sinceritatem tuam, omnesque tibi in Domino conjunctos. Atque ut hanc tanquam meam epistolam deputes, peto. Et si enim aliam propriam mittere potuissem, tamen malui huic subscri-

[1] Matth. XXIV, 13. — [2] Psal. XCIII, 19.

bere, ut unanimitatem nostram una etiam pagina testaretur.

EPISTOLA CCXLIX[1].

Domino desiderantissimo et honorifica sinceritate charissimo fratri, et condiacono RESTITUTO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Augustinus Restituto, quatenus mali tolerandi in Ecclesia.

ÆSTUS indicantes piam flammam cordis tui, indicavit mihi fidelissimus, ut scis, particeps eorum, frater Deogratias. Lege itaque Tychonium quem bene nosti, non quidem omnia probaturus : nam quæ in illo cavenda sint, bene nosti. Hanc tamen quæstionem, quomodo in Ecclesia Dei si qua forte perversa vel etiam scelerata corrigere aut extinguere non valemus, salvo unitatis vinculo toleranda sint, strenue videtur mihi tractavisse atque solvisse. Quanquam in ejus litteris tantummodo intentione correcta, ad ipsos divinarum Scripturarum fontes recurrere nos oportet, ut ibi videamus quam pauca de hac re testimonia sententiarum, vel exempla gestorum posuit, et quam nemo possit omnia ponere, nisi qui pene omnes sanctorum librorum paginas in sua scripta transferre voluerit : ita prope nulla est, quæ nos non admoneat intus in ipsa societate Sacramentorum, quibus imbuimur ad vitam æternam, cum his qui oderunt pacem esse debere pacificos[1], donec ingemiscendo nostra longinqua pere-

[1] Alias LXIX. quæ autem 249 erat, nunc 94. — [2] Psal. CXIX, 7.

grinatio transeat ; atque in virtute Jerusalem matris æternæ securissima pace perfruamur, et in turribus ejus abundantia verorum fratrum, quorum nunc inter multos falsos gemimus paucitatem. Quæ est autem virtus illius civitatis, nisi Deus ejus Deus noster? Vides igitur in quo solo fiet pax, et singulis hominibus, qui secum sine illo bellum gerunt, etiam nullo extrinsecus oborto scandalo; et omnibus simul, qui quanquam in hac se vita diligant, et amicitiæ fidæ nexibus teneantur, tamen nec præsentia corporis nec consensione animi summe perfecteque copulantur. Confortetur cor tuum in Domino, memor nostri.

EPISTOLA CCL[1].

Domino dilectissimo et venerabili fratri et consacerdoti Auxilio, Augustinus in Domino salutem.

Augustinus senex Auxilio episcopo juveni, ut aut anathematis sententiam rescindat, aut doceat quibus adductus causis putet ob unius peccatum totam familiam excommunicari posse.

I. Vir spectabilis filius noster Classicianus, graviter apud me litteris questus est, quod sit anathematis injuriam a tua sanctitate perpessus : narrans quod venerit ad ecclesiam apparitione paucorum suæ potestati congrua comitatus, et egerit tecum, ne contra salutem suam faveres eis, qui per Evangelium pejerando, adjutorium violandæ fidei in ipsa fidei domo requirebant. Quos ta-

[1] Alias LXXV. quæ autem 250 erat, nunc 95.

men considerantes quid mali fecerint, non inde violenter abductos, sed sponte dicit egressos, atque hinc venerationem tuam ita sibi succensuisse, ut ecclesiasticorum confessione Gestorum cum omni domo sua anathematis sententia feriretur. Quibus litteris ejus lectis, non mediocriter æstuans, cogitationibus magna cordis tempestate fluctuantibus, apud charitatem tuam tacere non potui; ut si habes de hac re sententiam, certis rationibus vel Scripturarum testimoniis exploratam, nos quoque docere digneris, quomodo recte anathemetur pro patris peccato filius, aut pro mariti uxor, aut pro Domini servus, ut quisquam in domo etiam nondum natus, si eodem tempore, quo universa domus est anathemate obligata, nascatur, nec ei possit per lavacrum regenerationis in mortis periculo subveniri. Neque enim hæc corporalis est pœna, qua legimus quosdam contemptores Dei cum suis omnibus, qui ejusdem impietatis participes non fuerunt, pariter interfectos. Tunc quidem ad terrorem viventium mortalia corpora perimebantur, quandoque utique moritura. Spiritalis autem pœna, qua fit quod scriptum est, « Quæ ligaveris in terra, erunt ligata et » in cœlo[1], » animas obligat, de quibus dictum est, « Anima patris mea est, et anima filii mea est. Anima quæ » peccaverit, ipsa morietur[2]. »

II. Audisti fortasse aliquos magni nominis sacerdotes cum domo sua quempiam anathemasse peccantium? Sed forte si essent interrogati, reperirentur idonei reddere inde rationem. Ego autem, quoniam si quis ex me quærat, utrum recte fiat, quid ei respondeam non invenio; nunquam hoc facere ausus sum, cum de quorumdam facinoribus immaniter adversus Ecclesiam perpetratis, gravissime permoverer. Sed si tibi forte quoniam juste

[1] Matth. XVI, 1. — [2] Ezech. XVIII, 4.

fiat, Dominus revelavit, nequaquam juvenilem ætatem tuam, et honoris ecclesiastici rudimenta contemno: En assum, senex a juvene et episcopus tot annorum a collega necdum anniculo paratus sum discere, quomodo vel Deo vel hominibus justam possumus reddere rationem, si animas innocentes pro scelere alieno, ex quo non trahunt sicut ex Adam, in quo omnes peccaverunt, originale peccatum, spiritali supplicio puniamus[1]. Etenim Classiciani filius, etsi traxit ex patre primi hominis culpam sacro fonte baptismatis expiandam; tamen quidquid posteaquam genuit eum peccati pater ejus admisit, ubi particeps ipse non fuit, ad eum non pertinere quis ambigit? Quid dicam de conjuge? quid de tot animabus in universa familia? unde si una anima per istam severitatem, qua tota domus ista anathemata est, sine baptismate de corpore exeundo perierit, innumerabilium mors corporum, si de ecclesia homines innocentes violenter abstrahantur et interficiantur, huic damno non potest comparari. Si ergo de hac re potes reddere rationem, utinam et nobis rescribendo præstes ut possimus et nos: si autem non potes, quid tibi est inconsulta, commotione animi facere, unde si fueris interrogatus, rectam responsionem non vales invenire?

III. Hæc autem dixi, etiam si filius noster Classicianus aliquid admisit, quod tibi anathemate plectendum justissime videretur. Cæterum si veras ad me litteras misit, nec solus in domo sua debuit ista sententia coërceri. Sed hinc cum tua sanctitate nihil ago, nisi tantum peto ignoscas petenti veniam, si agnoverit culpam: si autem nihil eum peccasse prudenter agnoscis, quoniam ipse in domo fidei justius flagitabat fidem debere servari, ne ibi frangeretur ubi docetur: fac quod sanctum virum

[1] Rom. v, 12.

facere oportet, ut si tibi contigit tanquam homini, quod utique homo Dei dicit in Psalmo, « Turbatus est præ » ira oculus meus[1], » exclames ad Dominum, « Miserere » mei, Domine, quoniam infirmus sum[2]; » ut porrigat tibi dexteram suam, et comprimat iracundiam tuam, et tranquillet mentem tuam ad videndam faciendamque justitiam. Sicut enim scriptum est; « Iracundia viri jus- » titiam Dei non operatur[3]. » Nec arbitreris ideo nobis non posse subrepere injustam commotionem, quia episcopi sumus. Sed potius cogitemus inter laqueos tentationum nos periculosissime vivere, quia homines sumus. Aufer itaque Gesta ecclesiastica, quæ perturbatior fortasse fecisti, et redeat inter vos charitas, quam cum illo et catechumenus habuisti. Aufer litem et revoca pacem, ne tibi pereat homo amicus, et de vobis gaudeat diabolus inimicus. Potens est autem misericordia Dei nostri, quæ et me exaudiat orantem, ne mea tristitia de vobis augeatur, sed potius quæ est exorta sanetur, et erigat per gratiam suam, et lætificet juventutem tuam non contemnentem senectutem meam. Vale.

[1] Psal. vi, 8 — [2] Ibid. 3. — [3] Jacob. i, 20.

FRAGMENTUM.

Quod in veteri codice ecclesiæ Trecensis continente collectiones Cresconii et Ferrandi repertum est, cum titulo hîc affixo.

EX EPISTOLA AD CLASSICIANUM

QUI EXCOMUNICATUS FUERAT.

Ego propter eos, qui pro peccato unius animæ, totam domum ejus, id est, plurimas animas anathemate ligant, maxime ne ibi quisquam sine baptismate de corpore abcedat; et utrum non etiam de ecclesia pellendi sunt, qui eo confugiunt quo fidem fidejussoribus frangant, adjuvante Domino, et in concilio nostro agere cupio, et si opus fuerit ad Sedem apostolicam scribere; ut in his causis quid sequi debeamus concordi omnium auctoritate constituatur, atque firmetur. Illud plane non temere dixerim, quod si quisquam fidelium fuerit anathematus injuste, ei potius oberit qui faciet, quam ei qui hanc patietur injuriam. Spiritus enim sanctus habitans in sanctis, per quem quisque ligatur aut solvitur, immeritam nulli pœnam ingerit : per eum quippe diffunditur charitas in cordibus nostris, quæ non agit perperam.

[1] Habent Ansel. Luc. lib. 12, c. 66 et Gratiam caus. 11. q. 3. c. 87.

EPISTOLA CCLI[1].

Domino dilectissimo meritoque honorabili filio Pancario Augustinus in Domino salutem.

Augustinus Pancario de Secundino presbytero criminum quorumdam insimulato : contra quem accusationes hæreticorum admittere non vult catholicorum audire paratus.

Cum antequam veniret religio tua, presbyter Secundinus Germanicianensibus non displiceret, unde modo factum est ut eum, sicut scripsisti, etiam de nescio quibus criminibus accusare parati sint, nescio, domine dilectissime meritoque honorabilis fili. Verumtamen nullo modo nos possumus contemnere quod presbytero videntur objicere, tantum si catholici sunt qui objiciunt. Nam hæreticorum accusationes contra catholicum presbyterum admittere, nec possumus, nec debemus. Proinde hoc primo agat prudentia tua, ut hæretici non sint, ubi ante adventum tuum non fuerunt : et audiemus causam presbyteri, sicut eam oportet audiri. Illud sane moneo, quia dignaris, quoniam et salus et existimatio tua charissima nobis est, et ipsi Germanicianenses pertinent ad curam humilitatis nostræ, ut ea quæ a gloriosissimis Imperatoribus impetrasti, et ea quæ apud competentes judices egisti, fidenter allegare digneris; ut appareat omnibus, nihil te inordinate agere, ne iterum in causa vestra, qui de possessione contenditis, ipsi miseri fatigentur, et gravius afflicti dispereant. Simul

[1] Alias CCXII. quæ autem 251 erat, nunc 269.

etiam commendo ut ejusdem presbyteri domus non deripiatur, neque vastetur : nam de ecclesia sua nuntiatum est nobis, quod eam nescio qui velint deponere : sed non puto quod ullo pacto possit hoc a tua religione permitti.

EPISTOLA CCLII[1].

Domino dilectissimo meritoque honorabili et præferendo fratri FELICI, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Augustinus Felici, de pupilla quadam Ecclesiæ tutelæ commissa.

NOVIT, optime, religio tua quam curam tuendis cum omnibus hominibus, tum maxime pupillis Ecclesia vel episcopi debeant. Unde receptis litteris tuis, et exemplo litterarum viri spectabilis fratris nostri[2], nec potui nec debui passim puellam cuiquam committere, præsertim quia eam Ecclesiæ commendavit, domine dilectissime meritoque honorabilis et præferende frater. Proinde adventum ejus expecto, ut si quid fieri oporteat, ejus præsentia liberem, et faciam quod Dominus faciendum esse inspiraverit.

[1] Alias CCXVII. quæ autem 252 erat, nunc 179. — [2] *Forte* Rustici cui scribitur ep. 255.

EPISTOLA CCLIII[1].

Domino beatissimo et venerabili ac desiderabili fratri BENENATO, et qui tecum sunt fratribus, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Augustinus ad Benenatum, de eadem puella (ut videtur) in matrimonium non tradenda nisi viro catholico.

PER quem saluto sanctitatem tuam, de fide ejus et bono circa Ecclesiam studio gratulamur. Voluit autem ad tuam benignitatem cum litteris meis venire, domine dilectissime ac venerabilis frater. Et quoniam audivi quod de negotio illo transigere cogitas, si verum est (quod miror, si verum est) nosti quemadmodum debeas episcopali paternitate catholicæ Ecclesiæ providere; ut non cum quolibet id agas, si tamen, ut dixi, verum est quod audivi, sed potius cum domo catholica, cujus non solum nullam adversitatem, verumetiam fidele adjutorium habere possit Ecclesia.

[1] Alias CCXXXII, quæ autem 253. prima erat nunc 237 et quæ 253. secunda erat, nunc 103.

EPISTOLA CCLIV[1].

Domino beatissimo et venerabili ac desiderabili fratri et consacerdoti Benenato, et qui tecum sunt fratribus, Augustinus et qui mecum sunt fratres in Domino salutem.

Augustinus ad eumdem Benenatum, pronubum agentem Rustici filio.

Puella, de qua mihi scripsit sanctitas tua, in ea voluntate est, ut si ætas ei jam matura esset, nulli in nuptiis conveniret. In ea vero ætate est, ut si voluntatem nubendi haberet, nulli adhuc dari vel promitti deberet. Huc accedit, quia eam Deus in Ecclesia sic tuetur, ut contra improbos tueatur : non ut cui voluero tradi possit, sed ut a quo non oportet, rapi non possit, domine Benenate dilectissime et venerabilis frater. Conditio itaque quam insinuare dignatus es non mihi displicet, si nuptura est. Utrum autem nuptura sit etsi illud quod in ore habet magis optamus, nunc tamen ignoramus : quia in his annis est, ut et quod se dicit velle esse sanctimonialem, jocus sit potius garrientis, quam sponsio profitentis. Deinde habet materteram, cujus vir honorabilis frater noster Felix dum de hac re contulissem cum illo (neque enim possem aliter, vel deberem) non quidem invitus accepit, imo etiam gratulatus est ; sed jure amicitiæ non importune doluit, quod eis nihil inde sit scriptum. Fortassis enim quæ nunc non apparet, apparebit et mater, cujus voluntatem in tradenda filia omnibus, ut arbitror, na-

[1] Alias CCXXXIII. quæ autem 254 erat, nunc 104.

tura præponit : nisi eadem puella in ea jam ætate fuerit, ut jure licentiore sibi eligat ipsa quod velit. Illud quoque cogitet sinceritas tua, quia si mihi de nuptiis ejus potestas summa ac tota tribuatur, atque ipsa quoque jam matura et nubere volens, cui voluero se tradendam sub Deo judice mihi committat; sic dico, et verum dico, mihi placere istam conditionem, ut propter Deum judicem non possim respuere meliorem : quæ utrum adventura sit, utique incertum est. Quapropter videt charitas quanta consideranda concurrant, ut nunc a me cuiquam promitti omnino non possit.

EPISTOLA CCLV[1].

Domino dilectissimo et merito prædicabili ac suspiciendo filio Rustico, Augustinus in Domino salutem.

Augustinus ad Rusticum, de puella in connubium ejus filio petita.

Quamvis tibi et universæ domui tuæ omnia bona optem, nec tantum ad felicitatem præsentis sæculi pertinentia, verumetiam ad vitam futuram atque sempiternam, quæ tibi nondum credenda persuasa est : tamen quæ me moveant, ut de puella, quam petis, nihil adhuc audeam polliceri, quantum sufficere visum est, sancto fratri et coëpiscopo meo Benenato rescripsi, domine dilectissime et venerabilis fili. Si enim tu, cum certissime noveris, etiam si nostræ absolutæ sit potestatis, quamlibet puellam in conjugium tradere, tradi a nobis Chris-

[1] Alias CCXXXIV. quæ autem 255 erat, nunc. 108.

tianam nisi Christiano non posse : nihil tamen mihi tale de filio tuo, quem adhuc paganum audio, promittere voluisti : quanto magis ego, propter illa, quæ in Epistola memorati fratris mei legere poteris, quidquam de illius puellæ connubio spondere non debeo, etiamsi quod dixi de filio tuo non tantum promissum tenerem, sed jam etiam factum esse gauderem ?

EPISTOLA CCLVI[1].

Domino merito prædicando sinceriterque charissimo ac desiderantissimo fratri CHRISTINO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Officiose Augustinus ad Christinum scribit.

EPISTOLAM meam desiderare te, mihi tua Epistola nuntiavit. Frater autem Jacobus ejus desiderii erga nos tui locupletior testis accessit, quia plura mihi de te suavia atque in se ipso experta locutus est, quam illa parva chartula potuit. Unde tuæ benignitati congratulor, et de tuo pectore Christiano Domino Deo nostro, cujus hæc dona sunt, gratias ago, domine merito prædicande sinceriterque charissime ac desiderantissime frater. Quod autem petis, ut litteris te quæram ; ego te affectu quæro, qui omnes litteras superat : et ubi te quæram quod bene intelligas, novi. Quantum autem ad me legendum attinet, magis vereor in manibus vestris loquacitatem meam reprehendi, quam eloquium requiri. Illud breviter dixerim, quod diuturna cogitatione si ruminaveris, senties quid

[1] lias ccxxvi. q uæ autem 256 erat, nunc 216.

sapiat : Cum in itinere Dei faciliora et fructuosa ignava formidine fugiuntur, in itinere sæculari duriora et sterilia ærumnoso labore tolerantur. Incolumis in Christo vigeas et proficias, domine merito prædicande sinceriterque charissime ac desiderantissime frater.

EPISTOLA CCLVII[1].

Domino eximio meritoque honorabili, et suspiciendo filio Orontio Augustinus.

Augustinus Orontio resalutans illum.

Ago gratias quod adventum eximietatis tuæ litteris etiam prævenire dignatus es, et ante contuitum misisti colloquium, ut tuo prius affatu quam aspectu frueremur, et diu desideratam notitiam epistolari solatio quodammodo prægustantes expectaremus avidius et ardentius, quod jucundius gratiusque caperemus Domine eximie meritoque honorabilis et suscipiende fili. Reddo itaque meritis tuis et præcurrentibus officiis debitum resalutationis obsequium, incolumitatem tuam gaudens nuntiatam, optansque continuam. Et quod rescripta exiguitatis meæ jure prærogatæ benevolentiæ reposcendo addidisti, dicens : « Si tamen id de tanta sanctitate possumus promereri : » nullo modo audeo desperare, sanctitatis ejusdem, cujus haustu pro nostro modulo aliquid sumus, ipsum fontem non solum laudandum, verumetiam nobiscum participandum, et tuæ prudentiæ placiturum, ut Deus incomparabiliter atque incommutabiliter bonus,

[1] Alias CXXIII. quæ autem 257 erat, nunc 142.

qui per suam potentiam tam bonæ tuæ mentis est institutor, sic etiam per gratiam restitutor. Incolumem te Deus omnipotens felicioremque tueatur domine eximie meritoque honorabilis ac suscipiende fili.

EPISTOLA CCLVIII[1].

Domino merito suscipiendo et in Christo dilectissimo ac desiderantissimo fratri MARTIANO, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Augustinus Martiano veteri amico gratulatur, quod catechumenus sit factus, hortans illum ut fidelium sacramenta percipiat.

ABRIPUI, vel potius obripui, et quodam modo furatus sum memetipsum multis occupationibus meis, ut tibi scriberem antiquissimo amico, quem tamen non habebam quandiu in Christo non tenebam. Nosti quippe ut definierit amicitiam « Romani, ut ait quidam, maximus auctor Tullius eloquii. » Dixit enim et verissime dixit : « Amicitia est rerum humanarum et divinarum cum benevolentia et charitate consensio[2]. » Tu autem, mi charissime, aliquando mihi consentiebas in rebus humanis, cum eis more vulgi frui cuperem, et mihi ad ea capessenda, quorum me pœnitet, favendo velificabas, imo vero vela cupiditatum mearum cum cæteris tunc dilectoribus meis inter præcipuos aura laudis inflabas. Porro in rebus divinis, quarum mihi illo tempore nulla eluxerat veritas, utique in majore illius definitionis parte nostra amicitia

[1] Alias CLV. quæ autem 258 erat, nunc 158.— [2] Lucanus lib. 7 et Cicero pro Læl. 20.

claudicabat. Erat enim rerum tantummodo humanarum; non etiam divinarum, quamvis cum benevolentia et charitate consensio.

II. Et postea quam illa cupere destiti, tu quidem perseverante benevolentia, salvum me esse cupiebas salute mortali, et ea rerum prosperitate felicem, quam mundus optare consuevit. Et jam sic itaque aliquantum tibi erat mecum rerum humanarum benevola et chara consensio. Nunc vero quantum de te gaudeo, quibus explicem verbis, quando eum quem quoquo modo habui diu amicum, habeo jam verum amicum. Accessit enim etiam rerum consensio divinarum; quoniam qui mecum temporalem vitam quondam jucundissima benignitate duxisti, nunc spe vitæ æternæ mecum esse cœpisti. Modo vero etiam de rebus humanis inter nos nulla dissensio est, qui eas rerum divinarum cognitione pensamus, ne plus eis tribuamus, quam modus earum justissime postulat; nec eas in aliquo contemptu abjiciendo, Creatori earum Domino rerum cœlestium atque terrestrium faciamus injuriam. Ita fit ut inter quos amicos non est rerum consensio divinarum, nec humanarum plena esse possit ac vera. Necesse est enim ut aliter quam oportet humana æstimet, qui divina contemnit, nec hominem recte diligere noverit, quisquis eum non diligit qui hominem fecit. Proinde non dico nunc mihi plenius amicus es, qui eras ex parte; sed quantum ratio indicat, nec ex parte eras, quando nec in rebus humanis mecum amicitiam veram tenebas. Rerum quippe divinarum, ex quibus recte humana pensantur, socius mihi nondum eras, sive quando nec ipse in eis eram, sive postea quam ego eas utcumque sapere cœpi, a quibus tu longe abhorrebas.

III. Nolo autem succenseas, nec tibi videatur absurdum, quod illo tempore cum in vana hujus mundi æs-

tuarem, quamvis me multum amare videreris, nondum eras amicus meus, quando nec ipse mihi amicus eram, sed potius inimicus. Diligebam quippe iniquitatem, et vera quidem divina sententia est, qua scriptum est in sanctis Libris : « Qui autem diligit iniquitatem, odit » animam suam[1]. » Cum ergo odissem animam meam, verum amicum quomodo habere poteram, ea mihi optantem in quibus ipse me ipsum patiebar inimicum? Cum vero benignitas et gratia Salvatoris nostri illuxit mihi, non secundum merita mea, sed secundum ipsius misericordiam, tu ab hac alienus, quomodo esse poteras amicus meus, qui unde beatus esse possem penitus ignorabas, et non in hoc me amabas, in quo mihi ipse jam fueram utcumque amicus effectus?

IV. Gratias itaque Deo, quod te mihi amicum facere tandem aliquando dignatur. Nunc enim nobis est rerum humanarum et divinarum cum benevolentia et charitate consensio in Christo Jesu Domino nostro verissima pace nostra. Qui duobus præceptis cuncta præconia divina conclusit, dicens : « Diliges Dominum Deum tuum ex » toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente » tua, et diliges proximum tuum tanquam te ipsum. In » iis duobus præceptis tota Lex pendet et Prophetæ[2]. » In illo primo rerum divinarum, in hoc secundo rerum humanarum est cum benevolentia et charitate consensio. Hæc duo si mecum firmissime teneas, amicitia nostra vera ac sempiterna erit; et non solum nos invicem, sed ipsi etiam Domino sociabit.

V. Quod ut fiat, exhortor gravitatem et prudentiam tuam, ut jam etiam fidelium sacramenta percipias : decet enim ætatem, et congruit, quantum credo, moribus tuis. Memento quid mihi dixeris profecturo, comicum

[1] Psal. x, 6. — [2] Matth. xxii, 37.

quidem de Terentio (si recolis) versum, sed tamen aptissimum et utilissimum.

Nunc hic dies vitam aliam affert, alios mores postulat [1].

Quod si veraciter dixisti, sicut de te dubitare non debeo, jam profecto sic vivis ut sis dignus baptismo salutari remissionem præteritorum accipere peccatorum. Nam omnino non est cui alteri præter Dominum Christum dicat genus humanum;

Te duce si qua manent sceleris vestigia nostri,
Irrita perpetua solvent formidine terras [2].

Quod ex Cumæo, id est, ex Sibyllino carmine se fassus est transtulisse Virgilius; quoniam fortassis etiam illa vates aliquid de unico Salvatore in spiritu audierat, quod necesse habuit confiteri. Hæc tibi, domine merito suscipiende, et in Christo dilectissime ac desiderantissime frater, sive pauca, sive forsitan multa sint, utcumque occupatissimus scripsi: tua sumere rescripta desidero, et te nomen dedisse inter competentes, vel daturum esse, jamjamque cognoscere. Dominus Deus noster, in quem credidisti, et hîc et in futuro sæculo te conservet, domine merito suscipiende, et in Christo dilectissime ac desiderantissime frater.

[1] Ter Andr. Act. 1, 2. — [2] Virgilius Eclog. 4.

EPISTOLA CCLIX[1].

Domino dilectissimo et honorabili fratri CORNELIO, AUGUSTINUS.

Augustinus Cornelio scortis dedito, admonens illum ut Cyprianæ uxoris defunctæ pudicitiam imitetur : si velit illius impetrare laudes.

I. SCRIPSISTI mihi ut ad te aliquam prolixam Epistolam consolatoriam darem, quod graviter optimæ uxoris morte movereris, sicut sanctum Paulinum ad Macarium fecisse meministi. Et illa quidem anima in societatem recepta fidelium atque castarum, laudes nec curat, nec quærit humanas : sed quia propter eos fiunt ista, qui vivunt, prius est ut tu, qui consolari ejus laude desideras, ita vivas, ut illic ubi ipsa est, esse merearis. Neque enim dubito quod eam non credas ibi esse, ubi illæ sunt quæ vel adulteris lectulum conjugalem polluerunt, vel nullo conjugio deligatæ fornicatione fluxerunt. Quare de illius laude viro longe dissimili quasi fugare velle mœstitiam, adulatio est, non consolatio. Nam si eam diligeres sicut ipsa te dilexit, servasses ei quod tibi ipsa servavit. Et cum illa si prior obiisses, nullo modo credenda sit cuiquam fuisse nuptura, nonne si vere obitum ejus laudibus ejus consolandus doleres, ne unam quidem ac licitam post illam conjugem quæreres?

II. Hîc tu dicturus es. Quid mecum aspere agis? quid dure objurgas? Nonne inter hæc verba ecce senuimus,

[1] Alias cxxv. quæ autem 259 erat, nunc 151.

dum vita ducitur prius finienda quam corrigenda? Vis ut ignoscam exitiabili securitati tuæ? quanto satius tu ignoscis si non amabili, certe miserabili sollicitudini meæ? Inimico quidem animo Tullius invehebatur, et longe alia erat terrenam rempublicam gubernantis intentio, et tamen ait : « Cupio, Patres conscripti, me esse clementem, cupio in tantis reipublicæ periculis non dissolutum videri[1]. » Quanto justius ego dico, cum ipse noveris quam tibi amicum animum geram, in æternæ civitatis servitio constitutus minister verbi sacramentique divini : Cupio, frater Corneli, me esse clementem, cupio in tantis tuis meisque periculis non dissolutum videri?

III. Plebs mulierum excubat lateribus tuis, crescit in dies pellicum numerus, ejusdem autem numeri dominum, imo vero servum insatiabili per tot scorta libidine diffluentem, et laudes defunctæ castæ conjugis a nobis velut ad mitigandam mœstitiam suam jure amicitiæ flagitantem episcopi patienter audimus? Qui cum esses, non dicam catechumenus, sed in errore nobiscum perniciosissimo constitutus juvenis, junioribus nobis, ab hoc te vitio temperantissima voluntate correxeras; quo non post longum tempus sordidius revolutus, deinde in extremo vitæ periculo baptizatus, non dicam te sene, sed etiam nobis certe jam senibus et insuper episcopis nondum emendaris. Vis de bonæ uxoris morte per nos consolari, nos de hac tua veriore morte quis consolatur? An quia non possumus oblivisci tanta erga nos merita tua, ideo cruciandi adhuc sumus moribus tuis, ideo cotemnendi, et pro nihilo habendi, quando gemimus ad te de te? Sed fatemur nos non esse aliquid ad te corrigendum ac sanandum; Deus attendatur, Christus cogitetur, Apostolus audiatur dicens : « Tollens ergo membra Christi, faciam

[1] Cicero pro S. Rosc.

» membra meretricis[1]? » Si qualiscumque episcopi amici tui verba spernis in corde tuo, corpus Domini tui cogita in corpore tuo. Postremo quomodo de die in diem differendo peccas, cum extremum diem tuum nescias?

IV. Nunc probabo quas tu ab ore nostro laudes Cyprianæ desideres. Certe si adhuc in schola rhetorum verba discipulis venderem, prius ab eis mercedem sumerem. Vendere tibi volo laudem pudicissimæ conjugis tuæ, prius mihi mercedem da, pudicitiam tuam. Da, inquam, et accipe. Humanum dico propter infirmitatem tuam; puto quod non sit apud te digna Cypriana, cujus laudibus anteponis amorem concubinarum tuarum : quod utique facies, si permanere in illo amore, quam ad istas laudes pervenire malueris. Quid mihi vis extorquere poscendo, cum pro te videas esse quod posco? Quid precaris subjectus, quod potes jubere correctus? Mittamus munera spiritalia conjugi tuæ, tu imitationem, ego laudem. Quanquam, sicut supra dixi, laudem ab hominibus jam illa non quærat; imitationem vero tuam tantum quærit etiam defuncta, quantum te dilexit etiam dissimilem viva. Faciam de illa quod vis, cum tu feceris quod et ego volo et illa.

V. Si enim dives ille superbus atque impius, sicut in Evangelio Dominus loquitur, qui induebatur purpura et bysso, et epulabatur quotidie splendide[1], cum malorum meritorum pœnas apud inferos lueret, neque de digito contempti ante januam suam pauperis aquæ stillam impetrare valuisset, recordatus est quinque fratres suos, et rogavit ad eos eumdem pauperem mitti, cujus requiem in sinu Abrahæ longe prospiciebat, ne et ipsi venirent in illum locum tormentorum : quanto magis tua conjux te recordatur? quanto magis te casta non vult ad pœnas

[1] I Cor. VI, 15. — [2] Luc. XVI, 19.

venire mœchorum, si fratres suos nec superbus ad pœnas venire voluit superborum? Et cum frater nollet fratribus in malis se esse conjunctum, quanto minus vult in bonis constituta conjux virum in malis habere separatum? Lege ipsum locum in Evangelio: « Christi est vox pia; crede » Deo[1]. » Doles videlicet conjugem mortuam, et putas si eam laudavero, quod meis affatibus consolaberis; disce quod doleas si cum illa non eris. An magis tibi dolendum est, quod a me nondum laudatur, quam mihi quod a te non amatur? Nam utique si amares, cum illa esse post mortem desiderares, quo profecto non eris, si qualis es talis eris. Ama ergo cujus exigis laudem, ne quod mendaciter exigis, juste denegem. *Et alia manu:* Dominus nobis præstet de tua salute gaudere, domine dilectissime et honorabilis frater.

EPISTOLA CCLX[2].

Domino vere prædicabili ac nimium suspiciendo, omnique laudum genere prosequendo patri AUGUSTINO, AUDAX in Domino salutem.

Audax Augustino flagitans mitti sibi prolixiorem epistolam.

« Habeo gratiam beatitudini tuæ, quod libenter mei sumpseris tentamenta sermonis. Tunc enim bonæ fidei filiis datur audacia, cum paterni fontis imbribus fuerit

[1] Ex Paulino supra in epist. 32. — [2] Alias CXXXIX. quæ autem 260 erat, nunc 180.

irrorata. Provocavi itaque te dulcis antistes, non ut prælargi pectoris pusillum libamen acciperem, sed ut ingens divitis ubertim flumen haurirem. Thesaurum sapientiæ desideravi, sed minus accepi quam volui, licet minus non debet dici, sed munus, quod oraculum Legis contulerit Augustinus, sacrator justitiæ, instaurator spiritalis gloriæ, dispensator salutis æternæ. Tam tibi mundanus orbis notus est, quam notatus : tam tu ei cognitus, quam probatus. Opto itaque sapientiæ floribus pasci, et vivi fontis haustibus irrigari. Præsta cupienti quod utrique prosit. Potest enim seminudi roboris velamen genitale viridari, si meruerit tuis sensim fluentis augeri. Itaque humilitatis meæ præsentiam spondeo non tam stylo quam voto, si venerabilitatis tuæ scripta pro visu relegero. Divina te clementia tueatur annis innumeris Domine venerabilis. »

Cur mihi fons orbis parvo sermone meavit ?
An minus apta suis speravit corda fluentis ?
Cum pateat mens omnis, aquis spectetque loquacem
Religionis opem gratos da sensibus imbres,
Expectat quos plena fides Christi de stipite pendens.

EPISTOLA CCLXI [1].

Domino dilectissimo et in Christo prædicando, nimiumque desiderabili fratri Audaci, Augustinus in Domino salutem.

Augustinus Audaci excusat occupationes suas, admonens ut vel intendat evolvendis ipsius libris, vel præsens audiat ipsum loquentem.

I. Brevem Epistolam tuam, sed plane vehementem flagitatricem prolixæ Epistolæ meæ, non invitus, imo etiam lætus accepi. Non quod facile sufficerem aviditati, sed quod gratularer charitati tuæ; quia etsi non de idoneo expetis, bonum est tamen quod expetis. Et ad longam quidem Epistolam conscribendam magis mihi otium quam facultas desit, occupatissimo scilicet ecclesiasticis curis, a quibus pauculæ temporum stillæ vix recreant, vel cogitantem aliquid, vel ea quæ magis urgent et mihi videntur pluribus profutura dictantem, vel reficientem corporis vires nostræ necessarias servituti. Nam verba non desunt, quibus possit multa charta compleri, sed quod a nobis in eadem sermonis prolixitate desideras, ad hoc me idoneum non esse respondeo. Thesaurum enim sapientiæ te desiderasse dixisti, sed minus accepisse quam voluisti, cum ego ex illo thesauro mendicabunda prece quotidianam stipem rogem, vixque impetrem.

II. « Oraculum autem Legis » quomodo sum, de cujus latis atque abditis penetralibus nescio longe plura quam scio, ejusque multiplices sinus opacosque secessus ad-

[1] Alias CXL. quæ autem 261 erat, nunc 209.

ire ac penetrare non valeo sicut volo, et me non aliud quam minus dignum esse cognosco? « Porro sacrator justitiæ » quis ego, cui me sacratum esse permagnum est? Jamvero quod « Instauratorem spiritalis gloriæ » me appellas, da veniam, multum cui loquaris ignoras. Ipse quippe adhuc in hac gloria sic instauror, ut de die in diem non solum quantum accedam, sed utrum omnino aliquid accedam, latere me fatear. « Dispensator plane » salutis æternæ [1], » cum cæteris innumerabilibus conservis meis sum. Quod si volens facio, mercedem habeo : si autem invitus, tantum dispensatio mihi credita est : neque enim esse salutis illius dispensatorem per verbum ac sacramentum, jam hoc est etiam esse participem. Nam si per bonos non dispensaretur, non recte Apostolus diceret : « Imitatores mei estote sicut et ego Christi [2]. » Rursus si per malos non dispensaretur, non de quibusdam Dominus diceret : « Quæ dicunt, facite ; quæ autem fa- » ciunt, facere nolite : dicunt enim, et non faciunt [3]. » Multi ergo dispensatores sunt, per quorum ministerium pervenitur ad æternam salutem [4]. Sed quæritur inter dispensatores ut fidelis quis inveniatur ; et inter ipsos fideles, in quorum me numero ille qui non fallitur computet, alius est sic, alius autem sic [5] ; sicut unicuique Deus partitus est mensuram fidei [6].

III Itaque, frater charisime atque dulcissime, pascat te Dominus potius sapientiæ floribus, et vivi fontis haustibus irriget. Si quid autem per operulam meam religiosissimo studio tuo conferri posse arbitraris, quia et capacem te esse intelligo, et avidum sentio, magis in alia nostra opuscula, quæ multis voluminibus comprehenduntur, tibi animus intendendus est, quam per Epistolas aliquid

[1] I Cor. v, 19. — [2] Id. iv, 16. — [3] Matth. xxiii, 3. — [4] I Cor. iv, 2. — [5] Id. vii, 7. — [6] Rom. xii, 3.

sperandum, quod tuum desiderium possit explere. Aut certe in præsentia sume quod potero, quam te puto tuam nobis ideo non exhibere, quia non vis. Quid enim magnum est adjuvante Domino, ut homo liber a cujusquam loci munere venias ad nos, sive nobiscum diu futurus, sive peracto saltem pauxillo temporis rediturus?

IV. Ecce pene factum est, quod in quinque versuum tuorum tertio posuisti, ut magis loquacem quam eloquentem haberes Epistolam meam. Quod autem in quinto atque ultimo versu septem pedes sunt, nescio utrum numerus tuum fefellit auditum, an experiri voluisti, utrum ego adhuc ista dijudicare meminerim, quæ forte jam obliti sunt, qui talium aliquando studiosi postea plurimum in ecclesiasticis litteris profecerunt.

V. Psalterium a sancto Hieronymo translatum ex Hebræo non habeo. Nos autem non interpretati sumus, sed codicum latinorum nonnullas mendositates ex græcis exemplaribus emendavimus. Unde fortassis fecerimus aliquid commodius quam erat, non tamen tale quale esse debebat. Nam etiam nunc, quæ forte nos tunc præterierunt, si legentes moverint, collatis codicibus emendamus. Ita illud quod perfectum est, tecum nos quoque requirimus.

EPISTOLA CCLXII[1].

Dominæ religiosissimæ filiæ Ecdiciæ Augustinus in Domino salutem.

Augustinus Ecdiciæ, quæ nesciente viro suo, bona sua in eleemosynam distribuerat, et vidualem habitum induerat, correctionem adhibet quam acerrimam, injungens ut super his faciat satis viro suo.

I. Lectis litteris reverentiæ tuæ, et earum perlatore interrogato quæ interroganda restabant, vehementer dolui, sic te voluisse agere cum marito ut ædificium continentiæ, quod in eo jam construi cœperat, amissa perseverantia in adulterii ruinam miserabiliter laberetur. Cum enim lugendus esset, si post continentiam votam Deo, jamque actu ipso moribusque susceptam reverteretur ad conjugis carnem : quanto magis nunc demersus in interitum profundiorem lugendus est, qui tam abrupta dissolutione mœchatur, iratus tibi, perniciosus sibi, tanquam in te acerbius sæviat, si ipse pereat? Hoc autem tantum mali accidit, dum tu ejus animum non qua debuisti moderatione tractasti : quia etsi carnali consortio jam ex consensu vobis non miscebamini, in cæteris tamen rebus conjugali obsequio viro tuo mulier servire debuisti, præsertim cum ambo essetis membra corporis Christi. Et utique si maritum infidelem fidelis habuisses, agere te conversatione subdita oportuit, ut eum Domino lucrareris, sicut Apostoli monuerunt[2].

[1] Alias CXCIX. quæ autem 262 erat, nunc 229. — [2] I Cor. VII, I.

II. Omitto enim quod ipsam continentiam, illo nondum volente, non secundum sanam doctrinam te suscepisse cognovi. Neque enim corporis tui debito fraudandus fuit, prius quam ad illud bonum quod superat pudicitiam conjugalem tuæ voluntati voluntas quoque ejus accederet : nisi forte non legeras nec audieras, vel non attenderas, Apostolum dicentem : « Bonum est homini mulierem non tangere : propter fornicationes autem unusquisque uxorem suam habeat, et unaquæque suum virum habeat. Uxori vir debitum reddat, similiter autem et uxor viro. Uxor non habet potestatem corporis sui, sed vir : similiter autem et vir non habet potestatem corporis sui, sed mulier ; nolite fraudare invicem, nisi ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi ; et iterum ad idipsum estote, ne vos tentet Satanas propter intemperantiam vestram[1]. » Secundum hæc verba apostolica, etiamsi se ipse continere voluisset, et tu noluisses, debitum tibi reddere cogeretur, et illi Deus imputaret continentiam, si non suæ, sed tuæ cedens infirmitati, ne in adulterii damnabile flagitium caderes, maritalem tibi concubitum non negaret; quanto magis te quam magis subjectam esse decuerat, ne ipse quoque in adulterium diabolica tentatione traheretur, in reddendo hujus modi debito voluntati ejus obtemperare convenerat, cum tibi voluntatem continendi acceptaret Deus, quia propter ea non faceres ne periret maritus ?

III. Sed hoc, ut dixi, omitto, quoniam postea tibi nolenti sibi ad reddenda conjugalia debita consentire, ad eadem continentiæ pacta ipse consensit, et tecum continentissime diu vixit, suoque consensu a peccato illo, quo ei debitum carnis negabas, ipse te absolvit. Non ergo jam in tua causa ista vertitur quæstio, utrum

[1] 1 Cor. VII, 1.

redire debeas ad concubitum viri. Quod enim Deo pari consensu ambo voveratis, perseveranter usque in finem reddere ambo debuistis : a quo proposito si lapsus est ille, tu saltem constantissime persevera. Quod te non exhortarer, nisi quia tibi ad hoc ipse consenserat. Nam si nunquam tenuisses ejus assensum, numerus te nullus defendisset annorum, sed post quantumlibet tempus me consuluisses, nihil tibi aliud responderem, nisi quod ait Apostolus ; « Uxor non habet potestatem corporis » sui, sed vir[1]. » De qua potestate sic tibi jam permiserat continentiam, ut eam tecum et ipse susciperet.

IV. Sed illud est quod minus te observasse contristor, quia tanto humilius et obedientius ei obsequi in domestica conversatione debuisti, quanto ille religiosius tibi rem tam magnam etiam imitando concesserat. Non enim quia pariter temperabatis a commixtione carnali, ideo tuus maritus esse destiterat ; imo vero tanto sanctius inter vos conjuges manebatis, quanto sanctiora concorditer placita servabatis. Nihil ergo de tua veste, nihil de tuo auro vel argento vel quacumque pecunia, aut rebus ullis terrenis tuis sine arbitrio ejus facere debuisti, ne scandalizares hominem, qui Deo tecum majora voverat ; et ab eo quod de tua carne licita potestate posset exigere, continenter abstinuerat.

V. Denique factum est ut vinculum continentiæ, quo se dilectus ille innexuerat, contemptus abrumperet, et iratus tibi non parceret sibi. Sicut enim mihi retulit perlator epistolæ tuæ, cum cognovisset quod omnia vel pene omnia, quæ habebas, nescio quibus duobus transeuntibus monachis tanquam pauperibus eroganda donaveris ; tunc ille detestans eos tecum, et non Dei servos, sed domus alienæ penetratores et tuos captivatores et

[1] I Cor. VII, 4.

depredatores putans, tam sanctam sarcinam, quam tecum subierat, indignatus abjecit. Infirmus enim erat, et ideo tibi, quæ in communi proposito fortior videbaris, non erat præsumptione turbandus, sed dilectione portandus : quia etiamsi ad ipsas eleemosynas largius faciendas forte pigrius movebatur, posset et ista condiscere, si tuis inopinatis non feriretur expensis, sed expectatis invitaretur obsequiis; ut etiam hoc quod temere sola fecisti, multo consultius dilectione concordi, multoque ordinatius et honestius ambo faceretis; nec blasphemarentur servi Dei, si tamen hoc fuerunt, qui marito absente atque nesciente, ab ignota muliere et ab aliena uxore tanta sumpserunt; et laudaretur Deus in operibus vestris, quorum esset tam fida societas, ut a vobis communiter teneretur, non solum summa castitas, verumetiam gloriosa paupertas.

VI. Nunc autem inconsiderata festinatione attende quid feceris. Ut enim de illis monachis, a quibus te ipse non ædificatam, sed spoliatam esse conqueritur, ego bene sentiam; nec homini præ ira turbatum oculum habenti, contra Dei fortasse famulos facile consentiam; numquid tantum bonum est, quod pauperum carnem largioribus eleemosynis refecisti, quantum malum est, quod viri tui mentem a tam bono proposito subruisti? An cujusquam tibi temporalis salus charior esse debuerat, quam hujus æterna? Nonne si ampliorem misericordiam cogitans, ideo pauperibus res tuas erogare differres, ne scandalizatus maritus tuus Deo periret, uberiores tibi Deus eleemosynas imputaret? Proinde si recolis quid acquisiveras, quando lucrata fueras virum tuum, ut tecum Christo sanctiore castitate serviret; intellige per illas eleemosynas tuas, quibus cor ejus eversum est, quanto graviore damno percussa fueris, quam sunt illa

lucra, quæ cœlestia cogitabas. Si enim habet ibi magnum locum panis fractus esurienti, quantum locum ibi credenda est habere misericordia, qua homo eripitur diabolo, tanquam leoni rugienti, et quem devoret inquirenti?

VII. Neque hoc ita dicimus, ut si quisquam scandalizatus fuerit de bonis operibus nostris, ab eis desistendum putemus; sed alia causa est alienarum, alia necessariarum in societate aliqua personarum; alia fidelis, alia infidelis; alia parentum ergo filios, alia filiorum erga parentes; alia postremo ea, quæ in his rebus vel maxime intuenda est viri et uxoris, ubi mulierem conjugatam non licet dicere : Facio quod volo de meo; cum et ipsa non sit sua, sed capitis sui, hoc est, viri sui. Nam sic quædam, ut commemorat apostolus Petrus, mulieres sanctæ quæ in Deum sperabant, ornabant se, subjectæ suis viris[1], sicut Sara obsequebatur Abrahæ dominum eum vocans, « Cujus, inquit, factæ estis filiæ[2], » cum ad Christianas, non ad Judæas fœminas loqueretur.

VIII. Quid autem mirum, si pater communem filium nolebat hujus vitæ sustentaculis a matre nudari, ignorans quid sectaturus esset, cum in ætate grandiuscula esse cœpisset, utrum monachi professionem, an ecclesiasticum ministerium, an conjugalis necessitudinis vinculum? Quamvis enim ad meliora excitandi et erudiendi sint filii sanctorum, unusquisque tamen proprium donum habet a Deo, alius sic, alius autem sic[3]. Nisi forte talia prospiciens et præcavens reprehendendus est pater, cum beatus Apostolus dicat, « Quisquis autem suis et maxime » domesticis non providet, fidem denegat et est infideli » deterior[4]. » Cum vero de faciendis ipsis eleemosynis

[1] I Petr. III, 5, 6. — [2] Gen. XVIII, 2. — [3] I Cor. VII, 9. — [4] 2 Tim. V, 8.

loqueretur, ait : « Non ut aliis refectio sit, vobis autem » angustia[1]. » Pariter ergo consilium de omnibus haberetis, pariter moderaremini quid thesaurizandum esset in cœlo, quid ad vitæ hujus sufficientiam vobis et vestris vestroque filio relinquendum, ne aliis esset refectio, vobis autem angustia. Et in his disponendis atque faciendis, si quid tibi forte melius videretur, suggereres viro reverenter, ejusdemque auctoritatem tanquam tui capitis sequereris obedienter; ut omnes qui sanum sapiunt, ad quos posset hoc bonum vestrum fama perferre, de domus vestræ fructu ac pace gauderent, et adversarius revereretur nihil habens de vobis dicere pravi.

IX. Porro si de faciendis eleemosynis et in pauperes impendendis rebus tuis, de quo bono opere et magno tam evidentia præcepta sunt Domini, cum viro tuo fideli et tecum sancta continentiæ pacta servante consilium communicare deberes, ejusdemque non spernere voluntatem; quanto magis de habitu atque vestitu nihil tibi præter ejus arbitrium mutandum vel usurpandum fuit, unde nihil divinitus legimus imperatum? Scriptum est quidem, mulieres esse debere in habitu ornato[2]; aurique circumpositio, et intortio crinium, et cætera hujusmodi quæ vel ad inanem pompam vel ad illecebram formæ adhiberi solent, merito reprehensa sunt. Sed est quidam pro modulo personæ habitus matronalis a viduali veste distinctus, qui potest fidelibus conjugatis salva religionis observantia convenire. Hunc te maritus si deponere noluit, ne te velut viduam illo vivente jactares, puto quia non fuerat in hac re usque ad dissensionis scandalum perducendus, magis inobedientiæ malo, quam ullius abstinentiæ bono. Quid enim est absurdius, quam mulierem de humili veste viro superbire, cui te potius

[1] 2 Cor. VIII, 13. — [2] 1 Tim. II, 9.

expediret obtemperare candidis moribus, quam nigellis vestibus repugnare? Quia etsi te indumentum monachæ delectabat, etiam hoc gratius posset marito observato exoratoque sumi, quam illo inconsulto contemptoque præsumi. Quod si omnino non sineret, quid tuo proposito deperiret? Absit ut hinc displiceres Deo, quod conjuge tuo nondum defuncto, non indueretis sicut Anna, sed sicut Susanna.

X. Neque enim et ille, qui tecum jam cœperat custodire tam magnum continentiæ bonum, etiamsi conjugale non viduale voluisset ut acciperes indumentum, ad indecentem quoque te compulisset ornatum: quo et si aliqua dura conditione cogereris, posses habere in superbo cultu cor humile. Nempe apud patres, Esther illa regina Deum timens, Deum colens, Deo subdita, marito regi alienigenæ non eumdem secum colenti Deum, tamen subjecta serviebat; quæ cum in extremo periculo, non suo tantum, sed etiam gentis suæ, qui tunc erat populus Dei, Domino prosterneretur orando, in ipsa oratione sua dixit, ita sibi esse ornatum regium, sicut pannum menstrualem[1]; et ita orantem confestim exaudivit, qui cordis inspector eam verum dicere scivit. Et utique maritum habebat multarum mulierum virum, et deorum alienorum falsorumque cultorem. Tu autem si et ille in proposito, quod tecum susceperat, perduraret, nec a te offensus in flagitium corruisset, maritum habebas non solum fidelem, et verum Deum tecum colentem, sed etiam continentem; qui procul dubio propositi vestri non immemor, etsi ad conjugalia te cogeret indumenta, ad superba tamen ornamenta non cogeret.

XI. Hæc tibi scripsi, quoniam me consulendum putasti, non ut tuum rectum institutum sermone meo fran-

[1] Esther. XIV, 16.

gerem, sed quod te inordinate et incaute agente, viri tui factum[1] dolerem. De cujus reparatione debes vehementissime cogitare, si vere ad Christum vis pertinere. Indue itaque humilitatem mentis, et ut te Deus conservet perseverantem, noli maritum contemnere pereuntem. Funde pro illo pias et assiduas orationes, sacrifica lacrymas tanquam vulnerati sanguinem cordis. Et scribe ad eum satisfactionem, petens veniam, quia in eum peccasti, quod præter ejus consilium et voluntatem de rebus tuis fecisti, quod faciendum putasti, non ut te pœniteat tribuisse pauperibus, sed eum tui boni operis participem et moderatorem habere noluisse. Promitte de cætero in adjutorio Domini, si et illum suæ turpitudinis pœnituerit, et continentiam quam deseruit repetiverit, te illi, sicut decet, in omnibus servituram, ne forte, ut ait Apostolus, det illi Deus pœnitentiam, et resipiscat de diaboli laqueis[2], a quo captivus tenetur secundum ipsius voluntatem. Filium autem vestrum, quoniam de legitimis eum et honestis nuptiis suscepistis, magis in patris quam in tua esse potestate quis nesciat? Et ideo ei negari non potest, ubicumque illum esse cognoverit, et jure poposcerit : ac per hoc ut secundum tuam voluntatem in Dei possit nutriri et erudiri sapientia, necessaria est illi etiam vestra concordia.

[1] *Forte* fractum, *scilicet rectum institutum viri.* — [2] 2 Tim. II, 26.

EPISTOLA CCLXIII[1].

Dominæ religiosissimæ et sanctæ filiæ SAPIDÆ AUGUSTINUS in Domino salutem.

Augustinus Sapidæ virgini renuntiat se accepisse tunicam ipsius manibus contextam fratri, quem ipsa mortuum lugebat, jamque eam, quod Sapida præberi sibi solatium expetierat, induisse; cæterum adhortans ad uberiorem verioremque consolationem usurpandam ex Scripturarum divinarum fide.

I. ACCEPI quod de justis et piis laboribus manuum tuarum me accipere voluisti, ne te gravius contristarem, quam potius consolandam viderem; præsertim quia hoc ipsum tuum non parvum deputasti esse solatium, si eam, quam germano tuo sancto Dei ministro feceras tunicam ego induerer; cum jam a terra morientium recedens nullis rebus corruptibilibus indigeret. Feci ergo quod desiderasti, et qualecumque hoc existimaveris, vel quantulumcumque solatium, tuo erga fratrem pectori non negavi. Missam abs te tunicam accepi, et quando hæc ad te scripsi, ea me vestire jam cœperam. Bono animo esto; sed multo melioribus, multoque majoribus consolationibus utere, ut nubilum tui cordis humana infirmitate contractum, serenetur auctoritate divina. Et perseveranter ita vive, ut cum fratre vivas, quoniam sic mortuus est tuus frater, ut vivat.

II. Est quidem materies lacrymarum, quod germa-

[1] Alias CCXVIII. quæ autem 263 erat, nunc 230.

num dilectorem tuum, teque plurimum pro tua vita et sacræ virginitatis professione reverentem, diaconum Carthaginensis Ecclesiæ non vides, sicut solebas, intrantem et exeuntem, et in sui ecclesiastici officii strenuitate versantem, et honorifica illa ab eo verba non audis, quæ tuæ germanitatis sanctitati, morigero, pio et officioso impendebat affectu. Hæc cum cogitantur, et consuetudinis violentia requiritur[1], cor pungitur, et tanquam sanguis cordis fletus exoritur. Sed sursum sit cor, et sicci erunt oculi. Neque enim quia ista, quæ tibi mœres esse subtracta, suo temporali cursu præterierunt, ideo periit illa charitas, qua Timotheus Sapidam dilexit (26), et diligit: manet illa servata in thesauro suo, et abscondita est cum Christo in Domino. Qui diligunt aurum, numquid perdunt quando recondunt? nonne tunc de illo, quantum fieri potest, securiores fiunt, cum remotum a suis oculis locis tutioribus servant? Ita-ne vero terrena cupiditas munitius se habere putat, si non videat id quod amat; et cœlestis charitas dolet, tanquam amiserit quod in horrea superna præmiserit. Sapida, quod vocaris attende, et quæ sursum sunt sape, ubi Christus est ad dexteram Dei sedens: qui pro nobis dignatus est mori, ut viveremus etiam mortui; et ne mors ipsa ab homine, tanquam consumptura hominem, timeretur; nec mortuorum quisquam, pro quibus vita mortua est, tanquam vitam perdiderit, doleretur. Hæc atque hujusmodi tua sint divina solatia quibus erubescat et cedat humana tristitia.

III. Non quidem succensendum est de charis mortuis dolori mortalium: sed diuturnus dolor non debet esse fidelium. Si ergo contristata es, jam sit satis: nec sic contristeris quemadmodum gentes, quæ spem non ha-

[1] *Forte* recurrit.

bent[1]. Non enim contristari prohibuit Paulus apostolus, cum hoc diceret, sed sic contristari quemadmodum gentes, quæ spem non habent. Nam et Martha et Maria piæ sorores et fideles resurrecturum suum fratrem Lazarum flebant[2], quamvis eum tunc ad hanc vitam rediturum esse nescirent. Et ipse Dominus eumdem, quem fuerat resuscitaturus, Lazarum flevit[3], nimirum ut fleamus etiam nos eos mortuos, quos ad veram vitam resurrecturos credimus, etsi non jussit præcepto, concessit exemplo. Nec frustra Scriptura dicit in libro Ecclesiastico; « In mortuo produc lacrymas, et quasi dira per- » pessus incipe lamentationem. » Sed paulo post ait, « Et » consolare propter tristitiam. A tristitia enim procedit » mors, et tristitia cordis flectet fortitudinem[4]. »

IV. Frater tuus, filia, mente vivit, carne dormit, numquid qui dormit, non adjiciet, ut resurgat[5]? Deus qui spiritum ejus jam suscepit, restituet ei corpus suum quod non perdendum abstulit, sed reddendum distulit. Nulla est igitur causa tristitiæ diuturnæ, quia potior est causa lætitiæ sempiternæ. Quandoquidem germani tui, nec pars ipsa mortalis, quæ in terra sepulta est, tibi peribit, in qua tibi præsentabatur, per quam te alloquebatur; tecumque colloquebatur, ex qua promebat vocem sic tuis auribus notam, quemadmodum faciem tuis oculis offerebat; ita ut ubicumque sonuisset, etiam non visus soleret agnosci. Hæc enim vivorum sensibus subtrahuntur, ut dolorem faciat absentia mortuorum. Sed quando nec ipsa in æternum corpora peribunt, uti nec capillus capitis peribit[6], et ad tempus deposita sic recipientur, ut nunquam ulterius deponantur, sed in

[1] I Thess. IV, 13. — [2] Joan. XI, 31. — [3] Ibid. 35. — [4] Eccli. XXXVIII, 16. — [5] Psal. XL, 9. — [6] Luc. XXI, 18.

melius demutata firmentur; profecto major est causa gratulationis in spe inæstimabilis æternitatis, quam causa mœroris in re brevissimi temporis. Hanc spem non habent gentes nescientes Scripturas neque virtutem Dei, qui potest perdita reparare et vivificare mortua[1], et redintegrare corrupta, et separata iterum jungere, et corrupta atque finita deinceps sine fine servare. Hæc facturum se esse promisit, qui ex his fidem fecit, quæ jam promissa perfecit. Hæc tecum sermocinetur fides tua, quoniam non fraudabitur spes tua, etsi nunc differatur charitas tua. Hæc meditare, his uberius et verius consolare. Si enim quia vestior (quoniam ille non potuit) ea veste, quam fratri texueras, te aliquid consolatur; quanto debes amplius et certius consolari, quia cui fuerat præparata, tunc incorruptibili indumento nullo egens, incorruptione atque immortalitate vestietur.

[1] Matth XXII, 29.

EPISTOLA CCLXIV[1].

Honorabili et eximiæ atque in membris Christi laudabili famulæ Dei MAXIMÆ, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Consolatur Maximam piam fœminam, quæ ægre admodum et perturbato aliquantum animo videbat noxiis erroribus periclitari provinciam suam, (forte Hispaniam, ubi perniciosæ doctrinæ animas, multo infelicius quam corpora barbaricus gladius, trucidabant, *quando inde Orosius in Africam venit, uti dicitur supra in epist.* 166, *n.* 2, *et in Orosii Commonitorio, tom.* 6.)

I. QUANTUM nos tuum studium sanctum lætificat, tantum rursus contristat quod per errores noxios et perniciosissimos provinciam vestram nimium periclitari significas. Sed quia ista futura prædicta sunt, mirandum non est quod exurgant, sed vigilandum ne noceant. Hæc autem Deus liberator noster exurgere non permitteret, nisi sanctis ejus etiam per hujusmodi tentationes erudiri expediret. Comparant sibi quidem illi sua voluntate perversa, et præsentis meritum cæcitatis et futuri æterni supplicii, si per contumaciam indociles fuerint, seque cum in hac vita sunt corrigere atque emendare neglexerint. Verumtamen sicut ipsi male utuntur bonis Dei, qui facit solem suum oriri super bonos et malos, et pluit super justos et injustos[2]; qui eos per patientiam suam ad pœnitentiam vocat, cum thesaurizant sibi iram in

[1] Alias CXLI. quæ autem 264 erat, nunc 231. — [2] Matth. V, 45.

die iræ, et revelationis justi judicii Dei[1]. Sicut ergo ipsi benignitate et patientia, id est, bonis Dei male utuntur, dum non corriguntur : sic contra Deus etiam malis eorum bene utitur, non solum ad justitiam suam qua eis digna in fine retribuet, sed etiam ad exercitationem et provectum sanctorum suorum, ut ex ipsa etiam malorum perversitate boni proficiant, et probentur, et manifestentur; sicut Apostolus ait, « Oportet hæreses esse, ut » probati manifesti fiant inter vos[2]. »

II. Nam si nullus etiam malorum bonus usus esset Deo ad utilitatem electorum suorum, qui etiam de malo Judæ tantum bonum nobis præstitit, ut Christi sanguine redimeremur; poterat eos aut nasci non permittere, quos malos futuros esse præsciebat, aut in ipso eorum initio malignitatis extinguere. Sed tantum eos permittit esse quantum novit expedire atque sufficere admonendæ atque exercendæ sanctæ domui suæ. Ideo nostram de illis tristitiam consolatur : quia et ipsa tristitia, quam pro illis habemus, nos relevat; illos autem in sua perversitate perseverantes gravat. Gaudium vero quod percipimus quando aliqui ex eis correcti in melius commutantur, et sanctorum societati copulantur, nulli gaudio in hac vita comparari potest. Propterea scriptum est, « Fili, si » sapiens fueris, tibi sapiens eris et proximis tuis : si au- » tem malus evaseris, solus hauries mala[3]. » Quia cum gaudemus de fidelibus et justis, et illis et nobis prodest bonum eorum : cum autem contristamur de infidelibus et iniquis, illis solis nocet et eorum malitia et nostra tristitia. Nos autem etiam hoc plurimum adjuvat apud Deum, quod pro eis misericorditer contristamur, et pro ipsa tristitia congemiscimus et oramus. Unde honorabilis et in Christo laudabilis famula Dei, et mœstitiam tuam de

[1] Rom. II, 4. — [2] I Cor. XI, 19. — [3] Prov. IX, 12.

talibus, et vigilantiam atque cautelam contra tales, quam tuis litteris expressisti, multum approbo et laudo; atque ut in hac via perseveranter ambules, pro meis viribus, quia hoc exigis, et hortor, et moneo, ut miserearis eorum tanquam simplex ut columba, caveas autem illos tanquam astuta sicut serpens: desque operam, quantum potes, ut qui tibi adhærent, tecum in recta fide permaneant, aut ad fidem rectam, si forte in aliquo aliqui depravati sunt, corrigantur.

III. De homine autem quem suscepit Verbum Dei, cum caro factum est et habitavit in nobis, emendarem aliquid, si in eo quod credis falsum aut perversum invenirem. Hoc ergo crede quod credis, quia in illo homine totam naturam nostram suscepit Filius Dei, id est, et animam rationalem et carnem mortalem sine peccato. Infirmitatis enim nostræ particeps factus est, non iniquitatis, ut per infirmitatem communem, solveret iniquitatem nostram, et adduceret nos ad justitiam suam, bibens mortem de nostro, et propinans vitam de suo. Sed si habes aliquam scripturam eorum, in qua asserunt quod huic fidei sit contrarium, dignare eam mittere, ut non solum fidem nostram dicamus, sed eorum quoque perfidiam, quantum possumus, refellamus. Sine dubio enim hoc ipsum, quod perverse et impie sentiunt, aliquibus testimoniis divinarum Scripturarum conantur astruere: in quibus eis ostendendum est, quam non recte intelligant litteras sacras conscriptas ad fidelium salutem; tanquam si quisquam se medicinalibus ferramentis graviter vexet, quæ utique non ad vulnerandum, sed ad sanandum sunt instituta. Multum autem laboravimus et laboramus, quantum Dominus donat, contra diversos errores arguendos. Sed laborum nostrorum opuscula si

forte habere desideras, mitte qui tibi describant. Voluit enim Deus ut hoc facillime possis, qui tibi dedit unde possis.

EPISTOLA CCLXV[1].

Religiosissimæ et in Christi dilectione honorandæ famulæ Dei SELEUCIANÆ, AUGUSTINUS episcopus in Domino salutem.

Augustinus Seleucianæ, de baptismo et pœnitentia Petri, contra quemdam Novatianum.

I. LECTIS litteris tuis de salute vestra lætatus, ad ea quæ scripsisti, respondere non distuli. Et primum miratus sum quomodo dicat Novatianus iste Petrum baptizatum non fuisse, cum paulo superius scripseris eum dixisse, quod Apostoli fuerint baptizati. Unde illi videatur quod inter Apostolos baptizatos Petrus non fuerit baptizatus, ignoro. Et ideo exemplum Epistolæ tuæ, ne forsitan tu non habeas, misi tibi, in quo diligentius consideres ad ea me respondere, quæ inveni in litteris tuis. Si enim notarius non mendose excepit aut scripsit, nescio quale cor habeat, qui cum Apostolos baptizatos dicat, Pétrum baptizatum negat.

II. Quod autem Petrus dicitur egisse pœnitentiam, cavendum est, ne ita putetur egisse quomodo agunt in Ecclesia qui proprie pœnitentes vocantur. Et quis hoc ferat, ut primum Apostolorum inter tales pœnitentes numerandum putemus? Pœnituit enim eum negasse Christum, quod ejus indicant lacrymæ : sic enim scriptum est, « Quia flevit amare[2]. » Nondum enim fuerant re-

[1] Alias CVIII. quæ autem 265 erat, nunc 106. — [2] Matth. XXVI, 75.

surrectione Domini confirmati, et illo adventu Spiritus sancti, qui apparuit die Pentecostes, vel illa inspiratione quam demonstravit Dominus postea quam resurrexit a mortuis, cum insufflavit in eorum faciem, dicens, « Accipite Spiritum sanctum[1]. »

III. Unde recte dici potest, quia cum Petrus negavit Dominum, nondum fuerant Apostoli baptizati, non tamen aqua, sed Spiritu sancto. Hoc enim eis dixit postquam resurrexit, et conversatus est cum eis, « Joannes » quidem baptizavit aqua, vos autem Spiritu sancto baptizabimini, quem et accepturi estis non post multos hos » dies[2]. » Aliqui autem codices habent, « Vos autem » Spiritu sancto incipietis baptizari. » Sed sive dicatur « Baptizabimini, » sive dicatur « Incipietis baptizari, » ad rem nihil interest. Nam in quibuscumque codicibus invenitur, « Baptizabitis, aut incipietis baptizare, » mendosi sunt, qui ex græcis facillime convincuntur. Si autem dicimus aqua non fuisse baptizatos, metuendum est ne graviter in eis erremus, ne demus hominibus auctoritatem contemnendi baptismum, ques usque adeo non contemnendum ipsa apostolica disciplina commendat, ut Cornelius Centurio et ii qui cum illo erant, etiam jam accepto Spiritu sancto, fuerint baptizati[3].

IV. Sicut antiqui justi si non circumciderentur, non erat eis peccatum; postea vero jussit Deus ut circumcideretur Abraham ejusque posteritas, jam si non fieret[4], grave peccatum fuit : sic etiam post quam Dominus Christus in Ecclesia sua Sacramentum Novi Testamenti pro circumcisione carnis sanctum baptismum dedit, et apertissime dixit, « Si quis non renatus fuerit ex aqua » et Spiritu sancto, non intrabit in regnum cœlorum[5], »

[1] Joan. xx, 22. — [2] Act. I, 5. — [3] Id. x, 48. — [4] Gen. xvii, 16. — [5] Joan. iii, 5.

jam non debemus quærere, quando quisque fuerit baptizatus; sed quoscumque legimus in corpore Christi, quod est Ecclesia, pertinere ad regnum cœlorum, nonnisi baptizatos intelligere debemus, nisi forte quos angustia passionis invenit, et nolentes negare Christum, antequam baptizarentur occisi sunt, quibus ipsa passio pro baptismo deputata est. Sed numquid hoc possumus de Apostolis dicere, qui usque adeo largum tempus habuerunt quo baptizarentur, ut alios etiam baptizaverint? Sed non omnia quæ facta sunt, etiam scripta inveniuntur, verumtamen facta esse ex cæteris documentis probantur. Scriptum est quando baptizatus sit apostolus Paulus, et scriptum non est quando baptizati sint alii Apostoli[1]; verumtamen etiam ipsos baptizatos intelligere debemus: quemadmodum scriptum est quando baptizatæ sint plebes ecclesiarum in Jerusalem et Samaria[2], quando autem baptizatæ sint aliæ plebes gentium, quibus Apostoli Epistolas miserunt non est utique scriptum, et tamen etiam ipsas baptizatas utique minime dubitamus propter illam Domini sententiam, « Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non intrabit in regnum cœlorum[3]. »

V. Utrumque autem de Domino scriptum est, et quia « Baptizabat plures quam Joannes[4], » et quia « Ipse non baptizabat, sed Discipuli ejus, » ut intelligeremus et ipsum quidem baptizasse præsentia majestatis, non tamen ipsum baptizasse manibus suis. Ipsius enim erat baptismi sacramentum; ad Discipulos autem baptizandi ministerium pertinebat. Tunc ergo quando dicit Joannes Evangelista in Evangelio suo, « Post hæc exiit Jesus et Discipuli ejus in Judæam terram, et illic morabatur

[1] Act. IX, 18. — [2] Id. II, 41. — [3] Joan. III, 5. — [4] Id. IV, 1, 2.

» cum eis, et baptizabat[1] : » tunc paulo post de illo loquens ait, « Ut ergo cognovit Jesus, quia audierunt Pharisæi quod Jesus plures discipulos faceret, et baptizaret plures quam Joannes : quanquam Jesus ipse non baptizaret, sed Discipuli ejus, reliquit Judæam, et abiit iterum in Galilæam[2]. » Tunc ergo quando ab Jerosolymis exiit cum Discipulis suis in Judæam terram : et illic morabatur cum eis, baptizabat non per se ipsum, sed per Discipulos suos, quos intelligimus jam fuisse baptizatos, sive baptismo Joannis, sicut nonnulli arbitrantur, sive quod magis credibile est, baptismo Christi. Neque enim ministerium baptizandi defugeret, ut haberet baptizatos servos, per quos cæteros baptizaret, qui non defugit memorabilis illius humilitatis ministerium, quando eis lavit pedes : et petenti Petro ut non tantum pedes, verumetiam manus et caput ei lavaret, respondit, « Qui lotus est, non indiget nisi ut pedes lavet, sed est mundus totus[3] : » ubi intelligitur quod jam Petrus baptizatus fuerat.

VI. Quomodo autem iste dicat, quod in Epistola tua posuisti, quod Apostoli dederint pœnitentiam pro baptismo, non evidenter expressum est. Si enim pro baptismo ideo dicit, quia per pœnitentiam remittuntur peccata, habet aliquid rationis quod dicit. Sed talis pœnitentia post baptismum potest utilis esse, si quis peccaverit. Iste autem quoniam negat post baptismum dari pœnitentiæ locum, cum dicit, sicut scripsisti, pœnitentiam solam ante baptismum esse, datur intelligi sic eum dixisse, quod Apostoli dederint pœnitentiam pro baptismo, ut ante baptismum eam dederint, atque ii quibus data sit, postea non fuerint baptizati ; quia eis illa pro baptismo fuit ; quod Novatianos dicere nunquam

[1] Joan. III, 22. — [2] Id. IV, 1. — [3] Id. XIII, 10.

audivi. Unde quære diligenter, ne forte alicujus alterius erroris sit, et Novatianum se esse confingat, vel putet. Aut si et hoc Novatiani dicunt, nescio : illud tamen scio, quoniam quisquis hoc dicit, a regula fidei catholicæ, et a doctrina Christi et Apostolorum prorsus alienus est.

VII. Agunt enim homines ante baptismum pœnitentiam de suis prioribus peccatis, ita tamen ut etiam baptizentur, sicut scriptum est in Actibus Apostolorum, loquente Petro ad Judæos et dicente, « Agite pœnitentiam, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine » Domini Jesu Christi, et dimittentur vobis peccata vestra [1]. » Agunt etiam homines pœnitentiam, si post baptismum ita peccaverint, ut excommunicari et postea reconciliari mereantur : sicut in omnibus ecclesiis illi qui proprie pœnitentes appellantur. De tali enim pœnitentia locutus est apostolus Paulus, ubi ait, « Ne iterum cum » venero humiliet me Deus apud vos, et lugeam multos » ex iis, qui ante peccaverunt, et non egerunt pœnitentiam super immunditia et luxuria et fornicatione quam » egerunt [2]. » Neque enim scribebat ista, nisi eis qui jam baptizati fuerant. Habemus etiam in Actibus Apostolorum, Simonem jam baptizatum, cum pecunia vellet emere, ut per impositionem manus ejus daretur Spiritus sanctus [3] ; admonitum a Petro ut de hoc gravi peccato ageret pœnitentiam.

VIII. Est etiam pœnitentia bonorum et humilium fidelium pene quotidiana, in qua pectora tundimus, dicentes, « Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos di- » mittimus debitoribus nostris [4]. » Neque enim ea nobis dimitti volumus, quæ dimissa non dubitamus in bap-

[1] Act. II, 38. — [2] 2 Cor. XII, 21. — [3] Act. VIII, 18. — [4] Matth. VI, 12.

tismo; sed illa utique quæ humanæ fragilitati. quamvis parva, tamen crebra subrepunt : quæ si collecta contra nos fuerint, ita nos gravabunt et oppriment, sicut unum aliquod grande peccatum. Quid enim interest ad naufragium, utrum uno grandi fluctu navis operiatur et obruatur, an paulatim subrepens aqua in sentinam et per negligentiam derelicta atque contempta impleat navem atque submergat? Propter hæc jejunia, et eleemosynæ et orationes invigilant, in quibus cum dicimus, « Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus; » manifestamus habere nos quod nobis dimittatur, atque in iis verbis humiliantes animas nostras, quotidianam quodam modo agere pœnitentiam non cessamus. Ad ea quæ scripsisti puto me breviter sed sufficienter respondisse. Superest ut ille non sit contentiosus, propter quem lucrandum ad me tales litteras destinandas putasti.

EPISTOLA CCLXVI [1].

Dominæ eximiæ, meritoque honorabili in Christo ac suscipiendæ filiæ FLORENTINÆ, AUGUSTINUS episcopus in Domino salutem.

Augustinus Florentinæ puellæ studiosæ, offerens suam docendi operam, si proferat quid velit exponi.

I. SANCTUM propositum tuum et inviseeratus cordi tuo timor Domini castus permanens in sæculum sæculi, curam pro te nostram non solum in precibus apud Deum, verumetiam in admonitionibus ad te ipsam non mediocri-

[1] Alias CXXXII. quæ autem 266 erat, nunc 107.

ter suscitat. Quod quidem in Epistolis meis, quas ad matrem reverentiæ tuæ debito mihi cum honore nominandam dedi, non semel feci. Sed quia hoc mihi rescribere dignata est, prius te velle accipere litteras meas; tunc demum si quid forte opus esset tibi ex ministerio meo, quod venerando studio tuo omniumque talium, quantum possum, libera servitute debere me novi, non te esse tacituram et rescribendo insinuaturam : ecce feci quod te voluisse, quamvis non per te, comperi, ne viderer tibi ostium fiduciæ inhumaniter claudere; superest ut promas ipsa, si quid ex me quærendum putas. Aut enim scio quod iniquisieris, et non negabo : aut ita nescio, ut nullo fidei salutisque detrimento nesciam, et de hac etiam te ipsam, si potuero, faciam reddita ratione securam. Aut certe si et nescio, et tamen sciendum est, vel impetrabo a Domino ne tibi desim, nam sæpe officium impertiendi meritum est accipiendi : vel ita tibi respondebo, ut noveris pro hac ipsa re, quam pariter nescimus, ad quem pulsare debeamus.

II. Hæc ideo prælocutus sum, ne te pro certo speres quidquid a me quæsiveris audituram, et cum hoc non provenerit, audacter potius quam prudenter me fecisse arbitreris, quod tibi quærendi si quid voles facultatem dedi. Hoc enim feci non doctor perfectus, sed cum docendis perficiendus, domina eximia meritoque honorabilis in Christo, ac suscipienda filia. Equidem etiam in iis rebus, quas utcumque scio, magis te cupio esse scientem, quam scientiæ nostræ indigentem. Neque enim ut quod scimus doceamus, aliorum ignorantiam optare debemus. Multo quippe melius omnes sumus docibiles Deo; quod utique in illa superna patria, cum in nobis completum fuerit quod promissum est, perficietur, ut non dicat homo proximo suo : « Cognosce Dominum.

» Omnes enim cognoscent eum, sicut scriptum est, a mi» nore usque ad majorem eorum [1]. » Et sollicitissime cavendum est in docendo superbiæ vitium, quod in discendo non ita est. Unde et sancta Scriptura nos admonet, etiam dicens : « Sit omnis homo velox ad audiendum, » tardus autem ad loquendum [2]. » Et ille in Psalmo ait : « Auditui meo dabis exultationem et lætitiam : » continuoque subjecit : « Et exultabunt ossa humiliata [3]. » Vidit enim in audiendo facillime servari humilitatem, quæ difficilis est in docendo; quoniam necesse est ut doctor habeat superiorem locum, ubi loboriosum est obtinere ne subrepat elatio.

III. Vides-ne quemadmodum periclitemur a quibus hoc expectatur, ut non solum doctores simus, verumetiam cum simus homines, divina doceamus ? sed laborum periculorumque nostrorum singulare est solatium, cum ita proficitis, ut illo perveniatis, ubi nullius hominis doctoris egeatis. Isto autem periculo non tantum nos; (nam ad illum de quo dicturus sum; quid sumus nos)? non ergo nos tantum periculo isto, sed etiam ille Doctor gentium periclitatum se esse testatur, cum dicit : « Ne » magnitudine revelationum mearum extollar, datus est » mihi stimulus carnis [4]. » etc. Unde et ipse Dominus tumoris hujus admirabilis medicus : « Nolite, inquit, ab » hominibus vocari Rabbi ; unus est enim magister vester » Christus [5]. » Quod retinens idem ipse Doctor gentium dicit : « Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat; » sed qui incrementum dat Deus [6]. » Hoc et ille meminit qui in natis mulierum [7], quanto magnus erat [8], tanto se in omnibus humiliabat, indignum se affirmans qui Christi calceamenta portaret. Quid enim aliud ostendit ubi ait ;

[1] Jerem. xxxi, 34. — [2] Jacob. i, 19 — [3] Psal. L, 10. — [4] 2 Cor. xii, 7. — [5] Matth. xxiii, 2. — [6] 1 Cor. iii, 7. — [7] Matth. xi, 11 — [8] Eccli. iii, 20.

« Quid habet sponsam, sponsus est : amicus autem sponsi » stat et audit eum, et gaudio gaudet propter vocem » sponsi [1]? » Hic est ille auditus, de quo paulo ante commemoravi in Psalmo positum. « Auditui meo dabis exul» tationem et lætitiam, et exultabunt ossa humiliata. »

IV. Proinde tanto me certius, tanto solidius, tanto sanius, gaudere scias de fide et spe et dilectione tua quanto minus indigueris, non tantum a me quidquam discere, sed ab ullo prorsus hominum. Veruntamen quia cum illic essem, te quidem per ætatem, verecundante, boni parentes et amantissimi bonorum studiorum tuorum, quanto pietatis veræque sapientiæ ardore flagrares, mihi intimare dignati sunt, et benevolentissime petierunt ne tibi instruendæ, in quo opus esset, meam operulam denegarem, admonendam te his litteris credidi, secundum supradictas optiones, ut quæras quod vis, ne sim superfluus si conatus fuero docere quod scis : dum tamen firmissime teneas, quod etsi aliquid salubriter per me scire potueris, ille te docebit qui est interioris hominis magister interior, qui in corde tuo tibi ostendit verum esse quod dicitur : quia neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus [2].

[1] Luc. II, 16, et Joan. V, 3. — [2] I Cor. III, 7.

EPISTOLA CCLXVII[1].

Dominæ religiosissimæ et præstantissimæ et in Christi charitate laudabili filiæ Fabiolæ, Augustinus in Domino salutem.

Augustinus Fabiolæ peregrinationem suam in hac vita moleste ferenti, de præsentia animorum nexu amicitiæ vinctorum.

Quanquam rescripta reddideris, sic tamen legi litteras sanctitatis tuæ, ut eis respondere debitum duxerim. Doluisti enim peregrinationem, qua contingit perpetuo gaudere cum sanctis, et desiderium supernæ patriæ ubi jam non terrarum spatio dividemur, sed semper unius contemplatione lætabimur merito prætulisti. Felix es talia fideliter cogitando; amando felicior; et ideo eris etiam felicissima consequendo. Sed etiam nunc diligentius intuere unde magis dicamur absentes, utrum quia nostra invicem corpora non videmus, an quia signa non damus et recipimus animorum, quod est colloqui. Puto enim quod, licet longinquis regionibus corpore separati, si nostras cogitationes nosse possemus, magis essemus nobiscum, quam si uno in loco alter alterutrum conspicantes taciti sederemus, nulla vocibus signa sensus intimi proferentes, nullis corporum motibus nostros animos indicantes. Quocirca intelligis ideo unumquemque sibi esse præsentiorem quam alterum alteri, quod unusquisque sibi magis quam alteri notus est, non faciem suam, quæ

[1] Alias CCVI. quæ autem 267 erat, nunc 50.

nisi adsit speculum gestatur et latet, sed conscientiam contuendo, quam et clausis oculis videt. Quanta est igitur etiam vita quæ pro magno habetur, nostra?

EPISTOLA CCLXVIII [1].

Dominis dilectissimis et desiderantissimis sanctæ plebi cui ministro, membris Christi, AUGUSTINUS in Domino salutem.

Fascius quidam ære alieno obrutus ad Ecclesiam confugerat, cujus creditoribus mutua accepta pecunia Augustinus satisfecit, eam publica collatione per Christi fideles orat pro Fascio reddi.

1. NOTISSIMA mihi et probatissima devotio sanctitatis vestræ in Domino nostro Jesu Christo fiduciam dedit, ut etiam absens præsumerem, unde præsens gaudere consuevi. Qui semper spiritu vobiscum sum, non solum quia gratia Domini nostri Jesu Christi tantæ suavitatis flagrare non cessat, sed etiam quia me ipsum, qui vobis in Evangelio servio, angustiam pati non permittitis. Cum enim frater noster Fascius debito decem et septem solidorum ab oppigneratoribus urgeretur ut redderet, quod ad præsens unde explicaret se non inveniebat, ne corporalem pateretur injuriam, ad auxilium sanctæ Ecclesiæ convolavit : illi etiam exactores cum proficisci cogerentur, et ideo dilationem dare non possent, gravissimis me querelis oneraverunt, ita ut eis illum traderem ; aut quod sibi deberi ostendebant, unde acciperent providerem. Cumque

[1] Alias CCXV, quæ autem 268 erat, nunc 11.

obtulissem Fascio, ut vestram sanctitatem de necessitatibus ejus alloquerer, pudore deterritus ne facerem deprecatus est. Ita ego majore necessitate coarctatus a fratre nostro Macedonio decem et septem solidos accepi, quos in causam ejus continuo dedi, promittente illo quod ad certum diem cum eis reddendis posset occurrere; et consentiente ut si non posset occurrere sermo de illo fieret ad vestram misericordiam, quam fraternam fratribus exhibere consuetis.

II. Nunc ergo quoniam absens est, restat ut subveniatis, non illi, quem nemo compellat absentem, sed pollicitationi meæ, cujus existimatio vobis semper est præsens. Jam enim dies, ad quem se promiserat occursurum, transactus est; et ego ei, qui solidos suos fidei meæ commisit, quid respondeam non invenio, nisi ut faciam quod me facturum esse promisi. Sed quoniam non sum de hac re commonitus, ut die sancto Pentecostes, quando aderat major vestra frequentia, sermonem inde facerem, peto ut has litteras pro lingua mea præsente habere dignemini, admonente vos et exhortante in cordibus vestris Deo et Domino nostro cui credidistis, qui nunquam discedit a vobis timentibus et honorantibus nomen suum. In quo vobis et nos semper conjuncti sumus, quamvis corpore a vobis profecti esse videamur: qui vobis de isto bonorum operum semine messem vitæ æternæ promittit, dicente Apostolo, « Bonum autem facientes non deficiamus; tempore enim suo metemus » infatigabiles. Itaque dum tempus habemus, operemur » bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei[1]. » Quoniam ergo domesticus fidei est, Christianus fidelis, catholicus frater noster pro cujus supplenda necessitate vos peto ut faciatis quod Dominus imperat, sine tristitia,

[1] 2 Cor. IX, 6.

sine murmuratione, et cum lætitia et hilaritate facite: Deo enim creditis, non homini: quia ille promittit vos nihil eorum, quæ misericorditer facitis, perdituros, sed in illo die cum usuris immortalibus recepturos. Et quoniam ipse Apostolus dicit. « Hoc autem dico: Qui parce » seminat, parce et metet. » Intelligere debetis tempus esse, ut donum vitæ æternæ, cum adhuc in ista vita sumus, festinanter et alacriter comparemus: quia cum finis sæculi venerit, non dabitur nisi eis qui per fidem sibi hoc emerunt antequam videre potuissent.

III. Scripsi etiam presbyteris, ut si quid minus fuerit post collationem sanctitatis vestræ, compleant ex eo quod habet ecclesia, dum tamen vos secundum quod placet, hilariter offeratis: quia sive de vestro sive de ecclesia detur, omnia Dei sunt, et devotio vestra dulcior erit thesauris ecclesiæ: sicut Apostolus dicit, « Non quia » quæro datum, sed requiro fructum[1]: » lætificate ergo cor meum, quia de fructibus vestris gaudere cupio. Vos enim estis arbores Dei, quas assiduis imbribus etiam per nostrum ministerium rigare dignatur. Tueatur vos Dominus ab omni malo et hìc et in futuro sæculo, domini dilectissimi et desiderantissimi fratres.

[1] Philip. IV, 17.

EPISTOLA CCLXIX[1].

Beatissimo ac venerabili fratri et consacerdoti Nobilio
Augustinus.

Augustinus Nobilio episcopo significans ad dedicationem novæ fabricæ se venire non posse.

Tanta est solemnitas, ad quam me affectus tuæ fraternitatis invitat, ut corpusculum meum ad vos traheret voluntas, nisi teneret infirmitas. Possem venire si hyems non esset : possem hyemem contemnere, si juvenis essem. Aut enim ferret rigorem temporis fervor ætatis, aut temperaret frigus ætatis fervor æstatis. Nunc hyeme iter tam prolixum non suffero cum annositate algida, quam mecum fero, domine beatissime, sancte ac venerabilis frater ac consacerdos. Salutationem debitam reddo meritis tuis : Salutem vero meam commendo precibus tuis poscens et ipse a Domino, ut dedicationem tantæ fabricæ pacis prosperitas prosequatur.

[1] Alias ccli. quæ autem 269 erat, nunc 12.

EPISTOLA CCLXX[1].

Augustino Anonymus (non enim Hieronymus, uti ex stylo liquet, tametsi in ipsius epistolis hæc edita sit numero 40.) significans se mærore gravi affectum quod ipsum cum Severo simul non repererit in urbe Leges, et quanto ipsum amore prosequatur exponens.

« Cum in urbem Leges anteriori tempore commeassem. nimium sum contristatus, quod te totum ibidem minime potui reperire. Inveni enim te medium, et, ut ita dicam, partem animæ tuæ, Severum charissimum (27), de quo ex parte gavisus sum. Perfecte enim gauderem, si te totum invenirem : unde ex parte, qua te repereram, gratulabar; et propter partem tuam, quam nequaquam cernebam, omnibus modis contristabar. Proinde dixi animæ meæ. « Quare tristis es, et quare conturbas me[2]? » Spera in Deo, et faciet præsentem amicum, quem diligis. Unde confido in Domino et spero, quod me faciet de tua visione gratulari. O si oculis cerni dilectio posset! profecto videres, quanta apud te nostra esset dilectio. Aut enim æquiparans dilectioni tuæ, magnum tibi afferret imitationis studium. Ergo, quia in Domino te diligo, dilige diligentem. Et ut cæteri tecum diligant, per ecclesiasticam auctoritatem hortare. Nam quod petis in litteris tuis, ut ego pro te orem; id recte facerem, si ego ipse a peccatis liber essem, ut pro aliis liceret orare. Et ideo te admoneo, ut orationes assiduas animi tui pro me

[1] Accedit huic editioni. quæ autem 270 erat, nunc 206.— [2] Psal. XXXI. 6.

emittas ad Dominum : et memor professionis, illam ante oculos tuos constituas diem, in qua justus ab auditu malo non timebit[1]; et ideo justus non timebit, quia non audiet, « Vade in ignem æternum, » sed, « Veni benedicte » Patris mei, percipe regnum[2]. » Ad quod nos perducat, qui vivit et regnat in sæcula sæculorum. Amen.»

SANCTI AUGUSTINI

EPISTOLÆ AD MAXIMUM

HACTENUS INEDITÆ FRAGMENTUM.

In Primasii super Apocalypsim commentariis repertum, lib. 2 ad hæc verba : *Hos septem quin etiam gradus.... idem doctor amplissimus Augustinus multis memorat: ad Maximum* (28) *denique scribens dicit sic :*

Præceptis Dei, quæ ut bene agamus accepimus, vitam tuam moresque conformes, a religioso timore incipiens. « Initium enim sapientiæ timor Domini[3] : » ubi frangitur et debilitatur humana superbia. Deinde ut pietate mansuetus et mitis, etiam quæ nondum intelligis; et quæ imperitis videntur absurda sibique contraria in Scripturis sanctis, non obluctcris animosa contentione; nec superimponas sensum tuum sensibus divinorum librorum; sed cedas potius, atque intellectum mitis differas, quam secretum immitis accuses. Tertio, cum tibi ad cognitionem tui aperiri cœperit infirmitas humana, et scieris ubi jaceas, quam pœnalia vincula mortalitatis de Adam propagatus tecum trahas, et quam longe peregrineris a Domino; atque pervideris aliam legem in membris tuis

[1] Psal. cx, 10. — [2] Matth. 24 et 41.— [3] Psal. cx, 10.

repugnantem legi mentis tuæ, et captivum te ducentem in lege peccati, quæ est in membris tuis, exclames, « Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis » hujus[1]? » ut te lugentem consoletur, liberationem ipsam pollicens gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum. Quarto jam desidera te implere justitiam multo vehementius atque ferventius, quam a nequissimis hominibus voluptates carnis desiderari solent; nisi quod in spe adjutorii divini est in isto appetitu tranquillus ardor, et flamma securior. In isto autem quarto vitæ gradu orationibus instanter incumbitur, ut esurientibus et sitientibus saturitas justitiæ concedatur, ut non solum onerosum non sit, verumetiam delectet abstinere a voluptate omnis corruptionis, sive suæ, sive alterius, vel obluctando : quod ut facile divinitus tribuatur, quintus adjungitur, consilium exhibendæ misericordiæ, ut in eo quod potes adjuves inopem; quia in eo quod nondum potes, ab Omnipotente adjuvari cupis. Munus autem misericordiæ geminum est, cum vindicta donatur et cum humanitas exhibetur. Quæ duo breviter Dominus ita complexus est : « Dimittite, et dimittetur vobis; date, » et dabitur vobis[2]. » Hoc autem opus etiam ad mundationem cordis valet, ut quantum in hac vita licet, incommutabilem Dei substantiam pura intelligentia cernere valeamus. Tenetur enim aliquid adversus nos, quod relaxandum est, ut acies nostra erumpat in lucem : unde ipse Dominus, « Verum date, inquit, eleemosynam, et » ecce omnia munda sunt vobis[3]. » Quapropter sexta consequitur cordis ipsa mundatio. Ut autem in lucem veram rectus et purus dirigatur aspectus, neque illa quæ bene atque laudabiliter facimus, neque illa quæ acute sagaciterque dispicimus, ad finem placendi hominibus,

[1] Rom. VII, 24. — [2] Luc. VI, 37, 38. — [3] Id. XI, 41.

vel subveniendi necessitatibus corporis referenda sunt. Gratis enim se vult Deus coli : quia neque quidquam est propter quod ipse appetendus sit. Cum ad istam intelligentiæ puritatem bonæ vitæ gradibus venerimus, sive tardius, sive celerius, tunc dicere audeamus, valere nos aliquantum mente contingere summæ atque ineffabilis Trinitatis unitatem : ubi summa pax erit; quia ultra quod expectetur non est, cum reformati ad sui generis imaginem filii Dei ex hominibus facti, paterna incommutabilitate perfruuntur. Primo enim, « Beati » pauperes spiritu : » ubi timor Dei est. Deinde, « Beati » mites : » ubi pietatis docilis. Tertio, « Beati lugentes : » ubi scientia propriæ infirmitatis. Quarto, « Beati qui » esuriunt et sitiunt justitiam [1] : » ubi fortitudo conandi domitas habere libidines. Quinto, « Beati misericordes » quoniam ipsorum miserebitur : » ubi consilium est adjuvandi, ut adjuvari merearis. Tunc ad sextum pervenitur gradum, in quo dicitur, « Beati mundo corde, » quoniam ipsi Deum videbunt : » ubi purus intellectus et habilis ad intelligendum quantulacumque ex parte Trinitatem cernere non potest, nisi et laudem humanam non appetamus, quamvis laudanda faciamus. Proinde septimo gradu pervenimus ad pacis illius tranquillitatem, quam dare non potest mundus. Nam etiam illis virtutibus quatuor, quas memorabili pridem industria Philosophi quoque indagare potuerunt, id est, prudentiæ, fortitudini, temperantiæ, atque justitiæ, si ad perfectum religionis cultum tria hæc jungentes addamus, id est, fidem, spem et charitatem, septenarium profecto numerum invenimus. Recte enim hæc tria non omittuntur, sine quibus nec Deum colere, nec ei quemquam novimus posse placere.

[1] Math. v, 3 et seqq

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

RETRACTATIONUM

LIBRI DUO[1].

PROLOGUS.

I. Jam diu est ut facere cogito atque dispono, quod nunc, adjuvante Domino aggredior, quia differendum esse non arbitror, ut opuscula mea, sive in Libris, sive in Epistolis, sive in Tractatibus, cum quadam judiciaria severitate recenseam, et quod me offendit, velut censorio stylo denotem. Neque enim quisquam, nisi imprudens, ideo quia mea errata reprehendo, me reprehendere audebit. Sed si dicit, non ea debuisse a me dici, quæ postea mihi etiam displicerent; verum dicit, et mecum facit. Eorum quippe reprehensor est, quorum et ego sum. Neque enim ea reprehendere deberem, si dicere debuissem.

II. Sed, ut volet, quisque accipiat hoc quod facio; me tamen apostolicam illam sententiam et in hac re oportuit intueri, ubi ait: « Si nos ipsos judicaremus, a » Domino non judicaremur[2]. » Illud etiam quod scriptum est, « Ex multiloquio non effugies peccatum[3], » terret me plurimum; non quia multa scripsi, vel quia

[1] Scripti ann. 426 aut 427. — [2] 1 Cor. xi, 31. — [3] Prov. x, 19.

multa etiam, quæ dictata non sunt, tamen a me dicta conscripta sunt; (absit enim ut multiloquium deputem, quando necessaria dicuntur, quantalibet sermonum multitudine ac prolixitate dicantur) : sed istam sententiam Scripturæ sanctæ propterea timeo, quia et de tam multis disputationibus meis sine dubio multa colligi possunt, quæ si non falsa, at certe videantur, sive etiam convincantur non necessaria. Quem vero Christus fidelium suorum non terruit, ubi ait : « Omne verbum otiosum » quodcumque dixerit homo, reddet pro eo rationem in » die judicii[1]? » Unde et ejus apostolus Jacobus : « Sit, » inquit, omnis homo velox ad audiendum, tardus au- » tem ad loquendum[2]. » Et alio loco, « Nolite, inquit, » plures magistri fieri, fratres mei, scientes quoniam ma- » jus judicium sumitis. In multis enim offendimus omnes. » Si quis in verbo non offendit, hic perfectus est vir[3]. » Ego mihi hanc perfectionem nec nunc arrogo, cum jam sim senex : quanto minus cum juvenis cœpi scribere, vel apud populos dicere; tantumque mihi tributum est, ut ubicumque me præsente loqui opus esset ad populum, rarissime tacere atque alios audire permitterer, et esse velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum. Restat igitur ut me ipse judicem sub magistro uno, cujus de offensionibus meis judicium evadere cupio. Magistros autem plures tunc fieri existimo, cum diversa atque inter se adversa sentiunt. Cum vero idipsum dicunt omnes, et verum dicunt, ab unius veri magistri magisterio non recedunt. Offendunt autem, non cum illius multa dicunt, sed cum addunt sua. Sic quippe incidunt ex multiloquio etiam in falsiloquium.

III. Scribere autem ista mihi placuit, ut hæc emittam in manus hominum, a quibus ea quæ jam edidi, revocare

[1] Matth. XII, 36. — [2] Jacob. I, 19. — [3] Id. III, 1, 2.

emendanda non possum. Nec illa sane prætereo, quæ Catechumenus jam, licet relicta spe quam terrenam gerebam, sed adhuc sæcularium litterarum inflatus consuetudine scripsi : quia et ipsa exierant in notitiam describentium atque legentium, et leguntur utiliter, si nonnullis ignoscatur; vel si non ignoscatur, non tamen inhæreatur erratis. Quapropter quicumque ista lecturi sunt, non me imitentur errantem, sed in melius proficientem. Inveniet enim fortasse quomodo scribendo profecerim, quisquis opuscula mea ordine, quo scripta sunt, legerit. Quod ut possit, hoc opere, quantum potero, curabo ut eumdem ordinem noverit.

LIBER I.

IN QUO RETRACTANTUR LIBRI, QUOS SCRIPSIT NONDUM EPISCOPUS.

CAPUT I.

Contra Academicos libri tres.

I. Cum ergo reliquissem, vel quæ adeptus fueram in cupiditatibus hujus mundi, vel quæ adipisci volebam, et me ad Christianæ vitæ otium contulissem, nondum baptizatus, *contra Academicos* vel *de Academicis* primum scripsi, ut argumenta eorum, quæ multis ingerunt veri inveniendi desperationem, et prohibent cuiquam rei assentiri, et omnino aliquid, tanquam manifestum certumque sit, approbare sapientem, cum eis omnia videantur obscura et incerta, ab animo meo, quia et me movebant, quantis possem rationibus amoverem. Quod miserante atque adjuvante Domino factum est.

II. Sed in eisdem tribus libris meis non mihi placet toties me appellasse *Fortunam*, quamvis non aliquam deam voluerim hoc nomine intelligi, sed fortuitum rerum eventum, vel in corporis nostri, vel in externis bonis aut malis. Unde et illa verba sunt, quæ nulla religio dicere prohibet, forte, forsan, forsitan, fortassse, fortuito ; quod tamen totum ad divinam revocandum est providentiam. Hoc etiam ibi non tacui, dicens : *Etenim fortasse, quæ*

vulgo Fortuna nominatur, occulto quodam ordine regitur, nihilque aliud in rebus Casum vocamus, nisi cujus ratio et causa secreta est. Dixi quidem hoc verumtamen pœnitet me sic illic nominasse *fortunam*, cum videam homines habere in pessima consuetudine, ubi dici debet, Hoc Deus voluit dicere, Hoc voluit fortuna. Quod autem quodam loco dixi, *Ita comparatum est, sive pro meritis nostris, sive pro necessitate naturæ, ut divinum animum mortalibus inhærentem nequaquam philosophiæ portus accipiat*, etc. aut nihil horum duorum dicendum fuit, quia etiam sic sensus posset esse integer; aut satis erat dicere, *pro meritis nostris*, sicut verum est ex Adam tracta miseria; nec addere, *sive pro necessitate naturæ*, quandoquidem naturæ nostræ dura necessitas merito præcedentis iniquitatis exorta est. Itemque illic quod dixi, *nihil omnino colendum esse, totumque abjiciendum quidquid mortalibus oculis cernitur, quidquid ullus sensus attingit*: addenda erant verba, ut diceretur, *quidquid mortalis corporis ullus sensus attingit;* est enim sensus et mentis. Sed eorum morte tunc loquebar, qui sensum nonnisi corporis dicunt, et sensibilia nonnisi corporalia. Itaque ubicumque sic locutus sum, parum est ambiguitas evitata, nisi apud eos quorum consuetudo est locutionis hujus. Item dixi : *Quid censes aliud esse beate vivere, nisi secundum id quod in homine optimum est, vivere?* Et quid dixerim, *in homine esse optimum*, paulo post explicans, *Quis*, inquam, *dubitaverit, nihil esse aliud hominis optimum, quam eam partem animi, cui dominanti obtemperare convenit cætera, quæque in homine sunt? Hæc autem, ne aliam postules definitionem, mens aut ratio dici potest.* Hoc quidem verum est; nam quantum attinet ad hominis naturam, nihil est in eo

melius quam mens et ratio : sed non secundum ipsam debet vivere, qui beate vult vivere; alioquin secundum hominem vivit, cum secundum Deum vivendum sit, ut possit ad beatitudinem pervenire : propter quam consequendam non se ipsa debet esse contenta, sed Deo mens nostra subdenda est. Item respondens ei, cum quo disputabatur, *Hîc plane*, inquam, *non erras. Quod ut tibi omen sit ad reliqua, libenter optaverim.* Hoc licet non serio, sed joco dictum sit, nollem tamen eo verbo uti. *Omen*[1] quippe me legisse non recolo, sive in sacris Litteris nostris, sive in sermone cujusquam ecclesiastici disputatoris : quamvis abominatio inde sit dicta, quæ in divinis Libris assidue reperitur.

III. In secundo autem libro prorsus inepta est et insulsa illa quasi fabula de *Philocalia et Philosophia*, quod *sint germanæ et eodem parente procreatæ.* Aut enim philocalia quæ dicitur, nonnisi in nugis est, et ob hoc philosophiæ nulla ratione germana : aut si propterea est hoc nomen honorandum quia latine interpretatum, amorem significat pulchritudinis, et est vera ac summa sapientiæ pulchritudo, eadem ipsa est in rebus incorporalibus atque summis philocalia quæ philosophia, neque ullo modo sunt quasi sorores duæ. Alio loco de animo cum agerem, dixi : *Securior rediturus in cœlum* [2]. Iturus autem, quam *rediturus* dixissem securius, propter eos, qui putant animos humanos pro meritis peccatorum suorum de cœlo lapsos sive dejectos, in corpora ista detrudi. Sed hoc ego propterea non dubitavi dicere, qui ita dixi, *in cœlum*, tanquam dicerem, *ad Deum*, qui ejus est auc-

[1] *Omen* tamen legimus 3 Reg. xx, 33. At S. Augustinus vel non legerat in versione, qua utebatur; vel quia sermo ibi est de paganis viris, profani vocabuli usum inde approbandum esse non existimavit. — [2] Platonicos, *ut videre est lib. 12 de Civit. c. 26.*

tor et conditor, sicut beatus Cyprianus non cunctatus est dicere : « Nam cum corpus e terra, spiritum possideamus » e cœlo, ipsi terra et cœlum sumus[1]. » Et in libro Ecclesiastæ scriptum est : « Spiritus revertatur ad Deum, qui » dedit illum [2]. » Quod utique sic intelligendum est, ut non resistatur Apostolo dicenti, nondum natos nihil egisse boni aut mali [3]. Sine controversia ergo quædam originalis regio beatitudinis animi, Deus ipse est, qui eum non quidem de se ipso genuit, sed de nulla re alia condidit, sicut condidit corpus e terra. Nam quod attinet ad ejus originem, qua fit ut sit in corpore, utrum de illo uno sit, qui primum creatus est, quando factus est homo in animam vivam ; an similiter ita fiant singulis singuli, nec tunc sciebam, nec adhuc scio.

IV. In libro tertio, *Si quid mihi videatur quæris*, inquam, *in mente arbitror esse summum hominis bonum.* Verius dixissem, *in Deo.* Ipso enim mens fruitur, ut beata sit, tanquam summo bono suo. Nec mihi illud placet quod dixi : *Liquet dejerare per omne divinum.* Item quod dixi de Academicis, quia verum noverant, cujus simile appellabant verisimile, idque ipsum verisimile appellavi falsum, quod approbabant, duas ob causas non recte dictum est : vel quod falsum esset, quod aliquo modo esset simile alicujus veri, quia in genere suo et hoc verum est : vel quod approbabant ista falsa, quæ vocabant verisimilia, cum illi nihil approbarent, et affirmarent nihil approbare sapientem. Sed quia hoc ipsum verisimile etiam probabile nuncupabant, hinc factum est ut hoc de illis dicerem. Laus quoque ipsa, qua Platonem vel Platonicos seu Academicos philosophos tantum extuli, quantum impios homines non oportuit, non immerito mihi displicuit : præsertim quo-

[1] Cypr. lib. de Orat. Dom. — [2] Eccle. XII, 7. — [3] Rom. IX, 11.

rum contra errores magnos defendenda est Christiana doctrina. Illud etiam quod in comparatione argumentorum Ciceronis, quibus in libris suis Academicis usus est, mea *nugas* esse dixi, quibus argumenta illa certissima ratione refutavi, quamvis jocando dictum sit, et magis ironia videatur, non debuit tamen dici. Hoc Opus sic incipit : *O utinam, Romaniane, hominem sibi aptum.*

CAPUT II.

De beata Vita liber unus.

Librum *de beata Vita*, non post libros de Academicis, sed inter illos ut scriberem, contigit. Ex occasione quippe ortus est diei natalis mei, et tridui disputatione completus, sicut satis ipse indicat. In quo libro constitit inter nos, qui simul quærebamus, non esse beatam vitam, nisi perfectam cognitionem Dei. Displicet autem illic, quod Manlio Theodoro, ad quem librum ipsum scripsi, quamvis docto et christiano viro, plus tribui quam deberem. Et quod *fortunam* etiam illic sæpe nominavi. Et quod tempore vitæ hujus in solo animo sapientis dixi habitare vitam beatam, quomodolibet se habeat corpus ejus; cum perfectam cognitionem Dei, hoc est, qua homini major esse non possit, in futura vita speret Apostolus, quæ sola beata vita dicenda est, ubi et corpus incorruptibile atque immortale spiritui suo sine ulla molestia vel reluctatione subdetur. Sane istum librum nostro in codice interruptum reperi, et non parum minus habere, et sic a fratribus quibusdam des-

criptus est, nec adhuc apud aliquem integrum inveneram, ex quo emendarem, quando hæc retractavi. Hic liber sic incipit : *Si ad philosophiæ portum.*

CAPUT III.

De Ordine libri duo.

I. Per idem tempus inter illos qui de Academicis scripti sunt, duos etiam libros *de Ordine* scripsi, in quibus magna quæstio versatur, utrum omnia bona et mala divinæ providentiæ ordo contineat. Sed cum rem viderem ad intelligendum difficilem, satis ægre ad eorum perceptionem, cum quibus agebam, disputando posse perduci, de ordine studendi loqui malui, quo a corporalibus ad incorporalia potest profici.

II. Verum et in his libris displicet mihi sæpe interpositum *fortunæ* vocabulum. Et quod non addebam *corporis*, quando sensus corporis nominavi. Et quod multum tribui liberalibus disciplinis, quas multi sancti multum nesciunt ; quidam etiam, qui sciunt eas, sancti non sunt. Et quod *Musas* quasi aliquas deas, quamvis jocando, commemoravi. Et quod *admirationem, vitium* nuncupavi. Et quod philosophos non vera pietate præditos, dixi virtutis luce fulsisse. Et quod *duos mundos, unum sensibilem, alterum intelligibilem,* non ex Platonis vel ex Platonicorum persona, sed ex mea sic commendavi, tanquam hoc etiam Dominus significare voluerit, quia non ait : Regnum meum non est de mundo : sed, « Regnum meum non est de hoc mundo [1]; » cum

[1] Joan. XVIII, 36.

possit et aliqua locutione dictum inveniri; et si alius a Domino Christo significatus est mundus, ille congruentius possit intelligi, in quo erit cœlum novum et terra nova, quando complebitur quod oramus dicentes: « Adveniat regnum tuum[1]. » Nec Plato quidem in hoc erravit, quia esse mundum intelligibilem dixit, si non vocabulum quod ecclesiasticæ consuetudini in re illa non usitatum est, sed ipsam rem velimus attendere. Mundum quippe ille intelligibilem nuncupavit ipsam rationem sempiternam atque incommutabilem, qua fecit Deus mundum. Quam qui esse negat, sequitur ut dicat, irrationabiliter Deum fecisse quod fecit; aut cum faceret, vel ante quam faceret, nescisse quid faceret; si apud eum ratio faciendi non erat. Si vero erat, sicut erat, ipsam videtur Plato vocasse intelligibilem mundum. Nec tamen isto nomine nos uteremur, si jam satis essemus litteris ecclesiasticis eruditi.

III. Nec illud mihi placet, quod cum dixissem, *Summa opera danda est optimis moribus;* mox addidi *Deus enim noster aliter nos exaudire non poterit; bene autem viventes facillime exaudiet.* Sic enim dictum est, tanquam Deus non exaudiat peccatores; quod quidam dixit in Evangelio, sed ille qui nondum cognoverat Christum[2], a quo fuerat jam illuminatus in corpore. Nec illud mihi placet, quod Pythagoræ philosopho tantum laudis dedi, ut qui hanc audit vel legit, possit putare, me credidisse nullos errores in Pythagorica esse doctrina, cum sint plures, iidemque capitales. Hoc opus sic incipit: *Ordinem rerum, Zenobi.*

[1] Matth. VI, 10. — [2] Joan. IX, 31.

CAPUT IV.

Soliloquiorum libri duo.

I. Inter hæc scripsi etiam duo volumina secundum studium meum et amorem, ratione indagandæ veritatis, de his rebus quas maxime scire cupiebam, me interrogans, mihique respondens, tanquam duo essemus, ratio et ego, cum solus essem; unde hoc opus *Soliloquia* nominavi, sed imperfectum remansit: ita tamen ut in primo libro quæreretur, et utcumque appareret, qualis esse debeat qui vult percipere sapientiam, quæ utique non sensu corporis, sed mente percipitur: et quadam ratiocinatione in libri fine colligitur, ea quæ vere sunt, immortalia esse. In secundo autem, de immortalitate animæ diu res agitur, et non peragitur.

II. In his sane libris non approbo quod in oratione dixi, *Deus qui nisi mundos verum scire noluisti.* Responderi enim potest, multos etiam non mundos multa scire vera: neque enim definitum est hîc quid sit verum, quod niti mundi scire non possint; et quid sit scire. Et illud quod ibi positum est, *Deus cujus regnum est totus mundus, quem sensus ignorat;* si Deus intelligendus est, addenda fuerant verba, ut diceretur, quem mortalis corporis sensus ignorat. Si autem mundus dictus est, quem sensus ignorat, ille recte intelligitur, qui futurus est cœlo novo et terra nova: sed etiam hîc addenda erant illa, ut diceretur, mortalis corporis sensus. Sed illo more adhuc loquebar, quo sensus proprie corporis appellatur; nec assidue repetendum est, quod et

superius inde jam dixi ; sed hoc recolendum, ubicumque ista locutio in meis litteris invenitur.

III. Et ubi dixi de Patre et Filio, *Qui gignit et quem gignit, unum est*, dicendum fuit, unum sunt; sicut aperte ipsa veritas loquitur, dicens: «Ego et Pater unum » sumus[1].» Nec illud mihi placet, quod in ista vita Deo intellecto jam beatam esse animam dixi, nisi forte spe. Item quod dixi, *Ad sapientiæ conjunctionem non una via perveniri*, non bene sonat : quasi alia via sit præter Christum, qui dixit, « Ego sum via[1]. » Vitanda ergo erat hæc offensio aurium religiosarum ; quamvis alia sit illa universalis via, aliæ autem viæ, de quibus in Psalmo canimus : «Vias tuas, Domine, notas fac mihi, et semitas » tuas doce me[2].» Et in eo quod ibi dictum est, *penitus esse ista sensibilia fugienda*, cavendum fuit ne putaremur illam Porphyrii falsi philosophi tenere sententiam, qua dixit : Omne corpus esse fugiendum. Non autem dixi ego omnia sensibilia, sed *ista*, hoc est, corruptibilia; sed hoc potius dicendum fuit, Non autem talia sensibilia futura sunt in futuri sæculi cœlo novo et terra nova.

IV. Item quodam loco dixi, quod disciplinis liberalibus eruditi, sine dubio in se illas oblivione obrutas eruunt discendo, et quodam modo refodiunt. Sed hoc quoque improbo : credibilius est enim, propterea vera respondere de quibusdam disciplinis, etiam imperitos earum, quando bene interrogantur, quia præsens est eis, quantum id capere possunt, lumen rationis æternæ, ubi hæc immutabilia vera conspiciunt; non quia ea noverant aliquando, et obliti sunt, quod Platoni, vel talibus visum est. Contra quorum opinionem quanta pro

[1] Joan. x, 30. — [2] Id. xiv, 6. — [3] Psal. xxiv, 4.

suscepto opere dabatur occasio, in lib. XII de Trinitate disserui. Hoc Opus sic incipit : *Volventi mihi multa ac varia mecum.*

CAPUT V.

De Immortalitate Animæ liber unus.

I. Post libros Soliloquiorum jam de agro Mediolanum reversus, scripsi librum, *De Immortalitate animæ*, quod mihi quasi commonitorium esse volueram propter Soliloquia terminanda, quæ imperfecta remanserant : sed nescio quomodo me invito exiit in manus hominum, et inter mea opuscula nominatur. Qui primo ratiocinationum contortione atque brevitate sic obscurus est, ut fatiget, cum legitur, etiam intentionem meam, vixque intelligatur a me ipso.

II. Deinde cogitans nihil aliud quam animos hominum, in quadam argumentatione ejusdem libri dixi : *Nec esse in eo quod nihil discit, disciplina potest.* Itemque alio loco dixi : *Nec ullam rem scientia complectitur, nisi quæ ad aliquam pertinet disciplinam* : nec venit in mentem, Deum non discere disciplinas, et habere omnium rerum scientiam, in qua etiam præscientia est futurorum. Tale est illud quod ibi dictum est, *Non esse vitam cum ratione ulli, nisi animæ.* Neque enim Deo sine ratione vita est; cum apud eum et summa vita, et summa sit ratio. Et illud quod aliquanto superius dixi, *id quod intelligitur, ejusmodi esse semper* : cum intelligatur et animus, qui utique non ejusmodi est semper. Quod vero dixi, *animum propterea non posse*

ab æterna ratione separari, quia non ei localiter jungitur, profecto non dixissem, si jam tunc essem litteris sacris ita eruditus, ut recolerem quod scriptum est : « Peccata vestra separant inter vos et Deum[1]. » Unde intelligi datur, etiam earum rerum posse dici separationem, quæ non locis, sed incorporaliter junctæ fuerant.

III. Quid sit etiam quod dixi, *Anima si caret corpore, in hoc mundo non est*, non potui recordari. Numquid enim animæ mortuorum aut non carent corpore, aut in hoc mundo non sunt? Quasi vero inferi non sint in hoc mundo. Sed quia carere corpore in bono posui, fortasse nomine corporis pestes corporeas appellavi. Quod si ita est, nimis insolenter verbo usus sum. Illud quoque temere dictum est : *A summa essentia speciem corpori per animam tribui, qua est, in quantumcumque est. Per animam ergo corpus subsistit, et eo ipso est, quo animatur, sive universaliter, ut mundus, sive particulariter, ut unumquodque animal intra mundum.* Hoc totum prorsus temere dictum est. Hic liber sic incipit : *Si alicubi est disciplina.*

[1] Isaï. LIX, 2.

CAPUT VI.

Disciplinarum libri.

Per idem tempus quo Mediolani fui, baptismum percepturus, etiam *Disciplinarum libros* conatus sum scribere, interrogans eos, qui mecum erant, atque ab hujusmodi studiis non abhorrebant : per corporalia cupiens ad incorporalia quibusdam quasi passibus certis vel pervenire vel ducere. Sed earum solum *de Grammatica* librum absolvere potui, quem postea de armario nostro perdidi : et *de Musica* sex volumina : quantum attinet ad eam partem, quæ Rhythmus vocatur. Sed eosdem sex libros jam baptizatus, jamque ex Italia regressus in Africam scripsi, inchoaveram quippe tantummodo istam apud Mediolanum disciplinam. De aliis vero quinque disciplinis illic similiter inchoatis : *de Dialectica*, *de Rhetorica*, *de Geometrica*, *de Arihtmetica*, *de Philosophia*, sola principia remanserunt, quæ tamen etiam ipsa perdidimus : sed haberi ab aliquibus existimo.

CAPUT VII.

De Moribus Ecclesiæ catholicæ, item *De Moribus Manichæorum libri duo.*

I. Jam baptizatus autem cum Romæ essem, nec ferre tacitus possem Manichæorum jactantiam de falsa et fallaci continentia vel abstinentia, qua se ad imperitos decipiendos, veris Christianis, quibus comparandi non sunt, insuper præferunt, scripsi duos libros, unum *de Moribus Ecclesiæ Catholicæ* : alterum *de Moribus Manichæorum.*

II. In eo igitur qui est de Moribus Ecclesiæ Catholicæ, ubi posui testimonium, in quo legitur : « Propter te afficimur tota die, æstimati sumus ut oves occisionis[1] : » mendositas nostri codicis me fefellit minus memorem Scripturarum, in quibus nondum assuetus eram. Nam ejusdem interpretationis alii codices non habent, *Propter te afficimur* : sed, *Propter te morte afficimur* quod uno verbo alii dixerunt, *mortificamur.* Hoc esse verius Græci libri indicant, ex qua lingua in Latinam secundum Septuaginta interpretes, veterum divinarum Scripturarum est facta translatio : et tamen secundum hæc verba, id est *Propter te afficimur*, multa disputans dixi quæ in ipsis rebus non tanquam falsa improbo : verumtamen convenientiam Scripturarum veterum et novarum, quam demonstrare cupiebam, ex his duntaxat verbis non utique demonstravi : unde autem mihi error obrepserit, dixi :

1 Psal. XLIII, 22, et Rom. VIII, 36.

ex aliis vero testimoniis eamdem convenientiam sufficienter ostendi.

III. Similiter et paulo post testimonium posui de libro Sapientiæ, secundum codicem nostrum, in quo scriptum erat : « Sobrietatem enim sapientia docet, et justitiam, » et virtutem [1]. » Et secundum hæc verba disserui res quidem veras, sed ex occasione mendositatis inventas. Quid enim verius, quam quod sapientia doceat veritatem contemplationis, quam nomine sobrietatis significatam putavi : et actionis probitatem, quam per duo alia intelligi volui, per justitiam atque virtutem ? cum codices ejusdem interpretationis veriores habeant, *sobrietatem enim et sapientiam docet, et justitiam et virtutem*. His enim nominibus Latinus interpres quatuor illas virtutes, quæ maxime in ore philosophorum esse assolent, nominavit, sobrietatem appellans temperantiam, prudentiæ imponens nomen sapientiam, fortitudinem vero virtutis vocabulo enuntians, solam justitiam suo nomine interpretatus est. Has autem quatuor virtutes in eodem libro Sapientiæ suis nominibus appellatas, sicut a Græcis vocantur, longe postea reperimus in codicibus Græcis. Item quod posui de libro Salomonis : « Vanitas vanitan» tium, dicit Ecclesiastes [2], » in multis quidem codicibus legi, sed hoc Græcus non habet : habet autem : « Vanitas vanitatum : » quod postea vidi; et inveni eos Latinos esse veriores, qui habent *vanitatum*, non *vanitantium*. Ex occasione tamen hujus mendositatis quæcumque disserui vera esse ipsis rebus apparet.

IV. Quod autem dixi, *Eum ipsum quem cognoscere volumus, hoc est, Deum, prius plena charitate diligamus*, melius diceretur sincera quam plena ; ne forte putaretur, charitatem Dei non futuram esse majorem, quando

[1] Sap. VIII, 7. — [2] Eccle. I, 2.

videbimus facie ad faciem. Sic itaque hoc accipiatur : tanquam plena dicta sit, qua major esse non possit, quandiu ambulamus per fidem. Erit enim plenior, imo plenissima, sed per speciem. Item quod dixi de iis qui subveniunt indigentibus, quia *misericordes vocantur, etiam si sapientes usque adeo sint, ut jam nullo animi dolore turbentur* : non sic accipiendum est tanquam definierim, in hac vita esse tales sapientes ; non enim dixi, cum sint; sed dixi, *etiam si sint.*

V. Alio loco ubi dixi : « *Jamvero cum hæc humana dilectio inhærentem uberibus tuis nutriverit et roboraverit animum, sequendo Deo factum idoneum, ubi ejus majestas ex tanta parte, quanta homini dum terræ hujus inhabitator est sufficit, aperire se cœperit, tantus charitatis ardor innascitur et tantum divini amoris consurgit incendium, ut exustis omnibus vitiis, et homine sanctificato atque purgato, satis appareat quam divine dictum sit*, « Ego sum » ignis consumens [1] : » possunt putare Pelagiani istam perfectionem in hac mortali vita me dixisse posse contingere. Sed non hoc putent, ardor quippe charitatis sequendo Deo factus idoneus, et tam magnus ut vitia cuncta consumat, in hac vita nasci et crescere potest : perficere vero propter quod nascitur, ut nullum insit homini vitium, non consequenter hîc potest : quamvis tanta ista res eodem ardore charitatis perficiatur, ubi perfici et quando perfici potest : ut quemadmodum lavacrum regenerationis purgat a reatu omnium peccatorum, quæ humana traxit nativitas, et contraxit iniquitas : ita illa perfectio purget ab omni labe vitiorum, sine quibus humana esse non potest in hoc sæculo infirmita. Sicut accipiendum est etiam quod ait Apostolus : « Christus dilexit

[1] Deut. IV, 24, et Hebr. XII, 29.

» Ecclesiam, et se ipsum tradidit pro ea, mundans eam » lavacro aquæ in verbo, ut exhiberet sibi gloriosam Ec- » clesiam, non habentem maculam aut rugam, aut aliquid » hujusmodi [1]. » Hìc est enim lavacrum aquæ in verbo, quo mundatur Ecclesia. Sed cum tota dicat quandiu hìc est : « Dimitte nobis debita nostra [2] : » non utique hìc est sine macula et ruga, aut aliquid ejusmodi : ex eo tamen quod hìc accipit, ad illam gloriam, quæ hìc non est, perfectionemque perducitur.

VI. In alio libro cujus est titulus *de Moribus Manichæorum*, illud quod dixi, *Dei bonitas omnia deficientia sic ordinat, ut ibi sint ubi congruentissime possint esse, donec ordinatis motibus ad id recurrant unde defecerunt*, non sic accipiendum est, tanquam omnia recurrant ad id unde defecerunt, sicut Origeni visum est; sed ea omnia quæ recurrunt. Non enim recurrent ad Deum a quo defecerunt, qui sempiterno igne punientur : quamvis omnia deficientia sic ordinentur, ut ubi sint, ubi congruentissime possint esse : quia et illi qui non recurrunt, congruentissime in pœna sunt. Alio loco, *Nemo fere*, inquam, *de scarabæis dubitat, quin de fimo in pilam rotundato ab his atque obruto existant* : cum hoc utrum verum sit, multi dubitent, multi ne audiverint quidem. Hoc Opus sic incipit : *In aliis libris satis opinor egisse nos.*

[1] Ephes. v, 25-27. — [2] Matth. vi, 12.

CAPUT VIII.

De Animæ quantitate liber unus.

I. In eadem urbe scripsi dialogum, in quo de anima multa quæruntur ac disseruntur, id est, unde sit, qualis sit, quanta sit, cur corpori fuerit data, cum ad corpus venerit qualis efficiatur, qualis cum abscesserit. Sed quoniam quanta sit, diligentissime ac subtilissime disputatum est, ut eam, si possemus, ostenderemus corporalis quantitatis non esse, et tamen magnum aliquid esse, ex hac una inquisitione totus liber nomen accepit ut appellaretur, *de Animæ quantitate.*

II. In quo libro illud quod dixi, *omnes artes animam secum attulisse mihi videri : nec aliud quidquam esse id quod discitur discere, quam reminisci ac recordari,* non sic accipiendum est, quasi ex hoc approbetur, animam vel hîc in alio corpore, vel alibi, sive in corpore, sive extra corpus, aliquando vixisse[1] : et ea quæ interrogata respondet, cum hîc non didicerit, in alia vita ante didicisse. Fieri enim potest, sicut jam in hoc Opere supra diximus, ut hoc ideo possit, quia natura intelligibilis est, et connectitur non solum intelligibilibus, verumetiam immutabilibus rebus, eo ordine facta, ut cum se ad eas res movet quibus connexa est, vel ad se ipsam, in quantum eas videt, in tantum de his vera respondeat. Nec sane omnes artes eo modo secum attulit, ac secum habet. Nam de artibus quæ ad sensus corporis pertinent, sicut multa medicinæ, si-

1 Lib. XII de Trinit. c. 15.

cut astrologiæ omnia, nisi quod hîc didicerit, non potest dicere. Ea vero quæ sola intelligentia capit, propter id quod dixi, cum vel a se ipsa, vel ab alio fuerit bene interrogata, et recordata respondet.

III. Alio loco, *Vellem*, inquam, *hinc plura dicere, ac me ipsum constringere, dum quasi tibi præcipio, ut nihil aliud agerem quam redderer mihi, cui me maxime debeo.* Ubi videor dicere potius debuisse, redderer Deo, cui me maxime debeo. Sed quoniam prius sibi ipse homo reddendus est, ut illic quasi gradu facto inde surgat atque attollatur ad Deum, sicut filius ille minor prius reversus est ad semetipsum, et tunc ait : « Surgam, et ibo » ad patrem meum [2] : » ideo sic sum locutus. Denique mox addidi, *Atque ita fieri amicum mancipium Domino.* Quod ergo dixi, *cui me maxime debeo*, ad homines retuli : magis enim mihi me debeo, quam hominibus cæteris, quamvis Deo magis quam mihi. Hic liber sic incipit : *Quoniam video te abundare otio.*

CAPUT IX.

De Libero arbitrio libri tres.

Cum adhuc Romæ demoraremur, voluimus disputando quærere, unde sit malum. Et modo disputavimus, ut si possemus, id quod de hac re divinæ auctoritati subditi credebamus, etiam ad intelligentiam nostram, quantum disserendo, opitulante Deo, agere possemus, ratio considerata et tractata perduceret. Et quoniam constitit inter nos, diligenter ratione discussa, malum non exortum nisi ex libero voluntatis arbitrio : tres libri,

[1] Luc. xv, 18.

quos eadem disputatio peperit, appellati sunt, de *Libero arbitrio*. Quorum secundum et tertium in Africa, jam etiam Hippone-regio Presbyter ordinatus, sicut tunc potui, terminavi.

II. In his libris ita multa disserta sunt, ut incidentes nonnullæ quæstiones, quas vel enodare non poteram, vel longam sermocinationem in præsenti requirebant, ita differrentur, ut ex utraque parte, vel ex omnibus earumdem quæstionum partibus, in quibus non apparebat quid potius congrueret veritati, ad hoc tamen ratiocinatio nostra concluderetur, ut quolibet eorum verum esset, laudandus crederetur, vel etiam ostenderetur Deus. Propter eos quippe disputatio illa suscepta est, qui negant, ex libero voluntatis arbitrio mali originem duci, et Deum, si ita est, creatorem omnium naturarum culpandum esse contendunt: eo modo volentes secundum suæ impietatis errorem (Manichæi enim sunt) immutabilem quamdam et Deo coæternam introducere mali naturam. De gratia vero Dei, qua suos electos sic prædestinavit, ut eorum, qui jam in eis utuntur libero arbitrio, ipse etiam præparet voluntates, nihil in his libris disputatum est propter hoc proposita quæstione. Ubi autem incidit locus ut hujus gratiæ fieret commemoratio, transeunter commemorata est; non quasi inde ageretur, operosa ratiocinatione defensa. Aliud est enim quærere, unde sit malum, et aliud est quærere, unde redeatur ad pristinum, vel ad majus perveniatur bonum.

III. Quapropter novi hæretici Pelagiani, qui liberum sic asserunt voluntatis arbitrium. ut gratiæ Dei non relinquant locum, quandoquidem eam secundum merita nostra dari asserunt, non se extollant, quasi eorum egerim causam: quia multa in his libris dixi pro libero arbitrio, quæ illius disputationis causa poscebat. Dixi

quippe in libro primo, malefacta justitia Dei vindicari. Et addidi : *Non enim juste vindicarentur, nisi fierent voluntate.* Item cum ipsam bonam voluntatem tam magnum bonum esse monstrarem, ut omnibus corporeis et externis bonis merito anteponeretur, dixi : *Vides igitur jam, ut existimo, in voluntate nostra esse constitutum, ut hoc vel fruamur vel careamus tanto et tam vero bono : quid enim tam in voluntate, quam ipsa voluntas sita est?* Et alio loco, *Quid ergo causæ est*, inquam, *cur dubitandum putemus, etiam si nunquam ante sapientes fuimus, voluntate nos tamen laudabilem et beatam vitam, voluntate turpem et miseram mereri ac degere?* Item alio loco, *Ex quo conficitur*, inquam, *ut quisquis recte honesteque vult vivere, si id se velle præ fugacibus rebus velit, assequatur tantam rem tanta facilitate, ut nihil aliud ei, quam ipsum velle, sit habere quod voluit.* Itemque alibi dixi : *Hoc enim æterna lex illa, ad cujus considerationem redire jam tempus est, incommutabili stabilitate firmavit, ut in voluntate meritum sit, in beatitate autem et miseria præmium atque supplicium.* Et alio loco, *Quid*, inquam, *quisque sectandum et amplectendum eligat, in voluntate esse positum constitit.* Et in secundo libro, *Homo enim ipse*, inquam, *in quantum homo est, aliquod bonum est, quia recte vivere, cum vult, potest.* Et alio loco dixi, *recte fieri non posse, nisi eodem libero voluntatis arbitrio.* Et in libro tertio, *Quid opus est*, inquam, *quæri unde iste motus existat, quo voluntas avertitur ac incommutabili bono ad commutabile bonum ; cum eum non nisi animi, et voluntarium, et ob hoc culpabilem esse fateamur : omnisque de hac re disciplina utilis ad id valeat, ut eo motu impro-*

bato atque cohibito voluntatem nostram ad perfruendum sempiterno bono, a lapsu temporalium convertamus? Et alio loco, *Optime*, inquam, *de te veritas clamat. Non enim posses aliud sentire esse in potestate nostra, nisi quod, cum volumus, facimus. Quapropter nihil tam in nostra potestate, quam ipsa voluntas, est. Ea enim prorsus nullo intervallo, mox ut volumus, præsto est.* Item alio loco, *Si enim tu laudaris*, inquam; *videndo quid facere debeas, cum id non videas, nisi in illo qui est incommutabilis veritas; quanto magis ille, qui et velle præcepit, et posse præbuit, et non impune nolle permisit?* Deinde subjunxi dicens : *Si enim hoc debet quisque, quod accepit, et sic homo factus est, ut necessario peccet, hoc debet ut peccet. Cum ergo peccat, quod debet, facit, quod si scelus est dicere; neminem natura sua cogit ut peccet.* Et iterum, *Quæ tandem esse poterit*, inquam, *ante voluntatem causa voluntatis? Aut enim et ipsa voluntas est; et a radice ista voluntatis non receditur: aut non est voluntas; et peccatum nullum habet. Aut igitur voluntas est prima causa peccandi; aut nullum peccatum est prima causa peccandi : nec est cui recte imputetur peccatum nisi peccanti. Non ergo est cui recte imputetur nisi volenti.* Et paulo post : *Quis*, inquam, *peccat in eo, quod nullo modo caveri potest? Peccatur autem, caveri igitur potest.* Quo testimonio meo in quodam libro suo Pelagius est. Cui libro cum respondissem, titulum libri mei esse volui, *de Natura et Gratia.*

IV. In his atque hujusmodi verbis meis, quia gratia Dei commemorata non est, de qua tunc non agebatur, putant Pelagiani, vel putare possunt, suam nos tenuisse sententiam. Sed frustra hoc putant. Voluntas quippe est

qua et peccatur, et recte vivitur: quod his verbis egimus. Voluntas ergo ipsa nisi Dei gratia liberetur a servitute, qua facta est serva peccati, et ut vitia superet, adjuvetur; recte pieque vivi a mortalibus non potest. Et hoc divinum beneficium quo liberatur, nisi eam præveniret, jam meritis ejus daretur, et non esset gratia, quæ utique gratis datur. Quod in aliis opusculis nostris satis egimus, istos inimicos hujus gratiæ novos hæreticos refellentes; quamvis et in his libris, qui non contra illos omnino, quippe illi nondum erant, sed contra Manichæos conscripti sunt de Libero Arbitrio, non omni modo de ista Dei gratia reticuimus, quam nefanda impietate conantur auferre. Diximus quippe in secundo libro, non solum magna, sed etiam minima bona non esse posse, nisi ab illo, a quo sunt omnia bona, hoc est, Deo. Et paulo post, *Virtutes*, inquam, *quibus recte vivitur, magna bona sunt: species autem quorumlibet corporum, sine quibus recte vivi potest, minima bona sunt: potentiæ vero animi, sine quibus recte vivi non potest, media bona sunt. Virtutibus nemo malé utitur: cæteris autem bonis, id est, mediis et minimis, non solum bene, sed etiam male quisque uti potest. Et ideo virtute nemo male utitur; quia opus virtutis est bonus usus istorum, quibus etiam non bene uti possumus: nemo autem bene utendo, male utitur. Quare abundantia et magnitudo bonitatis Dei, non solum magna, sed etiam media et minima bona esse præstitit. Magis laudanda est bonitas ejus in magnis, quam in mediis; et magis in mediis, quam in minimis bonis: sed magis in omnibus, quam si non omnia tribuisset.* Et alio loco, *Tu tantum*, inquam, *pietatem inconcussam tene, ut nullum tibi bonum, vel sentienti, vel intelligenti, vel quoquo*

modo cogitanti occurrat, quod non sit ex Deo. Itemque alio loco dixi : *Sed quoniam non sicut sponte homo cecidit, ita etiam sponte surgere potest; porrectam nobis desuper dexteram Dei, id est, Dominum nostrum Jesum Christum, firma fide teneamus.*

V. Et in libro tertio, cum dixissem illud, quo et Pelagium de meis opusculis usum fuisse commemoravi, *Quis enim peccat in eo, quod nullo modo caveri potest? Peccatur autem, caveri igitur potest*, continuo secutus adjunxi, *Et tamen etiam per ignorantiam facta quædam improbantur, et corrigenda judicantur; sicut in divinis auctoritatibus legimus : ait enim Apostolus*, « Misericordiam consecutus sum, quia ig» norans feci[1]; » *ait et Propheta*, « Delicta juventutis » meæ et ignorantiæ meæ ne memineris[2]. » *Sunt etiam necessitate facta improbanda, ubi vult homo recte facere, et non potest. Nam unde sunt illæ voces :* « Non enim quod volo, facio bonum, sed quod odi ma» lum, hoc ago[3]? » *Et illud :* « Velle adjacet mihi, per» ficere autem bonum non[4]? » *Et illud :* « Caro concu» piscit adversus spiritum, spiritus autem adversus » carnem[5], » *hæc enim invicem adversantur, ut non ea quæ vultis, faciatis? Sed hæc omnia hominum sunt ex illa mortis damnatione venientium. Nam si non est ista pœna hominis, sed natura; nulla ista peccata sunt : Si enim non receditur ab eo modo, quo naturaliter factus est, ita ut melius esse non possit; ea quæ debet facit, cum hæc facit : Si autem bonus homo esset, si aliter esset; nunc autem quia ita est, non est bonus, nec habet in potestate, ut*

[1] I Tim. I, 13. — [2] Psal. XXIV, 7. — [3] Rom. VII. 15. — [4] Ibid. 18. — [5] Galat. V, 17.

bonus sit, sive non videndo qualis esse debeat, sive videndo et non valendo esse, qualem se debere esse videt: pœnam istam esse quis dubitet? Omnis autem pœna, si justa est, peccati pœna est, et supplicium nominatur: Si autem injusta pœna est, quoniam pœnam esse nemo ambigit; injusto aliquo dominante homini imposita est. Porro quia de omnipotentia Dei et justitia dubitare dementis est, justa hæc pœna est, et pro peccato aliquo penditur. Non enim quisquam injustus dominator, aut surripere hominem potuit velut ignoranti Deo, aut extorquere invito, tanquam invalidiori, vel terrendo vel confligendo, ut hominem injusta pœna cruciaret. Relinquitur ergo ut hæc pœna justa de damnatione hominis veniat. Et alio loco, *Approbare*, inquam, *falsa pro veris ut erret invitus, et resistente atque torquente dolore carnalis vinculi, non posse a libidinosis operibus temperare, non est natura instituti hominis, sed pœna damnati. Cum autem de libera voluntate recte faciendi loquimur, de illa scilicet, in qua homo factus est, loquimur.*

VI. Ecce tam longe antequam Pelagiana hæresis extitisset, sic disputavimus, velut jam contra illos disputaremus. Cum enim omnia bona dicerentur ex Deo, id est, et magna, et media, et minima: in mediis quidem bonis invenitur liberum voluntatis arbitrium, quia et male illo uti possumus; sed tamen tale est, ut sine illo recte vivere nequeamus. Bonus autem usus ejus jam virtus est, quæ in magnis reperitur bonis, quibus male uti nullus potest. Et quia omnia bona, sicut dictum est, et magna, et media, et minima ex Deo sunt; sequitur, ut ex Deo sit etiam bonus usus liberæ voluntatis, quæ virtus est, et in magnis numeratur bonis. Deinde dictum est, ex

qua miseria peccantibus justissime inflicta, liberet Dei gratia, quia sponte homo, id est, libero arbitrio cadere potuit, non etiam surgere: ad quam miseriam justæ damnationis pertinet ignorantia et difficultas, quam patitur omnis homo ab exordio nativitatis suæ; nec ab isto malo quisquam, nisi Dei gratia liberatur : quem miseriam Pelagiani nolunt ex justa damnatione descendere, negantes originale peccatum : quamvis ignorantia et difficultas, etiamsi essent hominis primordia naturalia; nec sic culpandus, sed laudandus esset Deus, sicut in eodem tertio libro disputavimus. Quæ disputatio contra Manichæos habenda est, qui non accipiunt Scripturas sanctas Veteris Instrumenti, in quibus originale peccatum narratur; et quidquid inde in litteris Apostolicis legitur, detestabili impudentia immissum fuisse contendunt a corruptoribus scripturarum, tanquam non fuerit ab Apostolis dictum. Contra Pelagianos autem hoc defendendum est, quod utraque Scriptura commendat, quam se accipere profitentur. Hoc opus sic incipit: *Dic mihi, quæso te, utrum Deus non sit auctor mali.*

CAPUT X.

De Genesi adversus Manichæos libri duo.

I. Jam vero in Africa constitutus, scripsi duos libros *de Genesi contra Manichæos.* Quamvis enim in superioribus libris quidquid disputavi, unde ostenderem Deum summe bonum et immutabilem creatorem esse omnium mutabilium naturarum, nec ullam esse naturam malam, sive substantiam, in quantum natura est atque substantia, adversus Manichæos nostra invigilaret intentio: isti tamen duo libri apertissime adversus eos editi sunt in defensionem veteris Legis, quam vehementi studio vesani erroris oppugnant. In primo ab eo quod scriptum est, « In principio fecit Deus cœlum et ter» ram[1], » donec septem peraguntur dies, ubi legitur Deus requievisse in die septimo. In secundo autem ab eo quod scriptum est, « Hic liber creaturæ cœli et ter» ræ[2], » donec Adam et mulier ejus dimissi sunt de paradiso, et custodia posita est ligno vitæ. Deinde in fine libri errori Manichæorum fidem catholicæ veritatis opposui, quid illi dicant, et nos quid dicamus, breviter aperteque complectens.

II. Quod vero dixi, *Illud autem lumen non irrationabilium avium oculos pascit, sed pura corda eorum, qui Deo credunt, et ab amore visibilium rerum et temporalium se ad ejus præcepta implenda convertunt, quod omnes homines possunt, si velint;*

[1] Gen. I, 1. — [2] Id. II, 4.

non existiment novi hæretici Pelagiani, secundum eos esse dictum. Verum est enim omnino, omnes homines hoc posse, si velint; sed præparatur voluntas a Domino, et tantum augetur munere charitatis, ut possint, quod hîc ideo dictum non est, quoniam præsenti necessarium non erat quæstioni. Quod vero ibi legitur, benedictionem Dei qua dictum est, «Crescite et multiplicamini[1].» in carnalem fœcunditatem post peccatum conversam esse credendam, si non potest alio modo dictum videri, nisi ut putentur illi homines non habituri fuisse filios homines nisi peccassent, omnino non approbo. Illud etiam non est consequens, ut ideo intelligatur, in allegoria tantummodo esse accipiendum, quod herbæ virides, et ligna fructifera omni generi bestiarum, et omnibus avibus, et omnibus serpentibus in libro Geneseos dantur ad cibum, quia sunt et quadrupedia et volatilia, quæ solis carnibus vivere videantur. Fieri enim posset ut alerentur ab hominibus etiam de fructibus terræ, si propter obedientiam, qua ipsi homines Deo sine ulla iniquitate servirent, mererentur bestias et aves omni modo habere servientes. Item movere potest quomodo dixerim de populo Israël : *Adhuc corporali circumcisione et sacrificiis, tanquam in mari gentium populus ille legi serviebat*; quandoquidem apud gentes sacrificare non poterat : sicut eos et nunc videmus sine sacrificiis remansisse; nisi forte quod per pascha (28) immolant ovem, hoc in sacrificio deputetur.

III. In secundo etiam libro illud, quod posui, nomine pabuli significari posse vitam, cum melioris interpretationis codices non habeant pabulum, sed fœnum, non satis apte dictum videtur. Non enim congruit fœni nomen significationi vitæ, quomodo pabuli. Item vi-

[1] Gen. I, 28.

decor non recte appellasse verba prophetica, quibus scriptum est, « Quid superbit terra et cinis[1]? » quia non in ejus libro legitur, quem certissimus appellandum esse prophetam. Nec illud Apostoli, ubi adhibet testimonium de Genesi, dicens, « Factus est primus homo Adam in » animam viventem[2]; » sicut ille voluit, intellexi, cum exponerem, quod scriptum est, « Insufflavit Deus in fa- » ciem ejus flatum vitæ, et factus est homo in animam » vitam, vel in animam viventem[3]. » Apostolus enim ad hoc adhibuit illud testimonium, ut probaret esse corpus animale : ego autem hinc putavi esse monstrandum, animalem factum prius hominem, non corpus hominis solum. Quod autem dixi, *nulli naturæ nocere peccata nisi sua*, ideo dixi, quoniam justo qui nocet, non ei vere nocet, quandoquidem etiam mercedem ejus auget in cœlis : sibi autem peccando vere nocet; quia propter ipsam voluntatem nocendi recipiet id quod nocuit. Possunt sane Pelagiani ad suum dogma trahere istam sententiam, et ideo dicere, parvulis aliena non nocuisse peccata, quia dixi, *nulli naturæ nocere peccata nisi sua*; non intuentes ideo parvulos, qui utique pertinent ad humanam naturam, trahere originale peccatum, quia in primis hominibus natura humana peccavit, ac per hoc naturæ humanæ nulla nocuere peccata nisi sua. « Per unum quippe hominem, in quo omnes peccave- » runt, peccatum intravit in mundum[4] : » non enim nulli homini, sed nullæ naturæ dixi peccata nocere nisi sua. Item in eo quod paulo post dixi, *Nullum esse malum naturale*, possunt quærere similem latebram, nisi hoc dictum ad naturam talem referatur, qualis sine vitio primitus condita est : ipsa enim vere ac proprie natura hominis dicitur. Translato autem verbo utimur, ut na-

[1] Eccli. x, 9. — [2] 1 Cor. xv, 45. — [3] Gen. ii, 7. — [4] Rom. v, 12.

turam dicamus etiam, qualis nascitur homo, secundum quam locutionem dixit Apostolus : « Fuimus enim et nos » aliquando natura filii iræ, sicut et cæteri [1]. » Hoc Opus sic incipit : *Si eligerent Manichæi quos deciperent.*

CAPUT XI.

De Musica libri sex.

I. Deinde, ut supra commemoravi, sex libros de *Musica* scripsi, quorum ipse sextus maxime innotuit, quoniam res in eo digna cognitione versatur, quomodo a corporalibus et spiritualibus, sed mutabilibus numeris, perveniatur ad immutabiles numeros, qui jam sunt in ipsa immutabili veritate, et sic invisibilia Dei per ea quæ facta sunt intellecta conspiciantur. Quod qui non possunt, et tamen ex fide Christi vivunt, ad illa certius atque felicius conspicienda post hanc vitam veniunt. Qui autem possunt, si desit eis fides Christi, qui unus mediator est Dei et hominum, cum tota sapientia sua pereunt.

II. In hoc libro illud quod dixi, *Corpora enim tanto meliora quanto numerosiora talibus numeris : anima vero istis, quæ per corpus accipit, carendo, fit melior, cum sese avertit a carnalibus sensibus, et divinis sapientiæ numeris reformatur*, non sic accipiendum est, quasi non sint futuri numeri corporales in corporibus incorruptibilibus et spiritalibus ; cum multo speciosiora et decentiora futura sint : aut anima eos sensura non sit,

[1] Ephes. II, 3.

quando erit optima, quemadmodum heic eis carendo fit melior. Hìc enim opus habet avertere se a carnalibus sensibus ad intelligibilia capienda, quia infirmata est, et minus idonea utrisque simul adhibere intentionem suam: et in his corporalibus nunc illecebra cavenda est, quandiu anima illici ad delectationem turpem potest. Tunc autem tam firma erit atque perfecta, ut numeris corporalibus non avertatur a contemplatione sapientiæ, et ita sentiat eos ut non illiciatur ab eis, nec eis carendo fiat melior; sed ita sit bona et recta, ut nec latere possint eam, nec occupare.

III. Item quod dixi, *Hæc autem sanitas tunc firmissima erit atque certissima, cum pristinæ stabilitati certo suo tempore atque ordine hoc corpus fuerit restitutum*, non ita dictum putetur, quasi non sint futura post resurrectionem corpora meliora, quam primorum hominum in paradiso fuerunt, cum illa jam non sint alenda corporalibus alimentis, quibus alebantur ista; sed pristina stabilitas hactenus accipienda est, quatenus ægritudinem ita nullam corpora illa patientur, sicut nec ista pati possent ante peccatum.

IV. Alio loco, *Laboriosior est*, inquam, *hujus mundi amor. Quod enim in illo anima quærit constantiam scilicet æternitatemque, non invenit: quoniam rerum transitur completu infima pulchritudo, et quod in illa imitatur constantiam, a summo Deo per animam trajicitur, quoniam prior est species tantummodo tempore commutabilis, quam est ea, quæ et tempore et locis.* Hæc verba si eo modo accipi possunt, ut non intelligatur infima pulchritudo, nisi in corporibus hominum, omniumque animalium, quæ cum sensu corporis vivunt, ratio manifesta defendit. Hoc quippe in ea pulchritudine imitatur constantiam, quod

in compage sua manent eadem corpora, in quantum manent : id autem a summo Deo in ea per animam trajicitur. Anima quippe ipsam compagem tenet, ne dissolvatur, et diffluat; quod videmus in corporibus animalium anima discedente contingere. Si autem infima pulchritudo in omnibus corporibus intelligatur, cogit ista sententia etiam ipsum mundum animal credere, ut etiam in ipsum, quod in illo imitatur constantiam, a summo Deo per animam trajiciatur. Sed animal esse istum mundum, sicut Plato sensit [1], aliique philosophi quamplurimi, nec ratione certa indagare potui, nec divinarum Scripturarum auctoritate persuaderi posse cognovi. Unde tale aliquid a me dictum quo id accipi possit, etiam in libro *de Immortalitate animæ* temere dictum notavi; non quia hoc falsum esse confirmo, sed quia nec verum esse comprehendo, quod sit animal mundus. Hoc sane inconcusse retinendum esse non dubito, Deum nobis non esse istum mundum, sive anima ejus ulla, sive nulla sit. Quia si ulla est, ille qui eam fecit, est Deus noster : si autem nulla est, nullorum Deus potest esse iste; quanto minus noster? Esse tamen spiritalem vitalemque virtutem, etiam si non sit animal mundus, quæ virtus in Angelis sanctis ad decorandum atque administrandum mundum Deo servit, et a quibus non intelligitur, rectissime creditur. Angelorum autem sanctorum nomine, omnem sanctam creaturam spiritalem, in Dei secreto atque occulto ministerio constitutam nunc appellaverim : sed spiritus angelicos sancta Scriptura nomine animarum significare non solet. Proinde in eo quod circa finem libri hujus dixi, *Rationales et intellectuales numeri beatarum animarum atque sanctarum legem ipsam Dei, sine qua folium de arbore non*

[1] Vide lib. 7. de Civit. Dei cap. 23.

cadit, et cui nostri capilli numerati sunt, nulla interposita natura excipientes, usque ad terrena et inferna jura transmittunt, non video quemadmodum vocabulum animarum secundum Scripturas sanctas positum possit ostendi : quandoquidem hîc non nisi Angelos sanctos intelligi volui, quos habere animas nusquam me legisse in divinis eloquiis canonicis recolo. Hic liber sic incipit : *Satis diu pene.*

CAPUT XII.

De Magistro liber unus.

Per idem tempus scripsi librum, cujus est titulus, *de Magistro :* in quo disputatur, et quæritur, et invenitur, magistrum non esse, qui docet hominem scientiam, nisi Deum, secundum illud etiam quod in Evangelio scriptum est : « Unus est magister vester Christus[1]. » Hic liber sic incipit : *Quid tibi videmur efficere velle cum loquimur?*

[1] Matth. xxiii, 10.

CAPUT XIII.

De vera Religione liber unus.

I. Tunc etiam *de vera Religione* librum scripsi, in quo multipliciter et copiosissime disputatur, unum verum Deum, id est, Trinitatem, Patrem et Filium et Spiritum sanctum religione vera colendum : et quanta misericordia ejus, per temporalem dispensationem concessa sit hominibus Christiana religio, quæ vera religio est, et ad eumdem cultum Dei quemadmodum sit homo quadam vita sua coaptandus. Maxime tamen contra duas naturas Manichæorum liber hic loquitur.

II. In hoc libro quodam loco : « *Sit*, inquam, *tibi manifestum, atque perceptum nullum, errorem in religione esse potuisse, si anima pro Deo suo non coleret animam, aut corpus, aut phantasmata sua.* Hìc animam pro universa creatura incorporali posui non loquens more Scripturarum, quæ animam, quando non translato verbo utuntur, nescio utrum velint intelligi nisi eam, qua vivunt animalia mortalia, in quibus et homines sunt, quandiu mortales sunt. Paulo post autem eumdem sensum melius sum breviusque complexus, ubi dixi : *Non ergo creaturæ potius quam Creatori serviamus, nec evanescamus in cogitationibus nostris, et perfecta religio est.* Creaturam quippe uno nomine utramque, id est, spiritalem corporalemque significavi. Restat quod ibi dixi, *aut phantasmata sua :* propter quod hìc dixi, *nec evanescamus in cogitationibus nostris.*

III. Item quod dixi: *Ea est nostris temporibus christiana religio, quam cognoscere ac sequi securissima et certissima salus est*, secundum hoc nomen dictum est, non secundum ipsam rem cujus hoc nomen est. Nam res ipsa quæ nunc Christiana religio nuncupatur, erat apud antiquos, nec defuit ab initio generis humani, quousque ipse Christus veniret in carne, unde vera religio quæ jam erat, cœpit appellari Christiana. Cum enim eum post resurrectionem ascensionemque in cœlum, cœpissent Apostoli prædicare, et plurimi crederent, primum apud Antiochiam[1], sicut scriptum est, appellati sunt discipuli Christiani. Propterea dixi: *Hæc est nostris temporibus Christiana religio*: non quia prioribus temporibus non fuit, sed quia posterioribus hoc nomen accepit.

IV. Alio loco, *Intende igitur*, inquam, *in hæc quæ sequuntur diligenter et pie quantum potes: tales enim adjuvat Deus*. Quod non ita intelligendum est, quasi tantummodo tales adjuvet, cum adjuvet etiam non tales ut sint tales, id est, ut diligenter et pie quærant. Tales autem adjuvat ut inveniant. Itemque alibi: *Deinde*, inquam, *jam erit consequens, ut post mortem corporalem, quam debemus primo peccato, tempore suo atque ordine suo hoc corpus restituatur pristinæ stabilitati*. Quod sic accipiendum est, quia etiam pristina stabilitas corporis quam peccando amisimus, habebat tantam felicitatem, ut in defectum non vergeret senectutis. Huic ergo pristinæ stabilitati restituetur hoc corpus in resurrectione mortuorum. Sed habebit amplius, ut nec alimentis corporalibus sustentetur: sed ad sufficientiam vivificetur solo spiritu, cum resurrexerit in spiritum vivificantem, qua causa etiam spiritale erit.

[1] Act. XI, 26.

Illud autem quod primum fuit, quamvis non moriturum nisi homo peccasset, tamen animale factum est in animam viventem.

V. Et alibi, *Usque adeo*, inquam, *peccatum voluntarium malum est, ut nullo modo sit peccatum, si non sit voluntarium.* Potest videri falsa hæc definitio : sed si diligenter discutiatur, invenietur esse verissima. Peccatum quippe illud cogitandum est, quod tantummodo peccatum est, non quod est etiam pœna peccati, sicut superius ostendi, cum quædam commemorarem ex libro tertio de Libero arbitrio. Quamvis et illa quæ non immerito non voluntaria peccata dicuntur, quia vel a nescientibus vel a coactis perpetrantur, non omni modo possunt sine voluntate committi : quoniam et ille qui peccat ignorans, voluntate utique facit, quod cum faciendum non sit, putat esse faciendum. Et ille qui concupiscente adversus spiritum carne, non ea quæ vult facit, concupiscit quidem nolens, et in eo non facit quod vult : sed si vincitur, concupiscentiæ consentit volens, et in eo non facit nisi quod vult, liber scilicet justitiæ, servusque peccati. Et illud quod in parvulis dicitur originale peccatum, cum adhuc non utantur arbitrio voluntatis, non absurde vocatur etiam voluntarium, quia ex prima hominis mala voluntate contractum, factum est quodam modo hæreditarium. Non itaque falsum est quod dixi, *usque adeo peccatum voluntarium malum est, ut nullo modo sit peccatum, si non sit voluntarium.* Ideo gratia Dei non solum reatus omnium præteritorum solvitur in omnibus qui baptizantur in Christo, quod fit spiritu regenerationis; verumetiam in grandibus voluntas ipsa sanatur, et præparatur a Domino, quod fit spiritu fidei et charitatis.

VI. Alio loco in eo quod dixi de Domino Jesu Christo,

Nihil egit vi, sed omnia suadendo et monendo, non mihi occurrerat quod vendentes et ementes flagellando ejecit de templo. Sed quid hoc, aut quantum est? Quamvis et dæmones nolentes ab hominibus, non sermone suasionis, sed vi potestatis ejecerit. Item alio loco : *Prius*, inquam, *isti sequendi sunt, qui unum Deum summum, solum verum Deum et solum colendum esse dicunt, si apud hos veritas non eluxerit, tum demum migrandum est.* Quod ita potest videri dictum, quasi de hujus religionis veritate dubitaverim : dixi autem sicut ei congruebat ad quem scribebam. Sic enim dixi, *si apud hos veritas non eluxerit*, nihil dubitans quod apud eos elucesceret; quemadmodum ait Apostolus : « Si Christus non resurrexit[1], » non utique dubitans quod resurrexerit.

VII. Item quod dixi, *Nec miracula illa in nostra tempora durare permissa sunt, ne anima semper visibilia quæreret, et eorum consuetudine frigesceret genus humanum quorum novitate flagravit*, verum est quidem : non enim nunc usque, cum manus imponitur baptizatis, sic accipiunt Spiritum sanctum, ut loquantur linguis omnium gentium : aut nunc usque ad umbram transeuntium prædicatorum Christi sanantur infirmi; et si qua talia tunc facta sunt quæ postea cessasse manifestum est. Sed non sic accipiendum est quod dixi, ut nunc in Christi nomine fieri miracula nulla credantur. Nam ego ipse quando istum ipsum librum scripsi, ad Mediolanensium corpora Martyrum[2] in eadem civitate cæcum illuminatum fuisse jam noveram, et alia nonnulla, qualia tam multa etiam istis temporibus fiunt, ut nec omnia cognoscere, nec ea quæ cognoscimus enumerare possimus.

[1] I Cor. xv, 14. — [2] Protasii et Gervasii.

VIII. Et alio loco illud quod dixi, *Sicut ait Apostolus* : « Omnis ordo a Deo est[1], » non eisdem verbis hoc dicit Apostolus, quamvis eadem videatur esse sententia. Ait quippe ille : « Quæ autem sunt, » a Deo ordinatæ » sunt. » Et alibi *Prorsus*, inquam, *nemo nos fallat : quidquid recte vituperatur in melioris comparatione respuitur.* Hoc de substantiis, atque naturis dictum est : inde enim disputabatur, non de bonis actionibus atque peccatis. Itemque alibi : *Sed nec sic quidem*, inquam, *ab homine homo diligendus est, ut diligunt carnales fratres, vel filii, vel conjuges, vel quique cognati, aut affines, aut cives. Nam et ista dilectio temporalis est. Non enim ullas tales necessitudines haberemus, quæ nascendo et moriendo contingunt, si natura nostra in præceptis et imagine Dei manens, in istam corruptionem non relegaretur.* Hunc sensum prorsus improbo, quem jam et superius improbavi in primo libro de Genesi contra Manichæos. Ad hoc enim ducit, ut credantur illi conjuges primi non generaturi posteros homines, nisi peccassent : tanquam necesse fuerit ut morituri gignerentur, si de concubitu maris et fœminæ gignerentur. Nondum enim videram fieri potuisse, ut non morituri de non morituris nascerentur, si peccato illo magno non mutaretur in deterius humana natura : ac per hoc si et in parentibus et in filiis fœcunditas felicitasque mansisset, usque ad certum sanctorum numerum, quem prædestinavit Deus, nascerentur homines, non parentibus successuri morientibus, sed cum viventibus regnaturi. Essent ergo etiam istæ cognationes atque affinitates, si nullus delinqueret, nullusque moreretur.

IX. Item alio loco, *Ad unum Deum tendentes*, inquam, *et ei uni religantes animas nostras, unde re-*

[1] Rom. XIII, 1.

ligio dicta creditur, omni superstitione careamus. In his verbis meis ratio quæ reddita est, unde sit dicta religio, plus mihi placuit. Nam non me fugit aliam nominis hujus originem exposuisse latini sermonis auctores quod inde sit appellata religio, quod religitur : quod verbum compositum est a legendo, id est, eligendo, ut ita latinum videatur religo, sicut eligo. Hic liber sic incipit : *Cum omnis vitæ bonæ ac beatæ via.*

CAPUT XIV.

De Utilitate credendi ad Honoratum liber unus.

I. Jamvero apud Hipponem-regium presbyter scripsi librum *de Utilitate credendi*, ad amicum meum quem deceptum a Manichæis, adhuc eo errore noveram detineri et irridere in catholicæ fidei disciplina, quod juberentur homines credere, non autem quid esset verum certissima ratione docerentur. In hoc libro dixi : *In quibus tamen Legis præceptis atque mandatis, quibus nunc Christiano uti fas non est, quale vel sabbatum est, vel circumcisio vel sacrificia, et si quid hujusmodi est, tanta mysteria continentur, ut omnis pius intelligat, nihil esse perniciosius, quam quidquid ibi est, accipi ad litteram, id est, ad verbum : nihil autem salubrius, quam spiritu revelari. Inde est* : « Littera » occidit, spiritus autem vivificat [1]. » Sed aliter exposui verba ista apostoli Pauli ; et quantum mihi videtur, vel potius ipsis rebus apparet, multo convenientius in eo

[1] 2 Cor. III, 6.

libro qui inscribitur *de Spiritu et Littera* : quamvis non sit et iste sensus respuendus.

II. Item dixi, *Duæ sunt enim personæ in religione laudabiles. Una eorum qui jam invenerunt, quos etiam beatissimos judicari necesse est : alia eorum qui studiosissime et rectissime inquirunt. Primi ergo sunt jam in ipsa possessione ; alteri in via, qua tamen certissime pervenitur.* In his verbis meis, si illi qui jam invenerunt, quos in ipsa possessione esse jam diximus, sic accipiantur beatissimi, ut non in hac vita, sed in ea quam speramus et ad quam per fidei viam tendimus sint, non habet iste sensus errorem : ipsi enim judicandi sunt quod quærendum est invenisse, qui jam ibi sunt quo nos quærendo et credendo, id est, viam fidei tenendo cupimus pervenire. Si autem in hac vita putantur isti esse vel fuisse, id verum esse non mihi videtur : non quia in hac vita nihil veri omnino inveniri potest quod mente cernatur, non fide credatur : sed quia tantum est quidquid est, ut non faciat beatissimos. Neque enim quod ait Apostolus : « Videmus nunc per speculum » in ænigmate ; » et, « Nunc scio ex parte, » non cernitur mente : cernitur plane, sed beatissimos nondum facit. Illud enim beatissimos facit quod ait : « Tunc autem fa» cie ad faciem, » et, « Tunc cognoscam, sicut et cogni» tus sum[1]. » Quid hoc invenerunt, qui ipsi dicendi sunt in beatitudinis possessione consistere, ad quam ducit via fidei quam tenemus, et quo credendo cupimus pervenire. Sed quinam sint illi beatissimi, qui jam sunt in ea possessione quo ducit hæc via, magna quæstio est. Et Angeli quidem sancti quod ibi sint, nulla quæstio est : sed de sanctis hominibus jam defunctis, utrum ipsi saltem dicendi sint jam in illa possessione consistere merito quæ-

[1] I Cor. XIII, 2.

ritur. Jam enim corpore quidem corruptibili, quo anima aggravatur, exuti sunt, sed adhuc expectant etiam ipsi redemptionem corporis sui ; et caro eorum requiescit in spe, nondum in futura incorruptione clarescit. Sed utrum ad contemplandam cordis oculis veritatem, sicut dictum est, facie ad faciem, nihil ex hoc minus habeant, non hic locus est diputando inquirere. Item quod dixi, *Nam scire magna et honesta vel etiam divina, beatissimum est*, ad eamdem beatitudinem referre debemus. In hac enim vita quantumcumque id sciatur, nondum est beatissimum : quoniam incomparabiliter longe est amplius quod inde nescitur.

III. Et quod dixi, *Multum interesse, utrum aliquid mentis certa ratione teneatur, quod scire dicimus ; an famæ vel litteris credendum posteris utiliter commendetur* : et paulo post, *Quod scimus igitur debemus rationi ; quod credimus auctoritati* : non sic accipiendum est, ut in sermone usitatiore vereamur nos dicere scire quod idoneis testibus credimus. Proprie quippe cum loquimur, id solum scire dicimus, quod mentis firma ratione comprehendimus. Cum vero loquimur verbis consuetudini aptioribus, sicut loquitur etiam divina Scriptura, non dubitemus dicere scire nos, et quod percipimus nostri corporis sensibus, et quod fide dignis credimus testibus, dum tamen inter hæc et illud quid distet intelligamus.

IV. Item quod dixi, *Nemini dubium est, omnes homines aut stultos esse aut sapientes*, potest videri esse contrarium illi quod legitur in lib. III. de Libero arbitrio, *Quasi vero natura humana præter stultitiam et sapientiam nullam mediam recipiat affectionem*. Sed illud ibi dictum est, ubi de primo homine quærebatur, utrum sapiens fuerit factus, an stultus, an

neutrum : quoniam nullo modo stultum dicere poteramus, qui sine vitio factus est, cum sit stultitia magnum vitium; et sapientem quomodo diceremus qui potuit seduci, non satis apparebat. Ideoque ad compendium dicere volui, *Quasi vero natura humana præter stultitiam et sapientiam, nullam mediam recipiat affectionem.* Intuebar quippe etiam parvulos, quos licet confiteamur trahere originale peccatum, tamen nec sapientes nec stultos possumus proprie dicere, nondum utentes libero arbitrio, seu bene, seu male. Nunc autem aut sapientes aut stultos esse omnes homines dixi, eos volens intelligi qui jam ratione utuntur, qua discernuntur a pecoribus, ut homines sint; sicut dicimus, beatos esse omnes homines velle. Numquid enim in hac sententia tam vera atque manifesta, metuimus ne intelligantur et parvuli, qui hoc adhuc velle non possunt.

V. Alio loco cum commemorassem, quæ Dominus Jesus fecit cum hîc esset in carne, adjunxi, dicens, *Cur*, inquis, *ista modo non fiunt?* Atque respondi, *Quia non moverent nisi mira essent : si autem solita essent, mira non essent.* Hoc autem dixi, quia non tanta nec omnia modo, non quia nulla fiunt etiam modo.

VI. In fine autem libri, *Sed quoniam sermo iste noster*, inquam, *multo processit longius quam putabam, hîc finem libro faciamus, in quo memineris volo, nondum Manichæos me cœpisse refellere, et illas nugas nondum invasisse, neque de ipsa Catholica magnum aliquid aperuisse : sed voluisse tantummodo eruere tibi, si possem, falsam opinionem de veris Christianis malitiose aut imperite nobis insinuatam, et erigere ad magna quædam et divina discenda. Quare hoc volumen ita sese habeat : placatiore autem animo tuo facto, ero fortassis in cæ-*

teris promptior. Hæc non ita dixi, quasi nihil adversus Manichæos adhuc scripsissem, vel nihil de doctrina catholica mandassem litteris, cum tot superius edita volumina de utraque re non me tacuisse testentur: sed in hoc libro ad illum scripto, nondum Manichæos refellere cœperam, et illas nugas nondum invaseram; neque de ipsa Catholica magnum aliquid aperueram; quoniam sperabam hoc initio facto, ad eum ipsum me scripturum fuisse; quæ hîc nondum scripseram. Hic liber sic incipit: *Si mihi, Honorate, unum atque idem videretur esse.*

CAPUT XV.

Contra Manichæos de duabus animabus liber unus.

I. Post hunc librum scripsi adhuc presbyter contra Manichæos *de duabus Animabus*, quarum dicunt unam partem Dei esse, alteram de gente tenebrarum, quam non condiderit Deus, et quæ sit Deo coæterna: et has ambas animas, unam bonam, alteram malam, in uno homine esse delirant: istam scilicet malam, propriam carnis esse dicentes, quam carnem etiam dicunt gentis esse tenebrarum; illam vero bonam, ex adventitia Dei parte, quæ cum tenebrarum gente conflixerit, atque utramque miscuerit: et omnia quidem bona hominis, illi bonæ animæ; omnia vero mala, illi malæ animæ tribuunt. In hoc libro illud quod dixi, *nullam esse qualemcumque vitam, quæ non eo ipso quo vita est, et in quantum omnino vita est, ad summum vitæ fontem principiumque pertineat*, ita dixi, ut tanquam

creatura ad Creatorem pertinere intelligatur, non autem de illo esse tanquam pars ejus existimetur.

II. Item quod dixi, *nusquam* scilicet, *nisi in voluntate esse peccatum*, possunt Pelagiani pro se dictum putare, propter parvulos, quos ideo negant habere peccatum, quod eis in baptismate remittatur, quia nondum arbitrio voluntatis utuntur. Quasi vero peccatum, quod eos ex Adam dicimus originaliter trahere, id est, reatu ejus implicatos, et ob hoc pœnæ obnoxios detineri, usquam esse potuit nisi in voluntate, qua voluntate commissum est, quando divini præcepti est facta transgressio. Potest etiam putari falsa esse ista sententia, qua diximus, *nusquam nisi in voluntate esse peccatum*: quia dixit Apostolus, « Si autem quod nolo, hoc » facio, jam non ego operor illud, sed quod habitat in » me peccatum[1]. » Hoc enim peccatum usque adeo non est in voluntate, ut dicat, « Quod nolo, hoc facio. » Quomodo ergo nusquam est nisi in voluntate peccatum? Sed hoc peccatum, de quo sic est locutus Apostolus, ideo peccatum vocatur, quia peccato factum est, et pœna peccati est: quandoquidem hoc de concupiscentia carnis dicitur, quod aperit in consequentibus dicens, « Scio quia non habitat in me, hoc est in carne mea bo» num: velle enim adjacet mihi, perficere autem bo» num, non[2]. » Perfectio quippe boni est, ut nec ipsa concupiscentia peccati sit in homine, cui quidem quando bene vivitur, non consentit voluntas: verumtamen non perficit bonum, quia inest adhuc concupiscentia cui repugnat voluntas; cujus concupiscentiæ reatus in baptismate solvitur, sed infirmitas manet; cui donec sanetur, omnis fidelis qui bene proficit, studiosissime reluctatur. Peccatum autem quod nusquam est nisi in voluntate,

[1] Rom. VII, 16, 17. — [2] Ibid. 18.

illud præcipue intelligendum est, quod justa damnatio consecuta est : « Hoc enim per unum hominem introivit » in mundum[1]. » Quanquam et hoc peccatum, quo consentitur peccati concupiscentiæ, non nisi voluntate committitur. Propter hoc et alio loco dixi, *Non igitur nisi voluntate peccatur.*

III. Itemque alio loco ipsam voluntatem definivi, dicens, *Voluntas est animi motus, cogente nullo, ad aliquid vel non amittendum vel adipiscendum.* Quod propterea dictum est, ut hac definitione volens a nolente discerneretur, et sic ad illos referretur intentio, qui primi in paradiso fuerunt humano generi origo mali, nullo cogente, peccando, hoc est, libera voluntate peccando : quia et scientes contra præceptum fecerunt, et ille tentator suasit ut hoc fieret, non coëgit. Nam et qui nesciens peccavit, non incongruenter nolens peccasse dici potest : quamvis et ipse quod nesciens fecit, volens tamen fecit ; ita nec ipsius esse potuit sine voluntate peccatum. Quæ voluntas utique, sicut definita est, animi motus fuit, nullo cogente, ad aliquid vel non amittendum vel adipiscendum. Quod enim si noluisset, non fecisset, non coactus est facere. Quia voluit, ergo fecit, etiam si non quia voluit peccavit, nesciens peccatum esse quod fecit : ita nec tale peccatum sine voluntate esse potuit, sed voluntate facti, non voluntate peccati : quod tamen factum peccatum fuit ; hoc enim factum est, quod fieri non debuit. Quisquis autem sciens peccat, si potest cogenti ad peccatum sine peccato resistere, nec tamen facit, utique volens peccat : quoniam qui potest resistere, non cogitur cedere. Qui vero cogenti cupiditati bona voluntate resistere non potest, et ideo facit contra præcepta justitiæ, jam hoc ita peccatum est, ut sit etiam pœna peccati. Qua-

[1] Rom. v, 12.

propter peccatum sine voluntate esse non posse verissimum est.

IV. Itemque definitio peccati qua diximus, *Peccatum est voluntas retinendi vel consequendi quod justitia vetat, et unde liberum est abstinere*, propterea vera est, quia id definitum est quod tantummodo peccatum est, non quod etiam pœna peccati. Nam quando tale est ut idem sit et pœna peccati, quantum est quod valet voluntas sub dominante cupiditate, nisi forte si pia est, ut oret auxilium? In tantum enim libera est, in quantum liberata est, et in tantum appellatur voluntas. Alioquin tota cupiditas, quam voluntas proprie nuncupanda est, quæ non est, sicut Manichæi desipiunt, alienæ naturæ additamentum, sed nostræ vitium, a quo non sanatur nisi gratia Salvatoris. Quod si quisquam dicit, etiam ipsam cupiditatem nihil aliud esse quam voluntatem, sed vitiosam, peccatoque servientem; non resistendum est, nec de verbis, cum res constet, controversia facienda. Etiam sic enim ostenditur, sine voluntate nullum esse peccatum, sive in opere, sive in origine.

V. Rursus in eo quod dixi, *jam quærere cœperam*[1], *utrum illud malum genus animarum, antequam bono misceretur, habuisset aliquam voluntatem. Si enim non habebat, sine peccato atque innocens erat, et ideo nullo modo malum.* Cur igitur, inquiunt, peccatum dicitis parvulorum, quorum voluntatem non tenetis ream? Respondetur, non eos proprietate voluntatis, sed origine reos teneri Omnis enim homo terrenus quid est origine, nisi Adam? Porro autem Adam habebat utique voluntatem, qua voluntate cum peccasset, peccatum per eum intravit in mundum.

VI. Itemque in eo quod dixi, *Natura esse malæ ani-*

[1] Leg. *poteram.*

mæ nullo modo queunt; si quæritur quomodo accipiamus quod ait Apostolus, « Fuimus et nos natura filii » iræ sicut et cæteri[1], » respondemus, naturam in his verbis meis me intelligi voluisse illam, quæ proprie natura dicitur, in qua sine vitio creati sumus. Nam ista propter originem natura appellatur, quæ origo utique habet vitium, quod est contra naturam. Et iterum in eo quod dictum est; *Peccati reum tenere quemquam quia non fecit quod facere non potuit, summæ iniquitatis et insaniæ est*; Cur ergo, inquiunt, parvuli tenentur rei? Respondetur, quia ex ejus origine tenentur, qui non fecit quod facere potuit, divinum scilicet servare mandatum. Quod autem dixi, *Illæ animæ quidquid faciunt, si natura non voluntate faciunt, id est, si libero et ad faciendum et ad non faciendum motu animi carent, si denique his abstinendi ab opere suo potestas nulla conceditur, peccatum earum tenere non possumus* : propterea non perturbat de parvulis quæstio, quia ex illius origine rei tenentur, qui voluntate peccavit, quando libero et ad faciendum et ad non faciendum motu animi non carebat, eique ab opere malo abstinendi summa potestas erat. Quod Manichæi de tenebrarum gente non dicunt, quam fabulosissime inducunt, eamque naturam semper malam, nunquam bonam fuisse contendunt.

VII. Illud autem quæri postest quomodo dixerim : *Etiam si sunt animæ, quod interim incertum est, corporeis officiis, non peccato, sed natura deditæ, nosque quanquam sint inferiores, aliqua tamen interiore vicinitate contingunt, non illas ideo malas haberi oportere, quia nos cum eas sequimur et corporea diligimus, mali sumus* : quandoquidem de illis hoc

[1] Ephes. II, 3.

dixi, de quibus superius loqui cœperam, dicens, *Quanquam etiam si eisdem concedatur, inferiore alio genere animarum nos illici ad turpia, non inde conficiunt, aut illas natura malas esse, aut istas summum bonum.* De his enim disputationem usque ad hunc locum perduxi, ubi dixi : *Etiam si sunt animæ, quod interim incertum est, corporeis officiis, non peccato, sed natura deditæ*, etc. Quæri ergo potest, cur dixerim, *quod interim incertum est :* cum prorsus dubitare non debuerim, non esse tales animas. Sed hoc ideo dixi, quia expertus sum qui dicerent diabolum et angelos ejus bonos esse in genere suo, et in ea natura, in qua eos creavit Deus ordine proprio tales quales sunt : sed nobis malum esse si illiciamur et seducamur ab eis; si autem caveamus eos atque vincamus, decorum atque gloriosum. Et hoc qui dicunt, videntur sibi, ut id probent, de Scripturis adhibere idonea testimonia, vel illud quod scriptum est in libro Job, cum diabolus describeretur, « Hoc est initium figmenti Domini quod fecit ad illu» dendum ab angelis suis[1]. » vel illud in Psalmo CIII. « Draco hic quem finxisti ad illudendum ei[2]. » Quam quæstionem, quæ non adversus Manichæos qui hoc non sentiunt, sed adversus alios qui hoc sentiunt, suscipienda esset atque solvenda, pertractare atque enodare tunc nolui, ne librum multo quam vellem facerem longiorem : cum viderem etiam si hoc concederetur, tamen debere Manichæos ac jam posse convinci, introducentes insanissimo errore, naturam mali æterno bono coæternam. Ideo ergo dixi, *quod interim incertum est*, non quod ego inde dubitarem, sed quod inter me et illos, quos ita sapere inveneram, nondum esset ista quæstio dissoluta, quam tamen in aliis longe posterioribus libris meis *de*

[1] Job. XL, 14. — [2] Psal. CIII, 27.

Genesi ad litteram, secundum Scripturas sanctas, quanta potui manifestatione dissolvi.

VIII. Alio loco, *Propterea*, inquam, *corporea diligendo peccamus, quia spiritalia diligere et justitia jubemur, et natura possumus, et tunc in nostro genere optimi et beatissimi sumus.* Ubi quæri potest, cur *natura*, et non, gratia *possumus*, dixerim. Sed contra Manichæos de natura quæstio versabatur. Et utique id agit gratia, ut sanata natura, quod vitiata non potest, possit per eum qui venit quærere et salvum facere quod perierat[1]. Quam tamen gratiam etiam tunc recolens oravi pro familiarissimis meis, qui mortifero illo adhuc tenebantur errore, et dixi: *Deus magne, Deus omnipotens, Deus summæ bonitatis, quem inviolabilem et incorruptibilem credi atque intelligi fas est, Trina Unitas, quam catholica Ecclesia colit, supplex oro expertus in me misericordiam tuam, ne homines, cum quibus mihi a pueritia in omni convictu fuit summa consensio, in tuo cultu a me dissentire permittas.* Sic utique orans, jam fide retinebam, non solum conversos ad Deum gratia ejus adjuvari, ut proficiant ac perficiantur, ubi adhuc dici potest, pro merito conversionis illorum istam dari gratiam, verumetiam ut convertantur ad Deum, ad ipsam Dei gratiam pertinere: quandoquidem pro eis oravi qui erant ab illo nimis aversi, atque ut ad illum converterentur oravi. Hic liber sic incipit: *Opitulante Dei misericordia.*

[1] Luc. XIX, 10.

CAPUT XVI.

Acta contra Fortunatum Manichæum, liber unus.

I. Eodem tempore presbyterii mei, contra Fortunatum quemdam Manichæorum presbyterum disputavi, qui plurimum temporis apud Hipponem vixerat, seduxeratque tam multos, ut propter illos ibi eum delectaret habitare. Quæ disputatio nobis altercantibus excepta est a notariis veluti Gesta conficerentur : nam et diem habet, et consulem. Hanc in librum memoriæ mandandam conferre curavimus. Versatur ibi quæstio, unde sit malum : me asserente exortum fuisse hominis malum ex libero voluntatis arbitrio ; illo autem naturam mali Deo coæternam persuadere moliente. Sed consequenti die tandem confessus est, nihil se abversus nos invenire quod diceret. Nec sane catholicus factus est, sed tamen ab Hippone discessit.

II. In hoc libro illud, quod dixi, *Animam dico esse factam a Deo, ut cætera omnia quæ a Deo facta sunt; et inter illa quæ Deus omnipotens fecit, principalem locum datum esse animæ*, ita dixi, ut hoc generaliter de universa creatura rationali accipi vellem, quamvis in Scripturis sanctis animas dictas esse Angelorum, aut non omnino, aut non possit facile reperiri, sicut supra jam diximus. Item alio loco : *Ego dico*, inquam, *peccatum non esse, si non propria voluntate peccetur*. Ubi peccatum illud intelligi volui, quod non est etiam pœna peccati : nam de tali pœna dixi alibi in eadem disputatione, quod dicendum fuit. Itemque dixi:

Ut postea eadem ipsa caro, quæ nos pœnis torsit in peccatis manentes, subjiciatur nobis in resurrectione, et nulla adversitate nos quatiat, quo minus legem et præcepta divina servemus. Quod non ita est accipiendum, tanquam et in illo Dei regno, ubi incorruptibile atque immortale corpus habebimus, de Scripturis divinis lex et præcepta sumenda sint : sed quia perfectissime ibi lex æterna servabitur, et illa duo præcepta de diligendo Deo et proximo, non in lectione, sed in ipsa perfecta et sempiterna dilectione tenebimus. Hoc Opus sic incipit : *Quinto Kal. Septembris. Arcadio Augusto bis et Rufino vc. conss.*

CAPUT XVII.

De Fide et Symbolo liber unus.

Per idem tempus coram Episcopis hoc mihi jubentibus, qui plenarium totius Africæ concilium Hipponeregio habebant *de Fide et Symbolo* presbyter disputavi. Quam disputationem, nonnullis eorum qui nos familiarius diligebant studiosissime instantibus, in librum contuli, in quo de rebus ipsis ita disseritur, ut tamen non fiat verborum illa contextio, quæ tenenda memoriter Competentibus traditur. In hoc libro cum de resurrectione carnis ageretur, *Resurget*, inquam, *corpus secundum Christianam fidem, quæ fallere non potest. Quod cui videtur incredibile, qualis sit nunc caro attendit, qualis autem futura sit non considerat : quia illo tempore immutationis angelicæ, non jam caro erit et sanguis, sed tantum corpus;* et cætera

quæ ibi de corporum terrestrium in corpora cœlestia mutatione disserui, quoniam dixit Apostolus, cum inde loqueretur; « Caro et sanguis regnum Dei non posside- » bunt[1]. » Sed quisquis ea sic accipit, ut existimet ita corpus terrenum, quale nunc habemus, in corpus cœleste resurrectione mutari, ut nec membra ista, nec carnis sit futura substantia, procul dubio corrigendus est, commonitus de corpore Domini, qui post resurrectionem in eisdem membris non solum conspiciendus oculis, verumetiam manibus tractandus apparuit, carnemque se habere etiam sermone firmavit, dicens : « Palpate et videte, quia spiritus carnem et ossa » non habet, sicut me videtis habere[2]. » Unde constat Apostolum non carnis substantiam negasse in regno Dei futuram, sed aut homines qui secundum carnem vivunt, carnis et sanguinis nomine nuncupasse, aut ipsam carnis corruptionem, quæ tunc utique nulla erit. Nam cum dixisset, « Caro et sanguis regnum Dei non posside- » bunt : » bene intelligitur, tanquam exponendo quid dixerit, continuo subdidisse, « Neque corruptio incor- » ruptionem possidebit[3]. » De qua re ad persuadendum infidelibus difficili, diligenter quantum potui me disseruisse reperiet, quisquis *de Civitate Dei* librum legerit novissimum. Hic liber sic incipit : *Quoniam scriptum est.*

[1] I Cor. xv, 50 — [2] Luc. xxiv, 39. — [3] I Cor. xv, 50.

CAPUT XVIII.

De Genesi ad litteram imperfectus liber unus.

Cum *de Genesi* duos libros contra Manichæos condidissem, quoniam secundum allegoricam significationem Scripturæ verba tractaveram, non ausus naturalium rerum tanta secreta ad litteram exponere, hoc est, quemadmodum possent secundum historicam proprietatem quæ ibi dicta sunt accipi : volui experiri in hoc quoque negotiosissimo ac difficillimo opere quid valerem ; sed in Scripturis exponendis tyrocinium meum sub tanta sarcinæ mole succubuit. Et nondum perfecto uno libro, ab eo quem sustinere non poteram labore conquievi. Sed in hoc opere cum ea opuscula retractarem, iste ipse ut erat imperfectus venit in manus, quem neque edideram, et abolere decreveram, quoniam scripsi postea XII libros quorum titulus est, *De Genesi ad litteram.* In quibus quamvis multa quæsita potius quam inventa videantur, tamen eis iste nullo modo est comparandus. Verum et hunc postea quam retractavi, manere volui, ut esset index, quantum existimo, non inutilis rudimentorum meorum in enucleandis atque scrutandis divinis eloquiis; ejusque titulum esse volui, *De Genesi ad litteram imperfectus.* Inveni quippe eum usque ad hæc verba dictatum : *Pater tantum pater est, nec Filius aliud est quam filius : quia et cum dicitur similitudo Patris, quanquam ostendat nullam intervenire dissimilitudinem, non tamen solus est Pater, si habet similitudinem.* Post hæc repetivi verba Scripturæ rur-

sus consideranda atque tractanda : « Et dixit Deus, Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram[1]. » Huc usque dictatum librum imperfectum reliqueram. Quod autem ibi sequitur, addendum putavi cum eum retractarem : nec sic tamen perfeci, sed hoc quoque addito, imperfectum reliqui. Si enim perfecissem, saltem de omnibus operibus et verbis Dei, quæ ad sextum diem pertinent, disputassem. In hoc libro ea notare quæ mihi displicent, vel defendere quæ aliis non bene intellecta displicere possunt, superfluum mihi visum est. Breviter enim potius admoneo, ut illi duodecim libri legantur, quos longe postea Episcopus feci, et ex ipsis de isto judicetur. Hic ergo sic incipit : *De obscuris naturalium rerum quæ omnipotente Deo artifice facta sentimus, non affirmando, sed quærendo tractandum est.*

CAPUT XIX.

De Sermone Domini in monte libri duo.

I. Per idem tempus *de Sermone Domini in monte*, secundum Matthæum, duo volumina scripsi. In quorum primo propter id quod scriptum est, « Beati pacifici, » quoniam ipsi filii Dei vocabuntur[2] : » *Sapientia*, inquam, *congruit pacificis, in quibus jam ordinata sunt omnia, nullusque motus adversus rationem rebellis est, sed cuncta obtemperant spiritui hominis, cum et ipse obtemperet Deo.* Quod merito movet quo-

[1] Gen. I, 26. — [2] Matth. V, 9.

modo dixerim. Non enim cuiquam provenire in hac vita potest, ut lex repugnans legi mentis omnino non sit in membris. Quandoquidem etiam si ei sic resisteret spiritus hominis, ut in nullum ejus laberetur assensum; non ideo tamen illa non repugnaret. Hoc ergo quod dictum est, *Nullum esse motum adversus rationem rebellem*, recte accipi potest id nunc agentibus pacificis, domando concupiscentias carnis, ut ad istam pacem plenissimam quandoque veniatur.

II. Proinde quod alio loco, cum eamdem sententiam Evangelicam repetens dixissem; « Beati pacifici, quoniam » ipsi filii Dei vocabuntur [1]; » adjunxi dicens, *Et ista quidem in hac vita compleri possunt, sicut completa esse in Apostolis credimus*, sic accipiendum est, non ut in Apostolis hîc viventibus nullum carnis motum arbitremur spiritui repugnasse; sed hactenus hîc ista posse compleri, quatenus in Apostolis credimus esse completa, ea mensura scilicet perfectionis humanæ, quanta in hac vita potest esse perfectio. Non enim dictum est, Ista in hac vita compleri possunt, nam completa esse in Apostolis credimus; sed dictum est, *sicut completa esse in Apostolis credimus*, ut ita compleantur sicut in illis completa sunt, id est, quadam perfectione, cujus capax est ista vita; non sicut complenda sunt illa quam speramus pace plenissima, quando dicetur, « Ubi est, mors, » contentio tua [2]? »

III. Alio loco quod interposui testimonium, « Non » enim ad mensuram dat Deus spiritum [3], » nondum intellexeram de Christo proprie verius accipi. Aliis quippe hominibus nisi ad mensuram daretur spiritus, non duplum peteret Elisæus quam fuit in Elia. Item quod scriptum est, « Iota unum aut unus apex non transiet a lege

[1] Matth. v, 9. — [2] I Cor. xv, 51. — [3] Joan. III, 33.

» donec omnia fiant [1], » cum exponerem nihil dixi posse aliud intelligi, nisi vehementem perfectionis expressionem. Ubi merito quæritur, utrum ista perfectio sic possit intelligi, ut tamen verum sit, neminem jam utentem voluntatis arbitrio hîc vivere sine peccato. A quo enim usque ad unum apicem lex perfici potest, nisi a quo fiunt universa divina mandata? Sed in eisdem mandatis est etiam quod jubemur dicere, « Dimitte nobis debita nos» tra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris [2], » quam orationem usque in finem sæculi tota dicit Ecclesia. Omnia ergo mandata facta deputantur, quando quidquid non fit, ignoscitur.

IV. Sane quod ait Dominus, « Quicumque solverit » unum de mandatis istis minimis, et docuerit sic, etc.» usque ad eum locum ubi ait, « Nisi abundaverit justitia » vestra plus quam Scribarum et Pharisæorum, non in» trabitis in regnum cœlorum [3], » multo melius et convenientius exposui in aliis posterioribus sermonibus meis, quod etiam hîc retexere longum est. Ad hoc autem iste ibi perducitur sensus, ut eorum sit justitia major, quam Scribarum et Pharisæorum, qui dicunt et faciunt. De Scribis quippe et Pharisæis alio loco ipse Dominus ait, « Dicunt enim et non faciunt [4]. » Illud etiam melius intelleximus postea quod scriptum est, « Qui irascatur » fratri suo [5]. » Codices enim græci non habent, « Sine » causa,» sicut hîc positum est: quamvis idem ipse sit sensus. Illud enim diximus intuendum, quid sit irasci fratri suo, quoniam non fratri irascitur, qui peccato fratris irascitur. Qui ergo fratri, non peccato irascitur, sine causa irascitur.

V. Item quod dixi, *Hoc et de patre et de matre et*

[1] Matth. v, 18. — [2] Id. vi, 12. — [3] Id. v, 19. — [4] Id. xxiii, 3. — [5] Id. v, 22.

de cæteris vinculis sanguinis intelligendum est, ut in eis oderimus quod genus humanum nascendo et moriendo sortitum est, ita sonat, quasi non essent futuræ iste necessitudines, si nullo naturæ humanæ præcedente peccato nemo moreretur : quem sensum jam superius improbavi. Essent enim profecto cognationes et affinitates, etiam si originali nullo existente peccato, sine morte cresceret et multiplicaretur genus humanum. Ac per hoc aliter solvenda est quæstio, cur Dominus præceperit diligendos inimicos, cum alio loco præcipiat odio habendos et parentes et filios[1], non sicut hîc soluta est, sed sicut eam posterius sæpe solvimus : id est, ut diligamus inimicos lucrandos regno Dei, et oderimus in propinquis, si impediunt a regno Dei.

VI. Item de præcepto quo prohibetur uxor dimitti, nisi propter fornicationem, hîc quidem scrupulosissime disputavi : sed quam velit Dominus intelligi fornicationem, propter quam liceat dimittere uxorem, utrum eam quæ damnatur in stupris, an illam de qua dicitur, « Perdidisti omnem qui fornicatur abs te[2], » in qua utique et ista est, (neque enim non fornicatur a Domino, qui tollens membra Christi, facit ea membra meretricis,) etiam atque etiam cogitandum est atque requirendum. Nec volo in re tanta tamque ad dignoscendum difficili putare lectorem, istam sibi nostram disputationem debere sufficere : sed legat et alia, sive nostra quæ postea scripta sunt, sive aliorum melius considerata atque tractata : vel ipse si potest, ea quæ hîc merito movere possunt, vigilantiore atque intelligentiore mente discutiat. Non quia omne peccatum fornicatio est; neque enim omnem peccantem Deus perdit, qui quotidie sanctos suos exaudit, dicentes, « Dimitte nobis debita nostra[3] : »

[1] Matth. v, 44, et Luc. xiv, 25. — [2] Psal. lxxii, 27. — [3] Matth. vi, 12.

cum perdat omnem qui fornicatur ab eo. Sed quatenus intelligenda atque limitanda sit hæc fornicatio, et utrum etiam propter hanc liceat dimittere uxorem, latebrosissima quæstio est. Licere tamen propter istam quæ in in stupris committitur, nulla quæstio est. Et ubi dixi, hoc permissum esse, non jussum; non attendi aliam Scripturam, dicentem, « Qui tenet adulteram, stultus » et impius est[1]. » Nec sane adulteram dixerim fuisse deputandam illam mulierem etiam postea quam audivit a Domino, « Nec ego te damnabo, vade, deinceps jam » noli peccare[2], » si hoc obedienter audivit.

VII. Loco alio peccatum fratris ad mortem, de quo dicit Joannes apostolus, « Non pro illo dico ut roget quis[3], » ita definivi ut dicerem, *Peccatum fratris ad mortem puto esse, cum post agnitionem Dei per gratiam Domini nostri Jesu Christi quisque oppugnat fraternitatem, et adversus istam gratiam qua reconciliatus est Deo, invidentiæ facibus agitatur.* Quod quidem non confirmavi, quoniam hoc putare me dixi: sed tamen addendum fuit, si in hac tam scelerata mentis perversitate finierit hanc vitam: quoniam de quocumque pessimo in hac vita constituto non est utique desperandum, nec pro illo imprudenter oratur, de quo non desperatur.

VIII. In secundo item libro: *Nulli*, inquam, *licebit ignorare Dei regnum, cum ejus Unigenitus non solum intelligibiliter, sed etiam visibiliter in homine Dominico de cœlo venerit, judicaturus vivos et mortuos.* Sed non video utrum recte dicatur *homo Dominicus*, qui est Mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus; cum sit utique Dominus. Dominicus autem homo quis in ejus sancta familia non potest dici? Et hoc quidem ut dicerem, apud quosdam legi tractatores

[1] Prov. XVIII, 22. — [2] Joan. VIII, 1. — [3] I Joan. V, 16.

catholicos divinorum eloquiorum[1]. Sed ubicumque hoc dixi, dixisse me nollem. Postea quippe vidi non esse dicendum, quamvis nonnulla possit ratione defendi. Item quod dixi, *Nullius enim fere conscientia Deum potest odisse*, non video fuisse dicendum. Multi enim sunt de quibus scriptum est : « Superbia eorum qui ode- » runt te[1]. »

IX. Alio loco in eo quod dixi, *ob hoc dixisse Dominum*, « Sufficit diei malitia sua[2], » *quia cibos sumere urgebit ipsa necessitas quam propterea malitiam nominatam arbitror, quia pœnalis nobis est, pertinet enim ad hanc fragilitatem quam peccando meruimus*, non attendi etiam primis hominibus data fuisse in paradiso corporis alimenta, antequam istam mortis pœnam peccando meruissent. Sic enim erant immortales in corpore nondum spiritali, sed animali, ut tamen in ejusmodi immortalitate corporalibus alimentis uterentur. Item quod dixi, « Quam sibi Deus elegit glo- » riosam Ecclesiam, non habentem maculam neque ru- » gam[3], » non ideo dixi, quia nunc ex omni parte jam talis est, quamvis ad hoc electa non dubitaretur, ut talis sit quando Christus apparuerit vita ejus : tunc enim et ipsa cum illo apparebit in gloria : propter quam gloriam dicta est Ecclesia gloriosa. Item quod Dominus ait, « Petite, et accipietis ; quærite, et invenietis ; pulsate, » et aperietur vobis[4], » operose quidem tria ista quid inter se differant exponendum putavi, sed longe melius ad instantissimam petitionem omnia referuntur. Hoc quippe ostendit, ubi eodem verbo cuncta conclusit, dicens, « Quanto magis Pater vester qui in cœlis est, da-

[1] *Forte* apud Athanasium in Exposit. fidei, et Epiphanium in Africorato. — [2] Psal. LXXIII, 22. — [3] Matth. VI, 34. — [4] Ephes. V, 27. — [5] Matth. VII, 7.

» bit bona petentibus se? » Non enim dixit petentibus et quærentibus et pulsantibus. Hoc Opus sic incipit : *Sermonem quem locutus est Dominus.*

CAPUT XX.

Psalmus contra partem Donati.

Volens etiam causam Donatistarum ad ipsius humillimi vulgi et omnino imperitorum atque idiotarum notitiam pervenire, et eorum quantum fieri posset per nos inhærere memoriæ Psalmum qui eis cantaretur, per Latinas litteras feci : sed usque ad V litteram. Tales autem Abecedarios appellant. Tres vero ultimas omisi; sed pro eis novissimum quasi epilogum adjunxi, tanquam eos mater alloqueretur Ecclesia. Hypopsalma etiam quod responderetur, et proæmium causæ, quod nihilominus cantaretur, non sunt in ordine litterarum : earum quippe ordo incipit post prooemium : Ideo autem non aliquo carminis genere id fieri volui, ne me necessitas metrica ad aliqua verba quæ vulgo minus sunt usitata, compelleret. Iste Psalmus sic incipit : *Omnes qui gaudetis de pace, modo verum judicate*, quod ejus hypopsalma est.

CAPUT XXI.

Contra epistolam Donati hæretici, liber unus.

I. Librum etiam contra epistolam Donati, qui partis Donati secundus post Majorinum episcopus apud Carthaginem fuit, eodem presbyterii mei tempore scripsi, in qua Epistola ille agit, ut non nisi in ejus communione baptisma Christi esse credatur : cui nos contradicimus. In quo dixi in quodam loco de apostolo Petro, quod in illo tanquam in petra fundata sit Ecclesia ; qui sensus etiam cantatur ore multorum in versibus beatissimi Ambrosii, ubi de gallo gallinaceo ait, *Hoc, ipsa petra Ecclesiæ, canente, culpam diluit.* Sed scio me postea sæpissime sic exposuisse quod a Domino dictum est, « Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo » Ecclesiam meam[1] : » ut super hunc intelligeretur quem confessus est Petrus dicens, « Tu es Christus filius Dei » vivi : » ac sic Petrus ab hac petra appellatus personam Ecclesiæ figuraret, quæ super hanc petram ædificatur, et accepit claves regni cœlorum. Non enim dictum est illi, Tu es petra ; sed, « Tu es Petrus.» Petra autem erat Christus, quem confessus Simon sicut eum tota Ecclesia confitetur, dictus est Petrus. Harum autem duarum sententiarum quæ sit probabilior, eligat lector.

II. Alio loco dixi, *Nullius mortem Deus quærit :* quod sic accipiendum, quia homo sibi acquisivit mortem deserens Deum, et acquirit qui non recurrit ad Deum, secundum quod scriptum est : « Deus mortem

[1] Matth. XVI, 18.

» non fecit[1].» Sed etiam illud non minus verum est, «Vita » et mors a Domino Deo est[2] : » vita scilicet a donante, mors a vindicante.

III. Item quod dixi, Donatum cujus epistolam refellebam, rogasse ut Imperator inter ipsum et Cæcilianum, transmarinos episcopos judices daret ; non ipsum, sed alium Donatum, ejusdem tamen schismatis, hoc fecisse probabilius invenitur. Ille autem non erat Carthaginensis Donatistarum episcopus, sed a Casis nigris, qui tamen primus apud Carthaginem ipsum nefarium schisma commisit. Nec sane Donatus Carthaginensis ut Christiani rebaptizarentur instituit, quod ego eum instituisse credideram, quando ejus Epistolæ respondebam. Nec de libro Ecclesiastici ipse abstulit de media sententia verba ad rem necessaria, ubi cum scriptum sit, « Qui bapti» zatur a mortuo, et iterum tangit illum, quid proficit » lavatio ejus[3] ? » iste sic posuit tanquam scriptum est, « Qui baptizatur a mortuo, quid proficit lavatio ejus ? » Nos autem et ante quam esset pars Donati, sic habuisse codices plurimos, verumtamen Afros, ut non esset in medio, *et iterum tangit illum*, postea didicimus. Quod si tunc scissem, non in istum tanquam in furem divini eloquii, vel violatorem, tanta dixissem, Hic liber[4] sic incipit, *Abs te isto præsentes audieram.*

[1] Sap. XI, 13. — — [2] Eccli. XI, 14. — [3] Eccli. XXXIV, 30. — [4] Non extat.

CAPUT XXII.

Contra Adimantum Manichæi discipulum, liber unus.

I. Eodem tempore venerunt in manus meas quædam disputationes Adimanti, qui fuerat Manichæi discipulus, quas conscripsit adversus Legem et Prophetas, velut contraria eis Evangelica et Apostolica scripta demonstrare conatus. Huic ergo respondi, verba ejus ponens, eisque reddens responsionem meam. Quod opus uno volumine conclusi, et in eo quibusdam quæstionibus non semel, sed iterum respondi, quoniam quod primum responderam perierat, et tunc inventum est, cum jam iterum respondissem. Aliquas sane earumdem quæstionum popularibus ecclesiasticis sermonibus solvi: adhuc etiam quibusdam non respondi: aliquæ remanserunt, quæ rebus aliis magis urgentibus prætermissæ sunt, cumulo quoque oblivionis adjuncto.

II. In hoc dixi, *Certis enim quibusdam umbris et figuris rerum, ante Domini adventum, secundum mirabilem atque ordinatissimam distributionem temporum populus ille tenebatur qui Testamentum Vetus accepit: tamen in eo tanta prædicatio et prænuntiatio Novi Testamenti est, ut nulla in Evangelica atque Apostolica doctrina reperiantur quamvis ardua et divina præcepta et promissa, quæ illis etiam libris veteribus desint.* Sed addendum erat, pene, atque dicendum, ut pene nulla in Evangelica atque Apostolica doctrina reperiantur, quamvis ardua et divina præcepta et promissa, quæ illis etiam libris veteribus desint. Quid

est enim quod in sermone Evangelico in monte Dominus dicit : « Audistis quia dictum est antiquis hoc, ego autem » dico vobis [1] : » si nihil ipse amplius præcepit, quam præceptum est in illis veteribus libris ? Deinde regnum cœlorum illi populo fuisse promissum non legimus in iis quæ promissa sunt Lege data per Moysen in monte Sina [2], quod proprie Vetus dicitur Testamentum, quod præfiguratum dicit Apostolus per ancillam Saræ et filium ejus [3] : sed et ibi figuratum est et novum per ipsam Saram et filium ejus. Proinde si figuræ discutiantur, omnia ibi prophetata reperiuntur, quæ sunt præsentata, vel expectantur præsentanda per Christum. Verumtamen propter quædam præcepta non figurata, sed propria, quæ non in Vetere Testamento, sed in Novo inveniuntur, cautius et moderatius diceretur, pene nulla, quam nulla hìc esse quæ non sint et illic : quamvis illic sint illa duo præcepta de dilectione Dei et proximi, quo rectissime omnia et Legitima et Prophetica et Evangelica et Apostolica referuntur.

III. Item quod dixi, *Tribus modis in Scripturis sanctis filiorum nomen accipitur :* minus considerate dictum est. Et alios enim quosdam modos sine dubio prætermisimus, sicut dicitur filius gehennæ [4], vel filius adoptivus ; quæ utique nec secundum naturam, nec secundum doctrinam, nec secundum imitationem dicuntur [5]. Quorum trium modorum tanquam sola sint exempla reddidimus : secundum naturam, sicut Judæi filii Abrahæ; secundum doctrinam, sicut filios suos quos Evangelium docuit [6], Apostolus vocat; secundum imitationem, sicut filii Abrahæ nos sumus [7], cujus imitamur fidem. Quod autem dixi : « Cum induerit incorruptionem et immorta-

[1] Math. v, 21. — [2] Exod. xix, 2. — [3] Galat. iv, 24. — [4] Math. xxiii, 15. — [5] Rom. viii, 37. — [6] 1 Cor. iv, 14. — [7] Galat. iv, 28.

» tatem, jam non caro et sanguis erit[1] : » secundum corruptionem carnalem dictum est carnem non futuram, non secundum substantiam, secundum quam Domini corpus etiam post resurrectionem caro appellata est[2].

IV. Alio loco, *nisi quisque*, inquam, *voluntatem mutaverit, bonum operari non potest, quod in nostra potestate esse positum alio loco docet, ubi ait :* « Aut » facite arborem bonam et fructum ejus bonum ; aut fa- » cite arborem malam et fructum ejus malum[3]. » Quod non est contra gratiam Dei quam prædicamus. In potestate quippe hominis est mutare in melius voluntatem, sed ea potestas nulla est nisi a Deo detur, de quo dictum est : « Dedit eis potestatem filios Dei fieri[4]. » Cum enim hoc sit in potestate quod cum volumus facimus, nihil tam in potestate quam ipsa voluntas est, sed præparatur voluntas a Domino. Eo modo ergo dat potestatem. Sic intelligendum est et quod dixi postea, *In nostra potestate esse, ut vel inseri bonitate Dei, vel excidi ejus severitate mereamur* : quia in potestate nostra non est, nisi quod nostram sequitur voluntatem. Quæ cum fortis et potens præparatur a Domino, facile fit opus pietatis, etiam quod difficile atque impossibile fuit. Hic liber sic incipit : *De eo quod scriptum est, In principio fecit Deus cœlum et terram.*

[1] I Cor. XV, 54. — [2] Luc. XXIV, 39. — [3] Matth. XII, 33. — [4] Joan. I, 12.

CAPUT XXIII.

Expositio quarumdam propositionum ex Epistola Apostoli ad Romanos.

I. Cum presbyter adhuc essem, contigit ut apud Carthaginem inter nos qui simul eramus, ad Romanos Apostoli Epistola legeretur, et quædam interrogabar a fratribus : quibus cum sicut poteram responderem, voluerunt scribi potius quæ dicebam, quam sine litteris fundi. Ubi cum eis obtemperarem, liber unus accessit superioribus opusculis meis. In quo libro, *Quod autem ait*, inquam, *Scimus quia lex spiritalis est, ego autem carnalis sum : satis ostendit non posse impleri legem, nisi a spiritalibus quales facit gratia Dei.* Quod utique non ex persona Apostoli accipi volui, qui jam spiritalis erat : sed hominis sub lege positi, nondum sub gratia[1]. Sic enim prius hæc verba sapiebam, quæ postea lectis quibusdam divinorum tractatoribus eloquiorum, quorum me moveret auctoritas, consideravi diligentius, et vidi etiam de ipso Apostolo posse intelligi, quod ait : « Scimus quoniam lex spiritalis est, ego autem carnalis » sum[2] : » quod in eis libris quos contra Pelagianos nuper scripsi, quantum potui diligenter ostendi. In isto ergo libro et hoc quod dictum est, *Ego autem carnalis sum* : et deinde cætera usque ad eum locum, ubi dicit : « Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis » hujus? Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nos» trum[3] : » dixi hominem describi adhuc sub lege, nondum

[1] Rom. VII, 14. — [2] Ibid. — [3] Ibid. 24.

sub gratia constitutum, bene facere volentem, sed victum concupiscentia carnis male facientem. A cujus concupiscentiæ dominatu non liberat, nisi gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum dono Spiritus sancti, per quem diffusa charitas in cordibus nostris vincit carnis concupiscentias, ne consentiamus eis ad male faciendum; sed potius bona faciamus. Unde quidem jam evertitur hæresis Pelagiana, quæ vult, non ex Deo nobis, sed ex nobis esse charitatem qua bene ac pie vivimus. Sed in illis libris, quos adversus eos edidimus, etiam spiritalis hominis jamque sub gratia constituti melius intelligi verba ista monstravimus, propter carnis corpus, quod spiritale nondum est, erit autem in resurrectione mortuorum; et propter ipsam carnis concupiscentiam, cum qua ita confligunt sancti, non ei consentientes ad malum, ut tamen ejus motibus, quibus repugnantibus resistunt, non careant in hac vita: non eos autem habebunt in illa, ubi absorbebitur mors in victoriam. Propter hanc itaque concupiscentiam motusque ipsos, quibus ita resistitur, ut tamen sint in nobis, potest quisque sanctus jam sub gratia positus dicere ista omnia, quæ hîc esse dixi verba hominis nondum sub gratia positi, sed sub lege. Quod hîc ostendere longum est, et hoc ubi ostenderim dictum est.

II. Item disputans quid elegerit Deus in nondum nato, cui dixit serviturum esse majorem: et quid in eodem majore similiter nondum nato, reprobaverit, de quibus propter hoc commmemoratur, quamvis longe postea prolatum propheticum testimonium: « Jacob dilexi, » Esaü autem odio habui [1]: » ad hoc perduxi ratiocinationem, ut dicerem: *Non ergo elegit Deus opera cujusquam in præscientia, quæ ipse daturus est: sed*

[1] Rom. IX, 13, et Malach. I, 3.

fidem elegit in præscientia, ut quem sibi crediturum esse præscivit, ipsum elegerit qui Spiritum sanctum daret, ut bona operando etiam vitam æternam consequeretur. Nondum diligentius quæsiveram, nec adhuc inveneram qualis sit electio gratiæ de qua idem dicit Apostolus ; « Reliquiæ per electionem gratiæ salvæ factæ » sunt [1] : » quæ utique non est gratia si eam merita ulla præcedant, ne jam quod datur, non secundum gratiam, sed secundum debitum reddatur potius meritis quam donetur. proinde quod continuo dixi, *Dicit enim idem Apostolus* : « Idem Deus qui operatur omnia in omni» bus [2]. » *Nusquam autem dictum est, Deus credit omnia in omnibus* : ac deinde subjunxi, *Quod ergo credimus, nostrum est ; quod autem bonum operamur, illius est qui credentibus dat Spiritum sanctum*, profecto non dicerem, si jam scirem etiam ipsam fidem inter Dei munera reperiri, quæ dantur in eodem spiritu. Utrumque ergo nostrum est propter arbitrium voluntatis, et utrumque tamen datum est per spiritum fidei et charitatis. Neque enim sola charitas, sed sicut scriptum est : » Charitas cum fide a Deo Patre et Domino nostro Jesu » Christo [3]. »

III. Et quod paulo post dixi, *Nostrum est enim credere et velle, illius autem dare credentibus et volentibus facultatem bene operandi per Spiritum sanctum, per quem charitas diffunditur in cordibus nostris*, verum est quidem, sed eadem regula, et utrumque ipsius est, quia ipse præparat voluntatem ; et utrumque nostrum, quia non fit nisi volentibus nobis. Ac per hoc quod etiam postea dixi, *Quia velle possumus nisi vocemur, et cum post vocationem voluerimus, non sufficit voluntas nostra et cursus noster, nisi Deus et vires cur-*

[1] Rom. xi, 5. — [2] I Cor. xii, 6. — [3] Ephes. vi, 23

rentibus præbeat, et perducat quo vocat; ac deinde subjunxi : « Manifestum est ergo non volentis neque cur- » rentis, sed miserentis Dei esse quod bene operamur [1], » omnino verissimum est. Sed parum de ipsa vocatione disserui quæ fit secundum propositum Dei : non enim omnium qui vocantur, talis est, sed tantum electorum. Itaque quod paulo post dixi. *Sicut enim in iis quos eligit Deus, non opera, sed fides inchoat meritum; ut per munus Dei bene operentur : sic in iis quos damnat, infidelitas et impietas inchoat pœnæ meritum, ut per ipsam pœnam etiam male operentur*, verissime dixi : sed fidei meritum etiam ipsum esse donum Dei, nec putavi quærendum esse, nec dixi.

IV. Et alio loco, *Cujus enim miseretur*, inquam, *facit eum bene operari; et quem obdurat, relinquit eum ut male operetur* [2]. *Sed illa misericordia præcedenti merito fidei tribuitur : et ista obduratio præcedenti impietati.* Quod quidem verum est; sed adhuc quærendum erat utrum et meritum fidei de misericordia Dei veniat, id est, utrum ita misericordia ideo tantummodo fiat in homine, quia fidelis est, an etiam facta fuerit ut fidelis esset. Legimus enim dicente Apostolo : « Mise- » ricordiam consecutus sum ut fidelis essem [3] : » non ait, quia fidelis eram. Fideli ergo datur quidem, sed data est etiam ut esset fidelis. Rectissime itaque alio loco in eodem libro dixi, *Quoniam si non ex operibus, sed misericordia Dei et vocamur ut credamus, et credentibus præstatur ut bene operemur, non est gentibus ista invidenda misericordia* : quamvis minus ibi diligenter de illa quæ per Dei propositum fit, vocatione tractaverim. Hic liber sic incipit : *Sensus hi sunt in Epistola Pauli ad Romanos.*

[1] Rom. IX, 16. — [2] Id. IX, 18. — [3] I Cor. VII, 25.

CAPUT XXIV.

Expositio Epistolæ ad Galatas, liber unus.

1. Post hunc librum exposui ejusdem Apostoli Epistolam ad Galatas, non carptim, id est, aliqua prætermittens, sed continuanter et totam. Hanc autem expositionem uno volumine comprehendi. In quo illud quod dictum est, *Priores ergo Apostoli veraces. qui non ab hominibus, sed a Deo per hominem missi sunt, per Jesum Christum, scilicet adhuc mortalem. Verax etiam novissimus Apostolus, qui per Jesum Christum totum jam Deum post resurrectionem ejus missus est;* propter immortalitatem dictum est, *totum jam Deum*, quam post resurrectionem habere cœpit, non propter divinitatem semper immortalitatem, a qua nunquam recessit, in qua totus Deus erat, et cum moriturus adhuc erat. Hunc autem sensum sequentia manifestant : adjunxi enim dicens, *Priores sunt cæteri apostoli per Jesum Christum adhuc ex parte hominem, id est, mortalem : Novissimus est apostolus Paulus per Jesum Christum jam totum Deum, id est, ex omni parte immortalem.* Hoc enim dixi, exponens quod ait Apostolus, « Non ab hominibus neque per hominem, » sed per Jesum Christum et Deum Patrem[1] : » quasi jam Jesus Christus non sit homo. Sequitur enim : *Qui suscitavit illum a mortuis :* ut hinc appareret cur dixerit, *neque per hominem.* Proinde propter immortalitatem jam nunc non homo Christus Deus : propter substantiam vero naturæ humanæ, in qua ascendit in cœlum,

[1] Galat. I, I.

etiam nunc mediator Dei et hominum homo Christus Jesus[1], quoniam sic veniet quomodo eum viderunt qui viderunt euntem in cœlum.

II. Item quod dixi, *Gratia Dei est qua nobis donantur peccata ut reconciliemur Deo : pax autem qua reconciliamur Deo*, sic accipiendum est, ut tamen sciamus etiam utrumque ad generalem Dei gratiam pertinere : quomodo in populo Dei aliud specialiter Israël, aliud Judas ; et tamen utrumque generaliter Israël. Item cum exponerem, *Quid ergo Lex transgressionis gratia proposita est :* ita distinguendum putavi, ut interrogatio esset. *Quid ergo?* Ac deinde responsio : « Lex transgressionis gratia proposita est[1]. » Quod quidem non abhorret a vero ; sed melior mihi videtur ista distinctio, ut interrogatio sit, *Quid ergo Lex?* et inferatur responsio : *Transgressionis gratia proposita est.* Quod autem dixi, *Ordinatissime itaque subjunxit :* « Quod si spiritu ducimini, non adhuc estis sub lege[2] : » *ut intelligamus eos esse sub Lege, quorum spiritus ita concupiscit adversus carnem, ut non ea quæ volunt faciant, id est, non se teneant invictos in charitate justitiæ, sed a concupiscente adversum se carne vincantur,* hoc ex illo sensu est, quo sentiebam id quod dictum est, « Caro concupiscit adversus » spiritum, et spiritus adversus carnem : hæc enim sibi » invicem adversantur, ut non ea quæ vultis faciatis[3], » ad eos pertinere qui sub Lege sunt, nondum sub gratia. Adhuc enim non intellixeram hæc verba, et illis qui sub gratia sunt, non sub Lege, propterea convenire, quia et ipsi concupiscentias carnis, contra quas spiritu concupiscunt, quamvis eis non consentiant, nollent tamen ullas habere si possent. Et ideo non quæcumque volunt

[1] Galat. III, 19. — [2] Id. v, 18. — [3] Ibid. 17.

faciunt, quia volunt eis carere, nec possunt. Tunc enim eas non habebunt, quando nec corruptibilem carnem Hic liber sic incipit : *Causa propter quam scribit Apostolus.*

CAPUT XXV.

Epistolæ ad Rom. inchoata expositio, liber unus.

Epistolæ quoque ad Romanos, sicut ad Galatas, expositionem susceperam. Sed hujus operis, si perficeretur, plures libri erant futuri : quorum unum in sola disputatione ipsius salutationis absolvi, ab initio scilicet usque ad illud, ubi ait : « Gratia vobis et pax a Deo Pa-» tre nostro et Domino Jesu Christo. » Factum est quippe ut immoraremur, cum vellemus solvere incidentem sermoni nostro difficillimam quæstionem de peccato in Spiritum sanctum, quod non remittatur neque in hoc sæculo neque in futuro. Sed deinde alia volumina cessavi adjungere exponendo Epistolam totam, ipsius operis magnitudine ac labore deterritus, et in alia faciliora deflexus sum. Ita factum est, ut librum quem feceram primum, relinquerem solum, cujus esse titulum volui, *Epistolæ ad Romanos inchoata expositio.* Ubi quod dixi, *gratiam esse in dimissione peccatorum, pacem vero in reconciliatione Dei*, ubicumque hoc dixi, non sic accipiendum est, ac si pax ipsa et reconciliatio non pertineat ad gratiam generalem, sed quod specialiter nomine gratiæ remissionem significaverit peccatorum. Sicut Legem et specialiter dicimus, secundum quod dictum est, « Lex et prophetæ [1] : » et generali-

[1] Matth. xxii, 40.

ter, ut in ea sint et prophetæ. Hic liber sic incipit : *In Epistola quam Paulus apostolus scripsit ad Romanos.*

CAPUT XXVI.

De diversis quæstionibus octoginta-tribus liber unus.

Est etiam inter illa quæ scripsimus quodam prolixum opus, qui tamen unus deputatur liber, cujus est titulus, *De diversis quæstionibus octoginta-tribus.* Cum autem dispersæ fuissent per chartulas multas, quoniam ab ipso primo tempore conversionis meæ, posteaquam in Africam venimus, sicut interrogabar a fratribus, quando me vacantem videbant, nulla a me servata ordinatione dictatæ sunt, jussi eas jam episcopus colligi, et unum ex eis librum fieri, adhibitis numeris, ut quod quisque legere voluerit, facile inveniat. Harum quæstionum est :

I. Utrum anima a se ipsa sit.

II. De libero arbitrio.

III. Utrum Deo auctore sit homo deterior.

IV. Quæ sit causa ut sit homo deterior.

V. Utrum animal irrationabile beatum esse possit.

VI. De malo.

VII. Quæ proprie in animante anima dicatur.

VIII. Utrum per se anima moveatur.

IX. Utrum corporeis sensibus percipi veritas possit. In qua illud quod dixi, *Omne quod corporeus sensus attingit, quod et sensibile dicitur, sine ulla intermissione temporis commutatur,* sine dubio verum qui-

dem non est in corporibus resurrectionis incorruptibilibus, sed nunc ea nullus nostri corporis sensus attingit, nisi forte divinitus tale aliquid reveletur.

x. Utrum corpus a Deo sit.

xi. Quare Christus de fœmina natus sit.

xii. Loco, ubi titulus est, Sententia cujusdam sapientis : non est mea, sed quia per me innotuit quibusdam fratribus, qui tunc a me ista diligentissime colligebant, et placuit eis, inter nostra eam scribere voluerunt. Est autem cujusdam Fontei Carthaginiensis, de mente mundanda ad videndum Deum, quod Paganus quidem scripsit, sed Christianus baptizatus est mortuus.

xiii. Est, quo documento constet homines bestiis excellere.

xiv. Non fuisse corpus Domini nostri Jesu Christi phantasma.

xv. De intellectu.

xvi. De Filio Dei.

xvii. De scientia Dei.

xviii. De Trinitate.

xix. De Deo et creatura.

xx. De loco Dei.

xxi. Utrum Deus auctor mali non sit. Ubi videndum est, ne male intelligatur quod dixi, *Mali auctor non est, quia omnium quæ sunt auctor est : quia in quantum sunt, in tantum bona sunt.* Et ne hinc putetur non ab illo esse pœna malorum, quæ utique malum est iis qui puniuntur. Sed hoc ita dixi quemadmodum dictum est, « Deus mortem non fecit [1] : » cum alibi scriptum sit, « Mors et vita a Domino Deo est [2]. » Malorum ergo pœna quæ a Deo est, malum est quidem malis ; sed in bonis Dei operibus est, quoniam justum

[1] Sap. i, 13. — [2] Eccli. xi, 14.

est ut mali puniantur, et utique bonum est omne quod justum est.

xxii. Deum non pati necessitatem.

xxiii. De Patre et Filio. Ubi dixi quod eam ipse genuerit, qua sapiens dicitur, sapientiam : sed melius istam quæstionem in libro postea de Trinitate tractavimus.

xxiv. Utrum et peccatum et recte factum in libero sit voluntatis arbitrio. Quod ita esse omnino verissimum est. Sed ut ad recte faciendum liberum sit, Dei gratia liberatur.

xxv. De cruce Christi.

xxvi. De differentia peccatorum.

xxvii. De providentia.

xxviii. Quare Deus mundum facere voluerit.

xxix. Utrum aliquid sit sursum aut deorsum in universo.

xxx. Utrum omnia in utilitatem hominis creata sint.

xxxi. Nec ipsa mea est, sed Ciceronis [1]; verum quia et hæc per me innotuit fratribus, inter ista quæ colligebant scripserunt eam, volentes nosse quemadmodum virtutes animi ab illo divisæ ac definitæ sint.

xxxii. Utrum rem ullam alius alio magis intelligat, atque ita ejusdem rei per infinitum eat intelligentia.

xxxiii. De metu.

xxxiv. Utrum non aliud amandum sit quam metu carere.

xxxv. Quid amandum sit. In qua illud quod dixi, *id esse amandum, quod nihil est aliud habere quam nosse*, non satis approbo. Neque enim Deum non habebant, quibus dictum est : « Nescitis quia templum » Dei estis vos, et spiritus Dei habitat in vobis [2] ? » nec tamen eum noverant, vel non sicut noscendus est nove-

[1] Tullius Off. I. — [2] I Cor. III, 16.

rant. Item quod dixi, *Nemo igitur beatam vitam novit, et miser est ;* novit, dixi, quomodo noscenda est. Nam quis eam penitus nescit, eorum duntaxat qui jam ratione utuntur ; quando quidem beatos se esse velle noverunt ?

XXXVI. De nutrienda charitate. Ubi dixi, *Deus igitur et animus quo amatur, charitas proprie dicitur purgatissima et consummata, si nihil aliud amatur.* Quod si verum est, quomodo ergo Apostolus ait : « Nemo » unquam carnem suam odio habuit [1] ? » Et ex hoc admonet ut diligantur uxores. Sed ideo dictum est, *proprie dilectio dicitur*, quoniam caro diligitur quidem, nec tamen proprie, sed propter animam cui subjacet ad usum. Nam etsi propter se ipsam videtur diligi, cum eam nolumus esse deformem, ad aliud referendum est decus ejus, ad illud scilicet, a quo decora sunt omnia.

XXXVII. De semper nato.

XXXVIII. De conformatione animæ.

XXXIX. De alimentis.

XL. Cum animarum natura una sit, unde hominum diversæ voluntates.

XLI. Cum omnia Deus fecerit, quare non æqualiter fecerit.

XLII. Quemadmodum Dei sapientia Dominus Jesus Christus et in utero matris fuerit et in cœlis.

XLIII. Quare Filius Dei in homine apparuit, et Spiritus sanctus in columba [2].

XLIV. Quare tanto post venit Dominus Jesus Christus. Ubi cum generis humani tanquam unius hominis ætates commemorarem, dixi : *Nec oportuit venire divinitus magistrum, cujus imitatione in mores optimos formaretur, nisi tempore juventutis.* Et adjunxi ad hoc valere quod Apostolus dixit, sub Lege tanquam sub pæ-

[1] Ephes. v, 29. — [2] Matth. III, 16.

dagogo parvulos custoditos [1]. Sed potest movere cur alibi dixerimus, Christum in generis humani sexta ætate tanquam in senectute venisse [2]. Hoc ergo quod de juventute dictum est, ad vigorem fervoremque fidei refertur, quæ per dilectionem operatur : illud autem de senectute, ad temporum numerum. Potest enim intelligi utrumque in universitate hominum, quod non potest in ætatibus singulorum, sicut in corpore non potest esse simul et juventus et senectus, in animo autem potest : illa propter alacritatem, ista propter gravitatem.

XLV. Adversus mathematicos.

XLVI. De ideis.

XLVII. Utrum aliquando cogitationes nostras videre possimus. Ubi quod dixi, *Angelica corpora, qualia nos speramus habituros, lucidissima atque ætherea esse credendum est;* si hoc sine membris quæ nunc habemus, et sine substantia, quamvis incorruptibilis, tamen carnis accipiatur, erratur. Multo autem melius in opere de Civitate Dei, quæstio ista tractata est [3], de videndis cogitationibus nostris.

XLVIII. De credibilibus.

XLIX. Quare filii Israël sacrificabant visibiliter pecorum victimas.

L. De æqualitate Filii.

LI. De homine facto ad imaginem et similitudinem Dei. Ubi quid est, quod dixi, *Homo sine vita non recte appellatur;* cum dicatur homo etiam cadaver hominis. Ergo saltem dicere debui, non proprie dicitur, ubi dixi, *non recte dicitur.* Item dixi, *Neque inscite distinguitur, quod aliud sit imago et similitudo Dei, aliud ad imaginem et similitudinem Dei, sicut homi-*

[1] Galat. III, 23. — [2] Lib. I de Gen. contra Manich. c. 3. — [3] Lib. 22, cap. 29.

nem factum accipimus. Quod non ita intelligendum est, quasi homo non dicatur imago Dei, cum dicat Apostolus, « Vir quidem non debet velare caput, cum » sit imago et gloria Dei[1] : » sed dicitur etiam ad imaginem Dei, quod Unigenitus non dicitur, qui tantummodo imago est, non ad imaginem.

LII. De eo quod dictum est, « Pœnitet me fecisse ho- » minem[2]. »

LIII. De auro et argento, quod Israëlitæ ab Ægyptiis acceperunt[3].

LIV. De eo quod scriptum est, « Mihi est autem adhæ- » rere Deo, bonum est[4]. » Ubi quod dixi, *Quod autem est omni anima melius, id Deum dicimus*, magis dici debuit, omni creato spiritu melius.

LV. De eo quod scriptum est, « Sexaginta sunt reginæ, » octoginta concubinæ, et adolescentulæ quarum non » est numerus[5]. »

LVI. De annis quadraginta-sex ædificati templi.

LVII. De centum quinquaginta-tribus piscibus.

LVIII. De Joanne Baptista.

LIX. De decem virginibus.

LX. « De die autem et hora nemo scit, neque Angeli » cœlorum, neque Filius hominis, nisi Pater solus[6]. »

LXI. De eo quod scriptum est in Evangilio, turbas Dominum in monte pavisse de quinque panibus[7]. Ubi quod dixi, *duos pisces duas illas significare personas, regiam scilicet et sacerdotalem, ad quas etiam sacrosancta illa unctio pertinebat*, dicendum potius fuit, maxime pertinebat, quoniam unctos aliquando legimus et Prophetas. Item quod dixi, « *Lucas qui tanquam*

[1] I Cor. XI, 7. — [2] Gen. VI, 6, 7. — [3] Exod. III, 22; XI, 2, et XII, 35.— [4] Psal. XXII, 28. — [5] Cant. VI, 7. — [6] Matth. XXIV, 36. — [7] Id. XIV, 18, et Joan. VI, 10.

ascendentem post abolitionem peccatorum sacerdotem Christum insinuavit, per Nathan ascendit ad David[1]; *quia Nathan propheta missus erat, cujus correptione David ipsius peccati abolitionem pœnitendo impetravit*, non sic accipiendum est tanquam ipse fuerit Nathan propheta, qui filius David : quia nec hîc dictum est, quia ipse propheta missus erat, sed dictum est, « Quia Nathan propheta missus erat, » ut mysterium non in eodem homine, sed in eodem nomine intelligatur.

LXII. De eo quod scriptum est in Evangelio, quod « Baptizabat Jesus plures quam Joannes, quamvis ipse » non baptizaret, sed discipuli ejus[2]. » Ubi quod dixi, *Latro ille cui dictum est*, « Amen dico tibi, hodie me» cum eris in paradiso[3]; » *qui nec ipsum baptisma acceperat :* hoc quidem et alios ante nos rectores sanctæ Ecclesiæ posuisse in suis litteris invenimus[4]; sed quibus documentis satis possit ostendi quod non fuerit baptizatus ille latro, ignoro. De qua re in posterioribus quibusdam opusculis nostris diligentius disputatum est, maxime in eo quod ad Vincentium Victorem *de animæ origine*[5] scripsimus.

LXIII. De Verbo.

LXIV. De muliere Samaritana[6].

LXV. De resurrectione Lazari[7].

LXVI. De eo quod scriptum est, « An ignoratis, fratres, » scientibus enim Legem loquor, quia Lex dominatur » homini, in quantum tempus vivit[8]? » usque ad eum locum in quo scriptum est, « Vivificabit et mortalia » corpora vestra per inhabitantem spiritum ejus in vo-

[1] Luc. III, 25. — [2] Joan. IV, 1. — [3] Luc. XXIV, 43. — [4] Inter eos Cypr. epist. 73 ad Jub. — [5] Lib. 3 de An. orig. c. 9. — [6] Joan. IV, 7. — [7] Id. XI, 43. — [8] Rom. VII, 1.

» bis[1]. » Ubi illud quod ait Apostolus : « Scimus autem » quia Lex spiritalis est, ego autem carnalis sum : » exponere volens, dixi, « Id est carni consentio, nondum » spiritali gratia liberatus[2] : » quod non sic accipiendum est, quasi spiritalis homo jam sub gratia constitutus, etiam de se ipso non possit hoc dicere, et cætera usque ad eum locum ubi dictum est : « Miser ego homo, quis » me liberabit de corpore mortis hujus[3] ? » quod postea didici, sicut jam sum ante confessus. Rursus exponens quod ait Apostolus : « Corpus quidem mortuum est » propter peccatum[4]. » *Mortuum*, inquam, *corpus dicit, quandiu tale est, ut indigentia rerum temporalium molestet animam.* Sed multo melius mihi postea visum est, ideo mortuum corpus dictum, quod habeat jam moriendi necessitatem, quam non habuit ante peccatum.

LXVII. De eo quod scriptum est : « Existimo enim » quod indignæ sint passiones hujus temporis ad futu» ram gloriam quæ revelabitur in nobis[5] : » usque ad id quod dictum est : « Spe enim salvi facti sumus. » Ubi cum exponerem quod scriptum est, « Et ipsa creatura » liberabitur a servitute interitus ; » dixi, *Et ipsa creatura, id est, ipse homo, cum jam signaculo imaginis propter peccatum amisso remansit tantummodo creatura.* Quod non ita accipiendum est, quasi totum amiserit homo quod habebat imaginis Dei. Nam si omnino non amisisset, non esset propter quod diceretur, « Re» formamini in novitate mentis vestræ[6]. » Et, « In eam» dem imaginem transformamur[7]. » Sed rursum si totum amisisset, nihil maneret unde diceretur, « Quanquam in » imagine ambulet homo, tamen vane conturbatur[8]. »

[1] Rom. VII, 11. — [2] Ibid. 14. — [3] Ibid. 24. — [4] Id. VIII, 10. — [5] Ibid. 18. — [6] Rom. XII, 2. — [7] I Cor. III, 18. — [8] Psal. XXXVIII, 7.

Item quod dixi, *spiritaliter summos Angelos vivere, infimos vero animaliter*: audacius dictum est de infimis quam ut possit vel Scripturis sanctis, vel ipsis rebus ostendi : quia et si forsitan potest, difficillime potest.

LXVIII. De eo quod scriptum est, « O homo, tu quis » es, qui respondeas Deo[1]? » Ubi dixi, *Quia etiamsi levioribus quisque peccatis, aut certe quamvis gravioribus et multis, tamen magno gemitu et dolore pœnitendi misericordia Dei dignus fuerit, non ipsius est, qui si relinqueretur, interiret; sed miserentis Dei, qui ejus precibus doloribusque subvenit. Parum est enim velle, nisi Deus misereatur; sed Deus non miseretur qui ad pacem vocat, nisi voluntas præcesserit ad pacem.* Hoc dictum est post pœnitentiam. Nam est misericordia Dei etiam ipsam præveniens voluntatem, quæ si non esset, non præpararetur voluntas a Domino. Ad eam misericordiam pertinet et ipsa vocatio, quæ etiam fidem prævenit. De qua Paulo post cum agerem dixi, *Hæc autem vocatio quæ sive in singulis hominibus, sive in populis atque in ipso genere humano per temporum opportunitates operatur, altæ et profundæ ordinationis est. Quo pertinet etiam illud;* « In utero » sanctificavi te[2]. » *Et,* « Cum esses in renibus patris tui, » vidi te. » *Et :* « Jacob dilexi, Esaü autem odio habui[3]. » Quamvis testimonium illud, « Cum esses in renibus pa» tris tui, vidi te; » unde mihi tanquam scriptum sit, occurrerit, nescio.

LXIX. De eo quod scriptum est : « Tunc et ipse Filius » subjectus erit ei qui illi subjecit omnia. »

LXX. De eo quod Apostolus dicit : « Absorpta est » mors in victoriam : ubi est, mors, contentio tua? ubi

[1] Rom. IX, 20. — [2] Jerem. I, 5. — [3] Rom. IX, 12, et Malach. I, 2 et 4.

» est, mors, aculeus tuus ? Aculeus autem mortis peccatum, virtus vero peccati lex [1]. »

LXXI. De eo quod scriptum est : « Invicem onera vestra portate, et sic adimplebitis legem Christi [2]. »

LXXII. De temporibus æternis.

LXXIII. De eo quod scriptum est : « Et habitu inventus ut homo [3]. »

LXXIV. De eo quod scriptum est in Epistola Pauli ad Colossenses : « In quo habemus redemptionem et remissionem peccatorum, qui est imago Dei invisibilis [4]. »

LXXV. De hæreditate Dei.

LXXVI. De eo quod apostolus Jacobus dicit : « Vis autem scire, o homo inanis, quia fides sine operibus otiosa est [5] ? »

LXXVII. De timore, utrum peccatum sit.

LXXVIII. De pulchritudine simulacrorum.

LXXIX. Quare magi Pharaonis fecerunt miracula quædam, sicut Moyses famulus Dei [6].

LXXX. Adversus Apollinaristas.

LXXXI. De quadragesima et quinquagesima.

LXXXII. De eo quod scriptum est : « Quem enim diligit Dominus, corripit; flagellat autem omnem filium quem recipit [7]. »

LXXXIII. De conjugio in eo quod Dominus ait : « Si quis dimiserit uxorem suam, excepta causa fornicationis [8]. » Hoc Opus sic incipit : *Utrum anima a se ipsa sit.*

[1] I Cor. XV, 54, 55. — [2] Galat. VI, 2. — [3] Philip. II, 7. — [4] Coloss. I, 14. — [5] Jacob. II. 20. — [6] Exod. VII, 22. — [7] Hebr. XII, 6. — [8] Matth. XIX, 9.

CAPUT XXVII.

De Mendacio liber unus.

ITEM *de Mendacio* scripsi librum, qui etsi cum aliquo labore intelligitur, habet tamen non inutilem ingenii et mentis exercitationem, magisque moribus ad veriloquium diligendum proficit. Hunc quoque auferre statueram de opusculis meis, quia et obscurus et anfractuosus, et omnino molestus mihi videbatur, propter quod eum nec edideram. Deinde cum postea scripsissem alterum, cujus titulus est, *Contra Mendacium*, multo magis istum non esse decreveram et jusseram, sed non est factum. Itaque in ista retractatione opusculorum meorum cum eum incolumem reperissem, etiam ipsum retractatum manere præcepi : maxime quia in eo nonnulla sunt necessaria, quæ in illo altero non sunt. Propterea vero illius inscriptio est, *contra Mendacium* : istius autem, *de Mendacio* : quoniam per illum totum oppugnatio est aperta mendacii ; istius autem magna pars in inquisitionis disputatione versatur. Ad eumdem tamen finem uterque dirigitur. Hic liber sic incipit : *Magna quæstio est de mendacio.*

LIBER II.

IN QUO RETRACTANTUR LIBRI QUOS SCRIPSIT EPISCOPUS.

CAPUT I.

Ad Simplicianum libri duo.

1. Librorum quos episcopus elaboravi, primi duo sunt *ad Simplicianum* ecclesiæ Mediolanensis antistitem, qui beatissimo successit Ambrosio, de diversis quæstionibus, quarum duas ex Epistola Pauli apostoli ad Romanos, in primum librum contuli. Harum prior est de eo quod scriptum est, « Quid ergo dicemus ? Lex pecca- » tum est ? Absit[1] : » usque ad illud ubi ait : « Quis » me liberabit de corpore mortis hujus ? Gratia Dei per » Jesum Christum Dominum nostrum. » In qua illa Apostoli verba, « Lex spiritualis est, ego autem carnalis » sum, etc. » quibus caro contra spiritum confligere ostenditur, eo modo exposui, tanquam homo describatur adhuc sub Lege, nondum sub gratia constitutus. Longe enim postea etiam spiritalis hominis (et hoc probabilius) esse posse illa verba cognovi. Posterior in hoc libro quæstio est, ab eo loco ubi ait, « Non solum autem, sed » et Rebecca ex uno concubitu habens Isaac patris nos- » tri[2] : » usque ad illud ubi ait, « Nisi Dominus Sabaoth

[1] Rom. VII, 7. — [2] Id. IX, 10.

» reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, » et sicut Gomorrha similes fuissemus. » In cujus quæstionis solutione laboratum est quidem pro libero arbitrio voluntatis humanæ, sed vicit Dei gratia : nec nisi ad illud potuit perveniri, ut liquidissima veritate dixisse intelligatur Apostolus, « Quis enim te discernit ? quid » autem habes, quod non accepisti ? si autem accepisti, » quid gloriaris quasi non acceperis[1] ? » Quod volens etiam martyr Cyprianus ostendere, hoc totum ipso titulo definivit, dicens. « In nullo gloriandum, quando nostrum » nihil est[2]. »

II. In secundo libro tractantur cæteræ quæstiones, et pro nostra quantulacumque facultate solvuntur, quæ sunt omnes de Scriptura quæ Regnorum appellatur. Harum prima est de eo quod scriptum est, « Et insiliit spi» ritus Domini in Saül[3] : » cum alibi dicatur, « Et » spiritus Domini malus in Saül[4]. » Quam cum exponerem dixi : *Quamvis sit in cujusque potestate quid velit, non est tamen in cujusquam potestate quid possit*[5]. Quod ideo dictum est, quia non dicimus esse in potestate nostra, nisi quod cum volumus fit, ubi prius et maxime est ipsum velle. Sine ullo quippe intervallo temporis præsto est voluntas ipsa, cum volumus ; sed hanc quoque ad bene vivendum desuper accipimus potestatem, cum præparatur voluntas a Domino. Secunda quæstio est, quomodo dictum sit, « Pœnitet me quod » constituerim regem Saül[6]. » Tertia, utrum spiritus immundus qui erat in Pythonissa, potuerit agere ut Samuël a Saüle videretur, et loqueretur cum eo[7]. Quarta, de eo quod scriptum est : « Intravit rex David, et sedit

[1] 1 Cor. IV, 7. — [2] Cypr. lib. 3. Testim. 4. — [3] 1 Reg. X, 10. — [4] Id. XVI, 14. — [5] Lib. 2. qu. 1. — [6] 1 Reg. XV, 11. — [7] Id. XXVIII, 7.

» ante Dominum[1]. » Quinta, de eo quod dixit Elias, « O Domine testis hujus viduæ, cum qua ego inhabito » apud ipsam, tu male fecisti occidere filium ejus[2]. » Hoc Opus sic incipit : *Gratissimam plane.*

CAPUT II.

Contra epistolam quam vocant Fundamenti, liber unus.

LIBER *contra epistolam* Manichæi, quam vocant *Fundamenti*, principia ejus sola redarguit, sed in cæteris illius partibus annotationes ubi videbatur, affixæ sunt, quibus tota subvertitur, et quibus commonerer, si quando contra totam scribere vacavisset. Hic liber sic incipit : *Unum verum Deum omnipotentem.*

CAPUT III.

De Agone Christiano, liber unus.

LIBER *de Agone Christiano* fratribus in eloquio latino ineruditis humili sermone conscriptus est, fidei regulam continens, et præcepta vivendi. In quo illud quod positum est, *Nec eos audiamus, qui carnis resurrectionem futuram negant, et commemorant quod ait Apostolus Paulus*, « Caro et sanguis regnum Dei non » possidebunt, » *non intelligentes quod ipse dicit Apostolus*, « Oportet corruptibile hoc induere incorruptio- » nem, et mortale hoc induere immortalitatem : » *Cum*

[1] 2 Reg. VII, 18. — [2] 3 Reg. XVII, 20.

enim hoc factum fuerit, jam non erit caro et sanguis, sed cœleste corpus; non sic accipiendum est, quasi carnis non sit futura substantia, sed carnis et sanguinis nomine ipsam corruptionem carnis et sanguinis intelligendus est Apostolus nuncupasse; quæ utique in regno illo non erit, ubi caro incorruptibilis erit. Quamvis et aliter possit intelligi, ut carnem et sanguinem opera carnis et sanguinis dixisse accipiamus Apostolum, et eos regnum Dei non possessuros, qui perseveranter ista dilexerint. Hic liber sic incipit : *Corona victoriæ.*

CAPUT IV.

De Doctrina Christiana, libri quatuor.

I. Libros *de Doctrina Chirstiana*, cum imperfectos comperissem, perficere malui quam eis sic relictis ad alia retractanda transire. Complevi ergo tertium qui scriptus fuerat usque ad eum locum ubi commemoratum est ex Evangelio testimonium de muliere, quæ abscondit fermentum in tribus mensuris farinæ, donec fermentaretur totum[1]. Addidi etiam novissimum librum, et quatuor libris Opus illud implevi; quorum primi tres adjuvant ut Scripturæ intelligantur, quartus autem quomodo quæ intelligimus proferenda sint.

II. In secundo sane libro de auctore libri, quem plures vocant Sapientiam Salomonis, quod etiam ipsum, sicut Ecclesiasticum, Jesus Sirach scripserit, non ita

[1] Luc. XIII, 21.

constare, sicut a me dictum est, postea didici, et omnino probabilius comperi non esse hunc ejus libri auctorem. Ubi autem dixi, *His* XL V *libris Testamenti Veteris terminatur auctoritas*, ex consuetudine qua jam loquitur Ecclesia. Vetus Testamentum appellavi : Apostolus autem non videtur appellare Vetus Testamentum, nisi quod datum est in monte Sina[1]. Et in eo quod dixi, *de temporum historia sanctum Ambrosium solvisse quæstionem*, tanquam coætanei fuerint Plato et Jeremias, me fefellit memoria. Nam quid ille de hac re episcopus dixerit, in libro ejus legitur, quem de sacramentis sive de philosophia scripsit. Hoc Opus sic incipit : *Sunt præcepta quædam.*

CAPUT V.

Contra partem Donati, libri duo.

Sunt duo libri mei, quorum titulus est, *Contra partem Donati*. In quorum primo libro dixi, non mihi placere ullius sæcularis potestatis impetu schismaticos ad communionem violenter arctari. Et vere tunc mihi non placebat, quoniam nondum expertus eram, vel quantum mali eorum auderet impunitas, vel quantum eis in melius mutandis conferre posset diligentia disciplinæ. Hoc Opus[2] sic incipit : *Quoniam Donatistæ nobis.*

[1] Galat. IV, 24. — [2] Non extat.

CAPUT VI.

Confessionum libri tredecim.

I. Confessionum mearum libri XIII et de malis et de bonis meis Deum laudant justum et bonum, atque in eum excitant humanum et intellectum affectum : interim quod ad me attinet, hoc in me egerunt cum scriberentur, et agunt cum leguntur. Quid de illis alii sentiant, ipsi viderint, multis tamen fratribus eos multum placuisse et placere scio. A primo usque ad decimum de me scripti sunt. In tribus cæteris de Scripturis sanctis, ab eo quod scriptum est, « In principio fecit Deus cœlum » et terram [1], » usque ad sabbati requiem.

II. In quarto libro cum de amici morte animi mei miseriam confiterer, dicens quod anima nostra una quodam modo facta fuerat ex duabus, *et ideo*, inquam, *forte mori metuebam, ne totus ille moreretur, quem multum amaveram :* quæ mihi quasi declamatio levis quam gravis confessio videtur, quamvis utcumque temperata sit hæc ineptia in eo quod additum est, *forte.* Et in libro tertio-decimo quod dixi, *firmamentum factum inter spiritales aquas superiores, et corporales inferiores*, non satis considerate dictum est, res autem in abdito est valde. Hoc Opus sic incipit: *Magnus es, Domine.*

[1] Gen. I, 1.

CAPUT VII.

Contra Faustum Manichæum, libri triginta-tres.

I. CONTRA *Faustum Manichæum* blasphemantem Legem et Prophetas, et eorum Deum et incarnationem Christi; Scripturas autem Novi Testamenti quibus convincitur, falsatas esse dicentem, scripsi grande Opus, verbis ejus propositis reddens responsiones meas. Triginta et tres disputationes sunt, quas etiam libros cur non dixerim? Nam etsi sunt in eis aliqui perbreves, tamen libri sunt. Unus vero eorum, ubi a nobis adversum ejus criminationes Patriarcharum vita defenditur, tantæ prolixitatis est, quantæ nullus fere librorum meorum.

II. In libro ergo tertio cum solverem quæstionem, quomodo potuerit duos patres habere Joseph, dixi quidem *quod ex alio natus, ab alio fuerit adoptatus*; sed genus quoque adoptionis dicere debui: sic enim sonat quod dixi, tanquam eum vivus adoptaverit alius pater[1]. Lex autem filios etiam mortuis adoptabat, jubens ut fratris sine filiis mortui duceret frater uxorem, et fratri defuncto semen ex eadem suscitaret: quæ profecto de duobus unius hominis patribus expeditior ibi redditur ratio. Uterini autem fratres fuerunt in quibus hoc contigit, ut unius defuncti qui vocabatur Heli, duceret alter uxorem, id est Jacob, a quo Matthæus narrat genitum esse Joseph: sed uterino fratri suo eum genuit, cujus filium Lucas dicit fuisse Joseph, non utique genitum, sed ex Lege adoptivum. Hoc in eorum litteris in-

[1] Deut. xxv, 5.

ventum est, qui recenti memoria post ascensionem Domini de hac re scripserunt. Nam etiam nomen ejusdem mulieris, quæ peperit Jacob patrem Joseph de priore marito Mathan, qui fuit pater Jacob, avus Joseph, secundum Matthæum; et de marito posteriore Melchi peperit Heli, cujus erat adoptivus Joseph, non tacuit Africanus. Quod quidem cum Fausto responderem, nondum legeram; sed tamen per adoptionem potuisse contingere, ut unus homo duos haberet patres, dubitare non poteram.

III. In duodecimo et tertio-decimo de filio Noë secundo qui est appellatus Cham, ita disputatum est, tanquam non in filio suo Chanaan, sicut Scriptura demonstrat, sed in se ipso fuerit a patre maledictus. In quarto-decimo de sole et luna talia dicta sunt, tanquam sentiant, et ideo tolerent vanos adoratores suos : quamvis verba ibi accipi possint ab animali ad inanimale translata, modo locutionis qui vocatur græce metaphora, sicut de mari scriptum est, « Quod fremat in utero matris suæ volens progredi[1], » cum utique non habeat voluntatem. In unde-tricesimo; *Absit*, inquam, *ut sit in membris sanctorum etiam genitalibus aliqua turpitudo. Dicuntur quidem inhonesta, quia non habent eam speciem decoris, quam membra quæ in promptu locata sunt :* sed probabilior in aliis postea scriptis nostris reddita ratio est, cur ea dixerit etiam Apostolus inhonesta, propter legem scilicet in membris repugnantem legi mentis, quæ de peccato accidit[2], non de prima nostræ institutione naturæ. Hoc Opus sic incipit : *Faustus quidam fuit.*

[1] Job. XXXVIII, 8, juxta LXX. — [2] I Cor. XII, 23, et Rom. VII, 23.

CAPUT VIII.

Contra Felicem Manichæum, libri duo.

Contra *Manichæum* quemdam, nomine *Felicem*, præsente populo in ecclesia biduo disputavi. Hipponem quippe venerat, eumdem seminaturus errorem; unus enim erat ex doctoribus eorum, quamvis ineruditus liberalibus litteris, sed tamen versutior Fortunato. Gesta sunt ecclesiastica, sed inter meos libros computantur. Duo ergo libri sunt, in quorum secundo disputatum est de libero voluntatis arbitrio, sive ad malum operandum, sive ad bonum: sed de gratia qua vere liberi fiunt, de quibus scriptum est, « Si vos Filius liberave» rit, tunc vere liberi eritis[1], » diligentius disputare, quoniam talis erat cum quo agebamus, nulla sumus necessitate compulsi. Hoc Opus sic incipit: *Honorio Augusto* VI. *Cons. sept. idus Decembris.*

CAPUT IX.

De Natura Boni, liber unus.

Liber *de Natura boni* adversus Manichæos est, ubi ostenditur naturam incommutabilem Deum esse ac summum bonum, atque ab illo esse cæteras naturas sive spiritales sive corporales, atque omnes in quantum naturæ sunt, bonas esse; et quid vel unde sit malum; et

[1] Joan. VIII, 36.

quanta mala Manichæi ponant in natura boni, et quanta bona in natura mali, quas naturas finxit error ipsorum. Hic liber sic incipit : *Summum bonum, quo superius non est, Deus est.*

CAPUT X.

Contra Secundinum Manichæum, liber unus.

Secundinus quidam, non ex eis quos Manichæi Electos, sed ex eis quos Auditores vocant, quem ne facie quidem noveram, scripsit ad me velut amicus, honorifice objurgans quod oppugnarem litteris illam hæresim, et admonens ne facerem, atque ad eam potius sectandam exhortans, cum ejus defensione, et fidei catholicæ reprehensione. Huic respondi ; sed quia in ejusdem opusculi capite non posui quis cui scriberet, non in epistolis meis, sed in libris habetur. Illic ab exordio conscripta est etiam ejus Epistola. Hujus autem mihi voluminis titulus est: *Contra Secundinum Manichæum*, quod mea sententia, omnibus quæ adversus illam pestem scribere potui, facile præpono. Hic liber sic incipit : *Benevolentia in me quæ apparet litteris tuis.*

CAPUT XI.

Contra Hilarum, liber unus.

Inter hæc Hilarus quidam vir tribunitius laïcus Catholicus, nescio unde adversus Dei ministros, ut fieri

adsolet, irritatus, morem qui tunc esse apud Carthaginem cœperat, ut hymni ad altare dicerentur de Psalmorum libro, sive ante oblationem, sive cum distribueretur populo quod fuisset oblatum, maledica reprehensione ubicumque poterat lacerabat, asserens fieri non oportere. Huic respondi jubentibus fratribus, et vocatur liber ipse, *Contra Hilarum*. Hic liber[1] sic incipit : *Qui dicunt mentionem Veteris Testamenti.*

CAPUT XII.

Quæstiones Evangiliorum, libri duo.

Sunt quædam expositiones quorumdam locorum ex Evangelio secundum Matthæum, et aliæ similiter secundum Lucam : in unum librum illæ, in alterum istæ redactæ sunt. Titulus Operis hujus est : *Quæstiones Evangeliorum*. Sed quare illa sola de supradictis Evangelicis libris exposita fuerint, quæ his libris meis continentur, et quæ ista sint, prologus meus, adjunctis atque annumeratis eisdem quæstionibus, ita ut quisque legere quod voluerit, numeros secutus inveniat, satis indicat. In primo ergo libro in eo quod positum est, *Dominum seorsum duobus discipulis suam retulisse passionem*, mendositas codicis nos fefellit : nam, *duodecim*[2], scriptum est, non, *duobus*. In secundo libro volens exponere quomodo duos patres potuerit habere Joseph, cujus conjux dicta est virgo Maria, illud quod perhibetur fratrem duxisse defuncti fratris uxorem, ut ei semen secundum Legem suscitaret, ideo dixi « Esse

[1] Non extat. — [2] Matth. xx, 17.

» infirmum, quoniam qui nasceretur, nomen defuncti » Lex eum jubebat accipere[1] : » non est verum. Nomen enim defuncti quod dictum est, ad hoc Lex valere præcepit, ut ejus filius diceretur; non ut hoc quod ille vocaretur. Hoc Opus sic incipit : *Hoc opus non ita scriptum est.*

CAPUT XIII.

Annotationes in Job, liber unus.

Liber cujus est titulus, *Annotationes in Job*, utrum meus habendus sit, an potius eorum qui eas, sicut potuerunt vel voluerunt, redegerunt in unum corpus descriptas de frontibus codicis, non facile dixerim. Suaves enim paucissimis intelligentibus sunt, qui tamen necesse est offendantur, multa non intelligentes; quia nec ipsa verba quæ exponuntur, ita descripta sunt in multis locis, ut appareat quid exponatur. Deinde brevitatem sententiarum tanta secuta est obscuritas, ut eam lector vix ferre possit, quem necesse est plurima non intellecta transire. Postremo tam mendosum comperi opus ipsum in codicibus nostris, ut emendare non possem, nec editum a me dici vellem, nisi quia scio fratres id habere, quorum studio non potuit denegari. Hic liber sic incipit : *Et opera magna erant ei super terram.*

[1] Deut. xxv, 5.

CAPUT XIV.

De Catechizandis rudibus, liber unus.

Est etiam liber noster *de Catechizandis rudibus* hoc ipso titulo prænotatus. In quo libro ubi dixi, *Nec Angelus qui cum spiritibus aliis satellitibus suis superbiendo deseruit obedientiam Dei, et diabolus factus est, aliquid nocuit Deo, sed sibi: novit enim Deus ordinare deserentes se animas;* convenientius diceretur, deserentes se spiritus, quoniam de Angelis agebatur. Hic liber sic incipit : *Petisti me, frater Deogratias.*

CAPUT XV.

De Trinitate libri quindecim.

1. Libros *de Trinitate*, quæ Deus est, xv scripsi per aliquot annos. Sed cum eorum duodecimum nondum perfecissem, et eos diutius tenerem quam possent sustinere qui vehementer illos habere cupiebant, subtracti sunt mihi minus emendati quam deberent ac possent, quando eos edere voluissem. Quod postea quam comperi, quia et alia eorum apud nos exemplaria remanserant, statueram eos jam ipse non edere, sed sic habere ut in alio aliquo opusculo meo quid mihi de his evenerit dicerem : urgentibus tamen fratribus, quia resistere non valui, emendavi eos quantum emendandos putavi, et com-

plevi et edidi, adjungens eis a capite epistolam, quam scripsi ad venerabilem Aurelium episcopum Carthaginensis Ecclesiæ : quo tanquam prologo exposui et quid accidisset, et quid facere mea cogitatione voluissem, et quid fratrum charitate compellente fecissem.

II. In quorum libro undecimo cum de corpore visibili agerem, dixi, *Quocirca id amare, alienari est* : quod secundum eum amorem dictum est, quo aliquid sic amatur, ut eo fruendo existimet beatum se esse qui hoc amat. Nam non est alienari, in laudem Creatoris amare speciem corporalem, ut ipso Creatore fruens quisque vere beatus sit. Itemque in eodem, ubi dixi, *Nec avem quadrupedem memini, quia non vidi; sed phantasiam talem facillime intueor, dum alicui formæ volatili, qualem vidi, adjungo alios duos pedes, quales itidem vidi* : hæc dicens non potui recolere volatilia quadrupedia [1], quæ Lex commemorat. Neque enim computat in pedibus duo posteriora crura quibus locustæ saliunt, quas dicit mundas, et ideo discernit ab immundis talibus volatilibus, quæ non saliunt illis cruribus, sicut sunt scarabæi. Omnia quippe hujusmodi volatilia quadrupedia vocantur in Lege.

III. In duodecimo, velut expositio verborum Apostoli, ubi ait, « Omne peccatum quodcumque fecerit » homo, extra corpus est [2], » non mihi satisfacit : nec sic puto intelligendum quod dictum est, « Qui autem » fornicatur, in corpus proprium peccat, » tanquam ille hoc faciat, qui propter adipiscenda ea quæ per corpus sentiuntur, ut in his finem boni sui ponat, aliquid agit. Hoc enim longe plura peccata complectitur, quam illa fornicatio quæ concubitu perpetratur illicito, de qua locutum, cum hoc diceret, Apostolum apparet. Hoc

[1] Levit. XI, 20. — [2] I Cor. VI, 18.

Opus excepta Epistola quæ postmodum ad ejus caput adjuncta est, sic incipit : *Lecturus hæc quæ de Trinitate disserimus.*

CAPUT XVI.

De Consensu Evangelistarum, libri quatuor.

Per eosdem annos quibus paulatim libros De Trinitate dictabam, scripsi et alios labore continuo, interponens eos illorum temporibus, in quibus sunt libri quatuor *de Consensu Evangelistarum*, propter eos qui tanquam dissentientibus calumniantur. Quorum primus liber adversus illos conscriptus est, qui tanquam maxime sapientem Christum vel honorant vel honorare se fingunt; et ideo nolunt Evangelio credere, quia non ab ipso illa conscripta sunt, sed ab ejus discipulis, quos existimant ei divinitatem, qua crederetur Deus, errore tribuisse. In quo libro quod dixi, *Ex Abraham cœpisse gentem Hebræorum*, est quidem et hoc credibile, ut *Hebræi*, velut *Abraæi* dicti esse videantur : sed ex illo verius intelliguntur appellati, qui vocabatur Heber, tanquam Heberæi (29), de qua re in libro sexto-decimo *de Civitate Dei* satis disserui. In secundo cum agerem de duobus patribus Joseph, *ab altero* dixi *genitum, ab altero adoptatum.* Sed dicendum fuit, alteri adoptatum. Defuncto enim, quod magis credendum est, secundum Legem fuerat adoptatus; quoniam qui eum genuit, ejus matrem, fratris defuncti conjugem duxerat. Item ubi dixi, *Lucas vero ad ipsum David per Nathan ascendit, per quem Prophetam Deus peccatum*

illius expiavit; per cujus nominis Prophetam, dicere debui; ne putaretur idem fuisse homo, cum alter fuerit, quamvis et ipse hoc vocaretur. Hoc opus sic incipit: *Inter omnes divinas auctoritates.*

CAPUT XVII.

Contra epistolam Parmeniani, libri tres.

In tribus libris *contra Epistolam Parmeniani*, Donatistarum Carthaginensis episcopi successorisque Donati, quæstio magna versatur et solvitur, Utrum in unitate et eorumdem communione sacramentorum mali contaminent bonos, et quemadmodum non contaminent disputatur, propter Ecclesiam toto orbe diffusam, cui calumniando schisma fecerunt. In quorum libro tertio cum dissereretur, quomodo sic accipiendum quod ait Apostolus, « Auferte malum ex vobis ipsis[1], » illud quod dixi, *ut ex se ipso quisque auferat malum*, non sic esse intelligendum, sed sic potius ut homo malus auferatur ex hominibus bonis, quod fit per ecclesiasticam disciplinam, satis Græca lingua indicat; ubi sine ambiguitate scriptum est, ut intelligatur, hunc malum, non hoc malum[2]: quamvis et secundum istum intellectum responderim Parmeniano. Hoc opus sic incipit: *Multa quidem alias adversus Donatistas.*

[1] I Cor. v, 13. — [2] Gr. Τὸν πονηρὸν.

CAPUT XVIII.

De Baptismo libri septem.

Contra Donatistas auctoritate beatissimi episcopi et martyris Cypriani se defendere molientes, septem libros *de Baptismo* scripsi, in quibus docui nihil sic valere ad refellendos Donatistas, et ad eorum prorsus ora claudenda, ne adversus Catholicam suum schisma defendant, quomodo litteras factumque Cypriani. Ubicumque autem in his libris commemoravi[1] *Ecclesiam non habentem maculam aut rugam*, non sic accipiendum est quasi jam sit, sed quæ præparatur ut sit, quando apparebit etiam gloriosa. Nunc enim propter quasdam ignorantias et infirmitates membrorum suorum, habet unde quotidie tota dicat: « Dimitte nobis debita nostra[2]. » In quarto libro cum dicerem *vicem baptismi posse habere passione*, non satis idoneum posui illius latronis exemplum, qui utrum non fuerit baptizatus incertum est. In libro septimo de vasis aureis et argenteis in domo magna constitutis, sensum Cypriani secutus sum, qui hæc accepit in bonis[3]: in malis autem lignea et fictilia, ad illa referens quod dictum est, « Alia quidem in honorem : » ad hæc autem quod dictum est, « Alia vero in contumeliam[4]. » Sed magis approbo quod apud Tychonium postea reperi vel adverti, in utrisque intelligendum quædam in honorem, non sola scilicet

[1] Lib. 1. c. 27. et lib. 3. cap. 18. et lib. 4. cap. 3. et 4. et 10. — [2] Matth. vi, 12. — [3] Cypr. epist. 51 ad Maximum, etc. — [4] 2 Tim. ii, 10.

aurea et argentea; et rursus in utrisque quædam in contumeliam, non utique sola lignea et fictilia. Hoc opus sic incipit : *In eis libris quos adversus epistolam Parmeniani.*

CAPUT XIX.

Contra quod attulit Centurius a Donatistis, liber unus.

Cum adversus partem Donati multa crebris disputationibus ageremus, attulit ad Ecclesiam quidam laïcus tunc eorum nonnulla contra nos dictata vel scripta in paucis velut testimoniis, quæ suæ causæ suffragari putant, his brevissime respondi. Hujus libelli titulus est : *Contra quod attulit Centurius a Donatistis* [1]. Et incipit sic : *Dicis eo quod scriptum est a Salomone : Ab aqua aliena abstine te.*

CAPUT XX.

Ad inquisitiones Januarii, libri duo.

Libri duo quorum est titulus, *Ad inquisitiones Januarii*, multa de sacramentis continent disputata, sive quæ universaliter, sive quæ partiliter, id est, non peræque in omnibus locis observat Ecclesia, nec tamen commemorari omnia potuerunt, sed satis ad inquisita responsum est : quorum librorum prior, Epistola est,

[1] Non extat.

habet quippe in capite quis ad quem scribat; sed ideo inter libros annumeratur hoc opus, quoniam sequens qui nomina nostra non habet, multo plura tractantur. In primo igitur quod de manna dixi, *quia unicuique secundum propriam voluntatem in ore sapiebat*, non mihi occurrit unde possit probari, nisi ex libro Sapientiæ, quem Judæi non recipiunt in auctoritatem canonicam[1]; quod tamen fidelibus potuit provenire, non illis adversus Deum murmuratoribus, qui profecto alias escas non desiderarent, si hoc eis saperet manna quod vellent. Hoc Opus sic incipit: *Ad ea quæ me interrogasti.*

CAPUT XXI.

De Opere Monachorum, liber unus.

Ut *de Opere Monachorum* librum scriberem, illa necessitas compulit, quod cum apud Carthaginem monasteria esse cœpissent, alii se suis manibus transigebant, obtemperantes Apostolo: alii vero ita ex oblationibus religiosorum vivere volebant, ut nihil operantes, unde necessaria vel haberent vel supplerent, se potius implere præceptum evangelicum existimarent atque jactarent, ubi Dominus ait: « Respicite volatilia cœli et » lilia agri[2]. » Unde etiam inter laïcos inferioris propositi, sed tamen studio ferventes, existere cœperant tumultuosa certamina, quibus Ecclesia turbaretur, aliis hoc, aliis aliud defendentibus. Huc accedebat quod criniti erant quidam eorum, qui operandum non esse dicebant. Unde

[1] Sap. XVI, 20. — [2] Matth. VI, 26.

contentiones, hinc reprehendentium, inde quasi purgantium pro partium studiis augebantur. Propter hæc venerabilis senex Aurelius, ecclesiæ ipsius civitatis episcopus, ut hinc aliquid scriberem jussit, et feci. Hic sic incipit : *Jussioni tuæ, sancte frater Aureli.*

CAPUT XXII.

De Bono conjugali, liber unus.

1. Joviniani hæresis, sacrarum virginum meritum æquando pudicitiæ conjugali, tantum valuit in urbe Roma, ut nonnullas etiam sanctimoniales de quarum pudicitia suspicio nulla præcesserat, dejecisse in nuptias diceretur, hoc maxime argumento cum eas urgeret dicens : « Tu ergo melior quam Sara, melior quam Su»sanna, sive Anna ? » et cæteras commemorando testimonio sanctæ Scripturæ commendantissimas fœminas, quibus se illæ meliores, vel etiam pares cogitare non possent. Hoc modo etiam virorum sanctorum sanctum cœlibatum commemoratione patrum conjugatorum et comparatione frangebat. Huic monstro sancta Ecclesia quæ ibi est, fidelissime ac fortissime restitit. Remanserant autem iste disputationes ejus in quorumdam sermunculis ac susurris, quas palam suadere nullus audebat. Sed etiam occulte venenis repentibus, facultate quam donabat Dominus, occurrendum fuit : maxime quoniam jactabatur Joviniano responderi non potuisse cum laude, sed cum vituperatione nuptiarum. Propter hoc librum edidi, cujus inscriptio est, *de Bono conjugali.* Ubi de propagatione filiorum prius quam homines mortem

peccando mererentur, quoniam concubitus mortalium corporum res videtur, quæstio magna dilata est : sed in aliis postea litteris nostris, satis quantum arbitror, explicatur.

II. Dixi etiam quodam loco : *Quod enim est cibus ad salutem hominis, hoc est concubitus ad salutem generis ; et utrumque non est sine delectatione carnali, quæ tamen modificata, et temperantia refrenante in usum naturalem redacta, libido esse non potest.* Quod ideo dictum est, quoniam libido non est bonus et rectus usus libidinis (30). Sicut enim malum est male uti bonis, ita bonum est bene uti malis, de qua re alias, maxime contra novos hæreticos Pelagianos diligentius disputavi. De Abraham quod dixi, *Ex hac obedientia pater ille Abraham, qui sine uxore non fuit, esse sine unico filio et a se occiso paratus fuit*, non satis approbo. Magis enim filium, si esset occisus, resuscitatione si mox fuisse reddendum, credidisse credendus est, sicut in Epistola legitur quæ est ad Hebræos [1]. Hic liber sic incipit : *Quoniam unusquisque homo, humani generis pars est.*

CAPUT XXIII.

De sancta Virginitate, liber unus.

Postea quam scripsi *de Bono Conjugali*, expectabatur ut scriberem *de sancta Virginitate*, nec distuli : atque id Dei munus, et quam magnum, et quanta humi-

[1] Hebr. XI, 19.

litate custodiendum esset, uno sicut potui volumine ostendi. Hic liber sic incipit : *Librum de Bono conjugali nuper edidimus.*

CAPUT XXIV.

De Genesi ad Litteram, libri duodecim.

I. Per idem tempus *de Genesi* libros XII scripsi ab exordio, donec de paradiso dimissus est Adam et flammea romphæa posita est custodire viam ligni vitæ. Cum autem ad hoc usque undecim libri peracti essent, duodecimum addidi, in quo diligentius de paradiso disputatum est. Titulus eorum librorum inscribitur *de Genesi ad litteram* : id est, non secundum allegoricas significationes, sed secundum rerum gestarum proprietatem. In quo opere plura quæsita quam inventa sunt : et eorum quæ inventa sunt, pauciora firmata : cætera vero ita posita, velut adhuc requirenda sint. Hoc sane libros posterius cœpi, sed prius terminavi quam de Trinitate : ideo eos nunc ordine, quo cœpi recolui.

II. In quinto libro, et ubicumque in eis libris posui, *de semine cui repromissum est; quod dispositum fit per Angelos in manu mediatoris*[1] : Non sic habet Apostolus, sicut veriores codices post inspexi, maxime græcos. De Lege enim dictum est, quod tanquam de semine dictum multi latini codices habent per interpretantis errorem. In sexto libro quod dixi, *Adam imaginem Dei, secundum quam factus est perdidisse peccato*, non sic accipiendum est, tanquam in eo nulla remanserit. sed

[1] Galat. III, 19.

quod tam deformis ut reformatione opus haberet. In duodecimo de inferis, magis mihi videor docere debuisse, quod sub terris sint, quam rationem reddere cur sub terris esse credantur, sive dicantur, quasi non ita sit. Hoc Opus sic incipit : *Omnis divina scirptura bipertita est.*

CAPUT XXV.

Contra Litteras Petiliani, libri tres.

Antequam finirem libros *de Trinitate* et *libros de Genesi ad litteram*, irruit causa respondendi litteris Petiliani Donatistæ, quas adversus Catholicam scripsit, quam differre non potui. Et scripsi in hanc rem tria volumina, quorum primo primæ parti Epistolæ ipsius, quam scripsit ad suos. quia non tota in nostras manus venerat, sed prior parva pars ejus, quanta potui celeritate et veritate respondi. Etiam ipsa Epistola est ad nostros, sed ideo inter libros habetur, quia cæteri duo in eadem causa libri sunt. Postea quippe invenimus totam, eique tanta diligentia respondi, quanta Fausto Manichæo, verba scilicet ejus sub ipsius nomine prius ponens particulatim et sub meo per singula responsionem meam. Sed prius quod scripseram, antequam totam reperiremus, pervenit ad Petilianum : et iratus respondere conatus est, in me potius dicens quidquid eum libuit, in causa vero omnino deficiens : quod cum posset collatis utriusque nostrum scriptis facillime adverti, tamen propter tardiores hoc ipse respondendo demonstrare curavi, sic est additus eidem nostro operi liber tertius. Hoc Opus in primô librô sic

incipit : *Nosti nos sæpe voluisse.* In secundo autem sic : *Primis partibus Epistolæ Petiliani.* In tertio autem sic : *Legi, Petiliane, litteras tuas.*

CAPUT XXVI.

Ad Cresconium grammaticum partis Donati, libri quatuor.

Grammaticus etiam quidam Donatista Cresconius cum invenisset Epistolam meam, qua primas partes, quæ in manus nostras tunc venerant Epistolæ Petiliani redargui, putavit mihi respondendum, et hoc ipsum scripsit ad me. Cui operi ejus libris quatuor respondi, ita sane ut tribus peragerem quod universa responsio flagitabat. Sed cum viderem sola Maximianensium causa quo suos shismaticos damnaverunt, et eorum aliquos rursus in honoribus suis receperunt, baptismumque ab eis extra suam communionem datum non repetiverunt, responderi posse ad cuncta quæ scripsit, etiam quartum librum addidi, in quo idipsum quantum potui diligenter atque evidenter ostendi. Hos autem quatuor libros quando scripsi, jam contra Donatistas leges dederat Honorius Imperator. Hoc Opus sic incipit : *Quando ad te, Cresconi, mea scripta pervenire possent ignorans.*

CAPUT XXVII.

Probationum et testimoniorum contra Donatistas, liber unus.

Post hæc ut ad Donatistas pervenirent contra eorum errorem et pro catholica veritate necessaria documenta curavi. sive de ecclesiasticis, sive de publicis Gestis, sive de Scripturis canonicis. Et primo ad illos eadem promissa direxi. ut ipsi ea. si fieri posset, exposcerent. Quæ cum venissent in eorum quorumdam manus, nescio quis extitit, qui suo nomine tacito contra hæc scriberet. ita se confitens Donatistam, tanquam hoc vocaretur. Cui ego respondens, alium librum scripsi. Illa vero documenta quæ promiseram, eidem libello quo eadem promiseram junxi, et ex utroque unum esse volui · cumque sic edidi, ut in parietibus basilicæ quæ Donatistarum fuerat. prius propositus legeretur cujus titulus est : *Probationum et testimoniorum contra Donatistas*, In quo libro absolutionem Felicis Aptungensis ordinatoris Cæciliani, non hoc ordine posuimus quo postea nobis claruit, Consulibus diligenter inspectis, sed tanquam post Cæcilianum fuerit absolutus. cum ante sit factum. Illud etiam quod commemorato Judæ apostoli testimonio. ubi ait : « Ii sunt qui segregant semetipsos, animales, » Spiritum non habentes[1]. adjunxi etiam dicens : *De quibus et Paulus apostolus dicit*, « Animalis autem homo non percipit ea » quæ sunt spiritus Dei [2] : » non sunt isti illis coæquandi, quos omnino ab Ecclesia schisma præcidit. Istos quippe

[1] Jud. I, 19. — [2] I Cor. II, 4.

idem apostolus Paulus parvulos dicit esse in Christo, quos nondum escam valentes capere, lacte nutrit tamen[1] : illi autem non filiis parvulis, sed in mortuis et perditis computandi sunt, ut si quis eorum correctus Ecclesiæ fuerit copulatus, recte de illo dici possit : « Mortuus erat et re- » vixit : perierat, et inventus est[2]. » Hic liber[3] sic incipit : *Qui timetis consentire Ecclesiæ catholicæ.*

CAPUT XXVIII.

Contra Donatistam nescio quem, liber unus.

Alterius libri quem supra commemoravi, titulum esse volui, *Contra nescio quem Donatistam*, ubi similiter de absolutione ordinatoris Cæciliani verus ordo temporis non est. Illud etiam quod dixi, *Ad multitudinem zizaniorum, ubi intelliguntur omnes hæreses*, minus habet unam necessariam conjunctionem : dicendum enim fuit, ubi intelliguntur et omnes hæreses ; aut, ubi intelliguntur etiam omnes hæreses. Nunc vero ita dictum est, quasi præter Ecclesiam tantummodo sint zizania, non etiam in Ecclesia, cum ipsa sit regnum Christi, de quo collecturi sunt Angeli ejus messis tempore omnia scandala. Unde et Cyprianus Martyr, « Et si videntur, in- » quit, in Ecclesia esse zizania, non tamen impediri de- » bet aut fides, aut charitas nostra, ut quoniam zizania » esse in Ecclesia cernimus, ipsi de Ecclesia recedamus[4]. » Quem sensum etiam nos alias, et maxime adversus eos-

[1] I Cor. III, 1. — [2] Luc. XV, 32. — [3] Non extat — [4] Cypr. ep. 51. ad Maximum, etc.

dem præsentes Donatistas in Collatione defendimus. Hic liber[1] sic incipit : *Probationes rerum necessariarum quodam breviculo collectas promisimus.*

CAPUT XXIX.

Admonitio Donatistarum de Maximianistis, liber unus.

Cum viderem multos legendi labore impediri a discendo, quam nihil rationis atque veritatis habeat pars Donati, libellum brevissimum feci, quo eos de solis Maximianistis admonendos putavi, ut posset facilitate describendi in manus plurium pervenire, et ipsa sui brevitate facilius commendari memoriæ : cui titulum imposui : *Admonitio Donatistarum de Maximianistis.* Hic liber[2] sic incipit : *Quicumque calumniis hominum et criminationibus movemini.*

CAPUT XXX.

De Divinatione dæmonum, liber unus.

Per idem tempus accidit mihi ex quadam disputatione necessitas, ut *de Divinatione dæmonum* libellum scriberem, cujus titulus iste ipse est. In ejus autem quodam loco ubi dixi, *Dæmones aliquando et hominum dispositiones non solum voce prolatas, verumetiam cogitatione conceptas, cum signa quædam ex animo exprimuntur in corpore, tota facilitate perdiscere,*

[1] Non extat. — [2] Non extat hic liber.

rem dixi occultissimam audaciore asservatione quam debui : nam pervenire ista ad notitiam dæmonum, per nonnulla etiam experimenta compertum est. Sed utrum signa quædam dentur ex corpore cogitantium illis sensibilia, nos autem latentia, an alia vi et ea spiritali ista cognoscant, aut difficillime potest ab hominibus, aut omnino non potest inveniri. Hic liber sic incipit : *Quodam die in diebus sanctis octavarum.*

CAPUT XXXI.

Quæstiones expositæ contra Paganos, numero sex.

INTER hæc missæ sunt mihi a Carthagine quæstiones sex, quas proposuit amicus quidam quem cupiebam fieri Christianum, ut contra Paganos solverentur, præsertim quia nonnullas earum a Porphyrio philosopho propositas dixit. Sed non eum esse arbitror Porphyrium Siculum illum, cujus celeberrima est fama. Harum quæstionum disputationes in unum librum contuli, non prolixum, cujus est titulus : *Sex quæstiones contra Paganos expositæ.* Earum autem prima est de resurrectione, secunda de tempore Christianæ religionis, tertia de sacrificiorum distinctione, quarta de eo quod scriptum est, « In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis [1], » quinta de Filio Dei secundum Salomonem, sexta de Jona propheta. In quarum secunda quod dixi, *Salus religionis hujus per quam solam veram salus vera veraciterque promittitur, nulli unquam defuit, qui dignus fuit, et cui defuit, dignus non fuit,* non ita dixi tan-

[1] Matth. VII, 2.

quam ex meritis suis quisquam dignus fuerit : sed quemadmodum ait Apostolus : « Non ex operibus, sed ex vo- » cante dictum esse, Major serviet minori[1] : » quam vocationem ad Dei propositum asserit pertinere. Unde dicit : « Non secundum opera nostra, sed secundum suum pro- » positum et gratiam[2]. » Unde item dicit : « Scimus quia » diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum iis qui » secundum propositum vocati sunt sancti[3]. De qua vocatione ait, « Ut dignos vos habeat vocatione sua » sancta[4]. » Hic liber post Epistolam quæ postmodum a capite addita est, sic incipit : *Movet quosdam et requirunt.*

CAPUT XXXII.

Expositio Epistolæ Jacobi ad duodecim tribus.

Inter opuscula mea reperi expositionem Epistolæ Jacobi, quam retractans adverti annotationes potius expositorum quorumdam ejus locorum in librum redactas fratrum diligentia, qui eas in frontibus codicis esse noluerunt. Adjuvant ergo aliquid, nisi quod ipsam epistolam quam legebamus quando ista dictavi, non diligenter ex Græco habebamus interpretatam. Hic liber[5] sic incipit : *Duodecim tribubus quæ sunt in dispersione, salutem.*

[1] Rom. IX, 12. — [2] 2 Tim. I, 9. — [3] Rom. VIII, 28. — [4] 2 Thess. I, 11. — [5] Non extat.

CAPUT XXXIII.

De Peccatorum meritis et remissione, et de Baptismo parvulorum ad Marcellinum, libri tres.

Venit etiam necessitas, quæ me cogeret adversus novam Pelagianam hæresim scribere, contra quam prius cum opus erat, non scriptis, sed sermonibus et collocutionibus agebamus, ut quisque nostrum poterat aut debebat. Missis ergo mihi a Carthagine quæstionibus eorum quas rescribendo dissolverem, scripsi primum libros tres, quorum titulus est, *de Peccatorum meritis et remissione :* ubi maxime disputatur de baptismate parvulorum propter originale peccatum : et de gratia Dei qua justificamur, hoc est, justi efficimur : quamvis in hac vita nemo ita servet mandata justitiæ, non ut sit ei necessarium pro suis peccatis orando dicere, « Dimitte » nobis debita nostra[1]. » Contra quæ omnia sentientes illi, novam hæresim condiderunt. In his autem libris tacenda adhuc arbitratus sum nomina eorum, sic eos facilius posse corrigi sperans : imo etiam in tertio libro, quæ est Epistola, sed in libris habita propter duos, quibus eam connectendam putavi, Pelagii ipsius nomen non sine aliqua laude posui : quia vita ejus a multis prædicabatur : et ejus illa redargui, quæ in suis scriptis non ex persona sua posuit, sed quid ab aliis diceretur exposuit : quæ tamen postea jam hæreticus pertinacissima animositate defendit. Cœlestius vero discipulus ejus jam propter tales assertiones apud Carthaginem in episcopali

[1] Matth. vi, 12.

judicio, ubi ego non interfui, excommunicationem meruerat. In secundo libro quodam loco, *Hoc quibusdam*, inquam, *in fine largietur, ut mortem repentina commutatione non sentiant*, servans locum diligentiori de hac re inquisitioni. Aut enim non morientur; aut de vita ista in mortem, et de morte in æternam vitam celerrima commutatione tanquam in ictu oculi transeundo mortem non sentient. Hoc Opus sic incipit: *Quamvis in mediis et magnis curarum æstibus.*

CAPUT XXXIV.

De unico Baptismo contra Petilianum ad Constantinum, liber unus.

Eo tempore librum *de unico Baptismo* amicus quidam meus, a nescio quo Donatista presbytero accepit, indicante quod Petilianus episcopus eorum Constantinensis eum scripserit. Hunc ad me ille attulit, ac vehementer ut ei responderem rogavit; et factum est. Librum autem etiam meum in quo respondi, eumdem titulum habere volui, hoc est, *De unico Baptismo*. In quo libro illud quod dixi, *Constantinum Imperatorem Donatistis criminantibus ordinatorem Cæciliani Felicem Aptungensem non negasse accusationis locum, quamvis eos in Cæciliani fictis criminibus calumniosos fuisset expertus*, in ordine temporum postea consideratum, aliter inventum est. Nam prius memoratus Imperator causam Felicis fecit audiri a Proconsule, ubi legitur absolutus; et postea ipse Cæcilianum cum accusatoribus ejus auditum, comperit innocentem, ubi eos

expertus est in ejus criminibus calumniosos. Qui ordo temporum per Consules declaratus, multo vehementius in ea causa calumnias Donatistarum convincit, penitusque subvertit, quod alibi ostendimus. Hic liber sic incipit : *Respondere adversa sentientibus.*

CAPUT XXXV.

De Maximianistis contra Donatistas, liber unus.

Scripsi etiam librum inter cætera contra Donatistas, non brevissimum sicut antea, sed grandem multo diligentius, in quo apparet quemadmodum eorum adversus Ecclesiam catholicam impium ac superbissimum errorem sola funditus Maximianistarum causa subvertat, quod schisma factum est ex ipsa parte Donati. Hic liber sic incipit[1] : *Multa jam diximus, multa jam scripsimus.*

CAPUT XXXVI.

De Gratia Testamenti Novi ad Honoratum, liber unus.

Eo ipso tempore quo contra Donatistas vehementer exercebamur, et contra Pelagianos exerceri jam cœperamus, amicus quidam mihi misit quinque a Carthagine quæstiones, et rogavit ut eas illi scribendo exponerem ; quæ sunt, Quid sibi velit vox illa Domini, « Deus meus,

[1] Non extat.

» Deus meus, ut quid me dereliquisti[1]? » Et quid sit quod ait Apostolus, « Ut in charitate radicati et fundati, » prævaleatis comprehendere eum omnibus sanctis, quæ » sit latitudo et longitudo et altitudo et profundum[2]. » Et quæ sint quinque virgines stultæ, quæve sapientes[3]. Et quæ sunt tenebræ exteriores[4]. Et quomodo intelligendum sit, « Verbum caro factum est[5]. » Ego autem intuens supradictam hæresim novam inimicam gratiæ Dei, sextam mihi proposui quæstionem de *Gratia Testamenti Novi*. De qua disputans, interposita expositione Psalmi vigesimi-primi, in cujus capite scriptum est quod Dominus exclamavit in cruce, quod ille amicus in primis mihi proposuit exponendum : omnia illa quinque dissolvi, non hoc ordine quo erant proposita, sed sicut mihi disserenti *de gratia Novi Testamenti*, tanquam suis locis congruenter occurrere potuerunt. Hic liber sic incipit : *Quinque mihi proposuisti tractandas quæstiones.*

CAPUT XXXVII.

De Spiritu et Littera ad Marcellinum, liber unus.

Ad quem scripseram tres libros, quorum titulus est *de Peccatorum meritis et remissione*, ubi diligenter disputatur etiam de baptismo parvulorum, rescripsit mihi se fuisse permotum, quod dixerim, fieri posse ut sit homo sine peccato si voluntas ejus non desit, ope adjuvante divina, quamvis nemo tam perfectæ justitiæ in

[1] Psal. XXI, 1, et Matth. XXVII, 46. — [2] Ephes. III, 17. — [3] Matth. XXV, 2. — [4] Id. XXII, 13. — [5] Joan. I, 14.

hac vita vel fuerit, vel sit, vel futurus sit. Quæsivit enim quomodo dixerim posse fieri, cujus rei desit exemplum. Propter hanc ejus inquisitionem scripsi librum, cujus est titulus de *Spiritu et littera*, pertractans Apostolicam sententiam ubi ait: « Littera occidit, spiritus » autem vivificat[1]. » In quo libro quantum Deus adjuvit, acriter disputavi contra inimicos gratiæ Dei qua justificatur impius. Cum autem agerem de observationibus Judæorum, a quibusdam escis secundum veterem legem abstinentium, dixi : *Quarumdam escarum cæremoniæ*[2]: quod nomen non est in usu litterarum sanctarum : ideo tamen mihi congruens visum est, quod a cavendo appellatas cæremonias, quasi charimonias memoria tenebam, eo quod observantes careant his rebus a quibus se abstinent. Quod si est origo alia hujus nominis, quæ abhorret a vera religione, secundum hanc ego non sum locutus, sed secundum istam quam supra memoravi. Hic liber sic incipit : *Lectis opusculis quæ ad te nuper elaboravi, fili charissime Marcelline.*

CAPUT XXXVIII.

De Fide et Operibus, liber unus.

Interea missa sunt mihi a quibusdam fratribus, laïcis quidem, sed divinorum eloquiorum studiosis scripta nonnulla, quæ ita distinguerent a bonis operibus Christia-

[1] 2 Cor. III, 6. — [2] Certe istud nomen quæsitum diligenter in versione LXX, nusquam nobis occurrit; sed quibus locis Vulgata habet *cæremonias*, in illa reperimus δικαιώματα *justificationes*, vel προςάγματα *præcepta*, vel φυλακάς *custodias*, vel λατρείαν *servitutem*, νόμον, etc.

nam fidem, ut sine hac non posse, sine illis autem posse perveniri suaderetur ad æternam vitam. Quibus respondens librum scripsi, cujus nomen est, *de Fide et operibus.* In quo disputavi non solum quemadmodum vivere debeant gratia Christi regenerati, verumetiam quales ad lavacrum regenerationis admitti. Hic liber sic incipit : *Quibusdam videtur.*

CAPUT XXXIX.

Breviculus collationis cum Donatistis, libri tres.

Posteaquam facta est cum Donatistis nostra collatio, breviter commemoravi quæ gesta sint, litterisque comprehendi secundum tres dies quibus cum eis contulimus : idque opus utile existimavi, quo quisque commonitus, vel sciat sine labore quid actum sit, vel consultis numeris quos rebus singulis adnotavi, legat in eisdem Gestis ad locum quodcumque voluerit : quoniam fatigant illa nimia prolixitate lectorem. Hujus autem operis titulus est, *Breviculus collationis.* Hoc Opus sic incipit: *Cum catholici episcopi et partis Donati.*

CAPUT XL.

Post collationem contra Donatistas, liber unus.

Librum etiam scripsi grandem, satis quantum existimo diligenter ad ipsos Donatistas post collationem quam

cum episcopis eorum habuimus, ne ab eis seducerentur ulterius. Ubi respondi etiam quibusdam vanitatibus eorum quæ ad nos pervenire potuerunt, quas victi ubi poterant, et quomodo poterant jactitabant; præter illa quæ dixi de Gestis collationis, unde quid actum sit breviter nosceretur. Multo autem brevius id egi in quadam ad eosdem rursus epistola. Sed quia in concilio Numidiæ omnibus qui ibi eramus hoc fieri placuit, non est in epistolis meis. Sic quippe incipit : *Sylvanus senex, Valentinus, Innocentius, Maximinus, Optatus, Augustinus, Donatus, et cæteri episcopi de concilio Zertensi ad Donatistas.* Hic liber sic incipit : *Quid adhuc, Donatistæ, seducimini.*

CAPUT XLI.

De Videndo Deo, liber unus.

De *Videndo Deo* scripsi librum, ubi de spiritali corpore quod erit in resurrectione sanctorum inquisitionem diligentiorem distuli, utrum vel quomodo Deus qui spiritus est, etiam per corpus tale videatur : sed eam postea quæstionem sane difficillimam in novissimo, id est, in vicesimo et secundo libro de Civitate Dei, satis quantum arbitror explicavi. Inveni etiam in quodam nostro codice, in quo et iste liber est, quodam commonitorium a me factum de hac re ad episcopum Siccensem Fortunatianum, quod in opusculorum meorum indiculo, nec inter libros, nec inter epistolas est notatum. Hic liber sic incipit : *Memor debiti.* Illud autem, *Sicut præsens rogavi.*

CAPUT XLII.

De Natura et Gratia, liber unus.

Venit etiam tunc in manus meas quidam Pelagii liber, ubi hominis naturam contra Dei gratiam qua justificatur impius, et qua Christiani sumus, quanta potuit argumentatione defendit. Librum ergo quo huic respondi, defendens gratiam, non contra naturam, sed per quam natura liberatur et regitur, *de Natura et Gratia* nuncupavi. In quo verba quædam quæ velut Xysti Romani episcopi et martyris Pelagius posuit, ita defendi tanquam revera ejusdem Xysti essent, id enim putaveram : sed postea legi Sexti philosophi esse (31), non Xysti Christiani. Hic liber sic incipit : *Librum quem misistis.*

CAPUT XLIII.

De Civitate Dei, libri viginti duo.

Interea Roma Gotthorum irruptione, agentium sub rege Alarico, atque impetu magnæ cladis eversa est, cujus eversionem deorum falsorum multorumque cultores, quos usitato nomine Paganos vocamus, in Christianam religionem referre conantes, solito acerbius et amarius Deum verum blasphemare cœperunt. Unde ego exardescens zelo domus Dei, adversus eorum blasphe-

mias vel errores libros de *Civitate Dei* scribere institui. Quod opus per aliquot annos me tenuit, eo quod alia multa intercurrebant, quæ differre non oporteret, et me prius ad solvendum occupabant. Hoc autem de *Civitate Dei* grande opus tandem viginti-duobus libris est terminatum. Quorum quinque primi eos refellunt, qui res humanas ita prosperari volunt, ut ad hoc multorum deorum cultum quos Pagani colere consuerunt, necessarium esse arbitrentur: et quia prohibetur, mala ista exoriri atque abundare contendunt. Sequentes autem quinque adversus eos loquuntur, qui fatentur hæc mala nec defuisse unquam, nec defutura mortalibus, et ea nunc magna, nunc parva, locis, temporibus, personisque variari: sed deorum multorum cultum, quo eis sacrificatur, propter vitam post mortem futuram esse utilem disputant. His ergo decem libris duæ istæ vanæ opiniones Christianæ religioni adversariæ refelluntur.

II. Sed ne quisquam nos aliena tantum redarguisse, non autem nostra asseruisse reprehenderet, id agit pars altera operis hujus quæ libris duodecim continetur. Quanquam ubi opus est, et in prioribus decem quæ nostra sunt asseramus, et in duodecim posterioribus redarguamus adversa. Duodecim ergo librorum sequentium primi quatuor continent exortum duarum civitatum, quarum est una Dei, altera hujus mundi. Secundi quatuor excursum earum sive procursum. Tertii vero, qui et postremi, debitos fines. Ita omnes viginti et duo libri cum sint de utraque civitate conscripti, titulum tamen a meliore acceperunt, ut *de Civitate Dei* potius vocarentur. In quorum decimo libro non debuit pro miraculo poni in Abrahæ sacrificio flammam cœlitus factam inter divisas victimas cucurrisse: quoniam hoc illi in visione monstratum est. In septimo-decimo libro,

quod dictum est de Samüele : *Non erat de filiis Aaron*, dicendum potius fuit, non erat filius sacerdotis. Filios quippe sacerdotum defunctis sacerdotibus succedere magis legitimi moris fuit : nam in filiis Aaron reperitur Samüelis (32); sed sacerdos non fuit, nec ita in filiis ut eum ipse genuerit Aaron, sed sicut omnes illius populi dicuntur filii Israël. Hoc Opus sic incipit : *Gloriosissimam civitatem Dei.*

CAPUT XLIV.

Ad Orosium contra Priscillianistas et Origenistas, liber unus.

Inter hæc Orosii cujusdam Hispani presbyteri consultationi de Priscillianistis, et de quibusdam Origenis sensibus quos catholica fides improbat, quanta potui brevitate ac perspicuitate respondi : cujus opusculi titulus est : *Ad Orosium contra Priscillianistas et Origenistas.* Et ipsa enim consultatio responsioni meæ a capite adjuncta est. Hic liber sic incipit : *Respondere tibi quærenti, dilectissime fili Orosi.*

CAPUT XLV.

Ad Hieronymum presbyterum libri duo, unus de Origine Animæ et alius de Sententia Jacobi.

Scripsi etiam duos libros ac Hieronymum presbyte-

rum sedentem in Bethleem, unum *de Origine animæ hominis*: alterum *de Sententia Jacobi apostoli*, ubi ait: *Quicumque totam legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus*: de utroque consulens eum. Sed in illo priore quæstionem quam proposui, ipse non solvi; in posteriore autem quid mihi de illa solvenda videretur, ipse non tacui. Sed utrum hoc approbaret etiam ille, consului. Rescripsit autem, laudans eadem consultationem meam, sibi tamen ad respondendum otium non esse respondit. Ego vero quousque esset in corpore, hos libros edere nolui, ne forte responderet aliquando, et cum ipsa responsione ejus potius ederentur. Illo autem defuncto ad hoc edidi priorem, ut qui legit admoneatur aut non quærere omnino quomodo detur anima nascentibus, aut certe de re obscurissima eam solutionem quæstionis hujus admittere, quæ contraria non sit apertissimis rebus, quas de originali peccato fides catholica novit in parvulis, nisi regenerentur in Christo sine dubitatione damnandis. Posteriorem vero ad hoc, ut quæstionis de qua ibi agitur, etiam quæ nobis visa est solutio ipsa noscatur. Hoc Opus sic incipit: *Deum nostrum qui nos vocavit.*

CAPUT XLVI.

Ad Emeritum Donatistarum episcopum, post collationem liber unus.

Ad Emeritum Donatistarum episcopum, qui in collatione nostra quam cum illis habuimus, eorum causam maxime agere videbatur, aliquanto post eamdem collationem scripsi librum satis utilem, quoniam res quibus

vincuntur, vel victi esse monstrantur, commoda brevitate complectitur. Hic liber [1] sic incipit: *Si vel nunc, frater Emerite.*

CAPUT XLVII.

De Gestis Pelagii, liber unus.

Per idem tempus in Oriente, hoc est, in Syria Palæstina, Pelagius a quibusdam catholicis fratribus ad episcopalia Gesta perductus, eisque absentibus qui de illo libellum dederant, quoniam ad diem synodi non potuerunt occurrere, ab episcopis quatuordecim auditus est, ubi eum dogmata ipsa damnantem, quæ inimica gratiæ Christi adversus eum de libello legebantur, catholicum pronuntiarunt. Sed cum in manus nostras eadem Gesta venissent, scripsi de his librum, ne illo velut absoluto, eadem quoque dogmata putarentur judices approbasse, quæ ille nisi damnasset, nullo modo ab eis nisi damnatus exisset. Hic liber sic incipit: *Postea quam in manus nostras.*

CAPUT XLVIII.

De Correctione Donatistarum, liber unus.

Eodem tempore scripsi etiam librum *de Correctione Donatistarum*, propter eos qui nolebant illos legibus imperialibus corrigi. Hic liber sic incipit: *Laudo et gratulor et admiror.*

[1] Hic liber non extat..

CAPUT XLIX.

De Præsentia Dei ad Dardanum, liber unus.

De *Præsentia Dei* scripsi librum, ubi nostra intentio contra hæresim Pelagianam maxime vigilat, non expresse nominatam, sed in eo etiam de præsentia naturæ, quem Deum summum et verum dicimus, et de templo ejus operose ac subtiliter disputatur. Hic liber sic incipit : *Fateor, frater dilectissime Dardane.*

CAPUT L.

Contra Pelagium et Cælestium de Gratia Christi et de Peccato originali ad Albinam, Pinianum et Melaniam, libri duo.

Posteaquam Pelagiana hæresis cum suis auctoribus ab episcopis ecclesiæ Romanæ prius Innocentio, deinde Zosimo, cooperantibus conciliorum Africanorum litteris, convicta atque damnata est, scripsi duos libros adversus eos, unum *de Gratia Christi*, alterum *de Peccato originali*. Hoc Opus sic incipit : *Quantum de vestra corporali et maxime siritali salute gaudeamus.*

CAPUT LI.

Gesta cum Emerito Donatista, liber unus.

Aliquanto post collationem, quam cum hæreticis Donatistis habuimus, orta est nobis necessitas pergendi in Mauritaniam Cæsariensem. Ibi apud ipsam Cæsaream Emeritum Donatistarum episcopum vidimus, unum scilicet eorum septem quos pro suæ causæ defensione delegerant, et qui in eadem causa maxime laboraverat. Quæ cum illo egerimus, præsentibus episcopis ejusdem provinciæ et plebe Cæsariensis ecclesiæ, in qua civitate et civis et memoratorum hæreticorum episcopus fuit, ecclesiastica Gesta testantur, quæ in meis habentur opusculis. Ubi non inveniens quid responderet, totum sermonem meum quem de solis Maximianistis in auribus ejus et omnium qui aderant explicavi, tanquam mutus audivit. Hic liber vel hæc Gesta sic incipiunt : *Gloriosissimis imperatoribus Honorio* XII *et Theodosio* VIII *Coss.* (33).

CAPUT LII.

Contra Sermonem Arianorum, liber unus.

Inter hæc venit in manus meas quidam sermo Arianorum, sine nomine auctoris sui. Huic, petente atque instante qui eum mihi miserat, quanta potui etiam bre-

vitate ac celeritate respondi, adjuncto eodem sermone a capite responsionis meæ, et adhibitis ad singula numeris, quibus inspectis, quid cui loco responderim, facile possit adverti. Hic liber, post eorum sermonem qui a capite adjunctus est, sic incipit : *Eorum præcedenti disputationi hac disputatione respondeo.*

CAPUT LIII.

De Nuptiis et Concupiscentia ad Valerium Comitem, libri duo.

Scripsi duos libros ad illustrem virum Comitem Valerium, cum audissem Pelagianos ei nescio quid scripsisse de nobis, quod scilicet nuptias damnaremus, asserendo originale peccatum : quorum librorum titulus est, *de Nuptiis et Concupiscentia.* Bonitatem quippe defendimus nuptiarum, ne putaretur earum esse vitium concupiscentia carnis, et lex in membris repugnans legi mentis, quo malo libidinis bene utitur ad filios procreandos pudicitia conjugalis. Ut autem duo libri essent, primus venit in Juliani Pelagiani manus, et scripsit adversus eum libros quatuor, ex quibus quidam nonnulla decerpsit, et Comiti Valerio misit, ille vero ad nos. Quæ cum accepissem, alio libro ad eadem ipsa respondi. Hujus Operis primus liber sic incipit : *Hæretici novi, dilectissime fili Valeri.* Secundus autem sic : *Inter militiæ tuæ curas.*

CAPUT LIV.

Locutionum, libri septem.

Septem libros de septem libris divinarum Scripturarum, id est, Moysi quinque, et uno Jesu Nave, et altero Judicum feci, notatis locutionibus singulorum quæ minus usitatæ sunt linguæ nostræ; quas parum advertendo, sensum quærunt qui legunt, divinorum eloquiorum, cum sit locutionis genus, et nonnunquam exculpunt aliquid quod a veritate quidem non abhorreat; non tamen id sensisse auctor a quo hoc scriptum est invenitur, sed genere locutionis hoc dixisse credibilius apparet. Multa autem in Scripturis sanctis obscura, cognito locutionis genere dilucescunt. Propter quod cognoscenda sunt eadem genera locutionum ubi sententiæ patent, ut etiam ubi latent cognitio ipsa succurrat, easque intentioni legentis aperiat. Hujus Operis titulus est: *Locutiones de Genesi*, atque ita de singulis libris. Quod autem in primo libro posui scriptum esse : « Et fecit » Noë omnia verba quæcumque præcepit illi Dominus, » sic fecit[1] ; » eamque locutionem dixi esse similem ei, quod in conditione creaturæ posteaquam dicitur, « Et » sic est factum[2], » additur, *et fecit Deus :* » non omni modo simile hoc eidem mihi videtur. Denique ibi etiam sensus latet, hîc sola locutio est. Hoc Opus sic incipit : *Locutiones Scripturarum.*

[1] Gen. vi, 22. — [2] Id. i.

CAPUT LV.

Quæstionum, libri septem.

I. Eodem tempore scripsi etiam *libros Quæstionum* de libris eisdem divinis septem, quos ideo appellare sic volui, quia ea quæ ibi disputantur, magis quærenda proposui, quam quæsita dissolvi; quamvis multo plura in eis mihi videantur ita pertractata, ut possint etiam soluta et exposita non immerito judicari. Regnorum quoque libros eodem modo jam considerare cœperamus; sed non multum progressi, in alia quæ magis urgebant animum intendimus. In primo autem libro, ubi agitur de virgis variatis, quas ponebat Jacob in aqua, ut in conceptu positæ oves, eas viderent cum biberent, et varios fœtus parerent : non bene a nobis exposita est causa[1], cur iterum concipientibus non ponebat, id est, cum alios fœtus conciperent, sed in priore conceptu. Nam quæstionis alterius expositio[2], ubi quæritur cur dixerit socero suo Jacob : « Et decepisti mercedem meam decem agnabus[3]. » satis veraciter enodata, demonstrat istam sicut solvi debuit non solutam.

II. In tertio quoque libro[4] ubi de summo agitur sacerdote, quomodo creabat filios cum haberet necessitatem bis in die ingredi in sancta sanctorum, ubi erat altare incensi, ad offerendam incensum mane et vespere, quo non posset, sicut Lex dicit, immundus intrare[5] : et eadem Lex dicat immundum fieri hominem etiam ex concu-

[1] Quæst. 93.—[2] Quæst. 95.—[3] Gen. XXXI, 41.—[4] Quæst. 82.—[5] Exod. XXX, 7 et 8.

bitu conjugali quem jubet quidem lavari aqua, sed et lotum dicit immundum esse usque ad vesperam [1]; unde dixi, *consequens fuisse, ut aut continens esset aut diebus aliquibus intermitteretur incensum*: non vidi non fuisse consequens. Potest enim sic intelligi quod scriptum est: « Immundus erit usque ad vesperam, » ut per ipsam vesperam jam non esset immundus sed usque ad ipsam, ut vespertino jam tempore incensum mundus offerret, cum propter creandos filios post matutinum incensum mixtus esset uxori. Itemque ubi quæsitum est [2], quomodo prohibitus esset super funus patris sacerdos summus intrare [3], cum eum fieri sacerdotem (quando unus erat) nisi post mortem sacerdotis patris non oporteret; dixi, *propter hoc necesse fuisse, nondum sepulto patre, statim post ejus mortem filium ejus constitui, qui succederet patri*; *propter etiam continuationis incensum quod bis in die necesse erat offerri*; qui sacerdos super mortem nondum sepulti patris prohibetur intrare. Sed parum attendi, potuisse hoc præcipi magis propter illos qui futuri fuerant summi sacerdotes, non patribus summis sacerdotibus succedentes, sed tamen ex filiis, id est, ex posteris Aaron, si forte summus sacerdos aut filios non haberet, aut ita reprobos haberet ut nullus eorum patri deberet succedere. Sicut Samuël summo sacerdoti Heli successit (34); cum sacerdotis filius ipse non esset, sed tamen ex filiis, hoc est, ex posteris esset Aaron [4].

III. De latrone etiam cui dictum est, « Hodie mecum » eris in paradiso, » quod non fuerit visibiliter baptizatus, quasi certum posui [5] cum sit incertum, magisque illum baptizatum fuisse credendum sit, sicut ego quoque alibi postea disputavi. Item quod in quinto libro dixi [6], com-

[1] Levit. xv, 16. — [2] Quæst. 83. — [3] Levit. xxi, 11. — [4] 1 Reg 1. — [5] Quæst. 84. — [6] Id. 46.

memorantur matres in generationibus evangelicis, *non eas positas nisi cum patribus*; verum est quidem sed ad rem de qua agebatur, non pertinet. Agebatur autem de iis qui ducebant fratrum vel propinquorum conjuges, eorum qui sine filiis defuncti essent, propter duos patres Joseph, quorum alterum Matthæus commemorat, alterum Lucas. De qua quæstione diligenter in hoc opere disserui, cum retractaremus opus nostrum contra Faustum Manichæum. Hoc Opus sic incipit : *Cum Scripturas sanctas, quæ appellantur Canonicæ.*

CAPUT LVI.

De Anima et ejus Origine, libri quatuor.

Eodem tempore quidam Vincentius Victor in Mauritania Cæsariensi invenit apud Hispanum quemdam presbyterum Petrum, nonnullum opusculum meum; ubi quodam loco de origine animæ hominum singulorum, utrum ex illa una primi hominis, ac deinde ex parentibus propagentur; an sicut illi uni sine ulla propagatione singulæ singulis dentur, me nescire confessus sum : verumtamen scire animam non corpus esse, sed spiritum. Et contra ista mea ad eumdem Petrum scripsit ille duos libros, quos mihi de Cæsarea Renatus monachus misit. Quibus ego lectis. responsione mea quatuor reddidi, unum ad Renatum monachum, alterum ad presbyterum Petrum, et duos ad eumdem Victorem. Sed ad Petrum, quamvis habeat libri proxilitatem, tamen epistola est, quam nolui a tribus cæteris separari. In iis autem omnibus, in quibus multa necesaria disseruntur, defendi de

origine animarum, quæ singulis hominibus dantur, cunctationem meam, et multos errores atque pravitates præsumptionis ejus ostendi. Quem tamen juvenem non præpropere detestandum, sed adhuc docendum quanta potui lenitate tractavi, et ab eo rescripta correctionis ejus accepi. Hujus Operis liber ad Renatum sic incipit : *Sinceritatem tuam erga nos.* Ad Petrum autem sic : *Domino dilectissimo fratri et compresbytero Petro.* Duorum vero novissimorum ad Vincentium Victorem : Primus sic incipit : *Quod mihi ad te scribendum putavi.*

CAPUT LVII.

Ad Pollentium de adulterinis Conjugiis, libri duo.

Scripsi duos libros *de Conjugiis adulterinis* quantum potui secundum Scripturas cupiens solvere difficillimam quæstionem. Quod utrum enodatissime fecerim nescio, imo vero non me pervenisse ad hujus rei perfectionem sentio, quamvis multos sinus ejus aperuerim : quod judicare poterit quisquis intelligenter legit. Hujus Operis primus liber sic incipit : *Prima quæstio est, frater dilectissime Pollenti.* Secundus autem sic : *Ad ea quæ mihi scripseras.*

CAPUT LVIII.

Contra Adversarium Legis et Prophetarum, libri duo.

Interea liber quidam cujusdam hæretici sive Marcionistæ, sive cujuslibet eorum quorum error opinatur; quod istum mundum non Deus fecerit : nec Deus Legis, quæ data est per Moysen, et Prophetarum ad eamdem Legem pertinentium verus sit Deus, sed pessimus dæmon : cum apud Carthaginem multis confluentibus et attentissime audientibus, in platea maritima legeretur, pervenerunt ad eum fratres studiosissime Christiani, eumque mihi redarguendum sine ulla dilatione miserunt, multum rogantes, ut nec ego respondere differrem. Refelli eum libris duobus, quos ideo prænotavi, *Contra Adversarium Legis et Prophetarum*, quia codex ipse qui missus est, nomen non habebat auctoris. Hoc Opus sic incipit : *Libro quem misistis, fratres dilectissimi.*

CAPUT LIX.

Contra Gaudentium Donatistarum episcopum, libri duo.

Per idem tempus Dulcitius tribunus et notarius hìc erat in Africa executor imperialium jussionum contra Donatistas datarum. Qui cum dedisset litteras ad Gaudentium Thamugadensem Donatistarum episcopum, unum illorum septem quos in nostra collatione auctores suæ defensionis elegerant, exhortans eum ad unitatem

catholicam, et dissuadens incendium, quo se ac suos cum ipsa in qua erat Ecclesia consumere minabatur, addens etiam ut si se justos putarent fugerent potius secundum præceptum Domini Christi, quam nefandis se ignibus concremarent; rescripsit ille epistolas duas, unam brevem, festinante, ut asseruit, perlatore; aliam prolixam, quasi plenius diligentiusque respondens. Has mihi supra memoratus tribunus existimavit mittendas, ut eas potius ipse refellerem: quas ambas uno libro redargui. Qui cum in ejusdem Gaudentii pervenisset manus, rescripsit quod ei visum est ad me ipsum, nulla ratione respondens, sed magis se nec respondere, nec tacere potuisse declarans. Quod cum satis posset intelligenter legentibus, et nostra atque ipsius dicta conferentibus apparere, nolui tamen sine rescripto relinquere quidquid illud fuit. Hinc factum est, ut hi nostri ad illum duo libri essent. Hoc Opus sic incipit: *Gaudentius Donatistarum Thamugadensis episcopus.*

CAPUT LX.

Contra Mendacium, liber unus.

Tunc et *contra Mendacium* scripsi librum; cujus operis ea causa extitit, quod ad Priscillianistas hæreticos vestigandos, qui hæresem suam non solum negando atque mentiendo, verumetiam pejerando existimant occulendam, visum est quibusdam catholicis Priscillianistas se debere simulare, ut eorum latebras penetrarent. Quod ego fieri prohibens, hunc librum condidi. Hic liber sic incipit: *Multa mihi legenda misisti.*

CAPUT LXI.

Contra duas epistolas Pelagianorum, libri quatuor.

Sequuntur libri quatuor, quos contra duas epistolas Pelagianorum ad episcopum Romanæ Ecclesiæ Bonifacium scripsi : quia cum in manus ejus venissent, ipse mihi eas miserat, inveniens in illis calumniose interpositum nomen meum. Hoc Opus sic incipit : *Noveram te quidem fama celeberrima prædicante.*

CAPUT LXII.

Contra Julianum, libri sex.

Interea libri quatuor Juliani Pelagiani, quos supra commemoravi, venerunt etiam in manus nostras, in quibus comperi illa quæ ex eis decerpserat, qui ea Comiti Valerio miserat, non omnia eo modo quo a Juliano dicta sunt, ad eumdem Comitem scripta, sed nonnulla eorum aliquantum fuisse mutata. Scripsi ergo sex libros, adversus illos quatuor; sed meorum duo primi, testimoniis sanctorum qui fidem catholicam post Apostolos defenderunt. Juliani impudentiam redarguunt, qui tanquam Manichæorum dogma nobis objiciendum putavit, quia ex Adam trahi dicimus originale peccatum, quod per lavacrum regenerationis, non solum in majoribus, verumetiam in parvulis solvitur. Quantum autem ipse Julianus qui-

busdam sententiis adjuvet Manichæos in primi libri mei parte posteriore monstravi. Cæteri autem nostri quatuor redduntur illis singulis singuli. Verum in hujus tanti tamque elaborati Operis quinto volumine, ubi commemoravi deformem maritum conjugi suæ, ne deformes pareret, proponere in concubitu formosam solere picturam ; nomen hominis, qui hoc facere solebat, quasi certum posui, cum sit incertum, quia memoria me fefellit. Hoc autem Soranus auctor medicinæ scripsit regem Cyprium facere solere, sed nomen ejus proprium non expressit. Hoc Opus sic incipit : *Contumelias tuas et verba maledica, Juliane.*

CAPUT LXIII.

Ad Laurentium de Fide, Spe et Charitate, liber unus.

Scripsi etiam librum *de Fide, Spe et Charitate*, cum a me, ad quem scriptus est, postulasset ut aliquod opusculum haberet meum de suis manibus non recessurum : quod genus Græci Enchiridion vocant. Ubi satis diligenter mihi videor esse complexus quomodo sit colendus Deus, quam sapientiam esse hominis utique veram divina Scriptura definit. Hic liber sic incipit : *Dici non potest, dilectissime fili Laurenti, quantum tua eruditione delecter.*

CAPUT LXIV.

De Cura pro mortuis gerenda ad Paulinum episcopum, liber unus.

Librum *de Cura pro mortuis gerenda* scripsi, cum interrogatus litteris fuissem, utrum prosit cuique post mortem, quod corpus ejus apud sancti alicujus memoriam sepelitur. Hic liber sic incipit : *Diu sanctitati tuæ, coëpiscope venerande Pauline.*

CAPUT LXV.

De octo Dulcitii Quæstionibus, liber unus.

Liber quem prænotavi *de octo Dulcitii Quæstionibus*, non esset in hoc opere commemorandus inter libros meos, cum sit confectus ex iis, quæ a me in aliis antea conscripta sunt, nisi et disputationis aliquid a nobis interpositum reperiretur in eo, et uni earum quæstionum non ex opusculo aliquo alio meo responsionem, sed tunc quæ potuit occurrere reddidissem. Hic liber sic incipit : *Quantum mihi videtur, dilectissime fili Dulciti.*

CAPUT LXVI.

Ad Valentinum et cum illo monachos de Gratia et Libero arbitrio, liber unus.

Propter eos qui cum defenditur Dei gratia, putantes negari liberum arbitrium, sic ipsi defendunt liberum arbitrium ut negent Dei gratiam, asserentes eam secundum merita nostra dari, scripsi librum cujus titulus est *de Gratia et libero Arbitrio*. Ad eos autem scripsi monachos Adrumetinos, in quorum monasterio de hac re cœperat esse contentio, ita ut me consulere eorum aliqui cogerentur. Hic liber sic incipit : *Propter eos qui hominis liberum arbitrium.*

CAPUT LXVII.

Ad quos supra, de Correptione et Gratia, liber unus.

Rursus ad eosdem scripsi alterum librum, quem *de Correptione et Gratia* prænotavi, cum mihi nuntiatum esset, dixisse ibi quemdam, neminem corripiendum, si Dei præcepta non facit, sed pro illo ut faciat, tantummodo orandum. Hic liber sic incipit (35) : *Lectis litteris vestris, Valentine frater dilectissime.*

Hæc opera nonaginta tria in libris ducentis trigintaduobus me dictasse recolui, quando hæc retractavi,

utrum adhuc me esse aliquos dictaturus ignorans; atque ipsam eorum retractationem in libris duobus edidi urgentibus fratribus, antequam Epistolas ac Sermones ad populum, alios dictatos, alios a me dictos retractare cœpissem.

FINIS TOMI CENTESIMI QUADRAGESIMI-OCTAVI.

ANNOTATIONES.

ANNOTATIO (1) pag. 6.

Pelagium libri hujus scriptorem esse agnoscit Augustinus in lib. *de Gratia Christi*, c. 22. et sequentibus, eidemque Orosius tribuit in *Apologetico*. Extat liber iste hic in Appendice Epist. 17.

ANNOTATIO (2) pag. 32.

Zosimus Innocentio Pontifici ann. 417. succedens, deluditur aliquandiu a Pelagianis; verum rescriptis Africanorum Patrum, et habito demum severiori examine, certior factus de ipsorum hæresi, sententiam in eos dicit ante medium an. 418 emissa per universum Christianum orbem Tractoria, ut vocat Mercator in Commonit. c. 3. cujus Tractoriæ fragmentum hic habes, præter alterum perbreve relatum a Prospero in appendice epistolæ Cœlestini ad episcopos Galliæ.

ANNOTATIO (3) pag. 36.

Arbitrantur hunc ipsum esse Leonem magnum, qui postea Sixto in Romana sede successit anno 440. Consule Quesnelianam editionem operum Leonis tom. 2 dissert 1.

ANNOTATIO (4) pag. 39.

Hic ipse est dubio procul, cui Mario prænomen fuit, auctor vulgatorum recens opusculorum contra Pelagianos. Porro epistolam hanc recensuit Possidius in indiculo c. 4. Ejusdemque tertiam partem transtulit Augustinus in librum *de octo Dulcitii Quæstionibus* proxime ad hæc verba q. 3. *De illis autem qui rapientur in nubibus, in quadam Epistola, quam scripsi ad filium meum nomine Mercatorem, procul dubio notissimum vobis*, (sic porro legitur in omnibus MSS. non autem sicuti hactenus excusi habuerunt, *quæ incipit: Procul dubio notissimum vobis, etc.*) *cum me consuluisset de quibusdam quæstionibus Pelagianorum, qui negant mortem esse peccato retributam, quatenus disputaverim, in subditis lege. Illi autem, inquam, de quibus*, et cætera quæ hic repræsentantur a cap. 4. usque ad finem epistolæ.

ANNOTATIO (5) pag. 40.

Suscepti a se in Mauritaniam Cæsariensem itineris meminit Augustinus supra initio Epist. 190. et in lib. 2. Retract. c. 51. nec non Possidius c. 14 quibus ex locis constare potest hanc epistolam datam fuisse sub finem an. 418.

ANNOTATIO (6) ibid.

Hic ipse perlator fuit superiorum litterarum ad Sixtum et ad Cœlestinum : unde conjecturam capere

licet Mercatorem id temporis apud Romam cum illis egisse.

ANNOTATIO (7) pag. 91.

Hic erat Salonitanus episcopus ex MSS. nostris Germanensi et Corbeiensi, testante enim Augustino in lib. 20 de Civit. Dei c. 5. Non quidem apud Afros, uti satis intelligitur ex Epistola 199. n. 46. *Sunt enim apud nos, hoc est in Africa*, etc., sed apud Dalmatas; idemque opinamur, cum eo cui Zosimus papa scripsit an. 418.

ANNOTATIO (8) pag. 99.

Respicit fortassis ad insignem illum solis defectum, quem anno 418. die 19. Julii contigisse produnt historici, quemque *tanta siccitas secuta est*, uti scribit Philostorgius, *ut multorum hominum aliorumque animalium insuetam ubique mortem inferret*.

ANNOTATIO (9) pag. 101.

Cum librum ederet vicesimum de Civitate Dei cap. 5. meminit Epistolæ hujus, *quam rescripsi*, inquit, *ad beatæ memoriæ virum Hesychium Salonitanæ urbis episcopum, cujus epistola titulus est, de Fine sæculi*.

ANNOTATIO (11) pag. 143.

Hic latinitate donavit homilias aliquot Joannis Chrysostomi; quam operam animo prorsus hæretico ad ipso susceptam fuisse intelliges ex præfatione ad Orontium,

episcopum illum Pelagianum, qui in Ephesina synodo damnatus fuit; necnon ex ipsius ad Evangelium Epistola apud Bedam tom. 6. qua in Epistola *Traduciani* nomine designare Augustinum videtur, aut Hieronymum. Nec levis conjectura est, hunc ipsum esse blateronem, cujus lingua et calamo Pelagius abutebatur: quod significat Hieronymus verbis illis, *qui copiosissime pascitur, ut alienæ blasphemiæ verba frivola subministret*

ANNOTATIO (12) pag. 145.

Nescimus an hic idem sit cum Largo, qui proconsulatum in Africa gerebat anno 415. et 418. ex Theodos. quod lib. 10. tit. 10. leg. 27. et 28. qui etiam an. 419. proconsul acceptis Honorii litteris super pseudopapæ Eulalii schismate feliciter sublato, ad Aurelium Carthaginensem rescripsit, quarum litterarum exempla refert Baronius ad eumdem an. 419.

ANNOTATIO (13) pag. 173.

Miracula quædam in Fussalensi territorio divinitus facta narrantur in lib. 22. de Civit. Dei c. 8. quo ex loco apparet idem territorium ad Hipponensis episcopi curam pertinuisse adhuc eo tempore, quo illa contigerunt; id est, cum Maximinus Sinitensis, ibidem laudatus, jam accesserat ad Ecclesiæ communionem; adeoque post annum 405. quo ille anno ex episcopo Donatista factus est catholicus.

ANNOTATIO (14) ibid.

Hic, nisi fallimur, subintelligendus venit Sylva-

nus Zummensis, in Numidiæ primatu decessor Valentini Baianensis. At infra n. 6. denotari videtur Valentinus ipse, qui primatum gerebat anno 419. ut patet ex Epistola synodica Africanorum patrum ad Bonifacium.

ANNOTATIO (15) pag. 174.

Fortean hic ipse est, qui inter Milevitanæ synodi Patres nominatur supra in Epistola 176.

ANNOTATIO (16) pag. 176.

Ad rem sufficere potuissent superiorum temporum exempla, etiam extra Africam quæsita. Sed præsentissima habebat ea quæ profert, si nimirum, id quod verissimile est, episcopi illi, ut ipse quoque Antonius, Apiarii presbyter facto incitati confugerant pariter ad Romanum antistitem, ut ejus auctoritate in integrum restituerentur.

ANNOTATIO (17) pag. 177.

Hæc idcirco spargebantur in vulgus, quod Africani patres per id tempus deliberationem habuissent non semel adversus Appellationes episcoporum Africæ ad Romanam Sedem. Qua de re postmodum scribunt ad ipsum Cœlestinum : *Impendio deprecamur, ut deinceps ad vestras aures hinc venientes non facilius admittatis, nec a nobis excommunicatos in communionem ultra velitis excipere : quia hoc etiam Nicæno concilio definitum facile advertet venerabilitas tua. Nam etsi de inferioribus Clericis vel Laïcis videtur ibi præ-*

caveri, quanto magis hoc de episcopis voluit observari, ne in sua provincia communione suspensi, a tua sanctitate vel festinato vel præpropere vel indebite videantur communioni restitui! Et infra demum rogant: *Executores etiam clericos vestros quibusque petentibus nolite mittere, nolite concedere, ne famosum typhum sæculi in Ecclesiam Christi, quæ lucem simplicitatis et humilitatis diem Deum videre cupientibus præfert, videamur inducere,* Cæterum Cœlestinus nihil tale est molitus, quale verebatur Augustinus; siquidem Antonio reddita nunquam apparet ecclesiæ Fussalensi administratio, quam in se receptam Augustinus gerebat adhuc sub vitæ finem, uti intelligitur ex Epistola ad Quodvultdeum hic 224. in qua Fussalensem presbyterum ipsi commendat, eumque ad suam curam pertinere significat. At vita functo Antonio suffectum alium fuisse par est credere. Certe in Notitia Africæ censetur inter Numidas episcopos Melior Fussalensis. Notata hæc sunt ad conciliandam fidem huic epistolæ, quam eruditis nonnullis in suspicionem venisse intelligimus.

ANNOTATIO (18) pag. 205.

Plenarium istud concilium apud Carthaginem in basilica Fausti die 1. Maii an 418. habitum fuit ad Aurelio Carthaginensi et Donatiano Teleptensi Byzacenæ provinciæ primate, cum aliis ducentis tribus episcopis ex provinciis Byzacena, Mauritania utraque Sitifensi et Cæsariensi, ex Tripolitana, Numidia et Hispania, ut præfertur in vetusto libro Gandavensi et in Codice canonum ecclesiæ Romanæ. Qui libri, eidem concilio ad-

signant celebres octo illos sive nomen canones adversus Pelagii hæresim constitutos, quos nonnulli ad Milevitanum anni 416. perperam retulere. Assignat etiam Codex canonum eccles. Afric. necnon Photius in cod. 53. et Cœlestinus in appendice Epist. ad Galliæ episcopos. Enimvero tribus postremis canonibus sententia Pelagianorum de Justorum ἀναμαρτησίᾳ proscribitur; atque hinc sit ut illam eorum sententiam deinceps, id est, post Cathaginensem synodum, insectetur Augustinus ut hæreticam: qui tamen antea in aliquot opusculis post Milevitanam conscriptis, scilicet in Epistola quæ hic est 177 n. 16. et 17, et in lib. de Gestis Pelagii c. 30. de ista quæstione sic loquebatur, tanquam definita nondum fuisset ab Ecclesia.

ANNOTATIO (19) pag. 212.

Rescripsit sane Evodius, ejusque super hac ipsa re ad Valentinum Epistola in codice S. Maximi Treverensis reperta est a Jacobo Sirmondo, qui inde fragmentum istud in Prædestinat. Histor. cap. 1. transtulit : *Honorabiles fratres retulerunt nobis, quia nescio quæ ibi quæstiones inter vos natæ sunt de libero arbitrio et de justitia Dei. Laudamus quidem studium vestrum, sed nolumus esse contentiosum. Contentio enim perturbationem excitat, sed studium pietatem requirit. Liberi arbitrii plenissimum affectum habuit homo primo procreatus. Adam dico. Sed ubi sauciatum est ipsum liberum arbitrium, infirmitatum est. Ergo est in homine nunc liberum arbitrium, sed sauciatum. Inde dictum est*, Infirmatus est in egestate vigor meus, et lumen oculorum meorum non est mecum[1]. *Ad hoc*

[1] Psal. XXXVII, 11.

recuperandum missus est medicus Salvator Christus, ut salvaret quod perierat, et curaret quod vitiatum fuerat: et post alia. *Legant ergo sancti Dei majorum dicta, sicut jam dixi, qui habent divini muneris pium affectum: et quando non intelligunt, non cito reprehendant, sed orent ut intelligant.*

ANNOTATIO (20) pag. 214.

Επιβάται dicuntur milites classiarii, qui in navibus merentur.

ANNOTATIO (21) pag. 239.

Ab Augustino dictatam epistolam, judicat ex stylo Sirmondus: idemque alii ferunt judicium de libello emendationis Leporii. Cujus Monachi errores nondum opinamur, venerant in Augustini notitiam, quando in lib. de correptione et gratia c. 11. hæc dicebat: *Neque enim quisquam tanta rei hujus et fidei cæcus est et ignorantia ut audeat dicere, quamvis de Spiritu sancto et virgine Maria filium hominis natum, per liberum tamen arbitrium bene vivendo et sine peccato bona opera faciendo meruisse, ut esset Dei filius.* Quippe hanc etiam Leporius *summam cæcitatem suæ insipientiæ* detestatur in emendationis libello; qui proinde scriptus fuit post eumdem librum de Corrept. et Grat. Leporii *per Augustinum emendati* meminit Gennadius in libr. de script. Ecclesiæ c. 59. præter Cassianum in lib. 1. de Incarnat. Joannem II. papam in Epist. ad Aviennm. Facundum in lib. 1., c. 4., etc.

ANNOTATIO (22) pag. 268.

Visum erat nonnullis substitu endum hic esse, *Honoratum :* sed inspecti a nobis MSS. constanter præferunt, *Hilarium.* Is porro ex Lerinensi monacho creatus fuit Arelatensis episcopus post Honoratum an. 428. aut certe 429. ineunte defunctum. Quippe Honoratus suffectus Patroclo interempto an. 426. ex Prosperi Chronico, Cathedram Arelatensem teste Honorato Massiliensi per biennium occupavit.

ANNOTATIO (23) pag. 269.

Hic profecto ab Hilario Arelatensi, qui Augustini de prædestinatione sententiam, uti Prosper in superiore Epistola scribit, *in querelam trahebat*, distinguit se ipse infra n. 10 hisce verbis : *Non autem sanctitas tua sic me arbitretur hæc scribere quasi de iis quæ nunc edidisti , ego dubitem.* Significat postea se ipsius *præsentiæ deliciis* aliquando potitum , *uberibusque salubribus* nutritum fuisse. Deinde se laïcum esse n. 9. subindicat : ac postremo Augustinum appellare patrem , atque vicissim ab ipso in lib. de Prædestinatione SS. cap. 1 filius nuncupatur : quæ sane in Arelatensem episcopum minime conveniunt.

ANNOTATIO (24) pag. 280.

Totam hancce epistolam in S. Augustini vita inserendām duxit Possidius c. 30. *Interea reticendum minime est*, inquit, *cum memorati impenderent hostes,*

(Vandali) *a sancto viro nostro coëpiscopo Thiavensis ecclesiæ Honorato litteris fuisse consultum, utrumnam illis adventantibus, ex ecclesiis episcopis vel clericis recedendum esset, an non; eique rescriptis insinuasse quid magis ab illis Romaniæ eversoribus esset metuendum. Quam ejus epistolam huic scripturæ inserere volui. Est enim sacerdotum Dei et ministrorum morbus valde utilis et necessaria.*

ANNOTATIO (25) pag. 353.

Erasmo visum est hanc epistolam plurimum dissonare a phrasi Augustini, esseque Paulino tribuendam. Cui refragantur Lovanienses Theologi; quippe cum Possidius in Indiculo c. 7. recenseat *Læto* epistolam datam, eamque citans Beda vulgatus in 1. ad Tim. 5. Augustini esse agnoscat.

ANNOTATIO (26) pag. 406.

Laudatur Timotheus diaconus supra in epist. 110. fortean hic ipse frater Sapidæ virginis.

ANNOTATIO (27) pag. 426.

Loquitur de Severo, Milevitano antistite, quem ipse Augustinus supra in Epist. 110. num. 4. *germanissimum et familiarissimum animæ suæ*, moxque *alteram animam suam* esse dicit, imo *suam et illius animam unam esse.*

ANNOTATIO (28) pag. 427.

Dubitere vix licet, quin hic ipse sit Maximus medicus Thenitanus, qui cum Arianam hæresim ejurasset, recepit epistolam nunc ordine 170. Alypii et Augustini nomine scriptam ad roborandum illum in Trinitatis fide. Hinc nimirum fieri putamus, ut hic Trinitatem semel et iterum commemoret Augustinus; cum id minime postulet res ipsa quæ tractatur. Confer istud fragmentum ad lib. 2. de Doctrina Christiana c. 7. et ab lib. 1 de Sermone Domini in monte c. 3.

ANNOTATIO (28 *bis*) pag. 460.

Sancitum est Deut. 16. 6. ne pascha ubivis locorum mactare liceret. Hinc ergo a Judæis per orbem dispersis paschalem celebritatem aiunt quotannis ita recoli, ut nihilominus ab ovis immolatione religiose abstineant. Vide Hieron. Epist. 2. ad Nepotianum.

ANNOTATIO (29) pag. 530.

Auctoribus tamen haud ignobilibus, et maxime Græcis, placet tertia quædam opinio; ideo nempe dictos *Hebræos*, (quod sonant *Transitores*,) quia patriarcha Abraham transito Euphrate venerat e Chaldæorum regione in Palæstinam; eamque ob causam ipsi Abraham, *Gen.* 14. 13. fuisse additum cognomen *Hebræo*, id est, juxta Interpretes LXX. vocabulum suo more vertentes, Περάτῃ *Transitori* seu *Transfluviali*, sciti ferebat codex Augustini, qui et ipse quæst. 29. in Gen. *Trans-*

fluvialem Abraham *ex ea regione unde venerat*, appellatum putat.

ANNOTATIO (30) pag. 536.

Subtracta hinc voce, *libidinis*, haud satis erat in editis perspicuum quo spectet locus retractatus. Eo vero spectat, ut ne a carnali complexu, quamvis moderatus sit et in usum naturalem redactus, abesse unquam libido omnis existimetur. Enim vero quam originalis vitii causam esse identidem S. Augustinus inculcat, *ipse ille licitus honestusque concubitus non potest esse sine ardore libidinis, ut peragi possit quod rationis est, non libidinis*, ex lib. 1. de Nupt. et concup. c. 24. Huc itaque ex MSS. antiquiorum fide revocavimus vocem *libidinis*, ad quam septem Mss. adjiciunt, *naturalis*. Nec male: inest enim libido ab origine et conditione nascendi.

ANNOTATIO (31) pag. 552.

Verba illa Sexti philosophi esse, legit forte Augustinus apud Hieron. qui Epist. ad Ctesiphontem, et in Jerem. c. 22 et in Ezech. 18. erroris causam in Rufinum refert. Eum enim cum Sexti sententias e græco in latinum vertisset, sub nomine S. Xisti martyris ubis Romæ episcopi edidisse criminatur. Hinc porro lectitari passim a piis viris, et in modum *anuli*, quem earum collectioni titulum fecerat Rufinus, in manu semper, adeoque famillariter haberi contigit, ut inde sententiam S. P. Benedictus in regulæ suæ cap. 7. protulerit in hæc verba: *Sicut scriptum est: Sapiens verbis innotescit paucis.*

ANNOTATIO (32) pag. 554.

Imo Samuël in filiis Core æmuli Aaron repetitur I. Paralip. 6. Incidit ergo in vitiosum codicem, aut certe ab aliquo alio deceptus fuit Augustinus.

ANNOTATIO (33) pag. 558.

MSS. aliquot ex præcipuis sic ferunt : *Gloriosissimo Honorio Augusto et Constantio iterum* V. V. C. C. *Coss. die* XI. *Kal. Octob. Cæsareæ in Ecclesia majoris*. Alii plerique consentiunt, sed nonnulli post, *Honorio Augusto* interponunt, XII. vel, *duodecies*. Sic enim Bodleianus codex : *Gloriosissimo Honorio Augusto* duodecies *et Constantio iterum V. V. C. C. Coss. die* XI. *Kal. Octob. Cæsareæ in Ecclesia majoris*. Sic et nostri plures. Verum hic annus haud concurrit cum secundo Constantii Consulis, quem nihilo minus codices omnes, quos inspicere per nos licuit, assignant. Ex iis etiam pauci sunt, qui habent, *in Ecclesia majori*, ut est in editis. Nihil tamen hîc mutavimus.

§ Hîc observandum occurrit, Cll. editores BB. in Tomo IX. pag. 623. ubi Caput hoc II. integram exhibent, verba illius postrema sic edidisse : *Gloriosissimis imperatoribus Honorio* XII. *et Thodosio* VIII. *consulibus*. XII. *Kal. Octob. Cæsareæ in Ecclesia majori* quam quidem lectionem in textu pag. 625. sequenti constanter retinent. Unde mirari subit, eos hîc textum decurtatum proferre, quem ibi pleniorem reddunt. *Editor Venetus*.

ANNOTATIO (34) pag. 562.

Etsi non levia sint rationum momenta propter quæ recentiores sacrarum litterarum tractatores sentiunt Samuëlem inter Levitas solummodo esse numerandum, ut qui non oriundus sit ex Aarone inter posteros Levi natu majore: attamen plerique veterum cum Augustino sacerdotalem ipsi dignitatem ascribunt; Cypr. Epist. 65. Ambros. in Psal. 118 serm. 18. etc.

ANNOTATIO (35) pag. 570.

In codicibus aliquot veteribus postremo capitulo ascripta hæc a prima manu reperimus. *Libri qui post emendationem istorum, a sancto Augustino episcopo scripti et editi sunt. Retractationum isti duo libri. Liber qui appellatur Speculum de testimoniis Scripturarum. Ad Prosperum et Hilarium de prædestinatione sanctorum libri duo. Ad Quod vult Deum Diaconum de hæresibus libri duo. Contra Gesta habita cum Maximino Arianorum episcopo, (quoniam dies quo præsentes conferebant, disputatione ejus prolixa absumptus est) libri duo. Contra Julianum Pelagianum libri sex: septimum vero imperfectum reliquit: octavum autem nec attigit. Sunt enim ipsius hæretici libri octo, quibus respondit ejus verba ponens, eisque subjungens responsiones tuas.* Sic in MS. Pratellensi et in Metensi S. Arnulfi, etc.

INDEX

TOMI CENTESIMI QUADRAGESIMI-OCTAVI.

CLASSIS III.

EPISTOLARUM.

CLASSIS IV.

RETRACTATIONUM

LIBRI DUO.

LIBER I.

In quo retractantur libri quos scripsit nondum episcopus.

LIBER II.

In quo retractantur libri quos scripsit episcopus.

EXPLICIT INDEX.

SANCTI AUGUSTINI

EPISCOPI

EPISTOLARUM ORDO NOVUS

CUM ANTEA VULGATO COMPARATUS.

Ordo novus.	Ordo antea vulgatus.		Tom. collect.	Tom. S. August.	Pag.
LXIX.	238.	Ad Cartorium Alypius et Aug.	CXLVI.	XXXIX	31
LXX.	207.	Ad Naucellionem Alypius et Aug.			33
LXXI.	10.	Ad Hieronymum.			35
LXXII.	14.	*Hieronymi.*			39
LXXIII.	15.	Ad Hieronymum.			42
LXXIV.	16.	Ad Præsidium.			51
LXXV.	11.	*Hieronymi.*			52
LXXVI.	171.	Ad Donatistas.			74
LXXVII.	136.	Ad Felicem et Hilarinum.			79
LXXVIII.	137.	Ad Clerum et plebem Hipp.			81
LXXIX.	244.	Ad quemdam Presb. Manich.			90
LXXX.	65.	Ad Paulinum.			91
LXXXI.	18.	*Hieronymi.*			94
LXXXII.	19.	Ad Hieronymum.			95
LXXXIII.	239.	Ad Alypium.			122
LXXXIV.	242.	Ad Novatum.			126
LXXXV.	216.	Ad Paulinum.			128
LXXXVI.	60.	Ad Cæcilianum.			130
LXXXVII.	164.	Ad Emeritum.			131
LXXXVIII.	68.	Cleric. Hipp. ad Januarium.			140
LXXXIX.	167.	Ad Festum.			151
XC.	201.	*Nectarii.*			157
XCI.	202.	Ad Nectarium.			158
XCII.	6.	Ad Italicam.			166
XCIII.	48.	Ad Vincentium.			171
XCIV.	249.	*Paulini.*			204
XCV.	250.	Ad Paulinum.			222
XCVI.	124.	Ad Olympium.			230
XCVII.	129.	Ad Olympium.			232
XCVIII.	23.	Ad Bonifacium Episc.			235
XCIX.	133.	Ad Italicam.			244
C.	127.	Ad Donatum Procons.			249
CI.	131.	Ad Memorium.			249
CII.	49.	Ad Deogratias.			254
CIII.	253	*Secunda. Nectarii.*			281
CIV.	254.	Ad Nectarium.			284
CV.	166.	Ad Donatistas.			298
CVI.	256.	Ad Macrobium.			312
CVII.	266.	*Maximi et Theodori.*			313
CVIII.	255.	Ad Macrobium.			314
CIX.	37.	*Severi.*			335
CX.	135.	Ad Severum.			338
CXI.	122.	Ad Victorianum.			342

Ordo novus.	Ordo antea vulgatus.		Tom. collect.	Tom. S. August.	Pag.
CLIV.	51.	*Macedonii.*			228
CLV.	52.	Ad. Macedonium.			230
CLVI.	88.	*Hilarii Syracusani.*			242
CLVII.	89.	Ad Hilarium Syracusanum.			243
CLVIII.	258.	*Evodii.*			277
CLIX.	100.	Ad Evodium.			285
CLX.	246.	*Evodii.*			289
CLXI.	247.	*Evodii.*			292
CLXII.	101.	Ad Evodium.			295
CLXIII.	98.	*Evodii.*			302
CLXIV.	99.	Ad Evodium.			303
CLXV.	27.	*Hieronymi ad Marc. et Anap.*			319
CLXVI.	28.	Ad Hieronymum.			323
CLXVII.	29.	Ad Hieronymum.			344
CLXVIII.	*Deerat in Edit. prior.*	*Timasii Jacobi.*			360
CLXIX.	102.	Ad Evodium.			361
CLXX.	66.	Ad Maximum Medicum.			371
CLXXI.	220.	Ad Peregrinum Episcopum.			377
CLXXII.	30.	*Hieronymi.*			378
CLXXIII.	204.	Ad Donatum Presbyterum.			380
CLXXIV.	*Deerat in Edit. prior.*	Ad Aurelium.			387
CLXXV.	90.	Conc. Carth. ad Innocent.			389
CLXXVI.	92.	Conc. Milev. ad Innocent.			395
CLXXVII.	95.	Aur. Al. Aug. etc. ad Innocent.			398
CLXXVIII.	94.	Ad Hilarium Episcopum.			411
CLXXIX.	252.	Ad Joannem Episcop.			414
CLXXX.	260.	Ad Oceanum.			421
CLXXXI.	92.	*Innocentii ad Concil. Carthag.*			424
CLXXXII.	93.	*Innocentii ad Conc. Milev.*			431
CLXXXIII.	96.	*Innocentii ad Aur. Alyp. Aug. etc.*			435
CLXXXIV.	97.	*Innocentii ad Aur. Alyp. Aug.*			439
CLXXXV.	50.	Ad Bonifacium Comit.			440
CLXXXVI.	106.	Alyp. et Aug. ad Paulinum.			480
CLXXXVII.	57.	Ad Dardanum.			508
CLXXXVIII.	143.	Ad Julianam.	CXLVIII.	XLI.	3
CLXXXIX.	205.	Ad Bonifacium Comit.			13
CXC.	157.	Ad Optatum.			18
CXCI.	104.	Ad Sixtum.			35
CXCII.	62.	Ad Cælestinum Diaconum.			37
CXCIII.	*Nunc primum edita.*	Ad Mercatorem.			39
CXCIV.	105.	Ad Sixtum.			48
CXCV.	25.	*Hieronymi.*			77
CXCVI.	200.	Ad Asellicum.			78

EPISTOLARUM

SANCTI AUGUSTINI

ORDO ANTEA VULGATUS

AD NOVUM REDACTUS.

Ordo antea vulgatus.	Ordo novus.		Tom. collect.	Tom. S. August.	Pag.
25.	CXCV.	*Hieronymi.*			77
26.	CXXIII.	*Hieronymi.*	CXLVI.	XXXIX.	427
27.	CLXV.	*Hieronymi ad Marc. et Anaps.*	CXLVII.	XL.	319
28.	CLXVI.	Ad Hieronymum.			323
29.	CLXVII.	Ad Hieronymnm.			344
30.	CLXXII.	*Hieronymi.*			378
31.	XXV.	*Paulini.*	CXLV.	XXXVIII.	321
32.	XXVII.	Ad Paulinum.			336
33.	XXX.	*Paulini.*			354
34.	XXXI.	Ad Paulinum.			357
35.	XXIV.	*Paulini ad Alypium.*			317
36.	XXXII.	*Paulini ad Romanianum.*			363
37.	CIX.	*Severi.*	CXLVI.	XXXIX.	363
38.	CCXLIII.	Ad Lætum.	CXLVIII.	XLI.	353
39.	XXVI.	Ad Licentium.	CXLV.	XXXVIII.	336
40.	XXVI.	continetur. *Carmen Licentii.*			ibid
41.	XXVI.	*continetur.* Adhortatio ex Lic. car.			ibid
42.	CCXXXII.	Ad Madaurenses.	CXLVIII.	XLI.	303
43.	XVI.	*Maximi Gram. Madau.*	CXLV.	XXXVIII.	288
44.	XVII.	Ad Maxim. Gram. Mad.			290
45.	CXXVII.	Ad Armentarium et Paul.	CXLVI.	XXXIO.	447
46.	CCXIV.	Ad Valentinum.	CXLVIII.	XLI.	199
47.	CCXV.	Ad Valentinum.			ibid
48.	XCIII.	Ad Vincentium.	CXLVI.	XXXIX.	171
49.	CII.	Ad Deogratias.			254
50.	CLXXXV.	Ad Bonifacium Comitem.	CXLVII.	XL.	440
51.	CLIV.	*Macedonii.*			228
52.	CLV.	Ad Macedonium.			230
53.	CLII.	*Macedonii.*			209
54.	CLIII.	Ad Macedonium.			211
55.	CXVII.	*Dioscori.*	CXLVI.	XXXIX.	358
56.	CXVIII.	Ad Dioscorum.			359
57.	CLXXXVII.	Ad Dardanum.	CXLVII.	XL.	508
58.	CXXI.	*Paulini.*	CXLVI.	XXXIX.	410
59.	CXLIX.	Ad Paulinum.	CXLVII.	XL.	167
60.	LXXXVI.	Ad Cæcilianum.	CXLVI.	XXXIX.	130
61.	CCIV.	Ad Dulcitium.	CXLVIII.	XLI.	146
62.	CXCII.	Ad Cælestinum Diaconum.			37
63.	XVIII.	Ad Cælestinum	CXLV.	XXXVIII.	294
64.	XXII.	Ad Aurelium.			303
65.	LXXX.	Ad Paulinum.	CXLVI.	XXXIX.	91
66.	CLXX.	Alyp. et August. ad Maximum.	CXLVII.	XL.	371

Ordo antea vulgatus.	Ordo novus.		Tom. collect.	Tom. S. August.	Pag.
67.	CCXXVII.	Ad Alypium.	CXLVIII.	XLI.	278
68.	LXXXVIII.	Cler. Hipp. ad Januarium.	CXLVI.	XXXIX.	140
69.	CCXLIX.	Ad Restitutum.	CXLVIII.	XLI.	372
70.	CCXX.	Ad Bonifacium Comitem.			241
71.	VI.	*Nebridii.*	CXLV.	XXXVIII.	264
72.	VII.	Ad Nebridium.			265
73.	CCXLV.	Ad Possidium.	CXLVIII.	XLI.	363
74.	CCXXVI.	Ad Deuterium.			269
75.	CCL.	Ad Auxilium.			373
76.	LX.	Ad Aurelium.	CXLVI.	XXXIX.	11
77.	XLI.	Alyp. et Aug. ad Aurelium.	CXLV.	XXXVIII.	417
78.	CXCVII.	Ad Hesychium.	CXLVIII.	XLI.	91
79.	CXCVIII.	*Hesychii.*			95
80.	CXCIX.	Ad Hesychium.			101
81.	XLVIII.	Ad Euxodium.	CXLV.	XXXVIII.	467
82.	CCIII.	Ad Largum.	CXLVIII.	XLI	145
83.	CCXLIV.	Ad Chrisimum.			361
84.	XIX.	Ad Gaium.	CXLV.	XXXVIII.	295
85.	CXX.	*continetur* Ad Cons. imperfecta.	CXLVI.	XXXIX.	394
86.	XXXVI.	Ad Casulanum.	CXLV.	XXXVIII.	410
87.	CCX.	Ad Felicitatem et Rustic.	CXLVIII.	XLI.	178
88.	CLVI.	*Hilarii.*	CXLVII.	XL.	242
89.	CLVII.	Ad Hilarium.			277
90.	CLXXV.	Conc. Carth. ad Innocent.			389
91.	CLXXXI.	*Innocentii ad Conc. Carthag.*			424
92.	CLXXVI.	Conc. Milev. ad Innocent.			395
93.	CLXXXII.	*Innocentii ad Conc. Milev.*			431
94.	CLXXVIII.	Ad Hilarium			411
95.	CLXXVII.	Aur. Al. Aug. etc. ad Innoc.			398
96.	CLXXXIII.	*Innoc. ad Aur. Alyp. Aug. etc.*			435
97.	CLXXXIV.	*Innocentii ad Aurel. et Aug.*			439
98.	CLXIII.	*Evodii.*	CXLVII.	XL.	302
99.	CLXIV.	Ad Evodium.			303
100.	CLIX.	Ad Evodium.			285
101.	CLXII.	Ad Evodium.			295
102.	CLXIX.	Ad Evodium.			361
103.	CCXII.	Ad Quintilianum.	CXLVIII.	XLI	193
104.	CXCI.	Ad Sixtum.			35
105.	CXCIV.	Ad Sixtum.			48
106.	CLXXXVI.	Alyp. et Aug. ad Paulinum.	CXLVII.	XL.	480
107.	CCXVII.	Ad Vitalem.	CXLVIII.	XLI.	91
108.	CCLXV.	Ad Seleucianam.			414
109.	CCXI.	Ad Sanctimoniales.			181

Ordo antea vulgatus.	Ordo novus.		Tom. collect.	Tom. S. August.	Pag.
110.	CCXIII.	Acta in design. Eraclii.			193
111.	CXLVIII.	Ad Fortunatianum.	CXLVII.	XL.	157
112.	CXLVII.	Ad Paulinam.			109
113.	XV.	Ad Romanianum.	CXLV	XXXVIII.	287
114.	V.	*Nebridii.*			263
815.	*prima.* IX.	Ad Nebridium.			271
115.	*secunda.* XIV.	Ad Nebridium.			283
116.	X.	Ad Nebridium.			274
117.	IV.	Ad Nebridium.			261
118.	LIV.	Ad Januarium.			487
119.	LV.	Ad Januarium.			494
120.	CXI.	Ad Honoratum.	CXLVI.	XXXIX.	342
121.	CXXX.	Ad Probam.			465
122.	CXI.	Ad Victorianum.			
123.	CCLVII.	Ad Orontium.	CXLVIII.	XLI.	384
124.	CXVI.	Ad Olympium.	CXLVI.	XXXIX.	357
125.	CCLXI.	Ad Cornelium.	CXLVIII.	XLI.	389
126.	XX.	Ad Antoninum.	CXLV.	XXXVIII.	297
127.	C.	Ad Donatum procons.	CXLVI.	XXXIX.	246
128.	CXII.	Ad Donatum eumdem proc.			351
129.	XCVII.	Ad Olympium.			230
130.	CXLIV.	Ad Cirtenses.	CXLVII.	XL.	109
931.	CI.	Ad Memorium.	CXLVI.	XXXIX.	249
132.	CCLXVI.	Ad Florentinam.	CXLVIII.	XLI.	417
133.	XCIX.	Ad Italicam.	CXLVI.	XXXIX.	244
134.	LVIII.	Ad Pammachium.			7
135.	CX.	Ad Severum.			338
136.	LXXVII.	Ad Felicem et Hilarinum.			79
137.	LXXVIII.	Ad Clerum et plebem Hipp.			81
138.	CCXXII.	Ad Clerum et plebem Hipp.			425
139.	CCLX.	*Audacis.*	CXLVIII.	XLI.	392
140.	CCLXI.	Ad Audacem.			394
141.	CCLXIV.	Ad Maximam.			409
143.	CLXXXVIII	Ad Julianam.			3
144.	CXLV.	Ad Anastasium.	CXLVIII.	XL.	101
145.	CCXLVIII.	Ad Sebastianum.	CXLVIII.	XLI.	370
146.	CCV.	Ad Consentium.			
147.	XXXIII.	Ad Proculeianum.	CXLV.	XXXVIII.	370
148.	XXI.	Ad Valerium.			299
149.	XXXVIII.	Ad Profuturum.			410
150.	CCXLII.	Ad Elpidium.	CXLVIII.	XLI.	349
151.	III.	Ad Nebridium.	CXLV.	XXXVIII.	257
152.	CXLI.	Concil. Zert. ad Donatistas.	CXLVII.	XL.	76

Ordo antea vulgatus.	Ordo novus.		Tom. collec.	Tom. S. August.	Pag.
153.	XLVI.	*Publicolæ.*	CXLV.	XXXVIII.	456
154.	XLVII.	Ad Publicolam.			467
155.	CCLVIII.	Ad Martianum.	CXLVIII.	XLI.	385
156.	CXXXI.	Ad Probam.	CXLVI.	XXXIX.	488
157.	CXC.	Ad Optatum.	CXLVIII.	XLI.	18
158.	CXXXIX.	Ad Marcellinum.	CXLVII.	XL.	3
159.	CXXXIII.	Ad Marcellinum.	CXLVI.	XXXIX.	490
160.	CXXXIV.	Ad Apringium.			491
161.	XLIX.	Ad Honoratum Ep. Donat.	CXLV.	XXXVIII.	470
162.	XLIII.	Ad Glorium, Eleusium etc.			422
163.	XLIV.	Ad Glorium, Eleusium etc.			444
464.	LXXXVII.	Ad Emeritum.	CXLVI.	XXXIX.	113
165.	LIII.	Ad Gen. Fort. Alyp. et Aug.	CXLV.	XXXVIII.	480
166.	CV.	Ad Donatistas	CXLVI.	XXXIX.	298
167.	LXXXIX.	Ad Festum.			151
187.	XXXIV.	Ad Eusebium.	CXLV.	XXXVIII.	373
169.	XXXV.	Ad Eusebium.			379
170.	LII.	Ad Severinum.			478
172.	LXXVI.	Ad Donatistas.	CXLVI.	XXXIX.	74
172.	LI.	Ad Crispinum.			473
173.	LXVI.	Ad Crispinum.			25
174.	CCXXXVIII.	Ad Pascentium.	CXLVIII.	XLI.	317
175.	CCXXXIX.	Ad Pascentium.			344
176.	CCXI.	*Pascentii.*			346
177.	CCXLI.	Ad Pascentium.			347
179.	CL.	Ad Probatum et Julianam.	CXLVII.	XL.	197
180.	CCXXVIII.	Ad Honoratum.	CXLVIII.	XLI.	278
181.	CXLVI.	*Continetur.* Ad Italic. ex lib. *de videndo Deo* excerpta.			Ibid.
198.	CXLVIII.	Ad Fortunatianum.	CXLVII.	XL.	155
199.	CCLXII.	Ad Ecdiciam.	CXLVIII.	XLI.	397
200.	CXCVI.	Ad Asellicum.			78
201.	XC.	*Nectarii.*	CXLVI.	XXXIX.	157
202.	XCI.	Ad Nectarium.			158
203.	XXIII.	Ad Maximinum.			309
204.	CLXXIII.	Ad Donatum.	CXLVII.	XL.	380
205.	CLXXXIX.	Ad Bonifacium.	CXLVIII.	XLI.	13
206.	CCLXVII.	Ad Fabiolam.			421
207.	LXX.	Ad Naucellionem.	CXLVI.	XXXIX.	33
208.	CCXVIII.	Ad Palatinum.	CXLVIII.	XLI.	280
209.	CCVIII.	Ad Feliciam.			167
210.	LVII.	Ad Celerem.	CXLVII.	XL.	5
211.	CCXLVII.	Ad Romulum.	CXLVIII.	XLI.	367

Ordo antea vulgatus.	Ordo novus.		Tom. collect.	Tom. S. August.	Pag.
212.	CCLI.	Ad Pancarium.			378
213.	I.	Ad Hermogenianum.	CXLV.	XXXVIII.	251
214.	II.	Ad Zenobium.			256
215.	CCXLVIII.	Ad plebem Hipponens.	CXLVIII.	XLI.	385
216.	LXXXV.	Ad Paulum.	CXLVI.	XXXIX.	128
217.	LIX.	Ad Victorinum.			9
218.	XIII.	Ad Nebridium	CXLV.	XXXVIII.	281
219.	CCLII.	Ad Felicem.	CXLVIII.	XLI.	379
220.	CLXXI.	Ad Peregrinum Episc.	CXLVII.	XL.	377
221.	CXIX.	*Consentii*			388
222.	CXX.	Ad Consentium.			394
223.	LXI.	Ad Theodorum.			12
224.	CXXV.	Ad Alypium.			431
225.	CXXVI.	Ad Albinam.			436
226.	CCLVI.	Ad Christinum.	CXLVIII.	LI.	385
227.	CXXIV.	Ad Albinam. Pinian. et Melan.	CXLV.	XXXVIII.	428
228.	CXIV.	Ad Florentinum.			354
229.	CXIII.	Ad Cresconium.			353
230.	CXV.	Ad Fortunatum.			355
231.	CXVI.	Ad Generosum.			357
232.	CCLIII.	Ad Benenatum.	CXLVIII.	XLI.	380
233.	CCLIV.	Ad Benenatum.			381
234.	CCLV.	Ad Rusticum.			382
235.	LXIV.	Ad Quintianum.	CXLVI.	XXXIX.	19
236.	LXV.	Ad Xantippum.			23
237.	LVI.	Ad Celerem.			3
238.	LXIX.	Ad Castorium.			31
239.	LXXXIII.	Ad Alypium.			122
240.	LXIII.	Ad Severum.			16
241.	LXII.	Ad Severum.			14
242.	LXXXIV.	Ad Novatum.			126
243.	CCXLVI.	Ad Lampadium.	CXLVIII.	XLI.	365
244.	LXXIX.	Ad quémdam Presb. Manic.	CXLVI.	XXXIX.	90
245.	VIII.	*Nebridii.*	CXLV.	XXXVIII.	270
246.	CLX.	*Evodii.*	CXLVII.	XL.	289
247.	CLXI.	*Evodii.*			292
248.	CCLXIII.	Ad Sapidam.	CXLVIII.	XLI.	405
249.	XCIV.	*Paulini.*	CXLVII.	XL.	214
250	XCV.	Ad Paulinum.			222
251.	CCLXIX.	Ad Nobilium.	CXLVIII.	XLI.	425
252.	CLXXIX.	Ad Joannem Episc.	CXLVII.	XL.	361
253	*prima.* CCXXXVII.	Ad Ceretium.	CXLVIII.	XLI.	361
253	*secunda* CIII.		CXLVI.	XXXIX.	281

Ordo antea vulgatus.	Ordo novus.		Tom. collect.	Tom. S. August.	Pag.
254.	CIV.	Ad Nectarium.	CXLVI.	XXXIX.	284
255.	CVIII.	Ad Macrobium.			314
256.	CCXVI.	*Valentini.*	CXLVIII.	XLI.	210
257.	CXLII.	Ad Saturninum et Eufratem.	CXLVII.	XL.	86
258.	CLVIII.	*Evodii.*			277
259.	CLI.	Ad Cæcilianum.			199
260.	CLXXX.	Ad Oceanum.			404
261.	CCIX.	Ad Cœlestinum Papam.	CXLVIII.	XL	239
262.	CCXXIX.	Ad Darium.			290
263.	CCXXX.	*Darii.*			291
264.	CCXXXI.	Ad Darium.			296
265.	CVI.	Ad Macrobium.	CXLVI.	XXXIX.	312
266.	CVII.	*Maximi et Theodori.*			313
267.	L.	Ad Suffectanos.	CXLV.	XXXVIII.	472
268.	XI	Ad Nebridium.			276
269.	XII.	Ad Nebridium.			280
270.	CCV.	Ad Valerium Comitem.	CXLVIII.	XLI.	165

SANTI AUGUSTINI

EPISTOLARUM

INDEX ALPHABETICUS.

Ad maximam lectoris commoditatem, expedit præmonere Epistolas 1 *ad* 55 *in volumine collectionis* CXLV — *S. Augustini* XXXVIII; 56 *ad* 138 *in* CXLVI — (XXXIX); 139 *ad* 187 *in* CXLVII — (XL); 188 *ad* 270 *in* CXLVIII — (XLI) *contineri.*

EPISTOLARUM

SANCTI AUGUSTINI

INDEX

Secundum præcipua earum Argumenta digestus.

EPISTOLÆ THEOLOGICÆ.

EPISTOLÆ POLEMICÆ.

EPISTOLÆ EXEGETICÆ.

EPISTOLÆ MORALES.

EPISTOLÆ PHILOSOPHICÆ.

EPISTOLÆ VARIÆ.

INDEX

SANCTI AUGUSTINI

OPERUM

Complectens Editionem nostram cum Editionibus Benedictinorum et Lovaniensium comparatam.

TOM. COLLECT GEN. CVIII. — S. AUG. I.

TOM. CIX. — II.

TOM. CX. — III.

TOM. CXXXI. — XXIV.

TOM. CXXXII. — XXV.

TOM. CXXXIII. — XXVI.

TOM. CXXXIV. — XXVII.

TOM. CXLV. — XXXVIII.

Editio nostra.	Pag	Editio Benedictinorum.	Pag	Editio Lovaniensium.	Pag.
De diversis quæstionibus octoginta tribus, lib. I.	3	T. VI	1	T. IV.	229
De diversis quæstionibus ad Simplicianum, lib. II.	145	ibid.	81	ibid.	264
De octo Dulcitii quæstionibus lib. I.	217	ibid.	121	ibid.	280
Epistolarum S. Augustini ordo novus	251	T. II.	1	T. II.	[illegible]

TOM. CXLVI. — XXXIX.

Epistolarum S. Augustini Sequentia.	3	ibid.		ibid.	

TOM. CXLVII. — XL.

Epistolarum S. Augustini Sequentia.	3	ibid.		ibid.	

TOM. CXLVIII. — XLI.

Epistolarum S. Augustini Sequentia et finis.	3	ibid.		ibid.	
Retractationum libri duo	432	T. I.	1	T. I.	111

Expliciunt indices.

